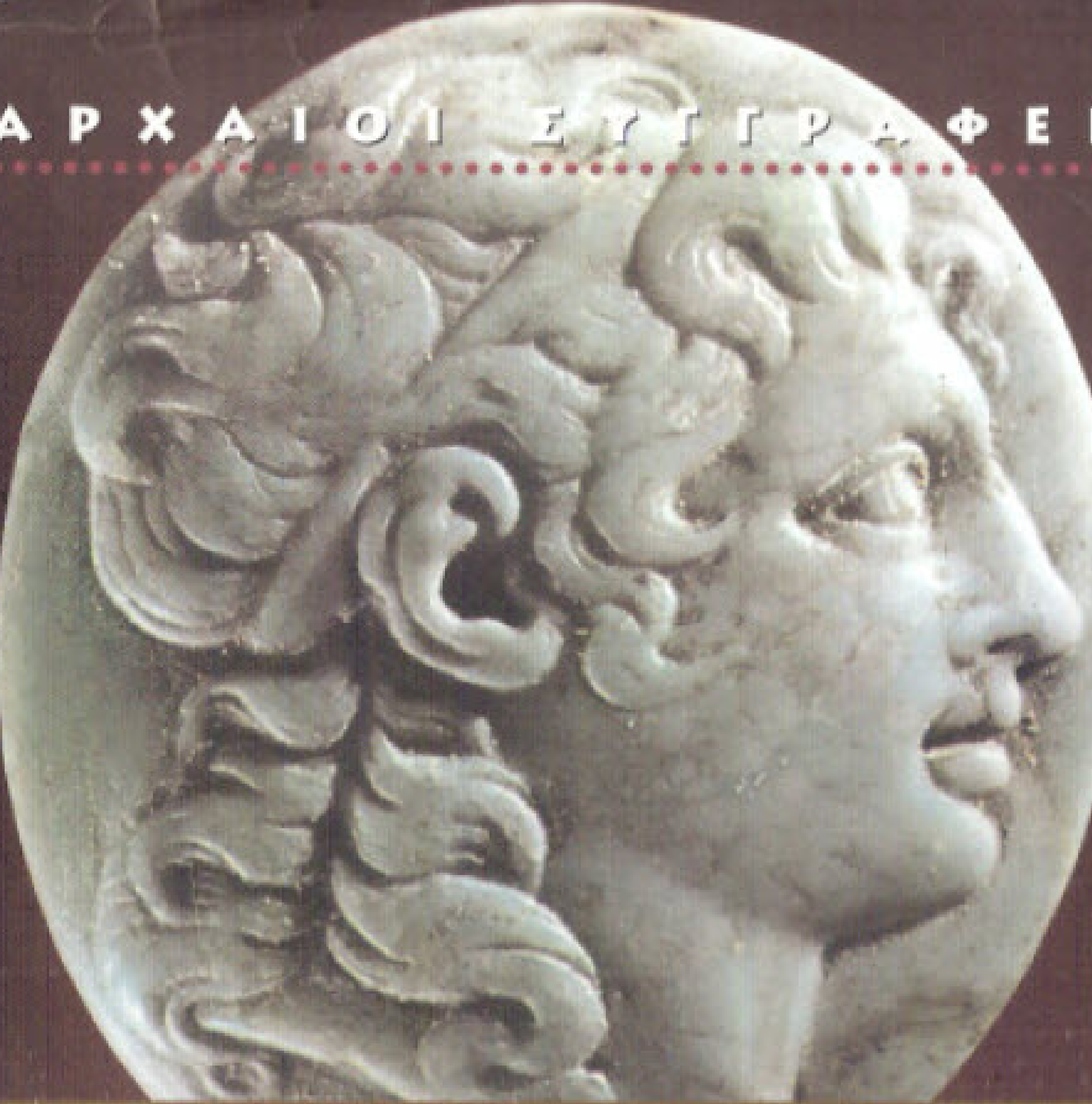
ΑΡΧΑΙΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Πλούταρχος

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ή ΑΡΕΤΗΣ

ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Μετάφραση, περίληψη, σχόλια
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΡΑΠΤΗΣ

Πρόλογος
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

6

Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ή ΑΡΕΤΗΣ

ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Εισαγωγή – περίληψη – μετάφραση – σχόλια
Γιώργος Αθ. Ράπτης

Πρόλογος
Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΡΟΣ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ 78

Γενική επιμέλεια σειράς:
Δημ. Λυπουργλής, Θ. Μαυρόπουλος, Κων. Ζήτρος

Εισαγωγή, μετάφραση, περίληψη, σχόλια:
Γιώργος Αθ. Ράπτης
Ειρήνης 36 Κατερίνη, τηλ. 23510/20771 και 29103

Στοιχειοθεσία: Κώστας Κορδαλής, Ιωάννα Κορδαλή
Εξώφυλλο: Θωμάς Γκινούδης
Εκτύπωση: Λιθογραφείο Ι. Αντωνιάδη, Θ. Ψαρρά Ο.Ε.
Βιβλιοδεσία: Βιβλιοδετική Γ. Δεληδημητρίου

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Εκδόσεις Ζήτρος
Πλάτωνος 2, τηλ. (2310) 270184, 270884, Fax 271766
546 31 Θεσσαλονίκη

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ
Ασκληπιού 6,
τηλ. (210) 3626350, Fax (210) 3626360
106 80 Αθήνα
www.zitros.gr e-mail:info@zitros.gr

ISBN: 960 – 8437 – 54– 7

Printed in Thessaloniki, Greece.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Μακρόχρονη παράδοση έχει καθιερώσει την πρακτική να υπάρχουν σε βιβλία επιστημονικού τύπου «πρόλογοι» και «προλεγόμενα». Τα όρια ανάμεσα στους δύο όρους δεν είναι σε κάθε περίπτωση σαφώς καθορισμένα. Πάντως από το τέλος του 18ου αιώνα, το 1795, που ο γερμανός φιλόλογος Friedrich August Wolf δημοσίευσε στο πλαίσιο του περιώνυμου «Ομηρικού ζητήματος» τις προσωπικές απόψεις του με τον (συντετμημένο) τίτλο Prolegomena ad Homerum, ο δεύτερος από τους συζητούμενους όρους έχει σχεδόν θεσμοθετηθεί να γράφεται από το συγγραφέα ενός βιβλίου με τον τίτλο αυτό ή με άλλον ομόσημο τίτλο (Introduction, Introduktion, Einführung κ.ά.), για να εκθέτει μεθοδολογικά ή άλλα προβλήματα της εργασίας του· στα ελληνικά έχει καθιερωθεί ο όρος Εισαγωγή ή Εισαγωγικά ως ομώνυμος των καθιερωμένων σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Ο δεύτερος από τους συζητούμενους όρους (Preface, Pro-

log, Vorwort, Prologue κ.ά. σε ξενόγλωσσα σε σχέση μ' εμάς κείμενα) αντιστοιχίζεται ως «πρόλογος» με τους όρους άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών, είναι σπάνιος σε χρήση και οπωσδήποτε γράφεται από άλλον και όχι από το συγγραφέα του βιβλίου· συνηθέστερα εισάγει πρωτοεμφανιζόμενο συγγραφέα από κάποιον άλλο που με το (όχι αμάχητο) τεκμήριο μεγαλύτερης εμπειρίας τον συνιστά στο αναγνωστικό κοινό· οι επαρκείς αναγνώστες/αναγνώστριες ξέρουν πάντως ότι η ουσιαστική ενημέρωσή τους για το κύριο σώμα ενός βιβλίου θα γίνει περισσότερο από την «εισαγωγή» του συγγραφέα του βιβλίου, από τα σχόλια και από τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις του παρά από τον «πρόλογο», που κατά περιπτώσεις είναι περιττή (κατά κανόνα προτασσόμενη) προσθήκη. Οπωσδήποτε ένας πρόλογος γράφεται ή με επιθυμία του συγγραφέα ή με πρωτοβουλία του εκδοτικού οίκου που εκδίδει ένα έργο· και έτσι μπαίνει και σε περιπτώσεις δόκιμων συγγραφέων (όπως στην προκείμενη περίπτωση) που δεν χρειάζονται τα εύσημα του προλογιστή.

Όσα συνοπτικά προηγήθηκαν αποτελούν την «απολογία» μου για τη μικρή παρέμβασή μου στον τόμο αυτό. Οφείλω στη συνέχεια να προσημειώσω τι θα περιλάβω στον «πρόλογο» αυτό.

Πρώτο: Θα κάνω μερικές παρατηρήσεις για τη θέση του Πλούταρχου στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και για την ένταξή του στη σειρά *«Αρχαίοι συγγραφείς»* των Εκδόσεων ΖΗΤΡΟΣ.

Δεύτερο: Θα κάνω ειδικότερες παρατηρήσεις για τα δύο έργα του Πλούταρχου που συστεγάζονται στον τόμο αυτό και για τα πρόσωπα (επώνυμα και ανώνυμα) που απασχολούν τον χαιρώνειο συγγραφέα.

Τρίτο: Θα κάνω τον προσήκοντα λόγο για το συγγραφέα του έργου που κρατούμε στα χέρια μας, επειδή κρίνω ότι ο προλογιστής έχει μεγαλύτερη άνεση από το συγγραφέα να κατατοπίσει το αναγνωστικό κοινό για την ευρύτερη πνευματική προσφορά εκείνου.

* * *

Α΄ Ο *Πλούταρχος* είναι ένας από τους πιο πολυγράφους και πιο αξιόλογους συγγραφείς της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Χρονολογικά ανήκει στη λεγόμενη Ελληνορωμαϊκή περίοδο, όπως συμβατικά χαρακτηρίζουμε τις τρεις πρώτες μεταχριστιανικές εκατονταετίες. Όπως είναι γνωστό, το 146 π.Χ. όλες οι περιοχές του Ελλαδικού χώρου περιήλθαν στην εξουσία των Ρωμαίων στο πλαίσιο της ιμπεριαλιστικής πολιτικής τους. Το γεγονός αυτό δεν ήταν, βέβαια, ασήμαντο από πολιτική άποψη και ίσως είχε επιδράσεις άμεσες στην πνευματική ζωή των Ελλήνων. Αυ-

τοί όμως χάρη στην πλούσια και σημαντική πνευματική καλλιέργεια που είχε προηγηθεί στους αρχαϊκούς, στους κλασικούς και στους ελληνιστικούς χρόνους είχαν στέρεο πνευματικό εξοπλισμό· ενώ υποτάχθηκαν στρατιωτικά, δεν έχασαν την πνευματική υπεροχή τους έναντι των Ρωμαίων. Η προηγούμενη διατύπωση θα ήταν εύλογο να χαρακτηρισθεί εθνικός αυτοεγκωμιασμός, αν δεν είχε προλάβει να την τονίσει εντονότερα ένας από τους επιφανέστερους ρωμαίους του τελευταίου προχριστιανικού αιώνα, ο ποιητής και τεχνοκριτικός των χρόνων του πρώτου ρωμαίου αυτοκράτορα Αύγουστου (που συνδέεται με τη λεγόμενη «χρυσή εποχή» της λατινικής γραμματείας και κάλυψε με το όνομά του τον όγδοο μήνα του χρόνου) Οράτιος (Horatius, 65-8 π.Χ.). Ο Οράτιος, λοιπόν, με το αναμφισβήτητο κύρος του στο ρωμαϊκό κόσμο αναγνώρισε την πνευματική υπεροχή της Ελλάδας έναντι των ρωμαίων κατακτητών της στο όριο μιας εκατονταετίας από την υποδούλωσή της: Graecia capta agrestem victorem cepit (= η κατακτημένη Ελλάδα κατάκτησε τον αγροίκο κατακτητή της).

Ο Πλούταρχος χρονολογικά εντάσσεται στο όριο της δεύτερης εκατονταετίας μετά την υποταγή του Ελλαδικού χώρου στους Ρωμαίους. Έχουν ήδη κατακτηθεί από τους Ρωμαίους όλα τα Ελληνιστικά κράτη, που είχαν οργανωθεί μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου Γ΄: έχει κάπως υποχωρήσει η πνευματική λάμψη διάφορων ελληνιστικών κέντρων (με προεξάρχουσα την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου) και το «διεθνές» ενδιαφέρον μετατοπίζεται σε ελλαδικά κέντρα, ιδίως στην Αθήνα· συνεχίζονται, σχεδόν απρόσκοπτα, οι πανελλήνιοι αγώνες (ιδίως οι Ολυμπιακοί, που άρχισαν το 776 π.Χ. και τερματίστηκαν το 394 μ.Χ. με την κατάργησή τους από το Θεοδόσιο Α΄) και τα κέντρα διεξαγωγής τους (η Ολυμπία, με τα Ολύμπια, οι Δελφοί με τα Πύθια, η περιοχή της Κορίνθου με τα Ίσθμια και τα Νέμεα, η Αθήνα με τα Παναθήναια) προκαλούν πλήθος επισκεπτών και αναζωογονούνται. Σε παγκόσμιο επίπεδο (στα όρια πάντοτε του γνωστού την εποχή εκείνη κόσμου) επικρατεί η περιώνυμη Pax Romana (= η ρωμαϊκή ειρήνη), δηλ. μια περίοδος χωρίς πολέμους σε ευρύτατους χώρους (σ' όλη την κεντρική, βόρεια και νότια Ευρώπη, σ' όλη την περίμετρο της Μεσογείου και σε μεγάλα τμήματα της αφρικανικής και της ασιατικής ενδοχώρας). Αυτή η διεθνής ηρεμία είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή για τον ελλαδικό χώρο. Οι Ρωμαίοι έχουν την Ελλάδα κέντρο της μετεκπαίδευσής τους και της αφήνουν ευρύτατα όρια αυτονομίας· στην Ελλάδα των πρώτων εκατονταετιών της ρωμαϊκής κυριαρχίας λειτουργούν οι αρχαίοι

θεσμοί (στην Αθήνα, για παράδειγμα, η «εκκλησία του δήμου», η «βουλή των πενταχοσίων», ο «Άρειος πάγος» κ.ά.) και ρωμαίοι αυτοκράτορες (Αύγουστος, Αδριανός) ή πάμπλουτοι ιδιωτεύοντες εξωραΐζουν με ευεργεσίες τις ελληνικές πόλεις (ιδίως την Αθήνα)· πολλές πόλεις του Ελλαδικού χώρου (η Κόρινθος, το Άργος, η Σπάρτη κ.ά.) ακμάζουν οικονομικά· η ευημερία αυτή συντελεί στην ανάπτυξη αξιόλογης πνευματικής κίνησης, αυτής που ονομάστηκε *«δεύτερη σοφιστική»*.

Για να αναλύσουμε την ιδιοτυπία της *«δεύτερης σοφιστικής»*, πρέπει να αναφερθούμε στην *«πρώτη σοφιστική»*. Η αναδρομή αυτή μας φέρνει στα μέσα του $5^{ου}$ προχριστιανικού αιώνα. Τότε από την περίμετρο του ελληνικού χώρου είχε δημιουργηθεί με κέντρο την Αθήνα μια πολύ έντονη πνευματική κίνηση· οι λεγόμενοι *«σοφιστές»* (ο Πρωταγόρας από τα Άβδηρα της Θράκης, ο Γοργίας από τους Λεοντίνους της Σικελίας, ο Πρόδικος από την Κέα, ο Ιππίας από την πελοποννησιακή Ηλεία κ.ά.) είχαν διακηρύξει στην *«Ελλάδος παίδευσιν»*, στην Αθήνα, τις ριζοσπαστικές απόψεις τους για αναθεώρηση θεσμών και κατεστημένων αντιλήψεων με ρητορική δεινότητα αυτή με την καταχρηστική χρήση της (τους κατηγορούσαν ότι κάνουν *«τὸν ἥττω λόγον κρείττω»*, δηλ. ότι μεταβάλλουν το

άδικο σε δίκαιο) προκάλεσε διαφοροποίηση του αρχικού θετικού όρου *«σοφιστής»*, που σήμαινε (ως παραγόμενος από το ρ. σοφίζω = διαφωτίζω, ενημερώνω, προβληματίζω) τον άνθρωπο που εκπαιδεύει, που προωθεί τη σκέψη όσων τον ακούν· η σημασία του όρου επιδεινώθηκε και ταυτίστηκε με την έννοια του επιτήδειου να διαστρέφει με το λόγο την πραγματικότητα.

Η «πρώτη σοφιστική» κράτησε ως τα μέσα του $4^{ου}$ προχριστιανικού αιώνα. Η «δεύτερη σοφιστική» είναι περισσότερο εκτεταμένη τοπικά και χρονικά· αναπτύχθηκε με λιγότερο ή περισσότερο εμφανή χαρακτηριστικά σε όλη σχεδόν την έκταση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα πάντως στον ελληνικό ή ελληνόφωνο κόσμο, κατά τις πρώτες τρεις μεταχριστιανικές εκατονταετίες. Η πνευματική αυτή κίνηση εμφάνισε μια αναβίωση του ρήτορα-φιλοσόφου, που πήγαινε από πόλη σε πόλη, έδινε διαλέξεις σε πρόθυμα ακροατήρια, δίδασκε με αδρά δίδακτρα ενδιαφερόμενους μαθητές, αγόρευε κατά περιπτώσεις με υπερασπιστικούς ή καταγγελτικούς λόγους σε δικαστήρια, ήταν πνευματικός καθοδηγητής πλούσιων οπωσδήποτε οικογενειών. Οι νέοι «σοφιστές» είχαν ομοιότητες, αλλά και διαφορές, με τους παλιούς «σοφιστές»: δεν είχαν, όπως οι παλιοί, κοινές θέσεις, ανέπτυσσαν τις επιχει-

ρηματολογίες τους με ευγλωττία, προσείλκυαν μεγάλα ακροατήρια σε δημόσιους χώρους και κέρδιζαν την εύνοια των ισχυρών του πλούτου και της εξουσίας, αλλά δεν ασχολούνταν, όπως εκείνοι, με θέματα θρησκευτικής πίστης και κοινωνικής ηθικής, με τα μεγάλα προβλήματα που είχαν κλονίσει τις πεποιθήσεις και την ηθική του κόσμου, δείχνοντας κυρίως ενδιαφέρον για τις μορφές και το ύφος του λόγου, για τη ρητορική ικανότητα και τεχνική – το ενδιαφέρον τους γι' αυτό δημιούργησε και κληροδότησε διαμέσου των Ρωμαίων στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες τον επιτηδευμένο λόγο (κι έτσι από τον εκλατινισμένο τύπο της ελληνικής γλώσσας, τον sophist, προήλθε ο όρος sophisticated, που στις ηπιότερες εκδοχές του δηλώνει κάτι το περίτεχνο και στις δυσμενέστερες κάτι το διεστραμμένο ή κίβδηλο). Στο κλίμα της «δεύτερης σοφιστικής» κινούνται, με διαφοροποιήσεις οπωσδήποτε μεταξύ τους, πολλοί συγγραφείς με έργα τους που μας έχουν σωθεί και που ο εκδοτικός οίκος ΖΗΤΡΟΣ έχει εντάξει στην καθιερωμένη σειρά του *«Αρχαίοι συγγραφείς»* – αναφέρω δειγματοληπτικά τέσσερις τόμους του *Επίκτητου* με αξιόλογες εργασίες των Ι.Σ. Χριστοδούλου, Μ.Γ. Μπίθα και Δ.Ν. Ιωαννίδου, δύο τόμους του *Σέξτου του Εμπειρικού,* με αντίστοιχα αξιόλογες εργασίες των Τ. Πεντζοπούλου-Βαλαλά και

Στ. Δημόπουλου, δύο τόμους του *Λουκιανού* με επίσης αξιόλογες εργασίες του Δ. Χρηστίδη· δεν περιλαμβάνω κάποιες άλλες για ευνόητους λόγους, είτε επειδή έχω κάποια προσωπική συμμετοχή στην έκδοσή τους είτε επειδή είναι υπό έκδοση.

Σ' αυτό, λοιπόν, το κλίμα της *«δεύτερης σοφιστικής»* εντάσσεται ο *Πλούταρχος,* που είναι σημαντικός εκπρόσωπος δύο κινήσεων της εποχής του· η πρώτη από αυτές, που είναι γενικευμένη, είναι θρησκευτικές προσηλώσεις και μεταφυσικοί προβληματισμοί, η δεύτερη, που έχει το επίκεντρό της στην Αθήνα και στην ελληνική ή ελληνίζουσα Ανατολή, είναι μια μορφή αναγέννησης της ελληνικής φιλοσοφίας και γραμματείας.

Ο *Πλούταρχος* υπήρξε ένας πολυγραφότατος συγγραφέας· έγραφε περισσότερα από διακόσια έργα· μας σώζονται τα τρία πέμπτα της συγγραφικής παραγωγής του, που μας δίνουν ένα πανόραμα των ποικίλων ενδιαφερόντων του. Αυτός ο μεγάλος όγκος έχει καταταγεί σε δύο μεγάλες ομάδες, τα βιογραφικά έργα και τα λεγόμενα ηθικά συγγράμματα. Η διάκριση αυτή είναι κάπως χονδρική, ιδιαίτερα ως προς το δεύτερο σκέλος της. Ας ξεκινήσουμε από την πρώτη ομάδα. Οι βιογραφίες αυτές (συνολικά 26) δεν κυριολεκτούνται κατά τα ένα έκτο τους· δηλαδή στο σώμα τους,

που έχει καθιερωθεί με τον τίτλο *«Παράλληλοι βίοι»*, επειδή παραλληλίζονται ένας ονομαστός Έλληνας με ένα ονομαστό Ρωμαίο, υπάρχουν τέσσερις που καταγράφονται χωρίς παραλληλισμό προς κάποιον άλλο. Και, αν θεωρήσουμε ως δεδομένο τον κατάλογο των έργων του Πλούταρχου, που κατά την παράδοση σύνθεσε ο γιος του Λαμπρίας, περίπου η μισή ποσότητα των αναφερόμενων στον κατάλογο βιογραφιών δε μας έχει σωθεί. Ο Πλούταρχος πάντως βιογραφεί ονομαστούς άντρες των γραμμάτων σε περιορισμένες περιπτώσεις και μόνο για όσους έχουν επιδείξει και πολιτική δραστηριότητα· οι περισσότεροι από τους βιογραφούμενους είναι άντρες που ανέπτυξαν στρατιωτική δραστηριότητα· σ' όσες περιπτώσεις έχουμε παράλληλους βίους ο παραλληλισμός των αντρών κάθε ζεύγους είναι εύστοχος, επειδή και οι δύο έχουν διακριθεί στον ίδιο τομέα δραστηριότητας (στρατηγοί, ρήτορες, νομοθέτες κ.ά.). Κατά κανόνα γίνονται συγκρίσεις των παράλληλα βιογραφούμενων και τονίζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές τους· αυτό αφορά την πλειονότητα των βιογραφιών, αλλ' υπάρχει και μια μειονότητα μη συγκρινόμενων μεταξύ τους. Οι βιογραφίες του Πλούταρχου πάντως δεν είναι ιστορικές συγγραφές, αλλά ηθικοφιλοσοφικές πραγματείες, μια προσπάθεια απεικόνισης του ήθους ονομαστών α-

ντρών (καμιάς όμως γυναίκας). Ο χαιρώνειος συγγραφέας δηλώνει έντιμα ότι δε λειτουργεί ως ιστορικός· σταχυολογώντας από ποικίλες πηγές προγενέστερών του συγγραφέων (που είναι οπωσδήποτε στην πλειονότητά τους ανιχνεύσιμες σήμερα) επιδιώκει να μας παρουσιάσει μια «πινακοθήκη χαρακτήρων» με κάποια εμφανή τάση να ενσωματώσει στα κείμενά του ανεκδοτολογικό υλικό, να κάνει κάποια άσκηση ύφους με ρητορικά σχήματα και να διαπαιδαγωγήσει με ηθοπλαστική πρόθεση όσους διαβάσουν τις βιογραφίες του. Σε όχι λίγες περιπτώσεις δείχνει συγγραφέα που έχει την ικανότητα να δημιουργεί αξιόλογες ανθρώπινες προσωπογραφίες τονίζοντας τα κύρια χαρακτηριστικά των βιογραφούμενων προσώπων και δίνοντας συχνά δραματική ένταση στην περιγραφή τους. Για παράδειγμα, από την πλευρά των βιογραφούμενων Ρωμαίων μπορούν να σημειωθούν κάποιες ιδιαίτερα τονισμένες (κάποτε και με υπερβολή) περιπτώσεις: ο διάλογος του Κοριολανού με τη μητέρα του· η περιγραφή της αγρύπνιας του Βρούτου και της αιφνίδιας εμφάνισης του φαντάσματος του Καίσαρα· η περιγραφή της φυγής του Μάριου μέσα από τους βάλτους και της φλογερής ματιάς του μέσα στη φυλακή, που καθηλώνει τον έτοιμο να τον σκοτώσει δήμιό του· η δραματική ένταση των τελευταίων στιγμών του Αντώ-

νιου ως επιστέγασμα του δεσμού του με την Κλεοπάτρα. Αυτά και άλλα, όπως είναι γνωστό, έδωσαν το έναυσμα στο μεγάλο άγγλο δραματουργό Shakespeare και mutatis mutandis στο δικό μας μεγάλο ποιητή Κ. Καβάφη να δώσουν έργα με υψηλή ποιότητα λόγου και με σημαντική σημασιοδότηση.

Αυτά με κάθε δυνατή συνοπτικότητα σημειώνονται για την πρώτη ομάδα των βιογραφιών. Σχετικά με τη δεύτερη ομάδα με ανάλογη συνοπτικότητα μπορούν να σημειωθούν τα ακόλουθα. Στα λεγόμενα *«Ηθικά»* συγγράμματα του Πλούταρχου (που ξεπερνούν τις οχτώ δεκάδες, αν και έχουν διατυπωθεί αμφισβητήσεις για τη γνησιότητα μερικών από αυτά) υπάρχει μια «θεματογραφική πολυφωνία». Περιλαμβάνει σ' αυτά θέματα ιστορικά, πολιτικά, κοινωνικά, αρχαιολογικά, θρησκευτικά, μεταφυσικά, φιλολογικά, μουσικά, ιατρικά, φυσικά, αστρονομικά κ.ά. με ερανίσματα που κάνει από ποικίλες πηγές, που σε μεγάλο βαθμό μπορούμε να τις ανιχνεύσουμε· γίνεται φανερό ότι ανθολογούσε από ποικίλα γραμματειακά είδη της προγενέστερής του αρχαίας ελληνικής γραμματείας και από κάποια αντίστοιχα είδη της λατινικής γραμματείας. Πολλά θέματα δίνονται (κατά μίμηση του Πλάτωνα) σε διαλογική μορφή, άλλα στον τύπο των διατριβών. Σε κάθε περίπτωση ο Πλούταρχος ενεργεί διδακτικά· παραβάλλει τον εαυτό του με γιατρό που φροντίζει ψυχικά νοσήματα και προσπαθεί να ξαναδώσει γαλήνη σε ταλαιπωρημένες ψυχές· από την άποψη αυτή είναι ιδιαίτερα αξιοπρόσεχτες οι παραμυθητικές διατριβές του (*«Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀσκληπιάδην»*, *«Παραμυθητικὸς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα»*, *«Πρὸς Φηστίαν παραμυθητικός»* κ.ά.). Μέσα από την ποικιλία της θεματογραφίας των λεγόμενων *«Ηθικών»* ο Πλούταρχος εμφανώς πλατωνίζει, αλλά από φιλοσοφική άποψη είναι μάλλον εκλεκτικός, αφού διαπιστώνονται εύκολα επιδράσεις που δέχτηκε από την αριστοτελική και από την πυθαγόρεια φιλοσοφία. Από άποψη θρησκευτική είναι πιστός στην παράδοση του πολυθεϊσμού και, βέβαια, δεν παρακολουθεί και δε συζητά τον αγωνιζόμενο Χριστιανισμό της εποχής του· είναι από θρησκευτική άποψη συντηρητικός και στο θέμα του θρησκευτικού *«συγκρητισμού»* της εποχής του, καθώς θρησκευτικές λατρείες και δοξασίες της λεγόμενης αρχαίας Ανατολής είχαν όχι ασήμαντη διείσδυση στον ελλαδικό χώρο. Οπωσδήποτε ο θρησκευτικός συντηρητισμός του δεν τον οδηγεί σε ακρότητες· ό,τι τον διακρίνει ιδιαίτερα ως άνθρωπο είναι η μετριοπάθειά του· αυτήν ενστερνίζεται και αυτήν επιδιώκει να μεταλαμπαδεύσει σε συγχρόνους και σε μεταγενεστέρους του. Η εποχή της *«δεύτερης σοφιστικής»* είχε δώσει

έμφαση στο λόγο ως προφορικό άθλημα· έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο αχαλίνωτος λόγος οδηγεί στο «θάνατο της φιλοσοφίας», ότι αυτή καταποντίζεται σ' έναν ωκεανό ρητορείας και ότι οι άνθρωποι παύουν να σκέπτονται, όταν εθίζονται να μιλούν πολύ. Από την (αμφισβητήσιμη οπωσδήποτε) αυτή διατύπωση ξέφυγε ο Πλούταρχος· σε εποχή που θαυμαζόταν ο προφορικός λόγος ο συγγραφέας που μας απασχολεί καλλιέργησε τον ενδιάθετο λόγο και λειτούργησε ως σκεπτόμενος άνθρωπος. Η ευρυμάθεια και η χάρη του λόγου του Πλούταρχου είχε επίδραση στους μεταγενεστέρους του και τροφοδότησε τον ευρωπαϊκό χώρο από την περίοδο της Αναγέννησης εξακολουθητικά ως σήμερα.

Οι Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ με εκτίμηση των μορφωτικών αγαθών που περιέχονται στο πλουτάρχειο έργο έχουν εντάξει ήδη στη σειρά των *«Αρχαίων συγγραφέων»* εφτά τόμους έργων του Πλούταρχου με αξιόλογες εργασίες του Γ. Ράπτη (σε μερικές προτάσσεται πρόλογος του Ι.Σ. Χριστοδούλου), της Κωνστ. Μόσχου (με πρόλογο του Ι.Σ. Χριστοδούλου) και του Στ. Γκιργκένη (με πρόλογο, επίσης, του Ι.Σ. Χριστοδούλου) και έχουν υπό έκδοση άλλους τρεις – φυσικά είναι εύλογο να προσδοκούμε την ένταξη και άλλων εργασιών στηριγμένων στο αειφόρο μεταλλείο των μεστών από μορφωτικό υλικό έργων του Πλούταρχου.

Β' Όπως έχει προαναφερθεί, ο εκδότης και ο συγγραφέας επέλεξαν και συστέγασαν στον τόμο αυτό δύο έργα από τον ευρύτατο χώρο των λεγόμενων *«Ηθικών»* έργων του Πλούταρχου, συγκεκριμένα τα κείμενα που σχετίζονται με τον Αλέξανδρο Γ' της Μακεδονίας (356-323 π.Χ.) και μια συλλογή Λακωνικών αποφθεγμάτων. Ο εκδοτικός οίκος ΖΗΤΡΟΣ προχωρεί στη μεγάλη εκδοτική προσπάθειά του με εύστοχο συνδυασμό επιλεκτικής και συγκεντρωτικής εργασίας. Συγκεκριμένα: Στις δύο καθιερωμένες σειρές *«Αρχαίοι συγγραφείς»* και *«Βυζαντινοί συγγραφείς»* επιλέγει συγγραφείς ή κάποια έργα τους και αυξάνει τους τόμους των σειρών αυτών, που πλησιάζουν την εκατοντάδα με όσους ήδη έχουν εκδοθεί και με όσους είναι υπό έκδοση, και έχει αναθέσει την προετοιμασία πολλών άλλων σε δόκιμους συνεργάτες. Στην καθιερωμένη, επίσης, σειρά *«Μεταφρασμένοι συγγραφείς της αρχαίας ελληνικής γραμματείας»* ο εκδοτικός οίκος κάνει συγκεντρωτική εργασία· επιχειρεί και έχει εμπράκτως αποδείξει ότι ισοτίμως με τις άλλες στηρίζει και τη σειρά αυτή, που μας έχει δώσει ήδη το σύνολο των έργων επικής ποίησης της αρχαίας ελληνικής γραμματείας (ομηρική Ιλιάδα, ομηρική Οδύσσεια, τα έργα του Ησίοδου, τα «Αργοναυτικά» του Απολλώνιου του Ρόδιου) και το αντίστοιχο σύνολο του έργου

της δραματικής ποίησης (Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης, Αριστοφάνης, Μένανδρος).

Στο πρώτο τμήμα του τόμου που κρατούμε στα χέρια μας εντάσσεται μια διατριβή του Πλούταρχου για τον Αλέξανδρο Γ΄, τον σημαντικότερο από όλους τους ομώνυμούς του βασιλείς της Μακεδονίας, με ενοποιημένο τίτλο *«Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης τε καὶ ἀρετῆς»*. Η προσωπικότητα του μεγάλου αυτού Μακεδόνα βασιλιά έχει σοβαρά απασχολήσει τον Πλούταρχο και στον κύκλο των *«Παράλληλων βίων»* του, όπου τον εντάσσει ως πρώτο στη «συνωρίδα» με το μεγάλο στρατιωτικοπολιτικό ηγέτη των τελευταίων χρόνων της Respublica Romana, του προαυτοκρατορικού καθεστώτος της λεγόμενης Ρωμαϊκής Δημοκρατίας.

Το ζεύγος αυτό των *«Παράλληλων βίων»* έχει εκδοθεί το 2005 από τις Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ με εισαγωγή, περίληψη, μετάφραση και σχόλια του Γ. Ράπτη, που έχει επιμεληθεί με ανάλογο ζήλο και μεθοδικότητα και τον τόμο στον οποίο εντάσσεται ο «πρόλογός» μου. Στο εισαγωγικό πρώτο κεφάλαιο της βιογραφίας του Αλέξανδρου Γ΄ ο Πλούταρχος προλογίζοντας τη βιογραφία του μεγάλου Μακεδόνα είναι σαφής ως προς τις προθέσεις του: δεν γράφει, λέει, ούτε ιστορίες ούτε βιογραφίες κι ούτε στις πιο ονομαστές

πράξεις δηλώνεται αναγκαία η αρετή ή η κακία, αλλά πολλές φορές μια πράξη ασήμαντη ή μια λέξη ή ένα αστείο αποκαλύπτει πιο πολύ το χαρακτήρα ενός προσώπου παρά οι πολύνεκρες μάχες και οι μεγαλύτεροι πολεμικοί σχηματισμοί και οι πολιορκίες πόλεων. Αξίζει να μεταφέρουμε εδώ αυτούσιες τις «προγραμματικές δηλώσεις» του συγγραφέα του έργου: *«Τὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως βίον καὶ τὸν Καίσαρος* (είναι ο Gaius Julius Caesar, 104-44 π.Χ.), *ὑφ' οὗ κατελύθη Πομπήϊος, ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ γράφοντες, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑποκειμένων πράξεων οὐδὲν ἄλλο προεροῦμεν ἢ παραιτησόμεθα τοὺς ἀναγιγνώσκοντας, ἐὰν μὴ πάντα μηδὲ καθ' ἕκαστον ἐξειργασμένως τι τῶν περιβοήτων ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλ' ἐπιτέμνοντες τὰ πλεῖστα, μὴ συκοφαντεῖν. Οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων. Ὥσπερ οὖν οἱ ζῳγράφοι τὰς ὁμοιότητας ἀπὸ τοῦ προσώπου καὶ τῶν περὶ τὴν ὄψιν εἰδῶν οἷς ἐμφαίνεται τὸ ἦθος ἀναλαμβάνουσιν, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν μερῶν φροντίζοντες, οὕτως ἡμῖν δοτέον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεῖα μᾶλλον ἐνδύεσθαι, καὶ διὰ τούτων εἰδο-*

ποιεῖν τὸν ἑκάστου βίον, ἐάσαντας ἑτέροις τὰ μεγέθη καὶ τοὺς ἀγῶνας» – βλ. μετάφραση Γ. Αθ. Ράπτη στις σελ. 43 και 45 του τόμου «Αλέξανδρος - Καίσαρας».

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, ενθουσιασμένος από την προσωπικότητα του Αλέξανδρου Γ', δεν περιορίστηκε στην ένταξή του στην πινακοθήκη των ονομαστών από τη δράση τους προσώπων της ιστορίας, αλλά εξαιρετικά γι' αυτόν σύνθεσε το έργο που συζητούμε. Η διατριβή του αυτή έχει ως άξονές της τους όρους *«τύχη»* και *«ἀρετή»*. Ο πρώτος από τους δύο όρους διατήρησε στην ελληνική γλώσσα αναλλοίωτο το σημασιολογικό περιεχόμενό του· σημαίνει ό,τι δεν παράγεται από σκόπιμη και προγραμματισμένη ενέργεια ανθρώπων, αλλ' ό,τι προκύπτει στην ατομική ή στη συλλογική ζωή από αστάθμητους παράγοντες· ένα πλήθος λέξεων με δεύτερο συνθετικό τη λέξη τύχη ή με παραγωγική σχέση μαζί της λειτούργησαν και λειτουργούν στην ελληνική γλώσσα: ευτυχία - δυστυχία, ευτυχής - δυστυχής, ευτυχώ - δυστυχώ, ατυχώ, ατυχία, τυχαίος, τυχηρός κ.ά. (παράλληλα με άλλες συνώνυμες με ελαφρή σημασιολογική διαφοροποίηση: ευδαιμονία, ευδαίμων κ.ά., ευπραγία, ευπραξία κ.ά.· στις πρώτες η τύχη προσανατολίζεται σε μεταφυσική παρέμβαση, δηλ. κάποιος «δαίμων»-θεότητα προσδιορίζει την

ποιότητα της τύχης· στις δεύτερες η διαμόρφωση της ποιότητας της τύχης συσχετίζεται με τις ενέργειες των κατά περιπτώσεις ανθρώπων). Ο δεύτερος όρος «ἀρετή» συσχετίζεται ετυμολογικά με τον Άρη, το θεό του πολέμου, του ολέθρου, του λοιμού, της σιτοδείας και άλλων κακών, με τα αρσ. επίθ. *ἄρρην* ή *ἄρσην* (= αρσενικός), με το αχώριστο προθεματικό μόριο *ἀρι-*, που επιτείνει την έννοια του δεύτερου συνθετικού σύνθετων λέξεων (*ἀρίγνωτος* = πολύ γνωστός, *ἀρίδακρυς* = πολύ δακρυσμένος, *ἀριδείκετος* = δακτυλοδεικτούμενος, *ἀρίδηλος* = πολύ φανερός, *ἀριζήλωτος* = πολύ ζηλευτός κ.ά.) και με τα παραθετικά του επιθ. ἀγαθός (*ἀρείων* και *ἄριστος*). *Ἀρετή* σημαίνει την υπεροχή, την τελειότητα σε κάθε περίπτωση, την ανδρεία, την αξιοπρέπεια, την υπόληψη, γενικά κάθε υψηλή ποιότητα στις εκφάνσεις της ζωής. Με βάση τη λεξιλογική διερεύνηση που προηγήθηκε δε χρειάζεται να επισημανθεί ποιος από τους δύο όρους λειτούργησε κατά τον Πλούταρχο για τη διαμόρφωση της περίπτωσης του μεγάλου Μακεδόνα.

Ο Πλούταρχος πάντως με τη μετριοπάθεια που τον διακρίνει δεν προσδίδει στον Αλέξανδρο Γ' το εύσημο του «μεγάλου», αν και η προσωνυμία αυτή είχε δοθεί σε επιφανείς ηγεμόνες των Ελληνιστικών και των Ρωμαϊκών χρόνων –αυτό δεν το κάνει ούτε και ο

κατά μια πεντηκονταετία περίπου νεότερος από τον Πλούταρχο *Αρριανός* (95-180 μ.Χ.), ο ιστορικός της «*Ἀλεξάνδρου ἀναβάσεως*», της μεγάλης εκστρατείας που έγινε στην Ασία προς το τέλος του 4ου προχριστιανικού αιώνα (ανεξάρτητα πάντως από το ειδικό βάρος της περίπτωσης του Αλέξανδρου Γ΄ της Μακεδονίας την προσωνυμία του «μεγάλου» την πήραν κατά καιρούς ισχυροί άντρες, και γυναίκες σε κάποιες περιπτώσεις, με ενοχλητική ακυριολεξία– ας θυμηθούμε το ρωμαίο αυτοκράτορα του δεύτερου μισού του 4ου μεταχριστιανικού αιώνα Θεοδόσιου Α΄, τον σφαγιαστή χιλιάδων Θεσσαλονικέων στον Ιππόδρομο της «συμβασιλεύουσας» τότε πόλης, που πέρασε στην ιστορία σαν «μέγας»).

Ο Αλέξανδρος Γ΄ (με ή χωρίς την προσωνυμία με την οποία έχει καθιερωθεί στην ελληνική βιβλιογραφία και σε κάποιο βαθμό στην ξένη) υπήρξε αναμφισβήτητα μια από τις μεγαλύτερες μορφές της αρχαίας ιστορίας. Με τα καταγωγικά στοιχεία του και με την παιδεία του (μαθήτευσε στον πιο συστηματικό απ' όλους τους δασκάλους της εποχής του, και όχι μόνο αυτής, το φιλόσοφο Αριστοτέλη) θέλησε να προσδώσει στην εκστρατεία του πανελλήνιο χαρακτήρα. Όσο κι αν μπορεί να έχει κάποιος τις επιφυλάξεις του για το πολιτικό αυτό γεγονός, παραμένουν κάποιοι όχι παραμελητέοι συμβολισμοί: όχι τυχαία, επέλεξε την Κόρινθο, για να ανανεώσει εκεί ό,τι είχε πετύχει λίγο πρωτύτερα ο δολοφονημένος ήδη πατέρας του Φίλιππος Β΄, δηλαδή να αναγνωρισθεί ως ηγέτης ενός προετοιμαζόμενου πολέμου κατά των Περσών –στην πόλη αυτή είχαν αποφασίσει πριν από εκατόν πενήντα περίπου χρόνια, στις αρχές του 5ου προχριστιανικού αιώνα, εκπρόσωποι διάφορων ελληνικών πόλεων να συνενώσουν τις χερσαίες και ναυτικές δυνάμεις τους για την απόκρουση των Περσών κατά την τρίτη και τελευταία εκστρατεία τους εναντίον της Ελλάδας· όχι συμβατικά έκανε δύο πολιτικές ενέργειες μετά την πρώτη νίκη του κατά των Περσών στη μάχη του Γρανικού το 334 π.Χ., όταν κατά τον Αρριανό (Α, 16) «*ἔθαψε δὲ καὶ τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας, οἳ ξὺν τοῖς πολεμίοις στρατεύοντες ἀπέθανον· ὅσους δ' αὐτῶν αἰχμαλώτους ἔλαβε, τούτους δὲ δήσας ἐν πέδαις εἰς Μακεδονίαν ἀπέπεμψεν ἐργάζεσθαι, ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν Ἕλληνες ὄντες ἐναντία τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο· ἀποπέμπει δὲ καὶ εἰς Ἀθήνας τριακοσίας πανοπλίας περσικὰς ἀνάθημα εἶναι τῇ Ἀθηνᾷ ἐν πόλει· καὶ ἐπίγραμμα ἐπιγραφῆναι ἐκέλευσε τόδε: Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων*» (= έθαψε και τους μι-

σθοφόρους Έλληνες, που σκοτώθηκαν πολεμώντας στο πλευρό των εχθρών· όσους όμως από αυτούς αιχμαλώτισε, αυτούς τους έδεσε πισθάγκωνα και τους έστειλε στη Μακεδονία, για να δουλεύουν σαν δούλοι, επειδή αντίθετα με τις κοινές αποφάσεις των Ελλήνων, ενώ ήταν Έλληνες, πολεμούσαν εναντίον των Ελλήνων για χάρη των ξένων· και έστειλε στην Αθήνα τριακόσιες περσικές πανοπλίες, για να τοποθετηθούν ως αφιέρωμά του στην Αθηνά στην ακρόπολη· και έδωσε εντολή να τοποθετηθεί το ακόλουθο επίγραμμα: ο Αλέξανδρος, ο γιος του Φίλιππου, και οι Έλληνες, με εξαίρεση τους Λακεδαιμόνιους, τα στέλνουν αυτά ως λάφυρα από τους ξένους που κατοικούν στην Ασία)· στηλίτευσε τους Έλληνες μισθοφόρους, επειδή έκρινε ότι η μισθοφορική θητεία τους στον περσικό στρατό, ήταν ανθελληνική και οπωσδήποτε αξιόποινη πράξη, και την τιμώρησε με μετάταξή τους στην κατηγορία των δούλων· τίμησε την Αθήνα (θα μπορούσε να έστελνε τις πανοπλίες στην Πέλλα, την πρωτεύουσα του Μακεδονικού κράτους), την πόλη με τη μεγαλύτερη αίγλη στην Ελλάδα· και το επίγραμμα, αν είναι αυθεντικό, είναι σημαντικό, επειδή δίνει εικόνα πανελλήνιας συμμετοχής απομονώνοντας τους Λακεδαιμόνιους, που είχαν απόσχει από το συνέδριο στην Κόρινθο.

Στο έργο του Πλούταρχου «*Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης τε καὶ ἀρετῆς*» γίνεται λόγος και για τους δύο όρους. Οι εκτιμήσεις που γίνονται σ' αυτό δε διαφοροποιούνται αισθητά από τη βιογραφία του Αλέξανδρου Γ' στους «*Παράλληλους βίους*». Ο Πλούταρχος είχε μεταφυσικές ανησυχίες και ήταν επιφορτισμένος με ιερατικό αξίωμα· από την άποψη αυτή ήταν εμποτισμένος από την πρόληψη ότι τα ανθρώπινα πράγματα κινούνται με την παρέμβαση του θεϊκού στοιχείου· είχε όμως με την ευρυμάθεια και με τις διεισδυτικές ικανότητές του τη δυνατότητα να διαπιστώνει το ρόλο του ανθρώπου για τον αυτοπροσδιορισμό του· και από την άποψη αυτή έδινε πολύ μεγάλη σημασία στο ρόλο της προσωπικής αρετής, που την αναγνώριζε στο πρόσωπο του Μακεδόνα στρατηλάτη. Αντλούσε από τις ίδιες πηγές που χρησιμοποίησε και ο Αρριανός, για να συνθέσει την «Αλεξάνδρου ανάβαση». Οι δύο σχολιαστές της βιοτικής πορείας και δράσης του Αλέξανδρου Γ' ήταν συγγενικές ψυχές και είχαν όμοιο περίπου κριτήριο· διέφεραν βέβαια συγγραφικά, αφού ο πρώτος ήταν βιογράφος και ο δεύτερος ιστορικός, αφού ο πρώτος έγραφε, για να τέρψει και να βελτιώσει ηθικά όσους διάβαζαν τις βιογραφίες και τις διατριβές του, ενώ ο δεύτερος λειτουργούσε με τη συνείδηση ιστορικού, που στοχεύει να εκθέσει γεγονότα με επαλήθευση των

δεδομένων και με κάθε δυνατή ερμηνεία των ιστορούμενων στοιχείων. Συνεπώς, κατά τη γνώμη μου, Πλούταρχος και Αρριανός είναι κύκλοι επάλληλοι με κέντρο το ιστορικό πρόσωπο που συγκίνησε την ψυχή τους και δόνησε το πνεύμα τους. Νομιμοποιούμαι, νομίζω, να κλείσω τα σχετικά με το πρώτο τμήμα του τόμου με την ενσωμάτωση στο κείμενο των παρατηρήσεών μου του επιλόγου που κάνει ο Αρριανός τελειώνοντας την «Αλεξάνδρου ανάβαση» – αντιγράφω το κείμενο του Αρριανού (7,28 - 7,30) και παραπέμπω στις σ. 334-343 και στις σ. 413-424 του τρίτου τόμου της τρίτομης έκδοσης του έργου του ιστορικού από τις εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ, Θεσσαλονίκη 2004, με μετάφραση και σχόλια του Γ. Ράπτη.

7,28. «Ἐτελεύτα μὲν δὴ Ἀλέξανδρος τῇ τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ καὶ ἑκατοστῇ Ὀλυμπιάδι ἐπὶ Ἡγησίου ἄρχοντος Ἀθήνησιν· ἐβίω δὲ δύο καὶ τριάκοντα ἔτη καὶ τοῦ τρίτου μῆνας ἐπέλαβεν ὀκτώ, ὡς λέγει Ἀριστόβουλος· ἐβασίλευσε δὲ δώδεκα ἔτη καὶ τοὺς ὀκτὼ τούτους μῆνας, τό τε σῶμα κάλλιστος καὶ φιλοπονώτατος καὶ ὀξύτατος γενόμενος καὶ τὴν γνώμην ἀνδρειότατος καὶ φιλοτιμότατος καὶ φιλοκινδυνότατος καὶ τοῦ θείου ἐπιμελέστατος· ἡδονῶν δὲ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἐγκρατέστατος, τῶν δὲ τῆς γνώμης ἐπαίνου μόνον ἀπληστότατος· ξυνιδεῖν δὲ τὸ δέον ἔτι ἐν τῷ

ἀφανεῖ ὢν δεινότατος, καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τὸ εἰκὸς ξυμβαλεῖν ἐπιτυχέστατος, καὶ τάξαι στρατιὰν καὶ ὁπλίσαι τε καὶ κοσμῆσαι δαημονέστατος· καὶ τὸν θυμὸν τοῖς στρατιώταις ἐπᾶραι καὶ ἐλπίδων ἀγαθῶν ἐμπλῆσαι καὶ τὸ δεῖμα ἐν τοῖς κινδύνοις τῷ ἀδεεῖ τῷ αὐτοῦ ἀφανίσαι, ξύμπαντα ταῦτα γενναιότατος. Καὶ οὖν καὶ ὅσα ἐν τῷ ἐμφανεῖ πρᾶξαι, ξὺν μεγίστῳ θάρσει ἔπραξεν, ὅσα τε φθάσας ὑφαρπάσαι τῶν πολεμίων, πρὶν καὶ δεῖσαί τινα αὐτὰ ὡς ἐσόμενα, προλαβεῖν δεινότατος· καὶ τὰ μὲν ξυντεθέντα ἢ ὁμολογηθέντα φυλάξαι βεβαιότατος, πρὸς δὲ τῶν ἐξαπατώντων μὴ ἁλῶναι ἀσφαλέστατος, χρημάτων τε ἐς μὲν ἡδονὰς τὰς αὐτοῦ φειδωλότατος, ἐς δὲ εὐποιΐαν τῶν πέλας ἀφθονώτατος.

7,29. Εἰ δέ τι ἐπλημμελήθη Ἀλεξάνδρῳ δι' ὀξύτητα ἢ ὑπ' ὀργῆς, ἢ εἴ τι ἐς τὸ ὑπερογκότερον προήχθη βαρβαρίσαι, οὐ μεγάλα τίθεμαι ἔγωγε, εἰ τὴν νεότητά τέ τις τὴν Ἀλεξάνδρου μὴ ἀνεπιεικῶς ἐνθυμηθείη καὶ τὸ διηνεκὲς τῆς εὐτυχίας καὶ τοὺς πρὸς ἡδονήν, οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ, τοῖς βασιλεῦσι ξυνόντας τε καὶ ἐπὶ κακῷ ξυνεσομένους· ἀλλὰ μεταγνῶναί γε ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησε μόνῳ οἶδα τῶν πάλαι βασιλέων Ἀλεξάνδρῳ ὑπάρξαι ὑπὸ γενναιότητος. Οἱ δὲ πολλοί, εἰ καί τι ἔγνωσαν πλημμελήσαντες, οἱ δὲ τῷ προηγορεῖν αὐτοῦ, ὡς καλῶς δὴ πραχθέντος, ἐπικρύψειν

οἴονται τὴν ἁμαρτίαν, κακῶς γιγνώσκοντες. Μόνη γὰρ ἔμοιγε δοκεῖ ἴασις ἁμαρτίας ὁμολογεῖν τε ἁμαρτόντα καὶ δῆλον εἶναι ἐπ' αὐτῷ μεταγιγνώσκοντα, ὡς τοῖς τε παθοῦσί τι ἄχαρι οὐ πάντη χαλεπὰ τὰ παθήματα φαινόμενα, εἰ ὁ δράσας αὐτὰ ξυγχωροίη ὅτι οὐ καλὰ ἔδρασεν, αὐτῷ τέ τινι ἐς τὸ μέλλον ταύτην ἐλπίδα ἀγαθὴν ὑπολειπομένην, μή ποτε ἂν παραπλήσιόν τι ἁμαρτεῖν, εἰ τοῖς πρόσθεν πλημμεληθεῖσιν ἀχθόμενος φαίνοιτο. Ὅτι δὲ ἐς θεὸν τὴν γένεσιν τὴν αὐτοῦ ἀνέφερεν, οὐδὲ τοῦτο ἐμοὶ δοκεῖ μέγα εἶναι αὐτῷ τὸ πλημμέλημα, εἰ μὴ καὶ σόφισμα ἦν τυχὸν ἐς τοὺς ὑπηκόους τοῦ σεμνοῦ ἕνεκα. Οὔκουν δοκεῖ ἔμοιγε ἢ Μίνωος γενέσθαι βασιλεὺς ἀφανέστερος ἢ Αἰακοῦ ἢ Ῥαδαμάνθυος, οἷς δὴ ἐς Δία ἀνενεχθεῖσα ἡ γένεσις πρὸς τῶν πάλαι ἀνθρώπων οὐδεμιᾷ αὐτῶν ὕβρει προστίθεται, οὐδὲ Θησέως τοῦ Ποσειδῶνος οὐδὲ Ἴωνος τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὡς ἔμοιγε καὶ ἡ Περσικὴ σκευὴ σόφισμα δοκεῖ εἶναι πρός τε τοὺς βαρβάρους, ὡς μὴ πάντη ἀλλότριον αὐτῶν φαίνεσθαι τὸν βασιλέα, καὶ πρὸς τοὺς Μακεδόνας, Ὡς ἀποστροφήν τινα εἶναι αὐτῷ ἀπὸ τῆς ὀξύτητός τε καὶ ὕβρεως τῆς Μακεδονικῆς· ἐφ' ὅτῳ δὴ καὶ ἐγκαταμῖξαί μοι δοκεῖ ταῖς τάξεσιν αὐτῶν τοὺς Πέρσας τοὺς μηλοφόρους καὶ τοῖς ἀγήμασι τοὺς ὁμοτίμους. Καὶ οἱ πότοι δέ, ὡς λέγει Ἀριστόβουλος, οὐ τοῦ οἴνου ἕνεκα μακροὶ αὐτῷ ἐγίγνοντο, οὐ γὰρ πίνειν πολὺν οἶνον Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ φιλοφροσύνης τῆς ἐς τοὺς ἑταίρους.

7,30. Ὅστις δὲ κακίζει Ἀλέξανδρον, μὴ μόνον ὅσα ἄξια κακίζεσθαί ἐστι προφερόμενος κακιζέτω, ἀλλὰ ξύμπαντα τὰ Ἀλεξάνδρου εἰς ἓν χωρίον ξυναγαγὼν οὕτω δὴ ἐκλογιζέσθω ὅστις τε ὢν αὐτὸς καὶ ὁποίᾳ τύχῃ κεχρημένος ὅντινα γενόμενον ἐκεῖνον καὶ ἐς ὅσον εὐτυχίας τῆς ἀνθρωπίνης ἐλθόντα βασιλέα τε ἀμφοῖν τοῖν ἠπείροιν ἀναμφιλογώτατα γενόμενον καὶ ἐπὶ πᾶν ἐξικόμενον τῷ αὐτοῦ ὀνόματι κακίζει, σμικρότερός τε ὢν αὐτὸς καὶ ἐπὶ σμικροῖς πονούμενος καὶ οὐδὲ ταῦτα ἐν κόσμῳ τιθέμενος. Ὡς ἔγωγε δοκῶ ὅτι οὔτε τι ἔθνος ἀνθρώπων οὔτε τις πόλις ἐν τῷ τότε ἦν οὔτε τις εἷς ἄνθρωπος εἰς ὃν οὐ πεφοιτήκει τὸ Ἀλεξάνδρου ὄνομα. Οὔκουν οὐδὲ ἐμοὶ ἔξω τοῦ θείου φῦναι ἂν δοκεῖ ἀνὴρ οὐδενὶ ἄλλῳ ἀνθρώπων ἐοικώς. Καὶ ταῦτα χρησμοί τε ἐπισημῆναι ἐπὶ τῇ τελευτῇ τῇ Ἀλεξάνδρου λέγονται καὶ φάσματα ἄλλα ἄλλοις γενόμενα καὶ ἐνύπνια φανέντα ἄλλα ἄλλοις καὶ ἡ ἐς τοῦτο ἐξ ἀνθρώπων τιμή τε αὐτοῦ καὶ μνήμη οὐκ ἀνθρωπίνη οὖσα, καὶ νῦν δὲ διὰ τοσούτου ἄλλοι χρησμοὶ ἐπὶ τῇ τιμῇ αὐτοῦ τῷ ἔθνει τῷ Μακεδόνων χρησθέντες. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐμεμφάμην ἔστιν ἃ ἐν τῇ ξυγγραφῇ τῶν Ἀλεξάνδρου ἔργων, ἀλλὰ αὐτόν γε Ἀλέξανδρον οὐκ αἰσχύνομαι θαυμάζων· τὰ δὲ ἔργα ἐκεῖνα ἐκάκισα

ἀληθείας τε ἕνεκα τῆς ἐμῆς καὶ ἅμα ὠφελείας τῆς ἐς ἀνθρώπους· ἐφ' ὅτῳ ὡρμήθην οὐδὲ αὐτὸς ἄνευ θεοῦ ἐς τήνδε τὴν ξυγγραφήν». Πβ. τον αντίστοιχο συνοπτικό χαρακτηρισμό του Πλούταρχου *στο «Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης τε καὶ ἀρετῆς»* (342f): *«εἶχε φρόνημα μὲν τὸ Κύρου, σωφροσύνην δὲ Ἀγησιλάου, σύνεσιν Θεμιστοκλέους, ἐμπειρίαν Φιλίππου, τόλμαν Βρασίδα, δεινότητα Περικλέους, τῶν δὲ παλαιοτέρων σωφρονέστερος Ἀγαμέμνονος...»*.

Μετά την παράθεση των δύο πορτρέτων του Αλέξανδρου Γ' της Μακεδονίας, του εκτενούς από τον Αρριανό και του συνοπτικού από τον Πλούταρχο, αισθάνομαι την υποχρέωση να θέσω υπό την κρίση του αναγνωστικού κοινού τις προσωπικές αποτιμήσεις μου για ένα ιστορικό πρόσωπο, που υπήρξε ένα πολύ αμφιλεγόμενο πρόσωπο: άλλοι το εξύμνησαν και δέχτηκαν την προσωνυμία «μέγας» με την οποία ξεχωρίζει από πολλούς συνώνυμούς του, προγενέστερους και μεταγενέστερους· άλλοι το κατηγόρησαν και επιχείρησαν να μειώσουν το ιστορικό κατόρθωμά του και τη σημασία του έργου του. Σημειώνω λοιπόν με συνοπτικότητα τα ακόλουθα:

Η προσωπικότητά του πρέπει να κριθεί με βάση τα προσωπικά στοιχεία του και τις ιστορικές συνθήκες της ζωής του. Στα είκοσι χρόνια του επωμίστηκε τη

συνέχεια ενός έργου που είχε οργανώσει με στρατιωτική και πολιτική ικανότητα ο πατέρας του Φίλιππος Β' και είχε να αντιμετωπίσει διεκδικητές της εξουσίας στη Μακεδονία και εξεγέρσεις σε πόλεις της νοτιότερης από τη Μακεδονία Ελλάδας για ανατροπή του status quo στον Ελλαδικό χώρο· έπρεπε να πάρει (και πήρε) γρήγορες αποφάσεις και, δυστυχώς, οι πολιτικές αποφάσεις συνοδεύονται συχνά από σκληρότητα· και ο Αλέξανδρος Γ' δεν μπόρεσε να τις αποφύγει. Η εκστρατεία του για την κατάλυση του περσικού κράτους της Ασίας δεν ήταν «στρατιωτικός περίπατος»· έδωσε δύσκολες μάχες διακινδυνεύοντας τη ζωή του και αντιμετώπισε ποικίλες αντιδράσεις από ξένους τοπάρχες περιοχών που κατέκτησε και από το άμεσο περιβάλλον του, που ή δεν εκτίμησε τον πολιτικοστρατιωτικό σχεδιασμό του ή θέλησε να τον καρπωθεί ακόμη και με βίαιο παραμερισμό του. Δεν ήταν δυνατό με τις συνθήκες αυτές να παίρνει κάθε φορά ψύχραιμες αποφάσεις και κατά περιπτώσεις φέρθηκε αδικαιολόγητα αχάριστος σε ευεργέτες του ή εξέθεσε τον εαυτό του σε κινδύνους που θα απέφευγε ένας πιο ώριμος ηλικιακά ηγέτης. Έδειξε πάντως στο πλαίσιο της εκστρατείας ηγετικά προσόντα αξιοσημείωτα: συμπεριφέρθηκε σωστά στους στρατιώτες του, στην αιχμαλωτισμένη περσική βασιλική οικογένεια, στους κατακτη-

μένους λαούς· σεβάστηκε τα ήθη και τα έθιμα άλλων λαών, προσαρμόστηκε με πολιτικότητα στις προσδοκίες τους και με κάποιας πολιτικής σημασίας μέτρα (ιδίως με τους μικτούς γάμους επιτελών του) έδωσε την εικόνα ηγέτη που άνοιγε νέους ελπιδοφόρους δρόμους για μια ελληνοασιατική προσέγγιση· σχεδίασε την ίδρυση πολλών νέων πόλεων στις κατακτημένες περιοχές, μερικές από τις οποίες έγιναν μετά τον πρόωρο θάνατό του κέντρα πολιτισμού στο χώρο του γνωστού ως τότε κόσμου. Εμφάνισε, βέβαια, και αρνητικά στοιχεία για έναν ηγέτη που είχε μαθητεύσει δίπλα σ' έναν πολύ μεγάλο φιλόσοφο· έμαθε πολλά από τον άνθρωπο που του χρωστούσε, όπως έλεγε, το «εὖ ζῆν», αλλά τον πίκρανε με κάποιες ενέργειές του και, ενώ μεταμόρφωσε την εκστρατεία του σε κάποιο βαθμό σε «ένοπλη εξερεύνηση», δε φιλοσόφησε επαρκώς, με την έννοια ότι δεν είδε το αστάθμητο της ζωής και ανέπτυξε δραστηριότητες που τον κούρασαν πολύ σωματικά και ψυχικά και δεν μπόρεσε να αντισταθεί σε πειρασμούς, με αποτέλεσμα να κλείσει τόσο πρόωρα, στα τριαντατρία χρόνια του, τη ζωή του.

Ωστόσο η σύντομη αυτή διαδρομή του εντυπωσίασε και εντυπωσιάζει. Στο χώρο των λαών που κατέκτησε έγινε θρύλος (για μας ο Μεγαλέξανδρος, για τους Ασιάτες ο Iskender), που ενσωματώθηκε στις πίστεις

και στις παραδόσεις ασιατικών λαών. Με τη διαμόρφωση τοπικών ηγεμονιών από τους επιτελείς-κληρονόμους του στάθηκε αφορμή για ανανέωση του Ελληνισμού, για τον Ελληνιστικό πολιτισμό που διατηρήθηκε σε περιοχές εξωελλαδικές και πέρα από την εμπράγματη ελληνική πολιτική παρουσία τριών εκατονταετιών ως τη Ρωμαϊκή διαδοχή τους και έκανε την ελληνική γλώσσα για πρώτη φορά στην ιστορία της διεθνή γλώσσα του ως τότε γνωστού κόσμου.

Στη συνοπτική αυτή αποτίμηση δεν έχει, βέβαια, θέση η τοποθέτησή μου στα ποικίλα σχόλια που έχουν γίνει για την περίπτωση του μεγάλου αυτού ηγέτη, όσα εκκινούν από νοσηρή φαντασία ή από πολιτική σκοπιμότητα. Η υπόστασή του και με τα πολλά θετικά και με τα λίγα αρνητικά στοιχεία της βρισκόταν στα όρια του φυσιολογικού και η ελληνικότητά του ήταν αναμφισβήτητη: ήταν Έλληνας (Μακεδών ή Μακεδνός – το ελληνικότατο τοπωνυμικό είναι σύνθετο από το ουσ. *μᾶκος* = μήκος ή ύψος και *ἕδος* = έδρα ή τόπος). Και ήταν αναμφίβολα μεγάλος, όσο κι αν προσωπικά, όπως προσημείωσα, ο χαρακτηρισμός που έχει παγιωθεί με ιστορικά πρόσωπα προγενέστερών μας εποχών με οδηγεί να μην τον χρησιμοποιήσω και στην περίπτωση του Αλέξανδρου Γ' της Μακεδονίας.

Στο δεύτερο τμήμα του τόμου αυτού περιλαμβάνεται υλικό πολύ ενδιαφέρον. Προέρχεται και αυτό από

την πλούσια πηγή των πλουτάρχειων έργων, που μπορούν και πρέπει με δημιουργική αξιοποίησή τους να αποτελέσουν βάση για πνευματική ωφέλεια των ανθρώπων, του τόπου μας και άλλων τόπων. Στο σημείο αυτό αισθάνομαι την ανάγκη να σημειώσω πόσο περισσότερο ωφέλησε ο Πλούταρχος τους λαούς της δυτικής Ευρώπης απ' όσο εμάς, τους «φυσικούς κληρονόμους» του. Η ευρωπαϊκή Αναγέννηση και ο ομοιοεπίθετος «ανθρωπισμός» της και η στροφή της προς την αρχαία Ελλάδα υποβοηθήθηκε βέβαια και με μελέτες άλλων συγγραφέων της, αλλά στηρίχτηκε κατά κύριο λόγο στα «άπαντα» του Πλούταρχου, που με δόκιμες μεταφράσεις και με επαρκείς σχολιασμούς τροφοδότησαν την ευρωπαϊκή παιδεία· όταν η Ελλάδα στους δύσκολους αιώνες της Οθωμανικής κυριαρχίας είχε σχεδόν αποκοπεί από τη δημιουργική επαφή της με την προγονική πνευματική κληρονομιά, αυτή που ο Πλούταρχος περιέσωσε κατά το δικό του μέτρο με την ευρυμάθεια και με τα ερανίσματά του, στις περιοχές της λεγόμενης δυτικής Ευρώπης ο Πλούταρχος ήταν προσιτός και διαπότιζε με την πλούσια θεματογραφία του – θα εντυπωσιασθείτε σίγουρα από τον προτασσόμενο στους τόμους των πλουτάρχειων έργων που ήδη εκδόθηκαν από τις Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ κατάλογο των σωζόμενων έργων του σημαντικού αυτού συγγραφέα

της μεταγενέστερης ελληνικής αρχαιότητας. Βέβαια το ενδιαφέρον του ευρωπαϊκού κόσμου είχε εκκινηθεί από τους *«Παράλληλους βίους»*, αφού σ' εκείνους το μισό περίπου υλικό συσχετίζεται με πρόσωπα ή με δεδομένα του ρωμαϊκού κόσμου, που αποτελεί τη βάση της ευρωπαϊκής παράδοσης, αφού η λατινική γλώσσα ήταν η διεθνής ευρωπαϊκή γλώσσα των Μεσαιωνικών χρόνων και μητρική γλώσσα πλήθους λατινογενών γλωσσών του ευρωπαϊκού και (μετά τις ανακαλύψεις των νέων χωρών) του εξωευρωπαϊκού χώρου.

Ωστόσο γρήγορα διαπιστώθηκε ότι ο Πλούταρχος ήταν σημαντικός για τις ευρωπαϊκές χώρες, όχι μόνο επειδή διέσωσε με τις βιογραφίες του ονομαστές μορφές του προγονικού γι' αυτές ρωμαϊκού κόσμου, αλλά και για τα έργα του που στεγάστηκαν ως ομόκεντρα κάτω από το γενικευτικό τίτλο *«Ηθικά»*. Σ' αυτά είδαν, όπως ήταν φυσικό, πλούσιο υλικό πνευματικής τροφοδοσίας, που ήταν παράλληλα και εξίσου επωφελές με τα πρακτικής ηθικής μορφής έργα του κυρίαρχου στους Μεσαιωνικούς χρόνους Χριστιανισμού. Ο Πλούταρχος βέβαια δε γνώρισε και δεν παρακολούθησε τον αγωνιζόμενο τότε Χριστιανισμό να κερδίσει τη θέση του στον ευρύτατο χώρο της εκλατινισμένης Ευρώπης, αλλ' οι θέσεις του, αν δεν ήταν δογματικά χριστιανικές, δεν ήταν αντιχριστιανικές· ήταν από την

άποψη αυτή ευπρόσδεκτες από τον χριστιανίζοντα κόσμο των ευρωπαϊκών περιοχών. Απ' όσο ξέρω οι Ευρωπαίοι δεν «εκχριστιάνισαν» τον Πλούταρχο, όπως έκαναν με το Σωκράτη· τον αρχαίο αθηναίο φιλόσοφο τον χαρακτήρισαν «χριστιανό προ Χριστού ζήσαντα»· τον Πλούταρχο τον αποδέχτηκαν ως πνευματικό τροφοδότη τους, κι ας ήταν μη χριστιανός σ' έναν ήδη εκχριστιανισμένο κόσμο.

Οι δυτικοευρωπαίοι (και διαμέσου τους πολλοί από τον εξωευρωπαϊκό κόσμο) ωφελήθηκαν και ωφελούνται πολύ από τη μελέτη των *«Ηθικών»* του Πλουτάρχου. Εμείς, οι Έλληνες του ελλαδικού και του εξωελλαδικού χώρου, λίγο αξιοποιήσαμε τη μεγάλη αυτή πηγή αρχαιογνωσίας. Ελπίζω πάντως ότι και με ό,τι έκαναν και με ό,τι προγραμματίζουν να κάνουν στον τομέα αυτό οι Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ το ενδιαφέρον για τη μελέτη των πλουτάρχειων έργων θα αναζωογονηθεί. Ήδη από τον χώρο των *«Ηθικών»* έχουν γίνει εύστοχες επιτομές και έχουν αποδώσει έξι τόμους: 1. *Γυναικῶν ἀρεταὶ - Πλατωνικὰ ζητήματα.* 2. *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου - Περὶ τοῦ ΕΙ τοῦ ἐν Δελφοῖς - Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν.* 3. *Περὶ παίδων ἀγωγῆς - Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον - Πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα.* 4. *Ἐρωτικὸς - Ἐρωτικαὶ διηγήσεις.* 5. *Ἶσις καὶ Ὄσιρις.* 6. *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου*

τύχης τε καὶ ἀρετῆς - Λακωνικὰ ἀποφθέγματα.

Στο δεύτερο, λοιπόν, τμήμα του τόμου αυτού το ενδιαφέρον του Πλούταρχου μας προσανατολίζει προς τη Σπάρτη. Δεν είναι βέβαια ο πρώτος που προσπαθεί να αναδείξει την κορυφαία αυτή πόλη της Πελοποννήσου. Ενδεικτικά ας σημειώσουμε ότι και ο Πλάτωνας σε κάποιο βαθμό *«λακωνίζει»* (με την έννοια ότι στις θεωρητικές κατασκευές του αντλεί υλικό από τις πρακτικές των Λακεδαιμονίων) και ο Ξενοφώντας *«λακωνίζει»* εμφανέστερα (με έργα του στα οποία εξυμνεί πρόσωπα ή πράγματα της πολιτείας των Λακεδαιμονίων). Ωστόσο η Σπάρτη πήρε τη θέση της στη διαδρομή της ελληνικής ιστορίας ως πόλη-στρατόπεδο, όχι ως κέντρο πνευματικής δραστηριότητας· δεν ανέδειξε μεγάλους συγγραφείς και από την άποψη αυτή δεν είναι συγκρίσιμη με την Αθήνα. Η γραφίδα πάντως του Πλάτωνα ανέδειξε το *«λακωνίζειν»* ως ιδιαίτερα αξιοσημείωτο συνώνυμο του *«φιλοσοφεῖν»*· ας ήταν η Σπάρτη συνδεδεμένη στην αντίληψη του μέσου Έλληνα της αρχαιότητας (ίσως και του απληροφόρητου σημερινού μέσου Έλληνα) με την εικόνα μιας πόλης που έδωσε έμφαση στην άσκηση του σώματος και παραμέλησε την άσκηση του πνεύματος. Βέβαια η φιλοσοφία είναι μια κορύφωση του ανθρώπινου πνεύματος και δίνει μεγάλες θεωρήσεις της αν-

θρώπινης ζωής· όμως στην ανθρώπινη ζωή λειτουργεί η μη αποτυπούμενη συνήθως σε γραπτό λόγο *«θυμοσοφία»*, δηλαδή η σταθμισμένη θεώρηση των δεδομένων της ζωής από τους ανώνυμους ανθρώπους κάποιου τόπου σε κάποια εποχή, που αποτυπώνεται σε επιγραμματικές διατυπώσεις εύστοχες και, συχνά, με διαχρονική αξία. Κατά την πλατωνική, λοιπόν, διατύπωση, η λειτουργία του *«λακωνίζειν»* ως εύστοχης παρεμβολής σ' ένα σοβαρό διάλογο καταγράφεται με τη φράση ότι *«τὸ λακωνίζειν ἐστι πολὺ μᾶλλον φιλοσοφεῖν ἢ φιλογυμναστεῖν»* (= το χαρακτηριστικό γνώρισμα των Λακεδαιμονίων είναι πολύ περισσότερο αγάπη της άσκησης του πνεύματος παρά της άσκησης του σώματος).

Αυτή η πλατωνική αξιολόγηση του *«λακωνίζειν»* θα πρέπει να οδήγησε τον πλατωνίζοντα Πλούταρχο στη συλλογή των λακωνικών αποφθεγμάτων (Λακώνων και Λακαινών) και στην παράθεσή τους για ωφέλεια του αναγνωστικού κοινού όποιας εποχής. Και είναι ευτύχημα ότι υπήρξε μια από τις πρώτες επιλογές από το πλουτάρχειο έργο και του εκδοτικού οίκου ΖΗΤΡΟΣ και του συγγραφέα που ανέλαβε να διεκπεραιώσει με επιτυχία την παρουσίαση και αυτού του έργου. Στο προσιτό αρχαίο κείμενο, στη γλαφυρή μετάφραση και στα καίρια σχόλια του Γ. Ράπτη θα παρακολουθήσουμε εκφάνσεις του «λακωνικού πνεύματος».

Γ' Ο συνοπτικός αυτός πρόλογος θα κλείσει, όπως έχει προγραμματισθεί δομικά, με τον προσήκοντα λόγο για το συγγραφέα του τόμου, όχι για τη συγκεκριμένη εργασία του· αυτή με τη δημοσίευσή της εκτίθεται στην αξιολόγηση του αναγνωστικού κοινού, που με τη συμμετοχή του στην κυκλοφορία της και με προσδοκώμενες γραπτές κριτικές παρατηρήσεις μπορεί και πρέπει να δείξει την πνευματική εγρήγορσή του.

Ο συγγραφέας, λοιπόν, του τόμου αυτού *Γιώργος Αθ. Ράπτης* είναι πολυγραφότατος· η εργογραφία του αριθμεί ήδη περισσότερους από εξήντα τίτλους. Είναι κλασικός φιλόλογος και έχει υπηρετήσει ευδοκίμως το χώρο της εξειδίκευσής του με γόνιμη διδασκαλία και με γραπτές υποτυπώσεις της πνευματικής εμπειρίας του. Έχει εκδώσει 1) μια εικοσάδα σχολικών βοηθημάτων, 2) περισσότερες από δέκα ιστορικές και λαογραφικές διατριβές, που στην πλειονότητά τους δίνουν αξιόλογες πληροφορίες για την Πιερία, της οποίας είναι γέννημα και θρέμμα (αποδίδοντας με τον τρόπο αυτό *«τὰ τροφεῖα τῇ πατρίδι»*, 3) βιντεοταινίες - C.D. - D.V.D. με θέματα την Ιστορία της Αθήνας, την Ελλάδα με χρώμα, ήχο, εικόνα και λόγο και τα ιδιαιτέ-

ρως προσφιλή θέματά του Ορφέας και Ευρυδίκη και Μέγας Αλέξανδρος, 4) δύο λογοτεχνικά έργα, 5) πέντε λεξικογραφικά έργα και 6) μια εικοσάδα εργασιών με κείμενα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων ως επιστέγασμα μιας τριανταπεντάχρονης δραστηριότητας.

Μνημόνευσα τους έξι αυτούς τομείς της προσφοράς του *Γιώργου Αθ. Ράπτη* εντελώς συνοπτικά. Θα είμαι λίγο εκτενέστερος για τον κατά την κατάταξή μου έκτο τομέα. Είναι ο τομέας που κατά αρμοδιότητα με υποχρεώνει να είμαι εκτενέστερος. Όψιμα και πάντως κατά δοτή από τον εκδότη αυτών των εργασιών Κωνσταντίνο Ζήτρο αρμοδιότητα συνανήκω από κοινού με τον ίδιο και με τον καθηγητή Δημήτριο Λυπουρλή στη «Γενική επιμέλεια της σειράς» του εκδοτικού οίκου ΖΗΤΡΟΣ «Αρχαίοι συγγραφείς» (με επώνυμη προσωπική ευθύνη από το 2005). Στη σειρά αυτή έχουν ενταχθεί ως τη χρονική αυτή στιγμή δεκαοκτώ τόμοι εργασιών του *Γιώργου Αθ. Ράπτη* – ισοφαρίζει σχεδόν, όσο αυτό κυριολεκτείται για εργασίες τους που ενέταξαν στη σειρά «Αρχαίων συγγραφέων» των εκδόσεων ΖΗΤΡΟΣ αμφότεροι, τον αριθμό των συγκεκριμένων εργασιών του Δημήτριου Λυπουρλή. Για τις εργασίες αυτές του συγγραφέα θέλω να μιλήσω κλείνοντας τον πρόλογό μου.

Έχει ασχοληθεί, λοιπόν, με πέντε αρχαίους συγ-

γραφείς: ένα ρήτορα (το Λυσία), δύο ιστορικούς (τον Αρριανό και τον Ξενοφώντα), έναν ποιητή (τον Ευριπίδη) και τον μη εύκολο να καταταγεί σε συγκεκριμένο συγγραφικό είδος Πλούταρχο. Ειδικότερα έχουν εκδοθεί τρεις τόμοι του Λυσία με ειδολογική επιλογή (α. Οι υπερασπιστικοί λόγοι. β. Οι καταγγελτικοί λόγοι. γ. Οι πανηγυρικοί και άλλοι λόγοι – είναι εύλογη η σχετική αοριστία του τίτλου αυτού)· έχουν εκδοθεί πέντε τόμοι με έργα του Ξενοφώντα (αναλυτικότερα τρεις τόμοι των «Ἑλληνικῶν», δύο τόμοι της «Κύρου ἀναβάσεως» και ένας τόμος της «Λακεδαιμονίων πολιτείας»)· έχουν εκδοθεί, επίσης, τρεις τόμοι της «Ἀλεξάνδρου ἀναβάσεως» του Αρριανού, ένας τόμος με την «Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις» του Ευριπίδη και πέντε τόμοι με έργα του Πλούταρχου (1. «Περὶ παίδων ἀγωγῆς» - «Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον» - «Παραμυθητικὸς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα». 2. «Ἐρωτικός» - «Ἐρωτικαὶ διηγήσεις». 3. «Ἶσις καὶ Ὄσιρις». 4. «Ἀλέξανδρος καὶ Καῖσαρ βίοι παράλληλοι». 5. «Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης τε καὶ ἀρετῆς» - «Λακωνικὰ ἀποφθέγματα»).

Σε όλες τις εργασίες του ο *Γεώργιος Αθ. Ράπτης*, εκτός από τις φιλολογικά άψογες μεταφράσεις του, καταχωρίζει επαρκείς εισαγωγές για τους συγγραφείς και για το συγγραφικό είδος με το οποίο ασχο-

λούνται, ευρείες περιλήψεις για το περιεχόμενο των έργων, ευρείς σχολιασμούς, επιλεκτική βιβλιογραφία και κατά την ανάγκη των επιμέρους περιπτώσεων σχεδιαγράμματα και χάρτες. Η εργατικότητα, η μεθοδικότητα και ο αρχαιολατρικός ζήλος του εγγυώνται συνέχεια της πνευματικής προσφοράς του στο αρχαιόφιλο αναγνωστικό κοινό. Ἐρρώσθω!

Θ. Γ. Μαυρόπουλος

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Ο Πλούταρχος (περ. 46-119 μ.Χ.) γεννήθηκε στη Χαιρώνεια της Βοιωτίας. Υπήρξε σημαντικός ιστορικός, βιογράφος και φιλόσοφος. Το έργο του είχε μεγάλη απήχηση και συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη του δοκιμίου, της βιογραφίας και της ιστοριογραφίας στην Ευρώπη, τους μεταγενέστερους αιώνες.

Ο Πλούταρχος ήταν γιος του Αριστόβουλου, βιογράφου και φιλοσόφου. Από το 66 ως το 67 μ.Χ. σπούδασε μαθηματικά και φιλοσοφία στην Αθήνα, με δάσκαλο το φιλόσοφο Αμμώνιο. Αργότερα, ανέλαβε δημόσια καθήκοντα, που τον οδήγησαν πολλές φορές στη Ρώμη. Εκεί έδωσε διαλέξεις πάνω σε ζητήματα της φιλοσοφίας, έκανε πολλούς φίλους και είναι πιθανό να γνώρισε τους αυτοκράτορες Τραϊανό και Αδριανό. Μια δελφική επιγραφή αποκαλύπτει πως ο Πλούταρχος είχε τη ρωμαϊκή υπηκοότητα. Ταξίδεψε πολύ, στη Σπάρτη, στην Κόρινθο, στην Πάτρα, στις Σάρδεις, στην Αλεξάνδρεια, αλλά εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Χαιρώνεια, όπου απόκτησε δημόσια αξιώματα και

διηύθυνε μια σχολή, στην οποία δίδασκε φιλοσοφία και, ιδιαίτερα, ηθική. Είχε στενούς δεσμούς με την Ακαδημία της Αθήνας και τους Δελφούς και είναι γνωστό πως διατήρησε σε όλη του τη ζωή το ιερατικό αξίωμα. Η σύζυγός του ονομαζόταν Τιμοξένα. Από τα γραπτά του γνωρίζουμε πως είχε μια κόρη, που πέθανε σε νηπιακή ηλικία, και τέσσερις γιους, από τους οποίους οι δύο τουλάχιστον ενηλικιώθηκαν.

Ανάμεσα στα 227 περίπου έργα του, που αναγράφονται στον κατάλογο του Λαμπρία, τα γνωστότερα είναι οι *Παράλληλοι Βίοι* και τα *Ηθικά* ή *Moralia*. Στους *Παράλληλους Βίους* ο Πλούταρχος αφηγείται τις γενναίες πράξεις και περιγράφει τους χαρακτήρες Ελλήνων και Ρωμαίων στρατιωτικών, νομοθετών, ρητόρων και πολιτικών. Τα *Ηθικά* είναι μια σειρά περισσότερων από εξήντα δοκιμίων πάνω σε θέματα ηθικά, θρησκευτικά, φυσικά, πολιτικά και φιλολογικά. Ο Πλούταρχος έγινε δημοφιλής, επειδή πραγματευόταν συγκεκριμένα ανθρώπινα προβλήματα. Η φιλοσοφία του ήταν εκλεκτική, καθώς συγκέντρωνε δάνεια στοιχεία από τους Στωικούς, τους Πυθαγορείους, τους Περιπατητικούς, γύρω από έναν Πλατωνικό πυρήνα.

Η επίδραση που άσκησε ο Πλούταρχος στα κατοπινά χρόνια υπήρξε βαθιά και σπουδαία. Οι *Βίοι* του ενέπνευσαν το ρήτορα Αριστείδη και τον ιστορικό Αρ-

ριανό, ενώ ο αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος γνώριζε και διάβαζε το έργο του. Η φήμη του Πλουτάρχου απλώθηκε στη Λατινική Δύση, ενώ συνέχισε να επηρεάζει τους φιλοσόφους και λογίους της Ελληνικής Ανατολής, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο Πρόκλος, ο Πορφύριος και ο αυτοκράτορας Ιουλιανός, καθώς και τους Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, τον Κλήμη της Αλεξάνδρειας και το Μεγάλο Βασίλειο. Τον 9^{ο} αιώνα γνωρίζουμε πως ο Βυζαντινός πατριάρχης Φώτιος διάβαζε τους *Βίους* μαζί με τους φίλους του.

Τα έργα του Πλουτάρχου έγιναν γνωστά το 15^{ο} αιώνα στην Ιταλία από τους Έλληνες λογίους που εγκαταστάθηκαν εκεί. Σύντομα οι Ιταλοί ουμανιστές τα μετέφρασαν στα λατινικά και τα ιταλικά και η εικόνα που έδωσε ο Πλούταρχος για τον «υψηλής αρετής και ηρωικής ηθικής άνθρωπο της αρχαιότητας» έγινε το ουμανιστικό ιδεώδες την περίοδο της Αναγέννησης. Από την Ιταλία το έργο του συγγραφέα έφτασε και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Τους αιώνες που ακολούθησαν, οι Γάλλοι François Rabelais και Michel de Montaigne, οι Άγγλοι Sir Thomas North, William Shakespeare καί Francis Bacon, οι Γερμανοί Johann von Goethe και Friedrich von Schiller, είχαν διαβάσει τον Πλούταρχο και η επίδρασή του είναι εμφανής στα έργα τους. Το 19^{ο} αιώνα η απήχηση

του αρχαίου συγγραφέα άρχισε να εξασθενεί, γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επικράτηση του ρεύματος του Ρομαντισμού.

Σήμερα, η επικαιροποίηση των μηνυμάτων από πολλά του έργα θεωρείται άκρως επιβεβλημένη.

ΕΡΓΑ ΑΠΟΔΙΔΟΜΕΝΑ ΣΤΟΝ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟ
(Σύμφωνα με τον κατάλογο του γιου του Λαμπρία)

1. Θησεὺς καὶ Ῥωμύλος.
2. Λυκοῦργος καὶ Νομᾶς.
3. Θεμιστοκλῆς καὶ Κάμιλλος.
4. Σόλων καὶ Ποπλικόλας.
5. Περικλῆς καὶ Φάβιος Μάξιμος.
6. Ἀλκιβιάδης καὶ Μάρκος Κοριολᾶνος.
7. Ἐπαμεινώνδας καὶ Σκιπίων.
8. Φωκίων καὶ Κάτων.
9. Ἆγις καὶ Κλεομένης.
10. Τιβέριος καὶ Γάϊος Γράκχοι.
11. Τιμολέων καὶ Παῦλος Αἰμίλιος.
12. Εὐμένης καὶ Σερτώριος.
13. Ἀριστείδης καὶ Κάτων.
14. Πελοπίδας καὶ Μάρκελλος.
15. Λύσανδρος καὶ Σύλλας.
16. Πύρρος καὶ Μάριος.
17. Φιλοποίμην καὶ Τίτος.
18. Νικίας καὶ Κράσσος.

19. Κίμων καὶ Λούκουλλος.
20. Δίων καὶ Βροῦτος.
21. Ἀγησίλαος καὶ Πομπήιος.
22. Ἀλέξανδρος καὶ Καῖσαρ.
23. Δημοσθένης καὶ Κικέρων.
24. Ἄρατος καὶ Ἀρταξέρξης.
25. Δημήτριος καὶ Ἀντώνιος.
26. Αὐγούστου βίος.
27. Τιβέριος.
28. Σκιπίων Ἀφρικανός.
29. Κλαύδιος.
30. Νέρωνος βίος.
31. Γάϊος Καῖσαρ.
32. Γάλβας καὶ Ὄθων.
33. Βιτέλλιος.
34. Ἡρακλέους βίος.
35. Ἡσιόδου βίος.
36. Πινδάρου βίος.
37. Κράτητος βίος.
38. Δαΐφαντος.
39. Ἀριστομένης.
40. Ἄρατος.
41. Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων.
42. Ὁμηρικῶν μελετῶν βιβλία δ΄.
43. Εἰς Ἐμπεδοκλέα βιβλία ι΄.

44. Περὶ τῆς πέμπτης οὐσίας βιβλία ε΄.
45. Περὶ τῆς εἰς ἑκάτερον ἐπιχειρήσεως βιβλία ε΄.
46. Μύθων βιβλία γ΄.
47. Περὶ ῥητορικῆς βιβλία γ΄.
48. Περὶ ψυχῆς εἰσαγωγῆς βιβλία γ΄.
49. Περὶ αἰσθήσεων βιβλία γ΄.
50. Ἐκλογὴ φιλοσόφων βιβλία β΄.
51. Πόλεων εὐεργεσίαι βιβλία γ΄.
52. Πολιτικῶν βιβλία γ΄.
53. Περὶ Θεοφράστου πρὸς τοὺς καιρούς.
54. Περὶ παρειμένης ἱστορίας βιβλία δ΄.
55. Παροιμιῶν βιβλία β΄.
56. Τῶν Ἀριστοτέλους Τοπικῶν βιβλία η΄.
57. Σωσικλῆς βιβλία β΄.
58. Περὶ εἱμαρμένης βιβλία β΄.
59. Περὶ δικαιοσύνης πρὸς Χρύσιππον βιβλία γ΄.
60. Περὶ ποιητικῆς.
61. Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικῆς ἐπιτομῆς βιβλία ε΄.
62. Στρωματεῖς ἱστορικοί, ποιητικοὶ ξβ΄· ἔνιοι δὲ ξς΄.
63. Περὶ τοῦ μίαν εἶναι τὴν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος Ἀκαδημίαν.
64. Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν Πυρρωνείων καὶ Ἀκαδημαϊκῶν.

65. Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας.

66. Περὶ τοῦ γεγονέναι κατὰ Πλάτωνα τὸν κόσμον.

67. Ποῦ εἰσιν αἱ ἰδέαι.

68. Πῶς ἡ ὕλη τῶν ἰδεῶν μετείληφεν, ὅτι τὰ πρῶτα σώματα ποιεῖ.

69. Περὶ Σωκράτους δαιμονίου πρὸς Ἀλκιδάμαντα.

70. Ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος Θεάγους.

71. Περὶ μαντικῆς ὅτι σῴζεται κατὰ τοὺς Ἀκαδημαϊκούς.

72. Περὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς.

73. Περὶ τοῦ ἐν τῇ σελήνῃ φαινομένου προσώπου.

74. Πότερον, ὁ περισσὸς ἀριθμὸς ἢ ὁ ἄρτιος ἀμείνων.

75. Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον.

76. Περὶ Στωικῶν ἐναντιωμάτων.

77. Περὶ ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς.

78. Περὶ συνηθείας πρὸς τοὺς Στωικούς.

79. Ὅτι παραδοξότερα οἱ Στωικοὶ τῶν ποιητῶν λέγουσι.

80. Πρὸς τὴν τοῦ Ἐπικούρου ἀκρόασιν περὶ θεῶν.

81. Πρὸς Κωλώτην ὑπὲρ τῶν ἄλλων φιλοσόφων.

82. Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον.

83. Πρὸς Βιθυνὸν περὶ φιλίας.

84. Ἀμμώνιος ἢ περὶ τοῦ μὴ ἡδέως τῇ κακίᾳ

συνεῖναι.

85. Πῶς ἄν τις ἑαυτὸν ἐπαινέσειεν ἀνεπιφθόνως.

86. Εἰ ἀρετὴ ἡ ῥητορική.

87. Πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος πρὸς ἀρετήν.

88. Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων.

89. Πῶς διακρίνομεν τοῦ φίλου τὸν κόλακα.

90. Περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ.

91. Περὶ βραδέως κολαζομένων ὑπὸ τοῦ θείου.

92. Περὶ ἀδολεσχίας.

93. Περὶ ὀργῆς.

94. Ὑγιεινὰ παραγγέλματα.

95. Περὶ εὐθυμίας.

96. Περὶ δυσωπίας.

97. Περὶ πολυπραγμοσύνης.

98. Περὶ φιλαδελφείας.

99. Περὶ κομητῶν.

100. Περὶ τῶν τριῶν ὀνομάτων τὶ κύριον.

101. Περὶ φυγῆς.

102. Περὶ τοῦ ἀκούειν τῶν φιλοσόφων.

103. Πῶς δεῖ ποιημάτων ἀκούειν.

104. Πολιτικὰ παραγγέλματα.

105. Περὶ βίων, ἐν ἄλλῳ δὲ Περὶ τοῦ τὸν βίον ἐοικέναι κυβείᾳ.

106. Πῶς δεῖ τοῖς σχολαστικοῖς γυμνάσμασι χρῆ-

σθαι.

107. Ἐρωτικός.

108. Ἀποφθέγματα, ἡγεμονικά, στρατηγικά, τυραννικά.

109. Περὶ τοῦ ἰδίου σώματος.

110. Συμπόσιον τῶν ἑπτὰ σοφῶν.

111. Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀσκληπιάδην.

112. Παραμυθητικὸς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα.

113. Περὶ φιλοκοσμίας.

114. Τιτθευτικός.

115. Γαμικὰ παραγγέλματα.

116. Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν νῦν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν.

117. Περὶ τοῦ Ε ἐν τοῖς Δελφοῖς.

118. Περὶ τοῦ κατ' Ἶσιν λόγου καὶ Σάραπιν.

119. Αἰτίαι τῶν Ἀράτου διοσημιῶν.

120. Εἰς τὰ Νικάνδρου Θηριακά.

121. Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου σύγκρισις.

122. Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας.

123. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς Ἰλιάδος.

124. Πῶς κρινοῦμεν τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν.

125. Ἀπομνημονεύματα.

126. Γυναικῶν ἀρεταί, ἐν ἄλλῳ δὲ Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ζῆν γυναῖκα πρὸς ἄνδρα.

127. Περὶ ζῴων ἀλόγων ποιητικός.

128. Διηγήσεις παράλληλοι, Ἑλληνικαὶ καὶ

Ῥωμαϊκαί.

129. Περὶ Ἐπικουρείων ἐναντιωμάτων.

130. Πῶς ἄν τις ἀπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο.

131. Περὶ τοῦ μὴ μάχεσθαι τῇ μαντικῇ τὸν Ἀκαδημαϊκὸν λόγον.

132. Ἐπιστολὴ πρὸς Φαβωρῖνον περὶ φιλίας, ἐν ἄλλῳ δὲ Περὶ φίλων χρήσεως.

133. Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν πρὸς Ἐπίκουρον.

134. Σχολαὶ Ἀκαδημαϊκαί.

135. Εἰ λόγον ἔχει τὰ ζῷα.

136. Πλατωνικὰ ζητήματα.

137. Πῶς ἂν τις ἐν πράγμασι φιλοπραγμόνων δόξαν διαφύγοι.

138. Αἰτίαι Ῥωμαϊκαί.

139. Αἰτίαι βαρβαρικαί.

140. Περὶ τοῦ κεστοῦ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν.

141. Πρωταγόρου περὶ τῶν πρώτων.

144. Τί τὸ συνιέναι.

145. Περὶ τοῦ οὐδὲν καὶ μηδέν.

146. Ὅτι οὐδὲν ἔστι συνιέναι.

147. Πότερα τῶν ζῴων τὰ χερσαῖα φρονιμώτερα ἢ τὰ ἔνυδρα.

148. Στωικῶν καὶ Ἐπικουρείων ἐκλογαὶ καὶ ἔλεγχοι.

149. Αἰτίαι τῶν περιφερομένων Στωικῶν.

150. Περὶ ἡμερῶν.
151. Περὶ περιεργίας.
152. Περὶ τοῦ πρώτου ἑπομένου πρὸς Χρύσιππον.
153. Ὑποθετικὸς ἢ περὶ ἀρχῆς.
154. Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν πρὸς τοὺς Στωικούς.
155. Εἰ πᾶσι συνηγορητέον.
157. Πρὸς Φηστίαν παραμυθητικός.
158. Περὶ τοῦ Πύρρωνος δέκα τόπων.
159. Περὶ βίων πρὸς Ἐπίκουρον.
160. Αἰτίαι καὶ τόποι.
161. Αἰτίαι ἀλλαγῶν.
162. Περὶ ταυτολογίας.
163. Περὶ μονάδων.
164. Εἰ δώσει γνώμην ὁ πολίτης, προειδὼς ὅτι οὐ πονήσει, οὐ πείσει.
165. Περὶ δοξῶν τῶν καθ' ἑαυτόν.
166. Αἰτίαι Ἑλλήνων.
167. Αἰτίαι γυναικῶν.
168. Περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν.
169. Ἀποφθέγματα Λακωνικά.
170. Ἀποριῶν λύσεις.
171. Χρησμῶν συναγωγή.
172. Περὶ ἀλυπίας.
173. Περὶ γυμνασμάτων.
174. Περὶ ἐπιθυμίας.

175. Περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης.
176. Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης.
177. Περὶ τοῦ γνῶθι σαυτὸν καὶ εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχή.
178. Περὶ τοῦ λάθε βιώσας.
179. Περὶ ἀταραξίας.
180. Περὶ ἀρετῆς εἰ διδακτὸν ἡ ἀρετή.
181. Περὶ τῆς εἰς Τροφωνίου καταβάσεως.
182. Ἱκέτης.
183. Φυσικὴ ἐπιτομή.
184. Περὶ τῶν πρῶτον φιλοσοφησάντων καὶ τῶν ἀπ' αὐτῶν.
185. Περὶ ὕλης.
186. Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου ἀρετῆς.
187. Ἀχιλλέως παιδεία.
188. Περὶ Κυρηναίων.
189. Ἀπολογία ὑπὲρ Σωκράτους.
190. Περὶ τῆς Σωκράτους καταψηφίσεως.
191. Περὶ γεωφάγων.
192. Διάλεξις περὶ τῶν δέκα κατηγοριῶν.
193. Περὶ προβλημάτων.
194. Περὶ χαρακτήρων.
195. Πόλεων κτίσεις.
196. Φυσικῶν ἀρεσκόντων.
197. Κατὰ τί ἔνδοξοι Ἀθηναῖοι.

198. Περὶ τῶν συνηγορούντων.

199. Τίς ἄριστος βίος.

200. Περὶ ἡμερῶν μελετῶν φυσικῶν καὶ πανηγυρικῶν.

201. Περὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς δαιδάλων.

202. Περὶ φιλολόγων παρασκευῶν.

203. Περὶ εὐγενείας.

204. Ὁ πρὸς Δίωνα ῥηθεὶς ἐν Ὀλυμπίᾳ.

205. Περὶ τοῦ τί ἔδοξεν Ἡρακλείτῳ.

206. Πότερον χρησιμώτερον πῦρ ἢ ὕδωρ.

207. Προτρεπτικὸς πρὸς νέον πλούσιον.

208. Πότερον τὰ ψυχῆς ἢ σώματος πάθη χείρονα.

209. Περὶ ψυχῆς.

210. Εἰ ἄπρακτος ὁ περὶ πάντων ἐπέχων.

211. Περὶ φιλοπλουτίας.

212. Περὶ σεισμῶν.

213. Πῶς δεῖ Λάκωνα μάχεσθαι.

214. Προτρεπτικὸς εἰς Ἀσκληπιὸν Περγαμηνόν.

215. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι.

216. Περὶ κυνηγετικῆς.

217. Πρὸς τοὺς ἐξαπατᾶν πειρωμένους.

218. Αἰτίαι φυσικαί.

219. Πρὸς τοὺς διὰ τὸ ῥητορεύειν μὴ φιλοσοφοῦντας.

220. Περὶ ποιημάτων τίς ἡ αὐτῶν ἐπιμέλεια.

221. Τί κατὰ Πλάτωνα τέλος.

222. Ἐρωτικαὶ διηγήσεις, ἐν ἄλλῳ Πρὸς τοὺς ἐρῶντας.

223. Περὶ φιλοσόφων παρασκευῶν.

224. Περὶ Εὐριπίδου.

225. Πῶς κρινοῦμεν τὴν ἀλήθειαν.

226. Ὅτι ἄφθαρτος ἡ ψυχή.

227. Διάλεξις πρὸς Δίωνα.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ἢ ΑΡΕΤΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Πλούταρχος με δύο πραγματείες του υπερασπίζεται την Αρετή του Αλεξάνδρου έναντι της εύνοιας της Τύχης, που φαίνεται ότι πολλοί καταλόγιζαν στο Μακεδόνα στρατηλάτη, για να μειώσουν το έργο του.

Α΄ Λόγος

Στον Α΄ Λόγο ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται από τον Πλούταρχο αγανακτισμένος να συνομιλεί με τη θεά Τύχη και να υπερασπίζεται το έργο του ως προϊόν του ενάρετου βίου του και όχι συγκυριών. Γιατί αυτό το θεωρεί διαβολή και μείωση της δόξας του. Περιγράφει την κοπιώδη και ριψοκίνδυνη προσπάθειά του από το Γρανικό ποταμό μέχρι την Ινδία για την κατάκτηση της Ασίας, σε μια εκστρατεία που στέφθηκε με επιτυχία χάρη στο θάρρος, την αποφασιστικότητα και τη γενναιότητά του. Πλήθος πόλεων και λαών υποτάχτηκαν στα στρατεύματά του χάρη στη δυναμικότητα του χαρακτήρα του, όπως αυτός είχε σμιλευ-

θεί με τα εφόδια του φιλοσοφικού λόγου φωτεινών δασκάλων του και προτύπων του από τα έπη του Ομήρου.

Το πολεμικό και εκπολιτιστικό του έργο στην Ασία είναι ασύγκριτα σπουδαιότερο σε σχέση με οποιονδήποτε άλλο ηγέτη, με πρακτικά αποτελέσματα διαχρονικής σημασίας, απέναντι σε θεωρητικές αποτιμήσεις του Πλάτωνα, του Ζήνωνα και άλλων φιλοσόφων με πολιτειακές ευαισθησίες και ανησυχίες. Κι όλα αυτά έγιναν με σεμνότητα και σωφροσύνη, υπηρετώντας το μεγάλο όραμα για μια οικουμενική διοίκηση, χωρίς διακρίσεις.

Πλήθος αναφορών εκ μέρους του Πλουτάρχου σε περιστατικά της ζωής και της δράσης του Αλεξάνδρου αναδεικνύουν μια φυσιογνωμία της Ιστορίας, γέννημα της ανδρείας, της δικαιοσύνης, της σωφροσύνης, της πραότητας, της σύνεσης, της νηφαλιότητας, της εγκράτειας, της φιλανθρωπίας, που πλάθουν την εικόνα ενός πραγματικά ενάρετου ανθρώπου. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά συνάγονται σε σύγκριση με τις μεγαλύτερες ιστορικές προσωπικότητες των αιώνων που προηγήθηκαν από τον Πλούταρχο στο χώρο της πολιτικής, της φιλοσοφίας, των πολεμικών αναμετρήσεων.

Β΄ Λόγος

Ο Β΄ Λόγος είναι συνέχεια του πρώτου με περισσότερη έμφαση στην έννοια της Αρετής, συμπληρωματικός του Α΄ και με την ίδια περίπου επιχειρηματολογία.

Αρχικά περιγράφεται μια άλλη διάσταση της προσωπικότητας του Αλεξάνδρου, η υποστήριξη δηλαδή των ανθρώπων των Γραμμάτων και Τεχνών, δηλωτική πολύ εξευγενισμένου ήθους, σε σύγκριση με πλείστους ηγέτες άλλων εποχών και άλλων λαών.

Στη συνέχεια ο Πλούταρχος ξεδιπλώνει το γεμάτο πανέρι της αρχαιογνωσίας του, για να παρουσιάσει μέσω των δράσεων και της συμπεριφοράς του Αλεξάνδρου σε στιγμές δόξας αλλά και μεγάλων κινδύνων, σε αντιδιαστολή με άλλες σημαίνουσες προσωπικότητες στη διαδρομή των αιώνων, τον καθαρά ενάρετο και με προσωπική επιλογή και βούληση χαρακτήρα του, απέναντι σε μια Τύχη «φίλερη και βάναυσο και φιλοβαρβαρική και μισοαλεξανδρινή», για να κλείσει κάπως απότομα την πραγματεία του με την παράτολμη ενέργεια του Αλεξάνδρου στην πόλη των Μαλλών της Ινδίας, όχι περισσότερο για να τονίσει το ριψοκίνδυνο του χαρακτήρα του αλλά την καρτερικότητά του μπροστά στο σωματικό πόνο, και μπροστά στο θάνατο ακόμη, αφού μπροστά στα έκπληκτα και τρομαγμένα μάτια των συμπολεμιστών του αποτολμά να

τραβήξει, σχεδόν ημιθανής, το καρφωμένο στο στήθος του εχθρικό βέλος, επιπλήττοντας τους άλλους για τη δειλία τους.

Το πλήθος των συγκριτικών στοιχείων που παραθέτει ο Πλούταρχος με τις αναφορές του σε «ιερά τέρατα» της αρχαιότητας, για να καταδειχθεί η ανωτερότητα του Αλεξάνδρου, προσδίδει στις δύο αυτές πραγματείες τη μορφή ενός άριστου (διπλού) επιδεικτικού Λόγου της εποχής του Λυσία και του Ισοκράτη.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ή ΑΡΕΤΗΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ -ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Η ΑΡΕΤΗΣ

ΛΟΓΟΣ Α΄

1 *Οὗτος ὁ τῆς Τύχης λόγος ἐστίν, ἴδιον καὶ μόνης αὐτῆς ἔργον ἀποφαινομένης Ἀλέξανδρον. δεῖ δ' ἀντειπεῖν ὑπὲρ φιλοσοφίας, μᾶλλον δ' ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου δυσχεραίνοντος καὶ ἀγανακτοῦντος, εἰ προῖκα δόξει καὶ παρὰ τῆς Τύχης λαβεῖν τὴν ἡγεμονίαν, ἣν ὤνιον αἵματος πολλοῦ καὶ τραυμάτων ἐπαλλήλων κτώμενος «πολλὰς μὲν ἀΰπνους νύκτας ἴαυεν, ἤματα δ' αἱματόεντα διέπρησσεν πολεμίζων» πρὸς ἀμάχους δυνάμεις καὶ ἄπειρα φῦλα καὶ ποταμοὺς ἀπεράτους καὶ πέτρας ἀτοξεύτους, εὐβουλίᾳ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ καρτερίᾳ καὶ σωφροσύνῃ παραπεμπόμενος.*

2 *Οἶμαι δ' ἂν αὐτὸν εἰπεῖν πρὸς τὴν Τύχην τοῖς κατορθώμασιν αὐτὴν ἐπιγράφουσαν «μή μου διάβαλλε τὴν ἀρετὴν μηδ' ἀφαιροῦ περισπῶσα τὴν δό-*

ΠΕΡΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ή ΑΡΕΤΗΣ

Α΄

1. Αυτός είναι ο λόγος της Τύχης[1], που δηλώνει ότι ο Αλέξανδρος είναι αποκλειστικό δημιούργημά της. Πρέπει όμως να προβάλω τις αντιρρήσεις μου για λογαριασμό της φιλοσοφίας, ή καλύτερα για λογαριασμό του Αλεξάνδρου, ο οποίος θα δυσφορούσε και θα αγανακτούσε[2] αν θεωρηθεί ότι πήρε την ηγεμονία δωρεάν και από την Τύχη, (ηγεμονία) που απόκτησε με πολύ αίμα και αλλεπάλληλα τραύματα «και πέρασε πολλές ξάγρυπνες νύχτες και μέρες γεμάτες αίματα πολεμώντας»[3], αντιπαρατασσόμενος απέναντι ανίκητων δυνάμεων και πάμπολλων λαών και περνώντας αδιάβατους ποταμούς και βουνά με κάστρα απόρθητα, όλα με τη φρόνηση, την καρτερία, την ανδρεία και τη σωφροσύνη του.

2. Νομίζω ότι αυτός θα μπορούσε να πει προς την Τύχη που θέλει τα κατορθώματά του ως δικά της: «Μη μου διαβάλλεις την αρετή[4] και μη μου αφαιρείς

ξαν. Δαρεῖος ἦν σὸν ἔργον, ὃν ἐκ δούλου καὶ ἀστάνδου βασιλέως κύριον Περσῶν ἐποίησας· καὶ Σαρδανάπαλος, ᾧ τὸ διάδημα τῆς βασιλείας πορφύραν ξαίνοντι περιέθηκας. ἐγὼ δ' εἰς Σοῦσα νικῶν δι' Ἀρβήλων ἀναβέβηκα, καὶ Κιλικία μοι πλατεῖαν ἀνέῳξεν Αἴγυπτον, Κιλικίαν δὲ Γράνικος, ὃν Μιθριδάτῃ καὶ Σπιθριδάτῃ νεκροῖς ἐπιβὰς διεπέρασα. κόσμει σεαυτὴν καὶ σεμνύνου βασιλεῦσιν ἀτρώτοις καὶ ἀναιμάκτοις· ἐκεῖνοι γὰρ εὐτυχεῖς ἦσαν, Ὦχοι καὶ Ἀρτοξέρξαι, οὓς εὐθὺς ἐκ γενετῆς τῷ Κύρου θρόνῳ ἐνίδρυσας. τοὐμὸν δὲ σῶμα πολλὰ σύμβολα φέρει Τύχης ἀνταγωνιζομένης οὐ συμμαχούσης. πρῶτον ἐν Ἰλλυριοῖς λίθῳ τὴν κεφαλὴν ὑπέρῳ δὲ τὸν τράχηλον ἠλοήθην· ἔπειτα περὶ Γράνικον τὴν κεφαλὴν βαρβαρικῇ μαχαίρᾳ διεκόπην, ἐν δ' Ἰσσῷ ξίφει τὸν μηρόν· πρὸς δὲ Γάζῃ τὸ μὲν σφυρὸν ἐτοξεύθην, τὸν δ' ὦμον ἐμπεσὼν βῶλος ἐξ ἕδρας περιεδίνησε· πρὸς δὲ Μαρακανδάνοις τοξεύμασι τὸ τῆς κνήμης ὀστέον διεσχίσθην· τὰ λοιπὰ δ' Ἰνδῶν πληγαὶ καὶ βίαι θυμῶν· ἐν Ἀσπασίοις ἐτοξεύθην τὸν ὦμον, ἐν

τη δόξα. Ο Δαρείος είναι δικό σου έργο[5], που από δούλο και ταχυδρόμο του βασιλιά τον έκανες δεσπότη των Περσών· και ο Σαρδανάπαλος[6], που τον περιέβαλες με το βασιλικό διάδημα, ενώ ήταν εργάτης πορφύρας. Εγώ όμως είχα καταλάβει τα Σούσα[7] αφού νίκησα στα Άρβηλα[8], και η Κιλικία μου άνοιξε διάπλατα το δρόμο για την Αίγυπτο, και για την Κιλικία ο Γρανικός[9], που τον πέρασα πατώντας στα πτώματα του Μιθριδάτη[10] και του Σπιθριδάτη. Κόσμησε τον εαυτό σου και περηφανεύσου για βασιλιάδες που δε γνώρισαν τραύματα και αίματα. Εκείνοι ήταν τυχεροί, οι Ώχοι[11] και οι Αρταξέρξες[12], που αμέσως από την ώρα που γεννήθηκαν τους εγκατέστησες στο θρόνο του Κύρου[12]. Το δικό μου όμως το σώμα είναι γεμάτο σημάδια που δείχνουν ότι η Τύχη πολεμούσε εναντίον μου παρά ήταν μαζί μου. Πρώτα χτυπήθηκα στους Ιλλυριούς[14] με πέτρα στο κεφάλι και με σίδερο στον τράχηλο· έπειτα στο Γρανικό τραυματίστηκα στο κεφάλι από βαρβαρικό λεπίδι και στην Ισσό[15] (τραυματίστηκα) στο μηρό με ξίφος· στη Γάζα[16] πάλι χτυπήθηκα με βέλος στον αστράγαλο και «έβγαλα» τον ώμο μου πέφτοντας βαρύς από τη θέση μου· στους Μαρακανδανούς[17] έσπασε από εχθρικό τόξευμα το κόκαλο της κνήμης μου· και πολλά τραύματα στους Ινδούς και ψυχικοί πόνοι· στους Ασπάσιους[18] τραυματί-

δὲ Γανδρίδαις τὸ σκέλος· ἐν Μαλλοῖς βέλει μὲν ἀπὸ τόξου τὸ στέρνον ἐνερεισθέντι καὶ καταδύσαντι τὸν σίδηρον, ὑπέρου δὲ πληγῇ παρὰ τὸν τράχηλον, ὅτε προστεθεῖσαι τοῖς τείχεσιν αἱ κλίμακες ἐκλάσθησαν, ἐμὲ δ' ἡ Τύχη μόνον συνεῖρξεν οὐδὲ λαμπροῖς ἀνταγωνισταῖς, ἀλλὰ βαρβάροις ἀσήμοις χαριζομένη τηλικοῦτον ἔργον· εἰ δὲ μὴ Πτολεμαῖος ὑπερέσχε τὴν πέλτην, Λιμναῖος δὲ πρὸ ἐμοῦ τοῖς μυρίοις ἀπαντήσας βέλεσιν ἔπεσεν, ἤρειψαν δὲ θυμῷ καὶ βίᾳ Μακεδόνες τὸ τεῖχος, ἔδει τάφον Ἀλεξάνδρου τὴν βάρβαρον ἐκείνην καὶ ἀνώνυμον κώμην γενέσθαι».

3 *Καὶ μὴν τὰ μὲν αὐτῆς τῆς στρατείας χειμῶνες, αὐχμοί, βάθη ποταμῶν, ἄορνα ὕψη, θηρίων ὑπερφυεῖς ὄψεις, ἄγριοι δίαιται, μεταβολαὶ δυναστῶν, παλιμπροδοσίαι· τὰ δὲ πρὸ τῆς στρατείας, ἐπεὶ τοῖς Φιλιππικοῖς πολέμοις ἐπέσπαιρεν ἡ Ἑλλάς, ἀπεσείοντο δ' αἱ Θῆβαι τῶν ὅπλων τὴν Χαιρωνικὴν κόνιν ἐκ τοῦ πτώματος ἀνιστάμεναι, καὶ συνῆπτον αἱ Ἀθῆναι τὰς χεῖρας ὀρέγουσαι, πᾶσα δ' ὕπουλος <ἦν> ἡ Μακεδονία πρὸς Ἀμύνταν ἀποβλέπουσα καὶ τοὺς Ἀε-*

στηκα από βέλος στον ώμο, και στους Γανδρίδες στο πόδι· στους Μαλλούς[19] ένα βέλος από τόξο καρφώθηκε στο στέρνο μου με την αιχμή του βαθιά μέσα μου, και δέχτηκα χτύπημα λοστού στον τράχηλο, όταν οι σκάλες που είχαμε κολλήσει στα τείχη έσπασαν· μόνο εμένα η Τύχη με εγκλώβισε, κι όχι σε ονομαστούς αντιπάλους αλλά σε άσημους βαρβάρους, προσφέροντάς μου τόσο μεγάλη χάρη· κι αν ο Πτολεμαίος δε με κάλυπτε με την ασπίδα του, κι αν ο Λιμναίος δεν έπεφτε (νεκρός) έχοντας αποκρούσει προτάσσοντας τα στήθη του χιλιάδες βέλη, κι αν οι Μακεδόνες δεν καταλάμβαναν με γενναιότητα και βία το τείχος, θα έπρεπε αυτή η βαρβαρική κι ανώνυμη κωμόπολη να είχε γίνει ο τάφος του Αλεξάνδρου».

3. Έπειτα οι δυσκολίες της ίδιας της εκστρατείας, οι χειμώνες, οι ξηρασίες, τα βάθη των ποταμών, τα μεγάλα ύψη[20] των βουνών, τα άγρια θηρία[21], οι άγριοι τρόποι ζωής[22], οι αλλαγές των ηγετών τους, οι αλλεπάλληλες προδοσίες[23]· αλλά και πριν ακόμη από την εκστρατεία η Ελλάδα συνταρασσόταν από τους πολέμους του Φιλίππου και η Θήβα αποστατούσε[24] ξεσκονίζοντας τα όπλα μετά τη μάχη της Χαιρώνειας και ορθοποδώντας μετά την πτώση και η Αθήνα πρόθυμα έδειχνε τη συμπαράστασή της (στη Θήβα)· κι όλη η Μακεδονία ήταν ανάστατη προσβλέποντας στον Αμύ-

ρόπου παῖδας, ἀνερρήγνυντο δ' Ἰλλυριοί, καὶ τὰ Σκυθῶν ἐπῃωρεῖτο τοῖς προσοίκοις νεωτερίζουσι, τὸ δὲ Περσικὸν χρυσίον διὰ τῶν ἑκασταχοῦ δημαγωγῶν ῥέον ἐκίνει τὴν Πελοπόννησον, κενοὶ δ' οἱ Φιλίππου θησαυροὶ χρημάτων, καὶ προσῆν ἔτι δάνειον, ὡς Ὀνησίκριτος ἱστορεῖ, διακοσίων ταλάντων. ἐν τοσαύτῃ πενίᾳ καὶ πράγμασι ταραχὰς ἔχουσι μειράκιον ἄρτι τὴν παιδικὴν παραλλάττον ἡλικίαν ἐθάρρησεν ἐλπίσαι Βαβυλῶνα καὶ Σοῦσα, μᾶλλον δὲ τὴν πάντων ἀνθρώπων ἀρχὴν εἰς νοῦν ἐμβαλέσθαι, τοῖς τρισμυρίοις, οἶμαι, πεζοῖς καὶ τετρακισχιλίοις ἱππεῦσι πιστεύσας· τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν, ὡς Ἀριστόβουλός φησιν· ὡς δὲ Πτολεμαῖος ὁ βασιλεύς, τρισμύριοι πεζοὶ πεντακισχίλιοι δ' ἱππεῖς· ὡς δ' Ἀναξιμένης, τετρακισμύριοι πεζοὶ καὶ τρισχίλιοι, πεντακισχίλιοι δὲ καὶ πεντακόσιοι ἱππεῖς. τὸ δὲ λαμπρὸν αὐτῷ καὶ μέγα παρασκευασθὲν ὑπὸ τῆς Τύχης ἐφόδιον ἑβδομήκοντα τάλαντ' ἦν, ὥς φησιν Ἀριστόβουλος· ὡς δὲ Δοῦρις, τριάκοντα μόνον ἡμερῶν ἐπισιτισμός.

4 *Ἄβουλος οὖν καὶ προπετὴς Ἀλέξανδρος ἐξ εὐτελῶν οὕτως ἐπὶ τηλικαύτην δύναμιν ὁρμώμενος;*

ντα[25] και στα παιδιά του Αερόπου[26]· ξεσηκώνονταν και οι Ιλλυριοί, και οι Σκύθες έκλειναν προς τους γείτονές τους που εκδήλωναν τάσεις αποστασίας· και το Περσικό χρυσάφι[27] που έρεε (άφθονο) μέσω των δημαγωγών (των πόλεων) παντού, ξεσήκωνε την Πελοπόννησο· τα ταμεία του Φιλίππου ήταν άδεια από χρήματα[28], υπήρχε επιπλέον και ένα δάνειο διακοσίων ταλάντων, όπως γράφει ο Ονησίκριτος[29]. Μέσα σε τόσο μεγάλη φτώχεια και πολιτική αναταραχή, νεαρός ακόμη που άφηνε τα παιδικά του χρόνια, τόλμησε να ελπίσει (στην κατάληψη) της Βαβυλώνας και των Σούσων, ή μάλλον να βάλει στο μυαλό του την κυριαρχία σε όλους τους ανθρώπους, και να το πιστεύει, στηριζόμενος σε τριάντα χιλιάδες πεζούς και τέσσερις χιλιάδες ιππείς· γιατί τόσοι ήταν, όπως γράφει ο Αριστόβουλος· όπως γράφει πάλι ο βασιλιάς Πτολεμαίος[30], οι πεζοί ήταν τριάντα χιλιάδες και οι ιππείς πέντε χιλιάδες· κι όπως ο Αναξιμένης[31], σαράντα τρεις χιλιάδες ήταν οι πεζοί και πέντε χιλιάδες πεντακόσιοι οι ιππείς. Το σπουδαίο και μεγάλο εφόδιο που του προετοίμασε η Τύχη ήταν εβδομήντα τάλαντα, όπως γράφει ο Αριστόβουλος· κι όπως γράφει ο Δούρις[32], τα τρόφιμα έφταναν μόνο για τριάντα μέρες.

4. Ήταν λοιπόν απερίσκεπτος[33] και παράτολμος ο Αλέξανδρος, τολμώντας να επιτεθεί εναντίον τόσο με-

οὐ μὲν οὖν. τίς γὰρ ἀπὸ μειζόνων ἢ καλλιόνων ἀφορμῶν ἀνήγετο μεγαλοψυχίας, συνέσεως, σωφροσύνης, ἀνδραγαθίας, αἷς αὐτὸν ἐφωδίαζε φιλοσοφία πρὸς τὴν στρατείαν; καὶ πλείονας παρ' Ἀριστοτέλους τοῦ καθηγητοῦ ἢ παρὰ Φιλίππου τοῦ πατρὸς ἀφορμὰς ἔχων διέβαινεν ἐπὶ Πέρσας. ἀλλὰ τοῖς μὲν γράφουσιν, ὡς Ἀλέξανδρος ἔφη ποτὲ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν ἀκολουθεῖν αὐτῷ τῆς στρατείας ἐφόδιον, πιστεύομεν, Ὅμηρον σεμνύνοντες· ἂν δέ τις φῇ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν παραμύθια πόνου καὶ διατριβὴν ἕπεσθαι σχολῆς γλυκείας, ἐφόδιον δ' ἀληθῶς γεγονέναι τὸν ἐκ φιλοσοφίας λόγον καὶ τοὺς περὶ ἀφοβίας καὶ ἀνδρείας ἔτι δὲ σωφροσύνης καὶ μεγαλοψυχίας ὑπομνηματισμούς, καταφρονοῦμεν· ὅτι δηλαδὴ περὶ συλλογισμῶν οὐδὲν οὐδὲ περὶ ἀξιωμάτων ἔγραφεν, οὐδ' ἐν Λυκείῳ περίπατον συνέσχεν οὐδ' ἐν Ἀκαδημείᾳ θέσεις εἶπεν· τούτοις γὰρ ὁρίζουσι φιλοσοφίαν οἱ λόγον αὐτὴν οὐκ ἔργον νομίζοντες. καίτοι γ' οὐδὲ Πυθαγόρας ἔγραφεν οὐδὲν οὐδὲ Σωκράτης οὐδ' Ἀρκεσίλαος οὐδὲ Καρνεάδης, οἱ δοκιμώτατοι τῶν φιλοσόφων· καὶ οὐκ ἠσχο-

γάλης δύναμης με τόσο φτωχά μέσα; Ασφαλώς όχι. Γιατί ποιος ξεκίνησε με μεγαλύτερες και καλύτερες προϋποθέσεις, τη μεγαλοψυχία δηλαδή, τη σύνεση, τη σωφροσύνη, τη γενναιότητα, με τα οποία τον εφοδίασε για την εκστρατεία η φιλοσοφία, και ποιος βάδισε εναντίον των Περσών έχοντας περισσότερα στηρίγματα στα μαθήματα του δασκάλου του Αριστοτέλη παρά στον πατέρα του Φίλιππο; Και όσους γράφουν ότι κάποτε ο Αλέξανδρος είπε ότι τον ακολουθεί ως εφόδιο στην εκστρατεία η Ιλιάδα και η Οδύσσεια[34], τους πιστεύουμε τιμώντας τον Όμηρο· αν όμως κάποιος υποστηρίξει ότι η Ιλιάδα και η Οδύσσεια τον ακολουθούσαν ως ανακούφιση στους κόπους και ως ευχάριστη ενασχόληση στις ώρες της ανάπαυσης, κι ότι πραγματικό εφόδιο ήταν ο φιλοσοφικός λόγος και η υπενθύμιση για έλλειψη φόβου και για ανδρεία και σωφροσύνη και μεγαλοψυχία, το κατανοούμε· γιατί ασφαλώς δεν έγραφε τίποτε ούτε για συλλογισμούς ούτε για αξιώματα, ούτε συμμετείχε στους περιπάτους στο Λύκειο[35], ούτε υποστήριξε θέματα στην Ακαδημία[36]· γιατί μ' αυτά καθορίζουν τη φιλοσοφία αυτοί που τη νομίζουν ότι είναι λόγια και όχι έργα. Κι όμως ούτε ο Πυθαγόρας έγραφε κάτι ούτε ο Σωκράτης ούτε ο Αρκεσίλαος ούτε ο Καρνεάδης[37], οι πιο καταξιωμένοι από τους φιλοσόφους· κι εκείνοι δεν ασχολούνταν με

λοῦντο περὶ πολέμους ἐκεῖνοι τηλικούτους, οὐδὲ βασιλεῖς βαρβάρους ἡμεροῦντες οὐδὲ πόλεις Ἑλληνίδας ἐγκτίζοντες ἀγρίοις ἔθνεσιν οὐδ' ἄθεσμα καὶ ἀνήκοα φῦλα νόμους διδάσκοντες καὶ εἰρήνην <τὴν γῆν> ἐπῄεσαν, ἀλλὰ καὶ σχολάζοντες τὸ γράφειν παρίεσαν τοῖς σοφισταῖς. πόθεν οὖν ἐπιστεύθησαν ἐκεῖνοι φιλοσοφεῖν; ἀφ' ὧν εἶπον ἢ ἀφ' ὧν ἐβίωσαν ἢ ἀφ' ὧν ἐδίδαξαν. ἀπὸ τούτων κρινέσθω καὶ Ἀλέξανδρος· ὀφθήσεται γὰρ οἷς εἶπεν οἷς ἔπραξεν οἷς ἐπαίδευσε φιλόσοφος.

5 *Καὶ πρῶτον τὸ παραδοξότατον, εἰ βούλει, σκόπει, τοὺς Ἀλεξάνδρου μαθητὰς τοῖς Πλάτωνος, τοῖς Σωκράτους ἀντιπαραβάλλων. εὐφυεῖς οὗτοι καὶ ὁμογλώσσους ἐπαίδευον, εἰ μηδὲν ἄλλο, φωνῆς Ἑλληνίδος συνιέντας· καὶ πολλοὺς οὐκ ἔπεισαν, ἀλλὰ Κριτίαι καὶ Ἀλκιβιάδαι καὶ Κλειτοφῶντες, ὥσπερ χαλινὸν τὸν λόγον ἐκπτύσαντες, ἄλλη πη παρετράπησαν. τὴν δ' Ἀλεξάνδρου παιδείαν ἂν ἐπιβλέπης, Ὑρκανοὺς γαμεῖν ἐπαίδευσε καὶ γεωργεῖν ἐδίδαξεν Ἀραχωσίους, καὶ Σογδιανοὺς ἔπεισε πατέρας τρέφειν καὶ μὴ φονεύειν, καὶ Πέρσας σέβεσθαι μητέρας ἀλλὰ μὴ γαμεῖν. ὢ θαυμαστῆς*

τόσο μεγάλους πολέμους, κι ούτε επιτέθηκαν εξημερώνοντας βάρβαρους βασιλιάδες και κτίζοντας ελληνικές πόλεις μέσα σε άγρια έθνη και διδάσκοντας νόμους και ειρήνη σε άνομα και απείθαρχα φύλα, αλλά παρόλο που διέθεταν χρόνο, άφησαν στους σοφιστές να γράφουν. Από πού λοιπόν αυτοί έγιναν πιστευτοί ότι ήταν φιλόσοφοι; Ασφαλώς από όσα είπαν και από όσα έκαναν πράξη και από όσα δίδαξαν. Από αυτά να κριθεί και ο Αλέξανδρος· και θα αποδειχθεί φιλόσοφος με βάση αυτά που είπε, αυτά που έπραξε, αυτά που δίδαξε.

5. Και πρώτα, αν θέλεις, κοίταξε το πιο παράξενο, αντιπαραβάλλοντας τους μαθητές του Αλεξάνδρου με τους μαθητές του Πλάτωνα, του Σωκράτη. Εκείνοι δίδασκαν σε ευφυείς και ομόγλωσσους που, αν μη τι άλλο, καταλάβαιναν την ελληνική γλώσσα· μάλιστα πολλούς δεν τους έπεισαν, αλλά κάποιοι σαν τον Κριτία και τον Αλκιβιάδη και τον Κλειτοφώντα[38] απόρριψαν τα μαθήματα σα χαλινάρι και στράφηκαν αλλού. Αν όμως κοιτάξεις τα μαθήματα του Αλεξάνδρου, θα δεις ότι έμαθε στους Υρκανούς να τελούν γάμους, δίδαξε στους Αραχωσίους να καλλιεργούν τα χωράφια, έπεισε τους Σογδιανούς να τρέφουν και να μη σκοτώνουν τους πατέρες τους, και τους Πέρσες να σέβονται και να μην παντρεύονται τις μητέρες τους[39]. Είναι πράγματι αξιοθαύμαστη η φιλοσοφία, με την ο-

φιλοσοφίας, δι' ἣν Ἰνδοὶ θεοὺς Ἑλληνικοὺς προσκυνοῦσι, Σκύθαι θάπτουσι τοὺς ἀποθανόντας οὐ κατεσθίουσι. θαυμάζομεν τὴν Καρνεάδου δύναμιν, εἰ Κλειτόμαχον, Ἀσδρούβαν καλούμενον πρότερον καὶ Καρχηδόνιον τὸ γένος, ἑλληνίζειν ἐποίησε, θαυμάζομεν τὴν διάθεσιν Ζήνωνος, εἰ Διογένη τὸν Βαβυλώνιον ἔπεισε φιλοσοφεῖν· ἀλλ' Ἀλεξάνδρου τὴν Ἀσίαν ἐξημεροῦντος Ὅμηρος ἦν ἀνάγνωσμα, Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγῳδίας ᾖδον. καὶ Σωκράτης μὲν ξένα παρεισάγων δαιμόνια δίκην τοῖς Ἀθήνησιν ὤφλισκανε συκοφάνταις· διὰ δ' Ἀλέξανδρον τοὺς Ἑλλήνων θεοὺς Βάκτρα καὶ Καύκασος προσεκύνησε. Πλάτων μὲν γὰρ μίαν γράψας πολιτείαν οὐδένα πέπεικεν αὐτῇ χρῆσθαι διὰ τὸ αὐστηρόν, Ἀλέξανδρος δ' ὑπὲρ ἑβδομήκοντα πόλεις βαρβάροις ἔθνεσιν ἐγκτίσας καὶ κατασπείρας τὴν Ἀσίαν Ἑλληνικοῖς τέλεσι τῆς ἀνημέρου καὶ θηριώδους ἐκράτησε διαίτης. καὶ τοὺς μὲν Πλάτωνος ὀλίγοι νόμους ἀναγιγνώσκομεν, τοῖς δ' Ἀλεξάνδρου μυριάδες ἀνθρώπων ἐχρήσαντο καὶ χρῶνται, μακαριώτεροι τῶν διαφυγόντων Ἀλέξανδρον οἱ

ποία οι Ινδοί προσκυνούν θεούς ελληνικούς, οι Σκύθες θάβουν και δεν τρώνε τους νεκρούς. Θαυμάζουμε τη δύναμη του Καρνεάδη, που εξελλήνισε τον Κλειτόμαχο, ο οποίος νωρίτερα ονομαζόταν Ασδρούβας[40] και ήταν Καρχηδόνιος στην καταγωγή· θαυμάζουμε την ικανότητα του Ζήνωνα[41], που έπεισε το Διογένη το Βαβυλώνιο[42] να ασχοληθεί με τη φιλοσοφία. Αλλά με την εξημέρωση της Ασίας από τον Αλέξανδρο, ο Όμηρος ήταν το αναγνωστικό της, και τα παιδιά των Περσών και των Σουσιανών και των Γεδρωσίων έπαιζαν τις τραγωδίες του Ευριπίδη και του Σοφοκλή[43]. Και ο Σωκράτης[44], εισάγοντας νέους θεούς, καταδικάστηκε από τους συκοφάντες στην Αθήνα· με τον Αλέξανδρο όμως τα Βάκτρα[45] και ο Καύκασος προσκύνησαν τους θεούς των Ελλήνων. Κι ο Πλάτωνας δημιούργησε «στα χαρτιά» ένα πολίτευμα[46], αλλά δεν έπεισε κανέναν να το εφαρμόσει γιατί ήταν αυστηρό· ο Αλέξανδρος όμως έκτισε πάνω από εβδομήντα πόλεις μέσα σε βαρβαρικά έθνη και γέμισε την Ασία με ελληνικά ήθη και επιβλήθηκε στον άγριο και θηριώδη τρόπο της ζωής τους. Και τους νόμους του Πλάτωνα λίγοι τους διαβάζουμε[47], τους νόμους όμως του Αλεξάνδρου τους εφάρμοσαν και τους εφαρμόζουν εκατομμύρια ανθρώπων, έχοντας γίνει περισσότερο ευτυχισμένοι αυτοί που υποτάχτηκαν παρά αυτοί που ξέφυγαν

κρατηθέντες γενόμενοι· τοὺς μὲν γὰρ οὐδεὶς ἔπαυσεν ἀθλίως ζῶντας, τοὺς δ' ἠνάγκασεν εὐδαιμονεῖν ὁ νικήσας. ὥσθ' ὅπερ εἶπε Θεμιστοκλῆς, ὁπηνίκα φυγὼν ἔτυχε δωρεῶν μεγάλων παρὰ βασιλέως καὶ τρεῖς πόλεις ὑποφόρους ἔλαβε, τὴν μὲν εἰς σῖτον τὴν δ' εἰς οἶνον τὴν δ' εἰς ὄψον, «ὦ παῖδες, ἀπωλόμεθ' ἄν, εἰ μὴ ἀπωλόμεθα», τοῦτο περὶ τῶν ἁλόντων ὑπ' Ἀλεξάνδρου δικαιότερόν ἐστιν εἰπεῖν· «οὐκ ἂν ἡμερώθησαν, εἰ μὴ ἐκρατήθησαν». οὐκ ἂν εἶχεν Ἀλεξάνδρειαν Αἴγυπτος οὐδὲ Μεσοποταμία Σελεύκειαν οὐδὲ Προφθασίαν Σογδιανὴ οὐδ' Ἰνδία Βουκεφαλίαν οὐδὲ πόλιν Ἑλλάδα Καύκασος παροικοῦσαν, αἷς ἐμπολισθείσαις ἐσβέσθη τὸ ἄγριον καὶ μετέβαλε τὸ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἐθιζόμενον. εἰ τοίνυν μέγιστον μὲν οἱ φιλόσοφοι φρονοῦσιν ἐπὶ τῷ τὰ σκληρὰ καὶ ἀπαίδευτα τῶν ἠθῶν ἐξημεροῦν καὶ μεθαρμόζειν, μυρία δὲ φαίνεται γένη καὶ φύσεις θηριώδεις μεταβαλὼν Ἀλέξανδρος, εἰκότως ἂν φιλοσοφώτατος νομίζοιτο.

6 *Καὶ μὴν ἡ πολὺ θαυμαζομένη πολιτεία τοῦ τὴν Στωικῶν αἵρεσιν καταβαλομένου Ζήνωνος εἰς ἓν τοῦτο συντείνει κεφάλαιον, ἵνα μὴ κατὰ*

από την κυριαρχία του Αλεξάνδρου· γιατί τους δεύτερους κανείς δεν τους απάλλαξε από την άθλια ζωή, ενώ τους πρώτους τους υποχρέωσε ο νικητής να ζουν ευτυχισμένοι. Ώστε αυτό που είπε ο Θεμιστοκλής[48], όταν εξόριστος δέχτηκε από τον (Πέρση) βασιλιά μεγάλες δωρεές και πήρε τρεις πόλεις για να εισπράττει τους φόρους, από τη μια σιτάρι, από την άλλη κρασί κι από την τρίτη φαγώσιμα, «παιδιά, θα χανόμασταν αν δεν είχαμε χαθεί», αυτό ακριβώς είναι δικαιότερο να το πει κανείς για εκείνους που υποτάχτηκαν από τον Αλέξανδρο· γιατί δε θα είχε η Αίγυπτος την Αλεξάνδρεια, ούτε η Μεσοποταμία τη Σελεύκεια, ούτε η Σογδιανή την Προφθασία[49], ούτε τη Βουκεφαλία[50] η Ινδία, ούτε ο Καύκασος γειτονική ελληνική πόλη, πόλεις με τις οποίες εκπολιτίστηκε και έσβησε η αγριότητα και άλλαξε το χειρότερο συνηθίζοντας στο καλύτερο. Αν λοιπόν οι φιλόσοφοι περηφανεύονται πολύ, γιατί εξημερώνουν και μεταπλάθουν σκληρά και αμόρφωτα ήθη, κι αν ο Αλέξανδρος αποδεικνύεται ότι έχει μεταλλάξει χιλιάδες γένη και άγριους ανθρώπους, δικαιωματικά θα κρινόταν ο κατεξοχήν φιλόσοφος[51].

6. Εκείνο πάλι το πολύ θαυμαζόμενο πολίτευμα του Ζήνωνα, που υπερασπίζεται την επιλογή των Στωικών, συντείνει σ' αυτόν τον κεφαλαιώδη στόχο,

πόλεις μηδὲ δήμους οἰκῶμεν ἰδίοις ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίοις, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους ἡγώμεθα δημότας καὶ πολίτας, εἷς δὲ βίος ᾖ καὶ κόσμος, ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῷ συντρεφομένης. τοῦτο Ζήνων μὲν ἔγραψεν ὥσπερ ὄναρ ἢ εἴδωλον εὐνομίας φιλοσόφου καὶ πολιτείας ἀνατυπωσάμενος, Ἀλέξανδρος δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον παρέσχεν. οὐ γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἡγεμονικῶς τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενος, καὶ τῶν μὲν ὡς φίλων καὶ οἰκείων ἐπιμελόμενος τοῖς δ' ὡς ζῴοις ἢ φυτοῖς προσφερόμενος, πολέμων πολλῶν <καὶ> φυγῶν ἐνέπλησε καὶ στάσεων ὑπούλων τὴν ἡγεμονίαν, ἀλλὰ κοινὸς ἥκειν θεόθεν ἁρμοστὴς καὶ διαλλακτὴς τῶν ὅλων νομίζων, οὓς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος <καὶ> εἰς ταὐτὸ συνενεγκὼν τὰ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ ἤθη καὶ τοὺς γάμους καὶ <τὰς> διαίτας, πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντας, ἀκρόπολιν δὲ καὶ φρουρὰν τὸ στρατόπεδον, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθούς, ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηρούς· τὸ δ' Ἑλληνικὸν καὶ βαρβαρικὸν μὴ χλαμύδι μηδὲ

να μην κατοικούμε δηλαδή κατά πόλεις και δήμους διοικούμενοι ο καθένας με ξεχωριστούς νόμους, αλλά να θεωρούμε όλους τους ανθρώπους δημότες και πολίτες (μιας πόλης), και να υπάρχει ένας τρόπος ζωής και μια τάξη, όπως ένα κοπάδι πειθαρχημένο που ζει με κοινές συνήθειες[52]. Αυτό ο Ζήνωνας το περιέγραφε σαν αποτύπωση ονείρου ή ειδώλου φιλοσοφικής ευνομίας και διακυβέρνησης, αλλά ο Αλέξανδρος υλοποίησε με πράξη τη θεωρία. Γιατί δε γέμισε την (απέραντη) επικράτειά του με πολλούς πολέμους και εξορίες και ύπουλες στάσεις (εξεγέρσεις) αντιμετωπίζοντας τους Έλληνες ως ηγέτης και τους βαρβάρους ως κατακτητής, όπως τον είχε συμβουλεύσει ο Αριστοτέλης[53], και φροντίζοντας τους πρώτους ως φίλους και συγγενείς και τους δεύτερους ως ζώα ή φυτά, αλλά πιστεύοντας ότι είχε αποσταλεί από το θεό ως κοινός κυβερνήτης και συμφιλιωτής όλων, εξαναγκάζοντας με τα όπλα όσους δεν έπειθε με το λόγο και συνενώνοντας σε ένα τα πάντα, αναμειγνύοντας τον τρόπο ζωής και τα ήθη και τους γάμους και τις συνήθειες, όπως σε κρατήρα αγάπης, καθόρισε όλοι να θεωρούν ως πατρίδα την οικουμένη και ως ακρόπολη και φρουρά το στρατόπεδο και ως συγγενείς τους ενάρετους και ως αλλόφυλους τους κακούς· και τον Έλληνα ή το βάρβαρο να μην τον προσδιορίζει η χλαμύδα ή η α-

πέλτη μηδ' ἀκινάκη μηδὲ κάνδυι διορίζειν, ἀλλὰ τὸ μὲν Ἑλληνικὸν ἀρετῇ τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακίᾳ τεκμαίρεσθαι, κοινὰς δ' ἐσθῆτας ἡγεῖσθαι καὶ τραπέζας καὶ γάμους καὶ διαίτας, δι' αἵματος καὶ τέκνων ἀνακεραννυμένους.

7 *Δημάρατος μὲν οὖν ὁ Κορίνθιος, εἷς ὢν τῶν Φιλίππου ξένων καὶ φίλων, ὅτ' Ἀλέξανδρον εἶδεν ἐν Σούσοις, περιχαρὴς γενόμενος καὶ δακρύσας μεγάλης ἔφη χαρᾶς ἐστερῆσθαι τοὺς ἔμπροσθεν τεθνηκότας Ἕλληνας, ὅτι Ἀλέξανδρον οὐκ εἶδον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθεζόμενον· ἐγὼ δ' οὐδὲ τούτου μὰ Δία τοῦ θεάματος ζηλῶ τοὺς ἰδόντας, ὃ καὶ τύχης ἦν καὶ κοινὸν ἑτέρων βασιλέων· ἀλλ' ἐκείνης ἡδέως ἄν μοι δοκῶ γενέσθαι τῆς καλῆς καὶ ἱερᾶς νυμφαγωγίας θεατής, ὅτε μιᾷ σκηνῇ χρυσωρόφῳ περιλαβών, ἐφ' ἑστίας κοινῆς καὶ τραπέζης, ἑκατὸν Περσίδας νύμφας <καὶ> ἑκατὸν νυμφίους Μακεδόνας καὶ Ἕλληνας, αὐτὸς ἐστεφανωμένος πρῶτος ἀναμέλπων τὸν ὑμέναιον, ὥσπερ φιλοτήσιον ἐπᾴδων μέλος εἰς κοινωνίαν συνιοῦσι τοῖς μεγίστοις καὶ δυνατωτάτοις γένεσι, μιᾶς νυμφίος, πασῶν δὲ νυμφαγωγὸς ἅμα καὶ πατὴρ καὶ ἁρμοστὴς κατὰ ζυγὰ συνῆπτεν. ἡδέως*

σπίδα, ούτε το περσικό μαχαίρι ή το ένδυμα, αλλά να συμπεραίνουν ότι κάποιος είναι Έλληνας από την αρετή του και βάρβαρος από την κακία του, και αν έχουν συναντίληψη για τα ενδύματα και τα φαγητά και τους γάμους και τον τρόπο ζωής, συνενούμενοι με συγγένεια αίματος και με παιδιά.

7. Ο Δημάρατος ο Κορίνθιος[54], ένας από τους φιλοξενούμενους και φίλους του Φιλίππου, όταν είδε τον Αλέξανδρο στα Σούσα, γεμάτος χαρά και δάκρυα είπε: «Έχουν στερηθεί μεγάλη χαρά οι Έλληνες που έχουν ήδη πεθάνει, γιατί δεν είδαν τον Αλέξανδρο να κάθεται στο θρόνο του Δαρείου». Εγώ, μα το Δία, δε ζηλεύω αυτούς που αξιώθηκαν γι' αυτό το θέαμα, που ήταν θέμα τύχης και το πέτυχαν και άλλοι βασιλείς· αλλά νομίζω ότι ευχαρίστως θα γινόμουν θεατής εκείνης της ωραίας και ιερής τελετής των γάμων, τότε που συγκεντρώνοντας κάτω από μια χρυσοσκέπαστη σκηνή, με κοινή εστία και τραπέζι, εκατό Περσίδες νύφες και εκατό γαμπρούς Μακεδόνες[55] και (άλλους) Έλληνες, ψάλλοντας ο ίδιος το τραγούδι του γάμου με τα στέφανα στο κεφάλι, τραγουδώντας ως επωδό τραγούδια αγάπης για τη συνένωση των μεγαλύτερων και δυνατότερων εθνών, γαμπρός ο ίδιος μιας (Περσίδας) αλλά προξενητής και πατέρας και υπεύθυνος για όλους, τους ένωνε σε ανδρόγυνα. Και ευχαρί-

γὰρ ἂν εἶπον· «ὦ βάρβαρε Ξέρξη καὶ ἀνόητε καὶ μάτην πολλὰ περὶ τὴν Ἑλλησποντίαν πονηθεὶς γέφυραν, οὕτως ἔμφρονες βασιλεῖς Ἀσίαν Εὐρώπῃ συνάπτουσιν, οὐ ξύλοις οὐδὲ σχεδίαις οὐδ' ἀψύχοις καὶ ἀσυμπαθέσι δεσμοῖς, ἀλλ' ἔρωτι νομίμῳ καὶ γάμοις σώφροσι καὶ κοινωνίαις παίδων τὰ γένη συνάπτοντες».

8 *Πρὸς τοῦτον ἀποβλέπων τὸν κόσμον Ἀλέξανδρος οὐ τὴν ἐσθῆτα προσήκατο τὴν Μηδικήν, ἀλλὰ τὴν Περσικὴν πολλῷ τῆς Μηδικῆς εὐτελεστέραν οὖσαν. τὰ γὰρ ἔξαλλα καὶ τραγικὰ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου παραιτησάμενος, οἷον τιάραν καὶ κάνδυν καὶ ἀναξυρίδας, ἐκ τοῦ Περσικοῦ καὶ Μακεδονικοῦ τρόπου μεμιγμένην τινὰ στολὴν ἐφόρει, καθάπερ Ἐρατοσθένης ἱστόρηκεν, ὡς μὲν φιλόσοφος τοῖς ἀδιαφόροις χρώμενος, ὡς δ' ἡγεμὼν κοινὸς καὶ βασιλεὺς φιλάνθρωπος τῇ περὶ τὴν ἐσθῆτα τιμῇ τὴν τῶν κεκρατημένων ἀνακτώμενος εὔνοιαν, ἵνα βεβαίως παραμένωσιν ἀγαπῶντες ὡς ἄρχοντας Μακεδόνας, μὴ μισοῦντες ὡς πολεμίους. τοὐναντίον γὰρ ἦν ἀσόφου καὶ τετυφωμένης ψυχῆς τὴν μὲν αὐτόχρουν χλαμύδα θαυμάζειν τὸν δὲ παραπόρφυρον χιτῶνα δυσχεραίνειν, ἢ πάλιν ἐκεῖνα μὲν ἀτιμάζειν τούτοις δ' ἐκπεπλῆχθαι, δίκην νηπίου παιδὸς φυλάττοντα*

στως θα έλεγα: «Βάρβαρε Ξέρξη[56] και ανόητε, που κόπιασες πολύ και μάταια να κατασκευάσεις τη γέφυρα στον Ελλήσποντο, έτσι ενώνουν οι σώφρονες βασιλείς την Ασία με την Ευρώπη, όχι με ξύλα ούτε με σχεδίες ούτε με άψυχους και ασυμπάθιστους δεσμούς, αλλά με νόμιμο έρωτα και συνετούς γάμους και κοινά παιδιά συνενώνουν τα έθνη.

8. Με τέτοιο όραμα ο Αλέξανδρος δε φόρεσε το Μηδικό ένδυμα, αλλά το Περσικό, που ήταν πολύ πιο απλό από το Μηδικό. Αφήνοντας δηλαδή τα παράξενα και τραγικά της βαρβαρικής ενδυμασίας, όπως την τιάρα[58] και τον κάνδυ και τις περισκελίδες, φορούσε στολή με συνδυασμό Περσικών και Μακεδονικών ενδυμάτων, όπως έγραφε και ο Ερατοσθένης[59], ως φιλόσοφος αδιάφορα, ως ηγεμόνας όμως κοινός και φιλάνθρωπος βασιλιάς κερδίζοντας την αγάπη των υποταγμένων με την τιμή προς το δικό τους ένδυμα, για να παραμένουν σταθεροί στην αγάπη τους προς τους Μακεδόνες που κυβερνούν και να μην τους μισούν ως εχθρούς. Αντίθετα, θα ήταν γνώρισμα ανόητης και τυφλωμένης ψυχής να θαυμάζει τη χλαμύδα με το φυσικό της χρώμα και να οργίζεται με το χιτώνα με πορφυρή φάσα ολόγυρα, ή πάλι να περιφρονεί τα πρώτα και να θαμπώνεται με τα δεύτερα, διατηρώντας σα μικρό παιδί την περιβολή, με την οποία τον έντυσε η

τὴν περιβολήν, ἣν ἡ πάτριος αὐτῷ συνήθεια καθάπερ τίτθη περιέθηκε. ζῷα θηρεύοντες ἄνθρωποι δορὰς ἐλάφων περιτίθενται καὶ πτερωτοῖς ἀμπέχονται χιτωνίσκοις ἄγραις ἐπιχειροῦντες ὀρνίθων καὶ φυλάττονται ταύροις ὀφθῆναι φοινικίδας ἔχοντες, ἐλέφασι δὲ λευκοὺς χιτῶνας· ἐρεθίζεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τὰ ζῷα τούτων καὶ διαθηριοῦται. εἰ δὲ βασιλεὺς μέγας ἔθνη δυσκάθεκτα καὶ μαχόμενα καθάπερ ζῷα τιθασεύων καὶ μειλισσόμενος ἐσθῆσιν οἰκείαις καὶ συνήθεσιν ἐξεπράυνε διαίταις καὶ κατέστελλεν, οἰκειούμενος αὐτῶν τὸ δύσθυμον καὶ παρηγορῶν τὸ σκυθρωπόν, ἐγκαλοῦσιν, οὐχὶ θαυμάζουσι τὴν σοφίαν, ὅτι τῷ τυχόντι μετασχηματισμῷ τὴν Ἀσίαν ἐδημαγώγησε, τοῖς μὲν ὅπλοις τῶν σωμάτων ἐπικρατήσας, τῇ δ' ἐσθῆτι τὰς ψυχὰς προσαγαγόμενος; καίτοι γ' Ἀρίστιππον θαυμάζουσι τὸν Σωκρατικόν, ὅτι καὶ τρίβωνι λιτῷ καὶ Μιλησίᾳ χλανίδι χρώμενος δι' ἀμφοτέρων ἐτήρει τὸ εὔσχημον· Ἀλεξάνδρῳ δ' ἐγκαλοῦσιν, ὅτι τὴν πάτριον ἐσθῆτα κοσμῶν οὐδὲ τὴν δορίκτητον ὑπερεῖδε, μεγάλων πραγμάτων καταβαλλόμενος ἀρχάς. οὐ γὰρ ληστρικῶς τὴν Ἀσίαν καταδραμὼν οὐδ' ὥσπερ ἅρπαγμα καὶ λάφυρον εὐτυχίας ἀνελπί-

πατροπαράδοτη συνήθεια, όπως η παραμάνα του. Σκοτώνοντας ζώα στο κυνήγι οι άνθρωποι φορούν δέρματα από ελάφια, και θηρεύοντας πουλιά ντύνονται με χιτωνίσκους που έχουν φτερά, και προφυλάγονται από ταύρους όταν φορούν κόκκινα ρούχα, κι από ελέφαντες όταν φορούν άσπρα· γιατί από τα χρώματα αυτά ερεθίζονται τα ζώα και εξαγριώνονται περισσότερο. Κι αν ο μεγάλος βασιλιάς, τιθασσεύοντας έθνη ανυπότακτα και πολεμικά σαν τα θηρία και καταπραΰνοντάς τα με δικά τους ενδύματα και συνήθειες, τα εξημέρωσε στον τρόπο ζωής και τα δάμασε, κατανοώντας τη δυσαρέσκειά τους και παρηγορώντας τη στενοχώρια τους, τον κατηγορούν λοιπόν και δε θαυμάζουν τη σοφία του, που με τη μικρή ενδυματολογική αλλαγή επιβλήθηκε ως ηγέτης στην Ασία, υποτάσσοντας με τα όπλα τα σώματά τους και κερδίζοντας με την ενδυμασία τις ψυχές τους; Κι όμως, τον Αρίστιππο[60], μαθητή του Σωκράτη, τον θαυμάζουν γιατί, είτε με το τριβώνιο είτε με τη χλαμύδα της Μιλήτου, κρατούσε την αξιοπρέπειά του· τον Αλέξανδρο όμως τον κατηγορούν γιατί, τιμώντας το πατροπαράδοτο (Μακεδονικό) ένδυμα, δεν υποτίμησε και το ένδυμα των κατακτημένων, βάζοντας τα θεμέλια για μεγάλα πράγματα. Γιατί δεν έκανε ληστρική επιδρομή στην Ασία, ούτε σκέφτηκε να την κατασπαράξει

στου σπαράξαι καὶ ἀνασύρασθαι διανοηθείς, καθάπερ ὕστερον μὲν Ἀννίβας Ἰταλίαν, πρότερον δὲ Τρῆρες Ἰωνίαν καὶ Σκύθαι Μηδίαν ἐπῆλθον· ἀλλ' ἑνὸς ὑπήκοα λόγου τὰ ἐπὶ γῆς καὶ μιᾶς πολιτείας, ἕνα δῆμον ἀνθρώπους ἅπαντας ἀποφῆναι βουλόμενος, οὕτως ἑαυτὸν ἐσχημάτιζεν· εἰ δὲ μὴ ταχέως ὁ δεῦρο καταπέμψας τὴν Ἀλεξάνδρου ψυχὴν ἀνεκαλέσατο δαίμων, εἷς ἂν νόμος ἅπαντας ἀνθρώπους διῳκεῖτο καὶ πρὸς ἓν δίκαιον ὡς πρὸς κοινὸν ἐπέβλεπον φῶς. νῦν δὲ τῆς γῆς ἀνήλιον μέρος ἔμεινεν, ὅσον Ἀλέξανδρον οὐχ εἶδεν.

9 *Οὐκοῦν πρώτη μὲν ἡ τῆς στρατείας ὑπόθεσις φιλόσοφον τὸν ἄνδρα συνίστησιν, οὐχ ἑαυτῷ τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην καὶ κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους παρασκευάσαι διανοηθέντα. δεύτερον δ' αὐτοῦ καὶ τὰς φωνὰς ἴδωμεν, ἐπεὶ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἤθη βασιλέων καὶ δυναστῶν μάλιστα ταῖς φωναῖς αἱ ψυχαὶ προβάλλουσιν. Ἀντίγονος ὁ γέρων, σοφιστοῦ τινος αὐτῷ σύγγραμμα προσδόντος περὶ δικαιοσύνης, «ἀβέλτερος εἶ» εἶπεν «ὃς ὁρῶν με τὰς ἀλλοτρίας πόλεις τύπτοντα λέγεις περὶ δικαιοσύνης». Διονύσιος δ' ὁ τύραννος ἐκέλευε τοὺς μὲν*

ως θήραμα και να πάρει λάφυρα ανέλπιστης επιτυχίας του, όπως αργότερα εισέβαλαν ο Αννίβας[61] στην Ιταλία, νωρίτερα οι Τρήρες[62] στην Ιωνία και οι Σκύθες στη Μηδία· αλλά επιθυμώντας να κάνει όλα τα έθνη της γης υπάκουα σε ένα άρχοντα και σε ένα πολίτευμα, γι' αυτό υιοθετούσε για τον εαυτό του αυτές τις αλλαγές (στην ενδυμασία και τα ήθη)· κι αν ο θεός, που είχε στείλει εδώ την ψυχή του Αλεξάνδρου, δεν την ανακαλούσε γρήγορα (εκεί), ένας νόμος θα ίσχυε για όλους τους ανθρώπους, και θα διοικούνταν σύμφωνα με ένα δίκαιο σαν κοινό φως. Τώρα όμως έμεινε ανήλιο το μέρος της γης, όσο δεν είδε τον Αλέξανδρο[63].

9. Πρώτος λοιπόν ο σκοπός της εκστρατείας αποδεικνύει ότι ο Αλέξανδρος ήταν φιλόσοφος, γιατί δε διανοήθηκε να εξασφαλίσει πλούτη και πολυτέλεια για τον εαυτό του, αλλά ομόνοια και ειρήνη για όλους τους ανθρώπους και επικοινωνία μεταξύ τους. Ως δεύτερο ας δούμε τις απόψεις του, γιατί και το ήθος των άλλων βασιλέων και ηγετών κατεξοχήν το αποκαλύπτει ο ψυχικός τους κόσμος με τις απόψεις τους. Ο Αντίγονος[64], γέρος, όταν κάποιος σοφιστής του έδωσε ένα σύγγραμμά του για τη δικαιοσύνη, του είπε: «Είσαι ανόητος, γιατί, ενώ με βλέπεις να επιτίθεμαι σε ξένες πόλεις, μου μιλάς για δικαιοσύνη». Κι ο Διονύ-

παῖδας ἀστραγάλοις τοὺς δ' ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν. τοῖς δὲ Σαρδαναπάλου μνημείοις ἐπιγέγραπται «ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα». τίς οὐκ ἂν εἴποι τῶν ἀποφθεγμάτων τούτων τῷ μὲν ἐμφαίνεσθαι φιληδονίαν, τῷ δ' ἀθεότητα, τῷ δ' ἀδικίαν καὶ πλεονεξίαν; τῶν δ' Ἀλεξάνδρου φωνῶν ἂν ἀφέλῃς τὸ διάδημα καὶ τὸν Ἄμμωνα καὶ τὴν εὐγένειαν, Σωκράτους ἢ Πλάτωνος ἢ Πυθαγόρου σοι φανοῦνται. μὴ γὰρ ἃς οἱ ποιηταὶ ταῖς εἰκόσιν αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀνδριᾶσι μεγαληγορίας ἐπεχάραττον, οὐ τῆς μετριότητος ἀλλὰ τῆς δυνάμεως τῆς Ἀλεξάνδρου στοχαζόμενοι, σκοπῶμεν· «αὐδασοῦντι δ' ἔοικεν ὁ χάλκεος εἰς Δία λεύσσων· Γᾶν ὑπ' ἐμοὶ τίθεμαι· Ζεῦ, σὺ δ' Ὄλυμπον ἔχε». καὶ «Ἀλέξανδρος ἐγὼ Διὸς μὲν υἱός». ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἔφην, οἱ ποιηταὶ κολακεύοντες αὐτοῦ τὴν τύχην προσεῖπον· τῶν δ' ἀληθινῶν ἀποφθεγμάτων Ἀλεξάνδρου πρῶτον ἄν τις τὰ παιδικὰ διέλθοι. ποδωκέστατος γὰρ τῶν ἐφ' ἡλικίας νέων γενόμενος καὶ τῶν ἑταίρων αὐτὸν ἐπ' Ὀλύμπια παρορμώντων, ἠρώτησεν εἰ βασιλεῖς ἀγωνίζονται· τῶν δ' «οὔ» φαμένων ἄδικον εἶπεν

σιος[65] ο τύραννος συμβούλευε να εξαπατούν τους μικρούς με αστραγάλους και τους μεγάλους με όρκους[66]. Πάνω στο μνήμα πάλι του Σαρδανάπαλου υπήρχε η εξής επιγραφή: «Αυτά είναι όσα έφαγα και καταχράστηκα». Ποιος δε θα έλεγε ότι στα αποφθέγματα αυτά διατυπώνεται στο τρίτο η φιληδονία, στο άλλο η ασέβεια και στο πρώτο η αδικία και η πλεονεξία; Από τους λόγους του Αλεξάνδρου αν εξαιρέσεις το (περσικό) διάδημα και τον Άμμωνα και τη βασιλική καταγωγή, θα σου φανούν (τα υπόλοιπα) ότι είναι αποφεις του Σωκράτη ή του Πλάτωνα ή του Πυθαγόρα. Κι ας παραβλέψουμε τα μεγάλα λόγια που χάραζαν οι ποιητές κάτω από τις εικόνες και τους ανδριάντες τονίζοντας περισσότερο όχι τη μετριοφροσύνη αλλά τη δύναμη του Αλεξάνδρου: «Το χάλκινο άγαλμα που κοιτάζει προς το Δία θα πει: Τη Γη την έχω υπό τον έλεγχό μου· εσύ, Δία, ας έχεις τον Όλυμπο». Και «Αλέξανδρος, εγώ, ο γιος του Δία[67]». Αυτά λοιπόν, όπως είπα, τα πρόσθεσαν οι ποιητές κολακεύοντας την τύχη του· από τις απόφεις του Αλεξάνδρου πρώτα θα μπορούσε κάποιος να αναφέρει αυτές της παιδικής του ηλικίας[68]. Καθώς ήταν ο πιο ταχύς από τους συνομηλίκους του και οι φίλοι του τον παρακινούσαν να τρέξει στους Ολυμπιακούς αγώνες[69], ρώτησε αν συμμετέχουν οι βασιλείς· κι όταν εκείνοι

εἶναι τὴν ἅμιλλαν, ἐν ᾗ νικήσει μὲν ἰδιώτας νικηθήσεται δὲ βασιλεύς. τοῦ δὲ πατρὸς Φιλίππου λόγχῃ τὸν μηρὸν ἐν Τριβαλλοῖς διαπαρέντος καὶ τὸν μὲν κίνδυνον διαφυγόντος ἀχθομένου δὲ τῇ χωλότητι, «θάρρει πάτερ» ἔφη «καὶ πρόιθι φαιδρῶς, ἵνα τῆς ἀρετῆς κατὰ βῆμα μνημονεύῃς». ταῦτ' οὐκ ἔστι διανοίας φιλοσόφου καὶ διὰ τὸν ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἐνθουσιασμὸν ἤδη τῶν τοῦ σώματος ἐλαττωμάτων κατεξανισταμένης; πῶς γὰρ αὐτὸν οἴει τοῖς ἰδίοις ἀγάλλεσθαι τραύμασι, καθ' ἕκαστον μέρος ἔθνους μνημονεύοντα καὶ νίκης καὶ πόλεων ἁλισκομένων καὶ βασιλέων παραδιδόντων, οὐκ ἐγκαλυπτόμενον οὐδὲ κατακρύπτοντα τὰς οὐλάς, ἀλλ' ὥσπερ εἰκόνας ἐγκεχαραγμένας ἀρετῆς καὶ ἀνδραγαθίας περιφέροντα;

10 *Καὶ μὴν εἴ ποτε γένοιτο τῶν Ὁμήρου σύγκρισις ἐπῶν ἐν ταῖς διατριβαῖς ἢ παρὰ τὰ συμπόσια, ἄλλον ἄλλου στίχον προκρίνοντος, αὐτὸς ὡς διαφέροντα πάντων ἐνέκρινε τοῦτον, «ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής»· ὃν ἄλλος ἔπαινον τῷ χρόνῳ προέλαβε, τοῦτον αὐτῷ νόμον κεῖσθαι λογιζόμενος, ὥστ' εἰπεῖν Ὅμηρον ὅτι τῷ αὐτῷ μέτρῳ τὴν μὲν Ἀγαμέμνονος ἀνδρα-*

είπαν όχι, απάντησε ότι είναι ο συναγωνισμός άδικος, αφού θα νικήσει ιδιώτες ή θα νικηθεί βασιλιάς. Όταν πάλι ο πατέρας του Φίλιππος είχε τραυματισθεί στο μηρό με λόγχη στους Τριβαλλούς[70] και είχε βέβαια διαφύγει τον κίνδυνο αλλά στενοχωρούνταν για την αναπηρία του, είπε: «Να έχεις θάρρος, πατέρα, και να προχωράς χαρούμενος, για να θυμάσαι σε κάθε βήμα την ανδρεία σου». Αυτά λοιπόν δεν είναι λόγια φιλοσοφημένης διάνοιας, που περιφρονεί τα σωματικά ελαττώματα λόγω του ενθουσιασμού που γεννά η γενναιότητα; Πώς νομίζεις ότι καμάρωνε με τα δικά του τραύματα, που θύμιζε το καθένα τα έθνη και τη νίκη και κυριευμένες πόλεις και παραδομένους βασιλείς, χωρίς να καλύπτει ούτε να κρύβει τις ουλές, αλλά να τις προβάλλει σα χαραγμένα σύμβολα της αρετής και της ανδρείας;

10. Αν πάλι καμιά φορά γινόταν κριτική για τους στίχους του Ομήρου στις συζητήσεις ή στα συμπόσια, ενώ άλλοι θεωρούσαν σπουδαιότερο άλλο στίχο, ο ίδιος ο Αλέξανδρος ξεχώριζε πιο πολύ απ' όλους τον εξής: «Μαζί ενάρετος βασιλιάς και πολεμιστής γενναίος»[71]· ~~τον έπαινο που~~ άλλος τον πρόλαβε στο παρελθόν, εκτιμώντας ότι ήταν νόμος για τον εαυτό του, ώστε να μπορεί να πει κάποιος ότι ο Όμηρος με τον ίδιο στίχο είχε υμνήσει την αρετή και γενναιότητα του

γαθίαν κεκόσμηκε, τὴν δ' Ἀλεξάνδρου μεμάντευται. διαβὰς τοίνυν τὸν Ἑλλήσποντον ἐθεᾶτο τὴν Τροίαν ἀνατυπούμενος τὰς ἡρωικὰς πράξεις· καί τινος αὐτῷ τῶν ἐγχωρίων ὑποσχομένου τὴν Πάριδος λύραν εἰ βούλοιτο δώσειν «οὐδέν» ἔφη «τῆς ἐκείνου δέομαι· τὴν γὰρ Ἀχιλλέως κέκτημαι, πρὸς ἣν ἐκεῖνος ἀνεπαύετο «ἄειδε δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν»· ἡ δὲ Πάριδος πάντως μαλακήν τινα καὶ θήλειαν ἁρμονίαν ἐρωτικοῖς ἔψαλλε μέλεσι». Φιλοσόφου τοίνυν ἐστὶ ψυχῆς σοφίας ἐρᾶν καὶ σοφοὺς ἄνδρας θαυμάζειν μάλιστα· τοῦτο δ' Ἀλεξάνδρῳ προσῆν ὡς οὐδενὶ τῶν βασιλέων. καὶ πῶς μὲν εἶχε πρὸς Ἀριστοτέλην εἴρηται καὶ ὅτι τὸν μὲν ἁρμονικὸν Ἀνάξαρχον ἐντιμότατον τῶν φίλων ἐνόμιζε· Πύρρωνι δὲ τῷ Ἠλείῳ πρῶτον ἐντυχόντι μυρίους χρυσοῦς ἔδωκε, Ξενοκράτει δὲ τῷ Πλάτωνος συνήθει πεντήκοντα τάλαντα δωρεὰν ἔπεμψεν· Ὀνησίκριτον δὲ τὸν Διογένους τοῦ Κυνὸς μαθητὴν ὅτι ἄρχοντα τῶν κυβερνητῶν κατέστησεν, ὑπὸ πλειόνων ἱστόρηται. Διογένει δ' αὐτῷ περὶ Κόρινθον εἰς λόγους ἐλθὼν οὕτως ἔφριξε καὶ κατεπλάγη τὸν βίον καὶ τὸ ἀξίωμα

Αγαμέμνονα και είχε προφητεύσει το ίδιο για τον Αλέξανδρο. Αφού πέρασε λοιπόν τον Ελλήσποντο, περιδιάβαζε την Τροία[72], φέρνοντας στο μυαλό του τις ηρωικές πράξεις (του Τρωικού πολέμου)· κι όταν κάποιος από τους κατοίκους της του υποσχέθηκε, αν ήθελε, να του δώσει τη λύρα του Πάρη, είπε: «Δεν τη χρειάζομαι· γιατί έχω αυτή του Αχιλλέα, με την οποία ξεκουραζόταν εκείνος και έψαλλε τα κατορθώματα των ανδρών· αντίθετα, η λύρα του Πάρη έψαλλε εντελώς μαλθακή και θηλυπρεπή αρμονία με ερωτική μουσική». Είναι λοιπόν χαρακτηριστικό φιλοσοφικής ψυχής να αγαπάει τη σοφία και να θαυμάζει εξαιρετικά τους σοφούς άνδρες· αυτό το προτέρημα το είχε ο Αλέξανδρος σε μεγαλύτερο βαθμό από όλους τους βασιλείς. Και πώς εκτιμούσε τον Αριστοτέλη ειπώθηκε, και ότι το μουσικό Ανάξαρχο[73] τον θεωρούσε από τους πιο σπουδαίους φίλους του και ότι στην πρώτη συνάντηση με τον Πύρρωνα τον Ηλείο[74] του χάρισε δέκα χιλιάδες δαρεικούς (χρυσά περσικά νομίσματα) και στο μαθητή του Πλάτωνα Ξενοκράτη[75] έστειλε δώρο πενήντα τάλαντα· από πολλούς επίσης έχει γραφεί ότι τον Ονησίκριτο, μαθητή του Κυνικού Διογένη[76], τον διόρισε αρχηγό στους κυβερνήτες των πλοίων. Κι όταν συναντήθηκε με τον ίδιο το Διογένη στην Κόρινθο, τόσο πολύ εντυπωσιάστηκε και θαύμασε τη ζωή και τις

τοῦ ἀνδρός, ὥστε πολλάκις αὐτοῦ μνημονεύων λέγειν· «εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην», τουτέστιν «ἠσχολούμην ἂν περὶ λόγους, εἰ μὴ δι' ἔργων ἐφιλοσόφουν». οὐκ εἶπεν «εἰ μὴ βασιλεὺς ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην», οὐδ' «εἰ μὴ πλούσιος καὶ Ἀργεάδης»· οὐ γὰρ προέκρινε τὴν τύχην τῆς σοφίας οὐδὲ τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα τῆς πήρας καὶ τοῦ τρίβωνος· ἀλλ' εἶπεν «εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην», τουτέστιν «εἰ μὴ τὰ βαρβαρικὰ τοῖς Ἑλληνικοῖς κεράσαι διενοούμην καὶ πᾶσαν ἤπειρον ἐπιὼν ἐξημερῶσαι, καὶ πέρατα γῆς ἀνερευνῶν καὶ θαλάττης ὠκεανῷ προσερεῖσαι Μακεδονίαν, καὶ τὴν Ἑλλάδα σπεῖραι καὶ καταχέασθαι γένους παντὸς εὐδικίαν καὶ εἰρήνην, οὐκ ἂν ἐν ἀπράκτῳ τρυφῶν ἐξουσίᾳ καθήμην, ἀλλ' ἐζήλουν ἂν τὴν Διογένους εὐτέλειαν. νῦν δὲ σύγγνωθι, Διόγενες, Ἡρακλέα μιμοῦμαι καὶ Περσέα ζηλῶ, καὶ τὰ Διονύσου μετιὼν ἴχνη, θεοῦ γενάρχου καὶ προπάτορος, βούλομαι πάλιν ἐν Ἰνδίᾳ νικῶντας Ἕλληνας ἐγχορεῦσαι καὶ τοὺς ὑπὲρ Καύκασον ὀρείους καὶ ἀγρίους τῶν βακχικῶν κώμων ἀναμνῆσαι. κἀκεῖ

πεποιθήσεις του ανθρώπου αυτού, ώστε αναφερόμενος πολλές φορές σ' αυτόν να λέει: «Αν δεν ήμουν Αλέξανδρος, θα μπορούσα να είμαι Διογένης», δηλαδή «θα ασχολούμουν με τη φιλοσοφία, αν δε φιλοσοφούσα με τα έργα μου». Δεν είπε «αν δεν ήμουν βασιλιάς, θα μπορούσα να είμαι ο Διογένης», ούτε «αν δεν ήμουν πλούσιος και Αργεάδης»[77]. Γιατί δεν προτιμούσε την τύχη περισσότερο από τη σοφία, ούτε την πορφύρα και το διάδημα περισσότερο από το δισάκι και το τριβώνιο· αλλά είπε: «Αν δεν ήμουν ο Αλέξανδρος, θα μπορούσα να είμαι ο Διογένης», δηλαδή «αν δεν είχα διανοηθεί να συνενώσω τα βαρβαρικά και τα ελληνικά ήθη και να εξημερώσω όλη την οικουμένη με την εκστρατεία μου, και να βρω τα πέρατα της ξηράς και της θάλασσας, και να προσδέσω στη Μακεδονία τον Ωκεανό, και να σπείρω και να απλώσω σ' όλο τον κόσμο την ελληνική δικαιοσύνη και ειρήνη, δε θα καθόμουν απολαμβάνοντας μια ανενεργή εξουσία, αλλά θα ζήλευα τη λιτή ζωή του Διογένη. Τώρα Διογένη, συγχώρεσέ με (που) μιμούμαι τον Ηρακλή[78] και ζηλεύω τον Περσέα[79] και, ακολουθώντας τα ίχνη του Διόνυσου[80], θεού γενάρχη και προγόνου μου, επιθυμώ πάλι να χορέψουν νικητές οι Έλληνες στην Ινδία, και οι ορεινοί και άγριοι λαοί πάνω από τον Καύκασο να ξαναθυμηθούν τις Διονυσιακές τελετές. Και λένε ό-

τινες εἶναι λέγονται στερρᾶς καὶ γυμνήτιδος σοφίας ἐθάδες ἄνδρες ἱεροὶ καὶ αὐτόνομοι, θεῷ σχολάζοντες, εὐτελέστεροι Διογένους, οὐδὲν πήρας δεόμενοι· τροφὴν γὰρ οὐκ ἀποτίθενται, πρόσφατον ἀεὶ καὶ νέαν ἀπὸ γῆς ἔχοντες· ποτὸν δὲ ποταμοὶ ῥέουσι· φύλλα δ' αὐτοῖς δένδρων ἀποχυθέντα καὶ πόα γῆς ἐγκατακλιθῆναι. δι' ἐμὲ κἀκεῖνοι Διογένη γνώσονται καὶ Διογένης ἐκείνους. δεῖ κἀμὲ νόμισμα παρακόψαι καὶ παραχαράξαι τὸ βαρβαρικὸν Ἑλληνικῇ πολιτείᾳ».

11 *Εἶεν· αἱ δὲ δὴ πράξεις αὐτοῦ πότερον αὐτοματισμὸν ἐπιφαίνουσι τύχης καὶ βίαν πολεμικὴν καὶ χειροκρατίαν ἢ πολλὴν μὲν ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην πολλὴν δὲ σωφροσύνην καὶ πραότητα μετὰ κόσμου καὶ συνέσεως, νήφοντι καὶ πεπνυμένῳ τῷ λογισμῷ πάντα πράττοντος; οὐ γάρ ἔστιν εἰπεῖν διακρίναντά με μὰ τοὺς θεούς, ὅτι τοῦτο μὲν ἀνδρείας, τοῦτο δὲ φιλανθρωπίας, τοῦτο δ' ἐγκρατείας· ἀλλὰ πᾶν ἔργον ἐκ πασῶν ἔοικε τῶν ἀρετῶν μεμῖχθαι, βεβαιοῦντος αὐτοῦ τὸν Στωικὸν ἐκεῖνον λόγον, ὅτι πᾶν, ὃ ἂν δρᾷ ὁ σοφός, κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ἐνεργεῖ, καὶ μία μέν, ὡς ἔοικεν, ἀρετὴ πρωταγωνιστεῖ πράξεως ἑκάστης, παρακαλεῖ δὲ τὰς*

τι εκεί υπάρχουν κάποιοι άνδρες ιεροί και αυτόνομοι, οπαδοί της στέρεης και αποκαλυπτικής (γυμνής) σοφίας, αφιερωμένοι στο θεό, πιο λιτοδίαιτοι κι από το Διογένη, που δε χρειάζονται δισάκι· γιατί δεν αποθηκεύουν τροφή, εξασφαλίζοντάς την πάντα πρόσφατη και φρέσκια από τη γη· νερό κουβαλούν οι ποταμοί· φύλλα πάλι πεσμένα από τα δέντρα και το χορτάρι είναι τα στρώματά τους να κοιμηθούν. Εξαιτίας μου και εκείνοι θα γνωρίσουν το Διογένη και ο Διογένης εκείνους. Πρέπει και εγώ να κόψω και να παραχαράξω[81] το βαρβαρικό νόμισμα με έμβλημα «Ελληνική Πολιτεία».

11. Ας είναι[82]· και οι πράξεις του ποιο απ' τα δυο, δηλώνουν δηλαδή αυτοματισμό της τύχης και πολεμική βία και δύναμη ή μήπως πολλή ανδρεία και δικαιοσύνη και πολλή σωφροσύνη και πραότητα με τάξη και σύνεση, καθώς όλα τα έκανε με νηφάλια και εμπνευσμένη σκέψη; Γιατί εγώ δεν μπορώ να τα διαχωρίσω, μα τους θεούς, και να πω ότι αυτό είναι χαρακτηριστικό της ανδρείας, εκείνο της φιλανθρωπίας, το άλλο της εγκράτειας· αλλά τα έργα φαίνονται ότι μετέχουν σε όλες τις αρετές, επιβεβαιώνοντας αυτός εκείνη τη Στωική ρήση, ότι δηλαδή το καθετί που κάνει ο σοφός το πραγματοποιεί με όλες τις αρετές, και ότι πρωταγωνιστεί βέβαια μια αρετή, όπως φαίνεται,

ἄλλας καὶ συνεντείνει πρὸς τὸ τέλος. ἰδεῖν γοῦν ἔστιν ἐν Ἀλεξάνδρῳ τὸ μὲν πολεμικὸν φιλάνθρωπον, τὸ δὲ πρᾶον ἀνδρῶδες, τὸ δὲ χαριστικὸν οἰκονομικόν, τὸ δὲ θυμικὸν εὐδιάλλακτον, τὸ δ' ἐρωτικὸν σῶφρον, τὸ δ' ἀνειμένον οὐκ ἀργόν, τὸ δ' ἐπίπονον οὐκ ἀπαραμύθητον. τίς ἔμιξε πολέμοις ἑορτάς; τίς δὲ κώμοις στρατείας; τίς δὲ πολιορκίαις καὶ παρατάξεσι βακχείας καὶ γάμους καὶ ὑμεναίους; τίς ἀδικοῦσιν ἐχθρότερος ἢ δυστυχοῦσιν ἡμερώτερος; τίς μαχομένοις βαρύτερος ἢ δεομένοις εὐγνωμονέστερος; ἔπεισί μοι τὸ τοῦ Πώρου δεῦρο μετενεγκεῖν. ἐκεῖνος γὰρ ὡς ἤχθη πρὸς Ἀλέξανδρον αἰχμάλωτος, πυθομένου πῶς αὐτῷ χρήσηται, «βασιλικῶς» εἶπεν «ὦ Ἀλέξανδρε». πάλιν δ' ἐπερομένου «μή τι ἄλλο;» «οὐδέν» εἶπε· «πάντα γὰρ ἔ<νε>στιν ἐν τῷ βασιλικῶς». κἀμοὶ δὴ ταῖς Ἀλεξάνδρου πράξεσιν ἔπεισιν ἐπιφωνεῖν ἀεί «φιλοσόφως»· ἐν τούτῳ γὰρ πάντ' ἔνεστι. Ῥωξάνης ἐρασθεὶς τῆς Ὀξυάρτου θυγατρὸς ἐν ταῖς αἰχμαλωτίσι χορευ-

σε κάθε πράξη, αλλά προσκαλεί και τις άλλες και συντείνει προς αποτέλεσμα. Είναι λοιπόν δυνατόν να δει κανείς στον Αλέξανδρο το πολεμικό να είναι φιλάνθρωπο, το πράο ισχυρό, το δαπανηρό οικονομικό, το εριστικό συμφιλιωτικό, το ερωτικό συνετό, το ελεύθερο όχι αδρανές και το επίπονο όχι απαρηγόρητο. Ποιος συνδύασε τους πολέμους με γιορτές; Ποιος τις εκστρατείες με διασκεδάσεις; Και ποιος Διονυσιακές γιορτές και γάμους και τα τραγούδια του με πολιορκίες και παρατάξεις (στρατιωτών για μάχες); Ποιος ήταν ο μεγαλύτερος πολέμιος αυτών που αδικούν και με τη μεγαλύτερη κατανόηση απέναντι αυτών που δυστυχούν; Ποιος ήταν πιο επικίνδυνος απέναντι σ' αυτούς που τον πολεμούσαν ή ο πιο φιλεύσπλαχνος σε όσους του ζητούσαν κάτι; Μου έρχεται εδώ να μεταφέρω τα σχετικά με τον Πώρο[83]. Όταν δηλαδή εκείνος οδηγήθηκε στον Αλέξανδρο αιχμάλωτος, στην ερώτηση πώς θέλει να τον αντιμετωπίσει, εκείνος απάντησε: «Βασιλικά, Αλέξανδρε». Κι όταν τον ξαναρώτησε μήπως ήθελε και κάτι άλλο, εκείνος είπε: «Τίποτε, γιατί όλα υπάρχουν στη λέξη βασιλικά». Και μου έρχεται και μένα να φωνάξω για τις πράξεις του Αλεξάνδρου: «Φιλοσοφικά». Γιατί σ' αυτό συμπεριλαμβάνονται όλα. Όταν ερωτεύτηκε τη Ρωξάνη[84], την κόρη του Οξυάρτη, που χόρευε ανάμεσα στις αιχμάλωτες κοπέλες, δεν

ούσης οὐχ ὕβρισεν ἀλλ' ἔγημε· φιλοσόφως. Δαρεῖον ἰδὼν κατηκοντισμένον οὐκ ἔθυσεν οὐδ' ἐπαιάνισεν ὡς τοῦ μακροῦ πολέμου τέλος ἔχοντος, ἀλλὰ τὴν χλαμύδα τὴν ἑαυτοῦ περιελὼν ἐπέρριψε τῷ νεκρῷ καθάπερ τινὰ τύχης βασιλικῆς νέμεσιν συγκαλύπτων· φιλοσόφως. ἐπιστολὴν δέ ποτε τῆς μητρὸς ἀπόρρητον διερχόμενος, Ἡφαιστίωνος ὡς ἔτυχε παρακαθημένου καὶ ἁπλῶς συναναγινώσκοντος, οὐκ ἐκώλυσεν, ἀλλὰ τὸν δακτύλιον ἑαυτοῦ τῷ στόματι προσέθηκεν αὐτοῦ, κατασφραγισάμενος φιλικῇ πίστει τὴν σιωπήν· φιλοσόφως. εἰ γὰρ ταῦτ' οὐκ ἔστι φιλοσόφως, τίν' ἐστὶν ἄλλα;

12 *Παραθῶμεν τὰ τῶν ὁμολογουμένων φιλοσόφων. Σωκράτης ἠνέσχετο συγκοιμηθέντος Ἀλκιβιάδου· Ἀλέξανδρος δέ, Φιλοξένου τοῦ τῆς παραλίας ὑπάρχου γράψαντος, ὅτι παῖς ἐν Ἰωνίᾳ γέγονεν οἷος οὐκ ἄλλος ὥραν καὶ εἶδος, καὶ πυνθανομένου διὰ τῶν γραμμάτων εἰ ἀναπέμψῃ, πικρῶς ἀντέγραψεν «ὦ κάκιστ' ἀνθρώπων, τί μοι πώποτε τοιοῦτον συνέγνως, ἵνα τοιαύταις με κολακεύσῃς ἡδοναῖς;». Ξενοκράτην, πεντήκοντα τά-*

την ατίμασε αλλά την παντρεύτηκε· φιλοσοφικά. Όταν είδε το Δαρείο νεκρό, γεμάτο τραύματα, δεν πρόσφερε θυσίες και δεν τραγούδησε παιάνες, γιατί έπαιρνε τέλος ο μακροχρόνιος πόλεμος, αλλά έβγαλε τη χλαμύδα του και την αναπόθεσε πάνω στο νεκρό, σα να κάλυπτε κάποια θεία νέμεση για τη βασιλική τύχη· φιλοσοφικά. Διαβάζοντας κάποτε ένα απόρρητο γράμμα της μητέρας του, παρόντος τυχαία και του Ηφαιστίωνα[85] που το διάβαζε κι αυτός μαζί, δεν τον εμπόδισε, αλλά έβαλε το δαχτυλίδι του στο στόμα εκείνου, σφραγίζοντας τη μυστικότητα με τη φιλική εμπιστοσύνη· φιλοσοφικά. Αν λοιπόν όλα αυτά δεν είναι φιλοσοφικά, ποια άλλα είναι;

12. Ας αντιπαραβάλουμε τις πράξεις των καταξιωμένων φιλοσόφων. Ο Σωκράτης ανέχτηκε να πλαγιάσει μαζί με τον Αλκιβιάδη[86]· ο Αλέξανδρος όμως, όταν ο διοικητής της παραθαλάσσιας (στη Μεσόγειο) περιοχής Φιλόξενος[87] του έγραφε ότι υπήρχε στην Ιωνία ένα αγόρι, τέτοιο που δεν υπήρχε άλλο στη φρεσκάδα και την ομορφιά, και ζητούσε με την επιστολή να μάθει αν θέλει να του το στείλει, του απάντησε οργισμένα: «Κάκιστε από τους ανθρώπους, τι τέτοιο ποτέ κατάλαβες για μένα, για να με καλοπιάνεις με τόσο αισχρές ηδονές;». Τον Ξενοκράτη τον θαυμάζουμε γιατί δε δέχτηκε τα πενήντα τάλαντα που του έστειλε

λαντα δωρεὰν Ἀλεξάνδρου πέμψαντος, ὅτι οὐκ ἔλαβε θαυμάζομεν· τὸ δὲ δοῦναι, οὔ; ἢ οὐχ ὁμοίως καταφρονεῖν χρημάτων δοκοῦμεν τὸν μὴ προσιέμενον καὶ τὸν χαριζόμενον; οὐκ ἐδεῖτο πλούτου Ξενοκράτης διὰ φιλοσοφίαν, Ἀλέξανδρος δ' ἐδεῖτο διὰ φιλοσοφίαν, ἵνα τοιούτοις χαρίζηται. τοῦτο ποσάκις Ἀλέξανδρος εἶπε βαλλόμενος, ἐκβιαζόμενος; καίτοι κρίσεις μὲν ὀρθὰς πᾶσιν ἐνυπάρχειν ἀνθρώποις νομίζομεν ἡ γὰρ φύσις ἀγωγός ἐστιν ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς τὸ καλόν, οἱ δὲ φιλόσοφοι τῶν πολλῶν διαφέρουσι τῷ τὰς κρίσεις ἔχειν ἐρρωμένας παρὰ τὰ δεινὰ καὶ πεπηγυίας· ἐπεὶ οὐ μετὰ τῶν τοιούτων προλήψεων «εἷς οἰωνὸς ἄριστος» καί «πέρας μέν ἐστιν ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος» ἀλλὰ θραύουσιν οἱ καιροὶ παρὰ τὰ δεινὰ τοὺς λογισμούς, καὶ τὰς κρίσεις ἐκκρούουσιν αἱ φαντασίαι τῶν κινδύνων ἐγγὺς γενομένων. «φόβος γάρ» οὐ μόνον «μνήμην ἐκπλήττει» κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ἀλλὰ καὶ προαίρεσιν πᾶσαν καὶ φιλοτιμίαν καὶ ὁρμήν, <εἰ μὴ> μηρίνθους φιλοσοφία περιτέθεικεν.

δώρο ο Αλέξανδρος· το ότι όμως του τα έδωσε, δεν το θαυμάζουμε; Ή μήπως νομίζουμε ότι δεν περιφρονεί τα χρήματα όμοια αυτός που τα αρνείται και αυτός που τα χαρίζει; Ο Ξενοκράτης δεν είχε ανάγκη από πλούτη λόγω της φιλοσοφίας, ο Αλέξανδρος όμως τα χρειαζόταν λόγω της φιλοσοφίας, για να τα χαρίζει σ' όσους τα είχαν ανάγκη[88]. Πόσες φορές δεν το είπε αυτό ο Αλέξανδρος όταν πολεμούσε και βρισκόταν υπό πίεση; Βέβαια, πιστεύουμε ότι σε όλους τους ανθρώπους υπάρχουν ορθές σκέψεις· γιατί η φύση από μόνη της είναι αρωγός προς το καλό· οι φιλόσοφοι όμως διαφέρουν από τους πολλούς στο ότι έχουν τις απόψεις τους σταθερές και ακλόνητες και σε δύσκολες περιστάσεις· γιατί (τους πολλούς) δεν τους χαρακτηρίζουν τέτοιες προειλημμένες στάσεις ζωής, όπως «ένας είναι ο καλύτερος οιωνός, να αγωνίζεται δηλαδή κανείς για την πατρίδα του»[89] και ότι «το τέλος όλων των ανθρώπων είναι ο θάνατος»[90]. Αλλά οι περιστάσεις ακυρώνουν τις ορθές θέσεις μπροστά σε συμφορές, και απομακρύνουν τις (σωστές) κρίσεις οι φόβοι των επικείμενων κινδύνων. Γιατί, σύμφωνα με το Θουκυδίδη, «ο φόβος δεν ταράζει μόνο τη μνήμη, αλλά και κάθε διάθεση και φιλοτιμία και ορμή, αν δεν τα έχει σφίξει η φιλοσοφία με δυνατό σχοινί»[91].

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ή ΑΡΕΤΗΣ
ΛΟΓΟΣ Β΄

1 *Διέφυγεν ἡμᾶς, ὡς ἔοικε, χθὲς εἰπεῖν, ὅτι καὶ τέχνας πολλὰς καὶ φύσεις μεγάλας ὁ κατ' Ἀλέξανδρον χρόνος ἐνεγκεῖν εὐτύχησεν· ἢ τοῦτο μὲν οὐ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης γέγονεν ἀλλὰ τῆς ἐκείνων, μάρτυρα λαβεῖν καὶ θεατὴν τὸν ἄριστα κρῖναι τὸ κατορθούμενον καὶ μάλιστ' ἀμείψασθαι δυνάμενον; λέγεται γοῦν, ὅτι χρόνοις ὕστερον, Ἀρχεστράτου γενομένου ποιητοῦ χαρίεντος ἐν δὲ πενίᾳ καὶ ἀδοξίᾳ διάγοντος, εἶπέ τις πρὸς αὐτόν· «ἀλλ' εἰ κατ' Ἀλέξανδρον ἐγένου, κατὰ στίχον ἄν σοι Κύπρον ἢ Φοινίκην ἔδωκεν». οἶμαι δὲ καὶ τῶν τότε τεχνιτῶν οὐ κατ' Ἀλέξανδρον ἀλλὰ δι' Ἀλέξανδρον τοὺς πρώτους γενέσθαι. καρπῶν μὲν γὰρ εὐφορίαν εὐκρασία ποιεῖ καὶ λεπτότης τοῦ περιέχοντος ἀέρος, τεχνῶν δὲ καὶ φύσεων ἀγαθῶν*

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ή ΑΡΕΤΗΣ
ΛΟΓΟΣ Β΄

1. Μας διέφυγε, όπως φαίνεται[1], να πούμε χθες ότι η εποχή του Αλεξάνδρου ευτύχησε να έχει (σε άνθηση) και πολλές τέχνες και μεγάλες φυσιογνωμίες[2]· ή αυτό δεν ανήκει στην τύχη του Αλεξάνδρου αλλά στην τύχη εκείνων, γιατί ευτύχησαν να έχουν μάρτυρα και θεατή το βασιλιά, που μπορούσε να εκτιμήσει άριστα τα έργα τους και να τα ανταμείψει επάξια; Λέγεται λοιπόν ότι μετά από χρόνια, όταν ο Αρχέστρατος[2] αναδείχτηκε λαμπρός ποιητής, αλλά ζούσε μέσα στη φτώχεια και χωρίς φήμη, είπε κάποιος προς αυτόν: «Αν ζούσες στα χρόνια του Αλεξάνδρου, για κάθε στίχο θα σου χάριζε την Κύπρο ή τη Φοινίκη». Και φρονώ ότι οι τότε μεγάλοι καλλιτέχνες δε διακρίθηκαν στα χρόνια του Αλεξάνδρου αλλά λόγω του Αλεξάνδρου. Γιατί, την ευφορία των καρπών την ευνοούν το καλό κλίμα και η λεπτότητα του αέρα[4], ενώ την άνθηση των

αὔξησιν εὐμένεια καὶ τιμὴ καὶ φιλανθρωπία βασιλέως ἐκκαλεῖται· καὶ τοὐναντίον ὑπὸ φθόνου καὶ σμικρολογίας ἢ φιλονεικίας τῶν κρατούντων σβέννυται καὶ φθίνει πᾶν τὸ τοιοῦτον. Διονύσιος γοῦν ὁ τύραννος, ὥς φασι, κιθαρῳδοῦ τινος ἀκούων εὐδοκιμοῦντος ἐπηγγείλατο δωρεὰν αὐτῷ τάλαντον· τῇ δ' ὑστεραίᾳ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ὑπόσχεσιν ἀπαιτοῦντος «χθές» εἶπεν «εὐφραινόμενος ὑπὸ σοῦ παρ' ὃν ᾖδες χρόνον εὔφρανα κἀγώ σε ταῖς ἐλπίσιν· ὥστ' ἀπέχεις τὸν μισθὸν ὧν ἔτερπες ἀντιτερπόμενος». Ἀλέξανδρος δ' ὁ Φεραίων τύραννος –ἔδει δὲ τοῦτο μόνον αὐτὸν καλεῖσθαι καὶ μὴ καταισχύνειν τὴν ἐπωνυμίαν– θεώμενος τραγῳδὸν ἐμπαθέστερον ὑφ' ἡδονῆς διετέθη πρὸς τὸν οἶκτον. ἀναπηδήσας οὖν ἐκ τοῦ θεάτρου θᾶττον ἢ βάδην ἀπῄει, δεινὸν εἶναι λέγων, εἰ τοσούτους ἀποσφάττων πολίτας ὀφθήσεται τοῖς Ἑκάβης καὶ Πολυξένης πάθεσιν ἐπιδακρύων. οὗτος μὲν οὖν μικροῦ καὶ δίκην ἐπράξατο τὸν τραγῳδόν, ὅτι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καθάπερ σίδηρον ἐμάλαξεν. Ἀρχε-

τεχνών και των μεγάλων καλλιτεχνών την προκαλούν η ευνοϊκή διάθεση και η τιμή και η αγάπη των βασιλέων· και το αντίθετο πάλι, λόγω του φθόνου και της μικροπρέπειας και της αντιζηλίας των κρατούντων σβήνει και χάνεται καθετί το παρόμοιο. Για παράδειγμα, ο τύραννος Διονύσιος[5], όπως λένε, ακούγοντας τη μουσική ενός άριστου κιθαρωδού, του υποσχέθηκε να του προσφέρει ως δώρο ένα τάλαντο· κι όταν την επόμενη μέρα ο άνθρωπος του ζήτησε το δώρο που του υποσχέθηκε, του απάντησε: «Χθες, απολαμβάνοντας τη μουσική σου την ώρα που έπαιζες, σου ικανοποίησα και εγώ τις ελπίδες· έτσι, πήρες την αμοιβή σου για όσα πρόσφερες ως ευχαρίστηση, ευχαριστούμενος αντίστοιχα και συ». Ο τύραννος των Φερών Αλέξανδρος[6] πάλι – και έπρεπε μόνο τύραννος να ονομάζεται και να μην προσβάλλει το όνομα Αλέξανδρος- παρακολουθώντας μια θεατρική παράσταση τραγωδίας, μαλάκωσε από τη συγκίνηση τα αισθήματά του προς το ευσπλαχνικότερο. Κι αφού σηκώθηκε απότομα από το θέατρο, έφυγε τρέχοντας κι όχι βαδίζοντας, γιατί έλεγε ότι ήταν ντροπή του, αν αυτός που έσφαζε τόσους πολλούς συμπολίτες του, φανεί να δακρύζει με τις συμφορές της Εκάβης και της Πολυξένης[7]. Μάλιστα λίγο έλειψε να τιμωρήσει τον ποιητή, γιατί μαλάκωσε την ψυχή του, όπως (μαλα-

λάῳ δὲ δοκοῦντι γλισχροτέρῳ περὶ τὰς δωρεὰς εἶναι Τιμόθεος ᾄδων ἐνεσήμαινε πολλάκις τουτὶ τὸ κομμάτιον «σὺ δὲ τὸν γηγενέταν ἄργυρον αἰνεῖς». ὁ δ' Ἀρχέλαος οὐκ ἀμούσως ἀντεφώνησε «σὺ δέ γ' αἰτεῖς». ὁ δὲ τῶν Σκυθῶν βασιλεὺς Ἀντέας Ἰσμηνίαν τὸν αὐλητὴν λαβὼν αἰχμάλωτον ἐκέλευσεν αὐλῆσαι παρὰ πότον. θαυμαζόντων δὲ τῶν ἄλλων καὶ κροτούντων, αὐτὸς ὤμοσεν ἀκροᾶσθαι τοῦ ἵππου χρεμετίζοντος ἥδιον. οὕτω μακρὰν ἀπεσκηνώκει τὰ ὦτα τῶν Μουσῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ταῖς φάτναις εἶχεν, οὐχ ἵππων ἀλλ' ὄνων ἐπιτηδειοτέραν ἀκούειν. τίς ἂν οὖν παρὰ τοιούτοις βασιλεῦσιν αὔξησις ἢ τιμὴ τέχνης γένοιτο καὶ Μούσης τοιαύτης; ἀλλ' οὐδὲ παρὰ τοῖς κακοτέχνοις ἐθέλουσιν εἶναι καὶ διὰ τοῦτο βασκανίᾳ καὶ δυσμενείᾳ τοὺς ἀληθῶς τεχνίτας καθαιροῦσιν. οἷος ἦν πάλιν αὖ Διονύσιος ὁ τὸν ποιητὴν Φιλόξενον εἰς τὰς λατομίας ἐμβαλών, ὅτι τραγῳδίαν αὐτοῦ διορθῶσαι κελευσθεὶς εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅλην μέχρι τῆς κορωνίδος περιέγραψεν. ἦν δὲ καὶ Φίλιππος ἐν τούτοις ὑπ' ὀψιμαθίας ἑαυ-

κώνουν) το σίδερο. Και στον Αρχέλαο[8], που υπήρχε η γνώμη ότι ήταν πολύ τσιγκούνης στις δωρεές, ο Τιμόθεος[9] τραγουδώντας μπροστά του τόνισε πολλές φορές αυτόν το στίχο: «Εσύ υμνείς το ασήμι που παράγει η γη». Και ο Αρχέλαος περίτεχνα ανταπάντησε: «Εσύ όμως το ζητάς». Ο βασιλιάς των Σκυθών Αντέας[10] πάλι, όταν συνέλαβε αιχμάλωτο τον αυλητή Ισμηνία, τον διέταξε να παίξει τον αυλό σε ένα συμπόσιο. Και ενώ οι άλλοι τον θαύμαζαν και τον χειροκροτούσαν, ο βασιλιάς ορκίσθηκε ότι θα άκουγε με μεγαλύτερη ευχαρίστηση ένα άλογο να χρεμετίζει. Τόσο μακριά κρατούσε τα αφτιά του από τις Μούσες[11], και την ψυχή του την είχε σε παχνί, πολύ καλύτερα ασκημένη όχι απλά να ακούει χρεμετίσματα αλόγων αλλά γκαρίσματα γαϊδουριών. Από τέτοιους λοιπόν βασιλείς ποια προώθηση ή τιμή της τέχνης θα μπορούσε να υπάρχει ή για τέτοια Μούσα; Αλλά ούτε θέλουν να έχουν πλάι τους κακότεχνους, και γι' αυτό τους καλούς υπηρέτες της τέχνης τους εξουδετερώνουν λόγω της κακίας και της εχθρότητάς τους. Παρόμοιος ήταν πάλι ο Διονύσιος, που έριξε στα λατομεία τον ποιητή Φιλόξενο[12], διότι του παρήγγειλε να διορθώσει μια τραγωδία του, αλλά εκείνος αμέσως τη διέγραψε όλη από την αρχή μέχρι το τέλος. Και ο Φίλιππος σχετικά μ' αυτά, επειδή ασχολήθηκε αργά,

τοῦ μικρότερος καὶ νεοπρεπέστερος· ὅθεν καί φασι πρός τινα ψάλτην περὶ κρουμάτων αὐτοῦ διαφερομένου καὶ δοκοῦντος ἐξελέγχειν, ἀτρέμα μειδιάσαντα τὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν· «μὴ γένοιτό σοι, βασιλεῦ, ἀθλίως οὕτως, ἵνα ταῦτ' ἐμοῦ βέλτιον εἰδῇς».

2 *Ἀλλ' Ἀλέξανδρος εἰδὼς τίνων δεῖ θεατὴν εἶναι καὶ ἀκροατὴν καὶ τίνων ἀγωνιστὴν καὶ αὐτουργόν, ἤσκει μὲν ἀεὶ διὰ τῶν ὅπλων δεινὸς εἶναι καὶ κατὰ τὸν Αἰσχύλον «βριθὺς ὁπλιτοπάλας, δάιος ἀντιπάλοις». ταύτην τέχνην ἔχων προγονικὴν ἀπ' Αἰακιδῶν, ἀφ' Ἡρακλέους, ταῖς δ' ἄλλαις τέχναις τὸ τιμᾶν ἄνευ τοῦ ζηλοῦν ἀπεδίδου κατὰ τὸ ἔνδοξον αὐτῶν καὶ χαρίεν, τῷ τέρπειν δ' οὐκ ἦν εὐάλωτος εἰς τὸ μιμεῖσθαι. γεγόνασι δὲ κατ' αὐτὸν τραγῳδοὶ μὲν οἱ περὶ Θετταλὸν καὶ Ἀθηνόδωρον, ὧν ἀνταγωνιζομένων ἀλλήλοις, ἐχορήγουν μὲν οἱ Κύπριοι βασιλεῖς ἔκρινον δ' οἱ δοκιμώτατοι τῶν στρατηγῶν. ἐπεὶ δ' ἐνίκησεν Ἀθηνόδωρος, «ἐβουλόμην ἄν» ἔφη «μᾶλλον ἀπολωλεκέναι μέρος τῆς*

φάνηκε κατώτερος του εαυτού του και αλαζονικότερος από ένα νεαρό· γι' αυτό λένε ότι, όταν συζητούσε με κάποιον μουσικό για τα ακούσματα και είχε την εντύπωση ότι του έκανε ορθές παρατηρήσεις, ατάραχα γέλασε εκείνος και του είπε: «Μακάρι, βασιλιά, να μη σου προκύφει τέτοια αθλιότητα, για να γνωρίζεις αυτά καλύτερα από εμένα».

2. Ο Αλέξανδρος όμως, καθώς γνώριζε ποια πράγματα πρέπει να παρακολουθεί ως θεάματα και ακούσματα και για ποια να αγωνίζεται και να τα δημιουργεί προσωπικά ο ίδιος, εξασκούνταν συνέχεια στα όπλα για να είναι φοβερός και σύμφωνα με τον Αισχύλο «γενναίος πολεμιστής και τρομερός στους αντιπάλους». Έχοντας λοιπόν κληρονομιά αυτή την τέχνη από τους Αιακίδες[13], από τον Ηρακλή[14] δηλαδή, απέδιδε στις άλλες τέχνες τις τιμές χωρίς φθόνο, ανάλογα με την αξία και την καλλιτεχνία τους, αλλά δεν παρασυρόταν να μιμηθεί τους καλλιτέχνες λόγω της ευχαρίστησης (που προκαλούν τα έργα τους). Άκμαζαν στην εποχή του οι τραγικοί ποιητές Θεσσαλός και Αθηνόδωρος[15], και σε ένα μεταξύ τους διαγωνισμό χορηγοί ήταν οι Κύπριοι βασιλείς[16] και κριτές οι πιο ικανοί από τους στρατηγούς. Και επειδή νίκησε ο Αθηνόδωρος, είπε ο Αλέξανδρος: «Θα προτιμούσα περισσότερο να είχα χάσει ένα μέρος του βασιλείου μου

βασιλείας ἢ Θετταλὸν ἐπιδεῖν ἡττημένον». ἀλλ' οὔτ' ἐνέτυχε τοῖς κριταῖς οὔτε τὴν κρίσιν ἐμέμψατο, πάντων οἰόμενος δεῖν περιεῖναι, τοῦ δικαίου δ' ἡττᾶσθαι. κωμῳδοὶ δ' ἦσαν οἱ περὶ Λύκωνα τὸν Σκαρφέα· τούτῳ δ' εἴς τινα κωμῳδίαν ἐμβαλόντι στίχον αἰτητικὸν γελάσας ἔδωκε δέκα τάλαντα. κιθαρῳδοὶ δ' ἄλλοι τε καὶ Ἀριστόνικος, ὃς ἐν μάχῃ τινὶ προσβοηθήσας ἔπεσε λαμπρῶς ἀγωνισάμενος. ἐκέλευσεν οὖν αὐτοῦ γενέσθαι χαλκοῦν ἀνδριάντα καὶ σταθῆναι Πυθοῖ, κιθάραν ἔχοντα καὶ δόρυ προβεβλημένον, οὐ τὸν ἄνδρα τιμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ μουσικὴν κοσμῶν ὡς ἀνδροποιὸν καὶ μάλιστα δὴ πληροῦσαν ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁρμῆς τοὺς γνησίως ἐντρεφομένους. καὶ γὰρ αὐτός, Ἀντιγενίδου ποτὲ τὸν ἁρμάτειον αὐλοῦντος νόμον, οὕτω παρεξέστη καὶ διεφλέγη τὸν θυμὸν ὑπὸ τῶν μελῶν, ὥστε τοῖς ὅπλοις ᾄξας ἐπιβαλεῖν τὰς χεῖρας ἐγγὺς παρακειμένοις καὶ μαρτυρῆσαι τοῖς Σπαρτιάταις ᾄδουσιν «ἕρπει γὰρ ἄντα τῶ σιδάρω τὸ καλῶς

παρά να δω ηττημένο το Θεσσαλό». Κι όμως, ούτε τους κριτές επιχείρησε να επηρεάσει ούτε κατηγόρησε την απόφασή τους, γιατί πίστευε ότι πρέπει να επιβάλλεται σε όλα τα άλλα, αλλά να υποχωρεί μπροστά στο δίκαιο. Κωμωδιογράφος ήταν στα χρόνια του ο Λύκωνας από τη Σκάρφεια[17]· μ' αυτόν, που σε μια κωμωδία του συμπεριέλαβε ένα στίχο με αίτημα την οικονομική ενίσχυση, γέλασε και του έδωσε δέκα τάλαντα. Κιθαρωδοί διακρίθηκαν πολλοί στις μέρες του και μεταξύ αυτών και ο Αριστόνικος[18], ο οποίος έτρεξε να βοηθήσει σε μια μάχη και σκοτώθηκε πολεμώντας γενναία. Έδωσε λοιπόν εντολή να φιλοτεχνηθεί χάλκινος ανδριάντας προς τιμή του και να στηθεί στους Δελφούς, κρατώντας στο ένα χέρι την κιθάρα και στο άλλο προτεταμένο το δόρυ, τιμώντας έτσι όχι μόνο τον άνδρα αλλά εξυμνώντας και τη μουσική ως τέχνη που εμπνέει ανδρεία και γεμίζει με ενθουσιασμό και ορμή όσους τη βιώνουν πραγματικά. Γιατί και ο ίδιος προσωπικά, όταν ο Αντιγενίδης[19] κάποια μέρα έπαιξε με τον αυλό του τον πολεμικό σκοπό, τόσο πολύ ξεσηκώθηκε και ενθουσιάστηκε στην ψυχή του από τη μουσική, ώστε όρμησε να πάρει στα χέρια του τα παρακείμενα όπλα και να δικαιώσει τους Σπαρτιάτες που τραγουδούν: «Στα όπλα μας καλεί η καλή μουσική». Στα χρόνια του Αλεξάνδρου έτυχε να ζουν και ο

κιθαρίδδειν». ἦν δὲ καὶ Ἀπελλῆς ὁ ζωγράφος καὶ Λύσιππος ὁ πλάστης κατ' Ἀλέξανδρον· ὧν ὁ μὲν ἔγραφε τὸν κεραυνοφόρον οὕτως ἐναργῶς καὶ κεκραμένως, ὥστε λέγειν, ὅτι δυεῖν Ἀλεξάνδρων ὁ μὲν Φιλίππου γέγονεν ἀνίκητος, ὁ δ' Ἀπελλοῦ ἀμίμητος. Λυσίππου δὲ τὸ πρῶτον Ἀλέξανδρον πλάσαντος ἄνω βλέποντα τῷ προσώπῳ πρὸς τὸν οὐρανὸν, ὥσπερ αὐτὸς εἰώθει βλέπειν Ἀλέξανδρος ἡσυχῇ παρεγκλίνων τὸν τράχηλον, ἐπέγραψέ τις οὐκ ἀπιθάνως· «αὐδασοῦντι δ' ἔοικεν ὁ χάλκεος εἰς Δία λεύσσων· Γᾶν ὑπ' ἐμοὶ τίθεμαι· Ζεῦ, σὺ δ' Ὄλυμπον ἔχε». διὸ καὶ μόνον Ἀλέξανδρος ἐκέλευε Λύσιππον εἰκόνας αὐτοῦ δημιουργεῖν. μόνος γὰρ οὗτος, ὡς ἔοικε, κατεμήνυε τῷ χαλκῷ τὸ ἦθος αὐτοῦ καὶ συνεξέφαινε τῇ μορφῇ τὴν ἀρετήν· οἱ δ' ἄλλοι τὴν ἀποστροφὴν τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ὀμμάτων τὴν διάχυσιν καὶ ὑγρότητα μιμεῖσθαι θέλοντες οὐ διεφύλαττον αὐτοῦ τὸ ἀρρενωπὸν καὶ λεοντῶδες. ἐν δ' οὖν τοῖς ἄλλοις τεχνίταις καὶ Στασικράτης ἦν ἀρχιτέκτων, οὐδὲν ἀνθηρὸν οὐδ' ἡδὺ καὶ πιθανὸν τῇ ὄψει διώκων, ἀλλὰ καὶ χειρὶ

ζωγράφος Απελλής[20] και ο γλύπτης Λύσιππος[21]· από αυτούς ο πρώτος ζωγράφισε τον Αλέξανδρο να κρατά κεραυνό τόσο παραστατικά και συνδυαστικά, ώστε να λένε ότι από τους δυο Αλέξανδρους ο του Φιλίππου υπήρξε ανίκητος και ο του Απελλή αμίμητος. Κι όταν ο Λύσιππος για πρώτη φορά φιλοτέχνησε το άγαλμα του Αλεξάνδρου με το πρόσωπό του να κοιτάζει προς τον ουρανό, όπως ακριβώς συνήθιζε ο ίδιος ο Αλέξανδρος να κοιτάζει λυγίζοντας ελαφρά τον τράχηλό του, σημείωσε κάποιος πολύ εύστοχα: «Ο χαλκός μοιάζει με έτοιμο να μιλήσει στο Δία: Τη Γη την έχω υπό την εξουσία μου· Εσύ, Δία, έχε τον Όλυμπο». Γι' αυτό και ο Αλέξανδρος ανέθετε μόνο στο Λύσιππο να φιλοτεχνεί τα αγάλματά του. Γιατί, μόνος αυτός, όπως φαίνεται, απέδιδε σωστά τα χαρακτηριστικά του με το χαλκό και ταυτόχρονα αποτύπωνε στη μορφή την αρετή του· οι άλλοι, στην προσπάθειά τους να αποδώσουν την κλίση του τραχήλου και το βλέμμα του και την υγρότητα των ματιών του[22], δεν κρατούσαν την αρρενωπότητα και ορμητικότητα των χαρακτηριστικών του. Ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους της τέχνης ήταν και ο αρχιτέκτονας Στασικράτης[23], που δεν επιδίωκε να έχουν τα έργα του τίποτε το χαρούμενο και ευχάριστο και παρόμοιο με την αποδιδόμενη μορφή, αλλά οι μεγαλειώδεις εικαστικές του συλλήψεις

μεγαλουργῷ καὶ διαθέσει χορηγίας βασιλικῆς οὐκ ἀποδεούσῃ χρώμενος. οὗτος ἀναβὰς πρὸς Ἀλέξανδρον ἐμέμφετο τὰς γραφομένας εἰκόνας αὐτοῦ καὶ πλαττομένας καὶ γλυφομένας, ὡς ἔργα δειλῶν καὶ ἀγεννῶν τεχνιτῶν· «ἐγὼ δ'» εἶπεν «εἰς ἄφθαρτον, ὦ βασιλεῦ, καὶ ζῶσαν ὕλην καὶ ῥίζας ἔχουσαν ἀιδίους καὶ βάρος ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον ἔγνωκά σου τὴν ὁμοιότητα καταθέσθαι τοῦ σώματος. ὁ γὰρ Θρᾴκιος Ἄθως, ᾗ μέγιστος <αὐτὸς> αὑτοῦ καὶ περιφανέστατος ἐξανέστηκεν, ἔχων ἑαυτῷ σύμμετρα πλάτη καὶ ὕψη καὶ μέλη καὶ ἄρθρα καὶ διαστήματα μορφοειδῆ, δύναται κατεργασθεὶς καὶ σχηματισθεὶς εἰκὼν Ἀλεξάνδρου καλεῖσθαι καὶ εἶναι, ταῖς μὲν βάσεσιν ἁπτομένου τῆς θαλάσσης, τῶν δὲ χειρῶν τῇ μὲν ἐναγκαλιζομένου καὶ φέροντος πόλιν ἐνοικουμένην μυρίανδρον, τῇ δὲ δεξιᾷ ποταμὸν ἀέναον ἐκ φιάλης σπένδοντος εἰς τὴν θάλασσαν ἐκχεόμενον. χρυσὸν δὲ καὶ χαλκὸν καὶ ἐλέφαντα καὶ ξύλα καὶ βαφάς, ἐκμαγεῖα μικρὰ καὶ ὠνητὰ καὶ κλεπτόμενα καὶ συγχεόμενα, καταβάλωμεν». ταῦτ' ἀκούσας Ἀλέξανδρος τὸ μὲν φρόνημα τοῦ τεχνίτου καὶ τὸ θάρσος ἀγασθεὶς ἐπῄνεσεν, «ἔα δὲ κατὰ χώραν» ἔφη «τὸν Ἄθω μένειν· ἀρκεῖ γὰρ ἑνὸς βασιλέως

απαιτούσαν για την υλοποίησή τους σχεδόν τον προϋπολογισμό ενός βασιλείου. Κάποτε λοιπόν αυτός επισκέφτηκε τον Αλέξανδρο και κατηγορούσε τις απεικονίσεις του στα έργα των ζωγράφων και των γλυπτών ως έργα δειλών και ταπεινών καλλιτεχνών· και πρόσθεσε: «Εγώ, βασιλιά, έχω σκεφθεί να απαθανατίσω την ομοιότητα του σώματός σου με υλικό άφθαρτο και ζωντανό, που έχει ρίζες αιώνιες και βάρος ακίνητο και ασήκωτο. Γιατί, ο Άθως ο Θρακικός[24], στο σημείο που σηκώνεται πανύψηλος και εξαιρετικά περήφανος, έχοντας και συμμετρικά πλάτη και ύψη και μέλη και πτυχώσεις και τμήματα με κάποια μορφή, μπορεί με καλλιτεχνική επεξεργασία και λάξευση να καλείται και να είναι η μορφή του Αλεξάνδρου, που με τα πόδια θα αγγίζει τη θάλασσα, με το αριστερό του χέρι θα αγκαλιάζει και θα κρατά κατοικημένη πόλη δέκα χιλιάδων κατοίκων και με το δεξί ένα ποτάμι που θα ρέει αιώνια και θα χύνεται στη θάλασσα ως σπονδή από φιάλη. Τα αγάλματα από χρυσό ή από χαλκό και από ελεφαντόδοντο ή από ξύλο και τα χρωματιστά, όλα τους μικρά εκμαγεία, που αγοράζονται ή κλέβονται ή ξαναλιώνουν, ας τα αποκαθηλώσουμε». Όταν τα άκουσε αυτά ο Αλέξανδρος, επαίνεσε βέβαια με θαυμασμό τη σύλληψη και την τολμηρή πρόταση του καλλιτέχνη, όμως του είπε: «Άφησε τον Άθω στην

ἐνυβρίσαντος εἶναι μνημεῖον· ἐμὲ δ' ὁ Καύκασος δείξει καὶ τὰ Ἠμωδὰ καὶ Τάναϊς καὶ τὸ Κάσπιον πέλαγος· αὗται τῶν ἐμῶν ἔργων εἰκόνες».

3 *Ἀλλὰ φέρε πρὸς θεῶν ἐκτελεσθῆναι καὶ φανῆναι τοιοῦτον ἔργον· ἔσθ' ὅστις ἂν ἰδὼν ὑπέλαβε κατὰ τύχην γεγονέναι καὶ αὐτομάτως τὸ σχῆμα καὶ τὴν διάθεσιν καὶ τὸ εἶδος; οὐδεὶς ἂν οἶμαι. τί δέ; τὸν κεραυνοφόρον; τί δέ; τὸν ἐπὶ τῆς αἰχμῆς προσαγορευόμενον; εἶτ' ἀνδριάντος μὲν μέγεθος οὐκ ἂν ἄνευ τέχνης ὑπὸ τύχης γένοιτο χρυσὸν καὶ χαλκὸν καὶ ἐλέφαντα καὶ πολλὴν καὶ πλουσίαν ὕλην καταχεαμένης καὶ παραβαλούσης, ἄνδρα δὲ μέγαν, μᾶλλον δὲ τῶν γεγονότων ἁπάντων μέγιστον, ἐνδέχεται χωρὶς ἀρετῆς ἀποτελεσθῆναι διὰ τύχην, ὅπλα καὶ χρήματα καὶ στόλους καὶ ἵππους παρασκευάσασαν; ἃ τῷ μὴ μαθόντι χρῆσθαι κίνδυνός ἐστιν οὐ δύναμις, οὐδὲ κόσμος ἀλλ' ἔλεγχος τῆς ἀσθενείας καὶ μικρότητος. ὀρθῶς γὰρ Ἀντισθένης ἔλεγεν ὅτι «πάντα δεῖ τοῖς πολεμίοις εὔχεσθαι τἀγαθὰ πλὴν ἀνδρείας· γίνεται γὰρ οὕτως οὐ τῶν ἐχόντων, ἀλλὰ τῶν κρατούντων». διὰ*

ησυχία του· είναι αρκετό το ότι είναι μνημείο ενός αλαζόνα βασιλιά[25]· εμένα θα με αναδείξει ο Καύκασος και τα Ημωδά όρη[26] και ο Τάναϊς[27] και η Κασπία θάλασσα· αυτές θα είναι οι απεικονίσεις των έργων μου».

3. Αλλά ας υποθέσουμε, στο όνομα των θεών, ότι εκτελέστηκε και επιδείχτηκε ένα τέτοιο έργο. Υπάρχει κάποιος που, αν το έβλεπε, θα το θεωρούσε ότι έγινε τυχαία και από μόνο του στο σχήμα και την απόδοση και τη μορφή; Κανείς, πιστεύω. Και τι πάλι; Ο κεραυνοφόρος; Και τι; Αυτός που ακουμπάει στο δόρυ; Έπειτα, δε θα μπορούσε να γίνει μέγεθος ενός ανδριάντα χωρίς τέχνη από τύχη που περιέχυσε και περιέβαλε με χρυσό και χαλκό και ελεφαντοστούν και πολύ άλλο πλούσιο υλικό, ενώ ένας μεγάλος άνδρας, ή καλύτερα ο μεγαλύτερος από όλους που προϋπήρξαν, είναι δυνατόν να αναδειχθεί χωρίς την αρετή και μόνο εξαιτίας της τύχης, ακόμη κι αν αυτή του έδωσε και όπλα και χρήματα και στόλο και ιππικό; Αυτά, για όποιον δε γνωρίζει να τα διαχειρισθεί, είναι κίνδυνος και όχι δύναμη, κι ούτε κόσμημα, αλλά απόδειξη της αδυναμίας και της ασημαντότητάς του. Σωστά λοιπόν ο Αντισθένης[28] έλεγε ότι «πρέπει να εύχεται κανείς για τους εχθρούς όλα τα καλά να έχουν εκτός από την ανδρεία· γιατί έτσι δεν ανήκουν στους κατό-

τοῦτό φασι καὶ τὴν φύσιν ἀγεννεστάτῳ ζῴῳ τῷ ἐλάφῳ κέρατα θαυμαστὰ τῷ μεγέθει καὶ τραχύτητι πρὸς ἄμυναν ἐμφῦσαι, διδάσκουσαν ἡμᾶς ὡς οὐδὲν ὠφελεῖ τὸ ἰσχύειν καὶ ὡπλίσθαι τοὺς μένειν καὶ θαρρεῖν μὴ δυναμένους.

4 *Οὕτως καὶ ἡ τύχη πολλάκις ἀτόλμοις καὶ ἀνοήτοις προσάπτουσα δυνάμεις καὶ ἀρχάς, αἷς ἐνασχημονοῦσι, κοσμεῖ καὶ συνίστησι τὴν ἀρετὴν ὡς μόνην μέγεθος ἀνδρὸς καὶ κάλλος οὖσαν. εἰ μὲν γάρ, ὥς φησιν Ἐπίχαρμος, «νοῦς ὁρῇ καὶ νοῦς ἀκούει, τἆλλα δὲ τυφλὰ καὶ κωφά», λόγου τυγχάνει δεόμενα. αἱ γὰρ αἰσθήσεις ἰδίας ἔχειν ἀφορμὰς δοκοῦσιν, ὅτι δὲ νοῦς ὠφελεῖ καὶ νοῦς κοσμεῖ καὶ νοῦς τὸ νικῶν καὶ κρατοῦν καὶ βασιλεῦον, τὰ δ' ἄλλα τυφλὰ καὶ κωφὰ καὶ ἄψυχα παρέλκει καὶ βαρύνει καὶ καταισχύνει χωρὶς ἀρετῆς τοὺς ἔχοντας, ἀπὸ τῶν πραγμάτων λαβεῖν ἔστι. τῆς γὰρ αὐτῆς δυνάμεως ὑποκειμένης καὶ ἡγεμονίας Σεμίραμις μὲν οὖσα γυνὴ στόλους ἐπλήρου καὶ φάλαγγας ὥπλιζε καὶ Βαβυλῶνας ἔκτιζε, καὶ περιέπλει τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν Αἰ-*

χους αλλά στους νικητές». Γι' αυτό λένε ότι και η φύση έδωσε στο ελάφι, στο δειλότατο αυτό ζώο, θαυμαστά για το μέγεθός τους κέρατα για να αμύνεται, διδάσκοντάς μας ότι σε τίποτε δεν ωφελεί να ενισχύουμε και να εξοπλίζουμε ανθρώπους αδύναμους να παραμένουν (στις θέσεις τους) και να πολεμούν με θάρρος.

4. Έτσι λοιπόν και η τύχη, χαρίζοντας δυνάμεις και αξιώματα σε δειλούς και ανόητους, με τα οποία ασχημονούν, κοσμεί και προσδιορίζει την αρετή, που μόνη αυτή αποτελεί το μέγεθος και το κάλλος ενός άνδρα. Και αν, όπως λέει ο Επίχαρμος[29], «ο νους βλέπει και ο νους ακούει», όλα τα άλλα είναι τυφλά και κωφά και έχουν ανάγκη από τη λογική. Γιατί οι αισθήσεις φαίνονται να διαθέτουν ιδιαίτερες αφετηρίες· και το ότι ο νους ωφελεί και ο νους κοσμεί και ο νους είναι αυτός που νικά και επικρατεί και βασιλεύει, ενώ όλα τα άλλα τα τυφλά και τα κωφά και τα άψυχα εμποδίζουν και επιβαρύνουν και ντροπιάζουν αυτούς που τα έχουν χωρίς αρετή, είναι δυνατόν να το διαπιστώσει κανείς απ' την πραγματικότητα. Με αφετηρία την ίδια δύναμη και εξουσία, η Σεμίραμις[30], παρόλο που ήταν γυναίκα, και στόλους επάνδρωσε και φάλαγγες εξόπλισε και Βαβυλώνες έκτισε και περιέπλευσε την Ερυθρά Θάλασσα, υποτάσσοντας Αιθίοπες

θίοπας καταστρεφομένη καὶ Ἄραβας, Σαρδανάπαλος δ' ἀνὴρ πεφυκὼς ἔξαινεν οἴκοι πορφύραν, ἀναβάδην ἐν ταῖς παλλακαῖς καθήμενος· ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ, λιθίνην εἰκόνα κατασκευάσαντες ἐπορχουμένην ἑαυτῇ βαρβαριστὶ καὶ τοῖς δακτύλοις ὑπὲρ κεφαλῆς οἷον ὑποψοφοῦσαν, ἐπέγραψαν «ἔσθιε, πῖνε, ἀφροδισίαζε· τἆλλα δ' οὐδέν». ὁ μὲν οὖν Κράτης ἰδὼν χρυσῆν εἰκόνα Φρύνης τῆς ἑταίρας ἑστῶσαν ἐν Δελφοῖς ἀνέκραγεν, ὅτι τοῦτο τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀκρασίας τρόπαιον ἕστηκε· τὸν δὲ Σαρδαναπάλου βίον ἄν τις ἢ τάφον –οὐδὲν γάρ, οἶμαι, διαφέρει– θεασάμενος εἴποι τοῦτο τῶν τῆς Τύχης ἀγαθῶν τρόπαιον εἶναι. τί οὖν; ἐάσωμεν τὴν Τύχην Ἀλεξάνδρου μετὰ Σαρδανάπαλον ἅψασθαι καὶ τοῦ μεγέθους ἐκείνου καὶ τῆς δυνάμεως ἀντιποιεῖσθαι; τί γὰρ αὐτῷ πλέον ἔδωκεν ὧν οἱ λοιποὶ βασιλεῖς ἔλαβον παρ' αὐτῆς; ὅπλων, ἵππων, βελῶν, χρημάτων, δορυφόρων; ποιησάτω τούτοις ἡ Τύχη μέγαν Ἀριδαῖον, εἰ δύναται· ποιησάτω τούτοις μέγαν Ἄμασιν ἢ Ὦχον ἢ Ὀάρσην ἢ Τιγράνην τὸν Ἀρμένιον ἢ τὸν Βιθυνὸν Νικομήδην· ὧν ὁ μὲν τὸ διάδημα τοῖς Πομπηίου

και Άραβες· αντίθετα ο Σαρδανάπαλος[31], παρόλο που ήταν άνδρας, έξαινε μαλλί στο ανάκτορο και το έβαφε κόκκινο, μένοντας ψηλά στα δώματα μαζί με τις παλλακίδες· μετά το θάνατό του κατασκεύασαν ένα λίθινο άγαλμα παριστάνοντάς τον να χορεύει βαρβαρικά και να κροταλίζει με τα δάχτυλά του πάνω από το κεφάλι, και έγραψαν και την επιγραφή: «Φάε, πιες, συνουσιάσου· όλα τα άλλα δεν αξίζουν τίποτα». Ο Κράτης[32] πάλι, όταν είδε να έχει τοποθετηθεί χρυσό άγαλμα της εταίρας Φρύνης[33] στους Δελφούς, ανέκραξε ότι αυτό είναι μνημείο της ακολασίας των Ελλήνων· και αν εξέταζε κάποιος τη ζωή ή τον τάφο του Σαρδανάπαλου –και νομίζω ότι δε διαφέρει σε τίποτε– θα έλεγε ότι αυτό είναι το τρόπαιο των αγαθών της Τύχης. Τι λοιπόν; Θα επιτρέψουμε στην Τύχη μετά το Σαρδανάπαλο να αγγίζει και τον Αλέξανδρο και να διεκδικήσει το (πνευματικό) μέγεθος και τη δύναμη εκείνου; Γιατί, τι περισσότερο χάρισε σ' αυτόν από ό,τι πήραν οι υπόλοιποι βασιλείς από αυτήν; Μήπως πήρε όπλα, άλογα, βέλη, χρήματα, σωματοφύλακες; Αν μπορεί, ας κάνει η Τύχη μ' αυτά σπουδαίο τον Αριδαίο[34]· ας κάνει σπουδαίο μ' αυτά τον Άμαση[35] ή τον Ώχο[36] ή τον Οάρση[37] ή τον Τιγράνη[38] τον Αρμένιο ή το Βυθινό Νικομήδη[39]· απ' αυτούς ο ένας έστρωσε στα πόδια του Πομπηίου το διάδημα εξευτελιστικά και πή-

ποσὶν ὑπορρίψας αἰσχρῶς τὴν βασιλείαν ἀνέλαβε, λάφυρον γενομένην· Νικομήδης δὲ τὴν κεφαλὴν ξυράμενος καὶ πιλίον ἐπιθέμενος ἀπελεύθερον ἑαυτὸν Ῥωμαίων ἀνηγόρευσεν. Εἴπωμεν οὖν, ὅτι μικροὺς ἡ Τύχη ποιεῖ καὶ περιδεεῖς καὶ ταπεινόφρονας·ἀλλ' οὐ δίκαιον οὔτε κακίαν εἰς ἀτυχίαν οὔτ' ἀνδρείαν καὶ φρόνησιν εἰς εὐτυχίαν τινὰ τίθεσθαι, μέγα<ν> δὲ τῷ ἄρχειν Ἀλέξανδρον; ἡ Τύχη; καὶ γὰρ ἔνδοξος ἐν ἐκείνῳ καὶ ἀήττητος καὶ μεγαλόφρων καὶ ἀνύβριστος καὶ φιλάνθρωπος· εἶτ' ἐκλιπόντος εὐθὺς ὁ Λεωσθένης ἔλεγε τὴν δύναμιν ἐμπλανωμένην ἑαυτῇ καὶ περιπίπτουσαν ἐοικέναι τῷ Κύκλωπι μετὰ τὴν τύφλωσιν ἐκτείνοντι πανταχοῖ τὰς χεῖρας ἐπ' οὐδένα σκοπὸν φερομένας· οὕτως ἐρρέμβετο κενεμβατοῦν καὶ σφαλλόμενον ὑπ' ἀναρχίας τὸ μέγεθος αὐτῆς. μᾶλλον δ' ὥσπερ τὰ νεκρὰ σώματα, τῆς ψυχῆς ἐκλιπούσης, οὐκέτι συνέστηκεν οὐδὲ συμπέφυκεν, ἀλλ' ἐξίσταται καὶ διαλύεται ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἄπεισι καὶ φεύγει, οὕτως ἀφεῖσα τὸν Ἀλέξανδρον ἡ δύναμις ἤσπαιρεν, ἐπάλλετο, ἐφλέγμαινε Περδίκκαις καὶ Μελεάγροις καὶ Σελεύκοις καὶ Ἀντιγόνοις ὥσπερ πνεύμασι θερμοῖς ἔτι καὶ σφυγμοῖς διάττουσι καὶ

ρε τη βασιλεία ως λάφυρο· κι ο Νικομήδης, αφού ξύρισε το κεφάλι του και φόρεσε σκούφο, ανακήρυξε τον εαυτό του απελεύθερο των Ρωμαίων. Θα παραδεχθούμε λοιπόν ότι η Τύχη δημιουργεί μικρούς και φοφοδεείς και ταπεινούς, αλλά δεν είναι δίκαιο ούτε δειλία στην ατυχία ούτε ανδρεία και φρόνηση στην ευτυχία να προσθέτει κάποιος, κι ότι ήταν ο Αλέξανδρος μεγάλος στην άσκηση της εξουσίας; Η Τύχη; Μα αυτή δοξάστηκε στο πρόσωπό του και έγινε αήττητη και μεγαλοπρεπής και ταπεινή και φιλάνθρωπη· κι όταν ο Αλέξανδρος πέθανε, ο Λεωσθένης[40] έγραφε ότι ο στρατός του, περιπλανώμενος και αλληλοσυγκρουόμενος, έμοιαζε με τον Κύκλωπα που μετά την τύφλωσή του άπλωνε τα χέρια του σε κάθε κατεύθυνση χωρίς κανένα σκοπό· έτσι τριγύριζε άσκοπα και δεινοπαθούσε από την αναρχία αυτή η τόσο μεγάλη δύναμή του. Ή καλύτερα, όπως τα νεκρά σώματα, μετά την εγκατάλειψή τους από την ψυχή, δεν ανασυντίθενται κι ούτε συνέρχονται, αλλά διαχωρίζονται και διαλύονται μεταξύ τους και απομακρύνονται και φεύγουν, έτσι ακριβώς και αυτή η δύναμη, αφού αποκόπηκε από τον Αλέξανδρο, σπαρταρούσε και συνταρασσόταν και ενεργούσε σπασμωδικά με τους Περδίκες και τους Μελεάγρους και τους Σελεύκους και τους Αντιγόνους[41] σα ζωντανές ακόμη πνοές και σφυγμοί που αναπηδούν σε αρ-

διαφερομένοις· τέλος δ' ἀπομαραινομένη καὶ φθίνουσα περὶ αὑτὴν οἷον εὐλάς τινας ἀνέζεσεν ἀγεννῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων ψυχορραγούντων. αὐτὸς μὲν οὖν ταῦθ' ὡς ἔοικεν Ἡφαιστίωνι διενεχθέντι πρὸς Κρατερὸν ἐπιτιμῶν «τίς δ'» εἶπεν «ἡ σὴ δύναμις ἢ πρᾶξις, ἄν σού τις ἀφέλῃ τὸν Ἀλέξανδρον;» ἐγὼ δὲ τοῦτ' εἰπεῖν πρὸς τὴν τότε Τύχην οὐκ ὀκνήσω «τί σου τὸ μέγεθος, τίς δ' ἡ δόξα, ποῦ δ' ἡ δύναμις, ποῦ δὲ τὸ ἀνίκητον, ἄν σού τις ἀφέλῃ τὸν Ἀλέξανδρον;» τουτέστιν «ἄν σού τις ἀφέλῃ τῶν ὅπλων τὴν ἐμπειρίαν, τοῦ πλούτου τὴν φιλοτιμίαν, τῆς πολυτελείας τὴν ἐγκράτειαν, ὧν ἀγωνίζῃ τὸ θάρσος, ἐν οἷς κρατεῖς τὴν πραότητα; ποίησον ἄλλον εἰ δύνασαι μέγαν, τοῖς χρήμασι μὴ χαριζόμενον, τοῖς στρατεύμασι μὴ προκινδυνεύοντα, τοὺς φίλους μὴ τιμῶντα, τοὺς αἰχμαλώτους μὴ ἐλεοῦντα, ταῖς ἡδοναῖς μὴ σωφρονοῦντα, τοῖς καιροῖς μὴ ἀγρυπνοῦντα, ταῖς νίκαις μὴ εὐδιάλλακτον, τοῖς κατορθώμασι μὴ φιλάνθρωπον. τίς μέγας ἐν ἐξουσίαις μετ' ἀβελτερίας καὶ μοχθηρίας; ἄφελε τὴν ἀρετὴν τοῦ εὐτυχοῦντος, καὶ πανταχοῦ μικρός ἐστιν, ἐν χάρισι

ρυθμία. Τελικά αυτή η (στρατιωτική) δύναμη σε πλήρη μαρασμό και αυτοκαταστροφική δράση ξέβρασε κάποια σκουλήκια ταπεινών βασιλέων και ψυχορραγούντων ηγεμόνων. Αυτά, όπως φαίνεται, τα είπε ο ίδιος ο Αλέξανδρος επιπλήττοντας τον Ηφαιστίωνα σε ένα καβγά του με τον Κρατερό[42]: «Ποια είναι η δύναμή σου ή η δράση σου, αν κάποιος σου αφαιρέσει τον Αλέξανδρο». Εγώ δε θα διστάσω να πω αυτό προς την τότε Τύχη: «Ποιο το μέγεθός σου, ποια η δόξα σου, ποια η δύναμή σου, πού το ανίκητό σου, αν κάποιος σου αφαιρέσει τον Αλέξανδρο». Με άλλα λόγια, «αν κάποιος σου αφαιρέσει την εμπειρία των όπλων, τη γενναιοδωρία του πλούτου, την εγκράτεια της πολυτέλειας, το θάρρος εναντίον αυτών που αγωνίζεσαι και την πραότητα απέναντι αυτών που κατακτάς; Κάνε, αν μπορείς, άλλον μεγάλο, χωρίς να είναι άνετος στα πλούτη, χωρίς να μπαίνει πρώτος στις γραμμές μάχης του στρατού, χωρίς να τιμά τους φίλους, χωρίς να ευσπλαχνίζεται τους αιχμαλώτους, χωρίς εγκράτεια στις ηδονές, χωρίς να επαγρυπνεί στις ευκαιρίες, χωρίς να είναι διαλλακτικός στις νίκες, χωρίς να είναι φιλάνθρωπος στα κατορθώματά του. Ποιος θα ήταν μεγάλος (βασιλιάς) στην ενάσκηση της εξουσίας με ανοησία και μοχθηρία; Αφαίρεσε την αρετή από όποιον έχει καλή τύχη κι αμέσως καταντά

διὰ σμικρολογίαν, ἐν πόνοις διὰ μαλακίαν, παρὰ θεοῖς διὰ δεισιδαιμονίαν, πρὸς ἀγαθοὺς διὰ φθόνον, ἐν ἀνδράσι διὰ φόβον, ἐν γυναιξὶ διὰ φιληδονίαν». ὥσπερ γὰρ οἱ φαῦλοι τεχνῖται βάσεις μεγάλας μικροῖς ὑφιστάντες ἀναθήμασιν ἐλέγχουσιν αὐτῶν καὶ τὰς μικρότητας, οὕτως ἡ Τύχη ὅταν μικρὸν ἦθος ἐξάρῃ πράγμασιν ἔχουσιν ὄγκον τινὰ καὶ περιφάνειαν, ἐπιδείκνυσι μᾶλλον καὶ καταισχύνει σφαλλόμενον καὶ σαλευόμενον ὑπὸ κουφότητος.

5 *Ὅθεν οὐκ ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀγαθῶν ἀλλ' ἐν τῇ χρήσει τὸ μέγ' ἐστίν, ἐπεὶ καὶ νήπια βρέφη κληρονομεῖ βασιλείας πατρῴας καὶ ἀρχάς, ὡς Χάριλλος, ὃν Λυκοῦργος ἅμα τῷ σπαργάνῳ κομίσας εἰς τὸ φιδίτιον ἀνθ' ἑαυτοῦ βασιλέα τῆς Σπάρτης ἀνηγόρευσε· καὶ οὐκ ἦν μέγας ὁ νήπιος, ἀλλ' ὁ τῷ νηπίῳ τὸ πατρῷον ἀποδοὺς γέρας καὶ μὴ σφετερισάμενος μηδ' ἀποστερήσας. Ἀριδαῖον δὲ τίς ἂν ἐποίησε μέγαν, ὃν οὐδὲν νηπίου διαφέροντα μονονοὺ σπαργανώσας τῇ πορφύρᾳ Μελέαγρος εἰς τὸν Ἀλεξάνδρου θρόνον*

παντού μικρός[43], στις δωρεές του γιατί είναι φιλάργυρος, στους κόπους γιατί είναι μαλθακός, απέναντι των θεών γιατί πάσχει από δεισιδαιμονία, απέναντι των αγαθών γιατί είναι φθονερός, απέναντι των ανδρών γιατί είναι δειλός, απέναντι των γυναικών γιατί είναι φιλήδονος». Όπως ακριβώς ασήμαντοι καλλιτέχνες, τοποθετώντας μεγάλα βάθρα για μικρά αγάλματα, φανερώνουν και τη μικρότητά τους, έτσι ακριβώς και η Τύχη, όταν ανυψώσει άνθρωπο μικρού ηθικού αναστήματος με πράγματα που έχουν μεγάλο όγκο και θέαση, τον επιδεικνύει περισσότερο αλλά τον καταντροπιάζει, γιατί πέφτει σε σφάλματα και κλονίζεται, γιατί είναι κενός περιεχόμενου.

5. Επομένως, η μεγαλοσύνη δε βρίσκεται στην απόκτηση αλλά στη χρήση των αγαθών[44], γιατί και βρέφη κληρονομούν πατρικές βασιλείες και αξιώματα, όπως ο Χάριλλος[45], τον οποίο ο Λυκούργος με τα σπάργανά του τον έφερε στην αίθουσα των συσσιτίων και τον αναγόρευσε βασιλιά της Σπάρτης. Και δεν ήταν σπουδαίο το βρέφος, αλλά ο Λυκούργος, που αναγνώρισε για το βρέφος το πατρικό αξίωμα και δεν το σφετερίστηκε για τον εαυτό του κι ούτε του το στέρησε. Και τον Αριδαίο[46] ποιος θα μπορούσε να τον κάνει σπουδαίο, αυτόν που χωρίς να διαφέρει καθόλου από ένα βρέφος, μόνο που δεν τον σπαργάνωσε με την πορ-

ἔθηκεν, εὖ γε ποιῶν, ἵν' ὀφθῇ παρ' ἡμέρας ὀλίγας, πῶς ἀρετῇ βασιλεύουσιν ἄνθρωποι καὶ πῶς τύχῃ. ἀγωνιστῇ γὰρ ἡγεμονίας ὑποκριτὴν ἐπεισήγαγε, μᾶλλον δ' ὡς ἐπὶ σκηνῆς δορυφόρημα κωφὸν διεξῆλθε τῆς οἰκουμένης. «καί κε γυνὴ φέροι ἄχθος, ἐπεί κεν ἀνὴρ ἀναθείη»· τοὐναντίον μὲν οὖν εἴποι τις ἄν, ὅτι λαβεῖν καὶ ἀναθέσθαι δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ ἀρχὴν καὶ γυναικός ἐστι καὶ παιδός· Ὀάρσῃ καὶ Δαρείῳ Βαγώας ὁ εὐνοῦχος ἀράμενος ἐπέθηκε τὴν Περσῶν βασιλείαν· τὸ δὲ λαβόντα μεγάλην ἐξουσίαν ἐνεγκεῖν καὶ μεταχειρίσασθαι καὶ μὴ συντριβῆναι μηδὲ διαστραφῆναι τῷ βάρει καὶ μεγέθει τῶν πραγμάτων, ἀνδρός ἐστιν ἀρετὴν καὶ φρόνημα καὶ νοῦν ἔχοντος· ἣν Ἀλέξανδρος ἔσχεν, ᾧ μέθην τινὲς ἐγκαλοῦσι καὶ οἴνωσιν. ὁ δ' ἦν μέγας, ἐν τοῖς πράγμασι νήφων καὶ μὴ μεθυσθεὶς μηδὲ βακχευθεὶς ὑπ' ἐξουσίας καὶ δυνάμεως, ἧς μικρὸν ἕτεροι μεταλαβόντες καὶ ἀπογευσάμενοι κρατεῖν ἑαυτῶν οὐ δύνανται· «κακοὶ γὰρ ἐμπλησθέντες ἢ νομίσματος, ἢ πόλεος ἐμπεσόντες εἰς τιμάς τινας, σκιρτῶσιν ἀδόκητ'

φύρα ο Μελέαγρος και τον εγκατέστησε στο θρόνο του Αλεξάνδρου, ενεργώντας σωστά, για να φανεί μετά από λίγες μέρες πώς ασκούν τη βασιλεία οι άνθρωποι με την αρετή και πώς με την τύχη. Γιατί στη θέση πρωταγωνιστή της βασιλείας έβαλε αντικαταστάτη ηθοποιό ή καλύτερα επάνω στη σκηνή έβαλε κωφό κομπάρσο της οικουμένης. Αλλά «και μια γυναίκα θα μπορούσε να αντέξει το φορτίο, αν της το ανέθετε ο άνδρας»[47]. Το αντίθετο θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος, ότι δηλαδή και μια γυναίκα και ένα παιδί μπορούν να πάρουν δύναμη και πλούτο και εξουσία. Ο ευνούχος Βαγώας[48] πήρε τη βασιλεία και την ανέθεσε στον Οάρση και το Δαρείο· αλλά το να πάρει κανείς μεγάλη εξουσία και να την αντέξει και να τη διαχειρισθεί και να μη συντριβεί ούτε να αλλοιωθεί κάτω από το βάρος και το μέγεθος της ευθύνης, αυτό είναι γνώρισμα ανθρώπου που έχει αρετή και υψηλό φρόνημα και σωφροσύνη[49]· αυτή την αρετή είχε ο Αλέξανδρος, που κάποιοι την ονομάζουν μέθη και παραφορά οινοποσίας. Αυτός όμως ήταν μεγάλος, με νηφαλιότητα στην άσκηση της εξουσίας και χωρίς μέθη και παραφορά από την εξουσία και τη δύναμη, στην οποία κάποιοι άλλοι, μόλις τη γνωρίσουν και τη γευτούν, δεν μπορούν να ελέγξουν τους εαυτούς τους. Γιατί, «αν χορτάσουν κακοί με χρήματα ή γνωρίσουν τιμές από

εὐτυχησάντων δόμων». Κλεῖτος ἐν Ἀμοργῷ τρεῖς ἢ τέτταρας Ἑλληνικὰς ἀνατρέψας τριήρεις Ποσειδῶν ἀνηγορεύθη καὶ τρίαιναν ἐφόρει. Δημήτριος δέ, ᾧ τῆς Ἀλεξάνδρου δυνάμεως ἡ Τύχη σμικρὸν ἀποσπάσασα προσέθηκε, Καταιβάτης καλούμενος ἐπήκουε, καὶ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν οὐκ ἔπεμπον ἀλλὰ θεωροὺς αἱ πόλεις, καὶ τὰς ἀποκρίσεις χρησμοὺς προσηγόρευον. Λυσίμαχος τὰ περὶ Θράκην ὥσπερ ἐσχατιάς τινας τῆς βασιλείας κατασχὼν εἰς τοσοῦτον ὑπεροψίας ἔφθασε καὶ θρασύτητος, ὥστ' εἰπεῖν «νῦν Βυζάντιοι πρὸς ἐμὲ ἥκουσιν, ὅτε τῇ λόγχῃ τοῦ οὐρανοῦ ἅπτομαι». παρὼν δὲ Πασιάδης ὁ Βυζάντιος «ὑπάγωμεν» ἔφη «μὴ τῇ ἐπιδορατίδι τὸν οὐρανὸν τρυπήσῃ». καὶ τί ἂν περὶ τούτων λέγοι τις, οἷς ἐξῆν δι' Ἀλέξανδρον μέγα φρονεῖν, ὅπου Κλέαρχος Ἡρακλείας τύραννος γενόμενος σκηπτὸν ἐφόρει καὶ τῶν υἱῶν ἕνα Κεραυνὸν ὠνόμασε; Διονύσιος δ' Ἀπόλλωνος υἱὸν ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ἐπιγράψας «Δωρίδος ἐκ μητρὸς Φοίβου κοινώμασι βλαστών». ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ τῶν μὲν πολιτῶν μυρίους ἢ καὶ πλείους ἀνελών, προδοὺς δὲ τὸν ἀδελφὸν ὑπὸ φθόνου τοῖς

την πόλη, αναπηδούν λόγω της απρόσμενης ευτυχίας των σπιτιών τους». Ο Κλείτος[50] στην Αμοργό βύθισε τρία ή τέσσερα ελληνικά πλοία και αναγορεύτηκε Ποσειδώνας και κρατούσε τρίαινα. Ο Δημήτριος[51], στον οποίο η Τύχη πήρε και έδωσε λίγη από τη δύναμη του Αλεξάνδρου, άκουε στο όνομα Καταιβάτης, και οι πόλεις δεν έστελναν σ' αυτόν πρέσβεις αλλά θεωρούς, και τις απαντήσεις του τις ονόμαζαν χρησμούς. Και ο Λυσίμαχος[52], αφού κατέλαβε τα μέρη γύρω από τη Θράκη ως εσχατιές του (απέραντου) βασιλείου, έφτασε σε τόσο μεγάλο βαθμό υπεροψίας και θρασύτητας, ώστε να πει: «Τώρα οι Βυζάντιοι έρχονται σε μένα, όταν με τη λόγχη μου ακουμπώ τον ουρανό». Και καθώς ήταν παρών ο Πασιάδης ο Βυζάντιος, είπε: «Ας παραμερίσουμε, μήπως με την αιχμή του τρυπήσει τον ουρανό». Και τι να πρωτοπεί κανείς γι' αυτούς που λόγω του Αλεξάνδρου μπορούσαν να μεγαλοφρονούν, αφού ο Κλέαρχος[53], όταν έγινε τύραννος της Ηράκλειας, κρατούσε σκήπτρο και έναν από τους γιους του τον ονόμασε Κεραυνό; Ο Διονύσιος[54] πάλι ονόμασε τον εαυτό του γιο του Απόλλωνα με την επιγραφή: «Γεννημένος από μητέρα Δωρίδα με επιμειξία του Απόλλωνα». Ο πατέρας[55] του πάλι, ενώ σκότωσε δέκα χιλιάδες συμπολίτες του ή ίσως και περισσότερους, κι ενώ πρόδωσε τον αδελφό του στους εχθρούς

πολεμίοις, οὐχ ἀναμείνας δὲ τὴν μητέρα γραῦν οὖσαν ὀλίγαις ἡμέραις ἀποθανεῖν ὕστερον ἀλλ' ἀποπνίξας, ἐν δὲ τραγῳδίᾳ γράψας αὐτός «ἡ γὰρ τυραννὶς ἀδικίας μήτηρ ἔφυ», ὅμως τῶν θυγατέρων τὴν μὲν Ἀρετὴν τὴν δὲ Σωφροσύνην ὠνόμασε τὴν δὲ Δικαιοσύνην. οἱ δ' Εὐεργέτας οἱ δὲ Καλλινίκους οἱ δὲ Σωτῆρας οἱ δὲ Μεγάλους ἀνηγόρευσαν ἑαυτούς. γάμους δ' αὐτῶν ἐπαλλήλους ὥσπερ ἵππων ἐν ἀγέλαις γυναικῶν ἀνέδην διημερευόντων καὶ φθορὰς παίδων καὶ τυμπανισμοὺς ἐν ἀνδρογύνοις καὶ κυβείας μεθημερινὰς καὶ αὐλήσεις ἐν θεάτροις καὶ νύκτα μὲν ἐν δείπνοις ἡμέραν δ' ἐν ἀρίστοις ἐπιλείπουσαν οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τῷ λόγῳ διελθεῖν.

6 *Ἀλλ' Ἀλέξανδρος ἠρίστα μὲν ὄρθρου καθεζόμενος, ἐδείπνει δὲ πρὸς ἑσπέραν βαθεῖαν, ἔπινε δὲ θύσας τοῖς θεοῖς, ἐκύβευε δὲ πρὸς Μήδιον πυρέττων, ἔπαιζε δ' ὁδοιπορῶν ἅμα καὶ μανθάνων τοξεύειν καὶ ἀποβαίνειν ἅρματος. ἔγημε δὲ Ῥωξάνην ἑαυτῷ μόνην ἐρασθείς, τὴν δὲ Δαρείου Στάτειραν τῇ βασιλείᾳ καὶ τοῖς πράγμασι –συνέφερε γὰρ ἡ τῶν γενῶν ἀνάμιξις– τῶν δ' ἄλλων Περσί-*

λόγω του φθόνου του, κι ενώ δεν περίμενε να πεθάνει μετά από λίγες μέρες η γριά μητέρα του αλλά την έπνιξε, και έχοντας γράφει ο ίδιος σε τραγωδία του «η τυραννία είναι μητέρα της αδικίας», όμως ονόμασε τις κόρες του Αρετή τη μία, Σωφροσύνη την άλλη και Δικαιοσύνη την τρίτη. Άλλοι[56] πάλι αυτοπροσδιορίστηκαν ως Ευεργέτες ή Καλλίνικοι ή Σωτήρες ή Μεγάλοι. Και τους διαδοχικούς τους γάμους και την αχαλίνωτη καθημερινή ζωή τους ανάμεσα σε γυναίκες, σαν άλογα μέσα σε αγέλη, και τη διαφθορά ανηλίκων και τα τύμπανα των θηλυπρεπών και το καθημερινό παιχνίδι με τα ζάρια και τις συναυλίες στα θέατρα και τα ατέλειωτα δείπνα τη νύχτα και τα γεύματα όλη την ημέρα κανείς δε θα μπορούσε να τα περιγράφει με το λόγο του.

6. Ο Αλέξανδρος όμως έπαιρνε το πρωί το πρόγευμα σε τραπέζι και το δείπνο του αργά το βράδυ, και έπινε, αφού πρώτα θυσίαζε στους θεούς, και έπαιζε με ζάρια με το Μήδιο[57] όταν είχε πυρετό, και στις πεζοπορίες ασκούνταν μαθαίνοντας να τοξεύει και συνάμα να πηδά κάτω από το άρμα. Και παντρεύτηκε μόνο τη Ρωξάνη, επειδή την ερωτεύτηκε, ενώ την κόρη του Δαρείου Στάτειρα[58] την παντρεύτηκε για χάρη της βασιλείας και των συγκυριών – γιατί συνέφερε η ανάμειξη των δυο λαών – και απέναντι στις άλλες Περ-

δων ἐκράτησε τοσοῦτον σωφροσύνῃ, ὅσον ἀνδρείᾳ Περσῶν· ἄκουσαν μὲν γὰρ οὐδεμίαν εἶδεν, ἃς δ' εἶδε μᾶλλον ἢ ἃς οὐκ εἶδε παρῆλθε. καὶ πᾶσιν ὢν τοῖς ἄλλοις φιλάνθρωπος, μόνοις ὑπερηφάνως τοῖς καλοῖς ἐχρῆτο. περὶ δὲ τῆς Δαρείου γυναικός, εὐπρεπεστάτης γενομένης, οὐδὲ φωνὴν ἐπαινοῦσαν τὸ κάλλος ἤκουσεν· ἀποθανοῦσαν δ' οὕτω βασιλικῶς ἐκόσμησε καὶ συμπαθῶς ἐδάκρυσεν, ὥστ' ἄπιστον αὐτοῦ τὸ σῶφρον ἐν τῷ φιλανθρώπῳ γενέσθαι καὶ λαβεῖν ἀδικίας ἔγκλημα τὴν χρηστότητα. Δαρεῖος γὰρ οὕτως ἐκινήθη πρὸς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἡλικίαν· εἷς γὰρ ἦν καὶ αὐτὸς ἔτι τῶν νομιζόντων διὰ Τύχην κρατεῖν Ἀλέξανδρον· ἐπεὶ δὲ τἀληθὲς ἔγνω βασανίσας πανταχόθεν, «οὐ πάντως» εἶπεν «ἄρα φαύλως ἔχει τὰ Περσῶν, οὐδέ τις ἐρεῖ παντάπασι κακοὺς ἡμᾶς οὐδ' ἀνάνδρους ὑπὸ τοιούτου κρατηθέντας. ἐγὼ δ' εὐτυχίαν μὲν εὔχομαι καὶ κράτος πολέμου παρὰ θεῶν, ἵν' εὖ ποιῶν Ἀλέξανδρον ὑπερβάλωμαι· καί μέ τις ἔχει φιλοτιμία καὶ ζῆλος ἡμερώτερον αὐτοῦ φανῆναι· εἰ δ' οἴχεται τὰ ἐμά, Ζεῦ

σίδες έδειξε τόση εγκράτεια λόγω της σεμνότητάς του, όση ανδρεία απέναντι των Περσών· γιατί, δεν είδε καμιά χωρίς τη θέλησή της, κι όσες είδε τις προσπέρασε περισσότερο από αυτές που δεν είδε. Και ενώ όλους τους άλλους τους αντιμετώπιζε φιλάνθρωπα, μόνο τις όμορφες τις αντιμετώπιζε περήφανος. Όσο για τη γυναίκα του Δαρείου, που ήταν πανέμορφη[59], δεν ανέχτηκε ούτε φωνή που να επαινεί την ομορφιά της· κι όταν πέθανε, την τίμησε με τέτοιες βασιλικές τιμές και δάκρυσε τόσο ειλικρινά, ώστε να δημιουργήσει υποψία η σωφροσύνη του για τα φιλάνθρωπα αισθήματά του και η καλοσύνη του να παρεξηγηθεί ως αδικία. Γιατί, και ο Δαρείος έτσι αντιμετώπισε τη δύναμη και το νεαρό της ηλικίας του· γιατί ήταν και αυτός ένας από εκείνους που πίστευαν ότι ο Αλέξανδρος κατείχε την εξουσία λόγω της Τύχης· όταν όμως έμαθε την αλήθεια βασανίζοντάς την από κάθε άποψη, είπε: «Επομένως, κακώς κρίνουν έτσι οι Πέρσες, ούτε κάποιος θα πει ότι εμείς ήμασταν εντελώς δειλοί και άνανδροι και (γι' αυτό) νικηθήκαμε από τέτοιον άνδρα. Εγώ προσεύχομαι στους θεούς να μας χαρίσουν καλή τύχη και υπεροχή στον πόλεμο, για να νικήσω τον Αλέξανδρο σε ευεργεσίες. Και με κατέχει κάποια φιλοδοξία και ζήλος να φανώ ευγενικότερος από εκείνον· αν όμως χάθηκε η βασιλεία μου, μακάρι

πατρῷε Περσῶν καὶ βασίλειοι θεοί, μηδεὶς εἰς τὸν Κύρου θρόνον ἄλλος ἢ Ἀλέξανδρος καθίσειε». τοῦτ' εἰσποίησις ἦν Ἀλεξάνδρου διὰ θεῶν μαρτύρων.

7 *Οὕτω νικῶσιν ἀρετῇ. Πρόσγραφον, εἰ βούλει, τῇ Τύχῃ τὰ Ἄρβηλα καὶ τὴν Κιλικίαν, καὶ τἆλλα, ἃ γέγονε βίας ἔργα καὶ πολέμου· Τύχη τὴν Τύρον ἔσεισεν αὐτῷ, καὶ Τύχη τὴν Αἴγυπτον ἀνέῳξε· διὰ Τύχην Ἁλικαρνασσὸς ἔπεσε καὶ Μίλητος ἑάλω καὶ Μαζαῖος Εὐφράτην ἔρημον ἀπέλιπε καὶ νεκρῶν τὸ Βαβυλώνιον ἐπλήσθη πεδίον· ἀλλ' οὔτι γε σώφρων ἀπὸ Τύχης οὔτ' ἐγκρατὴς διὰ Τύχην, οὔτ' ἀνάλωτον ὑφ' ἡδονῆς ἡ Τύχη καὶ ἄτρωτον ἐπιθυμίαις κατακλείσασα τὴν ψυχὴν ἐφρούρει. καὶ μὴν ταῦτ' ἦν, οἷς αὐτὸν ἐτρέψατο Δαρεῖον· τἆλλα δ' ὅπλων ἦσαν ἧτται καὶ ἵππων καὶ μάχαι καὶ φόνοι καὶ φυγαὶ ἀνδρῶν. τὴν δὲ μεγάλην καὶ ἀναντίρρητον ἧτταν ἡττήθη Δαρεῖος καὶ ἐνέκλινεν ἀρετῇ καὶ μεγαλοφροσύνῃ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, θαυμάσας τὸ ἐν ἡδονῇ καὶ πόνοις καὶ χάρισιν ἀνίκητον. ἐπεί γ' ἐν πέλταις καὶ σαρίσσαις καὶ ἀλαλαγμοῖς καὶ συρράξεσιν ὅπλων ἀνίκητος ἦν καὶ*

πατρογονικέ Δία των Περσών και βασιλικοί θεοί, να μην καθήσει κανένας άλλος στο θρόνο του Κύρου παρά ο Αλέξανδρος»[60]. Αυτό ήταν αποδοχή του Αλεξάνδρου (από το Δαρείο) με μάρτυρες τους θεούς.

7. Έτσι νικούν με την αρετή. Χρέωσε, αν θέλεις, στην Τύχη τα Άρβηλα[61] και την Κιλικία και τα άλλα, όσα έγιναν, ως έργα βίας και πολέμου· η Τύχη του ταρακούνησε την Τύρο, η Τύχη του άνοιξε το δρόμο για την Αίγυπτο, λόγω της Τύχης έπεσε η Αλικαρνασσός και κυριεύτηκε η Μίλητος[62] και ο Μαζαίος[63] άφησε έρημο τον Ευφράτη και η πεδιάδα της Βαβυλώνας γέμισε με νεκρούς· όμως δεν ήταν συνετός λόγω της Τύχης, ούτε εγκρατής λόγω της Τύχης, ούτε η Τύχη προστάτευσε και προφύλαξε την ψυχή του απόρθητη από τις ηδονές και άτρωτη από επιθυμίες. Γιατί αυτά ήταν (τα όπλα του), με τα οποία έτρεψε σε φυγή το Δαρείο· τα άλλα ήταν ήττες πεζικού και ιππικού και μάχες και σκοτωμοί και τροπή στρατιωτών σε φυγή. Τη μεγάλη όμως και αναντίρρητη ήττα την είχε υποστεί ο Δαρείος και υπόκυψε στην αρετή και τη μεγαλοφροσύνη και την ανδρεία και τη δικαιοσύνη, αφού θαύμασε το ακατανίκητο (του Αλεξάνδρου) στις ηδονές, στους κόπους και τις ευεργεσίες. Βέβαια, στις ασπίδες και στις σάρισες και στους αλαλαγμούς και στις συγκρούσεις των όπλων ανίκητοι ήταν και ο Α-

<Ἀ>ταρρίας ὁ Δεινομένους καὶ Ἀντιγένης ὁ Πελληναῖος καὶ Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος, ἀλλὰ πρὸς ἡδονὰς καὶ γύναια καὶ χρυσίον καὶ ἀργύριον οὐθέν τι βελτίους τῶν αἰχμαλώτων· ἀλλ' Ἀταρρίας μὲν ὅτε τῶν χρεῶν ἠλευθέρου Μακεδόνας Ἀλέξανδρος καὶ διελύετο τοῖς δανείσασιν ὑπὲρ πάντων, ψευσάμενος ὀφείλειν καὶ δανειστήν τινα φάσκοντα εἶναι τῇ τραπέζῃ προσαγαγών, εἶτα φωραθεὶς ὀλίγου διέφθειρεν αὑτὸς ἑαυτόν· εἰ μὴ γνοὺς Ἀλέξανδρος ἀφῆκε τῆς αἰτίας αὐτὸν καὶ συνεχώρησεν ἔχειν τἀργύριον, ἀναμνησθεὶς ὅτι Φιλίππου προσμαχομένου Περίνθῳ βέλει πληγεὶς εἰς τὸν ὀφθαλμὸν οὐ παρέσχεν οὐδ' ὑπέμεινεν ἐξαιρεθῆναι τὸ βέλος αὐτοῦ πρὶν ἢ τρέψασθαι τοὺς πολεμίους. Ἀντιγένης δὲ τοῖς ἀποπεμφθεῖσιν εἰς Μακεδονίαν διὰ νόσον καὶ πήρωσιν ἀναμίξας ἑαυτὸν καὶ ἀπογραψάμενος, ὡς ἐλήφθη μηδὲν κακὸν ἔχων, ἀλλὰ προσποιούμενος ἀρρωστίαν τινά, ἀνὴρ πολεμικὸς καὶ τραυμάτων τὸ σῶμα μεστὸς ὀφθεὶς ἠνίασε τὸν Ἀλέξανδρον· πυνθανομένου δὲ τὴν αἰτίαν ὡμολόγησε Τελεσίππας ἐρᾶν καὶ συνακολουθεῖν ἐπὶ θάλασσαν ἀπιούσῃ μὴ δυ-

ταρρίας του Δεινομένη και ο Αντιγένης από την Πελλήνη και ο Φιλώτας του Παρμενίωνα, αλλά σχετικά με τις ηδονές και τις γυναίκες και το χρυσό και το ασήμι δεν ήταν σε τίποτε καλύτεροι από τους αιχμαλώτους. Συγκεκριμένα ο Αταρρίας[64], όταν ο Αλέξανδρος απάλλασσε από τα χρέη[65] τους Μακεδόνες και πλήρωνε τους δανειστές για λογαριασμό όλων, ψευδόμενος ότι χρωστάει και φέρνοντας στην τράπεζα (να πληρωθεί) κάποιος, που έλεγε ότι τάχα ήταν δανειστής του, όταν αποκαλύφθηκε (η απάτη του), λίγο έλειψε να αυτοκτονήσει· αλλά όταν το πληροφορήθηκε ο Αλέξανδρος, τον απάλλαξε από την κατηγορία και τον άφησε να έχει τα χρήματα, γιατί θυμήθηκε ότι, όταν ο Φίλιππος πολεμούσε στην Πέρινθο, χτυπημένος εκείνος με βέλος στο μάτι του, δε δέχτηκε κι ούτε ανέχτηκε να του βγάλουν το βέλος από το μάτι, πριν τρέψουν τους εχθρούς σε φυγή. Ο Αντιγένης[66] πάλι, όταν τρύπωσε και γράφτηκε σ' αυτούς που επέστρεφαν στη Μακεδονία λόγω ασθένειας ή αναπηρίας και διαπιστώθηκε ότι δεν είχε κανένα πρόβλημα υγείας, αλλά επικαλούνταν ψευδώς κάποια ασθένεια, άνδρας γενναίος και με το σώμα του γεμάτο τραύματα, εξόργισε τον Αλέξανδρο· κι όταν τον ρώτησε για ποιο λόγο το έκανε, ομολόγησε ότι ήταν ερωτευμένος με την Τελεσίππη και ήθελε να την ακολουθήσει στη Μεσό-

νάμενος ἀπολειφθῆναι. «καὶ τίνος» ἔφη «τὸ γύναιόν ἐστιν» ὁ Ἀλέξανδρος «καὶ πρὸς τίνα δεῖ διαλέγεσθαι;» τοῦ δ' Ἀντιγένους εἰπόντος ὡς ἐλευθέρα ἐστίν, «οὐκοῦν» εἶπε «πείθωμεν αὐτὴν καταμένειν, ἐπαγγελλόμενοι καὶ διδόντες». οὕτω παντὶ μᾶλλον ἐρῶντι συγγνώμην εἶχεν ἢ αὑτῷ. καὶ μὴν καὶ Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος τροφόν τινα τῶν κακῶν ἔσχε τὴν ἀκρασίαν. Ἀντιγόνα γὰρ ἦν Πελλαῖον γύναιον ἐν τοῖς περὶ Δαμασκὸν αἰχμαλώτοις, ἡλώκει δ' ὑπ' Αὐτοφραδάτου πρότερον εἰς Σαμοθρᾴκην διαπλεύσασα, τὴν δ' ὄψιν ἦν ἱκανή, καὶ τὸν Φιλώταν ἁψάμενον αὐτῆς εἶχε μάλα. καὶ δὴ ὁ σιδάρεος ἔκ τινος πεπαινόμενος οὐκ ἐκράτει τῶν λογισμῶν ἐν ταῖς ἡδοναῖς, ἀλλ' ἀνοιγόμενος ἐξέφερε πολλὰ τῶν ἀπορρήτων πρὸς αὐτήν. «τί γὰρ ἦν ἐκεῖνος ὁ Φίλιππος, εἰ μὴ Παρμενίων; τί δ' Ἀλέξανδρος οὗτος, εἰ μὴ Φιλώτας; ποῦ δ' ὁ Ἄμμων, ποῦ δ' οἱ δράκοντες, ἂν ἡμεῖς μὴ θέλωμεν;» τούτους τοὺς λόγους ἡ Ἀντιγόνα πρός τινα τῶν συνήθων ἐξήνεγκε γυναικῶν, ἐκείνη δὲ πρὸς Κρατερόν· Κρατερὸς δὲ πρὸς Ἀλέξανδρον αὐτὴν

γειο θάλασσα, γιατί δε μπορούσε να αντέξει την απουσία της. Και ο Αλέξανδρος ρώτησε: «Ποιανού είναι η γυναίκα και με ποιον πρέπει να συζητήσουμε;». Κι όταν ο Αντιγένης απάντησε ότι είναι ελεύθερη, ο Αλέξανδρος του είπε: «Ας την πείσουμε λοιπόν να παραμείνει, δίδοντάς της υποσχέσεις και δώρα».Έτσι συγχωρούσε περισσότερο κάθε ερωτευμένο παρά τον εαυτό του. Αλλά και ο Φιλώτας του Παρμενίωνα την έλλειψη εγκράτειας είχε ως αιτία που του επέφερε τις συμφορές του.

Η Αντιγόνη[67] δηλαδή, ήταν μια γυναίκα από την Πέλλα ανάμεσα στις αιχμάλωτες στη Δαμασκό, που είχε αρχικά αιχμαλωτισθεί από τον Αυτοφραδάτη καθώς έπλεε για τη Σαμοθράκη, ωραιότατη στην όψη, και σύναψε ισχυρή σχέση με το Φιλώτα από την ώρα που γνωρίστηκαν. Ο σκληρός λοιπόν εκείνος άνδρας μαλάκωνε στις ερωτικές του διαχυτικότητες και δε συγκρατούσε τις σκέψεις του αλλά ξανοιγόταν και έλεγε πολλά από τα μυστικά του σ' αυτήν: «Τι τάχα ήταν ο Φίλιππος εκείνος χωρίς τον Παρμενίωνα[68]; Και τι αυτός εδώ ο Αλέξανδρος χωρίς το Φιλώτα; Και πού είναι ο Άμμωνας[69] και πού οι δράκοντες, αν δε θελήσουμε (να πολεμήσουμε) εμείς;». Αυτές τις σκέψεις του η Αντιγόνη τις μετέφερε σε κάποια από τις φίλες της και εκείνη στον Κρατερό· κι ο Κρατερός

εἰσήγαγε τὴν Ἀντιγόναν κρύφα, καὶ τοῦ μὲν σώματος οὐχ ἔθιγεν ἀλλ' ἀπέσχετο· τὸν δὲ Φιλώταν ὑποικουρῶν δι' αὐτῆς ὅλον ἐφώρασε, καὶ πλέον ἢ ἑπτὰ ἐτῶν διαγενομένων, οὐκ ἐν οἴνῳ ποτὲ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ἐξέφηνεν ὁ μεθύων, οὐ δι' ὀργὴν ὁ θυμοειδής, οὐ πρὸς φίλον ὁ πάντα πιστεύων Ἡφαιστίωνι καὶ πάντων μεταδιδούς. λέγεται γὰρ ὅτι καὶ τῆς μητρὸς ἀπόρρητον ἐπιστολὴν λύσαντος αὐτοῦ καὶ σιωπῇ πρὸς ἑαυτὸν ἀναγινώσκοντος, Ἡφαιστίων ἀτρέμα παραβάλλων τὴν κεφαλὴν συνανεγίνωσκεν· ὁ δὲ κωλῦσαι μὲν οὐχ ὑπέμεινεν, ἐξελὼν δὲ τὸν δακτύλιον προσέθηκε τὴν σφραγῖδα τῷ στόματι τοῦ Ἡφαιστίωνος.

8 *Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἄν τις ἀπείποι λέγων, οἷς ἀποδείκνυται κάλλιστα καὶ βασιλικώτατα τὴν ἐξουσίαν διατιθέμενος. καὶ γὰρ εἰ διὰ Τύχην μέγας γέγονε, μείζων ἐστίν, ὅτι τῇ Τύχῃ καλῶς κέχρηται· καὶ ὅσῳ τις ἂν μᾶλλον αὐτοῦ τὴν Τύχην ἐπαινῇ, τοσούτῳ μᾶλλον αὔξει τὴν ἀρετήν, δι' ἣν ἄξιος τῆς Τύχης ἐγένετο. οὐ μὴν ἀλλ' ἤδη πρὸς τὰ πρῶτα τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δυνάμεως βαδίζω, καὶ σκοπῶ τί τὸ τῆς*

οδήγησε την Αντιγόνη στον Αλέξανδρο· δεν την ενόχλησε ερωτικά αλλά στάθηκε μακριά της· όμως κρυφά στη σκηνή του μέσω αυτής (ο Αλέξανδρος) έμαθε τα πάντα για το Φιλώτα, και ενώ πέρασαν έτσι επτά χρόνια, ούτε ποτέ εκφράστηκε πάνω στο κρασί γι' αυτή του την υπόνοια μεθυσμένος, ούτε πάνω στην οργή, ο ασυγκράτητος, ούτε την εκμυστηρεύτηκε στο φίλο του Ηφαιστίωνα που τον εμπιστευόταν σε όλα και του τα έλεγε όλα[70]. Γιατί, λέγεται ότι, όταν κάποτε άνοιξε ο Αλέξανδρος μια απόρρητη επιστολή από τη μητέρα του και τη διάβαζε σιωπηλός, ο Ηφαιστίωνας έσκυψε πάνω του ήσυχα και τη διάβαζε κι αυτός· κι εκείνος δε θέλησε να τον εμποδίσει, αλλά αφού έβγαλε το δαχτυλίδι του, κόλλησε τη σφραγίδα του στο στόμα του Ηφαιστίωνα.

8. Αλλά θα κουραζόταν κανείς να απαριθμήσει όλα αυτά[71], με τα οποία αποδεικνύεται ότι διαχειριζόταν άριστα και βασιλικότατα την εξουσία. Γιατί, και αν ακόμη λόγω της Τύχης έγινε σπουδαίος, είναι ακόμη πιο σπουδαίος γιατί εκμεταλλεύτηκε σωστά την Τύχη· και όσο περισσότερο αν επαινέσει κανείς την Τύχη αυτού, τόσο περισσότερο θα επαυξήσει την αρετή του, λόγω της οποίας έγινε άξιος της Τύχης του. Ήδη αναφέρομαι στην αρχική του ισχύ και στις αρχές της δύναμής του και εξετάζω ποια ήταν η συμμετοχή της

Τύχης ἔργον ἐν ἐκείνοις γέγονε, δι' ὅ φασιν Ἀλέξανδρον ὑπὸ τῆς Τύχης μέγαν γεγονέναι. πῶς γὰρ οὐχί; τὸν ἄτρωτον, ὦ Ζεῦ, τὸν ἀναίμακτον, τὸν ἀστράτευτον, ὃν χρεμετίσας ἵππος εἰς τὸν Κύρου θρόνον ἐκάθισεν, ὡς Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπου πρότερον, ἢ κολακευθεὶς ἀνὴρ ὑπὸ τῆς γυναικός, ὡς Ξέρξην Δαρεῖος ὑπ' Ἀτόσσης; ἐπὶ θύρας αὐτῷ τὸ διάδημα τῆς Ἀσίας ἦλθεν, ὥσπερ Ὀάρσῃ διὰ Βαγώαν, καὶ στολὴν ἐκδυσάμενος ἀστάνδου περιέθετο τὴν βασιλικὴν καὶ ὀρθοπαγῆ κίταριν; ἐξαίφνης καὶ ἀπροσδοκήτως κλήρῳ λαχὼν τῆς οἰκουμένης ἐβασίλευσεν, ὡς Ἀθήνησι κλήρῳ θεσμοθετοῦσι καὶ ἄρχουσι; βούλει μαθεῖν, πῶς βασιλεύουσιν ἄνθρωποι διὰ Τύχην; ἐξέλιπέ ποτ' Ἀργείοις τὸ Ἡρακλειδῶν γένος, ἐξ οὗ βασιλεύεσθαι πάτριον ἦν αὐτοῖς· ζητοῦσι δὲ καὶ διαπυνθανομένοις ὁ θεὸς ἔχρησεν ἀετὸν δείξειν· καὶ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας ἀετὸς ὑπερφανεὶς καὶ κατάρας ἐπὶ τὴν Αἴγωνος οἰκίαν ἐκάθισε, καὶ βασιλεὺς ᾑρέθη Αἴγων. πάλιν ἐν Πάφῳ, τοῦ βασιλεύοντος ἀδίκου καὶ πονηροῦ φανέντος, ἐκβαλὼν τοῦτον Ἀλέξαν-

Τύχης σ' εκείνα, εξαιτίας των οποίων λένε ότι ο Αλέξανδρος έχει γίνει σπουδαίος με τη συμβολή της Τύχης. Και πώς όχι; Τον άτρωτο, Δία, τον αναίμακτο, τον αστράτευτο, αυτόν που τον κάθισε στο θρόνο του Κύρου το χρεμέτισμα ενός αλόγου, όπως νωρίτερα το Δαρείο του Υστάσπου, ή ένας άνδρας που κολακεύτηκε από μια γυναίκα, όπως ο Δαρείος έβαλε στο θρόνο τον Ξέρξη επηρεασμένος από την Άτοσσα; Μήπως ήρθε στην πόρτα (μόνο του) το διάδημα της Ασίας, όπως στον Οάρση εξαιτίας του Βαγώα[72], και βγάζοντας τη στολή του ταχυδρόμου φόρεσε τη βασιλική τιάρα όρθια[73] στο κεφάλι του; Μήπως ξαφνικά και απροσδόκητα βασίλευσε σ' όλη την οικουμένη ύστερα από κλήρωση, όπως εκλέγονται με κλήρο στην Αθήνα οι άρχοντες[74]; Θέλεις να μάθεις πώς βασιλεύουν οι άνθρωποι εξαιτίας της Τύχης; Κάποτε έσβησε στους Αργείους το γένος των Ηρακλειδών, από το οποίο ήταν πατροπαράδοτο σ' αυτούς να βγαίνουν (κληρονομικά) οι βασιλείς. Καθώς λοιπόν αναζητούσαν λύση και ρωτούσαν το μαντείο, ο θεός χρησμοδότησε ότι ένας αετός θα τους υποδείξει (το βασιλιά)· μετά από λίγες μέρες εμφανίστηκε (στον ουρανό) ένας αετός και κατεβαίνοντας στη γη στάθηκε στο σπίτι του Αίγωνα, και εκλέχτηκε βασιλιάς ο Αίγωνας. Στην Πάφο πάλι, επειδή ο βασιλιάς τους αποδείχτηκε άδικος και κακός,

δρος ἕτερον ἐζήτει, τοῦ Κινυραδῶν γένους ἤδη φθίνειν καὶ ἀπολείπειν δοκοῦντος. ἕνα δ' οὖν ἔφασαν περιεῖναι πένητα καὶ ἄδοξον ἄνθρωπον ἐν κήπῳ τινὶ παρημελημένως διατρεφόμενον. ἐπὶ τοῦτον οἱ πεμφθέντες ἧκον, εὑρέθη δὲ πρασιαῖς ὕδωρ ἐπαντλῶν· καὶ διεταράχθη τῶν στρατιωτῶν ἐπιλαμβανομένων αὐτοῦ καὶ βαδίζειν κελευόντων. ἀχθεὶς δὲ πρὸς Ἀλέξανδρον ἐν εὐτελεῖ σινδονίσκῃ βασιλεὺς ἀνηγορεύθη καὶ πορφύραν ἔλαβε καὶ εἷς ἦν τῶν ἑταίρων προσαγορευομένων· ἐκαλεῖτο δ' Ἀβδαλώνυμος. οὕτως αἱ τύχαι ποιοῦσι βασιλεῖς, μεταμφιάζουσι, μεταγράφουσι ταχύ, ῥᾳδίως, μὴ προσδεχομένους μηδ' ἐλπίζοντας.

9 *Ἀλεξάνδρῳ δὲ τί παρ' ἀξίαν, τί ἀνιδρωτί, τί ἀναιμωτί, τί προῖκα, τί μὴ πονήσαντι τῶν μεγάλων; αἵματι κεκραμένους ποταμοὺς ἔπιε καὶ νεκροῖς γεγεφυρωμένους διέβη, καὶ πόαν ἔφαγε διὰ λιμὸν ἣν πρώτην εἶδε, καὶ βάθεσι χιόνων κατακεχωσμένα ἔθνη καὶ πόλεις ὑπὸ γῆν δεδυκυίας ἐξώρυξε, καὶ θάλατταν μαχομένην ἔπλευσε, καὶ θῖνας ἀνύδρους τὰς Γεδρωσίων καὶ*

αφού τον έδιωξε ο Αλέξανδρος, αναζητούσε άλλον, γιατί το γένος των Κινυραδών[75] έδιδε την εντύπωση ότι ήδη είχε φθαρεί και έσβηνε· έλεγαν λοιπόν ότι είχε απομείνει ένας φτωχός και άσημος άνθρωπος, που ζούσε ξεχασμένος καλλιεργώντας ένα μικρό χωράφι. Αυτόν λοιπόν επισκέφτηκαν οι απεσταλμένοι, κι εκείνος έτυχε εκείνη την ώρα να ποτίζει τα ζαρζαβατικά του· τρομοκρατήθηκε, όταν οι στρατιώτες τον συνέλαβαν και τον διέταξαν να τους ακολουθήσει. Κι όταν οδηγήθηκε μπροστά στον Αλέξανδρο φορώντας ένα ευτελές ρούχο, αναγορεύτηκε βασιλιάς και φόρεσε (βασιλική) πορφύρα και ήταν ένας από εκείνους που ονομάζονταν εταίροι· το όνομά του ήταν Αβδαλώνυμος[76]. Έτσι η Τύχη κάνει βασιλείς, τους μεταμφιέζει, τους μεταγράφει αμέσως, εύκολα, χωρίς να το περιμένουν και χωρίς να το ελπίζουν.

9. Στον Αλέξανδρο όμως τι του συνέβη χωρίς να το αξίζει, τι χωρίς να ιδρώσει, τι χωρίς να χύσει αίμα, τι δωρεάν, τι από τα σπουδαία χωρίς να κουρασθεί; Ήπιε νερό από ποτάμια θολωμένα με αίμα, και τα πέρασε πάνω σε γέφυρα από σώματα νεκρών, και από την πείνα του έφαγε το πρώτο χόρτο που βρήκε μπροστά του, και ξέθαψε έθνη χωμένα σε μεγάλα ύφη χιονιού και πόλεις θαμμένες κάτω από τη γη, και διέπλευσε θάλασσα με τεράστια κύματα, και διασχίζο-

Ἀραχωσίων ὁδεύων ἐν θαλάσσῃ πρότερον ἢ ἐν γῇ φυτὸν εἶδεν. εἰ γὰρ ἦν ὡς πρὸς ἄνθρωπον ἀγαγεῖν Παρρησίαν ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Τύχην, οὐκ ἂν εἶπε «ποῦ σὺ καὶ πότε ταῖς Ἀλεξάνδρου πράξεσιν ὁδὸν ἔδωκας; ποίαν πέτραν ἀναιμωτὶ διὰ σὲ εἷλε; ποίαν πόλιν ἀφρούρητον αὐτῷ παρέδωκας ἢ ποίαν ἄνοπλον φάλαγγα; τίς εὑρέθη βασιλεὺς ῥᾴθυμος ἢ στρατηγὸς ἀμελὴς ἢ κοιμώμενος πυλωρός; ἀλλ' οὐδ' εὔβατος ποταμὸς οὐδὲ χειμὼν μέτριος οὐδὲ θέρος ἄλυπον. ἄπιθι πρὸς Ἀντίοχον τὸν Σελεύκου, πρὸς Ἀρτοξέρξην τὸν Κύρου ἀδελφόν· ἄπελθε πρὸς Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον. ἐκείνους ζῶντες οἱ πατέρες βασιλεῖς ἀνηγόρευσαν, ἐκεῖνοι μάχας ἀδακρύτους ἐνίκων, ἐκεῖνοι πανηγυρίζοντες ἐν πομπαῖς καὶ θεάτροις διετέλεσαν, ἐκείνων ἕκαστος δι' εὐτυχίαν βασιλεύων ἐγήρασεν. Ἀλεξάνδρου δ' εἰ μηδὲν ἄλλο, τὸ σῶμ' ἰδοῦ κατατετρωμένον· ἐξ ἄκρας κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν διακέκοπται καὶ περιτέθλασται τυπτόμενον ὑπὸ τῶν πολεμίων

ντας ερήμους χωρίς νερό στη Γεδρωσία και την Αραχωσία[77] συνάντησε φυτό νωρίτερα στη θάλασσα παρά στη στεριά. Γιατί, αν ήταν δυνατόν να φέρει κάποιος την Παρρησία[78] μπροστά στην Τύχη, σα να ήταν άνθρωπος, και να μιλήσει για τον Αλέξανδρο, δε θα έλεγε: «Πού εσύ και πότε άνοιξες δρόμο στα κατορθώματα του Αλεξάνδρου; Ποιο βράχο κυρίευσε χωρίς αίμα με τη βοήθειά σου; Ποια πόλη παρέδωσες σ' αυτόν χωρίς να κυριεύσει τα φρούριά της και ποια στρατιωτική φάλαγγα χωρίς τη χρήση των όπλων; Ποιος (αντίπαλος) βασιλιάς βρέθηκε ράθυμος ή στρατηγός αδιάφορος ή φρουρός σε πύλες να κοιμάται; Αλλά ούτε και βρέθηκε ποταμός ευκολοδιάβατος, ούτε χειμώνας υποφερτός, ούτε καλοκαίρι χωρίς ταλαιπωρίες. Πήγαινε αντίθετα στον Αντίοχο του Σελεύκου[79] και στον Αρταξέρξη[80], τον αδελφό του Κύρου· πήγαινε στον Πτολεμαίο το Φιλάδελφο[81]. Αυτούς τους αναγόρευσαν οι πατέρες τους βασιλείς όσο ακόμη ζούσαν, εκείνοι νικούσαν σε μάχες χωρίς να χυθεί ούτε δάκρυ, εκείνοι πέρασαν τη ζωή τους πανηγυρίζοντας σε πομπές και σε θέατρα, ο καθένας από εκείνους γέρασε βασιλιάς μέσα στην καλή του τύχη. Για τον Αλέξανδρο όμως, αν μη τι άλλο, κοίταξε το σώμα του το γεμάτο τραύματα· από την κορυφή της κεφαλής του μέχρι τα πόδια έχει κατακοπεί και έχει κατατραυματισθεί από

«ἔγχεΐ τ' ἄορί τε μεγάλοισί τε χερμαδίοισιν»· ἐπὶ Γρανίκου ξίφει διακοπεὶς τὸ κράνος ἄχρι τῶν τριχῶν, ἐν Γάζῃ βέλει πληγεὶς τὸν ὦμον, ἐν Μαρακάνδοις τοξεύματι τὴν κνήμην ὥστε τῆς κερκίδος τὸ ὀστέον ἀποκλασθὲν ὑπὸ τῆς πληγῆς ἐξαλέγθαι· περὶ τὴν Ὑρκανίαν λίθῳ τὸν τράχηλον, ἐξ οὗ καὶ τὰς ὄψεις ἀμαυρωθεὶς ἐφ' ἡμέρας πολλὰς ἐν φόβῳ πηρώσεως ἐγένετο· πρὸς Ἀσσακάνοις Ἰνδικῷ βέλει τὸ σφυρόν, ὅτε καὶ πρὸς τοὺς κόλακας εἶπεν ἐπιμειδιάσας «τουτὶ μὲν αἷμα, οὐκ ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν»· ἐν Ἰσσῷ ξίφει τὸν μηρόν, ὡς Χάρης φησίν, ὑπὸ Δαρείου τοῦ βασιλέως εἰς χεῖρας αὐτῷ συνδραμόντος· αὐτὸς δ' Ἀλέξανδρος ἁπλῶς γράφων καὶ μετὰ πάσης ἀληθείας πρὸς Ἀντίπατρον «συνέβη δέ μοι» φησί «καὶ αὐτῷ ἐγχειριδίῳ πληγῆναι εἰς τὸν μηρόν· ἀλλ' οὐδὲν ἄτοπον οὔτε παραχρῆμα οὔθ' ὕστερον ἐκ τῆς πληγῆς ἀπήντησεν». ἐν Μαλλοῖς τοξεύματι διπήχει διὰ τοῦ θώρακος εἰς τὸ στῆθος· ὑπελάσας ἔλαβε κατὰ τοῦ αὐχένος, ὡς Ἀριστόβουλος ἱστόρηκε. διαβὰς δὲ τὸν Τάναϊν ἐπὶ

χτυπήματα εχθρών «με δόρυ και με ξίφος και με μεγάλες πέτρες»[82]· στο Γρανικό από χτύπημα με ξίφος στο κράνος που άγγιξε τα μαλλιά του[83], στη Γάζα χτυπημένος με βέλος στον ώμο, στα Μαράκανδα με τόξευμα στην κνήμη, ώστε σπασμένο το κόκαλο της κερκίδας από το χτύπημα να εξέχει· στην Υρκανία χτυπημένος με λιθάρι στον τράχηλο, χτύπημα από το οποίο αισθάνθηκε σκοτοδίνη στα μάτια του και για πολλές μέρες ζούσε με το φόβο της απώλειας της όρασης· στα Ασάκανα δέχτηκε Ινδικό βέλος στον αστράγαλο, όπου γελώντας είπε στους κόλακές του: «Αυτό είναι αίμα και όχι ιχώρ που ρέει στις φλέβες των μακάριων θεών»[84]· στην Ισσό χτυπημένος με ξίφος στο μηρό, όπως γράφει ο Χάρης, από το βασιλιά Δαρείο, που έτρεξε να συγκρουσθεί μαζί του· ο ίδιος ο Αλέξανδρος, γράφοντας ταπεινά και με μεγάλη ειλικρίνεια επιστολή στον Αντίπατρο, σημειώνε: «Ετυχε και εγώ ο ίδιος να τραυματιστώ με ξίφος στο μηρό· αλλά από την πληγή δεν επακολούθησε τίποτε το επικίνδυνο ούτε τότε ούτε και αργότερα». Στους Μαλλούς δέχτηκε χτύπημα από βέλος δυο πήχεων, που διαπέρασε το θώρακα και καρφώθηκε στο στήθος· υποκύπτοντας, δέχτηκε και χτύπημα στον αυχένα, όπως είχε γράφει ο Αριστόβουλος. Κι αφού πέρασε τον Τάναϊ ποταμό εναντίον των Σκυθών και αφού τους έ-

τοὺς Σκύθας καὶ τρεψάμενος, ἐδίωξεν ἵππῳ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν σταδίους, ὑπὸ διαρροίας ἐνοχλούμενος.

10 *«Εὖγ', ὦ Τύχη, τὸν Ἀλέξανδρον αὔξεις καὶ μέγαν ποιεῖς, διορύττουσα πανταχόθεν, ὑπερείπουσα, πᾶν μέρος ἀνοίγουσα τοῦ σώματος· οὐχ ὥσπερ ἡ Ἀθηνᾶ πρὸ τοῦ Μενελάου τὸ βέλος εἰς τὰ καρτερώτατα τῶν ὅπλων ὑπάγουσα θώρακι καὶ μίτρᾳ καὶ ζωστῆρι τῆς πληγῆς τὸν τόνον ἀφεῖλε θιγούσης τοῦ σώματος, ὅσον αἵματι πρόφασιν ῥυῆναι, ἀλλὰ γυμνὰ παρέχουσα τοῖς βέλεσι τὰ καίρια, καὶ δι' ὀστέων ἐλαύνουσα τὰς πληγάς, καὶ περιτρέχουσα κύκλῳ τὸ σῶμα, καὶ πολιορκοῦσα τὰς ὄψεις, τὰς βάσεις, ἐμποδίζουσα τὰς διώξεις, περισπῶσα τὰς νίκας, ἀνατρέπουσα τὰς ἐλπίδας». ἐμοὶ μὲν οὐδεὶς βαρυτέρᾳ δοκεῖ κεχρῆσθαι Τύχῃ τῶν βασιλέων, καίτοι πολλοῖς ἐνέπεσε σκληρὰ καὶ βάσκανος· ἀλλ' ὡς σκηπτὸς ἀπέκοψε τοὺς ἄλλους καὶ διέφθειρε, πρὸς δ' Ἀλέξανδρον αὐτῆς τὸ δυσμενὲς γέγονε φιλόνεικον καὶ δύσερι καὶ δυσεκβίαστον, ὥσπερ πρὸς τὸν Ἡρακλέα. ποίους γὰρ Τυφῶνας ἢ πελωρίους γίγαντας οὐκ ἀνέστησεν ἀνταγωνιστὰς ἐπ' αὐτόν; ἢ τίνας*

τρεψε σε φυγή, τους καταδίωξε με το ιππικό απόσταση εκατόν πενήντα στάδια, αν και είχε προσβληθεί από διάρροια.

10. Εύγε, Τύχη[85], μεγαλώνεις τον Αλέξανδρο και τον κάνεις σπουδαίο, υποσκάπτοντάς τον παντού, καταδολιεύοντάς τον, ανοίγοντας πληγές σε κάθε σημείο του σώματός του· όχι όπως η Αθηνά[86] μπροστά στο Μενέλαο κατευθύνοντας το βέλος στα πιο ανθεκτικά μέρη του οπλισμού του, το θώρακα και την περικεφαλαία και τη ζώνη, μείωνε την ένταση του χτυπήματος, που άγγιζε το σώμα σε βαθμό που να τρέχει πολύ λίγο αίμα, αλλά εκθέτοντας καίρια σημεία γυμνά στα βέλη και επιφέροντας τα χτυπήματα μέσα από τα οστά, και κατευθύνοντάς τα κυκλικά γύρω από το σώμα του, και προσβάλλοντας τα μάτια, τα πόδια, εμποδίζοντας τις καταδιώξεις, αφαιρώντας τις νίκες και ακυρώνοντας τις ελπίδες». Μου φαίνεται λοιπόν ότι κανένας από τους βασιλείς δεν αντιμετώπισε χειρότερη Τύχη, παρόλο που σε πολλούς ήταν σκληρή και κακή· αλλά τους άλλους σαν κεραυνός τους χτύπησε και τους κατέστρεφε, αλλά απέναντι στον Αλέξανδρο η δυσμένειά της ήταν φιλόνικη και εριστική και μη αναστρέψιμη, όπως απέναντι στον Ηρακλή[87]. Γιατί, ποιους Τυφώνες και πελώριους Γίγαντες δε σήκωσε αντιπάλους εναντίον του;

οὐκ ὠχύρωσε τῶν πολεμίων πλήθεσιν ὅπλων ἢ βάθεσι ποταμῶν ἢ τραχύτησι κρημνῶν ἢ θηρίων ἀλκαῖς ἀλλοφύλων; εἰ δὲ μὴ μέγ' ἦν τὸ Ἀλεξάνδρου φρόνημα μηδ' ἀπ' ἀρετῆς ὁρμώμενον μεγάλης ἐξανέφερε καὶ διηρείδετο πρὸς τὴν Τύχην, οὐκ ἂν ἔκαμε καὶ ἀπηγόρευσε παραταττόμενος, ἐξοπλιζόμενος πολιορκῶν, διώκων Βάκτρα, Μαράκανδα, Σογδιανούς, μετακαλούμενος ἀποστάσεσι μυρίαις, ἀποτροπαῖς, σκιρτήσεσιν ἐθνῶν, βασιλέων ἀφηνιασμοῖς, ἐν ἔθνεσιν ἀπίστοις καὶ ἐπιβούλοις ὕδραν τέμνων ἀεί τισι πολέμοις ἐπιβλαστάνουσαν;

11 *Ἄτοπόν τι δόξω λέγειν, ἐρῶ δ' ἀληθές· μικροῦ διὰ τὴν Τύχην Ἀλέξανδρος ἀπώλεσε τὸ δοκεῖν Ἄμμωνος εἶναι. τίς γὰρ ἐκ θεῶν γεγονὼς ἐπισφαλεῖς οὕτω καὶ πολυπόνους καὶ τλήμονας ἐξεμόχθησεν ἄθλους πλὴν ὁ Διὸς Ἡρακλῆς; ἀλλ' ἐκείνῳ μὲν εἷς ἀνὴρ ὑβριστὴς ἐπέταττε λέοντας αἱρεῖν καὶ κάπρους διώκειν καὶ σοβεῖν ὄρνιθας, ἵνα μὴ σχολάζῃ τοῖς μείζοσι περιιών, Ἀνταίους κολάζειν καὶ Βουσίριδας παύειν μιαι-*

Ή ποιους από τους εχθρούς δεν τους οχύρωσε με πλήθος όπλων ή με το βάθος των ποταμών ή με την τραχύτητα των γκρεμών ή με τη δύναμη άλλου είδους θηρίων; Αν δεν ήταν υψηλό το φρόνημα του Αλεξάνδρου, ή αν δεν το επανέφερε και δεν το στήριζε, καθώς ξεκινούσε με αφετηρία τη μεγάλη αρετή του, απέναντι στην Τύχη, δε θα κουραζόταν και δε θα απόκαμνε να παρατάσσεται, να εξοπλίζεται, να πολιορκεί, να καταδιώκει στα Βάκτρα, στα Μαράκανδα, στους Σογδιανούς, καλούμενος πίσω μετά από μύριες επαναστάσεις, ανατροπές και αποσκιρτήσεις λαών, αφηνιασμούς βασιλέων, σε έθνη άπιστα και εχθρικά, κόβοντας πάντα το κεφάλι του φιδιού που ξαναζωντάνευε με τους πολέμους;».

11. Θα φανώ ότι λέω κάτι παράδοξο[88], αλλά θα πω την αλήθεια· για λίγο ο Αλέξανδρος εξαιτίας της Τύχης κινδύνευσε να χάσει τη φήμη ότι ήταν γιος του Άμμωνα. Γιατί, ποιος γεννημένος από θεούς πέτυχε τόσο ριψοκίνδυνους και πολύμοχθους και υπομονετικούς άθλους, εκτός από τον Ηρακλή, το γιο του Δία; Αλλά τον Ηρακλή ένας άνδρας[89] αυθάδης τον διέταζε να συλλαμβάνει λιοντάρια, να καταδιώκει κάπρους, να πιάνει όρνιθες[90], για να μην έχει χρόνο να ασχολείται με τα σπουδαιότερα, να τιμωρεί τους Ανταίους[91] και να σταματήσει τους Βουσίριδες[92] να κάνουν μιαρούς

φονοῦντας. Ἀλεξάνδρῳ δ' ἐπέταττε μὲν ἡ Ἀρετὴ τὸν βασιλικὸν καὶ θεῖον ἆθλον, οὗ τέλος ἦν οὐ χρυσὸς ὑπὸ μυρίων καμήλων παρακομιζόμενος οὐδὲ τρυφαὶ Μηδικαὶ καὶ τράπεζαι καὶ γυναῖκες οὐδὲ Χαλυβώνιος οἶνος οὐδ' Ὑρκανικοὶ ἰχθύες, ἀλλ' ἑνὶ κόσμῳ κοσμήσαντα πάντας ἀνθρώπους μιᾶς ὑπηκόους ἡγεμονίας καὶ μιᾶς ἐθάδας διαίτης καταστῆσαι. τοῦτον ἐκ παιδὸς ἔμφυτον ἔχων ἔρωτα συντρεφόμενον καὶ συναυξανόμενον, ὡς ἀφίκοντο πρέσβεις παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως πρὸς Φίλιππον, ὁ δ' οὐκ ἔνδημος ἦν, φιλοφρονούμενος καὶ ξενίζων αὐτοὺς Ἀλέξανδρος οὐδὲν ἠρώτα παιδικόν, οἷον οἱ ἄλλοι, περὶ τῆς χρυσῆς ἀναδενδράδος ἢ τῶν κρεμαστῶν κήπων ἢ πῶς ὁ βασιλεὺς κεκόσμηται, ἀλλ' ὅλος ἐν τοῖς κυριωτάτοις ἦν τῆς ἡγεμονίας, διαπυνθανόμενος πόση δύναμις ἡ Περσῶν, ποῦ τεταγμένος βασιλεὺς ἐν ταῖς μάχαις διαγωνίζεται, καθάπερ Ὀδυσσεὺς ἐκεῖνος «ποῦ δέ οἱ ἔντεα κεῖται ἀρήια, ποῦ δέ οἱ ἵπποι;», τίνες ὁδοὶ βραχύταται τοῖς ἄνω πορευομένοις ἀπὸ θαλάττης· ὥστε τοὺς ξένους ἐκπεπλῆχθαι καὶ λέγειν ὡς «ὁ παῖς οὗτος

φόνους; Τον Αλέξανδρο όμως τον πρόσταζε η Αρετή να κάνει βασιλικό και θεϊκό άθλο, που ο σκοπός του δεν ήταν ο χρυσός που μεταφέρθηκε (στη Μακεδονία) με δέκα χιλιάδες καμήλες, ούτε οι Περσικές πολυτέλειες και τα συμπόσια και οι γυναίκες, ούτε το Χαλυβώνιο κρασί[93] και τα Υρκανικά ψάρια[94], αλλά, βάζοντας σε τάξη όλους τους ανθρώπους, να τους καταστήσει υπηκόους μιας ηγεμονίας και αποδέκτες ενός τρόπου ζωής[95]. Καθώς λοιπόν είχε έμφυτο από την παιδική του ηλικία αυτόν τον πόθο να μεγαλώνει μαζί του και να συναυξάνεται, όταν κάποτε έφτασαν στο Φίλιππο πρέσβεις από το βασιλιά των Περσών[96], κι εκείνος (ο Φίλιππος) απουσίαζε, στις φιλοφρονήσεις και τη φιλοξενία τους ο Αλέξανδρος δε ρωτούσε τίποτε το παιδικό, όπως οι άλλοι, για τη χρυσή δηλαδή άμπελο και τους κρεμαστούς κήπους, ή πώς ήταν λαμπροφορεμένος ο Πέρσης βασιλιάς, αλλά ήταν ολόκληρος επικεντρωμένος στα σπουδαιότερα θέματα του (Περσικού) βασιλείου, ρωτώντας να μάθει πόση είναι η δύναμη των Περσών, ποια θέση στο στράτευμα παίρνει ο βασιλιάς την ώρα της μάχης, όπως ο γνωστός Οδυσσέας, που ρωτούσε: «Πού είναι τα πολεμικά του όπλα, πού τα άλογά του»[97], ποιοι είναι οι συντομότεροι δρόμοι γι' αυτούς που πορεύονται προς το εσωτερικό της Ασίας από τη Μεσόγειο θάλασσα· οι ξένοι έμειναν έκ-

βασιλεὺς μέγας, ὁ δ' ἡμέτερος πλούσιος». ἐπεὶ δὲ Φιλίππου τελευτήσαντος ὥρμητο διαβαλεῖν καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἤδη καὶ ταῖς παρασκευαῖς ἐμπεφυκὼς ἔσπευδεν ἅψασθαι τῆς Ἀσίας, ἐνίστατο δὴ ἡ Τύχη καὶ ἀπέστρεφε καὶ ἀνθεῖλκεν ὀπίσω καὶ μυρίας περιέβαλλεν ἀσχολίας καὶ διατριβὰς ἐπιλαμβανομένη· <ἣ> πρῶτον αὐτῷ τὰ βαρβαρικὰ τῶν προσοίκων διετάραξεν, Ἰλλυρικοὺς καὶ Τριβαλλικοὺς μηχανωμένη πολέμους· οἷς μέχρι Σκυθίας τῆς παρ' Ἴστρον ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τῶν ἄνω πράξεων καὶ περιδραμὼν καὶ κατεργασάμενος πάντα κινδύνοις καὶ ἀγῶσι μεγάλοις, αὖθις ὥρμητο καὶ ἔσπευδε πρὸς τὴν διάβασιν πάλιν· ἡ δὲ πάλιν αὐτῷ τὰς Θήβας ἐνέσεισε καὶ πόλεμον Ἑλληνικὸν ἐμποδὼν κατέβαλε, καὶ δεινὴν πρὸς ἄνδρας ὁμοφύλους καὶ συγγενεῖς διὰ φόνου καὶ σιδήρου καὶ πυρὸς ἀνάγκην ἀμύνης, ἀτερπέστατον τέλος ἔχουσαν. ἐκ τούτου διέβαινεν, ὡς μὲν Φύλαρχός φησιν, ἡμερῶν τριάκοντ' ἔχων ἐφόδιον, ὡς δ' Ἀριστόβουλος, ἑβδομήκοντα τάλαντα· τῶν δ' οἴκοι κτημάτων καὶ προσόδων βασιλικῶν διένειμε τὰς

πληκτοι και έλεγαν: «Αυτός ο νέος είναι μεγάλος βασιλιάς, ενώ ο δικός μας είναι πλούσιος». Κι όταν μετά το θάνατο του Φιλίππου αποφάσισε να εξορμήσει και με στερεωμένες μέσα του τις ελπίδες και με τις προετοιμασίες του βιαζόταν να κατακτήσει την Ασία, η Τύχη του αντιστεκόταν, ως γνωστόν, και τον απέτρεπε και τον συγκρατούσε πίσω και του δημιούργησε με την παρεμβολή της χιλιάδες προβλήματα και καθυστερήσεις· αρχικά, η Τύχη του προκάλεσε εξεγέρσεις στα γειτονικά βαρβαρικά φύλα, μεθοδεύοντας τους Ιλλυρικούς και Τριβαλλικούς πολέμους[98]· αφού λοιπόν ανέβαλε την εκστρατεία στην Ασία και διέτρεξε την περιοχή μέχρι τη Σκυθία και τον Ίστρο ποταμό, και τα διευθέτησε όλα με κινδύνους και μεγάλους αγώνες, πάλι ποθούσε και επέσπευδε την επιχείρηση της διάβασης (του Ελλησπόντου)· η Τύχη όμως πάλι του ξεσήκωσε σε εξέγερση τη Θήβα[99] και του παρενέβαλε εμπόδιο τον Ελληνικό πόλεμο, και φοβερή ανάγκη άμυνας απέναντι ομοφύλων ανδρών και συγγενών μέσα από φονικό και σίδερο και φωτιά, με πολύ οδυνηρή κατάληξη. Μετά από αυτό ξεκίνησε για τη διάβαση (του Ελλησπόντου) με εφόδια για τριάντα μέρες, όπως γράφει ο Φύλαρχος[100], και με εβδομήντα τάλαντα, όπως γράφει ο Αριστόβουλος· τα περισσότερα από τα περιουσιακά του στοιχεία και από τα βασιλικά έσοδα

πλείστας τοῖς ἑταίροις, μόνος δὲ Περδίκκας οὐδὲν ἔλαβε διδόντος, ἀλλ' ἠρώτησε «σαυτῷ δὲ τί καταλείπεις, Ἀλέξανδρε;» τοῦ δ' εἰπόντος ὅτι «τὰς ἐλπίδας», «οὐκοῦν» ἔφη «καὶ ἡμεῖς τούτων μεθέξομεν· οὐ γὰρ δίκαιον τὰ σὰ λαμβάνειν ἀλλὰ τὰ Δαρείου περιμένειν».

12 *Τίνες οὖν ἦσαν <αἱ> ἐλπίδες, ἐφ' αἷς διέβαινεν εἰς Ἀσίαν Ἀλέξανδρος; οὐ τείχεσι πόλεων μυριάνδρων ἐκμετρουμένη δύναμις οὐδὲ στόλοι δι' ὀρῶν πλέοντες, οὐδὲ μάστιγες οὐδὲ πέδαι, μανικὰ καὶ βάρβαρα κολαστήρια θαλάσσης, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκτὸς ἐν ὀλίγοις ὅπλοις φιλοτιμία πολλὴ καὶ ζῆλος ἡλικίας παραλλήλου καὶ ἅμιλλα περὶ δόξης καὶ ἀρετῆς ἑταίρων· αὐτὸς δ' εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὰς μεγάλας ἐλπίδας, εὐσέβειαν περὶ θεούς, πίστιν πρὸς φίλους, εὐτέλειαν, ἐγκράτειαν, εὐποιίαν, ἀφοβίαν πρὸς θάνατον εὐψυχίαν, φιλανθρωπίαν ὁμιλίαν εὐάρμοστον, ἀψευδὲς ἦθος, εὐστάθειαν ἐν βουλαῖς, τάχος ἐν πράξεσιν, ἔρωτα δόξης, προαίρεσιν ἐν τῷ καλῷ τελεσιουργόν. Ὅμηρος μὲν γὰρ οὐ πρεπόντως οὐδὲ πιθανῶς τὸ*

τα μοίρασε στους εταίρους του, και μόνο ο Περδίκας[101] δε δέχτηκε τίποτε στη διανομή, αλλά ρώτησε: «Για τον εαυτό σου τι κρατάς, Αλέξανδρε;». Κι όταν εκείνος του απάντησε «τις ελπίδες», ο Περδίκας είπε: «Κι εγώ σ' αυτές θα μετέχω· δεν είναι δίκαιο να πάρω τα δικά σου, αλλά θα περιμένω αυτά του Δαρείου».

12. Και ποιες ήταν οι ελπίδες, πάνω στις οποίες στηριζόμενος ο Αλέξανδρος περνούσε απέναντι στην Ασία; Δεν ήταν ασφαλώς δύναμη πεζική που πολεμούσε απέναντι σε τείχη πολυάνθρωπων πόλεων, δεν ήταν στόλοι που έπλεαν μέσα από βουνά, δεν ήταν μαστιγώματα και αλυσίδες, μανιακά και βαρβαρικά μαστιγώματα της θάλασσας[102], αλλά για το σχετικά λιγοστό του στράτευμα (ελπίδα ήταν) η μεγάλη φιλοτιμία του και ο ζήλος συνομηλίκων του και η άμιλλα των εταίρων του για τη δόξα και την αρετή· αυτός ο ίδιος ο Αλέξανδρος είχε μέσα του τις μεγάλες ελπίδες, την ευσέβεια δηλαδή προς τους θεούς, την εμπιστοσύνη στους φίλους, απλότητα, εγκράτεια, πετυχημένη δράση, έλλειψη φόβου μπροστά στο θάνατο, γενναιότητα, φιλάνθρωπα αισθήματα, προσήνεια στη συναναστροφή, ειλικρίνεια, σταθερότητα στις αποφάσεις, ταχύτητα στις ενέργειές του, έρωτα για τη δόξα, αποτελεσματική επιλογή για το καλό[103]. Γιατί, ο Όμηρος

Ἀγαμέμνονος κάλλος ἐκ τριῶν συνήρμοσεν εἰκόνων ὁμοιώσας, «ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διὶ τερπικεραύνῳ, Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι». τὴν δ' Ἀλεξάνδρου φύσιν, εἴπερ ἐκ πολλῶν συνήρμοσε καὶ συνέθηκεν ἀρετῶν ὁ γεννήσας θεός, ἆρ' οὐκ ἂν εἴποιμεν ἔχειν φρόνημα μὲν τὸ Κύρου, σωφροσύνην δὲ τὴν Ἀγησιλάου, σύνεσιν δὲ τὴν Θεμιστοκλέους, ἐμπειρίαν δὲ τὴν Φιλίππου, τόλμαν δὲ τὴν Βρασίδου, δεινότητα δὲ καὶ πολιτείαν τὴν Περικλέους; τῶν δ' ἔτι παλαιοτέρων σωφρονέστερος μὲν Ἀγαμέμνονος· ὁ μὲν γὰρ προύκρινε τῆς γαμετῆς τὴν αἰχμάλωτον, ὁ δὲ καὶ πρὶν ἢ γῆμαι τῶν ἁλισκομένων ἀπείχετο. μεγαλοψυχότερος δ' Ἀχιλλέως· ὁ μὲν γὰρ χρημάτων ὀλίγων τὸν Ἕκτορος νεκρὸν ἀπελύτρωσεν, ὁ δὲ πολλοῖς χρήμασι Δαρεῖον ἔθαψε· καὶ ὁ μὲν παρὰ τῶν φίλων δῶρα καὶ μισθὸν ἀντὶ τῆς ὀργῆς διαλλαγεὶς ἔλαβεν, ὁ δὲ τοὺς πολεμίους κρατῶν ἐπλούτιζεν. εὐσεβέστερος δὲ Διομήδους· ὁ μὲν γὰρ μάχεσθαι θεοῖς ἦν ἕτοιμος, ὁ δὲ πάντα τοὺς θεοὺς ἐνόμιζε κατορ-

δεν έπλασε πετυχημένα και πειστικά το κάλλος του Αγαμέμνονα παρομοιάζοντάς τον με τρεις μορφές: «Όμοιος στα μάτια και την κεφαλή με το Δία που χαίρεται με τους κεραυνούς, στη ζώνη με τον Άρη, και στο στήθος με τον Ποσειδώνα»[104]. Αν όμως ο θεός που γέννησε τον Αλέξανδρο έπλασε και σύνθεσε τη φύση του από πολλές αρετές, δε θα λέγαμε ότι είχε το φρόνημα του Κύρου[105], τη σωφροσύνη του Αγησιλάου[106], τη σύνεση του Θεμιστοκλή[107], την εμπειρία του Φιλίππου[108], την τόλμη του Βρασίδα[109], τη δεινότητα και την πολιτική σκέψη του Περικλή[110]; Και σε σχέση με τους αρχαιότερους ακόμη άνδρες ήταν πιο συνετός από τον Αγαμέμνονα[111]· γιατί αυτός προτίμησε περισσότερο την αιχμάλωτη κοπέλα από τη γυναίκα του, ενώ ο Αλέξανδρος και πριν από το γάμο του απείχε από τις αιχμάλωτες γυναίκες· ήταν πιο μεγαλόψυχος και από τον Αχιλλέα[112]· γιατί εκείνος αντί λίγων λύτρων έδωσε για ταφή τον Έκτορα, ενώ αυτός με πολλά χρήματα έθαψε το Δαρείο· εκείνος πάλι πήρε από τους φίλους του δώρα και χρήματα και παραιτήθηκε από την οργή του, ενώ αυτός απόκτησε πλούτη κατανικώντας τους εχθρούς. Ήταν και πιο ευσεβής από το Διομήδη[113]· γιατί εκείνος ήταν έτοιμος να αντιπαρατεθεί με τους θεούς, ενώ αυτός πίστευε ότι οι θεοί του έφερναν όλες τις νίκες. Ήταν πιο ποθητός απ'

θοῦν. ποθεινότερος δὲ τοῖς προσήκουσιν Ὀδυσσέως· ἐκείνου μὲν γὰρ ἡ τεκοῦσα διὰ λύπην ἀπέθανε, τούτῳ δ' ἡ τοῦ πολεμίου μήτηρ ὑπ' εὐνοίας συναπέθανε.

13 *Τὸ δ' ὅλον, εἰ μὲν καὶ Σόλων διὰ Τύχην ἐπολιτεύσατο καὶ Μιλτιάδης διὰ Τύχην ἐστρατήγησε καὶ Ἀριστείδης ἀπὸ Τύχης ἦν δίκαιος, οὐδὲν ἄρα τῆς Ἀρετῆς ἔργον ἐστίν, ἀλλ' ὄνομα τοῦτο καὶ λόγος ἔχων δόξαν ἄλλως διέξεισι τοῦ βίου, πλαττόμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν νομοθετῶν. εἰ δὲ τούτων καὶ τῶν ὁμοίων ἀνδρῶν ἕκαστος πένης μὲν ἢ πλούσιος ἢ ἀσθενὴς ἢ ἰσχυρὸς ἢ ἄμορφος ἢ καλὸς ἢ εὔγηρως ἢ ὠκύμορος διὰ τύχην γέγονε, μέγαν δὲ στρατηγὸν καὶ μέγαν νομοθέτην καὶ μέγαν ἐν ἀρχαῖς καὶ πολιτείαις ἕκαστος ἑαυτὸν ἀρετῇ καὶ λόγῳ παρέσχηκε, φέρε θεῶ τὸν Ἀλέξανδρον ἅπασι παραβάλλων. Σόλων χρεῶν ἀποκοπὴν ἐν Ἀθήναις ἐποίησε, σεισάχθειαν προσαγορεύσας· Ἀλέξανδρος δὲ τὰ χρέα τοῖς δανείσασιν ὑπὲρ τῶν ὀφειλόντων αὐτὸς ἐξέτισε. Περικλῆς φορολογήσας τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν χρημάτων ἐκόσμησεν ἱεροῖς τὴν ἀκρόπολιν· Ἀλέξανδρος δὲ*

ό,τι ο Οδυσσέας[114] στους δικούς του· γιατί η μητέρα εκείνου πέθανε εξαιτίας της λύπης της, ενώ αντίθετα η μητέρα του εχθρού του Αλεξάνδρου πέθανε μαζί του από την αγάπη της προς αυτόν.

13. Συμπερασματικά, αν και ο Σόλων[115] πολιτεύτηκε λόγω της Τύχης και ο Μιλτιάδης έγινε στρατηγός λόγω της Τύχης και ο Αριστείδης ήταν δίκαιος από την εύνοια της Τύχης, τότε κανένα έργο δεν ανήκει στην Αρετή, αλλά αυτό το όνομα και αυτή η λέξη φέρνει μάταια δόξα στη ζωή, καθώς είναι λέξη πλαστή από τους σοφούς και τους νομοθέτες. Αν όμως ο καθένας από αυτούς τους άνδρες και τους ομοίους του έγινε λόγω της Τύχης φτωχός ή πλούσιος, αδύναμος ή ισχυρός, άσχημος ή ωραίος, ή έφτασε στη ζωή του σε βαθιά γεράματα ή πέθανε νέος, ή αντίθετα αναδείχθηκε ο καθένας λόγω της Αρετής και του Λόγου μεγάλος στρατηγός και μεγάλος νομοθέτης και μεγάλος στα αξιώματα και στην πολιτική, εμπρός εκτίμησε τον Αλέξανδρο αντιπαραβάλλοντάς τον με όλους. Ο Σόλωνας θεσμοθέτησε στην Αθήνα την απαλλαγή των χρεών[116], που την ονόμασε σεισάχθεια· ο Αλέξανδρος όμως πλήρωσε ο ίδιος για λογαριασμό των οφειλετών τα χρέη στους δανειστές. Ο Περικλής φορολόγησε τους Έλληνες και με αυτά τα χρήματα κόσμησε με ιερά την Ακρόπολη· αντίθετα, ο Αλέξανδρος πήρε

τὰ τῶν Βαρβάρων χρήματα λαβὼν ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ναοὺς τοῖς θεοῖς ἀπὸ μυρίων ταλάντων οἰκοδομῆσαι κελεύσας. Βρασίδαν ἐν τῇ Ἑλλάδι περιβόητον ἐποίησε τὸ πρὸς Μεθώνῃ διαδραμεῖν τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων βαλλόμενον παρὰ τὴν θάλασσαν· Ἀλεξάνδρου δ' ἐν Ὀξυδράκαις τὸ δεινὸν ἐκεῖνο πήδημα καὶ ἄπιστον ἀκούουσι καὶ θεωμένοις φοβερόν, ἐκ τειχῶν ἀφέντος ἑαυτὸν εἰς τοὺς πολεμίους δόρασι καὶ βέλεσι καὶ ξίφεσι γυμνοῖς ἐκδεχομένους, τίνι ἄν τις εἰκάσειεν ἢ πυρὶ κεραυνίῳ ῥαγέντι καὶ φερομένῳ μετὰ πνεύματος, οἷον ἐπὶ γῆν κατέσκηψε «φάσμα Φοίβου φλογοειδέσιν ὅπλοις» περιλαμπόμενον; οἱ δὲ τὸ πρῶτον ἐκπλαγέντες ἅμα φρίκῃ διέτρεσαν καὶ ἀνεχώρησαν, εἶθ' ὡς ἑώρων ἄνθρωπον ἕνα πολλοῖς ἐπιφερόμενον, ἀντέστησαν. ἐνταῦθ' ἄρ' ἡ Τύχη μεγάλα καὶ λαμπρὰ διέφηνεν ἔργα τῆς πρὸς Ἀλέξανδρον εὐμενείας, ὅτ' αὐτὸν μὲν εἰς χωρίον ἄσημον καὶ βάρβαρον ἐμβαλοῦσα κατέκλεισε καὶ περιετείχισε, τοὺς δ' ὑπὸ σπουδῆς ἐπιβοηθοῦντας ἔξωθεν καὶ τῶν τειχῶν ἐφιεμένους, κλάσασα καὶ συντρίψασα τὰς

χρήματα από τους βαρβάρους και τα έστειλε στην Ελλάδα, δίδοντας εντολή να οικοδομήσουν ναούς προς τιμή των θεών με δέκα χιλιάδες τάλαντα. Το Βρασίδα τον έκανε ονομαστό στην Ελλάδα το γεγονός ότι πέρασε κοντά στη Μεθώνη[117] το στρατόπεδο των εχθρών βαλλόμενος από αυτούς στις ακτές· αντίθετα, για το φοβερό εκείνο πήδημα του Αλεξάνδρου στους Οξυδράκες[118], απίστευτο σ' όσους το άκουσαν και τρομερό σ' όσους το είδαν, καθώς ρίχτηκε από τα τείχη μέσα στην πόλη των εχθρών, που τον υποδέχτηκαν με βέλη και με γυμνά ξίφη, με τι θα μπορούσε κανείς να τον παρομοιάσει παρά με φωτιά κεραυνού που ξέσπασε και πέφτει με ορμή, όπως επέπεσε στη γη «η μορφή του Φοίβου με τα φλογοφόρα όπλα», περιχυμένος από λάμψη; Οι εχθροί, κατάπληκτοι στην αρχή και έντρομοι, αποχώρησαν, έπειτα όμως, μόλις είδαν ότι ένας άνθρωπος πολεμούσε με πολλούς, αντιστάθηκαν. Εδώ πράγματι η Τύχη έδειξε μεγάλα και λαμπρά έργα εύνοιας προς τον Αλέξανδρο, όταν, αφού έριξε αυτόν μέσα σε ένα μικρό και βαρβαρικό χωριό, τον απέκλεισε και τον περιτείχισε, ενώ αυτούς που βιαστικά προσπαθούσαν να βοηθήσουν από έξω και αγωνίζονταν να ανεβούν στα τείχη, τους έσπασε (η Τύχη) και τους διέλυσε τις σκάλες και τους υποσκέλισε και τους γκρέμισε. Και από τους τρεις που πρόλαβαν να ανεβούν στα

κλίμακας, ὑπεσκέλισε καὶ κατεκρήμνισε. τριῶν δ' οἵπερ ἔφθησαν μόνοι τοῦ τείχους λαβέσθαι καὶ καθέντες ἑαυτοὺς παραστῆναι τῷ βασιλεῖ, τὸν μὲν εὐθὺς ἀνήρπασε καὶ προανεῖλεν, ὁ δὲ τοξεύμασι πολλοῖς διαπεπαρμένος, ὅσον ὁρᾶν καὶ συναισθάνεσθαι μόνον ἀπεῖχε τοῦ τεθνάναι· κεναὶ δ' ἔξωθεν προσδρομαὶ καὶ ἀλαλαγμοὶ Μακεδόνων, οὐ μηχανῆς τινος, οὐχ ὀργάνων παρόντων, ἀλλ' ὑπὸ σπουδῆς ξίφεσι τυπτόντων τὰ τείχη καὶ χερσὶ γυμναῖς περιρρῆξαι καὶ μονονοὺ διαφαγεῖν βιαζομένων. ὁ δ' εὐτυχὴς βασιλεὺς καὶ ὑπὸ τῆς Τύχης φυλαττόμενος ἀεὶ καὶ δορυφορούμενος, ὥσπερ θηρίον ἄρκυσιν ἐνσχεθείς, ἔρημος καὶ ἀβοήθητος, οὐχ ὑπὲρ Σούσων οὐδὲ Βαβυλῶνος οὐδὲ <τοῦ> Βάκτρα λαβεῖν οὐδὲ τοῦ μεγάλου Πώρου κρατῆσαι· τοῖς γὰρ ἐνδόξοις καὶ μεγάλοις ἀγῶσι, κἂν δυστυχῶνται, τὸ γοῦν αἰσχρὸν οὐ πρόσεστιν· ἀλλ' οὕτω δύσερις ἦν καὶ βάσκανος ἡ Τύχη καὶ φιλοβάρβαρος καὶ μισαλέξανδρος, ὥστε μὴ τὸ σῶμα μόνον αὐτοῦ μηδὲ τὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀνελεῖν ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ καὶ διαφθεῖραι τὴν εὔκλειαν. οὐ γὰρ παρ' Εὐφράτην Ἀλέξανδρον ἢ Ὑδάσπην πεσόντα

τείχη και να ριχτούν κι αυτοί μέσα στην πόλη για να συμπαρασταθούν στο βασιλιά, τον ένα αμέσως τον άρπαξε και τον σκότωσε, ενώ ο άλλος, διάτρητος από πολλά βέλη τόξων, απείχε από το θάνατο μόνο γιατί δεν είχε απολέσει ακόμη την όραση και τις άλλες αισθήσεις· μάταιες ήταν έξω από τα τείχη οι επιθέσεις και οι πολεμικές κραυγές των Μακεδόνων, καθώς δεν είχαν μηχανήματα ή άλλα μέσα, αλλά από την αγωνία τους χτυπούσαν με τα ξίφη τα τείχη και επιχειρούσαν να τα γκρεμίσουν με γυμνά χέρια και πάλευαν σχεδόν να τα δαγκώσουν. Και ο καλότυχος βασιλιάς και φρουρούμενος από την Τύχη και πάντα προστατευόμενος από ακόλουθους, όπως ακριβώς ένα θηρίο πιασμένο στα δίχτυα, έρημος και αβοήθητος, (αγωνιζόταν) όχι για να κυριεύσει τα Σούσα ή τη Βαβυλώνα ή τα Βάκτρα, ούτε να νικήσει τον ισχυρό Πώρο[119]· γιατί στους ένδοξους και μεγάλους αγώνες, κι όταν ακόμη υπάρχει αποτυχία, δεν αποτελεί ντροπή· αλλά ήταν τόσο προκλητική και κακή η Τύχη και ευνοϊκή για τους βαρβάρους και εχθρική για τον Αλέξανδρο[120], ώστε να επιχειρεί όχι μόνο να καταστρέφει το σώμα και τη ζωή του, αλλά να ταπεινώσει τη δόξα και την καλή του φήμη, όσο το μπορούσε. Γιατί, δεν ήταν φοβερό να σκοτωθεί ο Αλέξανδρος στον Ευφράτη ή τον Υδάσπη ποταμό, κι ούτε ήταν δείγμα δειλίας να χά-

κεῖσθαι δεινὸν ἦν, οὐδ' ἀγεννὲς ἐν χερσὶ Δαρείου γενόμενον καὶ ἵπποις καὶ ξίφεσι καὶ κοπίσι Περσῶν ἀμυνομένων ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἀποθανεῖν· οὐδὲ τῶν Βαβυλῶνος ἐπιβαίνοντα τειχῶν σφαλῆναι καὶ πεσεῖν ἀπ' ἐλπίδος μεγάλης. οὕτω Πελοπίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας· ἀρετῆς ὁ τούτων θάνατος ἦν, οὐ δυστυχίας ἐπὶ τηλικούτοις. τῆς δὲ νῦν ἐξεταζομένης Τύχης οἷον τὸ ἔργον, <ἐν> ἐσχατιᾷ βαρβάρου παραποταμίας καὶ τείχεσιν ἀδόξου πολίχνης περιβαλούσης καὶ ἀποκρυφάσης τὸν τῆς οἰκουμένης βασιλέα καὶ κύριον ὅπλοις ἀτίμοις καὶ σκεύεσι τοῖς παρατυχοῦσι τυπτόμενον καὶ βαλλόμενον ἀπολέσθαι. καὶ γὰρ κοπίδι τὴν κεφαλὴν διὰ τοῦ κράνους ἐπλήγη, καὶ βέλει τις ἀπὸ τόξου τὸν θώρακα διέκοψεν, οὗ τοῖς περὶ τὸν μαστὸν ἐνερεισθέντος ὀστέοις καὶ καταπαγέντος ὁ μὲν καυλὸς ἐξεῖχε βαρύνων, τῆς δ' ἀκίδος ὁ σίδηρος τεσσάρων δακτύλων εὖρος ἔσχε καὶ πέντε μῆκος. ἔσχατον δὲ τῶν δεινῶν, ὁ μὲν ἠμύνετο τοὺς κατὰ στόμα καὶ τὸν βαλόντα καὶ πελάσαι τολμήσαντα μετὰ ξίφους αὐτὸς τῷ ἐγχειριδίῳ φθάσας κατέβαλε καὶ ἀπέκτεινεν· ἐν τούτῳ δέ τις δραμὼν ἐκ μυλῶνος ὑπέρῳ κατὰ τοῦ αὐχένος ὄπι-

σει τη ζωή του στη συμπλοκή του με το Δαρείο, καθώς οι Πέρσες με άλογα και ξίφη και μαχαίρια αμύνονταν για την προάσπιση του βασιλιά τους· ούτε (ήταν φοβερό) να αποτύχει, καθώς ανέβαινε στα τείχη της Βαβυλώνας, και να σκοτωθεί λόγω της μεγάλης του αισιοδοξίας. Έτσι έγινε και με τον Πελοπίδα και τον Επαμεινώνδα[121]· ο θάνατός τους οφείλεται στην αρετή τους κι όχι στην κακή τους τύχη μπροστά σε τόσο σπουδαία κατορθώματα. Της διερευνώμενης τώρα Τύχης του Αλεξάνδρου ποιο ήταν το έργο, καθώς χτυπιόταν και βαλλόταν με ασήμαντα όπλα και τυχαία αντικείμενα σε μια βάρβαρη και μικρή πολίχνη, στις εσχατιές μιας παραποτάμιας περιοχής, που περιέβαλε και απέκρυψε στα τείχη της το βασιλιά όλης της οικουμένης και τον κυρίαρχό της; Γιατί, χτυπήθηκε με ξίφος στο κεφάλι που διαπέρασε το κράνος του, και κάποιος άλλος με βέλος τόξου τραυμάτισε το στέρνο του, που, αφού καρφώθηκε στα οστά γύρω από τα στήθη του, έσπασε, και το ξύλινο μέρος του βέλους εξείχε λυγισμένο, ενώ η αιχμή του έμεινε μέσα του σε τραύμα πλάτους τεσσάρων δακτύλων και μήκους πέντε[122]. Και το χειρότερο από όλα, ο ίδιος αμυνόταν προς τους απέναντί του και αυτόν που τον πλήγωσε και τόλμησε να τον πλησιάσει με το ξίφος πρόλαβε και τον σκότωσε με το λεπίδι του ρίχνοντάς τον κάτω· στο μεταξύ, ένας άλλος έτρεξε από ένα μύλο και με

σθεν πληγὴν κατήνεγκεν, ἣ συνέχεε τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ σκοτωθέντος· ἡ δ᾽ Ἀρετὴ παρῆν, θάρσος μὲν αὐτῷ, ῥώμην δὲ καὶ σπουδὴν τοῖς περὶ αὐτὸν ἐμποιοῦσα. Λιμναῖοι γὰρ καὶ Πτολεμαῖοι καὶ Λεοννάτοι, καὶ ὅσοι τὸ τεῖχος ὑπερκαταβάντες ἢ ῥήξαντες ἔστησαν πρὸ αὐτοῦ, τεῖχος ἀρετῆς ἦσαν, εὐνοίᾳ καὶ φιλίᾳ τοῦ βασιλέως τὰ σώματα καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰς ψυχὰς προβαλλόμενοι. οὐ γὰρ διὰ Τύχην ἀγαθῶν βασιλέων ἑταῖροι προαποθνῄσκουσιν ἑκουσίως καὶ προκινδυνεύουσιν, ἀλλ᾽ ἔρωτι τῆς Ἀρετῆς ὥσπερ ὑπὸ φίλτρων μέλιτται τῷ ἄρχοντι προσέχονται καὶ προσπεφύκασι. τίς οὖν οὐκ ἂν εἴποι τότε παρὼν ἀκίνδυνος θεατής, ὅτι Τύχης μέγαν ἀγῶνα κατ᾽ Ἀρετῆς θεᾶται, καὶ τὸ μὲν βάρβαρον παρ᾽ ἀξίαν ἐπικρατεῖ διὰ Τύχην, τὸ δ᾽ Ἑλληνικὸν ἀντέχει παρὰ δύναμιν δι᾽ Ἀρετήν, κἂν μὲν ἐκεῖνοι περιγένωνται, Τύχης καὶ δαίμονος φθονεροῦ καὶ νεμέσεως ἔσται τὸ ἔργον· ἂν δ᾽ οὗτοι κρατήσωσιν, Ἀρετὴ καὶ τόλμα καὶ φιλία καὶ πίστις ἐξοίσεται τὸ νικητήριον; ταῦτα γὰρ μόνα παρῆν Ἀλεξάνδρῳ, τῆς δ᾽ ἄλλης δυνάμεως καὶ παρασκευῆς στόλων καὶ ἵππων καὶ στρατοπέδων μέσον ἔθηκεν ἡ Τύχη τὸ τεῖχος. ἐτρέψαντο μὲν οὖν τοὺς βαρβάρους οἱ Μακεδόνες, καὶ πεσοῦσιν αὐτοῖς ἐπι-

ρόπαλο τον χτύπησε από πίσω στον αυχένα, χτύπημα που του έφερε σκοτοδίνη και λιποθυμία· όμως ήταν παρούσα εκεί η Αρετή, που σ' αυτόν εμφυσούσε θάρρος, και δύναμη και ταχύτητα στο στράτευμά του. Γιατί, οι Λημναίοι και οι Πτολεμαίοι και οι Λεοννάτοι και όσοι ανέβηκαν στα τείχη και τα γκρέμισαν και στάθηκαν μπροστά του , ήταν το τείχος της Αρετής, προτάσσοντας για χάρη της αγάπης και της φιλίας προς το βασιλιά τους τα σώματα και τα πρόσωπα και τις ψυχές τους. Γιατί, δεν πεθαίνουν οι φίλοι των ενάρετων βασιλέων εκούσια[123] και ούτε μπαίνουν σε κινδύνους λόγω της Τύχης, αλλά από έρωτα προς την Αρετή, όπως ακριβώς τρέχουν και κολλούν οι μέλισσες στον κηφήνα από αγάπη. Ποιος ακίνδυνος θεατής δε θα έλεγε μπροστά σ' αυτό το θέαμα ότι παρακολουθεί μεγάλο αγώνα της Τύχης εναντίον της Αρετής, και ότι οι βάρβαροι επικρατούν χωρίς να το αξίζουν λόγω της Τύχης, ενώ οι Έλληνες αντέχουν πάνω από τις δυνάμεις τους λόγω της Αρετής, κι ότι, αν εκείνοι επιβληθούν, η νίκη ανήκει στην Τύχη και στο φθονερό δαίμονα και στη νέμεση· αν όμως επιβληθούν οι Έλληνες, θα προκαλέσει τη νίκη η Αρετή και η τόλμη και η φιλία και η αυτοπεποίθηση; Μόνα αυτά συνόδευαν τον Αλέξανδρο, και ανάμεσα στην άλλη δύναμη και την προετοιμασία στόλων και ιππικού και πεζικού ύψωσε η Τύχη τα τείχη. Βέβαια οι Μακεδόνες έτρε-

κατέσκαψαν τὴν πόλιν. Ἀλεξάνδρῳ δ' οὐδὲν ἦν ὄφελος· <ἀν>ήρπαστο γὰρ μετὰ τοῦ βέλους, καὶ τὸν κάλαμον ἐν τοῖς σπλάγχνοις εἶχε, καὶ δεσμὸς ἦν αὐτῷ καὶ ἧλος τὸ τόξευμα τοῦ θώρακος πρὸς τὸ σῶμα. καὶ σπάσαι μὲν ὥσπερ ἐκ ῥίζης τοῦ τραύματος βιαζομένοις οὐχ ὑπήκουεν ὁ σίδηρος, ἕδραν ἔχων τὰ πρὸ τῆς καρδίας στερεὰ τοῦ στήθους· ἐκπρῖσαι δὲ τοῦ δόνακος οὐκ ἐθάρρουν τὸ προῦχον, ἀλλ' ἐφοβοῦντο, μήπως σπαραγμῷ σχιζόμενον τὸ ὀστέον ὑπερβολὰς ἀλγηδόνων παράσχη καὶ ῥῆξις αἵματος ἐκ βάθους γένηται. πολλὴν δ' ἀπορίαν καὶ διατριβὴν ὁρῶν αὐτὸς ἐπεχείρησεν ἐν χρῷ τοῦ σώματος ἀποτέμνειν τῷ ξιφιδίῳ τὸν οἰστόν· ἠτόνει δ' ἡ χεὶρ καὶ βάρος εἶχε ναρκῶδες ὑπὸ φλεγμονῆς τοῦ τραύματος. ἐκέλευεν οὖν ἅπτεσθαι καὶ μὴ δεδιέναι θαρρύνων τοὺς ἀτρώτους· καὶ τοῖς μὲν ἐλοιδορεῖτο κλαίουσι καὶ περιπαθοῦσι, τοὺς δὲ λιποτάκτας ἀπεκάλει, μὴ τολμῶντας αὐτῷ βοηθεῖν· ἐβόα δὲ πρὸς τοὺς ἑταίρους «μηδεὶς ἔστω μηδ' ὑπὲρ ἐμοῦ δειλός· ἀπιστοῦμαι μὴ φοβεῖσθαι θάνατον, εἰ τὸν ἐμὸν φοβεῖσθ' ὑμεῖς».

ψαν σε φυγή τους βαρβάρους και πάνω από τα πτώματά τους σώρευσαν σε ερείπια την πόλη τους. Αλλά για τον Αλέξανδρο δεν υπήρχε κανένα όφελος· τον πήραν έξω με καρφωμένο στο στέρνο του το βέλος, και το καλάμι του βέλους ήταν μπηγμένο στα σωθικά του, και το χτύπημα του βέλους έδεσε και κάρφωσε το θώρακά του με το σώμα του. Και ενώ προσπαθούσαν να βγάλουν από το τραύμα, όπως από ρίζα, την αιχμή του βέλους, δεν υπάκουε το σίδερο, καθώς είχε καρφωθεί, δίπλα στην καρδιά, στα οστά του στέρνου· κι ούτε τολμούσαν να πριονίσουν το ξύλινο τμήμα του βέλους που προεξείχε, αλλά φοβούνταν μήπως με το τράνταγμα του πριονισμού το κόκαλο προκαλούσε μεγάλους πόνους, και προκληθεί εσωτερική αιμορραγία. Και βλέποντας ο Αλέξανδρος μεγάλη δυσκολία και καθυστέρηση, επιχείρησε ο ίδιος να κόψει το βέλος σύρριζα με το σώμα του με μαχαίρι[124]· όμως το χέρι του δεν είχε δύναμη και είχε νεκρωθεί από τη φλεγμονή του τραύματος. Και έδιδε εντολή να το επιχειρήσουν οι άλλοι και να μη φοβηθούν, δίδοντας θάρρος στους υγιείς· και κορόιδευε αυτούς που έκλαιγαν και υπόφεραν, ενώ τους άλλους τους αποκαλούσε λιποτάκτες, γιατί δεν τολμούσαν να τον βοηθήσουν· και φώναζε στους εταίρους του: «Κανείς μη σταθεί δειλός για μένα· γιατί δε γίνομαι πιστευτός ότι δε φοβάμαι το θάνατο, αν εσείς φοβάστε το δικό μου θάνατο».

ΣΧΟΛΙΑ
ΜΟΡΦΟΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ – ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ – ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ

1. *Οὗτος ὁ τῆς Τύχης λόγος ἐστίν:*

α) Η έναρξη του πονήματος αυτού του Πλουτάρχου με τη δεικτική αντωνυμία *οὗτος* και χωρίς κανένα σύνδεσμο ίσως είναι ανακεφαλαίωση ευρύτερου λόγου για το πολυσυζητημένο, φαίνεται, θέμα, αν ο μεγάλος Μακεδόνας στρατηλάτης Αλέξανδρος όφειλε τη μεγάλη του εποποιία και δόξα στις συγκυρίες της εποχής του και στην Τύχη ή στην ανδρεία και την αρετή του. Αν ο Πλούταρχος τώρα άρχιζε να εκθέτει τις απόψεις του, για να υπερασπισθεί τις θέσεις του, θα χρησιμοποιούσε τη δεικτική αντωνυμία *ὅδε*, γιατί αυτή αναφέρεται στα επόμενα, ενώ η *οὗτος* αναφέρεται στα προηγούμενα.

β) Στην έννοια της Τύχης, ως Νεράιδας ή Ωκεανίδας και θεάς, πιστεύει από τα πανάρχαια χρόνια η ελληνική θυμοσοφία και διανόηση. Η Τύχη καθορίζει το πεπρωμένο και τη μοίρα του κάθε ανθρώπου. Στα Ορφικά μυστήρια της Σαμοθράκης η λατρεία της έχει πρωταρχική θέση. Πρώτος αναφέρεται ότι την απεικόνισε ο Χίος γλύπτης Βούπαλος (6^{ος} αι. π.Χ.) ως γυναίκα που στο κεφάλι της έχει την ουράνια σφαίρα και στο δεξί της χέρι το κέρας της Αμάλθειας. Η λατρεία

της έκτοτε συνεχίζεται στα κλασικά, ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια με πολλές αναπαραστάσεις της και ναούς σε πολλές πόλεις της αρχαίας Ελλάδας και της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Σήμερα είναι ευρέως διαδεδομένη η άποψη ότι σε μεγάλο βαθμό το άστρο κάθε ανθρώπου εξαρτάται από την καλή ή την κακή του τύχη.

2. *δεῖ δ' ἀντειπεῖν ... ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου δυσχεραίνοντος καὶ ἀγανακτοῦντος:*

Σαφή θέση παίρνει ο Πλούταρχος υπέρ του Αλεξάνδρου φανταζόμενος ότι θα αγανακτούσε πολύ, αν ζούσε και διαπίστωνε ότι οι πολλοί του «χρεώνουν» τα συγκλονιστικά του κατορθώματα στην Τύχη κι όχι στην ανδρεία και στην αρετή του. Η αναφορά του Πλουτάρχου στους αιματηρούς αγώνες του Αλεξάνδρου και στα ποικίλα τραύματά του, καθώς πρώτος ορμά σε κάθε μάχη, δεν αφήνει περιθώρια για μια τέτοια παραποίηση έως κατασυκοφάντηση της αλήθειας. Στους Παράλληλους βίους του, στο έργο «Αλέξανδρος και Καίσαρ» απομονώνει τις γεμάτες μεγαλείο, τόλμη και γενναιότητα στιγμές του Αλεξάνδρου ως καθαρό προϊόν ελεύθερης επιλογής και βούλησης που διέπεται από μια ακόρεστη επιθυμία για επιτυχία και δόξα. (Βλ. και Πλουτάρχου, «Αλέξανδρος – Καίσαρ», Μετάφραση – σχόλια Γ. Ράπτη, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005).

Εξάλλου, στις αμέσως επόμενες παραγράφους απαριθμεί αυτά τα τραύματα του Αλεξάνδρου, που θυμίζουν την υμνολογία της Μεγάλης Εβδομάδος με το «*Λαέ μου τί ἐποίησα καὶ τί μοι ἀνταπέδωκας ...*».

3. *πολλὰς ἀΰπνους νύκτας ... πολεμίζων:*

Αναφορά στους στίχους του Ομήρου από την Ιλιάδα (Ι, 325-236), όπου το πρότυπο του Αλεξάνδρου, ο Αχιλλέας, εκφράζει το δικαιολογημένο παράπονό του στον Οδυσσέα, αφού μέρα και νύχτα πολεμά, μα δε βρίσκει την πρέπουσα αναγνώριση, ιδιαίτερα από τον Αγαμέμνονα.

4. *μή μου διάβαλλε τὴν ἀρετήν:*

Ζωηρούς εκφραστικούς τρόπους επιλέγει ο Πλούταρχος, καθώς φαντάζεται τον Αλέξανδρο να διαμαρτύρεται ενώπιον της Τύχης εντονότατα για κάθε απόπειρα οικειοποίησης του έργου του. Έτσι, ο λόγος γίνεται παραστατικός και ζωντανότατος.

5. *Δαρεῖος ἦν σὸν ἔργον:*

Και στους Παράλληλους βίους (Αλέξανδρος – Καίσαρ) ακριβώς την ίδια φρασεολογία χρησιμοποιεί ο Πλούταρχος για το Δαρείο. Έγινε βασιλιάς τυχαία, ενώ ήταν δούλος και αγγελιαφόρος, ενώ ο ίδιος ο Αλέξανδρος έχει βασιλική καταγωγή (Κεφ. 18).

6. *Σαρδανάπαλος:*

Στο βασιλιά των Ασσυρίων Σαρδανάπαλο και την επιγραφή στο άγαλμά του με το ρηχό περιεχόμενο των ιδανικών του και την προσήλωση στα υλικά αγαθά και την ηδονική επίγεια ζωή αναφέρεται τόσο ο Πλούταρχος (στο Β΄ Λόγο περί Τύχης ή Αρετής, Κεφ. 3) όσο και ο Αρριανός στην «Αλεξάνδρου Ανάβαση», Βιβλίο Β΄, Κεφ. 5, όπου συγκεκριμένα αναφέρει:

«*Καὶ αὐτὸς ἐφειστήκει Σαρδανάπαλος συμβεβληκὼς τὰς χεῖρας ἀλλήλαις, ὡς μάλιστα εἰς κρότον συμβάλλονται, καὶ*

ἐπίγραμμα ἐπιγέγραπτο αὐτῷ ... σὺ δέ, ὦ ξένε, ἔσθιε καὶ πίνε καὶ παῖζε, ὡς τἆλλα τὰ ἀνθρώπινα οὐκ ὄντα τούτου ἄξια· τὸν ψόφον αἰνισσόμενος, ὅνπερ αἱ χεῖρες ἐπὶ τῷ κρότῳ ποιοῦσι· καὶ τὸ παῖζε ῥαδιουργότερον ἐγγεγράφθαι ἔφασαν τῷ Ἀσσυρίῳ ὀνόματι».

Στο Σαρδανάπαλο, τη θηλυπρέπεια και τις σεξουαλικές του ιδιαιτερότητες αναφέρεται και ο Αθήναιος (Δειπνοσοφιστές ΙΒ', 528), λέγοντας ότι *«ἦν κεκοσμημένος γυναικιστί»*, καθώς και ο Διόδωρος ο Σικελιώτης (ΚΓ', 1), σημειώνοντας ότι *«μετεδίωκε τὰς ἀφροδισιακὰς τέρψεις ἀνδρὸς ἅμα καὶ γυναικός»*.

7. *Σοῦσα:*

Μια από τις πρωτεύουσες του Περσικού βασιλείου.

8. *Ἄρβηλα:*

Πόλη της Περσίας κοντά στα Γαυγάμηλα, όπου ο Δαρείος υπέστη τη μεγάλη ήττα από τον Αλέξανδρο το 331 π.Χ.

9. *Γρανικὸς ποταμός:*

Η αναφορά στους μεγάλους κινδύνους που διέτρεξε ο Αλέξανδρος στην πορεία του προς τα βάθη της Ασίας δε γίνεται με τη χρονολογική τους σειρά. Η μάχη στο Γρανικό έγινε το 334 π.Χ., όπου ο Αλέξανδρος γλίτωσε την τελευταία στιγμή, όταν ο Κλείτος έκοψε το υψωμένο εναντίον του Μακεδόνα βασιλιά χέρι του Πέρση σατράπη Σπιθριδάτη.

10. *Μιθριδάτης:*

Γαμβρός του Δαρείου, που πολέμησε στη μάχη του Γρανικού. Σκοτώθηκε εκεί μαζί με πολλούς άλλους ηγεμόνες και σατράπες της Ασίας, όπως ο Νιφάτης, Πετήνης, Σπιθριδάτης, Μιθροβουζάνης, Φαρνάκης, Ωμάρης κ.λ.π. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Α, 16).

11. *Ὦχος:*

Επώνυμο του Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη Γ'. Πήρε το θρόνο, αφού διέπραξε πολλές δολοφονίες, ακόμη και συγγενών του, και είχε πολλές επιτυχίες με κατάληψη της Κύπρου, της Αιγύπτου κ.τ.λ. Στη διάρκεια της εξουσίας του θεωρούνταν από τους πλέον πετυχημένους βασιλείς της Περσίας και πρότυπο ευδαίμονα βασιλιά. Τελικά δολοφονήθηκε από τον Αιγύπτιο ευνούχο Βαγώα. Τον διαδέχθηκε ο Δαρείος ο Κοδομανός, ο αντίπαλος του Αλεξάνδρου. (Βλ. και Β' λόγο Πλουτάρχου, Περί Τύχης ή Αρετής, Κεφ. 5).

12. *Ἀρτοξέρξης:*

Το όνομα αυτό (και *Ἀρταξέρξης*) φέρουν οι Πέρσες βασιλείς: α) ο γιος του Ξέρξη, β) ο γιος του Δαρείου του Νόθου, αποκαλούμενος και Μνήμων, γ) ο Ώχος και δ) ο ανορθωτής της βασιλείας των Σασσανιδών.

13. *εἰς θρόνον Κύρου ... ἐνίδρυσας:*

Πρόκειται για τον Κύρο τον Πρεσβύτερο, γιο του Καμβύση και ιδρυτή του Περσικού κράτους με την ένωση Μήδων και Περσών μετά τη μάχη των Μασσαγετών το 530 π.Χ. (Ο Κύρος ο Νεότερος, γιος του Δαρείου και της Παρυσάτιδας, δε χρημάτισε βασιλιάς των Περσών).

14. *Πρῶτον Ἰλλυριοῖς λίθῳ τὴν κεφαλὴν ... ἠλοήθην:*

Αναφορά στην εκστρατεία του Αλεξάνδρου εναντίον των Ιλλυριών (και Τριβαλλών) στα βόρεια της Μακεδονίας πριν από τη μεγάλη εξόρμησή του στην Ασία, για να έχει εξασφαλισμένα τα νώτα του. (Βλ. και Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Α', 4, 5, 7).

15. *ἐν Ἰσσῷ:*

Είναι η ισχυρή μάχη του 333 π.Χ. μεταξύ των στρατευμάτων του Αλεξάνδρου και του Δαρείου, όπου κατατροπώθηκε ο Πέρσης βασιλιάς και αιχμαλωτίστηκε η οικογένειά του. Στη μάχη αυτή τραυματίστηκε ο Αλέξανδρος, όπως ο ίδιος με επιστολή του ενημερώνει τον Αντίπατρο στη Μακεδονία, αλλά *«οὐκ εἴρηκεν ὅστις ἦν ὁ τρώσας»*, όπως γράφει ο Πλούταρχος στον «Αλέξανδρο» των Παράλληλων βίων (Κεφ. 20). Στο ίδιο όμως κεφάλαιο ο Πλούταρχος αναφέρει ότι *«ἀγωνιζόμενος, ὥστε τρωθῆναι ξίφει εἰς τὸν μηρόν, ὡς Χάρης φησί, ὑπὸ Δαρείου· συμπεσεῖν γὰρ αὐτοὺς εἰς χεῖρας»*.

Και ο Αρριανός στην περιγραφή της μάχης της Ισσού δεν αναφέρει προσωπική σύγκρουση Αλεξάνδρου – Δαρείου, αφού με την πρώτη επέλαση του Αλεξάνδρου ο Δαρείος τράπηκε σε φυγή *«εὐθὺς ὡς εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἅρματος σὺν τοῖς πρώτοις»*. (Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Β, 11).

16. *πρὸς δὲ Γάζῃ τὸν σφυρὸν ἐτοξεύθην:*

Στον τραυματισμό του Αλεξάνδρου κατά την πολιορκία και κατάληψη της Γάζας ο Αρριανός (Αλεξάνδρου Ανάβαση, Β, 26) σημειώνει: *«Αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος βάλλεται καταπέλτῃ διὰ τῆς ἀσπίδος διαμπὰξ καὶ τοῦ θώρακος εἰς τὸν ὦμον»*.

17. *ἐν Μαρακανδάνοις:*

Τα Μαράκανδα ήταν πόλη της Σογδιανής στην Κεντρική Ασία. Στην κατάληψή της από τον Αλέξανδρο αναφέρεται ο Αρριανός (Βιβλίο Γ, 30, Δ, 3, Ε, 2 και Ε, 5).

18. *ἐν Ἀσπασίοις:*

Οι Ασπάσιοι ήταν ισχυρό Ινδικό φύλο. Ο Αλέξανδρος *«προσβαλὼν αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου, ἐτρέψατο καὶ κατέκλεισεν ἐν*

τῇ πόλει, αὐτὸς δὲ τιτρώσκεται βέλει διὰ τοῦ θώρακος ἐς τὸν ὦμον, τὸ δὲ τραῦμα οὐ χαλεπὸν αὐτῷ ἐγένετο». (Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Δ΄, 23).

19. *ἐν δὲ Μαλλοῖς:*

Η πόλη των Μαλλών λίγο έλειψε να γίνει ο τάφος του Αλεξάνδρου, λόγω του παράτολμου εγχειρήματός του να ανεβεί πρώτος στα τείχη της με τον Πτολεμαίο και το Λιμναίο. Όμως, κατά την άνοδό τους στα τείχη έσπασε η σκάλα και οι ατρόμητοι Μακεδόνες αντί να ριχθούν έξω από τα τείχη ρίχτηκαν μέσα στην πόλη, ο βασιλιάς και οι δύο αξιωματικοί του ανάμεσα σε χιλιάδες εχθρούς! Ο Αλέξανδρος εκεί σκότωσε τον άρχοντά τους, αλλά τραυματίστηκε στη συνέχεια βαρύτατα με βέλος στο στέρνο, έχασε τις αισθήσεις του και γλίτωσε την έσχατη στιγμή, καθώς όρμησαν από τις πύλες και οι άλλοι Μακεδόνες. Λεπτομέρειες αυτού του περιστατικού, πρωτόγνωρου για το παράτολμο θάρρος του Αλεξάνδρου, αναφέρει ο Αρριανός (Βιβλ. ΣΤ΄, 9-11), με συνοδούς του τον Πευκέστα, το Λεοννάτο και τον Αβρέα στη θέση του Πτολεμαίου και του Λιμναίου, καθώς και ο Πλούταρχος στους Παράλληλους βίους (Αλέξανδρος – Καίσαρ, Κεφ. 63), όπου σημειώνει: *«Ἀλέξανδρος, τραύματα πολλὰ λαβὼν ... ἁρπασθεὶς ἀναίσθητος ἐκομίζετο καὶ παραυτίκα μὲν ὡς τεθνεῶτος ἦν λόγος ἐν τῷ στρατοπέδῳ ...»*.

20. *ἄορνα ὕψη:*

Είναι οχυρές ακροπόλεις, η Άορνος Πέτρα και η Σογδιανή Πέτρα, στα βάθη της Ασίας με δυσθεώρητα ύψη, που ούτε όρνεα δεν πετούσαν από πάνω τους. Στην κατάληψη αυτών των οχυρών ύστερα από παράτολμες προσπάθειες αναφέρεται

ο Αρριανός (Δ΄, 28-30 και Δ΄, 16-19). Την Άορνο Πέτρα δεν είχε καταφέρει να την κυριεύσει, κατά την τοπική παράδοση, ούτε ο Ηρακλής. Στη Σογδιανή Πέτρα εξάλλου ο Αλέξανδρος γνώρισε και παντρεύτηκε την κόρη του άρχοντα Οξυάρτη Ρωξάνη.

21. *θηρίων ὑπερφυεῖς ὄψεις:*

Είναι οι πολεμικοί ελέφαντες του Πώρου και άλλων Ινδικών φύλων, που στη θέα τους προκαλούσαν στους αντιπάλους τρόμο.

22. *ἄγριαι δίαιται:*

Ίσως εννοεί τον τρόπο διαβίωσης των κατοίκων της παραλιακής ζώνης της Γεδρωσίας, όπου οι καλύβες των φτωχών φαράδων ήταν κατασκευασμένες από οστά ψαριών.

23. *παλιμπροδοσίαι:*

Στη μακρόχρονη εκστρατεία του ο Αλέξανδρος προδόθηκε αρκετές φορές από εχθρούς και φίλους. Διορισμένοι άρχοντες σε διάφορες περιοχές που κατέλαβε μετά την απομάκρυνσή του αποστάτησαν, ενώ συνωμότησαν εναντίον του και στρατηγοί και στρατιώτες και οι βασιλικοί παίδες. Η τιμωρία όλων αυτών ήταν από τον Αλέξανδρο παραδειγματική.

24. *ἀπεσείοντο αἱ Θῆβαι τὴν Χαιρωνικὴν κόνιν:*

Αναφορά στη μάχη της Χαιρώνειας, το 338 π.Χ., όπου ο Φίλιππος (και ο νεαρός τότε Αλέξανδρος) επιβλήθηκαν στους συνασπισμένους Έλληνες της Νότιας Ελλάδας και επιτεύχθηκε έτσι η ένωση των Ελλήνων και η συναπόφασή τους για κοινή εκστρατεία εναντίον των Περσών. Η απροσδόκητη δολοφονία του Φιλίππου Β΄ στους γάμους της κόρης του άφησε λαμπρό πεδίο τιμωρίας των μόνιμων διαιρετών του Ελληνικού λαού, αλλά και δόξας στον Αλέξανδρο.

25. *ἡ Μακεδονία πρὸς Ἀμύνταν ἀποβλέπουσα:*

Μετά το θάνατο του Φιλίππου Β΄ ο Αμύντας, γιος του βασιλιά Περδίκα Γ΄, επιχείρησε μάταια να καταλάβει το θρόνο της Μακεδονίας.

26. *τοὺς Ἀερόπου παῖδας:*

Γιος του Αερόπου, από τη βασιλική γενιά της Λυγκηστίδας, με το όνομα Αλέξανδρος αναφέρεται από τον Αρριανό (Α, 7) ως φήμη ότι κατέρχεται να τιμωρήσει τη Θήβα για την αποστασία της λίγο πριν από την εκστρατεία του Αλεξάνδρου Γ΄ στην Ασία.

27. *τὸ Περσικὸν χρυσίον ῥέον:*

Είναι η γνώριμη τακτική των Περσών, που εξαγοράζουν με το άφθονο χρήμα τις πολιτικές ηγεσίες σε πόλεις της Ελλάδας, για να τις στρέψουν σε πόλεμο μεταξύ τους. Στη διαδρομή τους το έπραξαν επανειλημμένα τόσο στον Πελοποννησιακό πόλεμο, όσο και αργότερα με τον Κόνωνα, τους Θηβαίους κ.τ.λ., μέχρι και τα χρόνια του Αλεξάνδρου.

28. *κενοὶ οἱ Φιλίππου θησαυροὶ χρημάτων:*

Είναι γνωστή η πενιχρή οικονομική κατάσταση του βασιλείου της Μακεδονίας. Την επικαλείται συχνά ο Αλέξανδρος, ιδίως στην ομιλία του στους επαναστατημένους στρατιώτες του στην Ώπη (Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Ζ΄, 9).

29. *ὡς Ὀνησίκριτος ἱστορεῖ:*

Ιστορικός και φιλόσοφος, μαθητής του κυνικού Διογένη. Ακολούθησε τον Αλέξανδρο Γ΄ στην εκστρατεία και το Νέαρχο στον περίπλου της Ινδικής. Όπως ο Πτολεμαίος του Λάγου και ο Αριστόβουλος του Αριστοβούλου, έγραφε και αυτός

την ιστορία της εκστρατείας του Αλεξάνδρου στην Ασία, υπερτονίζοντας την προσωπική του συμβολή.

30. *Ἀριστόβουλος καὶ Πτολεμαῖος ὁ βασιλεύς:*

Είναι συνοδοί στο στενό επιτελείο του Αλεξάνδρου κατά την εκστρατεία. Ο Πτολεμαίος πήρε το βασίλειο της Αιγύπτου μετά το θάνατο του βασιλιά. Αμφότεροι είναι οι πλέον αξιόπιστοι ιστορικοί του έργου του Αλεξάνδρου και σ' αυτούς κατά κανόνα στηρίζει τη συγγραφή του ο Αρριανός, όπως ο ίδιος το καταθέτει (Α', 1).

31. *Ἀναξιμένης:*

Ιστορικός και φιλόσοφος, μαθητής του κυνικού Διογένη, από τη Λάμψακο, στην εποχή του Αλεξάνδρου.

32. *Δοῦρις:*

Ιστορικός από τη Σάμο στα χρόνια του Πτολεμαίου του Φιλάδελφου. Έγραψε κι αυτός Ιστορία για το κατακτητικό και εκπολιτιστικό έργο του Αλεξάνδρου.

33. *ἄβουλος οὖν καὶ προπετὴς Ἀλέξανδρος;*

Ρητορική ερώτηση του Πλουτάρχου που ισοδυναμεί με έντονη άρνηση. Δεν ήταν ασφαλώς ο Αλέξανδρος απερίσκεπτος, αλλά φορέας *«μεγαλοψυχίας, συνέσεως, σωφροσύνης, ἀνδραγαθίας»*, αρετές που αποκόμισε δίπλα στο μεγάλο Σταγειρίτη φιλόσοφο Αριστοτέλη.

34. *τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν ἀκολουθεῖν αὐτῷ ἐφόδιον:*

Είναι γνωστή η αγάπη του Αλεξάνδρου για τα ομηρικά έπη, ιδίως για την Ιλιάδα, αφού εκεί αναγνώριζε τον Αχιλλέα ως προπάππο του και πρότυπο της δράσης του. Τόσο η Ιλιάδα όσο και η ασπίδα του Αχιλλέα που πήρε από την Τροία τον συνοδεύουν στη μεγάλη του εκστρατεία. Κοιμάται

με την Ιλιάδα κάτω από το προσκέφαλό του και τη μελετά όχι ως ψυχαγωγικό ανάγνωσμα αλλά ως *«ἐφόδιον ἀφοβίας καὶ ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης καὶ μεγαλοψυχίας»*.

35. *Λύκειον:*

Η γνωστή περιπατητική Σχολή του Αριστοτέλη στην Αθήνα.

36. *ἐν Ἀκαδημείᾳ:*

Η Σχολή του φιλοσόφου Πλάτωνα στην Αθήνα.

37. *οὔτε Πυθαγόρας ἔγραφεν οὐδὲν οὔτε Σωκράτης οὔτε Ἀρκεσίλαος οὔτε Καρνεάδης:*

Οι μεγάλοι της ανθρωπότητας (όπως και ο Χριστός) κατά κανόνα δεν αφήνουν συγγράμματα κι ούτε καταξιώθηκαν περισσότερο με τις θεωρίες τους όσο με τη «βιωτή», τον τρόπο δηλαδή της ζωής τους. Έτσι πέρασαν στην Ιστορία ο Πυθαγόρας, ο Σωκράτης κ.ά.

Ο Αρκεσίλαος (από τις αρχές του 3^{ου} π.Χ. αι.) από την Πιτάνη της Αιολίας, μαθητής του Πολέμωνα, είναι ο ιδρυτής της Μέσης Ακαδημείας.

Ο Καρνεάδης (από τις αρχές του 2^{ου} π.Χ. αι.) από την Κυρήνη της Λιβύης ίδρυσε τη Νέα Τρίτη Ακαδημεία, δίδοντας νέα πνοή στη φιλοσοφική θεωρία του Πλάτωνα με την κριτική του απέναντι των Στωικών.

38. *Κριτίαι καὶ Ἀλκιβιάδαι καὶ Κλειτοφῶντες:*

Μαθητές του Σωκράτη και ομώνυμα έργα του Πλάτωνα. Η δράση τους ήταν αντίθετη με τη θεωρία του δασκάλου τους. Ο Κριτίας ήταν ο σκληρότερος των Τριάντα τυράννων του 403 π.Χ. και ο Αλκιβιάδης ατίθασος και μοιραίο πολιτικό πρόσωπο για την Ιστορία της Αθήνας, με την εξώθηση της

Πολιτείας για την εκστρατεία στη Σικελία και την υπόλοιπη ανερμάτιστη δράση του, δημόσια και ιδιωτική.

39. *Ὑρκανοὺς γαμεῖν ἐπαίδευσε, ... Σογδιανοὺς πατέρας τρέφειν καὶ μὴ φονεύειν· ... Πέρσας σέβεσθαι μητέρας καὶ μὴ γαμεῖν:*

Όσοι στο έργο του Μ. Αλεξάνδρου βλέπουν ένα ασυγκράτητο και πολεμοχαρή κατακτητή και αμφισβητούν την εκπολιτιστική διάστασή του στο χωρίο αυτό του Πλουτάρχου παίρνουν τη δέουσα απάντηση και μάλιστα με τη επιβαλλόμενη χρονική απόσταση ανάμεσα στα γεγονότα και στην αποτίμησή τους. Ο ελληνικός πολιτισμός με τις Αλεξάνδρειες, τη Βουκεφάλια, τη Νίκαια κ.ά., διάσπαρτες από την Αίγυπτο μέχρι τον Ύφαση ποταμό, δεν επιβλήθηκε βίαια. Έγινε αποδεκτός χάρη στην αναγνώριση της ανωτερότητάς του από τους Ασιατικούς λαούς που τον γνώρισαν. Γι' αυτό εξάλλου κράτησαν ζωντανή επί αιώνες την ανάμνηση του Αλεξάνδρου.

40. *Κλειτόμαχον, Ἀσδρούβαν λεγόμενον:*

Καρχηδόνιος φιλόσοφος του 2ου π.Χ. αιώνα, μαθητής του Καρνεάδη και συνεχιστής του έργου του. Ήταν πολυγραφότατος με εκατοντάδες φιλοσοφικά και ιστορικά πονήματα.

41. *Ζήνων:*

Ο Ζήνων (334-264 π.Χ.) από το Κίτιο της Κύπρου είναι ο ιδρυτής της Ποικίλης Στοάς στην Αθήνα και θεμελιωτής της στωικής φιλοσοφίας. Μαθήτευσε κοντά στους μεγάλους δασκάλους – φιλοσόφους Κράτη, Ξενοκράτη και Πολέμωνα και οργάνωσε το δικό του φιλοσοφικό σύστημα, που στην προσωπική ζωή επέβαλλε λιτότητα και στην πολιτική ζωή κο-

σμοπολιτισμό, όπως τον είχαν εκθρέψει τα νέα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα και το όραμα του Αλεξάνδρου για τον οικουμενισμό. Η στωική φιλοσοφία βρήκε το ίδιο πρόσφορο έδαφος, λόγω συνθηκών, και στα πλαίσια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, αφού αποτελεί πλέον παρελθόν η έννοια της πόλης – κράτους και κάθε φυλετική και θρησκευτική ιδιαιτερότητα έχει αμβλυνθεί αισθητά.

42. *Διογένης ὁ Βαβυλώνιος:*

Στωικός φιλόσοφος από τη Σελεύκεια στον Τίγρη ποταμό, κοντά στη Βαβυλώνα, διάδοχος στη Σχολή του Ζήνωνα στα τέλη του 3ου και αρχές του 2ου π.Χ. αιώνα. Έζησε πολλά χρόνια και υποστήριξε τις θέσεις του με πολλές πραγματείες και συγγράμματα, που δε διασώθηκαν, όπως και του δασκάλου του Ζήνωνα.

43. *Σουσιανῶν καὶ Γερδωσίων παῖδες:*

Η Σουσιανή ήταν περιοχή της Περσίας με κέντρο τα Σούσα και η Γεδρωσία (ή Γαδρωσία) επαρχία της Περσίας παραθαλάσσια με τη μεγάλη έρημο, που άκρως παράτολμα διέσχισε ο Αλέξανδρος με 10.000 στρατιώτες και υποζύγια, αλλά και με μεγάλες απώλειες. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, ΣΤ', 26 – 27).

44. *Σωκράτην ξένα παρεισάγων δαιμόνια:*

Είναι η γνωστή κατηγορία εναντίον του Σωκράτη από το Μέλητο ότι «*εἰσάγει δαιμόνια καινὰ καὶ θεοὺς οὐ νομίζει*», με την οποία καταδικάστηκε σε θάνατο το 399 π.Χ.

45. *Βάκτρα (τά):*

Μεγάλη και εύφορη επαρχία της Περσίας στα σύνορα με την Ινδία.

46. *Πλάτων μίαν γράψας πολιτείαν:*

Αναφορά στο σπουδαιότατο έργο του Πλάτωνα για την οργάνωση και διοίκηση μιας ιδανικής πολιτείας, που αποπειράθηκε να υλοποιήσει στη Σικελία επί Διονυσίου Β΄ και Δίωνος, ανεπιτυχώς. Βασική του αρχή ήταν ότι «*ἐὰν μὴ βασιλεύσωσι οἱ φιλόσοφοι καὶ μὴ φιλοσοφήσωσιν οἱ βασιλεῖς ... καὶ μὴ εἰς ταὐτὸν συμπέσῃ δύναμις πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, οὐκ ἔστι παῦλα κακῶν*».

47. *τοὺς Πλάτωνος νόμους ὀλίγοι ἀναγιγνώσκομεν:*

Αναφορά στο άλλο, πολιτειακής υφής, έργο του Πλάτωνα, στους Νόμους, ένα είδος συντάγματος που πρέπει να διέπει τις σχέσεις αρχόντων και αρχομένων σε μια σωστά δομημένη και λειτουργούσα πολιτεία.

48. *Θεμιστοκλῆς:*

Ο μεγάλος Αθηναίος στρατηγός, δημιουργός του ναυτικού μεγαλείου στα πλαίσια των Περσικών πολέμων του 480 π.Χ. και της νίκης στη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Εξορίστηκε στη συνέχεια από την πόλη του και κατέφυγε στην αυλή του Πέρση βασιλιά, ο οποίος του παραχώρησε να διοικεί τρεις πόλεις στην Ασία.

49. *πόλιν Προφθασίαν:*

Στις δεκάδες Αλεξάνδρειες που έκτισε ο Αλέξανδρος στην Ασία ο Στράβωνας αναφέρει και την Προφθάσια, στην περιοχή της Δραγκιανής, κοντά στην Αραχωσία.

50. *Βουκεφαλία:*

Είναι η πόλη προς τιμή του αγαπημένου αλόγου του Αλεξάνδρου, του Βουκεφάλα, που χάθηκε κοντά στον Υδάσπη ποταμό, όχι σε μάχη, αλλά από την προχωρημένη του ηλικία

(Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Ε΄, 14 και 19).

51. *Ἀλέξανδρος εἰκότως φιλοσοφώτατος ἂν νομίζοιτο:*

Ξεδιπλώνοντας το πλήθος των γνώσεών του ο Πλούταρχος και συγκρίνοντας την προσφορά του Αλεξάνδρου στην πράξη με τη θεωρία των μεγάλων και γνωστών φιλοσόφων της προκλασικής, κλασικής και αλεξανδρινής εποχής, αναγορεύει τον Αλέξανδρο ως μέγιστο πρακτικό φιλόσοφο.

52. *Πολιτείας Ζήνωνος ... ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῷ συντρεφομένης:*

Νέα αναφορά στην κοσμοαντίληψη και κοσμοθέαση του Ζήνωνα και της Στωικής του φιλοσοφίας, που οραματίστηκε μια παγκόσμια πολιτεία με κοινούς και δίκαιους νόμους, ως μια αγέλη, ως «*ἓν ποίμνιον καὶ εἷς ποιμὴν*», όπως διακήρυξε στη συνέχεια με την ίδια ακριβώς φρασεολογία και ο χριστιανισμός. Αυτήν την ... ετεροχρονισμένη κοσμοαντίληψη του Ζήνωνα την είχε πραγματώσει με τη δράση του ο Αλέξανδρος και διακήρυξε τα ευρύτερα σχέδια της οικουμενικότητας με τον όρκο στην Ώπη.

53. *Οὐ γὰρ ὥσπερ Ἀριστοτέλης συνεβούλευσεν αὐτῷ:*

Πράγματι, υπάρχει υπέρβαση από τον Αλέξανδρο των θέσεων και συμβουλών του Αριστοτέλη για αντιμετώπιση των Ελλήνων ηγεμονικά και των βαρβάρων δεσποτικά. Αυτή ακριβώς η υπέρβαση με κριτήριο στην αξιοκρατία την αρετή και όχι την καταγωγή ή το χρώμα, η άκρως αντιρατσιστική, κάνει μερικούς σύγχρονους υπερεθνικιστές αναλυτές να αμφισβητούν το πνεύμα και το γράμμα του «Όρκου» στην Ώπη, που σε πλάγιο λόγο περίπου τον αναφέρει ο Αρριανός (Ζ΄, 9-10), ενώ ο φιλόσοφος Ερατοσθένης, τρίτος στη σειρά διευθυ-

ντής της Αλεξανδρινής βιβλιοθήκης, τον έχει διασώσει αυτούσιο. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Τόμος 3ος, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, σχόλια σελίδων 378-379).

Το ίδιο αυτό πνεύμα του Όρκου αναλύει στη μακροπερίοδη αυτή ενότητα και ο Πλούταρχος σκιαγραφώντας την προσφορά του Αλεξάνδρου, που θεωρούσε «*συγγενεῖς μὲν τοὺς ἀγαθούς, ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηρούς*», και ότι «*τὸ μὲν Ἑλληνικὸν ἀρετῇ, τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακίᾳ τεκμαίρεσθαι*».

54. *Δημάρατος ὁ Κορίνθιος:*

Στρατηγός του Φιλίππου Β΄ που συνόδεψε τον Αλέξανδρο στη μεγάλη του εκστρατεία. Στη μάχη του Γρανικού έδωσε στον Αλέξανδρο το δόρυ του, γιατί το δικό του είχε σπάσει (Αρρ. Α΄, 15). Αλλά και νωρίτερα, στη φάση που ήταν τεταμένες οι σχέσεις Φιλίππου – Ολυμπιάδας και ο Αλέξανδρος είχε φύγει με τη μητέρα του στο βασίλειο των Μολοσσών στην Ήπειρο, ο Δημάρατος συνέβαλε τα μέγιστα στην αποκατάσταση των διαταραγμένων αυτών σχέσεων με την επιστροφή της Ολυμπιάδας και του Αλεξάνδρου στην Πέλλα. (Βλ. Πλουτάρχου Αλέξανδρος, Κεφ. 18).

55. *ἑκατὸν Περσίδας νύμφας καὶ ἑκατὸν νυμφίους Μακεδόνας:*

Αναφορά στο μεγάλο γαμήλιο γλέντι με τους στρατηγούς του Αλεξάνδρου και πλήθος στρατιωτών που παντρεύονται Περσίδες γυναίκες και τον ίδιο τον Αλέξανδρο να παίρνει γυναίκα του την κόρη του Δαρείου Στάτειρα, στο πλαίσιο της συνένωσης των λαών, βάσει του μεγάλου οικουμενικού οράματος του Μακεδόνα βασιλιά. Συνολικά, πάνω από 10.000 Έλληνες είχαν παντρευτεί Περσίδες γυναίκες.

56. *ὦ βάρβαρε καὶ ἀνόητε Ξέρξη, τὴν Ἑλλησποντίαν πονηθεὶς γέφυραν:*

Σπουδαία μεταφορά, ως σχήμα λόγου, του Πλουτάρχου, που θεωρεί πολύ σπουδαιότερη γέφυρα για τη συνένωση των λαών το γάμο Ελλήνων με Περσίδες γυναίκες, σε πλήρη αντίθεση με τη γέφυρα που κατασκεύασε ο Ξέρξης από την Άβυδο στη Σηστό, στον Ελλήσποντο, για να υποτάξει την Ελλάδα. (Βλ. και Γαβριήλ Συντομόρου, Ηροδότου Ιστορίες, Ζ΄, Κεφ. 6, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2003).

57. *Σαρδανάπαλος:*

Βλέπε σημείωση 6.

58. *τιάρα:*

Το στέμμα του Πέρση βασιλιά.

59. *Ἐρατοσθένης:*

Σπουδαίος λόγιος και γεωγράφος του 3ου π.Χ. αι. από την Κυρήνη, που χρημάτισε και διευθυντής της Αλεξανδρινής Βιβλιοθήκης, ο πρώτος που υπολόγισε την περίμετρο της γης. Στον Ερατοσθένη αποδίδεται και η διάσωση του «Όρκου» του Αλεξάνδρου στην Ώπη (βλ. και σημ. 53).

60. *Ἀρίστιππον τὸν Σωκρατικόν:*

Μαθητής του Σωκράτη και ιδρυτής της Κυρηναϊκής Σχολής.

61. *Ἀννίβας:*

Ο Αννίβας (247-183 π.Χ.) είναι ο σπουδαίος Καρχηδόνιος στρατηγός, γιος του Αμίλκα Βάρκα, που κατανίκησε πολλές φορές τους Ρωμαίους και απείλησε την ίδια τη Ρώμη (Hannibal ante portas).

62. *Τρῆρες:*

Λαός της Θράκης πάνω από τη Μακεδονία, που εγκαταστάθηκε αργότερα στη Μ. Ασία.

63. *νῦν δὲ τῆς γῆς ἀνήλιον μέρος ἔμεινεν, ὅσον Ἀλέξανδρον οὐκ εἶδεν:*

Μεγάλη καταξίωση και αποδοχή του εκπολιτιστικού έργου του Αλεξάνδρου από τον Πλούταρχο, ως ήλιου της οικουμένης. Και ο Δημοσθένης, εξυμνώντας στον Επιτάφιο λόγο του τους νεκρούς ενός πολέμου, τους παραλληλίζει με φως, λέγοντας: *«Ὥσπερ εἴ τις ἐκ τοῦ κόσμου ἀφέλοι τὸ φῶς, δυσχερὴς καὶ χαλεπὸς ὁ λοιπὸς βίος γένοιτο ἄν, οὕτω τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἀναιρεθέντων, ἐν σκότει καὶ δυσκλείᾳ ἅπας ὁ βίος γέγονεν»*.

64. *Ἀντίγονος:*

Όνομα βασιλέων της Μακεδονίας (Γονατάς, Δώσων).

65. *Διονύσιος:*

Όνομα τυράννων στις Συρακούσες (Πρεσβύτερος και Νεότερος).

66. *τοὺς παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δ' ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν:*

Χαρακτηριστικό της ασέβειας του τυράννου, έναντι της μεγάλης θεοσέβειας του Αλεξάνδρου.

Οι αστράγαλοι είναι τα «κότσια» των ζώων, με τα οποία ξεγελούσαν τα παιδιά για το παιχνίδι, που στην ελληνική επαρχία διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές του 1950, γνωστό από την Ομηρική ακόμη εποχή.

Την άποψη αυτή για την ασέβεια ο Πλούταρχος στα «Λακωνικά αποφθέγματα» την αποδίδει στο Λύσανδρο, το νικητή στους Αιγός ποταμούς.

67. *Ἐγὼ Διὸς μὲν υἱός:*

Ο Πλούταρχος αμφισβητεί ότι ο Αλέξανδρος υποστήριζε ότι ήταν γιος του Δία. Αυτό και άλλες υπερβολές θεωρεί ότι είναι εκφράσεις ποιητών ή και αυλοκολάκων. Μάλιστα στους Παράλληλους βίους (Αλέξανδρος, Κεφ. 27) το όλο θέμα το αποδίδει στον ιερέα και προφήτη του Άμμωνος Διός που τον προσφώνησε *«ἑλληνιστί, ὦ παιδίος, ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν φθόγγων ὑπὸ βαρβαρισμοῦ πρὸς τὸ σῖγμα»*, αντί να τον προσφωνήσει *«ὦ παιδίον»*.

68. *τῶν ἀληθινῶν ἀποφθεγμάτων Ἀλεξάνδρου:*

Μεγάλη είναι η πνευματική προσφορά του Πλουτάρχου με τη συλλογή συμπυκνωμένης της σοφίας των αρχαιοελλήνων στα λεγόμενα αποφθέγματα ή ρητά ή γνωμικά, τις γνώμες δηλαδή σοφών ανθρώπων με διαχρονική και αιώνια αξία για τη βιοθεωρία και βιοηθική των ανθρώπων.

Τα Λακωνικά αποφθέγματα ως αυτοτελές έργο του συγγραφέα μαζί με τα παρατιθέμενα εδώ για τον Αλέξανδρο είναι μια άλλη πτυχή της πολυδιάστατης συγγραφικής δραστηριότητάς του και προϊόν μεγάλου κόπου για την «απομόνωσή τους» μέσα από το πλήθος των συγγραμμάτων της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας.

69. *ἑταίρων αὐτὸν παρορμώντων ἐπ' Ὀλύμπια:*

Η συμμετοχή των Μακεδόνων στους Ολυμπιακούς αγώνες, όπως αδιαμφισβήτητα εξάγεται από το παρόν χωρίο, είναι αναντίρρητη απόδειξη της ελληνικότητας της Μακεδονίας, καθότι σ' αυτούς συμμετείχαν μόνον Έλληνες. Κι όμως οι ανθελληνικές φωνές εξακολουθούν να παραποιούν την Ιστορία της Μακεδονίας μέχρι και σήμερα.

70. *Τριβαλλοί:*

Λαός στα βόρεια της Μακεδονίας, εναντίον των οποίων πολέμησε τόσο ο Φίλιππος, όσο στη συνέχεια και ο Αλέξανδρος.

71. *ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερὸς τ' αἰχμητής:*

Ο αγαπημένος στίχος του Αλεξάνδρου από την Ιλιάδα του Ομήρου (Γ', 179), που σκιαγραφεί την ιδανική προσωπικότητα του άρχοντα ως ενάρετου αλλά και γενναίου. Είναι από τη στιγμή που η Ελένη δείχνει και περιγράφει συνάμα στον Πρίαμο πάνω από τα τείχη της Τροίας τον αγέρωχο Αγαμέμνονα.

72. *ἐθεᾶτο τὴν Τροίαν:*

Με τη διάβαση του Ελλησπόντου ο Αλέξανδρος επισκέπτεται την Τροία, για να τιμήσει το ίνδαλμά του, τον Αχιλλέα. Προξενεί εντύπωση το γεγονός ότι του προτείνεται περιήγηση στα αξιοθέατα της πόλης ως είδος ξενάγησης σε μουσείο της πόλης, πράξη πολύ προβεβλημένη σήμερα και βασική για την ανάδειξη μιας ιστορικής πόλης ανά τον κόσμο και τουριστικής της προβολής. Σημειωτέον ότι τα «εκθέματα» της Τροίας ανάγονται τουλάχιστον σε μια χιλιετία διατήρησής τους (ασπίδα Αχιλλέα, λύρα του Πάρη κ.τ.λ.).

73. *τὸν ἁρμοστικὸν Ἀνάξαρχον:*

Φιλόσοφος της Ελεατικής Σχολής από τα Άβδηρα της Θράκης, μαθητής του ατομικού φιλοσόφου και συμπατριώτη του Δημοκρίτου. Ακολούθησε τον Αλέξανδρο στην εκστρατεία (Αρριανός, Δ', 9 –11) αλλά είχε αργότερα μαρτυρικό τέλος από το βασιλιά της Σαλαμίνας της Κύπρου Νικοκρέοντα, που τον «κοπάνιζε» μέσα σε βλητική μηχανή, αλλά αγέρωχος εκείνος έκοψε με τα δόντια του τη γλώσσα, για να προλάβει το βασιλιά που απειλούσε να του την κόψει, και την έφτυσε στα μούτρα του βασανιστή του (βλ. και Διογένη Λαέρτιο 9, Κεφ. 10).

74. *Πύρρωνι τῷ Ἠλείῳ:*

Ο Πύρρων ο Ηλείος (360 – 270 π.Χ.) ήταν σπουδαίος φιλόσοφος σκεπτικιστής, μαθητής του Ανάξαρχου. Ακολούθησε τον Αλέξανδρο στην εκστρατεία του. Είχε ιδρύσει Σχολή υποστηρίζοντας στα μαθήματά του την αβεβαιότητα και την υποκειμενικότητα των πραγμάτων, σοβαρός εκφραστής της θεωρίας της φαινομενολογίας, όπως αυτή μορφοποιήθηκε στην Αναγέννηση από τον κύριο εκφραστή της Μπέρκλεϋ.

75. *Ξενοκράτης:*

Ο Ξενοκράτης, γιος του Αγαθήνορα, ήταν μαθητής του Πλάτωνα. Χρημάτισε μετά τον Σπεύσιππο διευθυντής της Ακαδημίας.

76. *Διογένης:*

Ο ονομαστός κυνικός φιλόσοφος από τη Σινώπη του Πόντου. Ο πατέρας του ήταν τραπεζίτης. Βρέθηκε μαζί του στην Αθήνα και κατά το Διογένη το Λαέρτιο υποχρεώθηκε να ζήσει εκεί εξόριστος από την πατρίδα του, γιατί νόθευσε το νόμισμα.

Παρακολούθησε μαθήματα δίπλα στον κυνικό φιλόσοφο Αντισθένη και ακολουθώντας τη βιοθεωρία των κυνικών έζησε περιοριζόμενος στα εντελώς απαραίτητα για την επιβίωσή του. Η φήμη του ήταν πασίγνωστη, και όταν ο Αλέξανδρος κατέβηκε στην Κόρινθο, όπου ζούσε τότε ο Διογένης, ζήτησε να τον συναντήσει, *«ἐρόμενος εἴ του δέοιτο· ὁ δὲ Διογένης*

ἄλλου μὲν ἔφη δεῖσθαι οὐδενός, ἀπὸ τοῦ ἡλίου δὲ ἀπελθεῖν ἐκέλευσεν αὐτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ», όπως σημειώνει ο Αρριανός (Αλεξάνδρου Ανάβαση, 7, 2).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ η ερμηνεία του Πλουτάρχου στη φράση του Αλεξάνδρου «*εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην*», ίσως για να καταδειχθεί η ανάγκη για δράση και όχι για απραξία με φιλοσοφία.

Χαρακτηριστική από γλωσσική άποψη είναι και η χρήση του παρατατικού του ρήματος *εἰμὶ* του τύπου *ἤμην* (αντί του *ἦν*), δείγμα ότι η «κοινή» διατηρεί και μέσα στη γλώσσα των «αττικιστών» τα νεοτεριστικά της στοιχεία.

77. *Ἀργεάδης:*

Όνομα αρχαιότατης βασιλικής οικογένειας των Μακεδόνων, καταγομένων από το Άργος το Ορεστικό.

78. *Ἡρακλέα μιμοῦμαι:*

Και ο Ηρακλής θεωρείται γενάρχης των Μακεδόνων. Ο Αλέξανδρος σεμνύνεται για την καταγωγή του αυτή και «μιμείται» τον ημίθεο σε πολλές του δράσεις, προσπαθώντας ακόμη και να τον ξεπεράσει, όπως στην επιχείρηση στην «Άορνο Πέτρα», που κατά την τοπική παράδοση εκεί στην Ινδία, «*οὐδὲ Ἡρακλεῖ τῷ Διὸς ἁλωτὸν γενέσθαι τὴν πέτραν*», όπως διασώζει ο Αρριανός (Αλεξ. Ανάβαση, Δ΄, 28).

79. *Περσέα ζηλῶ:*

Ο μυθολογικός ήρωας, γιος του Δία και της Δανάης, που σκότωσε τη Γοργόνα Μέδουσα.

80. *τὰ Διονύσου μετιὼν ἴχνη:*

Και για την καταγωγή του από το «θεό και προπάτορά του» Διόνυσο σεμνύνεται ο Αλέξανδρος, καθώς πολλές φορές

υποστηρίζει ότι στην εκστρατεία του στην Ασία ακολουθεί τα ίχνη του. Είναι μεγάλη η χαρά του, όταν ο άρχοντας της πόλης Νύσα, στην Ινδία, τον ξεναγεί σε αμπελώνες και σε κήπους με κισσούς, λέγοντάς του ότι οι κάτοικοι της πόλης αυτής είναι απόγονοι των στρατιωτών του Διονύσου (βλ. και Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Ε΄, 2-3).

81. *δεῖ κἀμὲ νόμισμα ... παραχαράξαι:*

Αναφορά στην αποδιδόμενη, ύστερα από χρησμό του Απόλλωνα, πράξη του Διογένη να παραχαράξει το νόμισμα της πατρίδας του (βλ. και σημείωση 76).

82. *εἶεν:*

Προτρεπτική (και όχι ευχετική) ευκτική, ως συμπέρασμα της πληθωριστικής αναφοράς του Πλουτάρχου σε σοφούς και ήρωες, για να καταδείξει ότι ο Αλέξανδρος δεν είναι προϊόν τύχης κι ούτε άνθρωπος ανέξοδων λόγων, αλλά κατεξοχήν ενάρετος, γενναίος, σώφρων, δίκαιος και αποφασιστικός λόγω προσωπικών του επιλογών. Είναι η αποδεικτική διαδικασία, η αναγκαία επιχειρηματολογία, όπως έπρατταν και οι ρήτορες στους δικανικούς τους λόγους, για να υποστηρίζουν με παραδείγματα την αλήθεια των λεγομένων τους, να υπερασπισθούν την υπόθεσή τους, που εδώ για τον Πλούταρχο είναι η Αρετή και όχι η Τύχη γενεσιουργός της φωτεινής προσωπικότητας του Αλεξάνδρου.

Και η κατάληξη των συλλογισμών που ασφαλώς άπτονται του Αλεξάνδρου: «*Πᾶν ὃ ἂν δρᾷ ὁ σοφὸς καὶ πᾶσαν ἀρετὴν ἐνεργεῖ, καὶ μία μὲν ἀρετὴ πρωταγωνιστεῖ πράξεως ἑκάστης, παρακαλεῖ δὲ τὰς ἄλλας καὶ συνεντείνει πρὸς τὸ τέλος*», ως μια από τις ωραιότερες και διαχρονικότερες απο-

φθεγματικές ρήσεις του Πλουτάρχου.

83. *ἔπεισί μοι τὸ τοῦ Πώρου:*

Αναφορά στην αγέρωχη στάση του Ινδού ηγεμόνα Πώρου, που μετά από ισχυρή μάχη με τον Αλέξανδρο, ηττημένος και υποχωρώντας πάνω στον ελέφαντά του, αρνείται να παραδοθεί. Κι όταν τελικά το αποφασίζει, ο Αλέξανδρος του ζητά να του πει ποια μεταχείριση θα ήθελε στο εξής. Κι εκείνος μονολεκτικά απαντά «βασιλικά». Στη θέση της λέξης αυτής βάζοντας ο Πλούταρχος για τον Αλέξανδρο τη λέξη «φιλοσοφικά» εξυμνεί την ανεπανάληπτη αρετή του Μακεδόνα βασιλιά (βλ. και Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Ε', 8-9, 20-21).

84. *Ῥωξάνης ἐρασθεὶς τῆς Ὀξυάρτου θυγατρός:*

Για τη γνωριμία του Αλεξάνδρου με τη Ρωξάνη και το γάμο του ο Αρριανός (Αλεξάνδρου Ανάβαση, Δ', 19) γράφει: *«Ταύτην ἰδόντα Ἀλέξανδρον εἰς ἔρωτα ἐλθεῖν, ἐρασθέντα δὲ οὐκ ἐθελῆσαι ὑβρῖσαι καθάπερ αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γῆμαι καὶ ἀπαξιῶσαι».*

Για τη Ρωξάνη και τη συμπεριφορά της απέναντι στη άλλη σύζυγο του Αλεξάνδρου, τη Στάτειρα, ο Πλούταρχος αναφέρεται και στον «Αλέξανδρο» των Παράλληλων βίων (Κεφ. 76).

Τη Ρωξάνη και το γιο της Αλέξανδρο δολοφόνησε ο Κάσανδρος στα πλαίσια της διαπάλης των επιγόνων για τη διαδοχή του Μακεδονικού θρόνου.

85. *Ἡφαιστίωνος ... ἀναγιγνώσκοντος οὐκ ἐκώλυσεν:*

Χαρακτηριστική περίπτωση της απόλυτης εμπιστοσύνης του Αλεξάνδρου στον επιστήθιο φίλο του Ηφαιστίωνα, όπως και απέναντι του γιατρού του, του Φιλίππου, όταν έπινε το

φάρμακο για να θεραπευθεί, δίδοντάς του μια άλλη επιστολή, όπου ο γιατρός κατηγορούνταν ότι θα επιχειρήσει να τον δηλητηριάσει.

Η επιλογή των άμεσων συνεργατών για κάθε ηγέτη είναι ένα από τα ισχυρότερα χαρίσματα.

86. *Σωκράτης ἠνέσχετο συγκοιμηθέντος Ἀλκιβιάδου:*

Σε πολλά έργα ο Πλούταρχος, ιδίως στον «Ερωτικό» και τις «Ερωτικές διηγήσεις», μιλά για την ερωτική συμπεριφορά των αρχαίων Ελλήνων και άλλων λαών (βλ. το σχετικό τόμο των εκδόσεων Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2004, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη), αλλά και ο Πλάτωνας, ο Ξενοφώντας, ο Λυσίας (Υπέρ του Ερατοσθένους φόνου) κ.τ.λ.

Η αναφορά εδώ στο «πλάγιασμα» του Αλκιβιάδη στο κρεβάτι του Σωκράτη, όπως αναφέρεται και στο «Συμπόσιο» του Πλάτωνα, με τη σχετική νύξη για σεξουαλικές ιδιαιτερότητες, και η σύγκριση της συμπεριφοράς του Σωκράτη με τον Αλέξανδρο με βάση την απάντηση του Μακεδόνα βασιλιά στην πρόταση του αξιωματικού του Φιλόξενου να του στείλει *«παῖδα, οἷος οὐκ ἄλλος ὥραν καὶ εἶδος»* γίνεται, για να καταδειχθεί το άμεμπτο από κάθε άποψη ήθος του Αλεξάνδρου.

87. *Φιλοξένου γράψαντος:*

Στην επιστολή αυτή με το ανήθικο περιεχόμενο αναφέρεται ο Αρριανός (Γ', 6) και διεξοδικότερα ο Πλούταρχος στον «Αλέξανδρο» των Παράλληλων βίων (Κεφ. 22):

«Ἐπεὶ δὲ Φιλόξενος ... ἔγραφεν εἶναι παρ' αὐτῷ Θεόδωρον τινὰ Ταραντῖνον, ἔχοντα παῖδας ὠνίους δύο τὴν ὄψιν ὑπερφυεῖς, πυνθανόμενος εἰ πρίηται, χαλεπῶς ἐνεγκὼν ἐβόα πολλάκις πρὸς τοὺς φίλους ἐρωτῶν τί ποτε Φιλόξενος αἰσχρὸν

αὐτῷ συνενεγκώς, τοιαῦτα ὀνείδη προξενῶν κάθηται. Τὸν δὲ Φιλόξενον αὐτὸν ἐν ἐπιστολῇ πολλὰ λοιδορήσας ἐκέλευσεν αὐτοῖς φορτίοις τὸν Θεόδωρον εἰς τὸν ὄλεθρον ἀποστέλλειν». (Βλέπε και Πλουτάρχου «Αλέξανδρος – Καίσαρ», έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, Μετάφραση – σχόλια Γ. Ράπτη).

88. *ἵνα ... χαρίζηται:*

Ξαφνική διακοπή του ειρμού των σκέψεων του Πλουτάρχου, που σημαίνει πιθανότατα ότι παρεμβάλλονταν εδώ και άλλες.

89. *εἷς οἰωνὸς ἄριστος:*

Ο γνωστός στίχος της Ιλιάδας (Μ, 243), όπου αναγορεύεται ως υπέρτατη αξία η προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας και της ελευθερίας της πατρίδας.

90. *πέρας ἐστὶ ἅπασιν ἀνθρώποις θάνατος:*

Στάση και θέση πολλών συγγραφέων της αρχαιότητας (Θουκυδίδης, Δημοσθένης, Πλάτωνας κ.ά.) ασφαλώς αυτονόητη, αλλά με διάσταση φιλοσοφικής αποτίμησης της ζωής, που πρέπει να διέπεται από αρχές για την καταξίωσή της. Δεν είναι τυχαίο που ο Πλάτωνας ορίζει τη φιλοσοφία ως «μελέτη του θανάτου».

91. *φόβος οὐ μόνον μνήμην ἐκπλήττει:*

Το χωρίο αυτό του Θουκυδίδη (Β΄, 87) το επικαλείται ο Πλούταρχος, για να ενισχύσει την άποψή του ότι η φιλοσοφία νοηματίζει τη ζωή.

Το τέλος της πραγματείας αυτής του Πλουτάρχου με την απότομη διακοπή των συλλογισμών αποδεικνύει (όπως και η αρχή του) ότι είναι ημιτελής.

Το ίδιο «αφύσικη» είναι η εισαγωγή στη δεύτερη πραγματεία για την Τύχη ή την Αρετή του Αλεξάνδρου, σίγουρα συμπληρωματική της πρώτης, καθώς αρχίζει με το *«διέφυγεν ἡμᾶς χθὲς εἰπεῖν»*, που ίσως υποδηλώνει ότι η ανάπτυξη του θέματος γίνεται ενώπιον ακροατών σε «φιλοσοφικό συνέδριο» με διήμερες εργασίες.

ΣΧΟΛΙΑ Β' ΛΟΓΟΥ

1. *διέφυγεν ἡμᾶς χθὲς εἰπεῖν:*

Ο τρόπος έναρξης του λόγου για την Τύχη ή την Αρετή του Αλεξάνδρου δείχνει τη συνάφεια έως συμπλήρωση του πρώτου λόγου με το δεύτερο. Δίδει την εντύπωση ότι ο Πλούταρχος αναλύει τις απόψεις του για το προκείμενο θέμα σε μια «διημερίδα» ενώπιον ακροατών. Αυτά καταφαίνονται τόσο από το ρήμα της πρότασης (*διέφυγεν*) όσο και από το επίρρημα (*χθὲς*) και τον πληθυντικό της αντωνυμίας (*ἡμᾶς*).

2. *τέχνας καὶ πολλὰς φύσεις μεγάλας:*

Αναφορά στη στήριξη που παρείχε ο Αλέξανδρος στους ανθρώπους των Γραμμάτων και των Τεχνών. Και μόνο το γεγονός ότι τον ακολουθούν στην εκστρατεία του πλήθος καλλιτεχνών και προπαντός επιστημόνων είναι η μεγάλη απόδειξη του φιλότεχνου χαρακτήρα και της ολόθερμης συμπαράστασής του στους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής του. Μια τέτοια στάση της πολιτικής ηγεσίας συμβάλλει ανέκαθεν αποφασιστικά στην προώθηση των Γραμμάτων και των Τεχνών μιας χώρας, καθότι η κρατική αρωγή απέναντι στους υπηρέτες του πνεύματος, πέρα από την αναγνώριση ή καταξίωσή τους, αναβαθμίζει την ποιότητα ζωής και τη νοηματίζει με ενδιαφέροντα και ενασχολήσεις που δημιουργούν πολίτες που δεν αποτιμούν με χρηματικά δεδομένα τα πάντα, αλλά αναζητούν πηγές ευτυχίας σε χώρους πνευματικούς και σχετικά ανέξοδους σε σύγκριση με τη μανιώδη επιδίωξη πανάκριβων υλικών αγαθών.

Στις σύγχρονες συντεταγμένες πολιτείες αυτόν το ρόλο τον ασκούν τα Υπουργεία Πολιτισμού και Παιδείας.

3. *Ἀρχέστρατος:*

Ίσως πρόκειται για τον ποιητή από την πόλη Γέλα της Σικελίας, που έζησε στα χρόνια του Διονυσίου του Νεότερου και συνέγραψε ποίημα με περιεχόμενο γαστρονομικό. Η υπερβολή για την πιθανή ανταμοιβή του, αν ζούσε στα χρόνια του Αλεξάνδρου, δείχνει πόσο υποστήριζε τους ανθρώπους του πνεύματος ο Μακεδόνας βασιλιάς.

4. *καρπῶν εὐφορίαν εὐκρασία ποιεῖ:*

Πετυχημένη μεταφορά του Πλουτάρχου (ως σχήμα λόγου), για να τονισθεί πόσο το κρατικό ενδιαφέρον μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη των Γραμμάτων και των Τεχνών. Δημιουργεί το κατάλληλο κλίμα να ανθήσουν και να καρποφορήσουν τα πάσης φύσεως πνευματικά επιτεύγματα.

5. *Διονύσιος ὁ τύραννος:*

Πρόκειται για τον τύραννο των Συρακουσών Διονύσιο τον Πρεσβύτερο (430-367 π.Χ.), που έδειχνε ενδιαφέρον για τους ανθρώπους των Γραμμάτων και Τεχνών, αλλά με ιδιόμορφο τρόπο, όπως φαίνεται από το περιστατικό του κιθαρωδού που παραθέτει ο Πλούταρχος, για να φανεί η διαφορά του με τον Αλέξανδρο. Ο Μακεδόνας βασιλιάς ήταν εξαιρετικά φιλελεύθερος προς κάθε τάση και φιλοσοφικό ή καλλιτεχνικό ρεύμα, και εξαιρετικά γενναιόδωρος στους πνευματικούς ανθρώπους.

6. *Ἀλέξανδρος ὁ Φεραίων τύραννος:*

Τύραννος των Φερών στη Θεσσαλία μετά τον Ιάσονα. Νίκησε επανειλημμένα τους Θηβαίους και τον Πελοπίδα το

364 π.Χ. Ο Πλούταρχος μιλά απαξιωτικά γι' αυτόν, λόγω των συμφορών που προκάλεσε στην πατρίδα του, τη Βοιωτία, και τον θεωρεί ανάξιο να φέρει το ίδιο όνομα με το μεγάλο Μακεδόνα στρατηλάτη. (Για τη δράση του Αλεξάνδρου των Φερών βλέπε και Ξενοφώντος Ελληνικά, Γ' τόμο, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

7. *Ἑκάβη καὶ Πολυξένη:*

Πρόκειται για τη σύζυγο και την κόρη του Πριάμου αντίστοιχα, το δράμα των οποίων μετά την άλωση της Τροίας αποτέλεσε προσφιλές θέμα για τους τραγικούς ποιητές της αρχαιότητας. Η Πολυξένη, μνηστή του Αχιλλέα, θυσιάστηκε από το γιο του Νεοπτόλεμο στον τάφο του πατέρα του, ως «νύμφη ανύμφευτη».

8. *Ἀρχέλαος:*

Βασιλιάς της Μακεδονίας (413 – 399 π.Χ.), στα χρόνια του οποίου ευνοήθηκαν στη Μακεδονία εξαιρετικά τα Γράμματα και οι Τέχνες. Μετακάλεσε στην αυλή του από την Αθήνα σπουδαίους ποιητές και φιλοσόφους, μεταξύ των οποίων και τον Ευριπίδη, που συνέγραφε εκεί τον «Αρχέλαο» και τις «Βάκχες», που παίχτηκαν στο θέατρο του Δίου. Είναι και αυτό μια άλλη απόδειξη ότι ο Μακεδονικός πληθυσμός μιλούσε την ελληνική γλώσσα, γιατί πώς αλλιώς θα μπορούσε να παρακολουθήσει θεατρική παράσταση του Ευριπίδη.

9. *Τιμόθεος:*

Ο Τιμόθεος (446-357 π.Χ.) ήταν διάσημος μουσικός και ποιητής καταγόμενος από τη Μίλητο. Φιλοξενήθηκε στην αυλή του Μακεδόνα βασιλιά Αρχελάου, παρουσιάζοντας στο

Μακεδονικό λαό τα πνευματικά του δημιουργήματα.

10. *Ἀντέας:*

Βασιλιάς των Σκυθών στην Ταυρίδα στα χρόνια του Φιλίππου Β'.

Το περιστατικό με τον αυλητή Ισμηνία, που παραθέτει ο Πλούταρχος, δείχνει πόσο υπολειπόταν σε μουσική παιδεία έναντι του Μακεδόνα βασιλιά.

11. *Μοῦσαι:*

Προστάτιδες των Γραμμάτων και Τεχνών οι εννέα Μούσες έλκουν την καταγωγή από την Πιερία (Πιερίδες Μούσες), προσφιλείς ανέκαθεν στους ποιητές, που τις επικαλούνται να τους εμπνεύσουν στην αρχή κάθε έργου (Όμηρος, Ησίοδος κ.ά.). Προσφιλέστατες είναι και στον Πλούταρχο ως Ελικωνιάδες και Παρνασίδες Μούσες. Με αφετηρία τη γιορτή τους στο «Μουσείο» του Ελικώνα συνθέτει τον «Ερωτικό» του λόγο. (Βλέπε και Πλουτάρχου «Ερωτικός – Ερωτικές διηγήσεις», έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2004, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

12. *Φιλόξενος:*

Ποιητής διθυράμβων από τα Κύθηρα στα χρόνια του Διονυσίου του Πρεσβυτέρου. Κακοποιήθηκε από τον τύραννο, γιατί πέρα από την απόρριψη του ποιητικού έργου του, τον σατίρισε σε τραγωδία του με τον τίτλο «Κύκλωψ».

13. *Αἰακίδης:*

Σεμνύνεται πολλές φορές ο Αλέξανδρος ως απόγονος των Αιακιδών από την πλευρά της μητέρας του Ολυμπιάδας, που έλκει τη μυθική καταγωγή της από το Νεοπτόλεμο, γιο του Αχιλλέα.

14. *ἀφ' Ἡρακλέους:*

Και για την καταγωγή του από τον Ηρακλή, γενάρχη των Μακεδόνων, περηφανεύεται συχνά ο Αλέξανδρος, ακολουθώντας τα ίχνη του (όπως και του Διόνυσου) στην εκστρατεία στην Ασία (Άορνο Πέτρα κ.ά.).

15. *οἱ τραγῳδοὶ περὶ Θετταλὸν καὶ Ἀθηνόδωρον:*

Επιβεβαίωση της εύνοιας του Αλεξάνδρου προς τους πνευματικούς ανθρώπους και τους καλλιτέχνες των καιρών του είναι το περιστατικό αυτό που αναφέρει εδώ ο Πλούταρχος με τους τραγικούς αγώνες μεταξύ Θεσσαλού και Αθηνόδωρου (και τους χορηγούς τους Νικοκρέοντα το Σαλαμίνιο και Πασικράτη το Σόλιο, Κύπριους βασιλείς) στη Φοινίκη, κατά την επιστροφή του από την Αίγυπτο. (Βλ. και «Αλέξανδρος – Καίσαρ», των Παράλληλων βίων, Κεφ. 29, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

Σημαντική για την πνευματική ζωή στην Αθήνα την εποχή αυτή είναι και η πληροφορία ότι η πόλη απαιτούσε τη συμμετοχή των ποιητών της, όπως του Αθηνόδωρου, στις γιορτές προς τιμή του Διονύσου, κατά τις οποίες παίζονταν τα δράματα, επιβάλλοντας μάλιστα πρόστιμο σ' όσους αρνούνταν τη συμμετοχή.

16. *ἐχορήγουν οἱ Κύπριοι βασιλεῖς:*

Είναι ο Νικοκρέων από τη Σαλαμίνα της Κύπρου και ο Πασικράτης από τους Σόλους της Κύπρου. (Βλ. και «Αλέξανδρος – Καίσαρ» του Πλουτάρχου, Κεφ. 28).

Η χορηγία είναι μια «λειτουργία», ένας δηλαδή από τους έκτακτους φόρους που επιβάλλει η Αθήνα σε πλούσιους πολίτες για δημόσιες τελετές ή αποστολές για ανακούφιση των δημοσιονομικών της με δικαίωμα του καθενός για «αντίδοση», για ανταλλαγή δηλαδή περιουσιών, αν κάποιος νόμιζε ότι άδικα του επιβάλλεται αυτή η υποχρέωση, αφού υπήρχε άλλος πλουσιότερος.

Άλλες «λειτουργίες» ήταν η αρχιθεωρία, η γυμνασιαρχία, η εστίαση, και η πλέον δαπανηρή, η τριηραρχία. (Βλέπε και Λυσίου Λόγοι, Υπέρ Αδυνάτου, τόμος Α΄, των εκδόσεων Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

17. *Λύκων ὁ Σκαρφεύς:*

Στο Λύκωνα από τη Σκάρφεια της Λοκρίδας, σπουδαίο ηθοποιό, αναφέρεται ο Πλούταρχος και στον «Αλέξανδρο» (Κεφ. 29) και ο Αθήναιος, που περιγράφει τις παράλληλες εκδηλώσεις στο μεγάλο πανηγύρι των γάμων του Αλεξάνδρου, των στρατηγών και στρατιωτικών του με τις Περσίδες γυναίκες.

18. *κιθαρῳδὸς Ἀριστόνικος:*

Ολύνθιος κιθαριστής στα χρόνια του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου. Η τιμή που του επιφύλαξε ο Αλέξανδρος με φιλοτέχνηση αγάλματός του στους Δελφούς (μετά το θάνατό του σε μάχη), όπου παριστάνεται με δόρυ και κιθάρα, δείχνει πόσο ο Αλέξανδρος ήξερε να εκτιμά και την πολεμική αρετή και την τέχνη.

19. *Ἀντιγενίδου ποτὲ τὸν ἁρμάτειον αὐλοῦντος νόμον:*

Χαρακτηριστική περίπτωση του ενθουσιασμού που προκαλούν τα εμβατήρια την ώρα της μάχης. Οι πολεμικοί παιάνες ξεσηκώνουν κυριολεκτικά τους πολεμιστές, όπως και οι «ύ-

μνοι» των πολιτικών κομμάτων ή των ποδοσφαιρικών ομάδων σήμερα.

20. *Ἀπελλῆς ὁ ζωγράφος:*

Ο σπουδαίος Κολοφώνιος ζωγράφος της εποχής του Αλεξάνδρου, που τον προτιμούσε ιδιαίτερα ο βασιλιάς για τις απεικονίσεις του.

21. *Λύσιππος ὁ πλάστης:*

Ο Λύσιππος (361-321 π.Χ.) ήταν περίφημος αγαλματοποιός από τη Σικυώνα, *«ὃς μόνος προκριθεὶς ἐποίει Ἀλέξανδρον»*, όπως σημειώνει ο Αρριανός (Α΄, 16). Πέρα από τις προτομές του Μακεδόνα βασιλιά, φιλοτέχνησε πολλά έργα με παραστάσεις θεών, ηρώων, αθλητών κ.ά. Ονομαστό ήταν και το σύμπλεγμα των 25 εταίρων Μακεδόνων που έπεσαν στη μάχη του Γρανικού. *«Τούτων χαλκαῖ εἰκόνες ἐν Δίῳ ἑστᾶσι, Ἀλεξάνδρου κελεύσαντος Λύσιππον ποιῆσαι»*. (Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Α΄, 16).

22. *τὴν ἀποστροφὴν τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ὀμμάτων τὴν διάχυσιν καὶ ὑγρότητα:*

Μια άλλη σπουδαία πτυχή της πολύπλευρης προσωπικότητας του Πλουτάρχου ως τεχνοκριτικού στην αποτίμηση της εικαστικής απόδοσης της φυσιογνωμίας του Αλεξάνδρου από το μοναδικό στο είδος του Λύσιππο.

23. *Στασικράτης:*

Μεγαλειώδης πράγματι η σύλληψη και η πρόταση του αρχιτέκτονα Στασικράτη να «σκαλίσει» όλο το όρος Άθως της Χαλκιδικής και να φιλοτεχνήσει πελώριο άγαλμα του Αλεξάνδρου. Σήμερα έχουν αποτολμηθεί κάπου στις Η.Π.Α. τέτοια μεγαλιθικά μνημεία, όχι βέβαια τόσο μεγάλης διάστα-

σης.

Μερικοί υποστηρίζουν ότι και ο βράχος της Ακρόπολης των Αθηνών έχει υποστεί στην αρχαιότητα, στα ανατολικά του, μια τέτοια επεξεργασία, καθώς «βλέπουν» γιγάντια φιλοτεχνημένη μορφή.

24. *Θρᾴκιος Ἄθως:*

Ο Άθως χαρακτηρίζεται βουνό της Θράκης, καθότι Θράκη στην αρχαιότητα ονομάζεται η περιοχή από τον Όλυμπο μέχρι τον Εύξεινο Πόντο. Και ο Ξενοφώντας στα «Ελληνικά» αναφέρει ότι *«ἡ Ὄλυνθος μεγίστη πόλις τῆς Θρᾴκης ἐστί»*, (Ε, 2). (Πρόκειται για τη γνωστή πόλη της Χαλκιδικής). Το ίδιο και ο Ορφέας, καταγόμενος από τα Λείβηθρα της Πιερίας, έχει πολιτογραφηθεί ως Θρακική θεότητα.

25. *ἀρκεῖ γὰρ ἑνὸς βασιλέως ἐνυβρίσαντος εἶναι μνημεῖον:*

Συνετότατα αντιμετώπισε τη μεγαλεπίβολη πρόταση του Στασικράτη ο Αλέξανδρος. Επαίνεσε την τολμηρότατη εικαστική του σύλληψη αλλά την απέρριψε ως «ύβρη» με την αρχαιοελληνική της σημασία. Είχε προηγηθεί (και τιμωρηθεί) η «ύβρη» του Ξέρξη να ανοίξει διώρυγα στον Άθω κατά την εκστρατεία του στην Ελλάδα το 480 π.Χ.

26. *Ἠμωδὰ (ὄρη):*

Οροσειρά μεταξύ Σκυθίας και Ινδίας, μέρος των Ιμαλαΐων.

27. *Τάναϊς (ὁ):*

Ποταμός της Σαρματίας στα βάθη της Ασίας.

28. *Ἀντισθένης:*

Ο Αντισθένης ήταν μαθητής του σοφιστή Γοργία και του

Σωκράτη. Είναι ο ιδρυτής της κυνικής φιλοσοφίας, που θεωρεί ευτυχία την αυτάρκεια και το φυσικό τρόπο ζωής. Σπουδαίος εκφραστής, γνώριμος του Αλεξάνδρου, ήταν και ο Διογένης ο Κυνικός, όπως προαναφέρθηκε.

Η άποψη του Αντισθένη για τη σχέση ανδρείας και αγαθών, όπως παρατίθεται εδώ από τον Πλούταρχο, ήταν ευρέως διαδεδομένη στην αρχαιότητα: *«Όταν πολεμίων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι καὶ τὰ σώματα τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ χρήματα»* (Ξεν. Κύρου Παιδεία, Ζ΄, 5).

29. *Ἐπίχαρμος:*

Ο Επίχαρμος (540-450 π.Χ.) ήταν σπουδαίος Πυθαγόρειος φιλόσοφος και ποιητής κωμωδιών από τη νήσο Κω. Έζησε στη Σικελία πλάι στους τυράννους Γέλωνα και Ιέρωνα των Συρακουσών με μεγάλη εκτίμηση για το έργο του.

30. *Σεμίραμις (ἡ):*

Η θρυλική βασίλισσα των Ασσυρίων, δημιουργός του Ασσυριακού μεγαλείου με επέκταση των συνόρων του κράτους ανατολικά και νοτιοδυτικά μέχρι την Ινδία και την Αιθιοπία (βλ. και Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Α΄, 1 και ΣΤ΄, 24).

31. *Σαρδανάπαλος:*

Θηλυπρεπής βασιλιάς των Ασσυρίων (βλ. και σημείωση 6 του Πρώτου Λόγου «Περί Τύχης Αλεξάνδρου» του Πλουτάρχου στον παρόντα τόμο).

Η επανάληψη από τον Πλούταρχο των σχετικών με το Σαρδανάπαλο δημιουργεί προβλήματα στην αποδοχή του Β΄ λόγου ως συνέχειας στον Α΄ λόγο «Περί Τύχης ή Αρετής του Αλεξάνδρου», ιδίως με την εναρκτήρια πρόταση «*διέφυγεν ἡμᾶς χθὲς εἰπεῖν*».

32. *Κράτης (ὁ):*

Κυνικός φιλόσοφος από τη Θήβα, μαθητής του Διογένη και δάσκαλος του Ζήνωνα.

33. *Φρύνη (ἡ):*

Μία από τις ονομαστότερες εταίρες της αρχαιότητας, περιβόητη για την ομορφιά της. Γεννήθηκε στις Θεσπιές της Βοιωτίας και λέγεται ότι ήταν το «μοντέλο» του Πραξιτέλη και του Απελλή για την Αφροδίτη.

34. *Ἀριδαῖος (ὁ):*

Ετεροθαλής αδελφός του Αλεξάνδρου. Τον απέκτησε ο Φίλιππος Β΄ με την ορχηστρίδα Φιλίνη, *«ἀτελῆ τὸ φρονεῖν ὄντα διὰ νόσον, οὐ μὴν φύσει προσπεσοῦσαν ... ἀλλὰ φαρμάκοις ὑπ' Ὀλυμπιάδος κακωθέντα»* (Πλουτάρχου «Αλέξανδρος – Καίσαρ», Κεφ. 76).

35. *Ἄμασις (ὁ):*

Βασιλιάς της Αιγύπτου, σύγχρονος του Κύρου του Μεγάλου. Βασίλευσε από το 569 ως το 526 π.Χ. και είχε φιλικές σχέσεις με τους Έλληνες.

36. *Ὦχος (ὁ):*

Επώνυμο του Αρταξέρξη Γ΄ (362-338 π.Χ.), βασιλιά των Περσών.

37. *Ὀάρσης (ὁ):*

Αρχαιότερο όνομα του Αρταξέρξη.

38. *Τιγράνης (ὁ):*

Βασιλιάς των Αρμενίων (6ος π.Χ. αι.), που νικήθηκε από τον Κύρο το Μεγάλο των Περσών.

39. *Νικομήδης:*

Βασιλιάς της Βιθυνίας τον 1ο π.Χ. αιώνα, που νικήθηκε

από το Ρωμαίο στρατηγό Πομπήιο.

40. *Λεωσθένης:*

Αθηναίος στρατηγός που διακρίθηκε στο λεγόμενο Λαμιακό πόλεμο εναντίον του Αντιπάτρου της Μακεδονίας. Σκοτώθηκε στη Λαμία το 332 π.Χ.

41. *Περδίκαις καὶ Μελεάγροις καὶ Σελεύκοις καὶ Ἀντιγόνοις:*

Ονόματα ένδοξων στρατηγών του Αλεξάνδρου που πρωταγωνίστησαν στη συνέχεια και στα κράτη των λεγομένων επιγόνων του.

42. *Ἡφαιστίων – Κρατερός:*

Σπουδαίοι επίσης στρατηγοί του Αλεξάνδρου. Ο Ηφαιστίωνας ήταν ο πλέον επιστήθιος φίλος του Μακεδόνα βασιλιά, που τον έκλαψε γοερά και τον έθαψε με εξαιρετικές τιμές ο Αλέξανδρος, καθώς πέθανε λίγο πριν φτάσουν στη Βαβυλώνα (βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Ζ΄, 14, 16, 23).

43. *ἄφελε τὴν ἀρετὴν τοῦ εὐτυχοῦντος καὶ πανταχοῦ μικρός ἐστι:*

Αποφθεγματική ρήση του Πλουτάρχου για την αξία της αρετής. Η ευτυχία δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς την αρετή. Αντίστοιχη είναι και η ρήση του Πλάτωνα: «*Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη ἀρετῆς πανουργία καὶ οὐ σοφία φαίνεται*» (Μενέξενος).

44. *οὐχ ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀγαθῶν ἀλλ' ἐν τῇ χρήσει τὸ μέγ' ἐστί:*

Άλλη σπουδαία αξιωματική άποψη του Πλουτάρχου, που εξάλλου δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα αποφθέγματα των αρχαίων σοφών, ως κατασταλάγματα της σοφίας τους,

όπως παραθέτουμε τα «Λακεδαιμονίων αποφθέγματα» στον παρόντα τόμο.

Οι μεταγενέστεροι ανθολόγησαν δικαιωματικά και τα δικά του αποφθέγματα από το πλήθος των σωζομένων έργων του.

45. *Χάριλλος:*

Γιος και διάδοχος του βασιλιά της Σπάρτης Πολυδεύκη, αδελφού του Λυκούργου. Γεννήθηκε μετά το θάνατο του πατέρα του και μέχρι να ενηλικιωθεί επιτροπεύτηκε από το Λυκούργο, που δεν εκμεταλλεύτηκε το ... κενό εξουσίας, για να σφετερισθεί τη βασιλεία, δείγμα όντως της αρετής του που τονίζει εδώ ο Πλούταρχος.

46. *Ἀριδαῖον ... σπαργανώσας Μελέαγρος εἰς τὸν Ἀλεξάνδρου θρόνον ἔθηκεν:*

Στον «Αλέξανδρο» των Παράλληλων βίων ο Πλούταρχος αναφέρει (Κεφ. 76) ότι «*ὁ Περδίκκας ἐν δυνάμει μεγίστῃ ὢν τὸν Ἀριδαῖον ὥσπερ δορυφόρημα τῆς βασιλείας ἐφελκόμενος*». (Βλ. και σημείωση 34).

47. *καὶ γυνὴ φέρει ἄχθος:*

Στίχος από τους «*Ἱππῆς*» του Αριστοφάνη (1056).

48. *Βαγώας (ὁ):*

Αιγύπτιος ευνούχος που βοήθησε τον Αρταξέρξη Γ΄ να καταλάβει την Αίγυπτο, αλλά ύστερα τον δηλητηρίασε.

Ευνόησε στη συνέχεια το Δαρείο τον Κοδομανό να ανεβεί στο θρόνο, αλλά επειδή βυσσοδομούσε και εναντίον του, δολοφονήθηκε από τον Πέρση βασιλιά.

49. *τὸ λαβόντα μεγάλην ἐξουσίαν ἐνεγκεῖν ... καὶ μὴ διαφθαρῆναι ἐστὶν ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ φρόνημα καὶ νοῦν ἔχοντος:*

Σπουδαία νέα διαπίστωση αποφθεγματική του Πλουτάρχου. Είναι διαχρονική αλήθεια ότι, όσοι ασκούν εξουσία τις περισσότερες φορές διαφθείρονται από πλήθος προκλήσεων που τους παρέχει ο θώκος και συμπεριφέρονται αλαζονικά ή εκτρέπονται σε ποικίλες καταχρήσεις δημοσίου χρήματος κ.τ.λ. Μόνο ο ενάρετος μπορεί να διατηρήσει το χρηστό του χαρακτήρα και να μην παρασυρθεί από τη μέθη της εξουσίας. Αλλιώς *«ὅσωπερ ἂν λαμπρότερον ἐπουρίσῃ τὸ τῆς τύχης ἢ περὶ χρημάτων κτῆσιν ἢ σώματος ῥώμην ... τοσούτῳ μείζω ἁμαρτήματα ἀπ' αὐτῶν γίγνεται»*, όπως παρατηρεί ο Πλάτωνας (Αλκιβιάδης Β', 147).

Και πάλι ο Πλάτωνας (Γοργίας 526) σημειώνει: *«Χαλεπὸν γάρ, ὦ Καλλίκλεις, καὶ πολλοῦ ἐπαίνου ἄξιον ἐν μεγάλῃ ἐξουσίᾳ τοῦ ἀδικεῖν γενόμενον δικαίως διαβιῶναι. Ὀλίγοι δὲ γίγνονται οἱ τοιοῦτοι»*.

Την ίδια ακριβώς διαπίστωση κάνει και ο Ευριπίδης σε απόσπασμα από τη χαμένη του τραγωδία «Ερεχθεύς», που στη συνέχεια παραθέτει προς επίρρωση των απόψεών του ο Πλούταρχος: *«Κακοὶ γὰρ ἐμπλησθέντες νομίσματος ἢ πόλεως ἐμπεσόντες εἰς τιμάς»*.

50. *Κλεῖτος ἐν Ἀμοργῷ:*

Ο στρατηγός του Αλεξάνδρου που του έσωσε τη ζωή στο Γρανικό, αλλά που τελικά «σε μια κακιά ώρα» έπεσε νεκρός από το δόρυ του Αλεξάνδρου. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Α', 15 και Δ' 8-9).

51. *Δημήτριος:*

Είναι ο επιλεγόμενος Πολιορκητής (337-283 π.Χ.), γιος του βασιλιά της Συρίας Αντιγόνου. Στα πλαίσια των αγώνων των Επιγόνων του Αλεξάνδρου έκανε πολλούς επιτυχείς πολέμους. Κυρίευσε τη Μακεδονία το 307 π.Χ., στην οποία και βασίλευσε για επτά χρόνια. Τελικά αιχμαλωτίστηκε από το βασιλιά της Συρίας Σέλευκο και πέθανε φυλακισμένος στη Χερσόνησο.

52. *Λυσίμαχος:*

Ένας από τους σπουδαίους στρατηγούς του Αλεξάνδρου, από την Πέλλα, που μετά το θάνατο του Μακεδόνα βασιλιά βασίλεψε στη Θράκη.

53. *Κλέαρχος, Ἡρακλείας τύραννος:*

Πρόκειται για τον τύραννο της Ηράκλειας του Πόντου, που φονεύτηκε το 353 π.Χ. από τους συμπολίτες του λόγω της σκληρής διακυβέρνησής του.

54. *Διονύσιος:*

Είναι ο τύραννος των Συρακουσών Διονύσιος ο Νεότερος, γνωστός και από την περιπέτεια που επιφύλαξε στον Πλάτωνα, όταν ο Αθηναίος φιλόσοφος ανταποκρίθηκε σε αίτημά του να επισκεφθεί τις Συρακούσες και να εφαρμόσει το πολιτειακό του σύστημα.

55. *ὁ πατὴρ αὐτοῦ:*

Πρόκειται για τον τύραννο των Συρακουσών Διονύσιο τον Πρεσβύτερο (405-368 π.Χ.).

56. *οἱ δὲ Εὐεργέτας, οἱ δὲ Καλλινίκους, οἱ δὲ Σωτῆρας, οἱ δὲ Μεγάλους ἀνηγόρευσαν ἑαυτούς:*

Αναφορά σε διαδόχους του Αλεξάνδρου στα βασίλεια που δημιουργήθηκαν μετά το θάνατό του, που στην Αίγυπτο, τη Συρία, την Αντιόχεια κ.ά. πρόσθεταν στο όνομά τους βαρύγδουπη προσωνυμία.

Όλα αυτά τα παραδείγματα επωνύμων ανδρών που απαρίθμησε ο Πλούταρχος δείχνουν πόσο αλαζονικούς τους έκανε η εξουσία σε αντιδιαστολή με τον Αλέξανδρο, συνετό, σώφρονα και ενάρετο βασιλιά.

57. *Μήδιος:*

Φίλος του Αλεξάνδρου από τη Λάρισα. Στον Μήδιο ξενύχτησε λίγο πριν αρρωστήσει θανάσιμα ο Αλέξανδρος στη Βαβυλώνα. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβση, Ζ΄, 25). Στον «Αλέξανδρο» των Παράλληλων βίων (Κεφ. 75-76) ο Πλούταρχος σημειώνει: *«Λουσάμενος Ἀλέξανδρος, ὥσπερ εἰώθει μέλλων καθεύδειν, Μηδίου δεηθέντος ᾤχετο κωμασόμενος πρὸς αὐτόν· κἀκεῖ πιὼν ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν, ἤρξατο πυρέττειν».*

Δεν αποκλείεται ο Μήδιος να έχει συμμετοχή στη δηλητηρίαση του Αλεξάνδρου από τον Ιόλα, ερωτικό σύντροφο του Λαρισαίου αξιωματούχου, αν ο θάνατος του Αλεξάνδρου οφείλεται σε δηλητηρίαση ως μία από τις πολλές εκδοχές για το απρόσμενο τέλος του.

58. *Ρωξάνη – Στάτειρα:*

Οι δύο γυναίκες που παντρεύτηκε ο Αλέξανδρος. Η Ρωξάνη ήταν κόρη του Οξυάρτη και η Στάτειρα κόρη του ηττημένου βασιλιά Δαρείου.

Αναφέρεται επίσης ότι ο Αλέξανδρος παντρεύτηκε ως πρώτη σύζυγο τη χήρα του Μέμνονα του Ρόδιου, ναυάρχου του Δαρείου, Βαρσίνη, από την οποία απέκτησε και παιδί, ονόματι Ηρακλή.

59. *Περὶ τῆς Δαρείου γυναικός, εὐπρεπεστάτης:*

Είναι γνωστή η αψεγάδιαστη από κάθε άποψη συμπεριφο-

ρά του Αλεξάνδρου απέναντι στην αιχμάλωτη οικογένεια του Πέρση βασιλιά μετά την ήττα του στην Ισσό το 333 π.Χ. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Β΄, 11).

60. *εἰ οἴχεται τὰ ἐμά, Ζεῦ, μηδεὶς εἰς τὸν Κύρου θρόνον ἄλλος ἢ Ἀλέξανδρος καθίσειε:*

Η μεγάλη αναγνώριση του ενάρετου χαρακτήρα του Αλεξάνδρου ακόμη και από τον ηττημένο Δαρείο. Πίστευε ακράδαντα ο Δαρείος ότι ο Αλέξανδρος θα κακοποιούσε την αιχμάλωτη οικογένειά του και ιδιαίτερα την πανέμορφη γυναίκα του. Όταν πληροφορήθηκε τον απέραντο σεβασμό του προς τη γυναίκα του από έναν ευνούχο του που δραπέτευσε (Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Δ΄, 20), ησύχασε και έκρινε πως ήταν ο πλέον άξιος να καταλάβει πια το θρόνο του Περσικού βασιλείου, αν βέβαια η κατάσταση δεν ήταν αναστρέψιμη. Σημασία έχει το γεγονός ότι ο Δαρείος κρίνει τον Αλέξανδρο όχι με βάση τη γενναιότητα στα πεδία των μαχών, αλλά με βάση την αρετή του, όπως αυτή αποδείχτηκε από τη συμπεριφορά του απέναντι στη γυναίκα του.

61. *τὰ Ἄρβηλα:*

Είναι η πόλη, όπου ο Αλέξανδρος, το 331 π.Χ., συνέτριψε τις δυνάμεις του Δαρείου σε μια από τις αποφασιστικότερες μάχες της εκστρατείας του, που έκρινε την τύχη του Περσικού βασιλείου.

62. *Τύρος, Αἴγυπτος, Ἁλικαρνασσός, Μίλητος:*

Εκτός από την Αίγυπτο, οι τρεις αναφερόμενες πόλεις πρόβαλαν ισχυρότατη αντίσταση στον Αλέξανδρο και η κατάληψή τους οφείλεται στη γενναιότητα και στη στρατηγική ικανότητα του Μακεδόνα βασιλιά.

63. *Μαζαῖος:*

Στρατηγός του Δαρείου με εντολή να εμποδίσει τον Αλέξανδρο να περάσει στη Βαβυλώνα. Όμως δεν τα κατάφερε. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Γ΄, 7, 7, 16). Ο Αλέξανδρος διόρισε αργότερα το Μαζαίο σατράπη της Βαβυλώνας (Αρριανού, Ζ΄, 18).

64. *Ἀταρρίας, Ἀντιγένης, Φιλώτας:*

Στρατηγοί του Αλεξάνδρου, γενναίοι βέβαια στα πεδία των μαχών αλλά ευάλωτοι στα πάθη τους.

Ο Φιλώτας, γιος του σεμνότατου και γενναίου στρατηγού Παρμενίωνα, κατηγορήθηκε για συμμετοχή του σε συνωμοσία των *«βασιλικῶν παίδων»* εναντίον του Αλεξάνδρου και εκτελέστηκε. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Γ΄, 26-27).

65. *ὅτε τῶν χρεῶν ἠλευθέρου Μακεδόνας Ἀλέξανδρος:*

Μετά την τελετή των γάμων των Μακεδόνων στα Σούσα, ο Αλέξανδρος, πέρα από τα δώρα που πρόσφερε σ' όσους είχαν παντρευθεί Περσίδες γυναίκες (και ήταν πάνω από 10.000 Μακεδόνες), *«καὶ τὰ χρέα ἐπιλύσασθαι τῆς στρατιᾶς, ὅσοις χρέα ἦν ἐν καιρῷ οἱ ἔδοξε, καὶ κελεύει ἀπογράφεσθαι ὁπόσον ὀφείλει ἕκαστος, ὡς ληψομένους».* (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Ζ΄, 4-5).

66. *Ἀντιγένης τοῖς ἀποπεμφθεῖσιν εἰς Μακεδονίαν ἀναμίξας ἑαυτὸν καὶ ἀπογραψάμενος:*

Είναι χαρακτηριστική η αντιμετώπιση του Αντιγένη από τον Αλέξανδρο, όταν εκείνος επιχείρησε να επιστρέψει στη Μακεδονία προσποιούμενος τον άρρωστο, ενώ ουσιαστικά ήθελε να συνοδεύσει την αγαπημένη του Τελεσίππα. Με πλήρη κατανόηση της δύναμης που ασκεί στον άνθρωπο ο έρωτας

ως ισχυρό πάθος ακατανίκητο, συγχώρεσε τον ερωτοχτυπημένο. Και δεν ήταν μόνο αυτό. *«Παντὶ μᾶλλον ἐρῶντι συγγνώμην εἶχεν ἢ αὐτῷ»,* όπως σημειώνει στη συνέχεια ο Πλούταρχος.

67. *Ἀντιγόνη:*

Ελληνίδα αιχμάλωτη του Αυτοφραδάτη στη Δαμασκό, πολύ όμορφη, που μετά την κατάληψη της πόλης από τον Αλέξανδρο περιήλθε στο Φιλώτα. Εδώ ο Πλούταρχος την ονομάζει Πελλαία, ενώ στον «Αλέξανδρο» των Παράλληλων βίων (Κεφ. 7) την ονομάζει Πυδναία (από την Πύδνα της Πιερίας, το σπουδαιότερο λιμάνι της Μακεδονίας στα κλασικά και στα Αλεξανδρινά χρόνια). Ο ρόλος της Αντιγόνης στην αποκάλυψη της συνωμοσίας των *«βασιλικῶν παίδων»* εναντίον του Αλεξάνδρου ήταν καταλυτικός. Ο Αρριανός (Αλεξάνδρου Ανάβαση, Δ΄, 13) λέγει ότι και μια Σύρα γυναίκα με μαντικές ικανότητες έσωσε τον Αλέξανδρο από τους συνωμότες.

68. *Παρμενίων:*

Ένας από τους σημαντικότερους και συνετότερους στρατηγούς του Φιλίππου Β΄ και του Αλεξάνδρου, ηγέτης στο αριστερό κέρας της Μακεδονικής φάλαγγας, δυστυχώς με άδοξο τέλος μετά την εκτέλεση του συνωμότη γιου του, Φιλώτα.

69. *ποῦ Ἄμμων, ποῦ οἱ δράκοντες:*

Κατά την επίσκεψη του Αλεξάνδρου στο ναό του Άμμωνος Διός στην Αίγυπτο, λέγεται ότι το δρόμο μέσα στην έρημο τον υπέδειξαν σ' αυτόν δύο δράκοντες. (Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Γ΄, 3).

70. *καὶ πλέον ἢ ἑπτὰ ἐτῶν τὴν ὑπόνοιαν ταύτην οὐκ*

ἐξέφηνεν:

Επτασφράγιστο μυστικό κράτησε ο Αλέξανδρος την υποψία του για τα συνωμοτικά σχέδια του Φιλώτα, όπως τα πληροφορούνταν από την Αντιγόνη. Επί εφτά ολόκληρα χρόνια δεν αποκάλυψε σε κανέναν, ούτε και στους πιο επιστήθιους φίλους του, την εξυφαινόμενη συνωμοσία. Ίσως τον βασάνιζε η εξέλιξη και των σχέσεων με τον Παρμενίωνα. Όμως, τελικά ο Φιλώτας έφτασε στο απροχώρητο και έγινε αίτιος και για την εκτέλεση του Παρμενίωνα.

71. *ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἄν τις ἀπείποι λέγων:*

Το αποθεματικό της αρχαιογνωσίας του Πλουτάρχου θα είχε να προσθέσει και πολλά άλλα παραδείγματα από την πρόσφατη γι' αυτόν και παλαιότερη Ιστορία, για να καταδείξει την ανωτερότητα του Αλεξάνδρου έναντι όλων των άλλων, γιατί είναι ο κατεξοχήν ενάρετος.

Τώρα θα επιστρέφει στο σκεπτικό ότι ο Αλέξανδρος δεν είναι προϊόν συγκυριών ούτε Τύχης, αλλά προσωπικών του επιλογών, συγκρίνοντάς τον με πολλούς άλλους βασιλείς. Εξάλλου αυτός είναι ο κεντρικός πυρήνας της πραγματείας του, αντικρούοντας αυτούς που έγραφαν ότι *«Ἀλέξανδρος ὑπὸ Τύχης μέγας ἐγεγόνει»*.

Τα παραδείγματα εύνοιας της Τύχης περισσεύουν για την ανάδειξη στον Περσικό θρόνο για τους πλέον γνωστούς βασιλείς των Περσών (Δαρείο, Ξέρξη, Οάρση), συμπληρώνει ο Πλούταρχος.

72. *διὰ Βαγώαν:*

Βλέπε σημείωση 48.

73. *ὀρθοπαγῆ κίταριν:*

Την τιάρα, το βασιλικό περσικό στέμμα, όρθια στο κεφάλι μπορούσε να φέρει μόνο ο βασιλιάς. Ο Βήσσος κατηγορήθηκε στον Αλέξανδρο ως διάδοχος του Δαρείου (κατά την απαγωγή του μετά την ήττα στα Γαυγάμηλα), ακριβώς γιατί φόρεσε την τιάρα μ' αυτόν τον συγκεχριμένο τρόπο.

74. *ἐν Ἀθήνησι κλήρῳ νομοθετοῦσιν:*

Αναφορά στον τρόπο ανάδειξης των αρχόντων στην Αθήνα με κλήρωση, όπου η εύνοια της τύχης έπαιζε καθοριστικό ρόλο.

Όμως, υπήρχαν στην Αθηναϊκή δημοκρατία μηχανισμοί ελέγχου, πέρα από την κλήρωση, όσων ασκούσαν εξουσία, και πριν και μετά την ανάληψη των καθηκόντων (δοκιμασία – εύθυνα – οστρακισμός), που εξασφάλιζαν την εύρυθμη λειτουργία του πολιτειακού συστήματος.

75. *τὸ γένος Κινυραδῶν:*

Ο Κινύρας ήταν αρχαίος βασιλιάς της Πάφου στην Κύπρο, περήφανος για τα πλούτη του. Από το όνομά του ονομάστηκαν Κινυράδες τόσο οι βασιλείς όσο και οι ιερείς της Αφροδίτης στην Κύπρο.

76. *Ἀβδαλώνυμος:*

Ο τρόπος της επιλογής του Αβδαλώνυμου ως βασιλιά της Πάφου από τον Αλέξανδρο θυμίζει τον τρόπο που επιστρατεύθηκε ως δικτάτορας από τους αγρούς στη Ρώμη ο Κιγκινάτος.

Όλα τα προαναφερθέντα παραδείγματα ανάδειξης βασιλέων έγιναν από τον Πλούταρχο, για να καταδειχθεί ο παράγοντας της καλής τους Τύχης έναντι του Αλεξάνδρου, που τίποτε δεν πέτυχε *«ἀνιδρωτί, ἀναιμωτί, προῖκα ἢ μὴ πονή-*

σας».

77. *θῖνας ἀνύδρους Γεδρωσίων καὶ Ἀραχωσίων:*

Νέα αναφορά στο παράτολμο εγχείρημα να διασχίσει ο Αλέξανδρος, με στρατό και γυναικόπαιδα, την έρημο της Γεδρωσίας, κατόρθωμα που δεν το είχε επιτελέσει κανείς μέχρι τότε, ούτε ο Κύρος ούτε η Σεμίραμις. (Βλ. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, ΣΤ΄, 26-27).

Χαρακτηριστική, στο συγκεκριμένο χωρίο, είναι και η αντιμετώπιση της δίψας από τον Αλέξανδρο. Όταν κάποιοι στρατιώτες έφεραν μέσα σε ένα κράνος λίγο νερό για το βασιλιά, το έχυσε μπροστά στα μάτια όλων, θέλοντας να δείξει ότι ο ηγέτης συνδιαταλαιπωρείται με το στρατό ή το λαό του, απαράμιλλο δείγμα αρετής και ορθοφροσύνης του Αλεξάνδρου.

78. *Παρρησία:*

Προσωποποίηση του θάρρους από τον Πλούταρχο, σε μια υποτιθέμενη έντονη συζήτηση με την Τύχη, όπου η πρώτη υπεραμύνεται του έργου του Αλεξάνδρου ως προσωπική του επιτυχία και όχι ως εύνοια της Τύχης. Οι απανωτές ρητορικές ερωτήσεις, που ισοδυναμούν με έντονη άρνηση, κάνουν ζωηρότερο το ύφος του συγγραφέα.

79. *Ἀντίοχος ὁ Σελεύκου:*

Βασιλιάς της Συρίας, από τους επιγόνους του Αλεξάνδρου, επονομαζόμενος και Σωτήρ (324-261 π.Χ.).

80. *Ἀρταξέρξης, ὁ Κύρου ἀδελφός:*

Ο πρωτότοκος γιος του Δαρείου και της Παρυσάτιδος, εναντίον του οποίου ο αδελφός του Κύρος έκανε τη δική του «Ανάβαση» ανεπιτυχώς. (Βλ. και Ξενοφώντος «Κύρου Ανάβαση», έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

81. *Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος:*

Βασιλιάς της Αιγύπτου (284-246 π.Χ.), δεύτερος στη σειρά μετά τον Πτολεμαίο του Λάγου, σπουδαίο στρατηγό και σωματοφύλακα του Αλεξάνδρου. Ανέλαβε καθήκοντα βασιλιά όσο ακόμη ζούσε ο πατέρας του, ασφαλώς με τη συγκατάθεσή του.

82. *ἔγχεϊ ... χερμαδίοισι:*

Ο στίχος 265 από το Λ της Ιλιάδας του Ομήρου. Ο Αλέξανδρος παραλληλίζεται εδώ με τον Αγαμέμνονα που επελαύνει εναντίον των παιδιών του Αντήνορα.

83. *ἐπὶ Γρανίκου ξίφει διακοπείς:*

Επανάληψη των τραυμάτων που δέχτηκε ο Αλέξανδρος στε πολλές μάχες εναντίον των εχθρών. (Βλέπε και Κεφ. 1 του πρώτου λόγου του Πλουτάρχου για την Τύχη ή την Αρετή του Αλεξάνδρου).

84. *τοῦτο μὲν αἷμα, οὐχ ἰχώρ:*

Ο στίχος 364 της ραφωδίας Ε΄ της Ιλιάδας του Ομήρου. Στις φλέβες των θεών ρέει «ιχώρ» αντί για το ανθρώπινο αίμα, σημειώνει ο Όμηρος στο περιστατικό του τραυματισμού της Αφροδίτης από το Διομήδη.

85. *Εὖγε, ὦ Τύχη:*

Σαφής ειρωνική αναφορά του Πλουτάρχου προς την Τύχη, που όχι μόνο δεν ευνόησε τον Αλέξανδρο αλλά, αντίθετα, του προξένησε τόσα τραύματα.

86. *οὐχ ὥσπερ Ἀθηνᾶ πρὸ τοῦ Μενελάου τὸ βέλος ... ἀφεῖλε:*

Αναφορά στους στίχους Δ', 127 και εξής της Ιλιάδας του Ομήρου, όπου η Αθηνά σώζει το Μενέλαο από το φαρμακερό βέλος του Πάνδαρου, ηγεμόνα των Λυκίων, που πολεμά στο πλευρό του Πριάμου.

87. *ὥσπερ πρὸς Ἡρακλέα:*

Ο Πλούταρχος παραλληλίζει τα κατορθώματα του Αλεξάνδρου με τους άθλους του Ηρακλή. Τα ποικίλα εχθρικά Ασιατικά έθνη τα παρομοιάζει με τη Λερναία Ύδρα.

88. *Ἄτοπόν τι δόξω λέγειν, ἐρῶ δ' ἀληθές:*

Πολλές φορές οι αρχαίοι συγγραφείς συνειδητοποιούν ότι υπερβάλλουν σε κρίσεις και χαρακτηρισμούς και το καταθέτουν. Έτσι π.χ. ο Δημοσθένης (Επιτάφιος, 24) σημειώνει: *«Μεγάλην μὲν ὑπερβολὴν δόξομεν λέγειν, ῥητέον δ' ὅμως»*, επαινώντας την ανδρεία των νεκρών, προς τιμή των οποίων έχει γράφει τον επιτάφιο λόγο του.

89. *ἀλλ' ἐκεῖνον εἷς ἀνὴρ ὑβριστὴς ἐπέταττε:*

Αναφορά στο βασιλιά των Μυκηνών Ευρυσθέα, που επέβαλε στον Ηρακλή να επιτελέσει τους περιβόητους δώδεκα άθλους.

Τα κατορθώματα του Αλεξάνδρου έχουν την ιδιαίτερη αξία τους σε σχέση με τους άθλους του Ηρακλή, γιατί στη θέση του επιτάσσοντος Ευρυσθέα είναι η προσωπική του επιλογή, καθότι ήταν εξαιρετικά ενάρετος.

90. *λέοντας αἱρεῖν, κάπρους διώκειν καὶ σοβεῖν ὄρνιθας:*

Είναι οι τρεις από τους άθλους του Ηρακλή με το λεοντάρι της Νεμέας, τον Καλυδώνιο κάπρο και τις Στυμφαλίδες όρνιθες.

91. *Ἀνταῖος:*

Γιος του Ποσειδώνα και της Γαίας, μυθικός βασιλιάς της Λιβύης, ισχυρότατος Γίγαντας. Είχε το προτέρημα, κάθε που η πλάτη του ακουμπούσε στη μάνα Γη, να πολλαπλασιάζονται οι δυνάμεις του. Άρα ήταν ανίκητος στην πάλη. Ο Ηρακλής, που είχε διαταχθεί από τον Ευρυσθέα να καταβάλει τον Ανταίο, τα κατάφερε σηκώνοντάς τον ψηλά και πνίγοντάς τον πάνω στο στήθος του.

92. *Βούσιρις (ὁ):*

Γιος του Ποσειδώνα και της Λυσιάνασας ή Ανίππης, μυθικός βασιλιάς της Αιγύπτου. Όσους ξένους έπιαναν στη χώρα του τους πρόσφερε θυσία στο Δία. Φονεύτηκε από το ρόπαλο του Ηρακλή. (Σχετικό έργο επονομαζόμενο «Βούσιρις» έχει συγγράφει ο Αθηναίος ρήτορας Ισοκράτης). Το όνομα Βούσιρις είχε δοθεί και σε ποταμό της Κάτω Αιγύπτου.

93. *Χαλυβώνιος οἶνος:*

Η Χαλυβών ήταν η μητρόπολη της Χαλυβωνίτιδας, περιοχής στη Συρία, ονομαστή για την παραγωγή καλής ποιότητας οίνου.

94. *Ὑρκανικοὶ ἰχθύες:*

Η Υρκανία ήταν χώρα της Ασίας προς την Κασπία θάλασσα, ανάμεσα στη Μηδία και στην Αρεία.

95. *τέλος Ἀλεξάνδρου ἦν ... ἑνὶ κόσμῳ κοσμήσαντα πάντας ἀνθρώπους μιᾶς ὑπηκόους ἡγεμονίας καὶ μιᾶς ἐθάδος διαίτης καταστῆσαι:*

Απόδοση λακωνική από τον Πλούταρχο του μεγάλου οράματος του Αλεξάνδρου για δημιουργία ενός οικουμενικού κράτους με κοινή διοίκηση και κοινό τρόπο ζωής, όπως το εξέθεσε στον «Όρκο της Ώπης», που διέσωσε ο τρίτος κατά

σειρά διευθυντής της Αλεξανδρινής βιβλιοθήκης Ερατοσθένης, γνωστός μαθηματικός και γεωγράφος.

Η οικουμενικότητα του Αλεξάνδρου διαφέρει από την επιχειρούμενη παγκοσμιοποίηση (του κεφαλαίου), γιατί η τελευταία έχει παγκοσμιοποιητές απρόσκλητους και παγκοσμιοποιούμενους, δράστες δηλαδή και θύματα. (Βλ. και Σχόλια Γ. Ράπτη στην Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση των εκδόσεων Ζήτρος, τόμος Γ', σελίδα 378, Θεσσαλονίκη 2004).

96. *ὡς ἀφίκοντο πρέσβεις παρὰ τῶν Περσῶν βασιλέως εἰς Φίλιππον:*

Είχε εντυπωσιάσει με τη μεστότητα των ερωτήσεων σε Περσική αποστολή ο Αλέξανδρος, λόγω του νεαρού της ηλικίας του, σε βαθμό που να βλέπουν στο πρόσωπό του οι απεσταλμένοι προορατικά ένα «Μεγάλο βασιλιά». Σημειωτέον ότι ο τίτλος αυτός στην αρχαιότητα αποδιδόταν μόνο στον Πέρση μονάρχη.

97. *καθάπερ Ὀδυσσεύς ... ποῦ οἱ ἵπποι:*

Στίχος της Ιλιάδας του Ομήρου (Κ, 407).

98. *Ἰλλυρικοὺς καὶ Τριβαλλικοὺς πολέμους:*

Νέα αναφορά του Πλουτάρχου στους πολέμους που έκανε ο Αλέξανδρος εναντίον των λαών των βορείων συνόρων της Μακεδονίας προτού ξεκινήσει τη μεγάλη του εκστρατεία, για να έχει εξασφαλισμένα τα νώτα του.

(Και πάλι αυτή η αναφορά, και οι επόμενες, καθώς έχει γίνει και στον Α' Λόγο του, δημιουργεί προβλήματα για την ενιαία θεώρηση των δυο αυτών Λόγων του Πλουτάρχου, όπως αφήνεται να νοηθεί με την έναρξη του Β' Λόγου).

99. *τὰς Θήβας ἐνέσεισεν:*

Είναι η γνωστή αποστασία (και καταστροφή) της Θήβας λίγο πριν ξεκινήσει ο Αλέξανδρος για την Ασία, στην οποία οι Θηβαίοι είχαν συμπαρασύρει τους Αθηναίους και άλλες πόλεις της νότιας Ελλάδας.

100. *ὡς Φύλαρχός φησι:*

Αθηναίος ή Ναυκράτιος ιστοριογράφος του 3^ου^ π.Χ. αιώνα. Έγραφε και την ιστορία των εκστρατειών του βασιλιά των Μολοσσών Πύρρου. (Στον Α' Λόγο, Κεφ. 3, την πληροφορία για τα λιγοστά εφόδια του Αλεξάνδρου στην εκκίνηση της εκστρατείας την αποδίδει ο Πλούταρχος στον ιστορικό Δούρη).

101. *Περδίκκας:*

Ένας από τους πλέον πιστούς στρατηγούς του Αλεξάνδρου με γενναία δράση σε όλες τις μάχες του Μακεδόνα βασιλιά κατά την εκστρατεία του στην Ασία. Κατά το θάνατό του ο Αλέξανδρος του εμπιστεύτηκε το δακτυλίδι του. Ανέλαβε στη συνέχεια επίτροπος της Μακεδονίας, συνεργάστηκε με την Ολυμπιάδα και τη Ρωξάνη αλλά φονεύτηκε το 321 π.Χ. σε μια στάση των στρατιωτών, στα πλαίσια των αγώνων των Επιγόνων του Αλεξάνδρου.

102. *οὐ στόλοι δι' ὀρῶν πλέοντες οὐδὲ μάστιγες οὐδὲ πέδαι:*

Αναφορά στην οργή και την αλαζονική συμπεριφορά του Ξέρξη κατά την εκστρατεία του στην Ελλάδα το 480 π.Χ. Στον Άθω άνοιξε διώρυγα και τον Ελλήσποντο τον έζευξε με γέφυρα πλοίων του κατά σειρά από την Άβυδο στη Σηστό (Ηρόδοτος, Ζ', 35), και επειδή η τρικυμία κατέστρεφε τη γέφυρα, διέταξε τους στρατιώτες του να μαστιγώσουν τη θάλασσα και να τη «δαμάσουν» με αλυσίδες. (Για την τεχνική

της γέφυρας του Ξέρξη στον Ελλήσποντο βλέπε και Γαβριήλ Συντομόρου, Ηροδότου Ιστορίες Ζ', των εκδόσεων Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002).

103. *αὐτὸς δι' εἶχεν ἐν ἑαυτῷ ... εὐσέβειαν ... ἔρωτα δόξης, προαίρεσιν ἐν τῷ καλῷ τελεσιουργόν:*

Βροχή τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Αλεξάνδρου από τον Πλούταρχο, για να καταδειχθεί η ανωτερότητά του έναντι όλων των άλλων ηγετών που υπήρξαν στη διαδρομή της Ιστορίας. Κι όλα είναι προϊόντα ελεύθερης επιλογής και βούλησης του Μακεδόνα βασιλιά.

104. *ὄμματα καὶ κεφαλὴν Διί:*

Στίχοι του Ομήρου (Ιλιάδα Β', 478 – 479) για περιγραφή του αρχιστράτηγου των Ελλήνων Αγαμέμνονα στον Τρωικό πόλεμο. Συγκεντρώνει τρία σπουδαία χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ενώ ο Αλέξανδρος πολύ περισσότερα.

105. *φρόνημα Κύρου:*

Πρόκειται για το βασιλιά των Περσών Κύρο τον Πρεσβύτερο, το δημιουργό του Περσικού κράτους, τον 6° π.Χ. αιώνα, με τη συνένωση Μήδων και Περσών.

106. *σωφροσύνην Ἀγησιλάου:*

Αναφορά στο βασιλιά της Σπάρτης Αγησίλαο ($4^{ος}$ π.Χ. αι.) με λαμπρούς αγώνες εναντίον των Περσών αλλά και στον Ελλαδικό χώρο (μάχη Κορώνειας το 394 π.Χ.). Είναι ένας από τους πρώτους εκφραστές της Πανελλήνιας Ιδέας και της ένωσης των Ελλήνων εναντίον των Περσών. Ίσως αυτή τη σωφροσύνη εκθειάζει εδώ ο Πλούταρχος.

107. *σύνεσιν Θεμιστοκλέους:*

Πρόκειται για το μεγάλο Αθηναίο στρατηγό των Περσικών πολέμων της εποχής του Ξέρξη, δημιουργό του ναυτικού μεγαλείου των Αθηνών και της νίκης της Σαλαμίνας. Σκιαγραφώντας την προσωπικότητά του ο Θουκυδίδης (Α', 138) γράφει:

«Ἦν γὰρ ὁ Θεμιστοκλῆς βεβαιότατα δὴ φύσεως ἰσχὺν δηλώσας καὶ διαφερόντως τ' ἐς αὐτὸ μᾶλλον ἑτέρου ἄξιος θαυμάσαι. Οἰκείᾳ γὰρ ξυνέσει καὶ οὔτε προμαθὼν ἐς αὐτὴν οὐδὲν οὔτε ἐπιμαθὼν τῶν τε παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής».

108. *ἐμπειρίαν Φιλίππου:*

Δίπλα στον πατέρα του Φίλιππο Β', που ως όμηρος στη Θήβα είχε διδαχθεί την τέχνη της στρατιωτικής φάλαγγας, ο Αλέξανδρος είχε την ευκαιρία να δανεισθεί τις εμπειρίες από έναν από τους σπουδαιότερους Μακεδόνες βασιλείς.

109. *τόλμαν Βρασίδου:*

Ο Βρασίδας, Σπαρτιάτης στρατηγός, στην πρώτη φάση του Πελοποννησιακού πολέμου και μετά την ομηρία των γόνων των Σπαρτιατικών οικογενειών στη Σφακτηρία (κρατούνταν 400 νέοι Σπαρτιάτες αιχμάλωτοι στην Αθήνα με την απειλή να εκτελεσθούν, αν οι Λακεδαιμόνιοι εισέβαλλαν πάλι στην Αττική) έβγαλε από το αδιέξοδο τη Σπάρτη αναλαμβάνοντας εκστρατεία εναντίον της Αμφίπολης, αποικίας των Αθηναίων στο Στρυμόνα της Μακεδονίας. Έτρεξε εναντίον του ο Αθηναίος Κλέων και στη μάχη της Αμφίπολης (421 π.Χ.) σκοτώθηκαν αμφότεροι. Έτσι έληξε η πρώτη φάση του Πελοποννησιακού πολέμου (431-421 π.Χ.) με την υπογραφή της Νικίειας ή Καλλίειας ειρήνης.

110. *δεινότητα καὶ πολιτείαν Περικλέους:*

Ο Περικλής είναι ο θεμελιωτής της Αθηναϊκής δημοκρατίας. «*Ἤστραπτε καὶ ἐβρόντα*» στην εκκλησία του δήμου με την εξαιρετική του ρητορική δεινότητα. Παράλληλες δράσεις του Αλεξάνδρου, τόσο σχετικές με τη δημοκρατία όσο και τη ρητορική δεινότητα, αναφέρει πολλές ο Αρριανός στην «Αλεξάνδρου Ανάβαση». Όπου είχε καταλυθεί το δημοκρατικό πολίτευμα, φρόντιζε για την αποκατάστασή του, ενώ είναι μνημειώδης π.χ. ο λόγος προς τους στρατιώτες του στην Ώπη, ύστερα από σχετική στάση τους. «*Ἀναβὰς αὖθις ἐπὶ τὸ βῆμα ἔλεξεν ὧδε: Οὐχ ὑπὲρ τοῦ καταπαῦσαι ὑμῶν, ὦ Μακεδόνες, τὴν οἴκαδε ὁρμὴν λεχθήσεταί μοι ὅδε ὁ λόγος ...*», σημειώνει ο Αρριανός (Ζ΄, 9-10), θυμίζοντας το «*καὶ προσδεχομένῳ μοι, ὦ Ἀθηναῖοι, τὰ τῆς ὀργῆς ὑμῶν εἰς ἐμὲ γεγένηται, καὶ ἐκκλησίαν τούτου ἕνεκα ξυνήγαγον, ἵνα ὑπομνήσω ὑμᾶς καὶ μέμψωμαι ...*» του Περικλή στην εκκλησία του δήμου, όταν οι Αθηναίοι, συγκεντρωμένοι μέσα στα τείχη της πόλης, δυσανασχετούσαν και αμφισβητούσαν την ορθότητα των αποφάσεών του για την τακτική απέναντι των Λακεδαιμονίων στην αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου.

111. *σωφρονέστερος τοῦ Ἀγαμέμνονος:*

Εδώ συγκρίσιμα στοιχεία ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και στον Αλέξανδρο είναι η συμπεριφορά τους απέναντι των γυναικών. Ο Αγαμέμνονας εκδηλώνει συζυγική απιστία με τα σχετικά με τη Βρισηίδα, τη Χρυσηίδα, την Κασσάνδρα κ.ά., ενώ ο Αλέξανδρος σέβεται στον ύψιστο βαθμό τις αιχμάλωτες Περσίδες γυναίκες, ακόμη και πριν παντρευθεί. Ο Πλούταρχος ως ιεροφάντης στο μαντείο των Δελφών και γνώστης

της έκλυσης των ηθών στα χρόνια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, με την ακόλαστη και σκανδαλώδη ζωή πολλών αυτοκρατόρων, δε θα άφηνε απαρατήρητη αυτή τη, γεμάτη εγκράτεια, πτυχή της προσωπικότητας του Αλεξάνδρου.

112. *μεγαλοψυχότερος Ἀχιλλέως:*

Η μεγαλοψυχία του Αλεξάνδρου απέναντι του Δαρείου εκφράστηκε με τη φροντίδα να ταφεί «βασιλικά». Ο Αχιλλέας τον αντίπαλό του Έκτορα τον έσυρε πίσω από το άρμα του. Βέβαια, οι συνθήκες για τη διαφορετική αυτή συμπεριφορά οφείλονται στο γεγονός ότι οι Τρώες είχαν σκοτώσει τον επιστήθιο φίλο του Αχιλλέα Πάτροκλο και δεν έχει το θέμα οικονομικές διαστάσεις, όπως αφήνει να εννοηθεί εδώ ο Πλούταρχος.

113. *εὐσεβέστατος Διομήδους:*

Είναι ο γιος του Τυδέα, εγγονός του Αδράστου, από τους ευνοούμενους ήρωες του Ομήρου (Διομήδους Αριστεία, Ε΄ Ιλιάδας). Έγινε βασιλιάς των Αιτωλών και συμμετείχε στον Τρωικό πόλεμο με 24 πλοία. Είναι ο ακατάβλητος πολεμιστής που «τα βάζει» ακόμη και με τους θεούς (Ιλιάδα, Ε΄, 130).

114. *ποθεινότερος Ὀδυσσέως:*

Μητέρα του Οδυσσέα ήταν η Αντίκλεια, που πέθανε από τη λύπη της περιμένοντας την επιστροφή του γιου της.

Μητέρα του Δαρείου ήταν η Σισύγαμβις. Ο Αλέξανδρος συμπεριφέρθηκε απέναντί της με τόσο σεβασμό, που προκάλεσε το θαυμασμό και μια διαρκή αγάπη μετέπειτα. Ο Διόδωρος Σικελιώτης (ΙΖ΄, 118) αναφέρει ότι η βασίλισσα πέθανε από τη λύπη της μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου, αρνούμενη

να φάει.

115. *εἰ μὲν καὶ Σόλων διὰ Τύχην ... καὶ Μιλτιάδης καὶ Ἀριστείδης:*

Αναφορά του Πλουτάρχου σε τρεις μεγάλες και καταξιωμένες ιστορικά προσωπικότητες του Αθηναϊκού μεγαλείου, το Σόλωνα, σπουδαίο νομοθέτη και θεμελιωτή της Αθηναϊκής δημοκρατίας τον 6ο π.Χ. αιώνα, το Μιλτιάδη, περίφημο στρατηγό στη μάχη του Μαραθώνα το 490 π.Χ., και το δίκαιο Αριστείδη, για να συγκριθούν με τον Αλέξανδρο και να καταδειχθεί πόσο υπερέβαλε ο Μακεδόνας βασιλιάς στην Αρετή τους πάντες.

116. *σεισάχθεια:*

Το μέτρο του Σόλωνα για απαλλαγή των Αθηναίων από τα χρέη (σείω + ἄχθος).

117. *Βρασίδας ... ἐν Μεθώνῃ:*

Ο στρατηγός των Λακεδαιμονίων Βρασίδας, εκτός από τη μάχη στην Αμφίπολη το 421 π.Χ. (βλ. και σημείωση 105), είχε διακριθεί νωρίτερα και σε επιχειρήσεις εναντίον των Αθηναίων στη Λακωνία, καθώς ο Αθηναϊκός στόλος, σύμφωνα με το σχέδιο του Περικλή, λεηλατούσε τα παράλια της Πελοποννήσου στην Πύλο και στη Μεθώνη.

118. *Ἀλεξάνδρου ἐν Ὀξυδράκαις τὸ ... πήδημα:*

Οι Οξυδράκες ήταν πολεμικότατο φύλο των Ινδών. Εκεί ο Αλέξανδρος, στην πόλη των Μαλλών, επιχείρησε το παράτολμο πήδημα των τειχών μόνο με τρεις άλλους Μακεδόνες και τραυματίσθηκε από βέλος των εχθρών βαριά. Η πόλη των Μαλλών, σε σύγκριση με τις μεγάλες πόλεις των Σούσων, της Βαβυλώνας κ.ά. που κατέλαβε ο Αλέξανδρος, ήταν

μικρή. Το ότι κινδύνευσε να σκοτωθεί στην άσημη αυτή πόλη των Μαλλών ο Αλέξανδρος, ο Πλούταρχος το αποδίδει στην απουσία της Τύχης, που ασφαλώς και δεν τον ευνόησε, αλλά ό,τι πέτυχε ήταν καθαρά προϊόν Αρετής. Γι' αυτό και εδώ ο Πλούταρχος ειρωνεύεται την Τύχη.

119. *τοῦ μεγάλου Πώρου:*

Νέα αναφορά στο γενναίο βασιλιά των Ινδών Πώρο. Αν ο Αλέξανδρος είχε σκοτωθεί στη μάχη εναντίον του, ίσως ήταν κάτι το φυσιολογικό σε σχέση με τον κίνδυνο που διέτρεξε στην πόλη των Μαλλών. Γιατί *«τοῖς ἐνδόξοις καὶ μεγάλοις ἀγῶσι, κἂν δυστυχῶνται, τὸ αἰσχρὸν οὐ πρόσεστι»* σημειώνει ο Πλούταρχος, δίδοντας τις ανθρώπινες διαστάσεις στο Μακεδόνα στρατηλάτη.

120. *δύσερις ἦν καὶ βάσκανος ἡ Τύχη καὶ φιλοβάρβαρος καὶ μισαλέξανδρος:*

Καθώς βαδίζει στο τέλος της πραγματείας του ο Πλούταρχος, παίρνει καθαρή θέση απέναντι στην Τύχη του Αλεξάνδρου. Δεν είχε την Τύχη ο Μακεδόνας στρατηλάτης με το μέρος του αλλά αυτή ήταν απειλητική απέναντί του. Όλα του τα κατορθώματα οφείλονται στην τόλμη και στην Αρετή του. Αυτό εξάλλου είναι και το κύριο θέμα του πονήματός του.

121. *οὕτω Πελοπίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας:*

Δίκαιο (και λογικό λόγω της καταγωγής του) είναι να αναφερθεί ο Πλούταρχος στους δυο γενναίους άνδρες των Θηβών που έφεραν την πατρίδα τους για μια δεκαετία (371-362 π.Χ.) στο προσκήνιο των πολιτικών εξελίξεων και στην ηγεσία των άλλων ελληνικών πόλεων. Ήταν πράγματι ενάρετοι και σφοδροί πολεμιστές. Την πολεμική τους αρετή την απο-

δεικνύει το τέλος τους στα πεδία των μαχών. Ο Πελοπίδας σκοτώθηκε το 364 π.Χ. στη Θεσσαλία σε μάχη εναντίον του τυράννου των Φερών Αλεξάνδρου, ενώ ο Επαμεινώνδας στη μάχη της Μαντίνειας στην Πελοπόννησο το 362 π.Χ., μια μάχη αμφίρροπη ως προς τα αποτελέσματά της, που λίγο έλειψε να σημάνει την υποδούλωση της Σπάρτης στους Θηβαίους και που η έκβασή της σήμανε «*ἀκρισίαν καὶ ταραχὴν ἐν Ἑλλάδι*», όπως σημειώνει στον επίλογο των «Ελληνικών» του ο Ξενοφώντας (Βλ. και Ξενοφώντος «Ελληνικά», Γ΄ τόμος, έκδοση Ζήτρος 2005, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

122. *τὴν κεφαλὴν κοπίδι διὰ τοῦ κράνους ἐπλήγη ... καὶ βέλει τις ἀπὸ τόξου τὸν θώρακα διέκοψεν:*

Αναλυτικότατος εδώ ο Πλούταρχος περιγράφει το βαρύτατο τραυματισμό του Αλεξάνδρου στη «πολίχνη» των Μαλλών. Στον Α΄ λόγο (βλ. και σημείωση 23) δεν παραθέτει τόσες πολλές λεπτομέρειες. Πάντως η διπλή αυτή αναφορά (μαζί με πολλές άλλες επαναλήψεις στους δύο αυτούς λόγους αποδεικνύει μάλλον την αυτοτέλειά τους και όχι τη συνέχειά τους, όπως υπαινίσσεται ο συγγραφέας στην αρχή του Β΄ Λόγου).

123. *οὐ γὰρ διὰ Τύχην ἀγαθῶν βασιλέων ἑταῖροι προαποθνήσκουσιν ἑκουσίως:*

Η αυτοθυσία των σωματοφυλάκων για την υπεράσπιση του ηγέτη τους είναι προϊόν της αφοσίωσής τους στο πρόσωπό του, που τους εμπνέει και τους καθοδηγεί. Και αυτό μπορούν να το πετύχουν οι ηγέτες με την Αρετή τους και το φωτεινό τους παράδειγμα σε κάθε περίπτωση ανθρώπινης δραστηριότητας και σε κάθε εποχή. (Η συνοδεία του Αλεξάνδρου στο «πήδημα» του τείχους της πόλης των Μαλλών κατά τον Αρριανό, «Αλεξάνδρου Ανάβαση», ΣΤ΄, 70, ήταν ο διμοιρίτης Αβρέας, που σκοτώθηκε χτυπημένος από τόξο, ο Πευκέστας, που έσωσε τον Αλέξανδρο καλύπτοντάς τον με την ασπίδα του Αχιλλέα που είχαν πάρει από την Τροία, και ο Λεοννάτος. Ο Πλούταρχος αναφέρει τον Πτολεμαίο και τον Λιμναίο στον Α΄ Λόγο, προσθέτοντας και το Λεοννάτο στο Β΄ Λόγο).

124. *αὐτὸς ἐπεχείρησεν ἐν χρῷ τοῦ σώματος ἀποτέμνειν ... τὸν οἰστόν:*

Ημιθανής ο Αλέξανδρος από το καρφωμένο στο στήθος του βέλος, καθώς δυσκολεύονται οι συμπολεμιστές του να του βγάλουν το βέλος, επιχειρεί να το πράξει ο ίδιος!

Πρόκειται πράγματι για γενναίο μαχητή. Φαίνεται και από τα λόγια που απευθύνει στην κρίσιμη αυτή στιγμή στους πασχίζοντες Μακεδόνες να βγάλουν από το τραύμα του το βέλος.

ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Ο τρόπος της εισαγωγής του Β΄ Λόγου του Πλουτάρχου για την Αρετή του Αλεξάνδρου, όπως προαναφέρθηκε, δηλώνει συμπληρωματική πραγματεία προς τον Α΄ Λόγο ανεπιφύλακτα. Πρόβλημα δημιουργούν οι επαναλήψεις και οι επικαλύψεις, δεδομένου του πυκνού ύφους γραφής του Χαιρώνειου συγγραφέα.

Πιθανότατα από το Β' Λόγο λείπει και ο επίλογος, καθώς τελειώνει απότομα.

Γεγονός παραμένει ότι ο Πλούταρχος με τους δυο αυτούς Λόγους υπεραμύνεται της προσωπικότητας του Αλεξάνδρου με πάθος, ίσως απαντώντας σε κακολογίες εναντίον του Μακεδόνα στρατηλάτη, που τον ήθελαν πολλοί προϊόν συγκυριών και εύνοιας της τύχης και όχι χαρισματικό και ανυπέρβλητο ηγέτη.

ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΑ ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Τη βιοθεωρία και τη βιοηθική που διαπερνά τη ζωή των Σπαρτιατών από την ίδρυση της πόλης-κράτους μέχρι τις μέρες του καταγράφει στο έργο «Αποφθέγματα Λακωνικά» ο Πλούταρχος, απομονώνοντας από τη συμπεριφορά και δράση Σπαρτιατών βασιλέων, εφόρων, στρατηγών, απλών πολιτών και αγέρωχων Σπαρτιατισσών, στιγμές απείρου κάλλους με διαχρονική αξία, άκρως χαρακτηριστικές της «Λακεδαιμονίων Πολιτείας», όπως αυτή έχει οργανωθεί και λειτουργεί σχεδόν αδιατάρακτα από την εποχή του μεγάλου νομοθέτη τους Λυκούργου.

Τα αποφθέγματα έχουν αναμφίβολα τις πηγές τους στο πλήθος των συγγραμμάτων των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων που αναφέρονται στη ζωή της Σπάρτης, στα οποία έχει πρόσβαση ο Χαιρώνειος σοφός ή το επιτελείο του που βοήθησε σ' αυτή τη συλλογή. Εμφανέστερη είναι η «εκμετάλλευση» των έργων του Ξενοφώντα «Αγησίλαος», «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» και «Ελληνικά», όπου ο Αθηναίος ιστορικός,

γνωστός για τα φιλολακωνικά του αισθήματα, δίδει σαφή και εμπεριστατωμένη έως εξιδανικευμένη εικόνα του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του καθεστώτος της Σπάρτης. Ευρύτερη πάλι αναφορά στον τρόπο ζωής και στη λαμπρή διαδρομή των Λακεδαιμονίων κάνει ο Πλούταρχος στους «Παράλληλους βίους», όταν βιογραφεί σπουδαίους άνδρες της , όπως το Λυκούργο, το Λύσανδρο, τον Αγησίλαο, τον Άγη και τον Κλεομένη.

Η σκοπιμότητα του έργου

Αν εκτιμηθεί ο ηθικοπλαστικός χαρακτήρας που διέπει πολλά από τα έργα του Πλουτάρχου (που γι' αυτό ονομάστηκαν και Ηθικά), τα «Λακωνικά αποφθέγματα» είναι από τα πλέον αντιπροσωπευτικά, καθότι στοχεύουν να παραδώσουν στις νεότερες γενιές λαμπρά πρότυπα και παραδείγματα προς μίμηση, με τρόπο «λακωνικό», σύντομο και εύκολο στην πρόσβαση και ανάγνωση. Αυτός ο τρόπος σύντομης πρόσβασης στην αρχαιοελληνική σοφία πρέπει να είχε και προηγούμενο, όπως φαίνεται από μια σχετική αναφορά του Αριστοτέλη στα «Πολιτικά Β'», υπηρετήθηκε από τον Πλούταρχο και σε άλλο έργο του με τίτλο «Αποφθέγματα ηγεμονικά, στρατηγικά, τυραννικά»

και είχε και συνέχεια στους μεταγενέστερους συγγραφείς, από το Διογένη το Λαέρτιο, την Παλατινή ανθολογία και το Στοβαίο μέχρι τις μέρες μας (Θησαυρός Αρχαίας Σοφίας, έκδοση Θ. Κοντέου, Θεσσαλονίκη 1971, με επιμέλεια Γ. Κρήτου, Α. Κεσσόπουλου, Γ. Ράπτη, Αρχαία Γνωμικά και επιγραμματικές φράσεις, Ηλία Μιχάλου, έκδοση Καλέντης, Αθήνα, 1997, Γνωμικά και αποφθέγματα, έκδοση Σμυρνιωτάκη, Αθήνα κ.τ.λ.).

Η κατάταξη των αποφθεγμάτων από τον Πλούταρχο έγινε με αλφαβητική σειρά των ανθρώπων στους οποίους αποδίδονται. Μερικά ανήκουν σε ανώνυμους Σπαρτιάτες, ενώ τα «Λακαινών αποφθέγματα» αποτελούν ξεχωριστή ενότητα.

Η συμπυκνωμένη σοφία, όπως αποδεικνύεται από πράξεις και παραλείψεις επώνυμων και ανώνυμων ανδρών και γυναικών της Σπάρτης κατά την αρχαιότητα, έχει να προσφέρει πολλά και στη σημερινή κοινωνία των πολλών αντιφάσεων και της Νέας Τάξης πραγμάτων.

ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΛΑΚΩΝΙΚΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΓΑΣΙΚΛΗΣ

Ἀγασικλῆς ὁ Λακεδαιμονίων βασιλεύς, θαυμάζον τός τινος ὅτι φιλήκοος ὢν οὐ προσδέχεται Φιλοφάνη τὸν σοφιστήν, ἔφη· τούτων χρῄζω μαθητὴς εἶναι, ὧν εἴην καὶ υἱός.

Πρὸς δὲ τὸν εἰπόντα, πῶς ἂν τις ἀδορυφόρητος ὢν <τῶν πολιτῶν> ἄρχειν ἀσφαλῶς δύναιτο, ἐὰν οὕτως ἔφη αὐτῶν ἄρχῃ, ὥσπερ οἱ πατέρες τῶν υἱῶν.

ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ

Ἀγησίλαος ὁ μέγας παρὰ πότον ποτὲ λαχὼν συμποσίαρχος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ οἰνοχόου πόσον ἑκάστῳ προσφέροι, εἰ μὲν πολὺς οἶνός

ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΛΑΚΩΝΙΚΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΑΓΑΣΙΚΛΗΣ

Ο βασιλιάς των Λακεδαιμονίων Αγασικλής[1], όταν κάποιος εξέφρασε την απορία του γιατί, ενώ ήταν φιλομαθής, δε δέχεται το σοφιστή Φιλοφάνη[2], απάντησε: «Χρειάζομαι να είμαι μαθητής αυτών που είμαι και παιδί τους»[3].

Σ' εκείνον πάλι που ρώτησε πώς κάποιος χωρίς σωματοφύλακες[4] θα μπορούσε να ασκήσει την εξουσία με ασφάλεια, απάντησε: «Αν συμπεριφέρεται στο λαό, όπως οι γονείς στα παιδιά τους».

ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ

Ο Αγησίλαος ο Μεγάλος[5], όταν κάποτε σε ένα συμπόσιο εκλέχτηκε συμποσίαρχος, σε ερώτηση ενός οινοχόου πόσο κρασί να προσφέρει στον καθένα, απάντησε: «Αν υπάρχει πολύ κρασί, σέρβιρε όσο ζητάει ο

ἐστιν ἔφη παρεσκευασμένος, ὅσον ἕκαστος αἰτεῖ· εἰ δ' ὀλίγος, ἐξ ἴσου δίδου πᾶσι.

Κακούργου δέ τινος ἐμμόνως ὑπομείναντος βασάνους, ὡς σφόδρα πονηρός εἶπεν ἄνθρωπος, εἰς μοχθηρὰ καὶ αἰσχρὰ πράγματα τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατατιθέμενος.

Ἐπαινοῦντος δέ τινος ῥήτορα ἐπὶ τῷ δυνατῶς αὔξειν τὰ μικρὰ πράγματα, οὐδὲ σκυτοτόμον ἔφησεν ἡγοῦμαι σπουδαῖον, ὃς μικρῷ ποδὶ ὑποδήματα μεγάλα περιτίθησι.

Φαμένου δέ τινός ποτε πρὸς αὐτόν ὡμολόγηκας, καὶ πολλάκις τὸ αὐτὸ λέγοντος, ναὶ μὰ Δία, εἴ γ' ἐστὶ δίκαιον ἔφη· εἰ δὲ μή, ἔλεξα μέν, ὡμολόγησα δ' οὔ. ἐπειπόντος δέ ἀλλὰ μὴν δεῖ τοὺς βασιλεῖς ἐπιτελεῖν ὅττι κεν κεφαλῇ κατανεύσωσιν οὐ μᾶλλον ἔφη ἢ τοὺς προσιόντας τοῖς βασιλεῦσιν αἰτεῖσθαι δεῖ τὰ δίκαια καὶ λέγειν, στοχαζομένους τε τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ ἁρμόζοντος τοῖς βασιλεῦσιν.

Ὁπότε δὲ ψεγόντων ἢ ἐπαινούντων τινῶν ἀκούοι, οὐχ ἧττον ᾤετο δεῖν καταμανθάνειν τοὺς τῶν λεγόντων τρόπους ἢ περὶ ὧν λέγοιεν.

καθένας· αν όμως είναι λίγο, μοίρασε σε όλους από ίσο»[6].

Όταν κάποιος κακούργος άντεχε στα βασανιστήρια με υπομονή, είπε: «Πόσο πολύ κακός είναι ο άνθρωπος αυτός[7], αφού εξαντλεί την υπομονή του και την αντοχή του σε μοχθηρά και αισχρά πράγματα»[8].

Όταν κάποιος επαινούσε ένα ρήτορα για την ικανότητά του να μεγαλοποιεί τα ασήμαντα θέματα, είπε: «Ούτε ένας τσαγκάρης νομίζω ότι είναι σπουδαίος, που κατασκευάζει μεγάλα παπούτσια για μικρό πόδι».

Όταν κάποιος είπε κάποτε σ' αυτόν «το έχεις υποσχεθεί» και πολλές φορές του το επαναλάμβανε, του απάντησε: «Ασφαλώς ναι, αν ταυτό είναι δίκαιο, αλλιώς, το είπα βέβαια, αλλά δεν το υποσχέθηκα». Κι όταν ο άλλος πρόσθεσε ότι «οι βασιλείς πρέπει να κρατούν την υπόσχεση ακόμη και σε ό,τι κουνήσουν θετικά το κεφάλι τους»[9], είπε: «Ναι, αλλά πρέπει και όσοι προσφεύγουν στο βασιλιά να υποβάλλουν αιτήματα δίκαια, λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις και τις αρμοδιότητες του βασιλιά».

Κάθε φορά που άκουγε κάποιους να κατηγορούν ή να επαινούν[10], έκρινε ότι έπρεπε να μάθει καλά το ποιόν αυτών που μιλούσαν περισσότερο παρά εκείνων για τους οποίους μιλούσαν.

Ἔτι δὲ παῖδα αὐτὸν ὄντα, γυμνοπαιδίας ἀγομένης, ὁ χοροποιὸς ἔστησεν εἰς ἄσημον τόπον· ὁ δ' ἐπείσθη καίπερ ἤδη βασιλεὺς ἀποδεδειγμένος καὶ εἶπεν εὖγε· δείξω γὰρ ὅτι οὐχ οἱ τόποι τοὺς ἄνδρας ἐντίμους, ἀλλ' οἱ ἄνδρες τοὺς τόπους ἐπιδεικνύουσι.

Προστάττοντος δέ τινος αὐτῷ ἰατροῦ περιεργοτέραν θεραπείαν καὶ οὐχ ἁπλῆν, νὴ τὼ θεώ φησίν, οὐ πάντως μοι πρόκειται ζῆν οὐδὲ πάντ' ἀναδεχόμενον.

Ἐφεστὼς δέ ποτε τῷ βωμῷ τῆς Χαλκιοίκου βουθυτῶν, ἐπειδὴ φθεὶρ αὐτὸν ἔδακεν, οὐ διετράπη· λαβὼν δὲ περιφανῶς ἐναντίον πάντων ἀπέκτεινε καὶ προσεῖπε· νὴ τοὺς θεούς, ἡδέως τὸν ἐπίβουλον καὶ ἐπὶ τῷ βωμῷ.

Ἄλλοτ' ἰδὼν μῦν ἑλκόμενον ἐκ θυρίδος ὑπὸ παιδαρίου, ἐπεὶ ὁ μῦς ἐπιστραφεὶς ἔδακε τὴν χεῖρα τοῦ κρατοῦντος καὶ ἔφυγεν, ἐπιδείξας τοῖς παροῦσιν εἶπεν· ὅταν τὸ ἐλάχιστον ζῷον οὕτως ἀμύνηται τοὺς ἀδικοῦντας, τί τοὺς ἄνδρας προσήκει ποιεῖν λογίζεσθε;

Βουλόμενος δὲ τὸν πρὸς τὸν Πέρσην συστήσασθαι πόλεμον ἕνεκα τοῦ ἐλευθερῶσαι τοὺς τὴν Ἀσίαν

Όταν ακόμη ήταν σε νεαρή ηλικία και γιορτάζονταν οι γυμνοπαιδιές[11], ο υπεύθυνος του χορού τον τοποθέτησε σε ασήμαντη θέση· αυτός, αν και προαλειφόταν για βασιλιάς, υπάκουσε και είπε: «Εύγε· γιατί εγώ θα αποδείξω ότι τους άξιους άνδρες δεν τους αναδεικνύουν οι θέσεις, αλλά οι άνδρες τιμούν τις θέσεις».

Όταν κάποιος γιατρός του συνέστησε μια περίπλοκη και όχι απλή θεραπευτική αγωγή, είπε: «Μα τους δυο θεούς μας[12], δεν πρόκειται να ζήσω αιώνια και δε θα ακολουθήσω τη θεραπεία σε όλα».

Όταν κάποτε ήταν μπροστά στο βωμό της Χαλκιοίκου Αθηνάς[13] προσφέροντας θυσία, τον τσίμπησε μια ψείρα· εκείνος έπιασε την ψείρα και τη σκότωσε επιδεικτικά μπροστά σε όλους, λέγοντας: «Μα τους θεούς, (σκοτώνω) τον εχθρό μου ευχαρίστως ακόμη και μπροστά στο βωμό»[14].

Μια άλλη φορά που είδε ένα παιδάκι να τραβάει από μια τρύπα έναν ποντικό και να τον κρατάει, επειδή ο ποντικός δάγκωσε το χέρι του μικρού που τον κρατούσε και του ξέφυγε, στράφηκε στους παρόντες και είπε: «Όταν αυτό το πολύ μικρό ζώο αμύνεται έτσι απέναντι αυτών που το αδικούν, τι νομίζετε ότι αρμόζει να κάνουν οι άνθρωποι;»[15].

Όταν σχεδίαζε να αναλάβει πόλεμο εναντίον του Πέρση βασιλιά[16] για να ελευθερώσει τους Έλληνες που

κατοικοῦντας Ἕλληνας, τῷ κατὰ Δωδώνην Διὸς ἐχρήσατο μαντείῳ· κελεύσαντος δέ, εἴπερ ἐστίν, ᾧ δοκεῖ, στρατεύεσθαι, τὸ χρησθὲν ἀνήγγειλε τοῖς ἐφόροις· οἱ δ' ἐκέλευσαν αὐτὸν καὶ εἰς Δελφοὺς ἀφικόμενον περὶ τῶν αὐτῶν πυνθάνεσθαι. πορευθεὶς οὖν εἰς τὸ μαντεῖον ἐπηρώτησεν οὕτως· Ἄπολλον, ἦ δοκεῖ σοι ὃ καὶ τῷ πατρί; συναινέσαντος δὲ αἱρεθεὶς οὕτως ἐστρατεύσατο.

Ἐπεὶ δὲ Τισσαφέρνης ἐν ἀρχῇ μὲν φοβηθεὶς τὸν Ἀγησίλαον ἐποιήσατο σπονδὰς τὰς πόλεις αὐτῷ τὰς Ἑλληνικὰς ἀφήσειν αὐτονόμους, μεταπεμψάμενος δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως πολὺ στράτευμα πόλεμον κατήγγειλεν αὐτῷ, εἰ μὴ ἀπίοι τῆς Ἀσίας, ἄσμενος τὴν παράβασιν δεξάμενος ὥρμησε μὲν ὡς ἐπὶ Καρίαν προάξων· ἐκεῖ δὲ τὴν δύναμιν τοῦ Τισσαφέρνους ἀθροίσαντος ἄρας εἰς Φρυγίαν ἐνέβαλε· καὶ λαβὼν πόλεις πλείστας καὶ χρημάτων πλῆθος εἶπε τοῖς φίλοις ὅτι σπεισάμενον μὲν ἀδικεῖν ἀσεβές, τοὺς δὲ πολεμίους παραλογίζεσθαι οὐ μόνον δίκαιον καὶ ἔνδοξον, ἀλλὰ καὶ ἡδὺ καὶ κερδαλέον.

Τοῖς δ' ἱππεῦσιν ἐλαττωθεὶς ἀνεχώρησεν εἰς

κατοικούσαν στην Ασία, ζήτησε χρησμό από το Δωδωναίο Δία[17]· κι όταν ο θεός συνηγόρησε, ανακοίνωσε το χρησμό στους εφόρους· κι εκείνοι του συνέστησαν να επισκεφθεί και το μαντείο των Δελφών και να συμβουλευθεί κι αυτό. Αφού λοιπόν επισκέφτηκε και αυτό το μαντείο, έκανε την εξής ερώτηση: «Απόλλωνα, έχεις την ίδια άποψη με τον πατέρα σου;». Και επειδή ο Απόλλωνας συναίνεσε, αφού εκλέχτηκε (ο Αγησίλαος) αρχηγός, πραγματοποίησε την εκστρατεία.

Στην αρχή ο Τισσαφέρνης[18], επειδή φοβήθηκε τον Αγησίλαο, έκανε ειρήνη, με τον όρο να αφήσει ο Πέρσης βασιλιάς αυτόνομες τις Ελληνικές πόλεις, αλλά αφού ζήτησε και πήρε από το βασιλιά πολύ στρατό, τον απείλησε με πόλεμο, αν δεν αποχωρούσε από την Ασία· κι αφού δέχτηκε ευχαρίστως την παραβίαση της συμφωνίας, κατευθύνθηκε προς την Καρία· και επειδή συγκέντρωσε τις δυνάμεις του εκεί ο Τισσαφέρνης, σήκωσε το στρατό του και εισέβαλε στη Φρυγία[19]· κι αφού κυρίευσε πάρα πολλές πόλεις και πήρε πολλά χρήματα, είπε στους φίλους του: «Είναι ασφαλώς ασέβεια να διαπράξει κανείς αδικία μετά από συμφωνία ειρήνης, αλλά να παραπλανήσει τους εχθρούς δεν είναι μόνο δίκαιο και δοξασμένο, αλλά και ευχάριστο και κερδοφόρο».

Επειδή μειονεκτούσε στο ιππικό, γύρισε στην Έφεσο

Ἔφεσον, καὶ τοῖς εὐπόροις προεῖπε παρέχειν ἵππον <ἕκαστον> ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ ἄνδρα ἀπολυομένους τῆς στρατείας, ὥστε ταχὺ συνήχθησαν καὶ ἵπποι καὶ ἄνδρες ἐπιτήδειοι ἀντὶ δειλῶν καὶ πλουσίων. καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα ἔφη ζηλοῦν· καὶ γὰρ ἐκεῖνον θήλειαν ἵππον ἀγαθὴν λαβόντα κακὸν ἄνδρα καὶ πλούσιον τῆς στρατείας ἀπολῦσαι.

Ἐπεὶ δὲ κελεύσαντος αὐτοῦ τοὺς αἰχμαλώτους γυμνοὺς πωλεῖν ἐπίπρασκον οἱ λαφυροπῶλαι καὶ τῆς μὲν ἐσθῆτος ἦσαν ὠνηταὶ πολλοί, τῶν δὲ σωμάτων λευκῶν καὶ ἁπαλῶν παντάπασι διὰ τὰς σκιατροφίας κατεγέλων ὡς ἀχρήστων καὶ μηδενὸς ἀξίων, ἐπιστὰς ὁ Ἀγησίλαος ταῦτα μέν εἶπεν ὑπὲρ ὧν μαχεῖσθε, οὗτοι δὲ οἷς μαχεῖσθε.

Τρεψάμενος δὲ περὶ Λυδίαν Τισσαφέρνην καὶ πλείστους ἀνελών, κατέτρεχε τῆς βασιλέως χώρας. τούτου δὲ χρήματα αὐτῷ προσπέμψαντος καὶ ἀξιοῦντος διαλύσασθαι τὸν πόλεμον, ὁ Ἀγησίλαος τῆς μὲν εἰρήνης ἔφη τὴν πόλιν εἶναι κυρίαν, τοὺς δὲ στρατιώτας πλουτίζων ἥδεσθαι

και ανήγγειλε στους εύπορους (κατοίκους της) να δώσουν ο καθένας τους ένα άλογο και ένα αντικαταστάτη στη θέση τους, απαλλασσόμενοι από την υποχρέωση να στρατευθούν οι ίδιοι· έτσι, συγκεντρώθηκαν αμέσως άλογα και άνδρες γενναίοι αντί δειλών και πλουσίων. Και είπε ότι μιμείται τον Αγαμέμνονα[20]· γιατί κι εκείνος, αφού πήρε μια ωραία φοράδα, απάλλαξε από τη στράτευση το δειλό και πλούσιο κάτοχό της.

Κι όταν ο Αγησίλαος διέταξε να πουλήσουν γυμνούς τους αιχμαλώτους, και οι λαφυροπώλες τους έβγαλαν προς πώληση, για τα ενδύματά τους ήταν πολλοί οι αγοραστές, τους ίδιους όμως τους αιχμαλώτους, άσπρους και εντελώς πλαδαρούς εξαιτίας της τρυφηλής ζωής τους, τους περιφρονούσαν ως άχρηστους και ανάξιους για οτιδήποτε. Κι ο Αγησίλαος στάθηκε κοντά τους και είπε στους στρατιώτες του: «Αυτά (τα ενδύματα) είναι εκείνα για τα οποία πολεμάτε και αυτοί είναι εκείνοι εναντίον των οποίων πολεμάτε».

Αφού έτρεψε σε φυγή τον Τισσαφέρνη στη Λυδία και σκότωσε πάρα πολλούς άνδρες του, λεηλατούσε τη χώρα του Πέρση βασιλιά. Κι όταν αυτός του έστειλε χρήματα και του ζητούσε να σταματήσει τον πόλεμο, ο Αγησίλαος του είπε: «Για την ειρήνη αρμόδια είναι η Σπάρτη, και εγώ χαίρομαι περισσότερο να πλουτί-

μᾶλλον ἢ αὐτὸς πλουτῶν· καλὸν δὲ νομίζειν Ἕλληνας οὐ δῶρα λαμβάνειν ἀπὸ τῶν πολεμίων, ἀλλὰ λάφυρα κτᾶσθαι.

Μεγαβάτου δὲ τοῦ Σπιθριδάτου παιδός, ὃς ἦν κάλλιστος τὴν μορφήν, προσελθόντος αὐτῷ ὡς ἀσπασομένου καὶ φιλήσοντος διὰ τὸ σφόδρα δοκεῖν ἀγαπᾶσθαι, ἐξέκλινεν· ὡς δ' ἐπαύσατο ἐκεῖνος προσιών, ἐπεζήτησεν αὐτὸν ὁ Ἀγησίλαος. τῶν δὲ φίλων φαμένων ὡς αὐτὸς εἴη αἴτιος, τρέσας τὸ τοῦ καλοῦ φίλημα, εἰ δ' ἐθέλει καὶ μὴ ἀποδειλιάσει, ἥξειν ἐκεῖνον, χρόνον οὐκ ὀλίγον πρὸς αὐτῷ γενόμενος ὁ Ἀγησίλαος καὶ διασιωπήσας οὐδέν ἔφη δεῖ πείθειν ἐκεῖνον ὑμᾶς· ἐγὼ γάρ μοι δοκῶ τῶν τοιούτων βούλεσθαι ἐπάνω εἶναι ἢ τὴν εὐανδροτάτην τῶν ἀντιτεταγμένων πόλιν κατὰ κράτος ἑλεῖν· ἄμεινον γὰρ ἑαυτῷ φυλάττειν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἑτέρων ἀφαιρεῖσθαι.

Τὰ δ' ἄλλ' ἀκριβὴς ὢν καὶ νόμιμος, ἐν τοῖς φιλικοῖς πράγμασιν ἐνόμιζε πρόφασιν εἶναι τὸ λίαν δίκαιον πρὸς αὐτούς. φέρεται γοῦν ἐπιστόλιον αὐτοῦ παραιτουμένου τινὰ τῶν φίλων πρὸς

ζω τους στρατιώτες μου παρά να πλουτίζω ο ίδιος· και οι Έλληνες θεωρούν καλό να μη δέχονται δώρα από τους εχθρούς, αλλά να αποκτούν λάφυρα».

Όταν ο γιος του Σπιθριδάτη Μεγαβάτης[21], ωραιότατος στην όψη, τον πλησίασε για να τον ασπασθεί και να τον φιλήσει, επειδή νόμιζε ότι τον αγαπούσε πολύ, ο Αγησίλαος τον απέφυγε· κι όταν εκείνος έπαυσε να τον πλησιάζει, τον αναζήτησε ο Αγησίλαος· οι φίλοι του είπαν ότι φταίγει ο ίδιος, γιατί φοβήθηκε το φίλημα του ωραίου νέου και δεν τον ασπάσθηκε, αλλά αν αποβάλει το φόβο, θα ξαναέλθει ο νέος· μετά από λίγο, αφού συνήλθε και αυτοσυγκεντρώθηκε, ο Αγησίλαος είπε: «Δεν πρέπει να πείσουμε εμείς αυτόν· γιατί πιστεύω ότι είμαι πάνω από τέτοιες επιθυμίες, περισσότερο κι από το να επιθυμώ να κυριεύσω ολοκληρωτικά μια πόλη με τους πιο γενναίους υπερασπιστές της· γιατί είναι καλύτερο να προστατεύει κανείς την προσωπική του ελευθερία παρά να την αφαιρεί από άλλους».

Ενώ ως προς τα άλλα ήταν ακριβοδίκαιος και πιστός στους νόμους, σε θέματα φίλων έκρινε ότι η υπερβολική δικαιοσύνη απέναντί τους έπρεπε να είναι υποκριτική. Αναφέρεται ένα σημείωμά του, με το οποίο ζητεί από τον Ιδριέα[22] της Καρίας να ελευθερώσει κάποιον από τους φίλους του, γράφοντας τα εξής:

Ἰδριέα τὸν Κᾶρα, οὕτω· Νικίας εἰ μὲν οὐκ ἀδικεῖ, ἄφες· εἰ δ' ἀδικεῖ, ἐμοὶ ἄφες· πάντως δ' ἄφες.

Ἐν μὲν οὖν τοῖς πλείστοις τοιοῦτος ὑπὲρ τῶν φίλων ὁ Ἀγησίλαος· ἔστι δὲ ὅπου πρὸς τὸ συμφέρον ἐχρῆτο τῷ καιρῷ μᾶλλον. ἀναζυγῆς γοῦν ποτε γενομένης θορυβωδεστέρας ἀσθενοῦντα καταλιπὼν τὸν ἐρώμενον, ἐκείνου δεομένου καὶ ἀνακαλοῦντος μετὰ δακρύων αὐτόν, ἀποστραφεὶς εἶπεν· ὡς χαλεπόν ἐστιν ἐλεεῖν ἅμα καὶ φρονεῖν.

Δίαιταν δὲ τὴν περὶ τὸ σῶμα οὐδὲν ἀμείνονα τῶν συνόντων εἶχε, κόρου μὲν καὶ μέθης τὸ παράπαν ἀπεχόμενος, ὕπνῳ δ' οὐ δεσπότῃ ἀλλ' ἀρχομένῳ ὑπὸ τῶν πράξεων χρώμενος· πρὸς δὲ θάλπος οὕτω καὶ ψῦχος εἶχεν, ὥστε μόνος ἀεὶ χρῆσθαι ταῖς ὥραις. ἐν μέσοις δὲ τοῖς στρατιώταις σκηνῶν οὐδενὸς ἀμείνονα κοίτην εἶχε.

Διετέλει δὲ λέγων τὸν ἄρχοντα προσήκειν οὐ μαλακίᾳ καὶ τρυφῇ, καρτερίᾳ δὲ καὶ ἀνδρείᾳ δεῖν τῶν ἰδιωτῶν περιεῖναι.

Πυθομένου γοῦν τινος τί περιεποίησαν οἱ Λυ-

«Αν ο Νικίας δεν έχει διαπράξει αδικία, άφησέ τον ελεύθερο· αν πάλι έχει διαπράξει αδικία, άφησέ τον για χάρη μου· όμως, οπωσδήποτε άφησέ τον ελεύθερο».

Στα περισσότερα για τους φίλους του τέτοιος ήταν ο Αγησίλαος· κάπου-κάπου όμως αντιμετώπιζε τις καταστάσεις περισσότερο προς το συμφέρον (της πόλης του). Για παράδειγμα, όταν κάποτε έγινε ξαφνική εκστρατεία και άφησε τον αγαπητικό του πίσω[23] γιατί ήταν άρρωστος, ενώ εκείνος τον παρακαλούσε και τον ικέτευε με δάκρυα (να τον πάρει μαζί του), γύρισε και του είπε: «Πόσο δύσκολη είναι η συμπάθεια σε συνύπαρξη με τη σωφροσύνη».

Οι διατροφικές του συνήθειες δεν ήταν καλύτερες από εκείνες των στρατιωτών του, καθώς απέφευγε συστηματικά το πολύ φαγητό και το κρασί, και δεν είχε τον ύπνο δυνάστη του, αλλά ελεγχόμενο από τις πράξεις του· τη ζέστη πάλι και το κρύο έτσι τα αντιμετώπιζε, ώστε πάντα να προσαρμόζεται με τις καιρικές συνθήκες μοναδικά. Και κατασκηνώνοντας ανάμεσα στους στρατιώτες του, ποτέ δεν είχε καλύτερο στρώμα από κανέναν απ' αυτούς.

Συνέχεια υποστήριζε ότι ο άρχοντας πρέπει να υπερέχει από τους συμπολίτες του όχι ως προς την ηδυπάθεια, αλλά ως προς την αντοχή και την ανδρεία.

Όταν λοιπόν κάποιος τον ρώτησε σε τι ωφέλησαν

κούργου νόμοι τῇ Σπάρτῃ, καταφρονεῖν ἔφη τῶν ἡδονῶν.

Πρὸς δὲ τὸν ἐπιθαυμάζοντα τὴν μετριότητα τῆς ἐσθῆτος καὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων Λακεδαιμονίων ἀντὶ ταύτης ἔφη τῆς διαίτης, ὦ ξένε, τὴν ἐλευθερίαν ἀμώμεθα.

Ἄλλου δὲ προτρεπομένου ἀνίεσθαι καὶ λέγοντος διὰ τὸ τῆς τύχης ἄδηλον μὴ <περιμεῖναι>, πότε καιρὸς τούτου γενή<σε>ται, ἀλλ' ἐγώ εἶπεν ἐμαυτὸν ἐθίζω λέγων ὥστ' ἐν μηδεμιᾷ μεταβολῇ μεταβολὴν ζητεῖν.

Καὶ πρεσβύτης δὲ γενόμενος τῇ αὐτῇ ἀγωγῇ ἐχρῆτο· πρὸς οὖν τὸν πυθόμενον διὰ τί σφοδροῦ χειμῶνος ὄντος ἀχίτων περιέρχεται εἰς τοῦτο ἡλικίας ἥκων, ἵνα φησίν οἱ νέοι μιμῶνται, παράδειγμα ἔχοντες τοὺς πρεσβυτάτους καὶ ἄρχοντας.

Θάσιοι δὲ τὴν χώραν αὐτῶν διαπορευομένῳ μετὰ τοῦ στρατεύματος ἄλφιτα καὶ χῆνας καὶ τραγήματα καὶ μελίπηκτα καὶ ἄλλα παντοδαπὰ βρώματά τε καὶ πόματα πολυτελῆ ἔπεμψαν· μόνα δὲ τὰ ἄλφιτα δεξάμενος τὰ λοιπὰ ἀπάγειν ἐκέλευσεν ὀπίσω τοὺς κομίζοντας, ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ὄντα χρήσιμα. λιπαρούντων δὲ καὶ δεομένων

τη Σπάρτη οι νόμοι του Λυκούργου[24], απάντησε: «Στην περιφρόνηση των ηδονών».

Σ' εκείνον πάλι που απορούσε πολύ με τη λιτότητα της φορεσιάς και της διατροφής τόσο του ίδιου όσο και των άλλων Λακεδαιμονίων, απάντησε: «Αντί γι' αυτόν τον τρόπο ζωής, ξένε, θερίζουμε (χαιρόμαστε με την) ελευθερία».

Όταν κάποιος του συνιστούσε να χαλαρώσει και του έλεγε ότι εξαιτίας της άδηλης τύχης μπορεί αυτό να μην έλθει ποτέ, αυτός απάντησε: «Συνηθίζω τον εαυτό μου λέγοντας (μέσα μου) να μην επιζητώ καμιά αλλαγή στην αλλαγή».

Και στα γεράματά του ακολουθούσε τον ίδιο τρόπο ζωής· σ' αυτόν λοιπόν που κάποτε τον ρώτησε γιατί μέσα σε σφοδρή βαρυχειμωνιά περιφέρεται χωρίς χιτώνα έχοντας φτάσει σε τόσο μεγάλη ηλικία[25], απάντησε: «Για να μας μιμούνται οι νέοι, έχοντας πρότυπα τους μεγαλύτερους και τους άρχοντες».

Οι Θάσιοι, όταν περνούσε κάποτε από τη χώρα τους με το στρατό του, του έστειλαν άλευρα και χήνες και ξηρούς καρπούς και γλυκίσματα και άλλα εκλεκτά φαγητά και ποτά κάθε είδους· αφού κράτησε μόνο τα άλευρα, διέταξε αυτούς που του τα έφεραν να τα πάρουν πίσω, γιατί δεν τους ήταν καθόλου απαραίτητα. Ενώ λοιπόν εκείνοι τον εκλιπαρούσαν και του ζη-

πάντως λαβεῖν, ἐκέλευσεν αὐτὰ τοῖς εἵλωσι διαδοῦναι. πυθομένων δὲ τὴν αἰτίαν, ἔφη τοὺς ἀνδραγαθίαν ἀσκοῦντας τὰς τοιαύτας λιχνείας οὐχ ἁρμόζει προσίεσθαι· τὰ γὰρ δελεάζοντα τοὺς ἀνδραποδώδεις τῶν ἐλευθέρων ἀλλότρια.

Πάλιν δὲ τῶν Θασίων διὰ τὸ δοκεῖν μεγάλως ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετεῖσθαι ναοῖς αὐτὸν καὶ ἀποθεώσεσι τιμησάντων καὶ πρεσβείαν περὶ τούτου ἀποστειλάντων, ἀναγνοὺς τὰς τιμάς, ἃς αὐτῷ προσήνεγκαν οἱ πρέσβεις, ἠρώτησεν εἰ ἡ πατρὶς αὐτῶν ἀποθεοῦν ἀνθρώπους ἔχει δύναμιν· φαμένων δέ, ἄγετ' ἔφη ποιήσατε πρώτους ἑαυτοὺς <θεούς>· καὶ τοῦτ' ἂν πράξητε, τότε πιστεύσω ὑμῖν ὅτι κἀμὲ δυνήσεσθε θεὸν ποιῆσαι.

Τῶν δ' ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἑλληνικῶν ἐθνῶν ψηφισαμένων ἐν ταῖς ἐπιφανεστάταις πόλεσιν εἰκόνας ἀνιστᾶν αὐτοῦ, προέγραφεν· ἐμοῦ μηδεμία εἰκὼν ἔστω μήτε γραπτὴ μήτε πλαστὴ μήτε κατασκευαστή.

Θεασάμενος δ' ἐπὶ τῆς Ἀσίας οἰκίαν τετραγώνοις ὠροφωμένην δοκοῖς ἠρώτησε τὸν κεκτημένον εἰ τετράγωνα παρ' αὐτοῖς φύεται <τὰ>

τούσαν να τα δεχθεί οπωσδήποτε, έδωσε διαταγή να μοιρασθούν στους είλωτες. Κι όταν ρώτησαν το λόγο, τους απάντησε: «Όσοι ασκούνται στην ανδρειοσύνη δεν αρμόζει να απολαμβάνουν τέτοιες λιχουδιές· γιατί, όσα δελεάζουν τους δούλους είναι ακατάλληλα για τους ελεύθερους».

Όταν πάλι οι Θάσιοι, επειδή θεωρούσαν ότι ευεργετήθηκαν πολύ από αυτόν, τον τίμησαν με ναούς και με αποθέωση και έστειλαν πρεσβεία να του αναγγείλουν αυτά, μόλις διάβασε τις τιμές για τις οποίες τον ενημέρωσαν οι απεσταλμένοι, τους ρώτησε αν η πατρίδα τους έχει τη δυνατότητα να αποθεώσει ανθρώπους· κι όταν αυτοί απάντησαν θετικά, τους είπε: «Αποθεώστε πρώτα τους εαυτούς σας[26]· κι αν το πετύχετε αυτό, τότε θα πιστεύσω σ' εσάς ότι μπορείτε να κάνετε και εμένα θεό».

Όταν στις σημαντικότατες πόλεις οι Ελληνικές φυλές της Ασίας αποφάσισαν δημόσια να στήσουν αγάλματά του, τους έστειλε επιστολή γράφοντάς τους: «Να μη φιλοτεχνήσετε καμιά εικόνα μου, μήτε με ζωγραφιά μήτε με γλυπτό μήτε με άλλη τέχνη».

Όταν κάποτε στην Ασία είδε μια οροφή σπιτιού να είναι κατασκευασμένη με τετράγωνα δοκάρια[27], ρώτησε το νοικοκύρη αν σ' αυτούς υπάρχουν τετράγωνα δέντρα· κι όταν εκείνος απάντησε αρνητικά και είπε

ξύλα· φαμένου δὲ οὔ, ἀλλὰ στρογγύλα, τί οὖν; εἶπεν εἰ τετράγωνα ἦν, στρογγύλ' <ἂν> ἐτελεῖτε;

Ἐρωτηθεὶς δέ ποτε ἄχρι τίνος εἰσὶν οἱ τῆς Λακωνικῆς ὅροι, κραδάνας τὸ δόρυ εἶπεν· ἄχρις οὗ τοῦτο φθάνει.

Ἄλλου δ' ἐπιζητοῦντος διὰ τί ἀτείχιστος ἡ Σπάρτη, ἐπιδείξας τοὺς πολίτας ἐξωπλισμένους ταῦτ' ἐστιν, εἶπε, τὰ Λακεδαιμονίων τείχη.

Ἄλλου δὲ τὸ αὐτὸ ἐπιζητοῦντος, οὐ λίθοις δεῖ καὶ ξύλοις τετειχίσθαι τὰς πόλεις ἔφη ταῖς δὲ τῶν ἐνοικούντων ἀρεταῖς.

Τοῖς δὲ φίλοις παρήγγειλε μὴ χρήμασιν, ἀνδρείᾳ δὲ καὶ ἀρετῇ σπουδάζειν πλουτεῖν.

Ὁπότε δὲ βούλοιτο ἔργον τι ταχέως ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν γενέσθαι, αὐτὸς πρῶτος ἐφήπτετο ἐν ὄψει ἁπάντων.

Ἐμεγαλύνετο δ' ἐπὶ τῷ μηδενὸς ἧττον πονεῖν καὶ ἐπὶ τῷ ἄρχειν ἑαυτοῦ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῷ βασιλεύειν.

Θεωρήσας δέ τινα Λάκωνα χωλὸν ἐπὶ πόλεμον ἐξιόντα καὶ ἵππον ζητοῦντα, οὐκ αἰσθάνῃ,

ότι ήταν στρογγυλά, του είπε: «Τι λοιπόν; Αν ήταν (τα δέντρα) τετράγωνα, εσείς θα κάνατε τα δοκάρια στρογγυλά;».

Όταν κάποτε ρωτήθηκε μέχρι πού φτάνουν τα σύνορα της Λακωνίας[28], αφού σήκωσε το δόρυ του, απάντησε: «Μέχρι εκεί που φθάνει αυτό».

Όταν πάλι κάποιος ρώτησε γιατί η Σπάρτη είναι ατείχιστη[29], δείχνοντάς του τους πολίτες οπλισμένους, απάντησε: «Αυτά είναι τα τείχη των Λακεδαιμονίων».

Κι όταν κάποιος άλλος του έκανε την ίδια ερώτηση, του απάντησε: «Οι πόλεις δεν πρέπει να έχουν περιτειχισθεί με πέτρες και με ξύλα, αλλά με τις αρετές των κατοίκων τους».

Τους φίλους του τους παρακινούσε να μη φροντίζουν να πλουτίζουν με χρήματα, αλλά με ανδρεία και αρετή[30].

Όταν επιθυμούσε να φέρουν σε πέρας οι στρατιώτες γρήγορα ένα έργο, αυτός το άρχιζε πρώτος μπροστά στα μάτια όλων.

Καμάρωνε, γιατί δε συμμετείχε λιγότερο στους κόπους από κανέναν, και γιατί εξουσίαζε περισσότερο τον εαυτό του παρά γιατί ήταν βασιλιάς.

Όταν κάποτε είδε ένα Σπαρτιάτη κουτσό που έβγαινε σε εκστρατεία και αναζητούσε άλογο[31], του εί-

ἔφη, ὅτι οὐ φευγόντων ἀλλὰ μενόντων ὁ πόλεμος χρείαν ἔχει;

Ἐρωτώμενος δὲ πῶς μεγάλην δόξαν περιεποιήσατο, θανάτου καταφρονήσας ἔφη.

Ἐπιζητοῦντος δέ τινος διὰ τί Σπαρτιᾶται μετ' αὐλῶν ἀγωνίζονται, ἔφη ἵν', ὅταν πρὸς ῥυθμὸν βαίνωσιν, οἵ τε δειλοὶ καὶ οἱ ἀνδρεῖοι φανεροὶ ὦσι.

Μακαρίζοντος δέ τινος τὸν Περσῶν βασιλέα νέον ὄντα κομιδῇ, εἶπεν· ἀλλ' οὐδὲ Πρίαμος ταύτην ἔχων τὴν ἡλικίαν ἠτύχησε.

Πολλὴν δὲ τῆς Ἀσίας ὑφ' ἑαυτῷ ποιησάμενος διέγνω χωρεῖν ἐπ' αὐτὸν βασιλέα, ὅπως παύσῃ σχολὴν ἄγοντα καὶ διαφθείροντα τοὺς τῶν Ἑλλήνων δημαγωγούς.

Μεταπεμφθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν ἐφόρων ἕνεκα τῆς τοῦ περιεστηκότος τὴν Σπάρτην Ἑλληνικοῦ πολέμου αἰτίας διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Πέρσου διαπεμφθέντα χρήματα, εἰπὼν τὸν ἀγαθὸν ἄρχοντα δεῖν ὑπὸ τῶν νόμων ἄρχεσθαι ἀπέπλευσε τῆς Ἀσίας πολὺν ἑαυτοῦ πόθον τοῖς ἐνταῦθα Ἕλλησι καταλιπών.

Τοῦ δὲ Περσικοῦ νομίσματος χάραγμα τοξότην ἔχοντος, ἀναζευγνύων ἔφη τρισμυρίοις τοξό-

πε: «Δε γνωρίζεις ότι ο πόλεμος δε χρειάζεται ανθρώπους να φεύγουν αλλά να παραμένουν στις θέσεις τους;».

Στην ερώτηση πώς απόκτησε μεγάλη δόξα απάντησε: «Με την περιφρόνηση του θανάτου»[32].

Όταν κάποιος ρώτησε να μάθει γιατί οι Σπαρτιάτες πολεμούν υπό τους ήχους των αυλών[33], απάντησε: «Για να φανούν οι δειλοί και οι ανδρείοι, όταν βαδίζουν με ρυθμό».

Όταν κάποιος καλοτύχιζε το βασιλιά των Περσών γιατί ήταν πολύ νέος, του απάντησε: «Ούτε και ο Πρίαμος σ' αυτή την ηλικία είχε δυστυχήσει».

Όταν υπόταξε μεγάλο μέρος της Ασίας, αποφάσισε να στραφεί εναντίον του ίδιου του Πέρση βασιλιά, για να παύσει να είναι εύκαιρος και να διαφθείρει Έλληνες πολιτικούς.

Κι όταν ανακλήθηκε από τους εφόρους (στη Σπάρτη από την Ασία) λόγω του Ελληνικού πολέμου που απείλησε τη Σπάρτη μέσω των χρημάτων που στάλθηκαν από τον Πέρση βασιλιά, αφού (ο Αγησίλαος) είπε ότι ο καλός άρχοντας πρέπει να σέβεται τους νόμους, απέπλευσε από την Ασία, αφού άφησε στους εκεί Έλληνες ζωηρή την επιθυμία τους να επανέλθει.

Επειδή το περσικό νόμισμα είχε εγχάρακτη παράσταση τοξότη, γυρίζοντας πίσω (από την εκστρατεία

ταις ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐξελαύνεσθαι τῆς Ἀσίας· τοσούτων γὰρ εἰς Ἀθήνας καὶ Θήβας κομισθέντων διὰ Τιμοκράτους χρυσῶν δαρεικῶν καὶ διαδοθέντων τοῖς δημαγωγοῖς, ἐξεπολεμώθησαν οἱ δῆμοι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας.

Καὶ ἀντέγραφε τοῖς ἐφόροις ἐπιστολὴν τήνδε· Ἀγησίλαος τοῖς ἐφόροις χαίρειν· τὰν πολλὰν τᾶς Ἀσίας κατεστρεψάμεθα καὶ τὼς βαρβάρως ἐλάσαμες καὶ ἐν τᾷ Ἰωνίᾳ ὅπλα ἐποιήσαμες πολλά· ἐπεὶ δὲ κέλεσθέ με κατὰ τὰν προθεσμίαν παραγίνεσθαι, ἕπομαι τᾷ ἐπιστολᾷ, σχεδὸν δ' αὐτὰν καὶ φθάσω· ἄρχω γὰρ οὐκ ἐμαυτῷ ἀρχάν, ἀλλὰ τᾷ πόλει καὶ τοῖς συμμάχοις· καὶ τότε ἄρχων ἄρχει ἀλαθέως κατὰ δίκαν, ὅταν καὶ ἄρχηται ὑπό τε νόμων καὶ ἐφόρων ἢ οἷοι ἂν ἄλλοι ἐν πόλει ἄρχοντες ὦσιν.

Ὡς δὲ διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον ἐβάδιζε διὰ τῆς Θράκης, ἐδεήθη μὲν οὐδενὸς τῶν βαρβάρων, πέμπων δὲ πρὸς ἑκάστους ἐπυνθάνετο πότερον ὡς φιλίαν ἢ ὡς πολεμίαν διαπορεύηται τὴν χώραν. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι φιλικῶς ἐδέχοντο καὶ

του ο Αγησίλαος) έλεγε ότι με τριάντα χιλιάδες τοξότες καταδιωκόταν από τον Πέρση βασιλιά από την Ασία· γιατί, τόσα χρυσά περσικά νομίσματα, αφού μεταφέρθηκαν από τον Τιμοκράτη στην Αθήνα και στη Θήβα και διανεμήθηκαν στους δημαγωγούς, κήρυξαν οι πόλεις τους τον πόλεμο εναντίον των Σπαρτιατών.

Και έγραφε προς τους εφόρους την εξής απαντητική επιστολή[35]: «Ο Αγησίλαος (εύχεται) στους εφόρους να είναι καλά· μεγάλο μέρος της Ασίας το κυριεύσαμε και τους βαρβάρους τους κατανικήσαμε και στην Ιωνία συγκεντρώσαμε πολύ στρατό· επειδή όμως με διατάζετε να επιστρέψω σε συγκεκριμένη προθεσμία, έρχομαι μαζί με την επιστολή, ίσως μάλιστα νωρίτερα από αυτήν· γιατί δεν ασκώ την εξουσία για τον εαυτό μου, αλλά για την πόλη και τους συμμάχους· και τότε ο άρχοντας διοικεί σωστά και δίκαια, όταν διοικείται από τους νόμους και από τους εφόρους ή από οποιουσδήποτε άλλους θα είναι άρχοντες στην πόλη».

Κι όταν, περνώντας τον Ελλήσποντο, προχωρούσε μέσα από τα εδάφη της Θράκης, δεν παρακάλεσε κανέναν από τους βαρβάρους, αλλά, στέλνοντας ανθρώπους του, ρωτούσε τον καθένα αν θα περνούσε μέσα από τη χώρα τους θεωρώντας την φιλική ή εχθρική. Οι άλλοι λοιπόν τον δέχονταν φιλικά και τον ξεπροβο-

παρέπεμπον· οἱ δὲ καλούμενοι Τρωχαλεῖς, οἷς καὶ Ξέρξης ὡς λέγεται ἔδωκε δῶρα, τῆς διόδου μισθὸν ᾔτουν τὸν Ἀγησίλαον ἑκατὸν ἀργυρίου τάλαντα καὶ τοσαύτας γυναῖκας· ὁ δὲ κατειρωνευσάμενος αὐτοὺς καὶ φήσας, τί οὖν οὐκ εὐθὺς ἦλθον ληψόμενοι; προῆγε καὶ συμβαλὼν αὐτοῖς παρατεταγμένοις τρεψάμενος καὶ διαφθείρας πολλοὺς διῆλθε.

Τῷ δὲ τῶν Μακεδόνων βασιλεῖ τὸ αὐτὸ ἐρώτημα προσέπεμψε· φήσαντος δ' ἐκείνου βουλεύ<σ>εσθαι, βουλευέσθω τοίνυν εἶπεν, ἡμεῖς δ' ἤδη πορευσόμεθα. θαυμάσας οὖν τὴν τόλμαν καὶ δείσας ἐκέλευσεν ὡς φίλον προάγειν.

Τῶν δὲ Θετταλῶν τοῖς πολεμίοις συμμαχούντων ἐπόρθει τὴν χώραν· εἰς δὲ Λάρισσαν ἔπεμψε Ξενοκλέα καὶ Σκύθην περὶ φιλίας. συλληφθέντων δὲ τούτων καὶ παραφυλαττομένων, οἱ μὲν ἄλλοι βαρέως φέροντες ᾤοντο δεῖν τὸν Ἀγησίλαον περιστρατοπεδεύσαντα πολιορκεῖν τὴν Λάρισσαν· ὁ δὲ φήσας οὐκ ἂν ἐθελῆσαι Θεσσαλίαν ὅλην λαβεῖν ἀπολέσας τῶν ἀνδρῶν τὸν ἕτερον, ὑποσπόνδους αὐτοὺς ἀπέλαβε.

δούσαν· οι ονομαζόμενοι όμως Τρωαδίτες[36], στους οποίους λέγεται ότι και ο Ξέρξης είχε προσφέρει δώρα, ζητούσαν από τον Αγησίλαο για να περάσει από τα εδάφη τους εκατό τάλαντα ασημένια και εκατό γυναίκες· κι αυτός, αφού τους ειρωνεύτηκε και είπε «γιατί δεν ήλθαν ακόμη να τα πάρουν», προχώρησε και , αφού συγκρούστηκε με το στρατό τους, που του αντιπαρατάχθηκε, κι αφού τους έτρεψε σε φυγή και σκότωσε πολλούς, πέρασε και από τη χώρα τους.

Και στο βασιλιά των Μακεδόνων ρώτησε με απεσταλμένους το ίδιο· κι όταν εκείνος απάντησε ότι θα το σκεφθεί, εκείνος είπε: «Ας το σκεφθεί, εμείς όμως θα προχωρήσουμε». Και επειδή (ο Μακεδόνας βασιλιάς) θαύμασε την τόλμη του και φοβήθηκε, του ανήγγειλε να περάσει μέσα από τη χώρα του ως φίλος.

Επειδή οι Θεσσαλοί δήλωσαν σύμμαχοι των εχθρών τους, προέβαινε ο Αγησίλαος σε λεηλασία της χώρας τους· στη Λάρισα έστειλε για συνεννόηση τον Ξενοκλή και το Σκύθη. Επειδή όμως αυτοί συνελήφθησαν και κρατούνταν, οι άλλοι οργίστηκαν και έκριναν ότι έπρεπε ο Αγησίλαος να στρατοπεδεύσει γύρω από τη Λάρισα και να την πολιορκήσει· κι εκείνος, απαντώντας ότι δε θα επιθυμούσε ακόμη και όλη τη Θεσσαλία να καταλάβει με απώλεια έστω και ενός στρατιώτη του, πήρε πίσω τους δύο άνδρες του μετά από συμφωνία (με τους Λαρισαίους).

Πυθόμενος δὲ μάχην γεγονέναι περὶ Κόρινθον καὶ Σπαρτιατῶν μὲν παντάπασιν ὀλίγους τεθνάναι, Κορινθίων δὲ καὶ Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων αὐτοῖς παμπόλλους, οὐκ ὤφθη περιχαρὴς οὐδ' ἐπηρμένος τῇ νίκῃ, ἀλλὰ καὶ πάνυ βαρὺ στενάξας φεῦ τᾶς Ἑλλάδος ἔφη, ἃ τοσούτους ὑφ' αὑτᾶς ἀπολώλεκεν, ὅσοις ἀρκεῖ τοὺς βαρβάρους νικᾶν ἅπαντας.

Φαρσαλίων δὲ προσκειμένων καὶ κακουργούντων αὐτοῦ τὸ στράτευμα, πεντακοσίοις ἱππεῦσι τρεψάμενος αὐτοὺς τρόπαιον ἔστησεν ὑπὸ τῷ Ναρθακίῳ· καὶ τὴν νίκην ἐκείνην πάντων ὑπερηγάπησεν, ὅτι συστησάμενος τὸ ἱππικὸν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τούτῳ μόνῳ τοὺς μέγιστον ἐφ' ἱππικῇ φρονοῦντας ἐκράτησε.

Διφρίδα δ' οἴκοθεν ἀπαγγείλαντος αὐτῷ εὐθὺς ἐκ παρόδου ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καίτοι ἐκ μείζονος παρασκευῆς ὕστερον τοῦτο ποιῆσαι διανοούμενος, οὐκ ἀπειθήσας τοῖς ἄρχουσι, μεταπεμψάμενος δύο μόρας τῶν περὶ Κόρινθον στρατευομένων ἐπέβη τῆς Βοιωτίας. καὶ συμβαλὼν ἐν Κορωνείᾳ Θηβαίοις Ἀθηναίοις Ἀργείοις Κορινθίοις Λοκροῖς ἀμφοτέροις ἐνίκησε, καίτοι ὑπὸ πολλῶν τραυμάτων κακῶς τὸ σῶμα διακείμενος,

Κι όταν πληροφορήθηκε ότι έγινε μάχη στην Κόρινθο κι ότι σκοτώθηκαν πολύ λίγοι Σπαρτιάτες, αλλά Κορίνθιοι και Αθηναίοι και άλλοι σύμμαχοί τους πάρα πολλοί, δεν έδειξε να χαίρεται κι ούτε να περηφανεύεται για τη νίκη, αλλά αναστενάζοντας πολύ βαριά είπε: «Αλίμονο για την Ελλάδα[37], που έχει σκοτώσει τόσους σε εμφύλια διαμάχη, όσοι είναι αρκετοί να νικήσουν όλους τους βάρβαρους».

Επειδή οι Φαρσάλιοι έκαναν επιθέσεις[38] και επέφεραν φθορές στο στράτευμά του, τους έτρεψε σε φυγή με πεντακόσιους ιππείς και έστησε τρόπαιο νίκης στο Ναρθάκιο[39]· και αυτή τη νίκη τη χάρηκε πιο πολύ απ' όλες, γιατί μόνος του συγκρότησε το ιππικό του και με μόνο αυτό νίκησε αυτούς που περηφανεύονταν στο έπακρο για το (αήττητο) ιππικό τους.

Όταν ο Διφρίδας[40] του έφερε εντολή από τη Σπάρτη να εισβάλει αμέσως στη Βοιωτία κατά την κάθοδό του, αν και σκόπευε να το κάνει αυτό αργότερα με καλύτερη προετοιμασία, υπάκουσε στους άρχοντες και, αφού κάλεσε κοντά του δυο στρατιωτικά τμήματα από εκείνα που είχαν εκστρατεύσει στην Κόρινθο, επιτέθηκε εναντίον της Βοιωτίας. Κι αφού συγκρούστηκε στην Κορώνεια[41] με (συνασπισμένους) τους Θηβαίους, Αθηναίους, Αργείους, Κορινθίους και τα δυο φύλα των Λοκρών[42], επικράτησε, αν και δέχτηκε στο σώμα

τὴν μεγίστην μάχην ὥς φησι Ξενοφῶν τῶν καθ' ἑαυτὸν γενομένων.

Οὐδὲν δὲ τῶν περὶ τὸν βίον καὶ τὴν δίαιταν διὰ τὰς τοσαύτας εὐτυχίας καὶ νίκας ἤλλαξεν οἴκαδ' ἐπανελθών.

Ὁρῶν δ' ἐνίους τῶν πολιτῶν ἀφ' ἱπποτροφίας δοκοῦντας εἶναί τινας καὶ μεγαλοφρονοῦντας, ἔπεισε τὴν ἀδελφὴν Κυνίσκαν ἅρμα καθεῖσαν Ὀλυμπίασιν ἀγωνίσασθαι, βουλόμενος ἐνδείξασθαι τοῖς Ἕλλησιν ὡς οὐδεμιᾶς ἐστιν ἀρετῆς πλούτου δὲ καὶ δαπάνης τὰ τοιαῦτα.

Ξενοφῶντα δὲ τὸν σοφὸν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ σπουδαζόμενον, ἐκέλευε τοὺς παῖδας ἐν Λακεδαίμονι τρέφειν μεταπεμψάμενον, <ὡς> τὸ κάλλιστον τῶν μαθημάτων παιδευθησομένους, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι.

Ἄλλοτε δ' ἐρωτώμενος διὰ τί μάλιστα παρὰ τοὺς ἄλλους εὐδαιμονοῦσιν οἱ Σπαρτιᾶται, διότι εἶπε παρὰ τοὺς ἄλλους ἀσκοῦσιν ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι.

Λυσάνδρου δὲ τελευτήσαντος εὑρὼν ἑταιρείαν πολλὴν συνεστῶσαν, ἣν ἐκεῖνος εὐθὺς ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς Ἀσίας συνέστησεν ἐπὶ τὸν Ἀγησίλαον,

του πολλά τραύματα, στη μεγαλύτερη μάχη που έγινε επί των ημερών του, όπως γράφει ο Ξενοφώντας.

Όταν επέστρεφε στην πατρίδα του, παρά τις τόσες επιτυχίες και νίκες δεν άλλαξε τίποτε στον τρόπο ζωής και διατροφής του.

Βλέποντας μερικούς από τους συμπολίτες του να νομίζουν ότι είναι σπουδαίοι, επειδή εξέτρεφαν άλογα, και να περηφανεύονται πολύ, έπεισε την αδελφή του Κυνίσκα[43] να ανεβεί σε άρμα και να πάρει μέρος στους Ολυμπιακούς αγώνες, θέλοντας να αποδείξει στους Έλληνες ότι η νίκη δεν έχει σχέση με καμιά ιδιαίτερη αρετή αλλά με τον πλούτο και τη δαπάνη.

Έχοντας κοντά του το σοφό Ξενοφώντα[44], που τον υπερεκτιμούσε, τον συμβούλευσε να καλέσει και να αναθρέφει τα παιδιά του στη Σπάρτη, για να εκπαιδευτούν στο σπουδαιότερο μάθημα, στο να άρχουν δηλαδή και να άρχονται.

Κάποτε, στην ερώτηση γιατί οι Σπαρτιάτες διακρίνονται περισσότερο από τους άλλους, απάντησε: «Γιατί περισσότερο από τους άλλους ασκούνται στο να άρχουν και να άρχονται».

Όταν μετά το θάνατο του Λύσανδρου[45] ανακάλυψε ότι είχε οργανώσει μεγάλη συνωμοτική ομάδα, που εκείνος τη συγκρότησε μετά την επιστροφή του από την Ασία με στόχο τον Αγησίλαο, θέλησε να αποκα-

ὥρμησεν αὐτὸν ἐξελέγχειν οἷος ἦν ζῶν πολίτης. καὶ λόγον ἀναγνοὺς ἐν βιβλίῳ ἀπολελειμμένον, ὃν ἔγραφε μὲν Κλέων ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ἔμελλε δὲ λέγειν ἀναλαβὼν ὁ Λύσανδρος ἐν τῷ δήμῳ περὶ πραγμάτων καινῶν καὶ μεταστάσεως τοῦ πολιτεύματος, ἠθέλησεν εἰς μέσον ἐξενεγκεῖν· ἐπεὶ δέ τις τῶν γερόντων τὸν λόγον ἐπελθὼν καὶ φοβηθεὶς τὴν δεινότητα συνεβούλευσε μὴ τὸν Λύσανδρον ἀνορύττειν<, ἀλλὰ τὸν λόγον μᾶλλον αὐτῷ συγκατορύττειν>, ἐπείσθη καὶ ἡσύχασε.

Τοὺς δὲ ὑπεναντιουμένους αὐτῷ φανερῶς μὲν οὐκ ἐτάραττε· διαπραττόμενος δὲ πέμπεσθαί τινας ἀεὶ στρατηγοὺς καὶ ἄρχοντας ἐξ αὐτῶν ἐπεδείκνυε γινομένους ἐν ταῖς ἐξουσίαις πονηροὺς καὶ πλεονέκτας· εἶτα κρινομένοις πάλιν αὖ βοηθῶν καὶ συναγωνιζόμενος οἰκείους ἐποιεῖτο καὶ μεθίστη πρὸς ἑαυτόν, ὥστε μηδένα ἀντίπαλον εἶναι.

Ἐδεήθη τις αὐτοῦ γράψαι πρὸς τοὺς ἐπ' Ἀσίας ξένους, ὅπως τύχῃ τοῦ δικαίου· ἀλλ' οἱ ἐμοὶ ξένοι εἶπε τὰ δίκαια δι' ἑαυτῶν, κἂν ἐγὼ μὴ γράφω, ποιοῦσιν.

λύψει τι λογής πολίτης ήταν αυτός όσο ακόμη ζούσε. Όταν λοιπόν διάβασε στα γραπτά που άφησε (ο νεκρός) ένα λόγο που τον είχε γράψει ο Κλέωνας από την Αλικαρνασσό, αλλά σκόπευε να τον εκφωνήσει στο λαό ο Λύσανδρος, μετά την επικράτησή του, με περιεχόμενο την ανατροπή και την αλλαγή του πολιτεύματος, θέλησε ο Αγησίλαος να τον διαβάσει μπροστά στο λαό· επειδή όμως κάποιος από τους άνδρες της γερουσίας, αφού διάβασε το λόγο και φοβήθηκε τις σοβαρές επιπτώσεις (που θα είχε η δημόσια ανάγνωση) συμβούλευσε τον Αγησίλαο να μην ξεθάψει το Λύσανδρο αλλά καλύτερα να θάψει μαζί με το Λύσανδρο το λόγο του, πείσθηκε και δεν τον διάβασε δημόσια.

Όσους τον υπέσκαπταν δεν τους τιμωρούσε φανερά· φροντίζοντας όμως να στέλνονται κάποιοι απ' αυτούς στρατηγοί σε εκστρατείες ή να αναλαμβάνουν αξιώματα, τους εξέθετε καθώς αποκαλύπτονταν στην άσκηση της εξουσίας ότι ήταν κακοί και πλεονέκτες· έπειτα, όταν εκείνοι λογοδοτούσαν, αφού τους βοηθούσε και τους συμπαραστεκόταν, τους έκανε φίλους και τους έπαιρνε με το μέρος του, έτσι που κανένας δεν ήταν αντίπαλός του.

Κάποιος του ζήτησε να γράψει επιστολή στους φίλους στην Ασία για να βρει το δίκιο του· κι εκείνος απάντησε: «Οι φίλοι μου πράττουν τα δίκαια, ακόμη κι αν εγώ δεν τους το ζητήσω με την επιστολή».

Ἐπεδείκνυέ τις αὐτῷ τῆς πόλεως τὸ τεῖχος ὀχυρὸν καὶ καρτερῶς ἄγαν ἐξῳκοδομημένον καὶ ἠρώτα εἰ καλὸν αὐτῷ φαίνεται· νὴ Δί' ἔφη καλόν, οὐχ ὡς ἀνδράσι δὲ ἀλλ' ὡς γυναιξὶν ἐνοικεῖν.

Μεγαρέως δέ τινος περὶ τῆς πόλεως πρὸς αὐτὸν μεγαλαυχουμένου, μειράκιον ἔφη, οἱ λόγοι σου πολλῆς δυνάμεως δέονται.

Ἃ δὲ τοὺς ἄλλους ἑώρα θαυμάζοντας ἐδόκει μηδὲ γινώσκειν. καί ποτε Καλλιππίδας ὁ τῶν τραγῳδιῶν ὑποκριτής, ὄνομα καὶ δόξαν ἔχων ἐν τοῖς Ἕλλησι καὶ σπουδαζόμενος ὑπὸ πάντων, πρῶτον μὲν ἀπήντησεν αὐτῷ καὶ προσεῖπεν, ἔπειτα σοβαρῶς εἰς τοὺς συμπεριπατοῦντας ἐμβαλὼν ἑαυτὸν ἐπεδείκνυτο, νομίζων ἐκεῖνον ἄρξειν τινὸς φιλοφρονήσεως· τέλος δ' εἶπεν· οὐκ ἐπιγινώσκεις με, ὦ βασιλεῦ, οὐδ' ἤκουσας ὅστις εἰμί; ὁ δ' Ἀγησίλαος ἀποβλέψας εἰς αὐτόν· ἀλλ' οὐ τύ ἐσσι Καλλιππίδας ὁ δεικηλίκτας; οὕτω δὲ Λακεδαιμόνιοι τοὺς μίμους καλοῦσι.

Τοῦ δὲ μιμουμένου τὴν τῆς ἀηδόνος φωνὴν ἀκοῦσαι παρακαλούμενος παρῃτήσατο φήσας· αὐτᾶς ἄκουκα πολλάκις.

Κάποιος του έδειχνε το τείχος της πόλης του, οχυρό και πολύ καλά κατασκευασμένο, και τον ρωτούσε αν του φαίνεται καλό· κι εκείνος απάντησε: «Μα το Δία, είναι καλό, για να κατοικούν μέσα όχι άνδρες αλλά γυναίκες»[46].

Όταν κάποιος από τα Μέγαρα μιλούσε για την πόλη του μπροστά του με μεγάλη αλαζονεία, του είπε: «Νεαρέ, τα λόγια σου χρειάζονται και μεγάλο στρατό»[47].

Για όσα έβλεπε τους άλλους να τα θαυμάζουν, έκανε ότι δε γνώριζε τίποτε. Για παράδειγμα, κάποτε ο ηθοποιός στο θέατρο Καλλιπίδης[48], με μεγάλο όνομα και φήμη στους Έλληνες και σε εκτίμηση από όλους, αρχικά τον συνάντησε και τον χαιρέτησε, ύστερα μπήκε με σοβαρότητα ανάμεσα σ' αυτούς που περπατούσαν μαζί με τον Αγησίλαο και αυτοπροβαλλόταν, πιστεύοντας ότι ο βασιλιάς θα άρχιζε να του κάνει κάποια φιλοφρόνηση· τέλος του είπε: «Δε με γνωρίζεις, βασιλιά μου, και δεν έχεις ακούσει ποιος είμαι;». Κι όταν ο Αγησίλαος γύρισε προς αυτόν, του είπε: «Εσύ δεν είσαι ο Καλλιπίδης ο δεικηλιστής;»[49]. Έτσι ονομάζουν οι Λακεδαιμόνιοι τους ηθοποιούς.

Κι όταν κάποτε τον κάλεσαν να ακούσει κάποιον που μιμούνταν τη φωνή αηδονιού, δεν ανταποκρίθηκε λέγοντας: «Πολλές φορές έχω ακούσει το ίδιο το αηδόνι».

Μενεκράτους δὲ τοῦ ἰατροῦ, ἐπεὶ κατατυχὼν ἔν τισιν ἀπεγνωσμέναις θεραπείαις Ζεὺς ἐπεκλήθη, φορτικῶς ταύτῃ χρωμένου τῇ προσωνυμίᾳ, καὶ δὴ πρὸς τὸν Ἀγησίλαον ἐπιστεῖλαι τολμήσαντος οὕτως Μενεκράτης Ζεὺς Ἀγησιλάῳ βασιλεῖ χαίρειν, οὐκ ἀναγνοὺς τὰ λοιπὰ ἀντέγραφε· βασιλεὺς Ἀγησίλαος Μενεκράτει ὑγιαίνειν.

Ἐπεὶ δὲ Κόνων καὶ Φαρνάβαζος τῷ βασιλέως ναυτικῷ θαλαττοκρατοῦντες ἐπολιόρκουν τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς, ἐτειχίσθη δὲ τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηναίων Φαρναβάζου χρήματα δόντος, εἰρήνην ἐποιήσαντο Λακεδαιμόνιοι πρὸς βασιλέα· καὶ πέμπουσι πολίτην Ἀνταλκίδαν πρὸς Τιρίβαζον, τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἕλληνας, ὑπὲρ ὧν ἐπολέμησεν Ἀγησίλαος, βασιλεῖ παραδιδόντες. ὅθεν δὴ ἥκιστα συνέβη τῆς κακοδοξίας ταύτης Ἀγησιλάῳ μετασχεῖν· ὁ γὰρ Ἀνταλκίδας ἐχθρὸς ἦν αὐτῷ, καὶ τὴν εἰρήνην ἐξ ἅπαντος ἔπραττεν, ὡς τοῦ πολέμου τὸν Ἀγησίλαον αὔξοντος καὶ ποιοῦντος ἐνδοξότατον καὶ μέγιστον.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν εἰπόντα μηδίζειν τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπεκρίθη μᾶλλον τοὺς Μήδους λακωνίζειν.

Όταν ο γιατρός Μενεκράτης, που είχε σημειώσει επιτυχίες σε κάποιες ξεγραμμένες περιπτώσεις και ονομάστηκε γι' αυτό Δίας, χρησιμοποιούσε καταχρηστικά αυτή την προσωνυμία και μάλιστα τόλμησε να στείλει επιστολή στον Αγησίλαο που (πάνω-κάτω) έγραφε «ο Δίας Μενεκράτης εύχεται στον Αγησίλαο να είναι καλά», χωρίς να διαβάσει τα υπόλοιπα, του έγραφε απαντητική επιστολή: «Ο βασιλιάς Αγησίλαος εύχεται στο Μενεκράτη να είναι καλά στα μυαλά του».

Όταν ο Κόνωνας με το Φαρνάβαζο[50], κυριαρχώντας με το ναυτικό του Πέρση βασιλιά στη θάλασσα, πολιορκούσαν τα παράλια της Λακωνικής και περιβλήθηκε με τείχη η πόλη των Αθηναίων με χρήματα που έδωσε ο Φαρνάβαζος, οι Λακεδαιμόνιοι σύναψαν ειρήνη με τον Πέρση βασιλιά· και στέλνουν το συμπολίτη τους Ανταλκίδα[51] προς τον Τιρίβαζο, παραχωρώντας στο βασιλιά τις Ελληνικές πόλεις της Ασίας, υπέρ των οποίων είχε πολεμήσει ο Αγησίλαος. Όμως ελάχιστα άγγιξε τον Αγησίλαο αυτή η επαίσχυντη πράξη· γιατί, ο Ανταλκίδας ήταν εχθρός του, και εκείνος ευνοούσε με κάθε τρόπο την ειρήνη, γιατί ο πόλεμος μεγάλωνε την ισχύ του Αγησιλάου και τον καθιστούσε ενδοξότατο και ισχυρότατο.

Αλλά σ' αυτόν που του είπε ότι οι Σπαρτιάτες μηδίζουν, απάντησε ότι μάλλον λακωνίζουν οι Μήδοι.

Ἐρωτηθεὶς δέ ποτε ὁποτέρα βελτίων τῶν ἀρετῶν, ἀνδρεία ἢ δικαιοσύνη, οὐδὲν ὄφελος ἀνδρείας ἔφασκεν εἶναι μὴ παρούσης δικαιοσύνης· εἰ δὲ δίκαιοι πάντες γένοιντο, μηδέν' ἀνδρείας δεηθήσεσθαι.

Εἰθισμένων δὲ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων τὸν Περσῶν βασιλέα μέγαν προσαγορεύειν, τί δαὶ ἐκεῖνος ἐμοῦ μείζων ἔφη, εἰ μὴ καὶ δικαιότερος καὶ σωφρονέστερος;

Ἔλεγε δὲ τοὺς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας ἐλευθέρους μὲν κακούς, δούλους δ' ἀγαθοὺς εἶναι.

Ἐρωτηθεὶς δὲ πῶς ἄν τις μάλιστα εὐδοκιμοίη παρ' ἀνθρώποις, εἰ λέγοι εἶπε τὰ ἄριστα, πράττοι δὲ τὰ κάλλιστα.

Τὸν δὲ στρατηγὸν δεῖν ἔφασκε πρὸς μὲν τοὺς ἐναντίους τόλμαν, πρὸς δὲ τοὺς ὑποτεταγμένους εὔνοιαν ἔχειν, πρὸς δὲ τοὺς καιροὺς λογισμόν.

Ἐπιζητοῦντος δέ τινος τίνα δεῖ μανθάνειν τοὺς παῖδας, ταῦτ' εἶπεν οἷς καὶ ἄνδρες γενόμενοι χρήσονται.

Δικάζοντος δέ τινος δίκην αὐτοῦ καὶ τοῦ μὲν κατηγόρου εὖ εἰρηκότος τοῦ δ' ἀπολογουμένου φαύλως, λέγοντος δὲ πρὸς ἕκαστα Ἀγησίλαε, δεῖ

Όταν κάποτε ρωτήθηκε ποια από τις δυο αρετές είναι η καλύτερη, η ανδρεία δηλαδή ή η δικαιοσύνη, απάντησε ότι δεν ωφελεί καθόλου η ανδρεία, αν δε συνοδεύεται από τη δικαιοσύνη· κι αν όλοι οι άνθρωποι ήταν δίκαιοι, δε θα χρειαζόταν καθόλου η ανδρεία.

Επειδή οι κάτοικοι της Ασίας είχαν συνηθίσει να αποκαλούν τον Πέρση βασιλιά Μεγάλο, είπε: «Σε τι αυτός είναι μεγαλύτερος από εμένα, αν δεν είναι δικαιότερος και συνετότερος;».

Για τους κατοίκους της Ασίας έλεγε ότι είναι κακοί ως ελεύθεροι και ως καλοί δούλοι[52].

Στην ερώτηση πώς θα μπορούσε να διακριθεί κανείς εξαιρετικά ανάμεσα στους συνανθρώπους του, απάντησε: «Αν λέει τα άριστα και πράττει τα καλύτερα».

Για το στρατηγό έλεγε ότι πρέπει να τον διακρίνει τόλμη εναντίον των εχθρών και ευνοϊκή διάθεση προς τους ηττημένους και σύνεση ανάλογα με τις περιστάσεις.

Όταν κάποιος τον ρώτησε τι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι, απάντησε: «Ό,τι θα κάνουν και όταν γίνουν άνδρες».

Όταν κάποτε εκδίκαζε μια υπόθεση και ο κατήγορος είχε μιλήσει καλά, ενώ ο κατηγορούμενος άσχημα, επαναλαμβάνοντας μάλιστα σε κάθε φράση του «Αγησίλαε, πρέπει ο βασιλιάς να ακολουθεί τους νό-

τὸν βασιλέα τοῖς νόμοις βοηθεῖν, καὶ τὴν οἰκίαν ἔφη εἴ τίς σοι διέσκαπτε καὶ τὸ ἱμάτιον εἰ ἀφῃρεῖτο, προσεδέχου ἂν τὸν οἰκοδόμον ἢ τὸν τὸ ἱμάτιον ὑφάναντα ἐπικουρήσειν σοι;

Ἐπιστολῆς δ' αὐτῷ παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως κομισθείσηςτῆς εἰρήνης γενομένης, ἣν ὁ μετὰ Καλλίου τοῦ Λακεδαιμονίου Πέρσης ἤνεγκε, περὶ ξενίας καὶ φιλίας, οὐκ ἔλαβεν εἰπὼν ἀπαγγεῖλαι βασιλεῖ ὡς ἰδίᾳ μὲν πρὸς αὐτὸν οὐδὲν δέοι ἐπιστολὰς πέμπειν· ἢν δὲ φίλος τῇ Λακεδαίμονι καὶ τῇ Ἑλλάδι εὔνους ὢν φαίνηται, ὅτι καὶ αὐτὸς φίλος αὐτῷ κατὰ κράτος ἔσοιτο· ἐὰν μέντοι ἐπιβουλεύων ἁλίσκηται, μηδ' ἂν πάνυ πολλὰς δέχωμαι ἐπιστολάς, πιστευέτω ἕξειν με φίλον.

Φιλοτεχνότατος δ' ὢν διαφερόντως λέγεται ὅτι μικροῖς τοῖς παιδίοις κάλαμον περιβεβηκὼς ὥσπερ ἵππον οἴκοι συνέπαιζεν· ὀφθεὶς δὲ ὑπό τινος τῶν φίλων παρεκάλει μηδενὶ φράζειν, πρὶν καὶ αὐτὸς πατὴρ παίδων γένηται.

Συνεχῶς δ' αὐτοῦ τοῖς Θηβαίοις πολεμοῦντος καὶ τρωθέντος ἐν τῇ μάχῃ, φασὶ τὸν Ἀνταλκίδαν εἰπεῖν· καλὰ τὰ διδασκάλια παρὰ Θηβαίων ἀπολαμβάνεις, μὴ βουλομένους αὐτοὺς μηδ' ἐπιστα-

μους», απάντησε: «Αν κάποιος σου γκρέμιζε το σπίτι ή αν σου έπαιρνε το ρούχο σου, θα περίμενες να σε βοηθήσει αυτός που σου έκτισε το σπίτι ή αυτός που σου ύφανε το ρούχο σου;».

Όταν του επιδόθηκε επιστολή από τον Πέρση βασιλιά, την οποία μετά την υπογραφή της ειρήνης[53] την έφερε ο Πέρσης πρεσβευτής μαζί με το Λακεδαιμόνιο Καλλία, με περιεχόμενο για φιλοξενία του και φιλία, δεν την παρέλαβε, λέγοντάς του να ανακοινώσει στο βασιλιά του ότι δε χρειάζεται καθόλου να στέλνει προσωπικά επιστολές σ' αυτόν· αν όμως θέλει να είναι φίλος της Σπάρτης και ευνοϊκά διακείμενος προς την Ελλάδα, θα είναι τότε και ο ίδιος φίλος του αναντίρρητα· αν όμως αποδειχθεί ότι μας επιβουλεύεται, ας μην πιστεύει ότι θα με έχει φίλο του, όσο πολλές κι αν πάρω επιστολές από αυτόν.

Καθώς αγαπούσε πολύ τα παιδιά του[54], λέγεται ότι καβάλησε ένα καλάμι, όπως ακριβώς καβαλούν το άλογο, και έπαιζε με τα μικρά του παιδιά στο σπίτι· και επειδή τον είδε ένας από τους φίλους του, τον παρακάλεσε να μην το πει σε κανέναν, πριν αποκτήσει κι αυτός παιδιά.

Καθώς αυτός πολεμούσε συνέχεια εναντίον των Θηβαίων και (κάποτε) πληγώθηκε σε μια μάχη, λένε ότι ο Ανταλκίδας του είπε: «Κακά δίδακτρα εισπράτ-

μένους μάχεσθαι διδάξας. τῷ γὰρ ὄντι Θηβαίους αὐτοὺς ἑαυτῶν πολεμικωτάτους τότε φασὶ γενέσθαι ταῖς πολλαῖς στρατείαις τῶν Λακεδαιμονίων ἐπ' αὐτούς. διὸ καὶ Λυκοῦργος ὁ παλαιὸς ἐν ταῖς καλουμέναις Ῥήτραις ἀπεῖπε πολλάκις ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς στρατεύειν, ὅπως πολεμεῖν μὴ μανθάνωσιν.

Ἐπεὶ δ' ἤκουσέ ποτε δυσχερᾶναι τοὺς συμμάχους διὰ τὰς συνεχεῖς στρατείας, ὀλίγοις οὖσι τοῖς Λακεδαιμονίοις πολλοὺς ἀκολουθοῦντας, ἐλέγξαι βουλόμενος αὐτῶν τὸ πλῆθος ἐκέλευσεν ἅπαντας τοὺς συμμάχους καθίσαι μετ' ἀλλήλων ἀναμεμιγμένους, ἰδίᾳ δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐφ' ἑαυτῶν· εἶτα ἐκήρυττε τοὺς κεραμεῖς ἀνίστασθαι πρώτους, ὡς δ' ἀνέστησαν οὗτοι, δευτέρους ἐκήρυττε τοὺς χαλκεῖς, εἶτα τέκτονας ἐφεξῆς καὶ οἰκοδόμους, καὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν ἑκάστην. πάντες οὖν ὀλίγου δεῖν ἀνέστησαν οἱ σύμμαχοι, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων οὐδείς· ἀπείρητο γὰρ αὐτοῖς τέχνην ἐργάζεσθαι ἢ μανθάνειν βάναυσον. οὕτω δὴ γελάσας ὁ Ἀγησίλαος ὁρᾶτε εἶπεν ὦ ἄνδρες, ὅσῳ πλείονας ὑμῶν στρατιώτας ἐκπέμπομεν ἡμεῖς;

τεις από τους Θηβαίους, αφού τους έμαθες να μάχονται, ενώ ούτε το επιθυμούσαν ούτε το γνώριζαν»[55]. Πράγματι λένε ότι οι Θηβαίοι εκείνον τον καιρό είχαν ξεπεράσει τους εαυτούς τους σε πολεμική ικανότητα εξαιτίας των πολλών εκστρατειών που έκαναν οι Λακεδαιμόνιοι εναντίον τους. Γι' αυτό και ο αρχηγός τους νομοθέτης Λυκούργος στις ονομαζόμενες Ρήτρες του απαγόρευσε να εκστρατεύουν πολλές φορές εναντίον του ίδιου εχθρού, για να μη μάθουν να πολεμούν.

Όταν πάλι άκουσε κάποτε ότι οι σύμμαχοι δυσανασχετούσαν με τις συχνές εκστρατείες, καθώς συμμετείχαν λίγοι Λακεδαιμόνιοι και οι σύμμαχοι ήταν πολλοί, θέλοντας να αποδείξει το πλήθος αυτών, διέταξε όλους τους συμμάχους να καθήσουν από το ένα μέρος ανάμεικτοι μεταξύ τους και από το άλλο χωριστά μόνοι τους οι Λακεδαιμόνιοι· έπειτα διέταξε με κήρυκα να σηκωθούν πρώτοι οι κεραμοποιοί, και μόλις σηκώθηκαν αυτοί, διέταξε να σηκωθούν δεύτεροι οι χαλκουργοί, έπειτα οι κτίστες και στη συνέχεια οι οικοδόμοι και μετά ο καθένας που ασκούσε άλλη τέχνη. Σχεδόν είχαν σηκωθεί όλοι οι σύμμαχοι, αλλά από τους Λακεδαιμόνιους κανείς· γιατί είχε απαγορευθεί σ' αυτούς να μαθαίνουν και να ασκούν χειρωνακτική εργασία. Έτσι, γελώντας ο Αγησίλαος, είπε: «Βλέπετε, άνδρες, πόσο περισσότερους απ' όσους εσείς στρατιώτες στέλνουμε εμείς στις εκστρατείες;».

Ἐν δὲ τῇ περὶ Λεῦκτρα μάχῃ πολλῶν Λακεδαιμονίων φυγόντων καὶ τούτων ταῖς ἐκ τοῦ νόμου ἀτιμίαις ὑπευθύνων ὄντων, οἱ ἔφοροι ἔρημον ἀνδρῶν τὴν πόλιν ὁρῶντες δεομένην στρατιωτῶν ἐβούλοντο τὴν ἀτιμίαν λῦσαι καὶ τοὺς νόμους τηρεῖν. αἱροῦνται οὖν νομοθέτην τὸν Ἀγησίλαον· ὁ δὲ προελθὼν εἰς τὸ δημόσιον νομοθέτης μὲν οὐκ ἂν γενοίμην ἑτέρων νόμων εἶπε, τοῖς γὰρ οὖσιν οὔτ' ἂν προσθείην τι οὔτ' ἂν ἀφέλοιμι οὔτε μεταποιήσαιμι· τοὺς δ' ὄντας ἡμῖν νόμους κυρίους εἶναι καλῶς ἔχον ἐστὶν ἀπὸ τῆς αὔριον.

Τὸν δ' Ἐπαμεινώνδαν ἐπελθόντα μετὰ τοσούτου ῥεύματος καὶ κλύδωνος, τῶν Θηβαίων καὶ συμμάχων μεγαλαυχουμένων ἐπὶ τῇ νίκῃ, ὅμως εἶρξε τῆς πόλεως καὶ ἀναστρέψαι ἐποίησεν, ὀλίγων ὄντων τῶν ἐν τῇ πόλει.

Ἐν δὲ τῇ περὶ Μαντίνειαν μάχῃ παρεκελεύσατο τοῖς Λακεδαιμονίοις τοὺς ἄλλους ἐάσαντας πάντας Ἐπαμεινώνδᾳ μάχεσθαι, μόνους λέγων τοὺς ἔμφρονας ἀνδρείους εἶναι καὶ μόνους νίκης αἰτίους ὑπάρχειν· εἰ οὖν τοῦτον ἀνέλοιεν, ῥᾷστα τοὺς ἄλλους ὑποχειρίους ποιήσειν· ἄφρονας γὰρ εἶναι καὶ οὐδενὸς ἀξίους. ὃ καὶ συνέβη· τῆς γὰρ

Κατά τη μάχη στα Λεύκτρα, επειδή πολλοί Λακεδαιμόνιοι τράπηκαν σε φυγή και σύμφωνα με τους νόμους έπρεπε αυτοί να λογοδοτήσουν, οι έφοροι, βλέποντας την πόλη να είναι έρημη από άνδρες και να έχει ανάγκη από στρατιώτες, θέλησαν να ξεπεράσουν την προβλεπόμενη ποινή της στέρησης των πολιτικών τους δικαιωμάτων αλλά και να τηρήσουν τους νόμους· εκλέγουν λοιπόν νομοθέτη τον Αγησίλαο· κι εκείνος παρουσιάστηκε μπροστά στο λαό και είπε: «Δε θα μπορούσα να νομοθετήσω άλλους νόμους· ούτε θα αφαιρούσα, ούτε θα τους άλλαζα· είναι σωστό να ισχύσουν από αύριο οι υπάρχοντες νόμοι μας».

Τον Επαμεινώνδα, που εξεστράτευσε με τόσο μεγάλη ορμή και θύελλα, καθώς οι Θηβαίοι και οι σύμμαχοί τους ήταν ασυγκράτητοι λόγω της νίκης τους, όμως τον κράτησε έξω από την πόλη και τον εξανάγκασε να φύγει, παρόλο που οι υπερασπιστές της πόλης ήταν ελάχιστοι[56].

Στη μάχη της Μαντίνειας[57] διέταξε τους Λακεδαιμόνιους, αφού αφήσουν όλους τους άλλους, να πολεμήσουν εναντίον του Επαμεινώνδα, λέγοντας ότι ανδρείοι είναι μόνο οι συνετοί και μόνοι αυτοί μπορούν να νικήσουν. «Αν λοιπόν σκοτώσουμε αυτόν, πάρα πολύ εύκολα θα επιβληθούμε στους άλλους· γιατί είναι ανόητοι και εντελώς ανάξιοι». Αυτό ακριβώς και έγινε·

νίκης σὺν Ἐπαμεινώνδᾳ οὔσης καὶ φυγῆς γενομένης, ἐπιστραφέντ' αὐτὸν καὶ ἀνακαλούμενον τοὺς ἰδίους τῶν Λακεδαιμονίων τις καιρίως ἐπάταξε, καὶ πεσόντος ἀναστρέψαντες ἀπὸ τῆς φυγῆς οἱ σὺν Ἀγησιλάῳ ἐφάμιλλον τὴν νίκην ἐποίησαν, παρὰ πολὺ μὲν τῶν Θηβαίων χειρόνων παρὰ πολὺ δὲ τῶν Λακεδαιμονίων ἀμεινόνων φανέντων.

Χρημάτων δὲ δεομένης τῆς Σπάρτης πρὸς πόλεμον καὶ ξενοτροφούσης ἐπορεύθη ὁ Ἀγησίλαος εἰς Αἴγυπτον μεταπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Αἰγυπτίων ἐπὶ μισθῷ, διὰ δὲ τὸ λιτὸν τῆς ἐσθῆτος εἰς καταφρόνησιν ἦλθε τοῖς ἐγχωρίοις· προσεδόκων γὰρ τὸν Σπάρτης βασιλέα καθάπερ τὸν Περσῶν κεκοσμημένον ὄψεσθαι διαπρεπῶς τὸ σῶμα, φαύλην ἔχοντες περὶ βασιλέων δόξαν. ἔδειξε γοῦν αὐτοῖς μεταξύ, ὡς τὸ μεγαλεῖον καὶ ἀξιόλογον νοήσει καὶ ἀνδρείᾳ κτᾶσθαι προσήκει.

Ἐπεὶ δὲ τοὺς παρ' αὐτῷ παραστήσεσθαι μέλλοντας ἑώρα δεδιότας τὸν ἐπιόντα κίνδυνον διὰ τὸ τῶν πολεμίων πλῆθος –εἴκοσι γὰρ ἦσαν μυριάδες– καὶ τὴν τῶν περὶ αὐτὸν ὀλιγότητα, πρὸ τῆς παρατάξεως ἔγνω προθύσασθαι· καὶ ἀσυνειδήτως τοῖς ἄλλοις ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν ὑπεστραμμένην τῇ

γιατί, καθώς η νίκη ανήκε στον Επαμεινώνδα και οι Λακεδαιμόνιοι είχαν τραπεί σε φυγή, γύρισε πίσω και καλούσε και τους δικούς του, αλλά ένας από τους Λακεδαιμόνιους τον χτύπησε θανάσιμα[58], και καθώς εκείνος έπεσε κάτω νεκρός, κάνοντας στροφή οι άνδρες του Αγησιλάου πέτυχαν ισοδύναμη νίκη, αφού οι Θηβαίοι αποδείχτηκαν πάρα πολύ χειρότεροι και οι Λακεδαιμόνιοι πολύ γενναιότεροι.

Όταν η Σπάρτη είχε ανάγκη από χρήματα για διεξαγωγή πολέμου και μισθοδοσία μισθοφόρων, ο Αγησίλαος πήγε στην Αίγυπτο[59] ύστερα από πρόσκληση του βασιλιά των Αιγυπτίων να πολεμήσει με αμοιβή· λόγω της απλής του ενδυμασίας περιφρονήθηκε από τους γηγενείς· γιατί περίμεναν να δουν το βασιλιά της Σπάρτης να φορά λαμπρά ενδύματα, όπως ο βασιλιάς των Περσών, έχοντας λανθασμένη άποψη για τους βασιλείς. Απέδειξε λοιπόν στη συνέχεια ότι η μεγαλοσύνη και η αξιοσύνη αρμόζουν να πετυχαίνονται με τη σύνεση και την ανδρεία.

Επειδή έβλεπε ότι αυτοί που επρόκειτο να παραταχθούν μαζί του φοβούνταν την επικείμενη μάχη εξαιτίας του πλήθους των εχθρών –γιατί ήταν διακόσιες χιλιάδες– και του μικρού αριθμού της δικής του δύναμης, πριν από την παράταξη του στρατού μεθόδευσε να προσφέρει θυσία· και χωρίς να τον αντιληφθούν οι

χειρὶ νίκην προσέγραφε, λαβὼν δὲ παρὰ τοῦ μάντεως τὸ ἧπαρ ἐπέθηκε μὲν ἐπὶ τὴν ὑπογεγραμμένην χεῖρα, κρατῶν δ' ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὑπέφαινε δισταγμὸν καὶ προσποίησιν εἶχεν ἀποροῦντος, μέχρι τῷ ἥπατι συναναλειφθέντες ἐτυπώθησαν οἱ τῶν γραμμάτων χαρακτῆρες. καὶ τότε τοῖς συναγωνίζεσθαι μέλλουσιν ἐπεδείκνυε, φάμενος τοὺς θεοὺς διὰ τῶν γεγραμμένων ἐκφῆναι νίκην. ἀσφαλὲς οὖν τεκμήριον δόξαντες ἔχειν τοῦ κρατῆσαι ἐθάρρησαν πρὸς τὴν μάχην.

Περιταφρευόντων δὲ τῶν πολεμίων τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ Νεκτανάβιος, ᾧ συνεμάχει, ἀξιοῦντος ἐπεξιέναι καὶ διαμάχεσθαι, οὐκ ἔφη διακωλύ<σ>ειν τοὺς πολεμίους ἴσους αὐτοῖς γενέσθαι βουλο μένους. ἔτι δὲ μικρὸν ἀπολειπούσης τῆς τάφρου συνάψαι, κατὰ τοῦτο παρατάξας τὸ διαλεῖπον καὶ πρὸς ἴσους ἴσοις ἀγωνισάμενος τροπὴν ἐποιήσατο καὶ πολὺν φόνον τῶν πολεμίων ὀλίγοις τοῖς περὶ αὐτὸν στρατιώταις καὶ χρήματα πολλὰ τῇ πόλει διεπέμψατο.

Κατὰ δὲ τὸν <ἀπ'> Αἰγύπτου ἀπόπλουν ἀποθνήσκων ἐνετείλατο τοῖς περὶ αὐτὸν μήτε πλα-

άλλοι, στην αριστερή ανοιχτή παλάμη του έγραφε τη λέξη «νίκη»[60]. Κι αφού πήρε από το μάντη το σηκότι (του θυσιασμένου ζώου), το κράτησε στην παλάμη με τη γραμμένη λέξη· και κρατώντας το για αρκετή ώρα, υποκρινόταν δισταγμό και είχε όψη ανήσυχου, μέχρι που οι χαρακτήρες των γραμμάτων (της παλάμης) τυπώθηκαν στο σηκότι. Και τότε το έδειξε σ' εκείνους που επρόκειτο να πολεμήσουν μαζί του, λέγοντάς τους ότι οι θεοί με τα γράμματα αυτά του αποκάλυπταν τη νίκη. Έχοντας λοιπόν εκείνοι ασφαλή απόδειξη για τη νίκη, ρίχτηκαν με περισσότερο θάρρος στη μάχη.

Και ενώ οι εχθροί άνοιγαν τάφρο γύρω από το στρατόπεδό του με το πλήθος τους, και ο σύμμαχός του Νεκτανάβιος απαιτούσε να βγουν έξω και να αρχίσουν τη μάχη, είπε ότι δεν πρέπει να εμποδίσει τους εχθρούς να θέλουν να γίνουν ίσοι μ' αυτούς. Και ενώ απέμενε λίγο ακόμη να ολοκληρώσουν την τάφρο, αφού παρέταξε σ' αυτό το ενδιάμεσο κενό τους άνδρες του, κι αφού με ίσους πολέμησε εναντίον ίσων, τους έτρεψε σε φυγή και σκότωσε πολλούς από τους εχθρούς με λίγους στρατιώτες που τον συνόδευαν, και έστειλε πολλά χρήματα στη Σπάρτη.

Στην επιστροφή του από την Αίγυπτο, σχεδόν ετοιμοθάνατος, άφησε εντολή στη συνοδεία του να μην

στὰν μήτε γραπτὰν μήτε μιμηλὰν τοῦ σώματος εἰκόνα ποιήσασθαι· εἰ γάρ τι καλὸν ἔργον πεποίηκα, τοῦτό μου μνημεῖον ἔσται· εἰ δὲ μή, οὐδ' οἱ πάντες ἀνδριάντες, βαναύσων καὶ οὐδενὸς ἀξίων ἔργα ὄντες.

ΑΓΗΣΙΠΟΛΙΣ Ο ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΥ

Ἀγησίπολις ὁ Κλεομβρότου, εἰπόντος τινὸς ὅτι Φίλιππος ἐν ὀλίγαις ἡμέραις Ὄλυνθον κατέσκαψε, μὰ τοὺς θεούς ἔφη ἄλλην τοιαύτην ἐν πολλαπλασίονι χρόνῳ οὐκ οἰκοδομήσει.

Ἄλλου δ' εἰπόντος ὅτι μετὰ τῶν ἀκμαζόντων βασιλεύων ὡμήρευσε καὶ οὐχ οἱ παῖδες οὐδ' αἱ γυναῖκες αὐτῶν, δικαίως εἶπεν· αὐτοὺς γὰρ ἡμᾶς καλῶς ἔχον ἐστὶ τὰς αὑτῶν ἁμαρτίας φέρειν.

Βουλομένου δ' αὐτοῦ σκύλακας οἴκοθεν μεταπέμψασθαι, ὥς τις εἶπεν οὐκ ἔστιν ἐξαγωγὴ παρ' <ἡμῶν> αὐτῶν, οὐδὲ γὰρ ἀνδρῶν ἔφη πρόσθεν, ἀλλὰ νῦν ἐγένετο.

ΑΓΗΣΙΠΟΛΙΣ Ο ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ

Ἀγησίπολις ὁ Παυσανίου, Ἀθηναίων πρὸς αὐτὸν περὶ ὧν εἶχον πρὸς ἀλλήλους ἐγκλημάτων

του κάνουν ούτε άγαλμα ούτε ζωγραφιά ούτε καμιά άλλη απομίμηση της μορφής του[61]· «Αν έχω πετύχει κάποιο αξιόλογο έργο, αυτό θα είναι το δικό μου μνημείο· αλλιώς, ούτε όλοι οι ανδριάντες, που είναι έργα ανδρών που ασχολούνται με χειρωνακτικές εργασίες και που δεν αξίζουν τίποτε».

ΑΓΗΣΙΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΥ

Ο Αγησίπολης του Κλεομβρότου[62], όταν κάποιος είπε ότι ο Φίλιππος σε λίγες μέρες μετέτρεψε σε ερείπια την Όλυνθο, είπε: «Μα τους θεούς, άλλη τέτοια πόλη σε πολύ μεγαλύτερο χρόνο δε θα οικοδομήσει».

Κι όταν κάποιος άλλος του είπε ότι, αν και βασιλιάς, δόθηκε όμηρος με τους συνομηλίκους του αντί να δοθούν τα παιδιά και οι γυναίκες τους, απάντησε: «Με το δίκιο· γιατί είναι σωστό εμείς οι ίδιοι να πληρώνουμε τα σφάλματά μας».

Όταν πάλι θέλησε να στείλει έξω από την πατρίδα του σκυλιά και κάποιος του είπε ότι απαγορεύεται η εξαγωγή τους, απάντησε ότι ούτε και ανδρών έξοδος επιτρεπόταν στο παρελθόν, αλλά τώρα επιτράπηκε.

ΑΓΗΣΙΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

Ο Αγησίπολης του Παυσανία[63], όταν οι Αθηναίοι για τις μεταξύ τους σχέσεις του πρότειναν διαιτητές

τὴν τῶν Μεγαρέων πόλιν ἔκκλητον λαμβανόντων, αἰσχρόν ἔφη ὦ Ἀθηναῖοι, τοὺς ἀφηγησαμένους τῶν Ἑλλήνων ἧσσον εἰδέναι Μεγαρέων τὸ δίκαιον.

ΑΓΙΣ Ο ΑΡΧΙΔΑΜΟΥ

Ἆγις ὁ Ἀρχιδάμου, τῶν ἐφόρων ποτ' εἰπόντων βάδιζε τοὺς ἡβῶντας ἔχων ἐπὶ τὴν τούτου πατρίδα· ἡγήσεται δέ σοι αὐτὸς οὗτος ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν, καὶ πῶς εἶπε καλῶς ἔχον ἐστίν, ὦ ἔφοροι, τοσούτους νέους πιστεύειν τῷ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα προδιδόντι;

Ἐρωτηθεὶς δὲ τί μάλιστα μάθημα ἐν Σπάρτῃ ἀσκεῖται τὸ γινώσκειν εἶπεν ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι.

Οὐκ ἔφη δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐρωτᾶν πόσοι εἰσὶν οἱ πολέμιοι, ἀλλὰ ποῦ εἰσίν.

Ἐν δὲ Μαντινείᾳ κωλυόμενος διαμάχεσθαι τοῖς πολεμίοις πλείοσιν οὖσιν, εἶπεν ἀνάγκη πολλοῖς μάχεσθαι τὸν ἄρχειν πολλῶν βουλόμενον.

Πυνθανομένου δέ τινος πόσοι εἰσὶν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅσοι ἱκανοί εἶπε τοὺς κακοὺς ἀπερύκειν.

Διερχόμενος δὲ τὰ τῶν Κορινθίων τείχη καὶ θεασάμενος ὑψηλά τε καὶ ὀχυρὰ ἐπὶ πολύ τε παρα-

τους Μεγαρείς, απάντησε: «Είναι ντροπή, Αθηναίοι, αυτοί που ηγήθηκαν των Ελλήνων να γνωρίζουν λιγότερο το δίκαιο από τους Μεγαρείς».

ΑΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΔΑΜΟΥ

Ο Άγης του Αρχιδάμου[64], όταν κάποτε οι έφοροι του είπαν «βάδιζε με τους νέους στην πατρίδα αυτού εδώ· ο ίδιος θα σε οδηγήσει να καταλάβεις την ακρόπολή τους», εκείνος απάντησε: «Και πώς είναι σωστό, έφοροι, τόσοι πολλοί νέοι να εμπιστευθούμε άνθρωπο που προδίδει την πατρίδα του;».

Κι όταν ρωτήθηκε ποιο μάθημα διδάσκεται κατεξοχήν στη Σπάρτη, απάντησε: «Το να μάθουμε να άρχουμε και να αρχόμαστε»[65].

Έλεγε ότι οι Λακεδαιμόνιοι δε ρωτούσαν πόσοι είναι οι εχθροί, αλλά πού είναι.

Στη Μαντίνεια, επειδή τον εμπόδιζαν να πολεμήσει εναντίον των εχθρών γιατί ήταν περισσότεροι, είπε ότι εναντίον πολλών πρέπει να πολεμάει αυτός που θέλει να εξουσιάζει πολλούς.

Όταν κάποιος ρώτησε πόσοι είναι οι Λακεδαιμόνιοι, απάντησε: «Όσοι είναι αρκετοί να αποκρούουν τους κακούς».

Όταν περνούσε κοντά από τα τείχη των Κορινθίων και είδε ότι ήταν ψηλά και καλά οχυρωμένα και εκ-

τείνοντα, τίνες εἶπεν αἱ τὸν τόπον κατοικοῦσαι γυναῖκες;

Σοφιστοῦ δέ τινος εἰπόντος πάντων λόγος ἐστὶ κράτιστον, οὐκοῦν ἔφη σὺ ἐὰν σιωπᾷς οὐδενὸς ἄξιος εἶ.

Ὡς δ' Ἀργεῖοι μετὰ τὴν ἧτταν ἀπήντων αὐτῷ πάλιν θρασύτερον, ταρασσομένους ὁρῶν τοὺς συμμάχους θαρρεῖτε εἶπεν ὦ ἄνδρες· ὅπου γὰρ ἡμεῖς οἱ νικῶντες ὀρρωδοῦμεν, τί δοκεῖτε ποιεῖν τοὺς ὑφ' ἡμῶν νενικημένους;

Πρὸς δὲ τὸν ἐκ τῶν Ἀβδήρων πρεσβευτήν, ὅτε κατεπαύσατο πολλ' εἰπών, ἐρωτῶντα τί τοῖς πολίταις ἀπαγγείλῃ, ὅτι ἔφη ὅσον σὺ χρόνον λέγειν ἔχρῄζες, τοσοῦτον ἐγὼ σιωπῶν ἤκουον.

Ἐπαινούντων δέ τινων Ἠλείους, ὅτι δικαιότατοί εἰσι περὶ τὸν ἀγῶνα τῶν Ὀλυμπίων, καὶ τί μέγα εἶπεν ἢ θαυμαστὸν ποιοῦσιν, εἰ ἐν ἔτεσι πέντε μιᾷ μόνον ἡμέρᾳ δικαιοσύνῃ χρῶνται;

Πρὸς δὲ τοὺς φάσκοντας ὅτι φθονοῦσί τινες αὐτῷ τῶν ἐκ τῆς ἑτέρας οἰκίας, οὐκοῦν ἔφη τὰ ἴδι' αὐτοὺς κακὰ λυπήσει, καὶ πρὸς τούτοις τά τ' ἐμὰ καὶ τὰ τῶν ἐμῶν φίλων ἀγαθά.

τεινόμενα σε μεγάλη έκταση, είπε: «Ποιες γυναίκες κατοικούν αυτόν τον τόπο;»[66].

Όταν κάποιος σοφιστής είπε ότι ο λόγος είναι το σπουδαιότερο απ' όλα, είπε: «Επομένως, αν εσύ δε μιλήσεις, δεν έχεις καμιά αξία».

Όταν οι Αργείοι μετά την ήττα (τους) βγήκαν πάλι να πολεμήσουν με μεγαλύτερο θάρρος, επειδή έβλεπε τους συμμάχους του να ανησυχούν, είπε: «Άνδρες, να έχετε θάρρος· αν εμείς οι νικητές φοβόμαστε, τι νομίζετε ότι κάνουν αυτοί που έχουν ηττηθεί από μας;».

Προς τον πρεσβευτή από τα Άβδηρα[67], όταν σταμάτησε μετά από πολλά που είπε και ρωτούσε τι να ανακοινώσει στους συμπολίτες του, είπε: «Να τους πεις ότι, όσο χρόνο χρειάστηκες εσύ να μιλήσεις, τόσο χρόνο κι εγώ σε άκουγα σιωπηλός».

Όταν κάποιοι επαινούσαν τους Ηλείους[68] ότι ήταν πολύ δίκαιοι κριτές στους Ολυμπιακούς αγώνες, είπε: «Και τι σπουδαίο ή αξιοθαύμαστο κάνουν, αν ανά πέντε χρόνια μια μόνο μέρα σέβονται τη δικαιοσύνη;».

Προς εκείνους που έλεγαν ότι κάποιοι από την άλλη βασιλική οικογένεια τον φθονούν, απάντησε: «Επομένως, θα τους στενοχωρήσουν τα ίδια τα δικά τους κακά και επιπλέον τα δικά μου καλά και τα καλά των φίλων μου».

Συμβουλεύοντος δέ τινος ὅτι δεῖ τοῖς φεύγουσι τῶν πολεμίων διδόναι δίοδον, καὶ πῶς ἔφη τοῖς διὰ δειλίαν φεύγουσι μὴ μαχόμενοι τοῖς δι' ἀνδρείαν μένουσι μαχησόμεθα;

Προφερομένου δέ τινος περὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας οὐκ ἀγεννῆ μὲν δυσχερῆ δ' ἐπιτελεσθῆναι, προσδέονταί σου, ὦ ξένε, ἔφη οἱ λόγοι δυνάμεως καὶ χρημάτων.

Λέγοντος δέ τινος ὅτι Φίλιππος αὐτοῖς ἀνεπίβατον τὴν Ἑλλάδα ποιήσει, ἱκανὴ ἡμῖν ἔφη, ὦ ξένε, ἡ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀναστροφή.

Πρεσβευτὴς ἐκ Περίνθου παραγενόμενος εἰς Λακεδαίμον' ἐμακρολόγει· ὡς δ' ἐπαύσατο λέγων καὶ ἠρώτα τὸν Ἆγιν τί δεῖ τοῖς Περινθίοις ἀπαγγεῖλαι, τί δ' ἄλλ' ἔφη ἢ ὅτι σὺ μὲν μόγις ἐπαύσω λέγων, ἐγὼ δὲ σιωπῶν;

Πρεσβεύων δὲ μόνος ἧκε πρὸς Φίλιππον· εἰπόντος δ' ἐκείνου τί τοῦτο; μόνος ἥκεις; ἔφη· καὶ γὰρ πρὸς ἕνα.

Φήσαντος δέ τινος τῶν πρεσβυτέρων πρὸς αὐτὸν γηραιὸν ὄντα, ἐπειδὴ τὰ ἀρχαῖα νόμιμα ἐκ-

Όταν κάποιος τον συμβούλευε ότι πρέπει στους εχθρούς που τρέπονται σε φυγή να αφήνουν δίοδο διαφυγής, είπε: «Και πώς, αν δεν πολεμήσουμε αυτούς που τρέπονται σε φυγή λόγω δειλίας, θα πολεμήσουμε αυτούς που αντιστέκονται λόγω της ανδρείας τους;».

Όταν πάλι κάποιος μιλούσε για την ελευθερία των Ελλήνων αναφερόμενος σε ωραίες αλλά δύσκολα να πραγματοποιηθούν θεωρίες, είπε: «Φίλε μου, τα λόγια σου χρειάζονται επιπλέον στρατό και χρήματα».

Κι όταν κάποιος έλεγε ότι ο Φίλιππος θα τους απαγορεύσει τη μετάβαση σε άλλο μέρος της Ελλάδας, είπε: «Μας είναι αρκετή, φίλε μου, η παραμονή στη χώρα μας».

Ένας πρεσβευτής από την Πέρινθο[69] που επισκέφτηκε τη Σπάρτη φλυαρούσε ακατάσχετα· κι όταν τελείωσε το λόγο του και ρώτησε τον Άγη τι πρέπει να απαντήσει στους Περίνθιους, του απάντησε: «Τι άλλο παρά ότι εσύ με δυσκολία σταμάτησες να μιλάς και εγώ να σιωπώ;».

Κάποτε επισκέφτηκε ως πρεσβευτής[70] μόνος αυτός το Φίλιππο· κι όταν εκείνος του είπε: «Πώς έτσι; Μόνος έχεις έλθει;». Τότε ο Άγης του απάντησε: «Ναι, γιατί για έναν έχω έλθει».

Όταν ένας από τους γέροντες της Σπάρτης είπε σ' αυτόν, σε προχωρημένη ήδη ηλικία, επειδή έβλεπε να

λυόμενα ἑώρα ἄλλα δὲ παρεισδυόμενα μοχθηρά, διὰ τί τὰ ἄνω κάτω ἤδη γίνεται ἐν τῇ Σπάρτῃ, παίζων εἶπε· κατὰ λόγον οὕτω προβαίνει τὰ πράγματα, εἰ τοῦτο γίνεται· καὶ γὰρ ἐγὼ παῖς ὢν ἤκουον παρὰ τοῦ πατρός, ὅτι τὰ ἄνω κάτω γέγονε παρ' αὐτοῖς· ἔφη δὲ καὶ τὸν πατέρ' αὐτῷ παιδὶ ὄντι τοῦτ' εἰρηκέναι· ὥστ' οὐ χρὴ θαυμάζειν, εἰ χείρω τὰ μετὰ ταῦτα τῶν προτέρων, ἀλλ' εἴ που βελτίω καὶ παραπλήσια γένοιτο.

Ἐρωτηθεὶς δὲ πῶς ἄν τις ἐλεύθερος διαμένοι, θανάτου καταφρονῶν ἔφη.

ΑΓΙΣ Ο ΝΕΩΤΕΡΟΣ

Ἆγις ὁ νεώτερος, Δημάδου λέγοντος ὅτι τὰ Λακωνικὰ ξίφη διὰ μικρότητα καταπίνουσιν οἱ θαυματοποιοί, καὶ μήν ἔφη οἱ Λακεδαιμόνιοι τῶν πολεμίων τοῖς ξίφεσιν ἐφικνοῦνται.

Πρὸς δ' ἄνθρωπον πονηρὸν ἐρωτῶντα πολλάκις τίς ἄριστος εἴη Σπαρτιάτης ὁ σοὶ ἀνομοιότατος.

ΑΓΙΣ Ο *ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ*

Ἆγις ὁ τελευταῖος τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς ἐξ ἐνέδρας συλληφθεὶς καὶ καταδικασθεὶς ὑπὸ

εγκαταλείπονται τα παλαιά ήθη και να υιοθετούνται άλλα άσχημα, γιατί στη Σπάρτη ήλθαν τα πάνω κάτω[71], του είπε αστειευόμενος: «Λογικά έτσι γίνονται τα πράγματα, αν αυτό έχει γίνει· γιατί κι εγώ, όταν ήμουν μικρό παιδί, άκουγα από τον πατέρα μου ότι και στη γενιά του είχαν έλθει τα πάνω κάτω»· είπε μάλιστα ότι και ο παππούς του στον πατέρα του είχε πει το ίδιο. «Έτσι, δεν πρέπει να απορούμε αν τα επόμενα γίνονται χειρότερα από τα προηγούμενα, αλλά αν κάπου γίνονται καλύτερα ή παραπλήσια».

Κι όταν ρωτήθηκε πώς κάποιος θα μπορούσε να ζήσει ελεύθερος, απάντησε: «Περιφρονώντας το θάνατο».

ΑΓΗΣ Ο ΝΕΟΤΕΡΟΣ

Ο Άγης ο νεότερος[72], όταν ο Δημάδης έλεγε ότι τα Λακωνικά ξίφη τα κατάπιναν οι θαυματοποιοί γιατί ήταν πολύ μικρά, απάντησε: «Κι όμως, οι Λακεδαιμόνιοι με τα ξίφη επιτίθενται εναντίον των εχθρών».

Σ' έναν πάλι πονηρό άνθρωπο, που πολλές φορές ρωτούσε ποιος ήταν ο καλύτερος Σπαρτιάτης, του απάντησε: «Ο εντελώς αντίθετος από σένα».

ΑΓΗΣ Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ

Ο Άγης, ο τελευταίος[73] από τους Λακεδαιμόνιους βασιλείς, αφού πιάστηκε με ενέδρα και καταδικάστηκε

τῶν ἐφόρων χωρὶς δίκης, ἀπαγόμενος ἐπὶ τὸν βρόχον ἰδών τινα τῶν ὑπηρετῶν κλαίοντα, παῦσαι εἶπεν, ὦ ἄνθρωπε, ἐπ' ἐμοὶ κλαίων· καὶ γὰρ οὕτω παρανόμως καὶ ἀδίκως ἀπολλύμενος κρείσσων εἰμὶ τῶν ἀναιρούντων. καὶ ταῦτ' εἰπὼν παρέδωκε τῷ βρόχῳ τὸν τράχηλον ἑκουσίως.

ΑΚΡΟΤΑΤΟΣ

Ἀκρότατος, ἐπεὶ οἱ γονεῖς αὐτὸν ἄδικόν τι συμπρᾶξαι αὐτοῖς ἠξίουν, μέχρι τινὸς ἀντέλεγεν· ὡς δ' ἐνέκειντο, εἶπεν ἕως μὲν παρ' ὑμῖν ἦν, οὐκ ἠπιστάμην δικαιοσύνης οὐδεμίαν ἔννοιαν· ἐπεὶ δέ με τῇ πατρίδι παρέδοτε καὶ τοῖς ταύτης νομίμοις, ἔτι τε δικαιοσύνῃ καὶ καλοκαγαθίᾳ ἐπαιδεύσατε ὡς ἠδύνασθε, τούτοις πειράσομαι <οὐχ ἧττον> ἢ ὑμῖν ἕπεσθαι· καὶ ἐπεί <με> θέλετε <τὰ> ἄριστα πράττειν, ἄριστα δὲ τὰ δίκαιά ἐστι καὶ ἰδιώτῃ καὶ πολὺ μᾶλλον ἄρχοντι, πράξω ἃ θέλετε· ἃ δὲ λέγετε παραιτήσομαι.

ΑΛΚΑΜΕΝΗΣ Ο ΤΗΛΕΚΛΟΥ

Ἀλκαμένης ὁ Τηλέκλου, πυθομένου τινὸς πῶς ἄν τις ἄριστα βασιλείαν διατηροίη, εἰ περὶ

από τους εφόρους χωρίς δίκη, την ώρα που οδηγούνταν να θανατωθεί, όταν είδε κάποιον από τους υπηρέτες να κλαίει, του είπε: «Μην κλαις, άνθρωπέ μου, για μένα· γιατί, καθώς πεθαίνω έτσι παράνομα και άδικα, είμαι ανώτερος από εκείνους που με φονεύουν». Κι αφού είπε αυτά, εκούσια παρέδωσε τον τράχηλό του στη θηλιά.

ΑΚΡΟΤΑΤΟΣ

Ο Ακρότατος[74], όταν οι γονείς του τον πίεζαν να τους βοηθήσει σε μια άδικη πράξη τους, μέχρι ένα σημείο αντιδρούσε· επειδή όμως επέμεναν, τους είπε: «Όσο ήμουν κοντά σας, δεν είχα ιδέα για τη δικαιοσύνη· αφότου όμως με παραδώσατε στην πατρίδα και στους νόμους της και με εκπαιδεύσατε με τον τρόπο που μπορούσατε στη δικαιοσύνη και την καλοσύνη, θα προσπαθήσω να ακολουθήσω αυτούς παρά εσάς· και επειδή θέλετε να ενεργώ άριστα, και άριστα είναι τα δίκαια στον κάθε πολίτη αλλά πολύ περισσότερο στον άρχοντα, θα κάνω αυτά που θέλετε· αυτά όμως που λέτε δε θα τα κάνω».

ΑΛΚΑΜΕΝΗΣ ΤΟΥ ΤΗΛΕΚΛΟΥ

Ο Αλκαμένης του Τήλεκλου[75], όταν κάποιος τον ρώτησε πώς θα προστάτευε τη βασιλεία κάποιος με

πλείονος ἔφη τὸ κέρδος μὴ ποιοῖτο.

Ἑτέρου δ' ἐπιζητοῦντος διὰ τί παρὰ Μεσσηνίων δῶρα οὐκ ἐδέξατο, ὅτι λαβόντος μου ἔφη πρὸς τοὺς νόμους εἰρήνην ἄγειν ἀδύνατον.

Λέγοντος δέ τινος ὅτι συνεσταλμένως ζῇ ἱκανὴν οὐσίαν κεκτημένος, καλὸν γάρ ἔφη πολλὰ κεκτημένον ζῆν κατὰ λογισμὸν καὶ μὴ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν.

ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΑΣ

Ἀναξανδρίδας ὁ Λέοντος πρὸς τὸν δυσφοροῦντα διὰ τὴν ἐκ τῆς πόλεως αὐτῷ γενομένην φυγήν ὦ λῷστε ἔφη, μὴ τὴν πόλιν φεύγων ὀρρώδει, ἀλλὰ τὴν δικαιοσύνην.

Τῷ δὲ τοῖς ἐφόροις τὰ δέοντα μὲν λέγοντι πλείω δὲ τῶν ἱκανῶν ὦ ξένε ἔφη, οὐκ ἐν δέοντι τῷ δέοντι χρῇ.

Πυνθανομένου δέ τινος διὰ τί τοῖς εἵλωσι τοὺς ἀγροὺς ἐγχειρίζουσι καὶ οὐκ αὐτοὶ ἐπιμελοῦνται, ὅτι ἔφη οὐ τούτων ἐπιμελούμενοι ἀλλ' αὐτῶν αὐτοὺς ἐκτησάμεθα.

τον καλύτερο τρόπο, απάντησε: «Αν δεν έβαζε πάνω απ' όλα το κέρδος».

Κι όταν πάλι κάποιος άλλος ρωτούσε να μάθει γιατί δε δέχτηκε τα δώρα από τους Μεσσήνιους, απάντησε: «Διότι, αν τα δεχόμουν, θα ήταν αδύνατο να ζω ειρηνικά σύμφωνα με τους νόμους».

Σε κάποιον επίσης που του έλεγε ότι ζει πολύ φειδωλά, παρόλο που έχει μεγάλη περιουσία, του απάντησε: «Είναι σωστό κι αυτός ακόμη που έχει πολλά να ζει σύμφωνα με τη λογική και όχι σύμφωνα με τις επιθυμίες του».

ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

Ο Αναξανδρίδης[76] του Λέοντα, σε κάποιον που στενοχωρούνταν γιατί του επιβλήθηκε η ποινή της εξορίας από την πόλη του, του είπε: «Φίλτατε, μη στενοχωριέσαι που εξορίζεσαι από την πόλη, αλλά που είσαι μακριά από τη δικαιοσύνη».

Σε κάποιον που έλεγε στους εφόρους αυτά που έπρεπε αλλά πολύ περισσότερα από τα κανονικά είπε: «Φίλε, δε χρησιμοποιείς αυτά που πρέπει στο βαθμό που πρέπει».

Όταν κάποιος ρώτησε γιατί παραχωρούν τους αγρούς στους είλωτες και δεν τους καλλιεργούν οι ίδιοι, απάντησε: «Τους αποκτήσαμε, όχι φροντίζοντας γι' αυτούς αλλά για τους εαυτούς μας».

Ἑτέρου δέ τινος λέγοντος, ὅτι βλάπτουσιν αἱ δόξαι καὶ ὅτι τούτων ὁ ἀπαλλαγεὶς εὐδαιμονήσει, οὐκοῦν οἱ τὰ ἄδικα ποιοῦντες ἔφη κατὰ τὸν σὸν λόγον εὐδαίμονες ἂν εἶεν· πῶς γὰρ ἄν τις ἱεροσυλῶν ἢ ἀδικῶν δόξης ἐπιμελοῖτο;

Ἄλλου δ' ἐρωτῶντος διὰ τί ἐν τοῖς πολέμοις Σπαρτιᾶται θαρραλέως κινδυνεύουσιν, ὅτι ἔφη αἰδεῖσθαι περὶ βίου μελετῶμεν, οὐχ ὥσπερ οἱ ἄλλοι φοβεῖσθαι.

Ἐρωτῶντος δέ τινος αὐτὸν διὰ τί τὰς περὶ θανάτου δίκας πλείοσιν ἡμέραις οἱ γέροντες κρίνουσι, κἂν ἀποφύγῃ τις, οὐδὲν ἧσσόν ἐστιν ὑπόδικος, πολλαῖς μὲν ἡμέραις ἔφη κρίνουσιν, ὅτι περὶ θανάτου τοῖς διαμαρτάνουσιν οὐκ ἔστι μεταβουλεύσασθαι· νόμῳ δ' ὑπόδικον δεήσει εἶναι, διότι κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἂν εἴη καὶ τὸ κρείττονα βουλεύσασθαι.

ΑΝΑΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΕΥΡΥΚΡΑΤΕΟΣ

Ἀνάξανδρος ὁ Εὐρυκράτεος, πυνθανομένου τινὸς διὰ τί χρήματα οὐ συνάγουσιν εἰς τὸ δημόσιον, ὅπως ἔφη μὴ οἱ φύλακες αὐτῶν γινόμενοι διαφθείρωνται.

Όταν κάποιος άλλος υποστήριζε ότι η δόξα βλάπτει και ότι θα είναι ευτυχισμένος όποιος απαλλαγεί από αυτήν, απάντησε: «Επομένως, κατά τη λογική σου και οι άδικοι θα μπορούσαν να είναι ευτυχισμένοι· πώς λοιπόν θα μπορούσε να φροντίζει για δόξα ένας ιερόσυλος ή άδικος;».

Όταν πάλι ένας άλλος ρώτησε γιατί οι Σπαρτιάτες μάχονται στους πολέμους τόσο γενναία, απάντησε: «Γιατί φροντίζουμε να σεβόμαστε τη ζωή κι όχι να τη φοβόμαστε, όπως οι άλλοι».

Κι όταν επίσης κάποιος ρώτησε αυτόν γιατί τις δίκες που επισύρουν την ποινή του θανάτου η γερουσία τις κρίνει επί πολλές μέρες, κι αν κάποιος αθωωθεί, μένει εξίσου υπόδικος, απάντησε: «Τις δικάζουν επί πολλές μέρες, γιατί όσοι πέσουν σε δικαστική πλάνη για ποινή θανάτου δεν μπορούν να την επανορθώσουν· με βάση λοιπόν το νόμο θα χρειαστεί να μείνουν (οι κρινόμενοι) υπόδικοι, γιατί σύμφωνα με αυτόν το νόμο θα τους δοθεί η δυνατότητα να εκδώσουν πιο σωστή απόφαση».

ΑΝΑΞΑΝΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΥΚΡΑΤΗ

Ο Ανάξανδρος[77] του Ευρυκράτη, όταν κάποιος τον ρώτησε γιατί οι Σπαρτιάτες δε συγκεντρώνουν τα χρήματα σε δημόσιο ταμείο, απάντησε: «Για να μη διαφθαρούν οι φύλακές τους».

ΑΝΑΞΙΛΑΣ

Ἀναξίλας πρὸς τὸν θαυμάζοντα διὰ τί οἱ ἔφοροι τοῖς βασιλεῦσιν οὐχ ὑπεξανίστανται, καὶ ταῦτα ὑπὸ τῶν βασιλέων καθισταμένοι, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἔφη δι' ἣν καὶ ἐφορεύουσιν.

ΑΝΔΡΟΚΛΕΙΔΑΣ

Ἀνδροκλείδας ὁ Λάκων πηρωθεὶς τὸ σκέλος κατέταξεν αὑτὸν εἰς τοὺς πολεμιστάς· ὡς δ' ἐνίσταντό τινες διακωλύοντες ὅτι ἐπεπήρωτο, ἀλλ' οὐ φεύγοντα εἶπε μένοντα δὲ δεῖ τοῖς ἀντιτεταγμένοις μάχεσθαι.

ΑΝΤΑΛΚΙΔΑΣ

Ἀνταλκίδας ἐν Σαμοθράκῃ μυούμενος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τί δεινότερον δέδρακεν ἐν τῷ βίῳ, εἴ τί μοι πέπρακται τοιοῦτον, εἴσονται εἶπεν αὐτοὶ οἱ θεοί.

Πρὸς δὲ τὸν ἀμαθεῖς καλοῦντα τοὺς Λακεδαιμονίους Ἀθηναῖον μόνοι γοῦν εἶπεν ἡμεῖς οὐδὲν μεμαθήκαμεν παρ' ὑμῶν κακόν.

Ἑτέρου δ' Ἀθηναίου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος ἀλλὰ μὴν ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ Κηφισοῦ πολλάκις ὑμᾶς ἐδιώξαμεν, ἡμεῖς δέ ἔφη οὐδέποτε ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ Εὐρώτα.

ΑΝΑΞΙΛΑΣ

Ο Αναξίλας[78], σε κάποιον που απορούσε γιατί οι έφοροι δε σηκώνονται από τη θέση τους μπροστά στους βασιλείς, αφού μάλιστα από εκείνους διορίζονται, απάντησε: «Για τον ίδιο λόγο που είναι έφοροι».

ΑΝΔΡΟΚΛΕΙΔΗΣ

Ο Σπαρτιάτης Ανδροκλείδης[79], ανάπηρος στο ένα του πόδι, κατατάχτηκε στους πολεμιστές· κι όταν κάποιοι έφεραν αντιρρήσεις, εμποδίζοντάς τον λόγω της αναπηρίας του, είπε: «Βέβαια, δεν πρέπει να πολεμά κανείς τους εχθρούς τρεπόμενος σε φυγή αλλά παραμένοντας στη θέση του».

ΑΝΤΑΛΚΙΔΑΣ

Όταν ο Ανταλκίδας[80] μυούνταν στα μυστήρια της Σαμοθράκης[81] και ρωτήθηκε από τον ιερέα τι ήταν το χειρότερο που είχε κάνει στη ζωή του, απάντησε: «Αν έχω κάνει κάτι τέτοιο, θα το γνωρίζουν οι ίδιοι οι θεοί».

Σε κάποιον Αθηναίο που αποκαλούσε τους Λακεδαιμόνιους αμαθείς απάντησε: «Μόνοι εμείς δεν έχουμε μάθει από σας κάποιο κακό».

Κι όταν κάποιος άλλος Αθηναίος του είπε ότι «μόνοι εμείς σας διώξαμε πολλές φορές από τον Κηφισό», απάντησε: «Εμείς όμως ποτέ δε σας διώξαμε από τον Ευρώτα»[82].

Ἐρωτηθεὶς δὲ πῶς ἄν τις μάλιστα ἀρέσκοι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ ἥδιστα μέν ἔφη αὐτοῖς διαλέγοιτο, ὠφελιμώτατα δὲ προσφέροιτο.

Σοφιστοῦ δέ τινος μέλλοντος ἀναγινώσκειν ἐγκώμιον Ἡρακλέους, τίς γὰρ αὐτόν ἔφη ψέγει;

Πρὸς δ' Ἀγησίλαον πληγέντα ἐν μάχῃ ὑπὸ Θηβαίων ἀπέχεις εἶπε τὰ διδασκάλια, μὴ βουλομένους αὐτοὺς μηδ' ἐπισταμένους μάχεσθαι διδάξας. ἐδόκουν γὰρ ταῖς συνεχέσιν ἐπ' αὐτοὺς τοῦ Ἀγησιλάου στρατείαις μάχιμοι γεγονέναι.

Τείχη δ' ἔλεγεν εἶναι τῆς Σπάρτης τοὺς νέους, ὅρια δὲ τὰς ἐπιδορατίδας.

Πρὸς δὲ τὸν ἐπιζητοῦντα διὰ τί ἐγχειριδίοις βραχέσι κατὰ πόλεμον χρῶνται Λακεδαιμόνιοι, διότι εἶπε πλησίον τοῖς πολεμίοις μαχόμεθα.

ΑΝΤΙΟΧΟΣ

Ἀντίοχος ἐφορεύων ὡς ἤκουσεν ὅτι Μεσσηνίοις Φίλιππος τὴν χώραν ἔδωκεν, ἠρώτησεν, εἰ καὶ δύναμιν αὐτοῖς παρέσχετο ὥστε μαχομένους περὶ τῆς χώρας κρατεῖν.

Όταν ρωτήθηκε πώς κάποιος θα μπορούσε να είναι αρεστός στους συνανθρώπους του, απάντησε: «Αν συζητούσε μαζί τους με τον πιο ευχάριστο τρόπο και έπραττε γι' αυτούς τα πιο ωφέλιμα πράγματα».

Όταν ένας σοφιστής προετοιμαζόταν να εκφωνήσει ένα εγκώμιο για τον Ηρακλή, είπε: «Μήπως και ποιος τον κατηγορεί;».

Στον Αγησίλαο, που τραυματίστηκε σε μάχη εναντίον των Θηβαίων, είπε: «Εισπράττεις την αμοιβή σου ως δάσκαλος[83], γιατί τους έμαθες να πολεμούν, ενώ εκείνοι ούτε ήθελαν ούτε γνώριζαν από πόλεμο». Γιατί, πιστευόταν ότι είχαν γίνει σπουδαίοι πολεμιστές από τις συνεχείς εκστρατείες του Αγησιλάου εναντίον τους.

Έλεγε ότι τα τείχη της Σπάρτης ήταν οι νέοι της και σύνορα οι λόγχες τους[84].

Σε κάποιον που ζητούσε να μάθει γιατί οι Λακεδαιμόνιοι χρησιμοποιούν στους πολέμους κοντά ξίφη, απάντησε: «Γιατί πολεμούμε τους εχθρούς από πολύ κοντά».

ΑΝΤΙΟΧΟΣ

Ο Αντίοχος[85], που ήταν έφορος, όταν άκουσε ότι ο Φίλιππος παραχώρησε στους Μεσσήνιους την ύπαιθρο, ρώτησε «αν τους παραχώρησε και δύναμη, ώστε να πολεμήσουν για την ύπαιθρο και να την κρατήσουν».

ΑΡΕΥΣ

Ἄρευς, ἐπαινούντων τινῶν οὐχ ἰδίας ἀλλά τινας τῶν ἀλλοτρίων γυναικῶν, μὰ τοὺς θεούς εἶπε περὶ τῶν καλῶν κἀγαθῶν γυναικῶν οὐδένα δεῖ λόγον εἰκῇ λέγεσθαι, ἀγνοεῖσθαι δ' αὐτὰς τὸ παράπαν, ὁποῖαι τυγχάνουσι, πλὴν μόνοις τοῖς συμβιοῦσι.

Διὰ Σελινοῦντος δέ ποτε τῆς Σικελίας πορευόμενος ἰδὼν ἐπὶ μνήματος ἐλεγεῖον ἐπιγεγραμμένον Προσβεννύντας ποτὲ τούσδε τυραννίδα χάλκεος Ἄρης εἷλε· Σελινοῦντος δ' ἀμφὶ πύλας ἔθανον, δικαίως ἔφη ἀπεθάνετε τυραννίδα καιομένην ἀποσβεννύναι ἐπιχειρήσαντες· τοὐναντίον γὰρ ἔδει ὅλην αὐτὴν ἀφεῖναι κατακαῆναι.

ΑΡΙΣΤΩΝ

Ἀρίστων, ἐπαινοῦντός τινος τὴν τοῦ Κλεομένους χρείαν, ὅτι ἐρωτηθεὶς τί δεῖ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα ποιεῖν εἶπε τοὺς μὲν φίλους εὐεργετεῖν τοὺς δ' ἐχθροὺς κακῶς ποιεῖν· καὶ πόσῳ κρεῖσσον ἔφη, ὦ λῷστε, τοὺς μὲν φίλους εὐεργετεῖν τοὺς δ' ἐχθροὺς φίλους ποιεῖν; αὕτηΣωκράτους ὁμολογουμένη πρὸς πάντων χρεία οὖσα καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται.

ΑΡΗΣ

Ο Άρης[86], όταν κάποιοι επαινούσαν ξένες γυναίκες και όχι τις δικές τους, είπε: «Μα τους θεούς, για τις όμορφες και τίμιες γυναίκες δεν πρέπει να λέμε απερίσκεπτα τίποτε, αλλά να μη γνωρίζουμε και εντελώς τίποτε για το τι είδους είναι, εκτός από τους άνδρες τους».

Όταν κάποτε περνούσε από τη Σελινούντα της Σικελίας και είδε πάνω σε ένα μνήμα γραμμένο το ελεγείο «Αυτούς που κάποτε προσπαθούσαν να σβήσουν την τυραννία τους πήρε ο χάλκινος Άρης· σκοτώθηκαν μπροστά στις πύλες της Σελινούντας», είπε: «Δίκαια σκοτωθήκατε, αφού προσπαθούσατε να σβήσετε την τυραννία που καιγόταν· γιατί, αντίθετα έπρεπε να την αφήσετε να καεί ολοκληρωτικά».

ΑΡΙΣΤΩΝΑΣ

Ο Αρίστωνας[87], όταν κάποιος επαινούσε το ρητό του Κλεομένη, γιατί στην ερώτηση προς αυτόν τι πρέπει να κάνει ο καλός βασιλιάς, απάντησε ότι πρέπει να ευεργετεί τους φίλους και να βλάπτει τους εχθρούς, είπε: «Φίλτατε, πόσο καλύτερο θα ήταν, (αν απαντούσε) να ευεργετεί τους φίλους και τους εχθρούς να τους κάνει φίλους;». Αυτό το ρητό παραδέχονται όλοι ότι το είπε ο Σωκράτης και σ' αυτόν το αποδίδουν.

Πυνθανομένου δέ τινος πόσοι Σπαρτιᾶται τὸ πλῆθος, ὅσοι ἱκανοί εἶπε τοὺς ἐχθροὺς ἀπερύκειν.

Τῶν Ἀθηναίων δέ τινος ἔπαινον ἐπιτάφιον ἀναγινώσκοντος τῶν πεσόντων ὑπὸ Λακεδαιμονίων, ποδαποὺς οὖν ἔφη τοὺς ἡμετέρους νομίζεις εἶναι νικήσαντας τούτους;

ΑΡΧΙΔΑΜΙΔΑΣ

Ἀρχιδαμίδας πρὸς τὸν ἐπαινοῦντα Χαρίλαν, ὅτι πρὸς ἅπαντας ὁμοίως πρᾶος ἦν, καὶ πῶς τις ἔφη δικαίως ἂν ἐπαινοῖτο, εἰ καὶ πρὸς τοὺς πονηροὺς πρᾶος εἴη;

Μεμφομένου δέ τινος Ἑκαταῖον τὸν σοφιστήν, ὅτι παραληφθεὶς εἰς τὸ συσσίτιον αὐτῶν οὐδὲν ἔλεγεν, ἀγνοεῖν μοι δοκεῖς, ὅτι ὁ εἰδὼς λόγον εἶπε καὶ τὸν τοῦ λέγειν καιρὸν οἶδεν.

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ Ο ΖΕΥΞΙΔΑΜΟΥ

Ἀρχίδαμος ὁ Ζευξιδάμου, πυθομένου τινὸς αὐτοῦ τίνες προεστήκασι τῆς Σπάρτης, οἱ νόμοι καὶ τὰ ἀρχεῖα ἔφη κατὰ τοὺς νόμους.

Πρὸς δὲ τὸν ἐπαινοῦντα κιθαρῳδὸν καὶ θαυμάζοντα τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὦ λῷστε ἔφη ποῖον γέρας

Όταν κάποιος ρώτησε πόσοι είναι στον αριθμό οι Σπαρτιάτες, απάντησε: «Όσοι είναι αρκετοί να απομακρύνουν τους εχθρούς».

Όταν κάποιος Αθηναίος εκφωνούσε επιτάφιο έπαινο προς τιμή των νεκρών που έπεσαν σε μάχη με τους Λακεδαιμόνιους, είπε: «Πόσο γενναίους λοιπόν θεωρείς τους δικούς μας, αφού νίκησαν αυτούς εδώ;».

ΑΡΧΙΔΑΜΙΔΑΣ

Ο Αρχιδαμίδας, προς κάποιον που επαινούσε το Χαρίλα[88], διότι ήταν απέναντι όλων εξίσου πράος, είπε: «Και πώς θα μπορούσε δίκαια να επαινεθεί κάποιος, αν είναι πράος και απέναντι στους κακούς;».

Όταν κάποιος κατηγορούσε το σοφιστή Εκαταίο, διότι προσκλήθηκε στο συσσίτιό τους αλλά δε μιλούσε καθόλου, είπε: «Μου φαίνεσαι ότι αγνοείς ότι εκείνος που γνωρίζει να μιλά γνωρίζει και την κατάλληλη ώρα να μιλήσει».

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ ΤΟΥ ΖΕΥΞΙΔΑΜΟΥ

Ο Αρχίδαμος του Ζευξιδάμου[89], όταν κάποιος τον ρώτησε ποιοι είναι οι άρχοντες της Σπάρτης, απάντησε: «Οι νόμοι και όσοι άρχουν σύμφωνα με τους νόμους».

Σε κάποιον πάλι που επαινούσε έναν κιθαριστή και θαύμαζε την ικανότητά του, απάντησε: «Φίλτατε,

παρὰ σοῦ τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἔσται, ὅταν κιθαρῳδὸν οὕτως ἐπαινῇς;

Ἐπεὶ δέ τις αὐτῷ συνιστὰς ψάλτην εἶπεν οὗτος ἀγαθὸς ψάλτης ἐστίν, παρ' ἡμῖν δέ γε οὗτος ἔφη ἀγαθὸς ζωμοποιός, ὡς οὐδὲν διαφέρον <τὸ> δι' ὀργάνων φωνῆς ἡδονὴν ἐμποιεῖν τῆς δι' ὄψων καὶ ζωμοῦ σκευασίας.

Ἐρωτηθεὶς δὲ διὰ τί μικροῖς τοῖς ἐγχειριδίοις χρῶνται ὅτι τῶν ἄλλων ἔφη τοῖς πολεμίοις ἔγγιον προσπελάζομεν.

Πονηροῦ δέ τινος αὐτὸν ἐρωτήσαντος, τίς ἐστι Σπαρτιατῶν ἐπιεικέστατος, ὁ σοί ἔφη μηδὲν παρόμοιος.

Ὑπισχνουμένου δέ τινος αὐτῷ τὸν οἶνον ἡδὺν ποιήσειν, πρὸς τί; ἔφη· καὶ γὰρ δαπανηθήσεται πλείων καὶ ποιήσει τὰ ἀνδρεῖα ἀχρηστότερα.

Ἐπιὼν δὲ τὴν Κορινθίων πόλιν μετὰ στρατεύματος εἶδεν ἔκ του περὶ τὸ τεῖχος τόπου λαγωοὺς ἀναστάντας· εἶπεν οὖν πρὸς τοὺς συστρατιώτας· εὐάλωτοι ἡμῖν οἱ πολέμιοί εἰσι.

Δύο δέ τινων διαιτητὴν αὐτὸν λαβόντων, ἀγαγὼν εἰς τὸ τῆς Χαλκιοίκου τέμενος ἐξώρκισεν ἐμ-

ποια τιμή θα αποδώσεις στους καλούς άνδρες, όταν επαινείς τόσο πολύ έναν κιθαριστή;».

Όταν κάποιος του γνώριζε έναν τραγουδιστή και του είπε «αυτός είναι σπουδαίος τραγουδιστής», απάντησε: «Και σε μας αυτός εδώ είναι ένας άριστος μάγειρας του μέλανα ζωμού», γιατί δεν είχε καμιά διαφορά να προξενεί κανείς ευχαρίστηση με όργανο τη φωνή του από την ευχαρίστηση με φαγητό και μέλανα ζωμό.

Όταν ρωτήθηκε γιατί χρησιμοποιούν μικρά ξίφη, απάντησε: «Γιατί πλησιάζουμε τους εχθρούς πολύ πιο κοντά από τους άλλους».

Όταν πάλι κάποιος κακός άνθρωπος τον ρώτησε ποιος είναι ο καλύτερος Σπαρτιάτης, του απάντησε: «Εκείνος που δε σου μοιάζει καθόλου».

Όταν κάποιος τον διαβεβαίωνε ότι μπορούσε να του κάνει το κρασί γλυκό, είπε: «Για ποιο λόγο; Γιατί, *και* θα πιούμε περισσότερο *και* θα γίνουμε πιο ασθενικοί στην αντοχή μας».

Σε μια εκστρατεία του εναντίον της Κορίνθου με το στρατό του είδε να βγαίνουν από την περιοχή γύρω από τα τείχη λαγοί· τότε είπε στους στρατιώτες του: «Ευκολοκατάκτητοι είναι οι εχθροί μας».

Όταν δυο συμπολίτες του τον επέλεξαν διαιτητή σε κάποια διαφορά τους, αφού τους οδήγησε στο ναό της

μεῖναι τοῖς κριθεῖσιν αὐτούς· ὀμοσάντων δ' ἐκείνων κρίνω τοίνυν ἔφη μὴ πρότερον ἀπελθεῖν ὑμᾶς ἐκ τοῦ τεμένους, πρὶν ἂν τὰ πρὸς ἀλλήλους διαλύσησθε.

Ταῖς δὲ θυγατράσιν αὐτοῦ ἱματισμὸν πολυτελῆ Διονυσίου τοῦ Σικελίας τυράννου πέμψαντος, οὐκ ἐδέξατο εἰπών φοβοῦμαι μὴ περιθέμεναι αἱ κόραι φανῶσί μοι αἰσχραί.

Θεασάμενος δὲ τὸν υἱὸν προπετῶς μαχόμενον Ἀθηναίοις ἢ τῇ δυνάμει πρόσθες ἔφη ἢ τοῦ φρονήματος.

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ Ο ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ

Ἀρχίδαμος ὁ Ἀγησιλάου, Φιλίππου μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην σκληροτέραν αὐτῷ ἐπιστολὴν γράψαντος, ἀντέγραφεν· εἰ μετρήσαις τὴν σαυτοῦ σκιάν, οὐκ ἂν εὕροις αὐτὴν μείζονα γεγενημένην ἢ πρὶν νικᾶν.

Ἐρωτηθεὶς δὲ πόσης χώρας κρατοῦσιν <οἱ> Σπαρτιᾶται ὅσης ἄν ἔφη τῷ δόρατι ἐφικνῶνται.

Περιάνδρου δὲ τοῦ ἰατροῦ ἀξιολόγου κατὰ τέχνην ὄντος καὶ ἐπαινουμένου ἐς τὰ μάλιστα, φαῦλα δὲ ποιήματα γράφοντος, τί δήποτε, ὦ Περίανδρε,

Χαλκιοίκου Αθηνάς[90], τους έβαλε να ορκισθούν ότι θα τηρήσουν την (όποια) απόφασή του· κι αφού εκείνοι ορκίστηκαν, είπε: «Αποφασίζω να μη φύγετε εσείς από το ναό νωρίτερα, παρά αφού επιλύσετε τη μεταξύ σας διαφορά».

Όταν ο Διονύσιος, ο τύραννος της Σικελίας[91], έστειλε για τις κόρες του πολυτελή ενδύματα, δεν τα δέχτηκε λέγοντας: «Φοβάμαι μήπως τα φορέσουν οι κόρες μου και μου φανούν άσχημες».

Όταν είδε το γιο του να πολεμά ορμητικά εναντίον των Αθηναίων, του είπε: «Ή μεγάλωσε τη δύναμή σου ή μετρίασε το φρόνημά σου».

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ ΤΟΥ ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ

Ο Αρχίδαμος του Αγησιλάου[92], όταν ο Φίλιππος μετά τη μάχη της Χαιρώνειας του έστειλε μια πολύ σκληρή επιστολή, του ανταπάντησε: «Αν μετρήσεις τη σκιά σου, δε θα τη βρεις να έχει γίνει μεγαλύτερη απ' ό,τι ήταν πριν από τη νίκη».

Όταν ρωτήθηκε σε πόση έκταση φτάνει η χώρα των Σπαρτιατών, απάντησε: «Σε όση έκταση θα μπορούσαν να φτάσουν με το δόρυ τους».

Στον Περίανδρο, που ήταν σπουδαίος γιατρός στην επιστήμη του και με πολύ μεγάλη φήμη, αλλά έγραφε αποτυχημένα ποιήματα, είπε: «Γιατί, Περίανδρε, αντί

εἶπεν, ἀντὶ χαρίεντος ἰατροῦ κακὸς ποιητὴς καλεῖσθαι ἐπιθυμεῖς;

Ἐν δὲ τῷ πρὸς Φίλιππον πολέμῳ συμβουλευόντων τινῶν ὅτι πόρρω τῆς οἰκείας τὴν μάχην συνάπτειν δεῖ, ἀλλ' οὐ τοῦτο ἔφη ὁρᾶν δεῖ, ἀλλ' εἰ μαχόμενοι κρείσσονες τῶν πολεμίων ἐσόμεθα.

Πρὸς δὲ τοὺς ἐπαινοῦντας αὐτόν, ὅτε τὴν πρὸς τοὺς Ἀρκάδας μάχην ἐνίκησε, βέλτιον ἂν ἦν, εἰ τῇ φρονήσει ἔφη αὐτοὺς ἐνικῶμεν μᾶλλον ἢ τῇ ἰσχύι.

Ὅτε δ' εἰς Ἀρκαδίαν ἐνέβαλε, πυθόμενος βοηθεῖν αὐτοῖς Ἠλείους ἐπέστειλεν αὐτοῖς Ἀρχίδαμος Ἠλείοις· καλὸν ἡσυχία.

Τῶν δὲ συμμάχων ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ ἐπιζητούντων, πόσα χρήματα ἀρκέσει, καὶ ἀξιούντων ὁρίσαι τοὺς φόρους, ὁ πόλεμος ἔφη οὐ τεταγμένα ζητεῖ.

Καταπελτικὸν δ' ἰδὼν βέλος τότε πρῶτον ἐκ Σικελίας κομισθὲν ἀνεβόησεν· Ἡράκλεις, ἀπόλωλεν ἀνδρὸς ἀρετά.

Ἐπεὶ δ' οὐκ ἐβούλοντο οἱ Ἕλληνες πείθεσθαι αὐτῷ καὶ λῦσαι τὰς πρὸς Ἀντίπατρον καὶ Κρατερὸν τοὺς Μακεδόνας ὁμολογίας καὶ ἐλεύθεροι εἶναι,

πετυχημένου γιατρού επιθυμείς να αποκαλείσαι αποτυχημένος ποιητής;».

Όταν κατά τον πόλεμο εναντίον του Φιλίππου κάποιοι τον συμβούλευαν ότι πρέπει να συνάψει τη μάχη μακριά από τη Σπάρτη, είπε: «Δεν πρέπει να κοιτάξουμε αυτό, αλλά πού πολεμώντας θα νικήσουμε τους εχθρούς».

Σ' εκείνους που τον επαινούσαν για τη νίκη του εναντίον των Αρκάδων είπε:[93] «Θα ήταν καλύτερο, αν τους νικούσαμε περισσότερο με τη φρόνησή μας παρά με την ισχύ των όπλων».

Όταν εισέβαλε στην Αρκαδία και έμαθε ότι θα βοηθούσαν τους εχθρούς οι Ηλείοι, τους έστειλε μια επιστολή που έγραφε: «Ο Αρχίδαμος προς τους Ηλείους· καλό πράγμα η ησυχία».

Όταν οι σύμμαχοι στον Πελοποννησιακό πόλεμο[94] ζητούσαν να μάθουν πόσα χρήματα θα χρειασθούν και απαιτούσαν να καθορίσει τους φόρους, απάντησε: «Ο πόλεμος δεν τρέφεται με συγκεκριμένη δαπάνη».

Όταν για πρώτη φορά είδε να μεταφέρεται από τη Σικελία βλητικό πολεμικό μηχάνημα, φώναξε δυνατά: «Ηρακλή, έχει πια χαθεί η ανδρεία του στρατιώτη»[95].

Όταν οι Έλληνες αρνούνταν να υπακούσουν σ' αυτόν και να λύσουν τις συμφωνίες με τους Μακεδόνες Αντίγονο και Κρατερό και να ζουν ελεύθεροι[96], γιατί

ὡς χαλεπωτέρων ἐσομένων Λακεδαιμονίων ἢ Μακεδόνων, εἶπε· πρόβατον μὲν ἀεὶ τὴν αὐτὴν φθέγγεται φωνήν, ἄνθρωπος δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως ἂν τὸ δόξαν ἐπιτελέσῃ.

ΑΣΤΥΚΡΑΤΙΔΑΣ

Ἀστυκρατίδας, εἰπόντος τινὸς αὐτῷ μετὰ τὸ ἡττηθῆναι Ἆγιν τὸν βασιλέα ἐν τῇ πρὸς Ἀντίπατρον μάχῃ περὶ Μεγάλην πόλιν τί ποιήσετε, ὦ Λακεδαιμόνιοι; ἦ δουλεύσετε Μακεδόσιν; εἶπε· τί δέ; κωλῦσαι ἂν δύναιτο Ἀντίπατρος μαχομένους ἡμᾶς ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῆς Σπάρτης;

<*ΑΝΑΞΙ*>ΒΙΟΣ

< Ἀναξί>βιος ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ Ἰφικράτους τοῦ Ἀθηναίων στρατηγοῦ καὶ ἐρωτώμενος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τί δεῖ ποεῖν, τί γὰρ ἄλλο ἔφη ἢ ὑμᾶς μὲν σῴζεσθαι, ἐμὲ δὲ μαχόμενον ἀποθανεῖν;

ΒΡΑΣΙΔΑΣ

Βρασίδας ἐν ἰσχάσι συλλαβὼν μῦν καὶ δηχθεὶς ἀφῆκεν· εἶτα πρὸς τοὺς παρόντας οὐδὲν οὕτως ἔφη

πίστευαν ότι οι Λακεδαιμόνιοι θα ήταν χειρότεροι από τους Μακεδόνες, είπε: «Το πρόβατο έχει πάντα την ίδια φωνή, ενώ ο άνθρωπος πολλές και διάφορες, ώσπου να πετύχει αυτό που θεωρεί σωστό».

ΑΣΤΥΚΡΑΤΙΔΑΣ

Ο Αστυκρατίδας, όταν κάποιος του είπε μετά την ήττα του βασιλιά Άγη στη μάχη εναντίον του Αντιπάτρου κοντά στη Μεγαλόπολη[97], «τι κάνετε, Λακεδαιμόνιοι; Ή μήπως υποταχτήκατε στους Μακεδόνες;», απάντησε: «Τι; Μήπως θα μπορούσε ο Αντίπατρος να μας εμποδίσει να πεθάνουμε εμείς πολεμώντας υπέρ της Σπάρτης;».

(ΑΝΑΞΙ)ΒΙΟΣ

Όταν ο (Αναξί)βιος[98] έπεσε σε ενέδρα του στρατηγού των Αθηναίων Ιφικράτη και οι στρατιώτες του τον ρωτούσαν τι έπρεπε να κάνουν, απάντησε: «Τι άλλο παρά εσείς να σωθείτε και εγώ να πεθάνω πολεμώντας;».

ΒΡΑΣΙΔΑΣ

Ο Βρασίδας, ανάμεσα σε ξερά σύκα έπιασε με το χέρι του και ένα ποντίκι, που τον δάγκωσε και το άφησε ελεύθερο· έπειτα είπε στους παραβρισκόμενους:

μικρόν ἐστιν, ὃ οὐ σῴζεται τολμῶν ἀμύνεσθαι τοὺς ἐπιχειροῦντας.

Ἐν δέ τινι μάχῃ διὰ τῆς ἀσπίδος ἀκοντισθεὶς καὶ τὸ δόρυ τοῦ τραύματος ἐξελκύσας αὐτῷ τούτῳ τὸν πολέμιον ἀπέκτεινε καὶ πῶς ἐτρώθη ἐρωτηθεὶς προδούσης με ἔφη τῆς ἀσπίδος.

Παρακαλούμενος δὲ ὑπό τινος ἀκοῦσαι σοφιστοῦ τὸν παρακαλοῦντα ἤρετο, τί ἐπιδείκνυσθαι μέλλει. κἀκεῖνος εἶπεν Ἡρακλέους ἐγκώμιον. καὶ ὅς· τίς γὰρ ψέγει τὸν θεὸν τοῦτον;

Ἐξελθὼν δ' ἐπὶ πόλεμον ἔγραφε τοῖς ἐφόροις· ἅσσα δήλομαι πράξω κατὰ πόλεμον ἢ τεθναξοῦμαι.

Ἐπεὶ δὲ συνέβη πεσεῖν αὐτὸν ἐλευθεροῦντα τοὺς ἐπὶ Θρᾴκης Ἕλληνας, οἱ δὲ πεμφθέντες εἰς Λακεδαίμονα πρέσβεις τῇ μητρὶ αὐτοῦ Ἀρχιλεωνίδι προσῆλθον, πρῶτον μὲν ἠρώτησεν εἰ καλῶς ὁ Βρασίδας ἐτελεύτησεν, ἐγκωμιαζόντων δὲ τῶν Θρᾳκῶν καὶ λεγόντων ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐστὶ τοιοῦτος, ἀγνοεῖτε εἶπεν ὦ ξένοι· Βρασίδας γὰρ ἦν μὲν ἀνὴρ ἀγαθός, πολλοὺς δ' ἐκείνου κρείσσονας ἔχει ἡ Σπάρτη.

«Δεν υπάρχει και τόσο δα μικρό ζώο που δε σώζεται, όταν τολμά να αντισταθεί σ' όσους το επιβουλεύονται».

Σε μια μάχη πάλι, που χτυπήθηκε με δόρυ που διαπέρασε την ασπίδα του, αφού το τράβηξε έξω, με το ίδιο το δόρυ σκότωσε τον εχθρό του· κι όταν ρωτήθηκε πώς πληγώθηκε, απάντησε: «Επειδή με πρόδωσε η ασπίδα μου».

Όταν κάποιος τον προσκάλεσε να ακούσει διάλεξη ενός σοφιστή, ρώτησε αυτόν που τον προσκάλεσε ποιο θέμα θα αναπτύξει (ο σοφιστής). Κι εκείνος είπε ότι θα πλέξει το εγκώμιο του Ηρακλή. Κι εκείνος απάντησε: «Και ποιος κατηγορεί αυτόν το θεό;».

Όταν κάποτε εξεστράτευσε σε πόλεμο, έγραφε στους εφόρους: «Όσα[100] σας δηλώνω θα τα πραγματοποιήσω στον πόλεμο ή θα έχω πεθάνει»[101].

Και επειδή συνέβη να σκοτωθεί αυτός στην προσπάθειά του να ελευθερώσει τους Έλληνες της Θράκης[102] και οι πρέσβεις που στάλθηκαν στη Σπάρτη επισκέφτηκαν τη μητέρα του Αρχιλεωνίδα, αυτή αρχικά τους ρώτησε αν ο Βρασίδας πέθανε τιμητικά· και καθώς οι Θράκες τον εγκωμίαζαν και έλεγαν ότι κανένας άλλος δεν ήταν τόσο γενναίος, αυτή απάντησε: «Το αγνοείτε ξένοι· Ήταν ασφαλώς ο Βρασίδας γενναίος άνδρας, αλλά η Σπάρτη διαθέτει πολλούς γενναιότερους από εκείνον».

ΔΑΜΩΝΙΔΑΣ

Δαμωνίδας ταχθεὶς ἔσχατος τοῦ χοροῦ ὑπὸ τοῦ τὸν χορὸν ἱστάντος εὖγε εἶπεν, ὦ χοραγέ, ἐξεῦρες πῶς καὶ αὕτη ἡ χώρα ἄτιμος οὖσα ἔντιμος γένηται.

ΔΑΜΙΣ

Δᾶμις πρὸς τὰ ἐπισταλέντα περὶ τοῦ Ἀλέξανδρον θεὸν εἶναι ψηφίσασθαι, συγχωρῶμεν ἔφη Ἀλεξάνδρῳ, ἐὰν θέλῃ, θεὸς καλεῖσθαι.

ΔΑΜΙΝΔΑΣ

Δαμίνδας, Φιλίππου ἐμβαλόντος εἰς Πελοπόννησον καὶ εἰπόντος τινός κινδυνεύουσι δεινὰ παθεῖν Λακεδαιμόνιοι, εἰ μὴ τὰς πρὸς αὐτὸν διαλλαγὰς ποιήσονται, ἀνδρόγυνε εἶπε, τί δ' ἂν πάθοιμεν δεινὸν θανάτου καταφρονήσαντες;

ΔΕΡΚΥΛΛΙΔΑΣ

Δερκυλλίδας, Πύρρου τὴν στρατιὰν ἐπὶ τῆς Σπαρτιάτιδος ἔχοντος, πεμφθεὶς πρὸς αὐτὸν πρεσβευτής, τοῦ Πύρρου προστάττοντος καταδέχεσθαι τὸν βασιλέα αὐτῶν Κλεώνυμον ἢ γνώσεσθαι

ΔΑΜΩΝΙΔΑΣ

Όταν ο Δαμωνίδας τοποθετήθηκε από τον υπεύθυνο του χορού τελευταίος στη σειρά, του είπε: «Εύγε, αρχηγέ, βρήκες τον τρόπο πώς αυτή η θέση, που δεν είναι τιμητική, θα γίνει τιμητική»[103].

ΔΑΜΗΣ

Ο Δάμης, όταν σε επιστολή ανθρώπων του Αλεξάνδρου ζητήθηκε να τον ανακηρύξουν με ψήφισμα θεό, απάντησε: «Συμφωνούμε με τον Αλέξανδρο, αν το θέλει, να ονομάζεται θεός».

ΔΑΜΙΝΔΑΣ

Ο Δαμίνδας[104], όταν ο Φίλιππος έκανε εισβολή στην Πελοπόννησο και κάποιος είπε ότι κινδυνεύουν οι Λακεδαιμόνιοι να δεινοπαθήσουν, αν δεν προχωρήσουν σε συνδιαλλαγή μαζί του, είπε: «Θηλυπρεπή, τι φοβερό θα μπορούσαμε να πάθουμε, αν περιφρονούσαμε το θάνατο;».

ΔΕΡΚΥΛΛΙΔΑΣ

Ο Δερκυλλίδας[105], όταν ο Πύρρος είχε φτάσει με το στρατό του στη Λακωνία, και ο ίδιος είχε σταλεί προς αυτόν πρεσβευτής, καθώς ο Πύρρος απαιτούσε να δεχθούν πίσω το βασιλιά τους Κλεώνυμο, γιατί

ὡς οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἀνδρειότεροι τυγχάνουσιν, ὑποτυχὼν εἶπεν· εἰ μὲν θεός ἐστιν, οὐ φοβούμεθα· οὐδὲν γὰρ ἀδικοῦμεν· εἰ δ' ἄνθρωπος, οὐχ ἡμῶν γε κρείσσων.

ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ

Δημάρατος, Ὀρόντου πρὸς αὐτὸν σκληρότερον ὁμιλήσαντος καὶ εἰπόντος τινός σκληρῶς σοι κέχρηται Ὀρόντης, ὦ Δημάρατε, οὐδὲν ἥμαρτεν εἰς ἐμέ εἶπεν· οἱ γὰρ πρὸς χάριν ὁμιλοῦντες βλάπτουσιν, οὐχ οἱ μετ' ἀπεχθείας.

Ἐρωτήσαντος δέ τινος διὰ τί τοὺς μὲν τὰς ἀσπίδας παρ' αὐτοῖς ἀποβαλόντας ἀτιμοῦσι, τοὺς δὲ τὰ κράνη καὶ τοὺς θώρακας οὐκέτι, ὅτι ἔφη ταῦτα μὲν ἑαυτῶν χάριν περιτίθενται· τὴν δ' ἀσπίδα τῆς κοινῆς τάξεως ἕνεκα.

Ψάλτου δ' ἀκροώμενος οὐ κακῶς εἶπε φαίνεταί μοι φλυαρεῖν.

Ἐν δέ τινι συνεδρίῳ ἐρωτώμενος πότερον διὰ μωρίαν ἢ δι' ἀπορίαν λόγων σιωπᾷ, ἀλλ' ὅ γε μωρὸς οὐκ ἂν δύναιτο σιγᾶν ἔφη.

αλλιώς θα διαπίστωναν ότι δεν είναι πιο ανδρείοι από κανέναν από τους άλλους, απάντησε σε κάποιον που συνάντησε: «Αν είναι θεός, δεν τον φοβόμαστε· γιατί δε διαπράξαμε καμιά αδικία· αν όμως είναι άνθρωπος, σίγουρα δεν είναι γενναιότερος από μας».

ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ

Ο Δημάρατος[106], όταν ο Ορόντης[107] του μίλησε κάπως σκληρά, και ένας άλλος του είπε «σκληρά σε αντιμετωπίζει, Δημάρατε, ο Ορόντης», του απάντησε: «Δε μου κάνει κανένα κακό· γιατί, αυτοί που μιλούν προς ευχαρίστηση βλάπτουν κι όχι αυτοί που μιλούν αυστηρά».

Όταν κάποιος ρώτησε γιατί αυτούς που ρίχνουν τις ασπίδες τους (στη μάχη) τους στερούν τα πολιτικά δικαιώματα, όχι όμως και αυτούς που ρίχνουν τα κράνη και τους θώρακες, απάντησε: «Αυτά τα φορούν για να υπερασπισθούν τους εαυτούς τους· την ασπίδα όμως (την κρατούν) για να υπερασπισθούν τον κοινό στρατιωτικό τους σχηματισμό».

Όταν άκουγε κάποτε έναν τραγουδιστή, είπε: «Δε μου φαίνεται να φλυαρεί άσχημα».

Όταν σε κάποια σύσκεψη ρωτήθηκε αν σιωπά εξαιτίας της μωρίας του ή εξαιτίας έλλειψης επιχειρημάτων, απάντησε: «Σίγουρα ένας ανόητος δε θα μπορούσε να σιωπά».

Πυθομένου δέ τινος διὰ τί φεύγει τὴν Σπάρτην βασιλεὺς ὤν, ὅτι ἔφη κρείσσονες αὐτῆς οἱ νόμοι εἰσί.

Τῶν δὲ Περσῶν τινος διὰ τὸ συνεχὲς τῆς δωροδοκίας τὸν ἐρώμενον αὐτοῦ ἀπαγαγόντος καὶ λέγοντος ὦ Λάκων, τεθήρευκά σου τὸν ἐρώμενον, μὰ τοὺς θεούς ἔφη οὐχὶ σύ γε, ἀλλ' ἠγόρακας.

Ἀποστάντος δέ τινος τῶν Περσῶν τοῦ βασιλέως καὶ μεταπεισθέντος ὑπὸ Δημαράτου ἐπανελθεῖν καὶ μέλλοντος τοῦ βασιλέως τὸν Πέρσην διαχειρίζεσθαι, αἰσχρόν ἔφη, ὦ βασιλεῦ, ὅτε μὲν ἐχθρὸς ἦν σοι, μὴ δύνασθαι δίκην τῆς ἀποστάσεως παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ὅτε δὲ φίλος γέγονεν, ἀποκτείνειν.

Πρὸς δὲ τὸν παρασιτοῦντα τῷ βασιλεῖ καὶ περὶ τῆς φυγῆς πολλάκις ἐπισκώπτοντα αὐτόν οὐ μαχοῦμαί σοι ἔφη, ὦ ξένε· κατανάλωκα γὰρ τὴν τοῦ βίου τάξιν.

ΕΚΠΡΕΠΗΣ

Ἐκπρέπης ἔφορος Φρύνιδος τοῦ μουσικοῦ σκεπάρνῳ τὰς δύο τῶν ἐννέα <χορδῶν> ἐξέτεμεν, εἰπὼν μὴ κακούργει τὴν μουσικήν.

Όταν τον ρώτησε κάποιος γιατί ζει εξόριστος από τη Σπάρτη, ενώ είναι βασιλιάς, απάντησε: «Γιατί οι νόμοι της είναι ανώτεροι (από τους βασιλείς)».

Όταν κάποιος από τους Πέρσες του πήρε τον ερώμενό του[108] με τα δώρα που του χάριζε διαρκώς και του είπε «σου έχω κλέψει, Λάκωνα, τον ερώμενό σου», του απάντησε: «Μα τους θεούς, δεν μου τον έκλεψες, αλλά τον εξαγόρασες».

Όταν πάλι κάποιος Πέρσης αποστάτησε από το βασιλιά και πείστηκε από το Δημάρατο να επιστρέψει, αλλά ο βασιλιάς σκόπευε να σκοτώσει τον Πέρση, είπε: «Είναι ντροπή, βασιλιά, όταν ήταν εχθρός σου, να μην μπορείς να τον τιμωρήσεις για την αποστασία του, ενώ τώρα που έχει γίνει φίλος σου, να τον σκοτώνεις».

Σε κάποιον παρακοιμώμενο του βασιλιά, που πολλές φορές τον κορόιδευε για την εξορία του, είπε: «Δε θα αντιδικήσω, ξένε, μαζί σου· γιατί έχω απολέσει την τάξη της ζωής μου».

ΕΚΠΡΕΠΗΣ

Ο έφορος Εκπρέπης έκοψε με σκεπάρνι τις δύο από τις εννέα χορδές της κιθάρας του μουσικού Φρύνη[109], λέγοντάς του: «Μην κακοποιείς τη μουσική».

ΕΠΑΙΝΕΤΟΣ

Ἐπαίνετος πάντων ἔφη τοὺς ψεύστας τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τῶν ἀδικημάτων αἰτίους εἶναι.

ΕΥΒΟΙΔΑΣ

Εὐβοίδας ἀκούων τινῶν ἐπαινούντων γυναῖκα ἀλλοτρίαν οὐχ ἀπεδέχετο, φήσας ὅλως περὶ γυναικείας φύσεως παρὰ τοῖς ἔξω λόγον εἶναι οὐδένα δεῖ<ν>.

ΕΥΔΑΜΙΔΑΣ Ο *ΑΡΧΙΔΑΜΟΥ*

Εὐδαμίδας ὁ Ἀρχιδάμου, ἀδελφὸς δ' Ἄγιδος, ἰδὼν ἐν Ἀκαδημείᾳ Ξενοκράτην πρεσβύτερον ἤδη μετὰ τῶν γνωρίμων φιλοσοφοῦντα, ἐπύθετο τίς ὁ πρεσβύτης· φαμένου δέ τινος ὅτι σοφὸς ἀνὴρ καὶ τῶν ζητούντων τὴν ἀρετήν, καὶ πότε ἔφη χρήσεται αὐτῇ, ἐὰν ἔτι ζητῇ;

Ἀκούσας δὲ φιλοσόφου διαλεχθέντος ὅτι μόνος ἀγαθὸς στρατηγὸς ὁ σοφός ἐστιν, ὁ μὲν λόγος ἔφη θαυμαστός· ὁ δὲ λέγων ἄπιστος· οὐ γὰρ περισεσάλπιγκται.

Τὴν θέσιν δὲ Ξενοκράτους εἰρηκότος καὶ κατα-

ΕΠΑΙΝΕΤΟΣ

Ο Επαίνετος έλεγε ότι αίτιοι για όλα τα σφάλματα και τα αδικήματα είναι οι ψεύτες.

ΕΥΒΟΙΔΑΣ

Κάθε φορά που ο Ευβοίδας άκουγε κάποιους να εγκωμιάζουν ξένη γυναίκα, δε συμφωνούσε, λέγοντας: «Δεν πρέπει να γίνεται από τους άλλους καμιά συζήτηση για τη γυναικεία φύση».

ΕΥΔΑΜΙΔΑΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΔΑΜΟΥ

Ο Ευδαμίδας[110], γιος του Αρχιδάμου και αδελφός του Άγη, όταν είδε τον Ξενοκράτη[111], αρκετά ηλικιωμένο, να συζητά στην Ακαδημία με τους γνωστούς του για τη φιλοσοφία, ρώτησε ποιος ήταν αυτός ο γέρος· όταν κάποιος του απάντησε ότι είναι ένας σοφός άνθρωπος που διερευνά για την αρετή, απάντησε: «Και πότε θα τη χρησιμοποιήσει, αν τώρα την αναζητά;».

Όταν άκουσε ένα φιλόσοφο που υποστήριξε σε διάλεξή του ότι ο μόνος καλός στρατηγός είναι ο σοφός, απάντησε: «Ο λόγος του είναι αξιοθαύμαστος· ο ομιλητής όμως δεν είναι πιστευτός· γιατί δεν έχει ακούσει κοντά του σάλπιγγα».

Όταν κάποτε ο Ξενοκράτης είχε αναπτύξει τις θέ-

παυομένου, παρῆν ὁ Εὐδαμίδας· ὡς δ' εἶπέ τις τῶν μετ' αὐτοῦ ὅτε πάρεσμεν ἡμεῖς, τότε πέπαυται· καλῶς γε ἔφη εἴπερ ἤδη ἔλεξε ταῦτα ἃ ἔχρῃζε· τοῦ δ' εἰπόντος καλὸν ἦν ἀκοῦσαι ἢ καὶ πρὸς δεδειπνηκότα μολόντες εἶπεν ἠξιοῦμεν <ἂν> πάλιν αὐτὸν δειπνεῖν;

Πυνθανομένου δέ τινος διὰ τί, τῶν πολιτῶν αἱρουμένων τὸν πρὸς Μακεδόνας πόλεμον, αὐτὸς ἡσυχίαν ἄγειν δοκιμάζει, ὅτι ἔφη οὐ χρῄζω ψευδομένους αὐτοὺς ἐλέγξαι.

Ἑτέρου δὲ προφερομένου τὰ κατὰ Περσῶν ἀριστεῖα καὶ προτρέποντος ἐπὶ τὸν πόλεμον, ἀγνοεῖν ἔφη μοι δοκεῖς γε, ὅτι ταὐτόν ἐστι <τῷ> χιλίων προβάτων κρατήσαντα πεντήκοντα λύκοις μάχεσθαι.

Ψάλτου δέ τινος εὐημερήσαντος, ἠρώτησαν αὐτὸν ποδαπός τις αὐτῷ δοκεῖ εἶναι, μέγας ἔφη <δει>κηλίκτας ἐν μικρῷ πράγματι.

Ἐπαινοῦντος δέ τινος τὰς Ἀθήνας, ἔφη· καὶ τίς ἂν ταύτην τὴν πόλιν δεόντως ἐπαινοίη, ἣν οὐδεὶς ἔστερξε γενόμενος βελτίων;

Ἀργείου δέ τινος λέγοντος, ὡς φαυλότεροι γί-

σεις του και είχε τελειώσει, έφτασε κι ο Ευδαμίδας· όταν κάποιος από τους συνοδούς του είπε ότι «όταν φτάσαμε εμείς, μόλις εκείνος είχε τελειώσει», απάντησε: «Καλά έκανε, αν βέβαια είπε αυτά που έπρεπε»· Κι όταν ο άλλος απάντησε ότι «καλά ήταν να τον ακούσουμε», του είπε: «Κι αν είχαμε έλθει σε άνθρωπο που έχει πάρει το δείπνο του, θα απαιτούσαμε αυτός να ξαναδειπνήσει;».

Όταν κάποιος ρωτούσε να μάθει γιατί, ενώ οι Σπαρτιάτες είχαν αποφασίσει πόλεμο εναντίον των Μακεδόνων, ο ίδιος προτείνει να μείνουν ήσυχοι, απάντησε: «Διότι δε θέλω να τους κατηγορήσω μετά ότι έπεσαν έξω στις εκτιμήσεις τους».

Όταν κάποιος άλλος επικαλούνταν τους θριάμβους εναντίον των Περσών και παρότρυνε για πόλεμο, είπε: «Μου φαίνεται ότι αγνοείς ότι είναι το ίδιο ένας που νίκησε χίλια πρόβατα να νικήσει πενήντα λύκους».

Όταν ένας τραγουδιστής διακρίθηκε, ρώτησαν τον Ευδαμίδα πώς τον κρίνει, και απάντησε: «Μεγάλος μάγος[112] με μικρό όργανο».

Όταν κάποιος κάποτε του επαινούσε την Αθήνα, είπε: «Και ποιος θα μπορούσε να επαινέσει επάξια αυτή την πόλη, που κανείς δεν την αγάπησε όταν έγινε καλύτερος;».

Όταν ένας Αργείος υποστήριζε ότι οι Λάκωνες γί-

νονται κατὰ τὰς ἀποδημίας οἱ Λάκωνες ἐξιστάμενοι τῶν πατρίων νομίμων, ἀλλ' οὐχ ὑμεῖς γε ἔφη εἰς τὴν Σπάρτην ἐλθόντες χείρονες ἀλλὰ βελτίονες γίνεσθε.

Ἀλεξάνδρου δὲ κηρύξαντος ἐν Ὀλυμπίᾳ κατιέναι τοὺς φυγάδας ἅπαντας εἰς τὴν ἰδίαν πλὴν Θηβαίων, ἀτυχὲς μέν ἔφη, ὦ Θηβαῖοι, τὸ κήρυγμα ἀλλ' ἔνδοξον· μόνους γὰρ ὑμᾶς φοβεῖται Ἀλέξανδρος.

Ἐρωτηθεὶς δὲ τίνος ἕνεκα πρὸ τῶν κινδύνων ταῖς Μούσαις σφαγιάζουσιν, ὅπως ἔφη αἱ πράξεις λόγων ἀγαθῶν τυγχάνωσιν.

ΕΥΡΥΚΡΑΤΙΔΑΣ Ο ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΟΥ

Εὐρυκρατίδας ὁ Ἀναξανδρίδου, πυνθανομένου τινὸς διὰ τί τὰ περὶ τῶν συμβολαίων δίκαια ἑκάστης ἡμέρας κρίνουσιν οἱ ἔφοροι, ὅπως ἔφη καὶ ἐν τοῖς πολεμίοις πιστεύωμεν ἀλλήλοις.

ΖΕΥΞΙΔΑΜΟΣ

Ζευξίδαμος, πυνθανομένου τινὸς διὰ τί τοὺς περὶ τῆς ἀνδρείας νόμους ἀγράφους τηροῦσι καὶ τοῖς νέοις ἀπογραψάμενοι οὐ διδόασιν ἀναγινώ-

νονταν χειρότεροι κατά την αποδημία τους απ' την πατρίδα, γιατί ξεχνούσαν τους πατροπαράδοτους νόμους, είπε: «Όμως εσείς, όταν έρχεσθε στη Σπάρτη, δε γινόσαστε χειρότεροι αλλά καλύτεροι».

Όταν ο Αλέξανδρος διακήρυξε στην Ολυμπία να επιστρέφουν στις πόλεις τους όλοι οι εξόριστοι εκτός από τους Θηβαίους, είπε:[113] «Είναι ατυχής για σας, Θηβαίοι, η διακήρυξη αλλά ένδοξη· γιατί, μόνο εσάς φοβάται ο Αλέξανδρος».

Κι όταν ρωτήθηκε για ποιο λόγο πριν από τις μάχες θυσιάζουν στις Μούσες[114], απάντησε: «Για να εξυμνηθούν οι πράξεις με ωραία λόγια».

ΕΥΡΥΚΡΑΤΙΔΑΣ ΤΟΥ ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΗ

Ο Ευρυκρατίδας του Αναξανδρίδη, όταν κάποιος τον ρώτησε γιατί οι έφοροι[115] καθημερινά κρίνουν τα δίκαια για τις συμφωνίες, απάντησε: «Για να έχουμε εμπιστοσύνη στις μεταξύ μας σχέσεις και με τους εχθρούς».

ΖΕΥΞΙΔΑΜΟΣ

Ο Ζευξίδαμος[116], όταν κάποιος ρώτησε γιατί τους νόμους τους σχετικούς με την ανδρεία τους έχουν άγραφους και δεν τους δίδουν, αφού τους γράφουν, στους νέους να τους διαβάσουν, απάντησε: «Γιατί πρέ-

σχειν, ὅτι ἔφη συνεθίζεσθαι δεῖ ταῖς ἀνδραγαθίαις κρεῖττον ἢ ταῖς γραφαῖς προσέχειν.

Αἰτωλοῦ δέ τινος λέγοντος ὅτι τοῖς ἀνδραγαθεῖν βουλομένοις κρείσσων τῆς εἰρήνης ὁ πόλεμος, οὐ μὰ τοὺς θεούς ἔφη ἀλλὰ τούτοις κρείσσων ὁ θάνατος τῆς ζωῆς.

ΗΡΩΝΔΑΣ

Ἡρώνδας Ἀθήνησιν ἁλόντος τινὸς γραφὴν ἀργίας παρὼν καὶ πυθόμενος ἐκέλευσεν ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὸν τὴν ἐλευθερίας δίκην ἡττηθέντα.

ΘΕΑΡΙΔΑΣ

Θεαρίδας ξίφος ἀκονῶν καὶ ἐρωτώμενος, εἰ ὀξύ ἐστιν, εἶπεν· ὀξύτερον διαβολῆς.

ΘΕΜΙΣΤΕΑΣ

Θεμιστέας προεῖπε μὲν Λεωνίδᾳ τῷ βασιλεῖ τὴν ἐσομένην ἀπώλειαν περὶ Θερμοπύλας αὑτοῦ τε καὶ τῶν συστρατευομένων αὐτῷ, μάντις ὤν· ἀποπεμπόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ Λεωνίδα εἰς τὴν Λακεδαίμονα, προφάσει τοῦ ἀπαγγεῖλαι τὰ συμβησόμενα ταῖς δ' ἀληθείαις ἵνα μὴ παραπόληται, οὐκ

πει να συνηθίζουν να προσέχουν περισσότερο στις ανδραγαθίες παρά στα γραπτά».

Όταν πάλι κάποιος Αιτωλός υποστήριζε ότι για όσους μπορούν να πετύχουν ανδραγαθήματα είναι προτιμότερος ο πόλεμος παρά η ειρήνη, είπε: «Μα τους θεούς, αυτοί προτιμούν το θάνατο παρά τη ζωή».

ΗΡΩΝΔΑΣ

Ο Ηρώνδας, όταν κάποιος στην Αθήνα τιμωρήθηκε σε δίκη γιατί δε δούλευε, καθώς παραβρέθηκε εκεί και το έμαθε, ζήτησε να του δείξουν τον άνθρωπο που καταδικάστηκε για την ελευθερία του[117].

ΘΕΑΡΙΔΑΣ

Ο Θεαρίδας, ακονίζοντας το ξίφος του, στην ερώτηση αν είναι κοφτερό, απάντησε: «Πιο κοφτερό από τη συκοφαντία».

ΘΕΜΙΣΤΕΑΣ

Ο Θεμιστέας[118] προμάντεψε στο βασιλιά Λεωνίδα το χαμό του και το χαμό των στρατιωτών του στις Θερμοπύλες, καθώς ήταν μάντης· και όταν ο Λεωνίδας τον έστειλε πίσω στη Σπάρτη, φαινομενικά για να ανακοινώσει αυτά που επρόκειτο να συμβούν, στην πραγματικότητα όμως για να μη σκοτωθεί κι αυτός

ἠνέσχετο ἀλλ' εἶπε· μαχητὴς ἐπέμφθην οὐκ ἀγγελιαφόρος.

ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ

Θεόπομπος πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα πῶς ἄν τις ἀσφαλέστατα τηροίη τὴν βασιλείαν, εἰ τοῖς μὲν φίλοις ἔφη μεταδιδοίη παρρησίας δικαίας, τοὺς δ' ἀρχομένους κατὰ δύναμιν μὴ περιορῴη ἀδικουμένους.

Πρὸς δὲ τὸν ξένον τὸν λέγοντα ὅτι παρὰ τοῖς αὑτοῦ πολίταις καλεῖται φιλολάκων, κρεῖσσον ἔφη ἦν σε φιλοπολίτην ἢ φιλολάκωνα καλεῖσθαι.

Τοῦ δ' ἐκ τῆς Ἤλιδος πρεσβευτοῦ εἰπόντος ὅτι διὰ τοῦτ' αὐτὸν ἐξαπέστειλαν οἱ πολῖται, ὅτι μόνος τὸν Λακωνικὸν ἐζήλωσε βίον, καὶ πότερον, ἔφη, ὦ Ἠλεῖε, ὁ σὸς ἢ ὁ τῶν ἄλλων πολιτῶν βίος βελτίων ἐστί; τοῦ δ' εἰπόντος τὸν αὑτοῦ, πῶς οὖν ἄν ἔφη αὕτη ἡ πόλις σῴζοιτο, ἐν ᾗ πολλῶν ὄντων εἷς μόνος ἀγαθός ἐστι;

Λέγοντος δέ τινος ὅτι ἡ Σπάρτη σῴζεται διὰ τοὺς βασιλεῖς ἀρχικοὺς ὄντας, οὔκ ἔφη ἀλλὰ διὰ

μαζί τους, δεν το δέχτηκε και είπε: «Εξεστράτευσα ως πολεμιστής και όχι ως αγγελιοφόρος».

ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ

Ο Θεόπομπος[119], προς κάποιον που τον ρώτησε πώς θα μπορούσε να διαφυλάξει κανείς με τον καλύτερο τρόπο τη βασιλεία, απάντησε: «Αν επέτρεπε στους φίλους να εκφράζονται ελεύθερα και δεν αδιαφορούσε σε περίπτωση που ο λαός του αδικούνταν, κάνοντας το παν (να τους προστατεύσει)».

Και σε έναν φίλο από φιλοξενία, που έλεγε ότι οι συμπολίτες του τον αποκαλούν φιλολάκωνα, είπε: «Θα ήταν καλύτερο να σε αποκαλούν φιλοπολίτη παρά φιλολάκωνα».

Όταν κάποιος πρεσβευτής από την Ήλιδα είπε ότι γι' αυτό τον έστειλαν οι συμπολίτες του (στη Σπάρτη), γιατί δηλαδή μόνος αυτός θαύμαζε το λακωνικό τρόπο ζωής, του είπε: «Ποιο από τα δυο, είναι δηλαδή καλύτερος ο δικός σου τρόπος ζωής ή ο τρόπος των άλλων συμπολιτών σου;». Κι όταν αυτός απάντησε ότι καλύτερος είναι ο δικός του, του είπε: «Πώς θα μπορούσε να σωθεί αυτή η πόλη, στην οποία μέσα στους πολλούς ένας μόνο είναι ενάρετος».

Όταν πάλι κάποιος υποστήριζε ότι η Σπάρτη διασώζεται, γιατί οι βασιλείς της ξέρουν να επιβάλλονται,

τοὺς πολίτας πειθαρχικοὺς ὄντας.

Πυλίων δ' αὐτῷ μείζονας τιμὰς ψηφισαμένων, ἀντέγραψεν ὅτι τὰς μὲν μετρίας ὁ χρόνος αὔξει, τὰς δ' ὑπεραιρούσας ἀφανίζει.

Ἐπιδεικνυμένου δέ τινος αὐτῷ τεῖχος καὶ πυνθανομένου εἰ καρτερὸν καὶ ὑψηλόν, οὐδ' εἰ γυναικῶν εἶπεν ἦν.

ΘΗΡΥΚΙΩΝ

Θηρυκίων ἐκ Δελφῶν παραγενόμενος, ἰδὼν τὸ Φιλίππου στρατόπεδον ἐν Ἰσθμῷ τὰ στενὰ κατειληφότος, κακούς ἔφη πυλωροὺς ὑμᾶς, ὦ Κορίνθιοι, ἡ Πελοπόννησος ἔχει.

ΘΗΚΤΑΜΕΝΗΣ

Θηκταμένης, καταγνόντων αὐτοῦ θάνατον τῶν ἐφόρων, ἀπῄει μειδιῶν· καί τινος τῶν παρόντων ἐρωτήσαντος εἰ καὶ καταφρονεῖ τῶν τῆς Σπάρτης νομίμων, οὐχί εἶπεν, ἀλλὰ γέγηθα, ὅτι δεῖ με τὴν ζημίαν ἐκτῖσαι ταύτην, παρ' οὐδενὸς οὔτε τι αἰτήσαντα οὔτε δανεισάμενον.

απάντησε: «Όχι, αλλά διασώζεται, γιατί οι πολίτες της είναι πειθαρχικοί».

Όταν οι κάτοικοι της Πύλου αποφάσισαν δημόσια γι' αυτόν υπερβολικότερες τιμές (απ' ό,τι έπρεπε), τους απάντησε με επιστολή του ότι «τις κανονικές τιμές τις επαυξάνει ο χρόνος, ενώ τις υπερβολικές τις εξαφανίζει».

Όταν ένας άλλος του έδειχνε το τείχος (της πόλης του) και τον ρωτούσε αν το κρίνει ισχυρό και ψηλό, του είπε: «Ούτε αν ήταν τείχος γυναικών».

ΘΗΡΥΚΙΩΝΑΣ

Όταν κάποτε ο Θηρυκίωνας πήγαινε για τους Δελφούς και είδε το στρατό του Φιλίππου να έχει καταλάβει τα στενά του Ισθμού[120], είπε: «Κακούς φρουρούς σας έχει, Κορίνθιοι, η Πελοπόννησος».

ΘΗΚΤΑΜΕΝΗΣ

Ο Θηκταμένης, όταν οι έφοροι του επέβαλαν την ποινή του θανάτου[121], έφευγε γελώντας· κι όταν κάποιος από τους παραβρισκόμενους τον ρώτησε αν περιφρονούσε τους νόμους της Σπάρτης, απάντησε: «Όχι, αλλά γελάω, γιατί πρέπει να υποστώ αυτή την τιμωρία, αν και ούτε ζήτησα ποτέ κάτι από κάποιον ούτε δανείσθηκα».

ΙΠΠΟΔΑΜΟΣ

Ἱππόδαμος, ὅτε Ἆγις Ἀρχιδάμῳ παρετάσσετο, συμπεμφθεὶς τῷ Ἄγιδι εἰς Σπάρτην ἐκεῖ τὰς χρείας παρέχεσθαι, ἀλλ' οὗτος ἔφη οὗτοι κάλλιον θάνατον ἀποθανοῦμαι ὑπὲρ Σπάρτας ἀνδραγαθῶν; ἦν δὲ βεβιωκὼς ὑπὲρ τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη· καὶ μετὰ ταῦτα λαβὼν τὰ ὅπλα καὶ στὰς ἐν δεξιᾷ τοῦ βασιλέως, μαχόμενος ἀποθνήσκει.

ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΔΑΣ

Ἱπποκρατίδας πρὸς τὸν τῆς Καρίας σατράπην ἐπιστείλαντα διότι Λακεδαιμόνιος ἀνὴρ ἐπιβουλευόντων τινῶν συνειδὼς τὴν ἐπιβουλὴν κατεσιώπησε, καὶ προσθέντος πῶς χρήσεται αὐτῷ, ἀντέγραφεν· εἰ μὲν μέγα τι ἀγαθὸν αὐτὸν πεποίηκας, κατάκτανε· εἰ δὲ μή, ἐκ τῆς χώρας ἔκβαλε δειλὸν πρὸς ἀρετὴν ὄντα.

Ἀπαντήσαντος δέ ποτε αὐτῷ μειρακίου, ᾧ ἠκολούθει ἐραστής τις, καὶ διατραπέντος, μετὰ τοιούτων ἔφη βαδίζειν δεῖ, μεθ' ὧν ὀφθεὶς τὴν αὐτὴν χρόαν τηρήσεις.

ΙΠΠΟΔΑΜΟΣ

Ο Ιππόδαμος[122], όταν ο Άγης αντιπαρατασσόταν με τον Αρχίδαμο και στάλθηκε με τον Άγη στη Σπάρτη να προσφέρει εκεί τις υπηρεσίες του, είπε: «Φίλε, δε θα πεθάνω ενδοξότερα πολεμώντας υπέρ της Σπάρτης;».Είχε ξεπεράσει τα ογδόντα χρόνια· και μετά από αυτά, αφού άρπαξε τα όπλα και πήρε θέση στα δεξιά του βασιλιά, σκοτώθηκε πολεμώντας.

ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΔΑΣ

Ο Ιπποκρατίδας[123], προς το σατράπη της Καρίας που του έγραφε επιστολή κατηγορώντας ότι κάποιος Σπαρτιάτης γνώριζε συνωμοσία που εξύφαιναν μερικοί εναντίον του αλλά δεν την αποκάλυψε και του ζητούσε τη γνώμη πώς να τον μεταχειρισθεί, έγραψε απαντητική επιστολή: «Αν του έχεις κάνει κανένα μεγάλο καλό, σκότωσέ τον· αλλιώς, διώξε αυτόν από τη χώρα σου, γιατί είναι δειλός για ενάρετη πράξη».

Όταν κάποτε τον συνάντησε ένας νεαρός, πίσω από τον οποίο ακολουθούσε κάποιος εραστής του[124], και άλλαξε χρώμα, είπε: «Πρέπει να βαδίζεις με τέτοιους που, αν σε δουν μαζί τους, θα κρατήσεις το χρώμα σου».

ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΙΔΑΣ

Καλλικρατίδας ναύαρχος, τῶν Λυσάνδρου φίλων ἀξιούντων ἐπιτρέψαι αὐτοῖς ἕνα τινὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνελεῖν καὶ λαβεῖν πεντήκοντα τάλαντα, καίτοι σφόδρα δεόμενος χρημάτων εἰς ὀψώνια τοῖς ναύταις, οὐ συνεχώρησε. Κλέανδρος δὲ σύμβουλος ὢν ἀλλ' ἔγωγ' ἂν ἔλαβον εἶπεν εἰ σὺ ἤμην· καὶ γὰρ αὐτός εἶπεν εἰ σὺ ἦν.

Παραγενόμενος δὲ πρὸς Κῦρον τὸν νεώτερον εἰς Σάρδεις, σύμμαχον ὄντα Λακεδαιμονίοις, ἐπὶ χρήματα τῷ ναυτικῷ, τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐκέλευσεν εἰσαγγεῖλαι ὅτι βούλεται Κύρῳ ἐντυχεῖν· ὡς δ' ἤκουσε πίνειν, προσμενῶ εἶπεν ἕως ἂν πίῃ. καὶ τότε μὲν ἀπηλλάγη, ὡς ἔγνω οὐχ οἷόν τε εἶναι συμβαλεῖν αὐτῷ ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, δόξας ἀγροικότερος εἶναι. τῇ δ' ἐχομένῃ, ὡς πάλιν αὐτὸν πίνοντ' ἤκουσε καὶ οὐ προϊόντα, φήσας οὐχ οὕτω σπουδαστέον χρήματα λαβεῖν ὡς μηδὲν ἀνάξιον τῆς Σπάρτης ποιεῖν; ἀπηλλάγη εἰς Ἔφεσον, πολλὰ μὲν ἐπαρώμενος κακὰ τοῖς πρώτοις ἐντρυφηθεῖσιν ὑπὸ βαρβάρων καὶ διδάξασιν αὐτοὺς ὑβρίζειν διὰ πλοῦτον· ὤμνυε δὲ πρὸς τοὺς παρόν-

ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΙΔΑΣ

Ο ναύαρχος Καλλικρατίδας[125], όταν οι φίλοι του Λύσανδρου[126] απαιτούσαν να επιτρέψει σ' αυτούς να σκοτώσουν από έναν εχθρό και να πάρουν από πενήντα τάλαντα, αν και είχε μεγάλη ανάγκη από χρήματα για τρόφιμα για τους ναύτες του, δεν το επέτρεψε. Και ο Κλέανδρος, σύμβουλός του, είπε: «Εγώ, αν ήμουν στη θέση σου, θα τα έπαιρνα». Και εκείνος απάντησε: «Και εγώ θα τα έπαιρνα, αν ήμουν στη θέση σου».

Κι όταν επισκέφτηκε τον Κύρο το νεότερο στις Σάρδεις, που ήταν σύμμαχος των Λακεδαιμονίων, για να ζητήσει χρήματα για το ναυτικό του[127], την πρώτη μέρα ζήτησε να τον αναγγείλουν ότι επιθυμεί συνάντηση με τον Κύρο· κι όταν του είπαν ότι πίνει, απάντησε: «Θα περιμένω όση ώρα θα πίνει». Ύστερα όμως έφυγε, γιατί κατάλαβε ότι δεν μπορούσε να γίνει η συνάντηση εκείνη την ημέρα, δίδοντας μάλιστα την εντύπωση ότι είναι πολύ αγροίκος. Την επόμενη μέρα, όταν του είπαν ότι πάλι έπινε και δε θα τον συναντούσε, αφού είπε ότι «δεν έπρεπε τόσο να ενδιαφερθεί να πάρει χρήματα, όσο να μην κάνει κάτι ανάξιο για τη Σπάρτη», έφυγε για την Έφεσο, εξαπολύοντας πολλές κατάρες για τους πρώτους που καλοέμαθαν με την τρυφηλή ζωή των βαρβάρων και τους δίδαξαν να συμπεριφέρονται αλαζονικά με τα πλούτη τους· και έδιδε

τας ὡς, ὅταν πρῶτον εἰς Σπάρτην παραγένηται, πάντα ποιήσει ὑπὲρ τοῦ διαλλάξαι τοὺς Ἕλληνας, ὡς φοβερώτεροι τοῖς βαρβάροις εἶεν καὶ παύσαιντο τῆς ἐκείνων ἐπ' ἀλλήλους δεόμενοι δυνάμεως.

Ἐρωτηθεὶς δὲ ὁποῖοι ἄνδρες εἰσὶν οἱ Ἴωνες, δοῦλοι μὲν ἀγαθοί εἶπεν ἐλεύθεροι δὲ κακοί.

Τοῦ δὲ Κύρου τὸν μισθὸν προπέμψαντος τοῖς στρατιώταις καὶ ξένια αὐτῷ, μόνον ἔλαβε τὸν μισθὸν τὰ δὲ ξένια ἀνέπεμψε, φήσας μὴ δεῖν φιλίαν αὐτῷ ἰδίαν πρὸς αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ τὴν κοινὴν πρὸς ἅπαντας Λακεδαιμονίους γεγονυῖαν καὶ αὐτῷ ὑπάρχειν.

Μέλλων δὲ περὶ τὰς Ἀργινούσας ναυμαχεῖν, Ἕρμωνος τοῦ κυβερνήτου εἰπόντος ὅτι καλῶς ἔχει ἀποπλεῦσαι, αἱ γὰρ τριήρεις τῶν Ἀθηναίων πολλῷ πλείους εἰσίν, εἶπε καὶ τί τοῦτο; ἀλλὰ φεύγειν αἰσχρὸν καὶ βλαβερὸν τῇ Σπάρτῃ· μένοντα δὲ ἢ ἀποθανεῖν ἢ νικᾶν ἄριστον.

Προθυσάμενος δέ, ὡς ἤκουσε τοῦ μάντεως σημαίνεσθαι διὰ τῶν ἐμπύρων τῷ μὲν στρατῷ νίκην τῷ δὲ στρατηγοῦντι θάνατον, οὐδὲν καταπλαγεὶς εἶπεν: οὐ παρ' ἕνα τὰ Σπάρτας· ἀποθανόντος μὲν

όρκο μπροστά στους ακολούθους του ότι, όταν επιστρέψει στη Σπάρτη, θα κάνει πρωταρχικά το παν να συμφιλιώσει τους Έλληνες, για να γίνουν φοβερότεροι στους βαρβάρους και να σταματήσουν να έχουν ανάγκη τη δύναμή τους για να σκοτώνονται μεταξύ τους.

Όταν ρωτήθηκε τι λογής άνθρωποι είναι οι Ίωνες, απάντησε: «Ελεύθεροι είναι κακοί, αλλά δούλοι είναι καλοί»[128].

Όταν ο Κύρος του έστειλε προκαταβολικά το μισθό για τους στρατιώτες του[129] και δώρα φιλοξενίας για τον ίδιο, κράτησε μόνο το μισθό, ενώ τα δώρα τα έστειλε πίσω, λέγοντας ότι δεν πρέπει η φιλία να θεωρηθεί προσωπική υπόθεση προς εκείνον, αλλά επειδή έχει συναφθεί προς όλους τους Λακεδαιμονίους, ισχύει και για τον ίδιο.

Και ενώ επρόκειτο να ναυμαχήσει στις Αργινούσες[130], όταν ο κυβερνήτης Έρμωνας του είπε ότι έπρεπε να απομακρυνθούν γιατί τα πλοία των Αθηναίων ήταν πολύ περισσότερα, απάντησε: «Και τι μ' αυτό; Είναι ντροπή και καταισχύνη για τη Σπάρτη να φύγω· το άριστο είναι, αφού παραμείνω, ή να σκοτωθώ ή να νικήσω».

Κι αφού έκανε πριν από τη ναυμαχία θυσία, όταν άκουσε το μάντη να προφητεύει, ερμηνεύοντας τα σπλάχνα του θυσιασμένου ζώου, νίκη για το στρατό και θά-

γάρ μου οὐδὲν ἡ πατρὶς ἐλαττωθήσεται, εἴξαντος δὲ τοῖς πολεμίοις ἐλαττωθήσεται. ἀποδείξας οὖν ἀνθ' ἑαυτοῦ Κλέανδρον ἡγεμόνα ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ναυμαχίαν, καὶ μαχόμενος ἐτελεύτα.

ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΣ Ο ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ

Κλεόμβροτος ὁ Παυσανίου, ξένου τινὸς διαφερομένου πρὸς τὸν πατέρα περὶ ἀρετῆς, μέχρι τούτου εἶπεν κρείσσων σού ἐστιν ὁ πατήρ, μέχρις ἂν καὶ σὺ γεννήσῃς.

ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Ο ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΕΩ

Κλεομένης ὁ Ἀναξανδρίδεω τὸν μὲν Ὅμηρον Λακεδαιμονίων εἶναι ποιητὴν ἔφη, τὸν δὲ Ἡσίοδον τῶν εἱλώτων· τὸν μὲν γὰρ ὡς χρὴ πολεμεῖν, τὸν δὲ ὡς χρὴ γεωργεῖν παρηγγελκέναι.

Ἀνοχὰς δὲ ἐφθημέρους πρὸς Ἀργείους ποιησάμενος, φυλάξας αὐτὰς <δύο ἡμέρας>, τῇ τρίτῃ νυκτὶ κοιμωμένοις διὰ τὸ πεποιθέναι ταῖς σπονδαῖς ἐπέθετο· καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτεινε τοὺς δ' αἰχμαλώτους ἔλαβεν. ὀνειδιζόμενος δ' ἐπὶ τῇ πα-

νατο για το στρατηγό, χωρίς να φοβηθεί καθόλου, είπε: «Η Σπάρτη δε στηρίζεται σε έναν· γιατί, αν σκοτωθώ εγώ, η πατρίδα μου δε θα ζημιωθεί σε τίποτε[131]· αν όμως υποχωρήσω στους εχθρούς, θα ταπεινωθεί». Κι αφού όρισε αντικαταστάτη του τον Κλέανδρο, όρμησε για τη ναυμαχία και σκοτώθηκε πολεμώντας.

ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

Ο Κλεόμβροτος[132] του Παυσανία, όταν κάποιος φίλος του από φιλοξενία φιλονικούσε με τον πατέρα του για την αρετή, του είπε: «Μέχρι τότε ο πατέρας σου είναι ανώτερος από σένα, μέχρι που και συ δηλαδή θα αποκτήσεις παιδιά».

ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ ΤΟΥ ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΗ

Ο Κλεομένης του Αναξανδρίδη έλεγε ότι ο Όμηρος είναι ποιητής των Λακεδαιμονίων και ο Ησίοδος των ειλώτων· γιατί, ο πρώτος έχει αφήσει εντολές πώς πρέπει να πολεμούμε και ο δεύτερος πώς πρέπει να καλλιεργούμε τη γη.

Όταν κάποτε έκανε ανακωχή με τους Αργείους για εφτά μέρες, αφού πληροφορήθηκε ότι την τρίτη μέρα εκείνοι κοιμούνταν, επειδή είχαν πιστέψει στην ανακωχή, τους επιτέθηκε· και άλλους τους σκότωσε, άλλους τους έπιασε αιχμαλώτους. Και επειδή κατηγο-

ραβάσει τῶν ὅρκων, οὐκ ἔφη προσομωμοκέναι ταῖς ἡμέραις τὰς νύκτας· ἄλλως τε καί, ὅτι ἂν κακόν τις ποιῇ τοὺς πολεμίους, τοῦτο καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις δίκης ὑπέρτερον νομίζεσθαι.

Συνέβη δ' αὐτῷ τοῦ μὲν Ἄργους, δι' ὃ παρεσπόνδησεν, ἀποπεσεῖν διὰ τὸ τὰς γυναῖκας τὰ ἀπὸ τῶν ἱερῶν καθελούσας ὅπλα τούτοις αὐτὸν ἀμύνεσθαι· καὶ ὕστερον δὲ τῶν φρενῶν ἔξω γενόμενον δράξασθαί τινος μαχαιρίου καὶ αὐτὸν ἀνατεμεῖν ἀπὸ τῶν σφυρῶν ἕως ἐπὶ τοὺς καιρίους τόπους, καὶ οὕτως ἐκλιπεῖν τὸν βίον γελῶντα καὶ σεσηρότα.

Τοῦ δὲ μάντεως ἀποτρέποντος μὴ ἄγειν ἐπὶ τὴν Ἀργείων πόλιν τὸ στράτευμα, τὴν γὰρ ἐπάνοδον αἰσχρὰν γενήσεσθαι, προσελθὼν τῇ πόλει ὡς τὰς μὲν πύλας κεκλεισμένας εἶδε, τὰς δὲ γυναῖκας ἐπὶ τῶν τειχῶν, αὕτη σοι ἔφη ἡ ἐπάνοδος αἰσχρὰ φαίνεται εἶναι, ἐν ᾗ τῶν ἀνδρῶν τεθνηκότων αἱ γυναῖκες τὰς πύλας κεκλείκασι;

Πρὸς δὲ τοὺς λοιδοροῦντας αὐτὸν τῶν Ἀργείων ὡς ἐπίορκον καὶ ἀσεβῆ τοῦ μὲν κακῶς λέγειν ἔφη ὑμεῖς κύριοι, τοῦ δὲ κακῶς ὑμᾶς ποιεῖν ἐγώ.

ρούνταν για την παραβίαση των όρκων, έλεγε ότι δεν είχαν δεσμευθεί με τον όρκο τους μαζί με τις ημέρες και για τις νύχτες· άλλωστε, όποιο κακό κι αν κάνει κάποιος στους εχθρούς, αυτό θεωρείται και από τους θεούς και από τους ανθρώπους ανώτερο από τη δικαιοσύνη.

Και συνέβη σ' αυτόν να αποτύχει στο Άργος, για το οποίο παρασπόνδησε, γιατί οι γυναίκες κατέβασαν τα όπλα από τους ναούς τους και με αυτά τον απόκρουσαν· έπειτα, αποτρελαμένος, άρπαξε κάποιο μαχαίρι και τράβηξε μαχαιριές από τα πόδια μέχρι το κεφάλι του και έτσι πέθανε ανάμεσα σε γέλια και πόνους.

Ο μάντης τον συμβούλευσε να μην οδηγήσει το στράτευμα εναντίον της πόλης των Αργείων· γιατί η επιστροφή του θα ήταν επονείδιστη· κι όταν αυτός βάδισε εναντίον της πόλης και από τη μια είδε να είναι κλειστές οι πύλες κι απ' την άλλη να είναι οι γυναίκες πάνω στα τείχη, είπε στο μάντη: «Αυτή η επιστροφή σου φαίνεται ότι θα είναι επονείδιστη, κατά την οποία οι άνδρες έχουν σκοτωθεί και οι γυναίκες έχουν κλείσει τις πύλες;».

Σε όσους από τους Αργείους τον έβριζαν ως επίορκο και ασεβή, απαντούσε: «Εσείς έχετε το δικαίωμα να με βρίζετε και εγώ να σας βλάπτω».

Τοῖς δ' ἀπὸ τῆς Σάμου πρέσβεσι παρακαλοῦσιν αὐτὸν Πολυκράτει τῷ τυράννῳ πολεμεῖν καὶ διὰ τοῦτο μακρολογοῦσιν, ὧν εἰρήκατε ἔφη τὰ μὲν ἐξ ἀρχῆς οὐ μέμνημαι, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ μέσα οὐ συνίημι· τὰ δ' ἐπὶ πᾶσιν οὐ δοκιμάζω.

Πειρατοῦ δὲ καταδραμόντος τὴν χώραν καί, ὡς ἑάλω, λέγοντος ὅτι τροφὴν οὐκ εἶχον τοῖς στρατιώταις παρέχειν, πρὸς τοὺς ἔχοντας οὖν ἑκοντὶ δ' οὐκ ἂν διδόντας βίᾳ ληψόμενος ἦλθον νὴ τοὺς θεούς ἔφη σύντομος ἡ πονηρία.

Φαύλου δέ τινος αὐτὸν κακῶς λέγοντος ἆρα διὰ τοῦτο ἔφη πάντας σὺ κακῶς λέγεις, ἵνα ἀπολογούμενοι μὴ εὐκαιρῶμεν περὶ τῆς σῆς κακίας λέγειν;

Τῶν δὲ πολιτῶν τινος λέγοντος, ὅτι τὸν ἀγαθὸν βασιλέα πάντῃ πάντως πρᾶον εἶναι δεῖ, οὐκοῦν ἔφη ἄχρι τοῦ μὴ εὐκαταφρόνητον εἶναι.

Ἑλκυσθεὶς δὲ νόσῳ μακρᾷ, ἐπεὶ καθαρταῖς καὶ μάντεσι προσεῖχε τὸ πρὶν οὐ προσέχων, θαυμάζοντός τινος, τί θαυμάζεις; ἔφη· οὐ γάρ εἰμι ὁ αὐτὸς νῦν καὶ τότε· οὐκ ὢν δὲ ὁ αὐτὸς οὐδὲ τὰ αὐτὰ δοκιμάζω.

Στους πρέσβεις από τη Σάμο, που ζητούσαν από αυτόν να κηρύξει πόλεμο εναντίον του τυράννου Πολυκράτη[134] και που μακρολογούσαν γι' αυτό, είπε: «Από όσα είπατε, τα πρώτα τα έχω ξεχάσει και γι' αυτό τα ενδιάμεσα δεν τα καταλαβαίνω· τα τελευταία δεν τα εγκρίνω».

Σε έναν πειρατή που έκανε επιδρομές στην ύπαιθρο και , όταν πιάστηκε, έλεγε ότι «δεν είχα να δώσω τροφή στους στρατιώτες μου και γι' αυτό πήγαινα να πάρω βίαια από αυτούς που είχαν αλλά δεν έδιδαν με τη θέλησή τους», είπε: «Σύντομη, μα τους θεούς, η κακή σου πράξη».

Όταν ένας κακός άνθρωπος τον κατηγορούσε, του απάντησε: «Γι' αυτό λοιπόν κατηγορείς τους πάντες, για να μη βρίσκουμε χρόνο απολογούμενοι να μιλήσουμε για την κακία σου;».

Όταν πάλι κάποιος από τους συμπολίτες έλεγε ότι ο καλός βασιλιάς πρέπει να είναι σε κάθε περίπτωση πράος, απάντησε: «Ασφαλώς, όμως μέχρι το σημείο να μην περιφρονείται εύκολα».

Επειδή υπόφερε από χρόνια πάθηση και προσέφευγε σε ανθρώπους που γνώριζαν από καθαρμούς και σε μάντεις, ενώ πρώτα δεν τους έδιδε σημασία, καθώς κάποιος του εξέφρασε την απορία του, είπε: «Γιατί απορείς; Δεν είμαι ο ίδιος τώρα και τότε· και καθώς δεν είμαι ο ίδιος, δεν έχω και τις ίδιες απόψεις».

Σοφιστοῦ δέ τινος περὶ ἀνδρείας λέγοντος πλείω, ἐγέλασε· τοῦ δ' εἰπόντος τί γελᾷς, Κλεόμενες, περὶ ἀνδρείας λέγοντος ἀκούων, καὶ ταῦτα βασιλεὺς ὤν; ὅτι ἔφη, ὦ ξένε, καὶ ἡ χελιδὼν εἰ περὶ αὐτῆς ἔλεγε, τὸ αὐτὸ τοῦτ' ἂν ἐποίουν· εἰ δ' ἀετός, πολλὴν ἂν εἶχον ἠρεμίαν.

Τῶν δ' Ἀργείων τὴν προτέραν ἧτταν φασκόντων ἀναμαχεῖσθαι, θαυμάζω ἔφη εἰ δύο συλλαβῶν προσθήκῃ νῦν κρείσσονες ἐγένεσθε ἢ πρόσθεν ἦτε.

Λοιδοροῦντος δέ τινος αὐτὸν καὶ φήσαντος θρυπτικὸς εἶ, ὦ Κλεόμενες, ἀλλὰ κρεῖσσον ἔφη ἢ ἄδικον εἶναι· σὺ δὲ φιλοχρήματος καίπερ ἱκανὰ κεκτημένος.

Ψάλτην δέ τις αὐτῷ βουλόμενος συστῆσαι τά τ' ἄλλα τὸν ἄνδρα ἐπῄνει καὶ ψάλτην αὐτὸν ἔφη κράτιστον εἶναι τῶν Ἑλλήνων· ὁ δὲ δείξας τινὰ τῶν πλησίον νὴ τοὺς θεούς ἔφη <ὡς> οὗτος παρ' ἐμοὶ ζωμοποιός.

Μαιανδρ<ί>ου δὲ τοῦ τῆς Σάμου τυράννου διὰ τὴν Περσῶν ἔφοδον εἰς Σπάρτην φυγόντος καὶ ἐπιδείξαντος ὅσα κεκομίκει χρύσεά τε καὶ ἀργύρεα ἐκπώματα χαριζομένου τε ὅσα βούλεται, ἔλαβε

Όταν κάποιος σοφιστής μιλούσε για την ανδρεία, γέλασε (ο βασιλιάς) δυνατά· κι όταν εκείνος του είπε «τι γελάς, Κλεομένη, ενώ με ακούς να μιλώ για την ανδρεία, και μάλιστα βασιλιάς άνθρωπος;», του απάντησε: «Και ένα χελιδόνι αν μιλούσε γι' αυτήν, θα έκανα το ίδιο· αν όμως μιλούσε αετός, θα επικρατούσε απόλυτη σιωπή»[135].

Επειδή οι Αργείοι έλεγαν ότι την ήττα τους θα την ξέπλυναν με νέα μάχη[136], είπε: «Απορώ, αν με την προσθήκη δυο συλλαβών (στο ρήμα μάχομαι) γίνατε πιο γενναίοι από ό,τι ήσασταν νωρίτερα».

Όταν κάποιος τον κατηγορούσε και του έλεγε ότι «είσαι, Κλεομένη, καλοπερασάκιας», του απάντησε: «Είναι καλύτερο από το να είμαι άδικος· εσύ όμως είσαι φιλοχρήματος, αν και έχεις πολλά χρήματα».

Όταν κάποιος θέλησε να του συστήσει έναν τραγουδιστή, επαινούσε τον άνθρωπο και για τις άλλες αρετές του και έλεγε ότι αυτός ήταν ο καλύτερος τραγουδιστής των Ελλήνων· κι εκείνος, δείχνοντάς του κάποιον από τους γύρω του, είπε: «Μα τους θεούς, αυτός εδώ είναι ο καλύτερος μάγειρας μέλανα ζωμού»[137].

Όταν ο τύραννος των Σαμίων Μαίανδρος[138] έφυγε στη Σπάρτη λόγω της επίθεσης των Περσών και επιδείκνυε τα πολλά του χρυσά και ασημένια σκεύη και

μὲν οὐδέν, εὐλαβούμενος δὲ μὴ ἑτέροις τισὶ τῶν ἀστῶν διαδῷ, πορευθεὶς ἐπὶ τοὺς ἐφόρους ἄμεινον εἶναι ἔφη τῇ Σπάρτῃ τὸν ξένον ἑαυτοῦ <τὸν> Σάμιον ἀπαλλάττεσθαι τῆς Πελοποννήσου, ἵνα μὴ πείσῃ τινὰ τῶν Σπαρτιατῶν κακὸν γενέσθαι. οἱ δὲ ὑπακούσαντες ἐξεκήρυξαν τὸν Μαιάνδρ<ι>ον αὐτῆς ἡμέρας.

Εἰπόντος δέ τινος διὰ τί πολεμοῦντας ὑμῖν Ἀργείους πολλάκις κρατήσαντες οὐκ ἀνῃρήκατε; οὐδ' ἂν ἀνέλοιμεν ἔφη, ὡς ἂν γυμναστὰς τοῖς νέοισιν ἔχωμεν.

Πυνθανομένου δέ τινος αὐτοῦ διὰ τί Σπαρτιᾶται τοῖς θεοῖς οὐκ ἀνατιθέασι τὰ ἀπὸ τῶν πολεμίων σκῦλα, ὅτι ἔφη· ἀπὸ δειλῶν ἐστι.

ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Ο ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΥ

Κλεομένης ὁ Κλεομβρότου, διδόντος αὐτῷ τινος μαχίμους ἀλεκτρυόνας καὶ λέγοντος ὅτι μαχόμενοι ἀποθνήσκουσι περὶ νίκης, τῶν κατακτεινόντων τοίνυν αὐτούς ἔφη τινὰς δός μοι, ἐκεῖνοι γὰρ τούτων ἀμείνους.

ΛΑΒΩΤΑΣ

Λαβώτας, μακρολογοῦντός τινος, εἶπε· τί μοι

του χάριζε όσα ήθελε, δε δέχτηκε τίποτε, επειδή όμως φοβήθηκε μήπως τα μοιράσει σε κάποιους συμπολίτες του, πήγε στους εφόρους και είπε ότι είναι καλύτερα για τη Σπάρτη να φύγει ο Σάμιος φιλοξενούμενός του από την Πελοπόννησο, για να μην επηρεάσει κάποιον Σπαρτιάτη να γίνει φαύλος. Κι εκείνοι τον άκουσαν και ανακοίνωσαν με κήρυκα να φύγει ο Μαίανδρος εκείνη την ημέρα.

Όταν κάποιος είπε «γιατί, ενώ έχετε νικήσει πολλές φορές τους Αργείους που πολεμούν εναντίον σας, δεν τους καταστρέφατε», απάντησε: «Ούτε και θα τους καταστρέφουμε, για να προπονούμε τους νέους μας».

Όταν ρωτούσε κάποιος αυτόν γιατί οι Σπαρτιάτες δεν αφιερώνουν στους θεούς τα λάφυρα από τους εχθρούς, απάντησε: «Διότι προέρχονται από δειλούς».

ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ ΤΟΥ ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΥ

Ο Κλεομένης του Κλεομβρότου[139], όταν κάποιος του έδιδε πετεινούς ασκημένους σε κοκορομαχίες και του έλεγε ότι πεθαίνουν παλεύοντας για τη νίκη, είπε: «Δώσε μου από αυτούς που σκοτώνουν· γιατί αυτοί είναι οι καλύτεροι ανάμεσά τους».

ΛΑΒΩΤΑΣ

Ο Λαβώτας[140] σε έναν που έλεγε πολλά του είπε:

μικρῶν πέρι μεγάλα φροιμιάζῃ; ὅσον γὰρ εἴη πρᾶγμα, τοσοῦτος καὶ ὁ λόγος, ᾧ χρῆσαι.

ΛΕΩΤΥΧΙΔΑΣ

Λεωτυχίδας ὁ πρῶτος, λέγοντός τινος ὡς ἔστιν εὐμετάβολος, διὰ τοὺς καιρούς ἔφη, οὐχ ὡς ὑμεῖς διὰ τὴν αὐτῶν κακίαν.

Πρὸς δὲ τὸν ἐρωτῶντα πῶς ἄν τις μάλιστα δια φυλάσσοι τὰ παρόντα τῶν ἀγαθῶν, εἶπεν εἰ μὴ πάντα τῇ τύχῃ πιστεύοι.

Ἐρωτηθεὶς δὲ τί δεῖ μάλιστα μανθάνειν τοὺς ἐλευθέρους παῖδας, ταῦτ' ἔφη ὅσαπερ ἂν αὐτοὺς ὠφελήσειεν ἄνδρας γενομένους.

Πυνθανομένου δέ τινος διὰ τίνα αἰτίαν ὀλιγοποτοῦσιν οἱ Σπαρτιᾶται, ἔφη ἵνα μὴ ἄλλοι ὑπὲρ ἡμῶν βουλεύωνται, ἀλλ' ἡμεῖς ὑπὲρ ἄλλων.

ΛΕΩΤΥΧΙΔΑΣ Ο ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ

Λεωτυχίδας ὁ Ἀρίστωνος πρὸς τὸν εἰπόντα ὅτι κακῶς αὐτὸν οἱ τοῦ Δημαράτου λέγουσι μὰ τοὺς θεούς ἔφη οὐ θαυμάζω, καλῶς γὰρ λέγειν οὐδεὶς ἂν αὐτῶν δυνηθείη.

«Γιατί κάνεις τόσο μεγάλο πρόλογο για ασήμαντα θέματα; Όση σημασία έχει το θέμα, τόσος σε έκταση πρέπει να είναι και ο λόγος σου».

ΛΕΩΤΥΧΙΔΗΣ

Ο πρώτος Λεωτυχίδης[141], όταν κάποιος του επισήμανε ότι αλλάζει εύκολα απόψεις, απάντησε: «Λόγω των περιστάσεων και όχι λόγω της κακίας του χαρακτήρα, όπως εσείς».

Σ' εκείνον που ρωτούσε πώς κάποιος θα μπορούσε να διαφυλάξει τα υπάρχοντα αγαθά, απάντησε: «Αν δεν εμπιστεύεται την τύχη σε όλα».

Κι όταν ρωτήθηκε τι πρέπει κατεξοχήν να διδάσκονται οι ελεύθεροι νέοι, απάντησε: «Αυτά ακριβώς που θα τους ωφελήσουν όταν γίνουν άνδρες».

Όταν κάποιος ρώτησε να μάθει για ποιο λόγο οι Σπαρτιάτες πίνουν λίγο κρασί, απάντησε: «Για να μην αποφασίζουν οι άλλοι για μας, αλλά εμείς για άλλους».

ΛΕΩΤΥΧΙΔΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΩΝΑ

Ο Λεωτυχίδης του Αρίστωνα[142], σ' εκείνον που του είπε ότι οι άνθρωποι του Δημάρατου τον κακολογούν, απάντησε: «Μα τους θεούς, δεν απορώ· γιατί, κανείς από αυτούς δε θα μπορούσε να μιλήσει σεμνά».

Τῇ δ' ἐνδοτέρω πύλῃ δράκοντος περὶ τὴν κλεῖν ἑλιχθέντος καὶ τῶν μάντεων τέρας ἀποφαινομένων εἶναι, οὔτι ἔμοιγ' ἔφη δοκεῖ, ἀλλ' εἰ ἡ κλεὶς τῷ δράκοντι περιειλίχθη, τέρας ἂν ἦν.

Πρὸς δὲ Φίλιππον τὸν ὀρφεοτελεστὴν παντελῶς πτωχὸν ὄντα, λέγοντα δ' ὅτι οἱ παρ' αὐτῷ μυηθέντες μετὰ τὴν τοῦ βίου τελευτὴν εὐδαιμονοῦσι, τί οὖν, ὦ ἀνόητε εἶπεν, οὐ τὴν ταχίστην ἀποθνῄσκεις, ἵν' ἅμα παύσῃ κακοδαιμονίαν καὶ πενίαν κλαίων;

Πυθομένου δέ τινος διὰ τί τὰ ἀπὸ τῶν πολεμίων ὅπλα τοῖς θεοῖς οὐκ ἀνατιθέασιν, ὅτι ἔφη τὰ διὰ τὴν δειλίαν τῶν κεκτημένων θηραθέντα οὔτε τοὺς νέους ὁρᾶν καλὸν οὔτε τοῖς θεοῖς ἀνατιθέναι.

ΛΕΩΝ Ο ΕΥΡΥΚΡΑΤΙΔΑ

Λέων ὁ Εὐρυκρατίδα ἐρωτηθείς, ποίαν τις ἂν πόλιν οἰκήσας ἀσφαλῶς οἰκοίη, ὅπου ἔφη μήτε πλείω μήτε ἐλάσσονα κεκτήσονται οἱ ἐνοικοῦντες· καὶ ὅπου τὸ μὲν δίκαιον ἰσχύσει, τὸ δ' ἄδικον ἀσθενὲς ἔσται.

Ὁρῶν δὲ τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ δρομεῖς σπουδάζοντας περὶ τὴν ἄφεσιν ἵνα πλεονεκτήσωσιν, ὅσῳ μᾶλλον ἔφη οἱ δρομεῖς σπουδάζουσι περὶ τῆς ταχυτῆτος ἢ περὶ τῆς δικαιοσύνης.

Όταν σε μια γειτονική πόρτα τυλίχτηκε γύρω από το κλειδί ένα φίδι και οι μάντεις έλεγαν ότι είναι παράξενο σημάδι, απάντησε: «Δεν το πιστεύω, αλλά θα ήταν παράξενο σημάδι, αν το κλειδί τυλιγόταν γύρω από το φίδι»[143].

Προς το Φίλιππο, τον ιερέα του Ορφέα[144], που ήταν πάμπτωχος και έλεγε ότι όσοι είχαν μυηθεί απ' αυτόν θα ζούσαν ευτυχισμένοι μετά το τέλος της ζωής τους, του είπε: «Γιατί λοιπόν, ανόητε, δεν πεθαίνεις, για να παύσεις να θρηνείς τη δυστυχία και τη φτώχεια σου;».

Όταν κάποιος ρώτησε να μάθει γιατί δεν αφιερώνουν στους θεούς τα όπλα που αφαιρούν από τους εχθρούς, απάντησε ότι αυτά που αποκτούν εξαιτίας της δειλίας των ηττημένων δεν είναι ωραίο ούτε οι νέοι να τα βλέπουν ούτε στους θεούς να τα αφιερώνουν.

ΛΕΟΝΤΑΣ ΤΟΥ ΕΥΡΥΚΡΑΤΙΔΑ

Όταν ο Λέοντας του Ευρυκρατίδα[145] ρωτήθηκε ποια πόλη αν κατοικούσε κανείς θα ζούσε με ασφάλεια, απάντησε: «Στην πόλη που οι κάτοικοί της δε θα έχουν αποκτήσει ούτε περισσότερα ούτε λιγότερα· και εκεί όπου θα υπερισχύσει το δίκαιο, ενώ το άδικο θα είναι ασθενικό».

Καθώς έβλεπε τους δρομείς στους Ολυμπιακούς αγώνες να προσέχουν πολύ στην αφετηρία για να νι-

Ἀκαίρως δέ τινος περὶ πραγμάτων οὐκ ἀχρήστων διαλεχθέντος, ὦ ξένε εἶπεν, οὐκ ἐν δέοντι χρῇ τῷ δέοντι.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Ο ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΑ

Λεωνίδας ὁ Ἀναξανδρίδα, ἀδελφὸς δὲ Κλεομένους, πρός τινα εἰπόντα πλὴν τοῦ βασιλεύειν οὐδὲν ἡμῶν διαφέρεις ἀλλ' οὐκ ἄν ἔφη, εἰ μὴ βελτίων ὑμῶν ἤμην, ἐβασίλευον.

Τῆς δὲ γυναικὸς αὐτοῦ Γοργοῦς πυνθανομένης, ὅτε εἰς Θερμοπύλας ἐξῄει τῷ Πέρσῃ μαχούμενος, εἴ τι αὐτῇ ἐντέλλεται, ἔφη ἀγαθοῖς γαμεῖσθαι καὶ ἀγαθὰ τίκτειν.

Λεγόντων δὲ τῶν ἐφόρων ὀλίγους ἄγειν αὐτὸν εἰς Θερμοπύλας, οὐκ ἄλλας ἔφη πρὸς ἣν βαδίζομεν πρᾶξιν.

Πάλιν δ' αὐτῶν εἰπόντων μή τι ἕτερον διέγνωκας ποιεῖν ἢ τὰς παρόδους τῶν βαρβάρων κωλύειν; τῷ

κήσουν, είπε: «Πόσο περισσότερο φροντίζουν οι δρομείς για την ταχύτητα παρά για τη δικαιοσύνη!».

Όταν κάποιος έκανε διάλεξη για σημαντικά θέματα αλλά σε χρόνο ακατάλληλο, του είπε: «Φίλε, δε μιλάς την ώρα που πρέπει για αυτά που πρέπει».

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΤΟΥ ΑΝΑΞΑΝΔΡΙΔΑ

Ο Λεωνίδας[146] του Αναξανδρίδα, αδελφός του Κλεομένη, σε κάποιον που του είπε ότι «εκτός από το ότι είσαι βασιλιάς δε διαφέρεις σε τίποτε από εμάς», απάντησε: «Μα δε θα ήμουν βασιλιάς, αν δεν ήμουν καλύτερος από εσάς».

Κι όταν η γυναίκα του Γοργώ τον ρώτησε, την ώρα που έφευγε για τις Θερμοπύλες να πολεμήσει εναντίον των Περσών, αν της παραγγέλλει κάτι, απάντησε: «Να παντρευτείς με καλούς άνδρες και να γεννήσεις καλά παιδιά».

Όταν οι έφοροι του έλεγαν ότι εκστρατεύει με λίγους άνδρες στις Θερμοπύλες, απάντησε: «Δε χρειάζονται άλλοι για τη μάχη που πάμε».

Καθώς πάλι εκείνοι του είπαν: «Μήπως έχεις σκεφθεί να κάνεις κάτι άλλο ή να αποκλείσεις τα περάσματα για τους βαρβάρους;». Τότε εκείνος απά-

λόγῳ ἔφη τῷ δ' ἔργῳ ἀποθανούμενος ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

Γενόμενος δ' ἐν Θερμοπύλαις πρὸς τοὺς συστρατιώτας εἶπε· λέγοντι τὸν βάρβαρον ἐγγύθι γενόμενον, ἄμμε δὲ χρονοτριβέειν· ἤδη γὰρ ἢ κτάμεν τὼς βαρβάρως ἢ αὐτοὶ τεθνάμεν θέλομες.

Λέγοντος δέ τινος ἀπὸ τῶν ὀιστευμάτων τῶν βαρβάρων οὐδὲ τὸν ἥλιον ἰδεῖν ἔστιν, οὐκοῦν ἔφη χάριεν, εἰ ὑπὸ σκιὰν αὐτοῖς μαχεσόμεθα.

Ἄλλου δ' εἰπόντος πάρεισιν ἐγγὺς ἡμῶν, οὐκοῦν ἔφη καὶ ἡμεῖς αὐτῶν ἐγγύς.

Εἰπόντος δέ τινος ὦ Λεωνίδα, πρὸς πολλοὺς μετ' ὀλίγων διακινδυνεύσων οὕτως πάρει; εἰ μὲν οἴεσθέ με ἔφη τῷ πλήθει <δεῖν πιστεύειν>, οὐδ' ἡ πᾶσα Ἑλλὰς ἀρκεῖ· βραχεῖα γὰρ μοῖρα τοῦ ἐκείνων πλήθους ἐστίν· εἰ δὲ ταῖς ἀρεταῖς, καὶ οὗτος ὁ ἀριθμὸς ἱκανός.

Ἄλλου δὲ τὰ αὐτὰ λέγοντος, καὶ μήν εἶπεν πολλοὺς ἐπάγομαι ὡς ἀποθανουμένους.

ντησε: «Φαινομενικά, αλλά ουσιαστικά για να πεθάνω υπέρ των Ελλήνων».

Κι όταν έφτασε στις Θερμοπύλες, είπε στους στρατιώτες του: «Λένε ότι οι βάρβαροι είναι κοντά μας και εμείς χρονοτριβούμε· ήδη εμείς αποφασίζουμε ή να σκοτώσουμε τους βαρβάρους ή να σκοτωθούμε οι ίδιοι».

Όταν κάποιος είπε ότι από τα βέλη των βαρβάρων ούτε τον ήλιο δεν μπορούν να δουν, απάντησε: «Λοιπόν θαυμάσιο, διότι θα πολεμήσουμε εναντίον τους κάτω από σκιά»[147].

Όταν ένας άλλος στρατιώτης είπε ότι «είναι κοντά μας οι εχθροί», απάντησε: «Επομένως, και εμείς είμαστε κοντά τους».

Κι όταν κάποιος είπε: «Λεωνίδα, πηγαίνεις με τόσο λίγους να πολεμήσεις εναντίον τόσο πολλών;». Κι εκείνος απάντησε: «Αν νομίζετε ότι εγώ θα πολεμήσω στηριζόμενος στο μεγάλο αριθμό, δεν επαρκεί ούτε όλη η Ελλάδα· γιατί είναι ένα μικρό μόνο μέρος σε σχέση με το πλήθος εκείνων· αν όμως νομίζετε ότι θα στηριχθώ στις αρετές, και αυτός ο αριθμός (των στρατιωτών μου) είναι αρκετός».

Κι όταν ένας άλλος επανέλαβε τα ίδια, του απάντησε: «Κι όμως, οδηγώ πολλούς αποφασισμένους να πεθάνουν».

Ξέρξου δὲ γράψαντος αὐτῷ· ἔξεστί σοι μὴ θεομαχοῦντι, μετ' ἐμοῦ δὲ τασσομένῳ τῆς Ἑλλάδος μοναρχεῖν, ἀντέγραψεν· εἰ τὰ καλὰ τοῦ βίου γινώσκοις, ἀπέστης ἂν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας· ἐμοὶ δὲ κρείσσων ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος θάνατος τοῦ μοναρχεῖν τῶν ὁμοφύλων.

Πάλιν δὲ τοῦ Ξέρξου γράψαντος πέμψον τὰ ὅπλα, ἀντέγραψε· μολὼν λαβέ.

Βουλομένου δ' αὐτοῦ ἤδη τοῖς πολεμίοις ἐπιτίθεσθαι, <ἐπεὶ> οἱ πολέμαρχοι πρὸς αὐτὸν ἔφασαν ὅτι δεῖ προσμένειν αὐτὸν τοὺς ἄλλους συμμάχους, οὐ γάρ ἔφη πάρεισιν οἱ μέλλοντες μάχεσθαι; ἢ οὐκ ἴστε, ὅτι μόνοι πρὸς τοὺς πολεμίους μάχονται οἱ τοὺς βασιλέας αἰδούμενοι καὶ φοβούμενοι;

Τοῖς δὲ στρατιώταις παρήγγειλεν ἀριστοποιεῖσθαι ὡς ἐν Ἅιδου δειπνοποιησομένους.

Ἐρωτηθεὶς δὲ διὰ τί οἱ ἄριστοι τὸν ἔνδοξον θάνατον τῆς ἀδόξου προκρίνουσι ζωῆς, ὅτι ἔφη τὸ μὲν τῆς φύσεως ἴδιον, τὸ δὲ αὐτῶν εἶναι νομίζουσιν.

Κι όταν ο Ξέρξης του έστειλε επιστολή που έγραφε ότι «σου είναι δυνατόν να μη ματαιοπονείς· αλλά να γίνεις μονάρχης σ' όλη την Ελλάδα, αν συνταχθείς μαζί μου», του ανταπάντησε: «Αν γνώριζες τα καλά της ζωής, θα απέφευγες να επιβουλεύεσαι τα αγαθά των άλλων[148]· για μένα είναι πολύ ανώτερος ο θάνατος για την υπεράσπιση της Ελλάδας από το να γίνω μονάρχης στους ομόφυλούς μου».

Κι όταν ο Ξέρξης του ξανάγραφε «στείλε τα όπλα», του ανταπάντησε πάλι: «Έλα να τα πάρεις»[149].

Ενώ λοιπόν ήταν έτοιμος ήδη να επιτεθεί εναντίον των εχθρών, οι πολέμαρχοι είπαν σ' αυτόν ότι πρέπει να περιμένουν και τους άλλους συμμάχους. Κι εκείνος απάντησε: «Δεν ήλθαν ακόμη αυτοί που πρόκειται να πολεμήσουν; Ή μήπως δε γνωρίζετε ότι μόνοι τους πολεμούν τους εχθρούς εκείνοι που ντρέπονται και σέβονται τους βασιλείς;».

Στους στρατιώτες του έδωσε εντολή να πάρουν το πρωινό τους, γιατί το δείπνο θα το έπαιρναν στον Άδη[150].

Στην ερώτηση γιατί οι άριστοι προτιμούν τον ένδοξο θάνατο αντί για την άδοξη ζωή απάντησε: «Γιατί, το δεύτερο το θεωρούν κάτι το φυσικό, ενώ το πρώτο είναι προσωπική επιλογή τους».

Τοὺς δ' ἠιθέους βουλόμενος σῷσαι καὶ ἐπιστάμενος ἄντικρυς οὐκ ἀνεξομένους, σκυτάλας δοὺς καθ' ἕνα αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐφόρους ἔπεμψε. καὶ τῶν τελείων δὲ τρεῖς ἐβουλήθη διασῷσαι· οἱ δὲ συννοήσαντες οὐκ ἠνέσχοντο λαβεῖν τὰς σκυτάλας· ὧν ὁ μὲν εἶπεν οὐ κῆρυξ ἀλλὰ μαχητὰς ἀκολούθησα· ὁ δὲ δεύτερος αὐτοῦ μένων κρέσσων ἂν εἴην· ὁ δὲ τρίτος οὐχ ὕστερος τούτων, πρῶτος δὲ μαχήσομαι.

ΛΟΧΑΓΟΣ

Λόχαγος ὁ Πολυαινίδου καὶ Σείρωνος πατήρ, ἀπαγγειλαντός τινος αὐτῷ ὅτι τῶν υἱῶν τεθνήκοι ὁ ἕτερος, πάλαι ᾔδειν ἔφη ὅτι ἀποθανεῖν αὐτὸν ἔδει.

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

Λυκοῦργος ὁ νομοθέτης βουλόμενος ἐκ τῆς προϋπαρχούσης διαίτης τοὺς πολίτας εἰς σωφρονεστέραν βίου τάξιν μετάγειν καὶ καλοκαγαθικοὺς ἀπεργάζεσθαι –ἁβροδίαιτοι γὰρ ἦσαν– δύο σκύλακας ἀνέθρεψε ταὐτοῦ πατρὸς καὶ μητρὸς γενομένους· καὶ τὸν μὲν εἴθισε περὶ λιχνείας οἴκοι ἐάσας· τὸν δ' ἀπαγόμενος ἤσκησε περὶ κυνηγέσια.

Επειδή ήθελε να σώσει τους νεότερους στρατιώτες του, αλλά γνώριζε ότι δε θα το δέχονταν στα φανερά, έδωσε στον καθένα τους επιστολή[151] (σταδιακά) και τους έστειλε στους εφόρους. Θέλησε να σώσει και τρεις μεγάλους· αυτοί όμως το αντιλήφθηκαν και αρνήθηκαν να πάρουν τις επιστολές· ο ένας από αυτούς είπε ότι «έχω έλθει όχι ως κήρυκας, αλλά ως πολεμιστής»· ο δεύτερος ότι «παραμένοντας εδώ, θα είμαι καλύτερα»· κι ο τρίτος ότι «δε θα πολεμήσω πίσω από αυτούς εδώ, αλλά πρώτος στη γραμμή».

ΛΟΧΑΓΟΣ

Ο Λόχαγος, γιος του Πολυαινίδη και πατέρας του Σείρωνα, όταν κάποιος του ανακοίνωσε ότι είχε πεθάνει το ένα του παιδί, απάντησε: «Το γνώριζα από παλιά ότι αυτός όφειλε να πεθάνει»[152].

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

Ο Λυκούργος[153], ο νομοθέτης, επιθυμώντας να οδηγήσει τους πολίτες από τον προηγούμενο τρόπο ζωής σε σωφρονέστερη κατάσταση και να τους κάνει καλούς και αγαθούς –γιατί ζούσαν τρυφηλή ζωή– μεγάλωσε δυο σκυλάκια[154] που κατάγονταν από τον ίδιο πατέρα και την ίδια μάνα· το ένα το έθισε στις λιχουδιές, αφήνοντάς το στο σπίτι· το άλλο το έπαιρνε

ἔπειτα ἀγαγὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔθηκε ἀκάνθας καὶ λιχνείας τινάς, ἀφῆκε δὲ καὶ λαγώ· ἑκατέρου δ' ἐπὶ τὰ συνήθη ὁρμήσαντος καὶ θατέρου τὸν λαγὼ χειρωσαμένου, εἶπεν· ὁρᾶτε, ὦ πολῖται, ὅτι ταὐτοῦ γένους ὑπάρχοντες ἐν τῇ τοῦ βίου ἀγωγῇ παρὰ πολὺ ἀλλήλων διάφοροι ἀπέβησαν, καὶ ποιητικωτέρα τῆς φύσεως ἡ ἄσκησις πρὸς τὰ καλὰ τυγχάνει; τινὲς δέ φασιν, <ὡς> οὐ παρῆγε σκύλακας, οἳ ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότες ἐτύγχανον, ἀλλ' ὁ μὲν ἐξ οἰκουρῶν, ἅτερος δ' ἐκ κυνηγετικῶν· κἄπειτα τὸν μὲν ἐκ τοῦ χείρονος γένους πρὸς τὰ κυνηγέσια ἤσκησε, τὸν δ' ἐκ τοῦ ἀμείνονος περὶ λιχνείας μόνον εἴθισεν· εἶθ' ἑκατέρου ἐφ' ἃ εἴθιστο ὁρμήσαντος, φανερὸν ποιήσας ὅσον ἡ ἀγωγὴ πρὸς τὸ ἄμεινον καὶ χεῖρον συλλαμβάνει, εἶπεν· οὐκοῦν καὶ ἡμᾶς, ὦ πολῖται, οὐδὲν ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμαζομένη εὐγένεια καὶ τὸ ἀφ' Ἡρακλέους εἶναι ὀνίνησιν, εἰ μὴ πράττοιμεν δι' ἃ ἐκεῖνος ἁπάντων ἀνθρώπων ἐπιδοξότερος καὶ εὐγενέστερος ἐφάνη, ἀσκούμενοι καὶ μανθάνοντες καλὰ δι' ὅλου τοῦ βίου.

μαζί του και το μάθαινε να κυνηγάει. Έπειτα, αφού τα έφερε μπροστά στη συνέλευση του λαού, έβαλε μερικά αγκάθια και λιχουδιές και άφησε ελεύθερο και ένα λαγό· και καθώς το καθένα από τα δυο σκυλάκια όρμησαν προς αυτό που είχαν συνηθίσει και το ένα από αυτά έπιασε το λαγό, είπε: «Βλέπετε, συμπατριώτες μου, ότι, ενώ και τα δυο κατάγονται από τους ίδιους γονείς, έγιναν πολύ διαφορετικά μεταξύ τους λόγω της εκπαίδευσής τους, και ότι είναι πιο δημιουργική για τα καλά η εξάσκηση παρά η φύση;». Μερικοί λένε ότι δεν παρουσίασε σκυλάκια από τους ίδιους γονείς, αλλά το ένα από σκυλιά σπιτικά και το άλλο από κυνηγητικά· έπειτα, αυτό από την κατώτερη γενιά το εξάσκησε για κυνήγι και εκείνο από την ανώτερη γενιά το συνήθισε μόνο στις λιχουδιές· κι όταν στη συνέχεια όρμησε το καθένα από τα δύο σε ό,τι είχε συνηθίσει, αφού έκανε φανερό πόσο συντελεί η αγωγή προς τα καλύτερα ή τα χειρότερα, είπε: «Λοιπόν, συμπολίτες μου, και για σας δεν έχει καμιά χρησιμότητα η ευγενική σας καταγωγή και η αναγωγή στον Ηρακλή που θαυμάζεται από τους πολλούς, αν δεν κάνουμε εκείνα, για τα οποία αναδείχτηκε εκείνος ο πιο ένδοξος και ο πιο ευγενής, με το να εξασκούμαστε και να μαθαίνουμε τα καλά σε όλη μας τη ζωή».

Ἀναδασμὸν δὲ τῆς γῆς ποιήσας καὶ ἅπασιν ἴσον κλῆρον τοῖς πολίταις νείμας, λέγεται ὕστερόν ποτε χρόνῳ τὴν χώραν διερχόμενος ἐξ ἀποδημίας ἄρτι τεθερισμένην, ἰδὼν δὲ τοὺς σωροὺς κειμένους παραλλήλους καὶ ὁμαλοὺς ἡσθῆναι, καὶ μειδιάσας εἰπεῖν πρὸς τοὺς παρόντας ὡς ἡ Λακωνικὴ φαίνεται πᾶσα πολλῶν ἀδελφῶν εἶναι νεωστὶ νενεμημένων.

Καὶ τῶν χρεῶν δ' ἀποκοπὰς εἰσηγησάμενος ἐπεχείρησε καὶ τὰ κατ' οἶκον ὄντα πάντα ἐξ ἴσου διαιρεῖν, ὅπως παντάπασιν ἐξέλοι τὸ ἄνισον καὶ ἀνώμαλον. ἐπεὶ δὲ χαλεπῶς ἑώρα προσδεξομένους τὴν ἄντικρυς ἀφαίρεσιν, τό τε χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν νόμισμα ἠκύρωσε, μόνῳ δὲ τῷ σιδηρῷ προσέταξε χρῆσθαι· καὶ μέχρις οὗ δεῖ ἔχειν τὴν ὅλην ὕπαρξιν πρὸς ἀμοιβὴν τούτου, περιώρισε. τούτου δὲ γενομένου ἐξέπεσε τῆς Λακεδαίμονος ἀδικία πᾶσα· οὔτε γὰρ κλέπτειν οὔτε δωροδοκεῖν οὔτε ἀποστερεῖν ἢ ἁρπάζειν ἔτι ἐδύνατό τις, ὃ μήτε κατακρύψαι δυνατὸν ἦν μήτε κτήσασθαι ζηλωτὸν μήτε χρήσασθαι ἀκίνδυνον μήτε ἐξάγειν ἢ ἐπάγειν ἀσφαλές. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἁπάντων τῶν πε-

Αφού προχώρησε σε αναδασμό της γης και μοίρασε σε όλους τους πολίτες ίσους κλήρους, λέγεται ότι επιστρέφοντας κάποτε μετά από καιρό από την αποδημία του και βλέποντας την ύπαιθρο να είναι θερισμένη, παρατηρώντας τους σωρούς να είναι κοντά-κοντά και μεταξύ τους ίσοι, χάρηκε πολύ και είπε γελώντας προς τους παραβρισκόμενους: «Όλη η Λακωνία μοιάζει να ανήκει σε πολλά αδέρφια, που πρόσφατα μοιράστηκαν την κληρονομιά τους».

Αφού εισηγήθηκε και τη διαγραφή των χρεών[157], επιχείρησε να μοιράσει εξίσου και όλα όσα είχε ο καθένας στο σπίτι του, για να εξαλείψει εντελώς τη μεταξύ τους ανισότητα και παραφωνία. Επειδή όμως έβλεπε ότι θα αποδέχονταν δύσκολα την άμεση αφαίρεση, κατάργησε το χρυσό και ασημένιο νόμισμα και διέταξε να χρησιμοποιούν μόνο το σιδερένιο[158]· και καθόρισε μέχρι πού έπρεπε να φτάνει η όλη περιουσία, εκτιμούμενη μ' αυτό το νόμισμα. Με αυτή την ενέργεια εξαφανίστηκε κάθε αδικοπραγία από τη Σπάρτη· γιατί, δεν μπορούσε κανείς ούτε να κλέβει, ούτε να δέχεται δώρα, ούτε να αφαιρεί, ούτε να αρπάζει κάτι που ούτε ήταν δυνατόν να το κρύψει ούτε ζηλευτό να το αποκτήσει ούτε ακίνδυνο να το χρησιμοποιήσει ούτε σίγουρο να το εξάγει ή να το εισάγει. Επιπλέον, αποφάσισε να εμποδίσει ξένες επιρροές για όλα τα περιτ-

ρισσῶν ξενηλασίαν ἐποιήσατο· διὸ οὔτ' ἔμπορος οὔτε σοφιστὴς οὔτε μάντις ἢ ἀγύρτης οὔτε τῶν κατασκευασμάτων δημιουργὸς εἰσῄει εἰς τὴν Σπάρτην. οὐδὲ γὰρ νόμισμα παρ' αὐτοῖς εὔχρηστον εἴασε, μόνον δὲ τὸ σιδηροῦν εἰσηγήσατο, ὅ ἐστι μνᾶ ὁλκῇ Αἰγιναία, δυνάμει δὲ χαλκοῖ τέσσαρες.

Ἐπιθέσθαι δὲ τῇ τρυφῇ καὶ τὸν ζῆλον ἀφελέσθαι τοῦ πλούτου διανοηθεὶς τὰ συσσίτια εἰσηγήσατο. πρὸς γοῦν τοὺς ἐπιζητοῦντας, διὰ τί ταῦτα συνεστήσατο καὶ μεθ' ὅπλων κατ' ὀλίγους τοὺς πολίτας διῄρηκεν, ὅπως εἶπεν ἐξ ἑτοίμου τὰ παραγγελλόμενα δέχωνται, καὶ ἐάν τι νεωτερίζωσιν, ἐν ὀλίγοις ᾖ τὸ ἀμπλάκημα, ἰσομοιρία τε τῆς τροφῆς καὶ πόσεως ᾖ, καὶ μήτε πόσει τινὶ ἢ βρώσει ἀλλὰ μηδὲ στρωμνῇ ἢ σκεύεσιν ἢ ἄλλῳ τινὶ τὸ σύνολον πλέον ἔχῃ ὁ πλούσιος τοῦ πένητος.

Ἄζηλον δὲ ποιήσας τὸν πλοῦτον, οὐδενὸς οὔτε χρῆσθαι οὔτ' ἐπιδεῖξαι δυναμένου, ἔλεγε πρὸς τοὺς συνήθεις· ὡς καλόν ἐστιν, ὦ ἑταῖροι, διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεῖξαι τὸν πλοῦτον ὁποῖός ἐστι τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι τυφλός.

Παρεφύλαξε δὲ ὥστε μηδὲ οἴκοι προδειπνήσαντας

τά[159]· γι' αυτό δεν έμπαινε στη Σπάρτη ούτε έμπορος ούτε σοφιστής ούτε μάντης ούτε αγύρτης, ούτε τεχνίτης άλλων κατασκευών. Ούτε και το νόμισμα το άφησε εύχρηστο γι' αυτούς, αλλά εισηγήθηκε μόνο το σιδερένιο, που ζύγιζε μια ολόκληρη Αιγινήτικη μνα[160] και είχε αξία τέσσερα χάλκινα νομίσματα.

Κι αφού αποφάσισε να καταπολεμήσει την πολυτέλεια και να πατάξει την επιδίωξη του πλούτου, καθιέρωσε τα συσσίτια. Και προς αυτούς λοιπόν που ρωτούσαν γιατί τα καθιέρωσε αυτά και χώρισε τους πολίτες σε μικρές ομάδες ενόπλων, απαντούσε: «Για να κάνουν δεκτές αμέσως τις διαταγές και, αν επιχειρηθεί κάποια ανατροπή του καθεστώτος, λίγοι να πάρουν μέρος στο ανατρεπτικό εγχείρημα· να υπάρχει επίσης ίση συμμετοχή στα τρόφιμα και στα ποτά, και να μην έχει τίποτε περισσότερο ο πλούσιος από το φτωχό παντού, ούτε στα ποτά ούτε στα φαγητά, αλλά ούτε και στο στρώμα ή στην επίπλωση ή σε οτιδήποτε άλλο».

Κι αφού έκανε τον πλούτο αζήλευτο, καθώς δεν μπορούσε κανένας ούτε να τον χαρεί ούτε να τον επιδείξει, έλεγε προς τους φίλους του: «Πόσο ωραίο είναι, φίλοι μου, να αποδεικνύει κανείς με τα έργα του τι είναι ο πλούτος στην ουσία, δηλαδή τυφλός»[161].

Πήρε επίσης μέτρα, ώστε να μη μπορούν να προ-

ἐξεῖναι βαδίζειν ἐπὶ τὰ συσσίτια, πεπληρωμένους ἑτέρων ἐδεσμάτων ἢ πομάτων· ἐχάκιζον δὲ οἱ λοιποὶ τὸν μὴ πιόντα ἢ φαγόντα μετ' αὐτῶν, ὡς ἀκρατῆ καὶ πρὸς τὴν κοινὴν ἀπομαλακιζόμενον δίαιταν· ἐζημιοῦτο δὲ καὶ ὁ φανερὸς γενόμενος. Ἄγιδος γοῦν μετὰ πολὺν χρόνον τοῦ βασιλέως ἐπανελθόντος ἀπὸ στρατείας –καταπεπολεμήκει δ' Ἀθηναίους–, βουλομένου παρὰ τῇ γυναικὶ μιᾷ ἡμέρᾳ δειπνῆσαι καὶ μεταπεμπομένου τὰς μερίδας, οὐκ ἔπεμψαν οἱ πολέμαρχοι· μεθ' ἡμέραν δὲ φανεροῦ γενομένου τοῖς ἐφόροις, ἐζημιώθη ὑπ' αὐτῶν.

Πρὸς οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν νομοθετημάτων χαλεπήναντες οἱ εὔποροι ἐπισυνέστησαν καὶ ἐβλασφήμουν αὐτὸν καὶ ἔβαλλον, καταλεῦσαι βουλόμενοι· διωκόμενος δὲ διέπεσε διὰ τῆς ἀγορᾶς· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἔφθασεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς καταφυγών· Ἄλκανδρος δ' ἐπιστραφέντος αὐτοῦ διώκων τῇ βακτηρίᾳ τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψεν αὐτοῦ. τοῦτον δὲ κοινῷ δόγματι παραλαβὼν ἐπὶ τιμωρίᾳ οὔτε κακῶς διέθη-

σέρχονται στα συσσίτια έχοντας δειπνήσει νωρίτερα στα σπίτια τους, χορτάτοι από άλλα φαγητά και ποτά· μάλιστα έβριζαν οι άλλοι αυτόν που δεν έπινε και δεν έτρωγε μαζί τους ως μη εγκρατή και ανίκανο να ακολουθήσει λόγω της καλοπέρασής του τον κοινό τρόπο λήψης του φαγητού· κι όποιος γινόταν αντιληπτός τιμωρούνταν· Όταν, για παράδειγμα, μετά από πολλά χρόνια ο βασιλιάς Άγης[162] γύρισε από μια εκστρατεία –είχε μάλιστα νικήσει τους Αθηναίους– και θέλησε να δειπνήσει κοντά στη γυναίκα του μια μέρα και ζήτησε να του στείλουν τις μερίδες του φαγητού του στο σπίτι, οι πολέμαρχοι δεν τις έστειλαν· την επόμενη μέρα αναφέρθηκε αυτό στους εφόρους και του επιβλήθηκε απ' αυτούς πρόστιμο.

Δυσαρεστημένοι λοιπόν από αυτά τα νομοθετήματα οι πλούσιοι, ξεσηκώθηκαν και τον έβριζαν και του πετούσαν πέτρες, θέλοντας να τον σκοτώσουν· καταδιωκόμενος, πέρασε από την αγορά· από τους άλλους πρόλαβε να ξεφύγει καταφεύγοντας στο ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς[163]· όμως ο Άλκανδρος στη φάση της καταδίωξης, σε μια κίνηση του Λυκούργου προς τα πίσω, τον χτύπησε με τη ράβδο του και του έβγαλε το ένα του μάτι. Κι όταν εκείνος πιάστηκε και με κοινή απόφαση παραδόθηκε στο Λυκούργο για τιμωρία, αυτός ούτε του συμπεριφέρθηκε άσχημα ούτε τον κατη-

κεν οὔτε ἐμέμψατο, συνδιαιτώμενον δ' ἔχων ἀπέδειξεν ἐπαινέτην αὐτοῦ τε καὶ τῆς διαίτης ἣν εἶχε σὺν αὐτῷ καὶ καθόλου τῆς ἀγωγῆς ἐραστήν. τοῦ δὲ πάθους ὑπόμνημα ἱδρύσατο ἐν τῷ τῆς Χαλκιοίκου τεμένει ἱερὸν Ἀθηνᾶς, Ὀπτιλλέτιν προσαγορεύσας· τοὺς γὰρ ὀφθαλμοὺς ὀπτίλλους οἱ τῇδε Δωριεῖς λέγουσιν.

Ἐρωτηθεὶς δὲ διὰ τί οὐκ ἐχρήσατο νόμοις ἐγγράφοις, ὅτι ἔφη οἱ πεπαιδευμένοι καὶ ἀχθέντες τῇ προσηκούσῃ ἀγωγῇ τὸ τοῦ καιροῦ χρήσιμον δοκιμάζουσι.

Πάλιν δ' ἐπιζητούντων τινῶν, διὰ τί ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως ταῖς οἰκίαις ἐπιτιθέναι προσέταξε, θύραν δ' ἀπὸ πρίονος μόνου καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐργαλείων, ὅπως ἂν ἔφη μετριάζωσιν οἱ πολῖται περὶ πάντα, ὅσα εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγουσι, καὶ μηδὲν τῶν παρ' ἄλλοις ζηλουμένων ἔχωσιν.

Ἐκ δὲ ταύτης τῆς συνηθείας φασὶ καὶ Λεωτυχίδην τὸν πρῶτον βασιλέα δειπνοῦντα παρά τινι καὶ θεασάμενον τῆς στέγης τοῦ οἴκου τὴν παρασκευὴν πολυτελῆ καὶ φατνωματικὴν ἐρωτῆσαι τὸν ξένον, εἰ τετράγωνα παρ' αὐτοῖς ξύλα φύεται.

Ἐρωτηθεὶς δὲ διὰ τί ἐκώλυσεν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους πολλάκις στρατεύεσθαι, ἔφη ἵνα μὴ πολ-

γόρησε αλλά, έχοντάς τον ομοτράπεζο, τον έκανε υμνητή του ίδιου και του τρόπου ζωής που επέβαλε και γενικά εραστή της διαγωγής του. Για να θυμίζει την αναπηρία του, έκτισε ιερό κοντά στο άλσος της Χαλκιοίκου Αθηνάς, που το ονόμασε Οπτιλλέτη· γιατί οι εκεί Δωριείς τα μάτια τα λένε οπτίλλους.

Κι όταν ρωτήθηκε γιατί δεν παρέδωσε γραπτούς τους νόμους, απάντησε: «Διότι οι εκπαιδευμένοι και εκείνοι που έχουν καλή αγωγή εγκρίνουν τη χρησιμότητα των νόμων σύμφωνα με τις περιστάσεις».

Όταν πάλι κάποιοι άλλοι ρώτησαν γιατί νομοθέτησε να κάνουν τις οροφές των σπιτιών χρησιμοποιώντας (για την επεξεργασία των ξύλων) μόνο τσεκούρι[164] και μόνο για την πόρτα πριόνι και κανένα άλλο εργαλείο, απάντησε: «Για να έχουν μέτρο οι πολίτες σε όλα όσα εισάγουν στα σπίτια τους και να μην έχουν τίποτε από όσα ζηλεύουν οι άλλοι».

Λόγω αυτής της συνήθειας λένε ότι και ο Λεωτυχίδης, ο πρώτος βασιλιάς τους, όταν κάποτε κλήθηκε σε γεύμα από κάποιον και είδε τη στέγη του σπιτιού του πολυτελή και με επεξεργασμένα ξύλα, ρώτησε το φίλο που τον φιλοξενούσε αν στα μέρη τους τα ξύλα φυτρώνουν τετράγωνα[165].

Όταν πάλι ρωτήθηκε γιατί απαγόρευσε να εκστρατεύουν (οι Σπαρτιάτες) πολλές φορές εναντίον του ίδιου

λάκις ἀμύνεσθαι συνεθιζόμενοι ἔμπειροι πολέμου γένωνται. διὸ καὶ Ἀγησιλάου ἔγκλημα οὐ βραχὺ ἔδοξεν εἶναι, ταῖς εἰς τὴν Βοιωτίαν συνεχέσιν εἰσβολαῖς καὶ στρατείαις τοὺς Θηβαίους ἀντιπάλους <τοῖς> Λακεδαιμονίοις κατασκευάσαντος. τετρωμένον γοῦν ἰδὼν αὐτὸν Ἀνταλκίδας καλά εἶπε τροφεῖα ἀπέχεις, μὴ βουλομένους αὐτοὺς μήτ' εἰδότας μάχεσθαι διδάξας.

Ἄλλου δ' ἐπιζητοῦντος, διὰ τί τὰ σώματα τῶν παρθένων δρόμοις καὶ πάλαις καὶ βολαῖς δίσκων καὶ ἀκοντίων διεπόνησεν, ἵν' ἔφη ἡ τῶν γεννωμένων ῥίζωσις ἰσχυρὰν ἐν ἰσχυροῖς σώμασιν ἀρχὴν λαβοῦσα καλῶς βλαστάνῃ, αὐταί τε μετὰ ῥώμης τοὺς τόκους ὑπομένουσαι ῥᾳδίως τε ἅμα καὶ καλῶς ἀγωνίζωνται πρὸς τὰς ὠδῖνας, καὶ εἴ τις ἀνάγκη γένοιτο, δύνωνται ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τέκνων καὶ τῆς πατρίδος μάχεσθαι.

Μεμφομένων δέ τινων τὴν γύμνωσιν τῶν παρθένων ἐν ταῖς πομπαῖς καὶ τὴν αἰτίαν ζητούντων, ἵν' ἔφη τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἐπιτηδεύουσαι μηδὲν μεῖον ἔχωσι μήτε κατὰ σώματος ἰσχὺν καὶ ὑγίειαν μήτε κατὰ ψυχῆς φιλοτιμίαν καὶ ἀρετήν,

εχθρού, απάντησε:[166] «Για να μη γίνουν έμπειροι στον πόλεμο, αν συνήθιζαν να αμύνονται πολλές φορές· γι' αυτό κρίθηκε ότι δεν ήταν μικρό το λάθος του Αγησιλάου, που με τις συνεχείς εισβολές και εκστρατείες στη Βοιωτία έκανε τους Θηβαίους (ισάξιους) αντιπάλους των Λακεδαιμονίων». Κι όταν ο Ανταλκίδας τον είδε πληγωμένο, είπε: «Παίρνεις καλή αμοιβή, αφού τους δίδαξες να πολεμούν, ενώ ούτε το ήθελαν ούτε το ήξεραν».

Κι όταν κάποιος ζήτησε να μάθει γιατί ασκεί τα σώματα των κοριτσιών[167] στο δρόμο, την πάλη, τη ρίψη δίσκων και ακοντίων, απάντησε: «Για να γίνει ισχυρό το ρίζωμα των εμβρύων σε ισχυρά σώματα από την αρχή και να γεννηθούν δυνατά τέκνα· αλλά και τα ίδια τα κορίτσια (ως μητέρες) να υπομένουν με σθένος την εγκυμοσύνη και να αντέξουν εύκολα και με θάρρος στους πόνους του τοκετού· κι αν κάποτε παρουσιαζόταν ανάγκη, να μπορούν να πολεμούν για την προάσπιση των εαυτών τους, των παιδιών τους και της πατρίδας».

Καθώς κάποιοι τον κατηγορούσαν για την καθιέρωση του μέτρου εμφάνισης γυμνών των κοριτσιών στις πομπές και ζητούσαν να μάθουν το λόγο, απαντούσε: «Για να μην υστερούν από τους άνδρες ούτε ως προς την ισχύ του σώματος και την υγεία, ούτε ως

δόξης δὲ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑπερφρονῶσιν. ὅθεν καὶ περὶ Γοργοῦς ἱστορεῖται τῆς Λεωνίδου γυναικὸς τοιοῦτον· εἰπούσης γάρ τινος, ὡς ἔοικε, ξένης πρὸς αὐτὴν ὡς μόναι τῶν ἀνδρῶν ἄρχετε ὑμεῖς αἱ Λάκαιναι ἀπεκρίνατο· μόναι γὰρ ἡμεῖς ἄνδρας τίκτομεν.

Εἶρξας δὲ τοὺς ἀγάμους τῆς ἐν ταῖς γυμνοπαιδίαις θέας καὶ ἀτιμίαν προσθεὶς πολλὴν πρόνοιαν ἐποιήσατο· τῆς παιδοποιίας· τιμῆς δὲ καὶ θεραπείας, ἣν νέοι πρεσβυτέροις παρεῖχον, ἐστέρησε. καὶ τὸ πρὸς Δερκυλλίδαν ῥηθὲν οὐδεὶς ἐμέμψατο, καίπερ εὐδόκιμον ὄντα στρατηγόν· ἐπιόντι γὰρ αὐτῷ τῶν νεωτέρων τις ἕδρας οὐχ ὑπεῖξεν εἰπών· οὐδὲ γὰρ ἐμοὶ σὺ τὸν ὑπείξοντα ἐγέννησας.

Πυνθανομένου δέ τινος, διὰ τί τὰς κόρας ἐνομοθέτησεν ἀπροίκους ἐκδίδοσθαι, ὅπως ἔφη μήτε δι' ἔνδειαν ἄγαμοί τινες ἐαθῶσι μήτε διὰ περιουσίαν σπουδάζωνται, ἕκαστος δ' εἰς τὸν τρόπον τῆς

προς το ενδιαφέρον της ψυχής για την αρετή, καθώς κάνουν τα ίδια ακριβώς με τους άνδρες, και τις αγκυλώσεις των πολλών άλλων να τις ξεπερνούν». Γι' αυτό και για τη Γοργώ, τη γυναίκα του Λεωνίδα, αναφέρεται κάτι τέτοιο· όταν δηλαδή, όπως φαίνεται, κάποια φιλοξενούμενη φίλη είπε προς αυτήν ότι «μόνες εσείς οι Σπαρτιάτισσες κυβερνάτε τους άνδρες»[168], απάντησε: «Γιατί μόνο εμείς γεννάμε άνδρες».

Καθώς απέκλεισε τους ανύπαντρους[169] από το να παρακολουθούν τις «γυμνοπαιδιές» και επέβαλε και στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων, ενίσχυσε πολύ τη φροντίδα για δημιουργία οικογένειας με απόκτηση παιδιών· τους στέρησε και από την τιμή και το σεβασμό που δείχνουν οι νέοι προς τους μεγαλυτέρους. Και αυτό που ειπώθηκε προς το Δερκυλίδα κανείς δεν το κατέκρινε, παρόλο που ήταν ονομαστός στρατηγός· γιατί, όταν πήγε αυτός κάπου, ένας νεαρός δε σηκώθηκε από τη θέση του[170], λέγοντάς του: «Ούτε και εσύ γέννησες αυτόν που θα σηκωνόταν από τη θέση του για μένα».

Όταν κάποιος ρώτησε να μάθει γιατί νομοθέτησε να παντρεύουν τις κοπέλες χωρίς προίκα, απάντησε: «Για να μη μείνουν κάποιες ανύπαντρες λόγω φτώχειας κι ούτε να γίνονται κάποιες άλλες περιζήτητες για τη μεγάλη τους περιουσία, αλλά ο καθένας νέος

παιδὸς ἀφορῶν ἀρετῇ τὴν αἵρεσιν ποιῶνται. διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως ἀπήλασεν.

Ὁρίσαντος δ' αὐτοῦ καὶ τὸν χρόνον τῶν τε γαμουμένων καὶ τῶν γαμούντων, πρὸς τὸν ζητοῦντα <τὴν αἰτίαν> ἵν' ἔφη τὰ γεννώμενα ἰσχυρὰ ᾖ ἐκ τελείων γεννώμενα.

Πρὸς δὲ τὸν θαυμάζοντα, διότι τὸν γεγαμηκότα ἀπεῖρξε μὴ συγκοιμᾶσθαι τῇ γεγαμημένῃ, προσέταξε δὲ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας συνεῖναι τοῖς ἡλικιώταις καὶ τὰς νύκτας ὅλας συναναπαύεσθαι, τῇ δὲ νύμφῃ κρύφα καὶ μετ' εὐλαβείας συνεῖναι, ὅπως ἔφη καὶ τοῖς σώμασιν ἰσχυροὶ ὦσι διακορεῖς μὴ γινόμενοι, καὶ τῷ φιλεῖν ἀεὶ καινοὶ ὑπάρχωσι καὶ τὰ ἔγγονα ἐρρωμενέστερα παρέχωσι.

Καὶ τὸ μὲν μύρον ἐξήλασεν ὡς τοῦ ἐλαίου φθορὰν καὶ ὄλεθρον, τὴν δὲ βαφικὴν ὡς κολακείαν αἰσθήσεως.

Πᾶσι δὲ τοῖς περὶ τὸν τοῦ σώματος καλλωπισμὸν δημιουργοῖς ἀνεπίβατον ἐποίησε τὴν Σπάρτην, ὡς διὰ τῆς κακοτεχνίας τὰς τέχνας λυμαινομένοις.

να επιλέγει ως γυναίκα του κοπέλα με κριτήριο το ήθος και την αρετή της». Για τον ίδιο λόγο απαγόρευσε στην πόλη τον καλλωπισμό.

Επειδή είχε προσδιορίσει και την ηλικία γάμου για τα κορίτσια και τα αγόρια, σε εκείνον που ρωτούσε να μάθει το λόγο, απαντούσε: «Για να είναι τα παιδιά τους γερά από γονείς τέλειους».

Σ' εκείνον που απορούσε γιατί απαγόρευσε στον παντρεμένο να κοιμάται με τη γυναίκα του[171], αλλά νομοθέτησε να είναι το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας με τους συνομηλίκους του και να αναπαύεται όλη τη νύχτα μαζί τους, ενώ με τη σύζυγο να συναντιέται για έρωτα κρυφά και με προφύλαξη, απαντούσε: «Για να μένουν ρωμαλέοι στα σώματά τους, χωρίς να εξαντλούνται χορτασμένοι από την ερωτική πράξη, και να διατηρούν πάντα φρέσκια την αγάπη και να γεννούν πιο δυνατά τα παιδιά τους».

Τη χρήση μύρου την απαγόρευσε, διότι τη θεωρούσε απώλεια και καταστροφή του λαδιού, όπως απαγόρευσε και τη βαφή του προσώπου ως κολακεία των αισθήσεων.

Σε όλους γενικά που απασχολούνταν επαγγελματικά με τον καλλωπισμό του σώματος απαγόρευσε την είσοδο στην Σπάρτη, διότι με τις κακές τους τέχνες κατέστρεφαν την πραγματική τέχνη.

Τοσαύτη δ' ἦν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους σωφροσύνη τῶν γυναικῶν καὶ τοσοῦτον ἀπεῖχε τῆς ὕστερον περὶ αὐτὰς εὐχερείας, ὡς πρότερον ἄπιστον εἶναι τὸ τῆς μοιχείας παρ' αὐταῖς. καὶ λόγος ἀπομνημονεύεται Γεραδάτα τινὸς Σπαρτιάτου τῶν σφόδρα παλαιῶν, ὃς ἐρωτηθεὶς ὑπὸ ξένου, τί πάσχουσιν οἱ μοιχοὶ παρ' αὐτοῖς –οὐδὲν γὰρ ὁρᾶν περὶ τούτου νενομοθετημένον ὑπὸ Λυκούργου– εἶπεν· οὐδείς, ὦ ξένε, γίνεται μοιχὸς παρ' ἡμῖν. ἐκείνου δὲ ὑπολαβόντος· ἂν οὖν γένηται; ταῦρον ἔφη ὁ Γεραδάτας <ἐκτίνει μέγαν, ὃς ὑπερκύψας τὸ Ταΰγετον ἀπὸ τοῦ Εὐρώτα πίεται. θαυμάσαντος δ' ἐκείνου καὶ φήσαντος πῶς δ' ἂν γένοιτο βοῦς τηλικοῦτος; γελάσας ὁ Γεραδάτας> πῶς γὰρ ἄν ἔφη μοιχὸς ἐν Σπάρτῃ γένοιτο, ἐν ᾗ πλοῦτος μὲν καὶ τρυφὴ καὶ καλλωπισμὸς ἀτιμάζονται, αἰδὼς δὲ καὶ εὐκοσμία καὶ τῶν ἡγουμένων πειθὼ πρεσβεύονται;

Πρὸς δὲ τὸν ἀξιοῦντα δημοκρατίαν ἐν τῇ πόλει καταστήσασθαι ὁ Λυκοῦργος σὺ πρῶτος ἔφη ἐν τῇ οἰκίᾳ σου ποίησον δημοκρατίαν.

Πυνθανομένου δέ τινος διὰ τί μικρὰς οὕτω καὶ

Τόσο μεγάλη ήταν στην εποχή του η σεμνότητα των γυναικών και τόσο πολύ απείχε από την απελευθέρωσή τους στα μεταγενέστερα χρόνια, ώστε στο παρελθόν ήταν αδιανόητη η διάπραξη μοιχείας απ' αυτές[172]. Αναφέρεται μάλιστα η απάντηση κάποιου Σπαρτιάτη Γερατάδα στην πολύ παλιά εποχή, που όταν ρωτήθηκε από κάποιον ξένο ποια ποινή επιβάλλεται στους μοιχούς στη χώρα του –γιατί έβλεπε ότι δεν είχε νομοθετήσει τίποτε για την περίπτωση αυτή ο Λυκούργος– απάντησε: «Δεν υπάρχει, φίλε μου, μοιχός σε μας». Κι όταν εκείνος ξαναρώτησε: «Κι αν λοιπόν υπάρξει;». Τότε ο Γερατάδας του απάντησε: «Πληρώνει την τιμωρία του με έναν μεγάλο ταύρο, που σκύβει από τον Ταΰγετο και πίνει νερό στον Ευρώτα ποταμό». Κι όταν εκείνος απόρησε και είπε «πώς θα μπορούσε να υπαρξει τόσο μεγάλος ταύρος», γελώντας ο Γερατάδας του είπε: «Μα πώς θα υπήρχε μοιχός στη Σπάρτη, στην οποία απαξιώνονται τα πλούτη και η τρυφηλή ζωή και ο καλλωπισμός, ενώ αντίθετα είναι σε μεγάλη εκτίμηση ο σεβασμός, η κόσμια συμπεριφορά και η υπακοή στους άρχοντες;».

Σε κάποιον που πρόβαλε την αξίωση να εγκαθιδρυθεί στη Σπάρτη δημοκρατία, ο Λυκούργος είπε: «Καθιέρωσε πρώτα εσύ δημοκρατία στο σπίτι σου»[173].

Όταν κάποιος ρώτησε να μάθει γιατί νομοθέτησε

εὐτελεῖς ἔταξε τῶν θεῶν τὰς θυσίας, ὅπως ἔφη μηδέποτε τιμῶντες τὸ θεῖον διαλείπωμεν.

Μόνα δὲ ταῦτα τῶν ἀθλημάτων ἐφέντος αὐτοῦ τοὺς πολίτας ἀγωνίζεσθαι, ὅπου ἡ χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται, ἐπύθετό τις τὴν αἰτίαν· ὁ δέ ὅπως εἶπε μηδεὶς αὐτῶν ἐν τῷ πονεῖν ἀπαυδᾶν ἐθίζηται.

Ἐρωτῶντος δέ τινος, διὰ τί πυκνὰ μεταστρατοπεδεύειν κελεύει, ὅπως εἶπε πλείω τοὺς ἐχθροὺς βλάπτωμεν.

Ἄλλου δ' ἐπιζητοῦντος διὰ τί πυργομαχεῖν ἀπεῖπε, ἵν' ἔφη μὴ ὑπὸ γυναικὸς ἢ παιδὸς ἢ τινος παραπλησίου ἀνθρώπου οἱ ἀμείνονες ἀποθνήσκωσιν.

Τοῖς δὲ συμβουλευομένοις τῶν Θηβαίων περὶ τῆς ἱερουργίας καὶ τοῦ πένθους, ἣν ποιοῦνται τῇ Λευκοθέᾳ, συνεβούλευσεν εἰ μὲν θεὸν ἡγοῦνται, μὴ θρηνεῖν· εἰ δ' ἄνθρωπον, μὴ ἱερουργεῖν ὡς θεῷ.

Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιζητοῦντας τῶν πολιτῶν· πῶς ἂν πολεμίων ἔφοδον ἀλεξοίμεθα; ἐὰν πτωχοί ἔφη ἦτε καὶ μὴ μείζων ἅτερος θατέρου ἐρᾷ εἶναι.

τόσο μικρές και φτωχές τις θυσίες προς τους θεούς, απάντησε: «Για να μην έχουμε ποτέ πρόβλημα (έλλειψης ζώων) να τιμούμε τους θεούς».

Κι όταν από τα αγωνίσματα επέτρεψε αυτός για τους συμπολίτες του να αγωνίζονται μόνο σ' εκείνα που δεν έχουν ανάταση του χεριού[174], κάποιος που ρώτησε το λόγο πήρε την απάντηση: «Για να μη συνηθίσει κανείς από αυτούς να υποχωρεί στους κόπους του».

Κι όταν κάποιος ρώτησε γιατί διατάζει να αλλάζουν συνέχεια θέση στρατοπέδου, απάντησε: «Για να βλάπτουμε περισσότερο τους εχθρούς».

Κι όταν ένας άλλος ζητούσε να μάθει γιατί απαγόρευσε (τους Σπαρτιάτες) να πολεμούν εναντίον οχυρωμένων φρουρίων[175], απάντησε: «Για να μη σκοτώνονται οι γενναιότεροι από γυναίκες ή από παιδιά ή από κάποιον παρόμοιό τους άνθρωπο».

Σ' εκείνους τους Θηβαίους που ζητούσαν τη συμβουλή του για τις ιερές τελετές και το πένθος που κρατούν για τη Λευκοθέα[176], απάντησε ότι, αν την πιστεύουν ως θεά, να μη θρηνούν· αν όμως ως άνθρωπο, να μη διοργανώνουν ιερές τελετές, όπως σε θεό.

Σ' εκείνους από τους συμπολίτες του που ρωτούσαν: «Πώς θα μπορούσαμε να αποκρούσουμε επίθεση εχθρών;», απάντησε: «Αν είσθε φτωχοί και δε λέει ο ένας ότι είναι ανώτερος από τον άλλον».

Καὶ πάλιν ἐπιζητούντων περὶ τειχῶν, οὐκ ἔφη πόλιν εἶναι ἀτείχιστον, ἥτις ἀνδράσι καὶ οὐ πλίνθοις ἐστεφάνωται.

Ἐπεμέλοντο δὲ οἱ Σπαρτιᾶται καὶ τῆς κόμης, ἀπομνημονεύοντές τινα Λυκούργου λόγον περὶ τούτου, ὅτι τοὺς μὲν καλοὺς ἡ κόμη εὐπρεπεστέρους ποιεῖ, τοὺς δ' αἰσχροὺς φοβερωτέρους.

Παρήγγειλε δ' ἐν τοῖς πολέμοις τρεψαμένους καὶ νικήσαντας μέχρι τοῦ βεβαιώσασθαι τὸ νίκημα ἐπιδιώκειν, εἶτ' εὐθὺς ἀναχωρεῖν· <οὔτε γενναῖον> οὔτε Ἑλληνικὸν φονεύειν τοὺς παρακεχωρηκότας φάσκων. <εἶναι δ' οὐ μόνον καλὸν τοῦτο καὶ μεγαλόψυχον> ἀλλὰ καὶ χρήσιμον· εἰδότας γὰρ τοὺς μαχομένους πρὸς αὐτοὺς ὅτι φείδονται μὲν τῶν ἐνδιδόντων, ἀναιροῦσι δὲ τοὺς ὑφισταμένους, τοῦ μένειν τὸ φεύγειν ὠφελιμώτερον ἡγήσεσθαι.

Πυνθανομένου δέ τινος, διὰ τί τοὺς τῶν πολεμίων νεκροὺς ἀπηγόρευσε σκυλεύειν, ὅπως ἔφη μὴ

Κι όταν πάλι ρωτούσαν να μάθουν για τα τείχη, απάντησε ότι δε θεωρείται μια πόλη ότι είναι ατείχιστη, αν περιβάλλεται με άνδρες αντί με πλίνθους.

Οι Σπαρτιάτες περιποιούνταν τα μαλλιά τους[177], γιατί η παράδοση είχε διασώσει για το θέμα αυτό κάποια άποψη του Λυκούργου, ότι δηλαδή η περιποίηση των μαλλιών κάνει τους καλούς πιο ευπρεπείς, ενώ τους κακούς (τα μακριά μαλλιά) τους κάνουν πιο άγριους στην όψη.

Είχε θεσπίσει για τους πολέμους να επιμένουν στην καταδίωξη αυτών που έτρεπαν σε φυγή και τους νικούσαν μέχρι να επιβεβαιωθεί η νίκη, κι έπειτα να γυρίζουν πίσω· έλεγε ότι ούτε ήταν γενναίο ούτε σύμφωνο με τα Ελληνικά ήθη να σκοτώνουν ανθρώπους που είχαν υποχωρήσει[178], αλλά (έπρεπε) να τους λυπούνται. Αυτό δεν έδειχνε μόνο ανθρωπιά και μεγαλοψυχία, αλλά ήταν και ωφέλιμο· γιατί, καθώς γνώριζαν εκείνοι που πολεμούσαν εναντίον των Σπαρτιατών ότι λυπούνται αυτούς που υποχωρούν κι ότι φονεύουν όσους αντιστέκονται, θα θεωρούσαν ωφελιμότερο να υποχωρήσουν παρά να παραμείνουν στις θέσεις τους.

Όταν κάποιος ρωτούσε να μάθει γιατί απαγόρευε να σκυλεύουν τους νεκρούς των εχθρών, απάντησε: «Για να μη σκύβουν να παίρνουν τα λάφυρα και πα-

κυπτάζοντες περὶ τὰ σκῦλα τῆς μάχης ἀμελῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν πενίαν ἅμα τῇ τάξει διασῴζωσι.

ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ

Λύσανδρος, Διονυσίου τοῦ τῆς Σικελίας τυράννου πέμψαντος αὐτοῦ ταῖς θυγατράσιν ἱμάτια πολυτελῆ, οὐκ ἔλαβεν εἰπὼν δεδιέναι, μὴ διὰ ταῦτα μᾶλλον αἰσχραὶ φανῶσιν. ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον πρὸς τὸν αὐτὸν τύραννον ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως ἀποσταλεὶς πρεσβευτής, προσπέμψαντος αὐτῷ τοῦ Διονυσίου δύο στολὰς καὶ κελεύσαντος ἣν βούλεται ταύτην ἑλόμενον τῇ θυγατρὶ κομίζειν, αὐτὴν ἐκείνην ἔφη βέλτιον αἱρήσεσθαι· καὶ λαβὼν ἀμφοτέρας ἀπῆλθεν.

Σοφιστὴς δὲ δεινὸς γενόμενος ὁ Λύσανδρος καὶ ἀπάταις τὰ πολλὰ ποικίλλων, τὸ δίκαιον ἐν μόνῳ τῷ λυσιτελεῖ τιθέμενος καὶ τὸ καλὸν ἐν τῷ συμφέροντι, τὸ ἀληθὲς ἔλεγε τοῦ ψεύδους κρεῖττον εἶναι, ἑκατέρου δὲ τῇ χρείᾳ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν τιμὴν ὁρίζεσθαι.

Πρὸς δὲ τοὺς ψέγοντας αὐτὸν ἐπὶ τῷ δι' ἀπάτης τὰ πλεῖστα πράττειν ὡς ἀνάξιον τοῦ Ἡρακλέους καὶ δόλῳ, οὐκ ἄντικρυς κατορθοῦντα, γελῶν ἔλεγεν, ὅπου μὴ ἐφικνεῖται ἡ λεοντῆ, προσραπτέον εἶναι τὴν ἀλωπεκῆν.

ραμελήσουν τη μάχη, αλλά και για να διαφυλάξουν και την πενία τους μαζί με τη θέση τους στην παράταξη».

ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ

Ο Λύσανδρος[179], όταν ο τύραννος της Σικελίας Διονύσιος έστειλε για τις θυγατέρες του πολυτελή ενδύματα[180], δεν τα δέχτηκε λέγοντας ότι «φοβάται μήπως μ' αυτά οι κόρες του του φανούν άσχημες περισσότερο». Αλλά λίγο αργότερα, όταν στάλθηκε πρεσβευτής από την πόλη του προς τον ίδιο τύραννο και ο Διονύσιος του έστειλε δυο στολές αφήνοντάς τον να διαλέξει για τη θυγατέρα του και να πάρει όποια θέλει, «αυτήν εδώ θα διαλέξει για καλύτερη εκείνη» απάντησε· κι αφού πήρε και τις δυο στολές, έφυγε.

Ο Λύσανδρος, που εξελίχτηκε δεινός σοφιστής και μπέρδευε πολλές του πράξεις με απάτες, θεωρώντας δίκαιο μόνο ό,τι τον ωφελούσε και σωστό ό,τι του συνέφερε, έλεγε: «Η αλήθεια είναι ανώτερη από το ψέμα, όμως η αξία και η τιμή του καθενός από τα δυο καθορίζεται ανάλογα με την ανάγκη».

Προς εκείνους που τον κατηγορούσαν ότι κάνει τα πάντα με απάτη και δόλο, ως ανάξιος του γένους του Ηρακλή, και ότι δεν τα πετυχαίνει με καθαρούς τρόπους, έλεγε γελώντας ότι όπου δεν τα καταφέρνει με λεοντή, έπρεπε να ράψει και την αλωπεκή[181].

Ἐπιμεμφομένων δ' ἑτέρων αὐτὸν ἐπὶ ταῖς παραβάσεσι τῶν ὅρκων, οὓς ἐν Μιλήτῳ ἐποιήσατο, ἔλεγε τοὺς μὲν παῖδας τοῖς ἀστραγάλοις δεῖ ἐξαπατᾶν, τοὺς δὲ ἄνδρας τοῖς ὅρκοις.

Νικήσας δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐξ ἐνέδρας περὶ Αἰγὸς ποταμοὺς καὶ λιμῷ πιέσας αὐτοὺς παρεστήσατο τὴν πόλιν καὶ ἔγραφε τοῖς ἐφόροις· ἑαλώκασιν αἱ Ἀθῆναι.

Πρὸς Ἀργείους δὲ περὶ γῆς ὅρων ἀμφισβητοῦντας πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ δικαιότερα λέγειν αὐτῶν φάσκοντας σπασάμενος τὴν μάχαιραν ὁ ταύτης ἔφη κρατῶν βέλτιστα περὶ γῆς ὅρων διαλέγεται.

Τοὺς δὲ Βοιωτοὺς ἐπαμφοτερίζοντας, ὅτε διῄει τὴν χώραν, ὁρῶν προσέπεμψε πυνθανόμενος πότερον ὀρθοῖς τοῖς δόρασιν ἢ κεκλιμένοις διαπορεύηται τὴν χώραν αὐτῶν.

Μεγαρέως δ' ἀνδρὸς ἔν τῳ κοινῷ συλλόγῳ παρρησίᾳ χρησαμένου πρὸς αὐτόν, οἱ λόγοι σου εἶπεν ὦ ξένε, πόλεως δέονται.

Ἐπεὶ δὲ Κορινθίων ἀφεστώτων διερχόμενος παρὰ τὰ τείχη τοὺς Λακεδαιμονίους ἑώρα προσβάλλειν ὀκνοῦντας, καὶ λαγώς τις ὤφθη διαπη-

Κι όταν πάλι κάποιοι άλλοι τον κατηγορούσαν για την καταπάτηση των όρκων που έδωσε στη Μίλητο, έλεγε: «Τα παιδιά πρέπει να τα ξεγελούμε με τα κότσια, ενώ τους άνδρες με τους όρκους».

Αφού νίκησε τους Αθηναίους στους Αιγός ποταμούς[182] με ενέδρα και αφού τους πίεσε με πείνα, κατέλαβε την πόλη και έγραφε έπειτα στους εφόρους: «Έχει κυριευθεί η Αθήνα».

Προς τους Αργείους, που είχαν διαφορές με τους Λακεδαιμόνιους για τα σύνορά τους και έλεγαν ότι τα διεκδικούσαν με δικαιότερα επιχειρήματα από αυτούς, αφού έσυρε από τη θήκη το ξίφος του, είπε: «Εκείνος που κρατά αυτό συζητά άριστα για τα σύνορα της χώρας του».

Βλέποντας τους Βοιωτούς να αμφιταλαντεύονται (να του επιτρέψουν τη διέλευση) όταν περνούσε από τη χώρα τους, έστειλε ανθρώπους του ζητώντας να μάθει αν θα περάσει μέσα από τα εδάφη τους με όρθια ή πλαγιαστά τα δόρατα[183].

Όταν ένας άνδρας από τα Μέγαρα σε κοινή σύσκεψη μίλησε θαρρετά προς αυτόν, του απάντησε: «Τα λόγια σου, φίλε, απαιτούν και πόλη».

Όταν, κάποτε που είχαν αποστατήσει οι Κορίνθιοι, περνούσε από τα τείχη τους και έβλεπε ότι οι Λακεδαιμόνιοι δίσταζαν να επιτεθούν, και είδε και ένα λα-

δῶν τὴν τάφρον, οὐκ αἰσχύνεσθε εἶπεν, ὦ Σπαρτιᾶται, τοιούτους φοβούμενοι πολεμίους, ὧν δι' ἀργίαν οἱ λαγωοὶ τοῖς τείχεσιν ἐγκαθεύδουσιν;

Ἐν δὲ Σαμοθρᾴκῃ χρηστηριαζομένῳ αὐτῷ ὁ ἱερεὺς ἐκέλευσεν εἰπεῖν, ὅ τι ἀνομώτατον ἔργον αὐτῷ ἐν τῷ βίῳ πέπρακται. ἐπηρώτησεν οὖν πότερον σοῦ κελεύοντος ἢ τῶν θεῶν τοῦτο δεῖ ποιεῖν; φαμένου δέ τῶν θεῶν, σὺ τοίνυν ἔφη ἐκποδών μοι μετάστηθι, κἀκείνοις ἐρῶ, ἐὰν πυνθάνωνται.

Πέρσου δ' ἐρωτήσαντος ποίαν μάλιστα ἐπαινεῖ πολιτείαν, ἥτις ἔφη τοῖς ἀνδρείοις καὶ <τοῖς> δειλοῖς τὰ προσήκοντα ἀποδίδωσι.

Πρὸς δὲ τὸν εἰπόντα, ὅτι ἐπαινοίη αὐτὸν καὶ ὑπερασπάζοιτο, δύο βοῦς ἔφη ἔχω ἐν ἀγρῷ· σιγώντων δ' ἀμφοτέρων, ἀκριβῶς ἐπίσταμαι τόν τ' ἀργὸν καὶ τὸν ἐργαζόμενον.

Λοιδορουμένου δέ τινος αὐτῷ, εἶπε λέγε πυκνῶς, ὦ ξενύλλιον, λέγε μηδὲν ἐλλείπων, ἄν σου δύνῃ τὰν ψυχὰν κενῶσαι κακῶν, ὧν ἔοικας πλήρης εἶναι.

Χρόνῳ δ' ὕστερον μετὰ τὴν τελευτὴν ἀντιλογίας

γό να πηδάει την οχυρωματική τάφρο, είπε: «Δεν ντρέπεσθε, Σπαρτιάτες, να φοβόσαστε τέτοιους εχθρούς, που λόγω της απραξίας τους ακόμη και οι λαγοί κοιμούνται ήσυχα μέσα από τα τείχη τους;».

Όταν πήγε στη Σαμοθράκη για χρησμό[184], ο ιερέας του ζήτησε να πει ποια ήταν η πλέον παράνομη πράξη που είχε κάνει στη ζωή του. Ο Λύσανδρος ρώτησε τότε: «Πρέπει να κάνω αυτό, επειδή το ζητάς εσύ ή οι θεοί;». Κι όταν εκείνος απάντησε ότι «το απαιτούν οι θεοί», είπε: «Βγες εσύ έξω από το ναό και, αν με ρωτήσουν οι θεοί, θα το πω σ' εκείνους».

Όταν κάποιος Πέρσης τον ρώτησε ποιο πολίτευμα επαινεί περισσότερο, απάντησε: «Εκείνο που ανταμείβει τους γενναίους και τους δειλούς, όπως αρμόζει στον καθένα»[185].

Σε κάποιον που του είπε ότι τον επαινεί και τον υπερασπίζεται, απάντησε: «Έχω δυο βόδια στο χωράφι μου· κι ενώ και τα δυο δε μιλούν, ξέρω καλά ποιο είναι τεμπέλικο και ποιο είναι εργατικό».

Σε κάποιον που τον κακολογούσε, είπε: «Μίλα συνέχεια παλιόξενε, μίλα χωρίς να παραλείψεις τίποτε, μήπως και μπορέσεις να βγάλεις όλη την κακία από την ψυχή σου, με την οποία φαίνεται ότι είσαι γεμάτος».

Λίγο καιρό μετά το θάνατό του[186], επειδή προέκυψε

συμμαχικῆς γενομένης, Ἀγησίλαος ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ Λυσάνδρου οἰκίαν, ὅπως τὰ περὶ αὐτῆς γράμματα διασκέψηται· ταῦτα γὰρ παρ' αὐτῷ κατέσχεν ὁ Λύσανδρος. εὗρε δὲ καὶ βιβλίον γεγραμμένον τῷ Λυσάνδρῳ περὶ τῆς πολιτείας, ὡς χρὴ τῶν Εὐρυπωντιδῶν καὶ Ἀγιαδῶν τὴν βασιλείαν ἀφελομένους εἰς μέσον θεῖναι καὶ ποιεῖσθαι τὴν αἵρεσιν ἐκ τῶν ἀρίστων, ἵνα μὴ τῶν ἀφ' Ἡρακλέους, ἀλλὰ <τῶν> οἷος Ἡρακλῆς τῇ ἀρετῇ κρινομένων τὸ γέρας ᾖ, ᾗ κἀκεῖνος εἰς θεῶν τιμὰς ἀνήχθη. καὶ τοῦτον τὸν λόγον ὥρμησε μὲν εἰς τοὺς πολίτας ἐξενεγκεῖν καὶ παραδεικνύναι τὸν Λύσανδρον οἷος ὢν πολίτης διαλανθάνοι καὶ ἐπὶ διαβολῇ τῶν Λυσάνδρου φίλων. <Λα>κρατίδην δέ φασι τότε προεστῶτα τῶν ἐφόρων, εὐλαβηθέντα μὴ πείσῃ <τιν'> ἀναγνωσθεὶς ὁ λόγος, ἐπιλαβέσθαι τοῦ Ἀγησιλάου καὶ εἰπεῖν ὡς οὐ δεῖ ἀνορύττειν τὸν Λύσανδρον, ἀλλὰ καὶ τὸν λόγον αὐτῷ συγκατορύττειν, πανούργως καὶ πιθανῶς συντεταγμένον.

Τοὺς δὲ μνηστεύσαντας αὐτοῦ τὰς θυγατέρας, εἶτα μετὰ τὴν τελευτὴν πένητος εὑρεθέντος ἀπει-

σχετικό πρόβλημα στη Σπαρτιατική συμμαχία, ο Αγησίλαος επισκέφτηκε το σπίτι του, για να ψάξει σχετικά κείμενα· γιατί αυτά τα κρατούσε ο Λύσανδρος στο σπίτι του. Βρήκε και ένα βιβλίο γραμμένο από το Λύσανδρο για το πολίτευμα, ότι δηλαδή έπρεπε (οι Λακεδαιμόνιοι) να αφαιρέσουν το δικαίωμα να προέρχονται οι βασιλείς από τους Ευρυπωντίδες και τους Αγιάδες και να απλωθεί σε όλους και να γίνεται η εκλογή του βασιλιά ανάμεσα από τους καλύτερους πολίτες, ώστε να μην εκλέγονται από τη γενια του Ηρακλή, αλλά να επιβραβεύονται εκείνοι που μοιάζουν με τον Ηρακλή στην αρετή, με την οποία και εκείνος εξυψώθηκε (λατρευόμενος) με θεϊκές τιμές. Αυτό το πόνημά του (ο Αγησίλαος) θέλησε να το διαβάσει ενώπιον του λαού και να αποδείξει τι λογής δεν πήραν είδηση ότι ήταν ο Λύσανδρος και να διαβάλει και τους φίλους του Λυσάνδρου. Λένε όμως ότι ο τότε προϊστάμενος των εφόρων (Λα)κρατίδης, από φόβο μήπως ο λόγος γίνει με τη δημόσια ανάγνωσή του πειστικός, συγκράτησε τον Αγησίλαο και του είπε ότι δεν πρέπει να ξεθάψουν το Λύσανδρο, αλλά να θάψουν μαζί του και το βιβλίο, που είχε συνταχθεί με πανουργία και πειστικότητα.

Εκείνους που αρραβωνιάστηκαν τις κόρες του Λυσάνδρου και δεν προχώρησαν σε γάμο, γιατί μετά το θά-

παμένους ἐζημίωσαν οἱ ἔφοροι, ὅτι πλούσιον μὲν νομίζοντες ἐθεράπευον, δίκαιον δὲ καὶ χρηστὸν ἐκ τῆς πενίας ἐπιγνόντες ὑπερεῖδον.

ΝΑΜΕΡΤΗΣ

Ναμέρτης πρεσβευτὴς ἀποσταλείς, μακαρίζοντός τινος αὐτὸν τῶν ἐκεῖθι διότι πολύφιλος εἴη, ἠρώτησεν εἰ δοκίμιον ἔχει τίνι τρόπῳ πειράζεται ὁ πολύφιλος· ἐπιζητοῦντος δὲ θατέρου μαθεῖν, ἀτυχίᾳ εἶπεν.

ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ

Νίκανδρος, εἰπόντος τινὸς ὅτι κακῶς αὐτὸν λέγουσιν Ἀργεῖοι, οὐκοῦν ἔφη δίκην τίνουσι τοὺς ἀγαθοὺς κακῶς λέγοντες.

Πυθομένου δέ τινος διὰ τί κομῶσι καὶ πωγωνοτροφοῦσιν, ὅτι ἔφη πάντων κάλλιστος καὶ ἀδαπανώτατος ἀνδρὶ ὁ ἴδιος κόσμος.

Τῶν Ἀθηναίων δ' εἰπόντος τινός· λίαν ἀντέχεσθε, ὦ Νίκανδρε, τοῦ σχολάζειν, ἀληθίζῃ ἔφη, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ὑμεῖς ὅπως <ὅτι ἂν> τύχῃ σπουδάζωμεν.

νατό του βρέθηκε φτωχός, τους τιμώρησαν οι έφοροι, διότι τον αγαπούσαν όσο θεωρούσαν ότι ήταν πλούσιος, αλλά τον περιφρόνησαν λόγω της φτώχειας του, όταν διαπίστωσαν ότι ήταν δίκαιος και καλός πολίτης.

ΝΑΜΕΡΤΗΣ

Ο Ναμέρτης[187], όταν στάλθηκε πρεσβευτής και κάποιος εκεί τον καλοτύχιζε, διότι είχε πολλούς φίλους, τον ρώτησε αν έχει κάποιο κριτήριο για τον τρόπο που αναγνωρίζεται εκείνος που έχει πολλούς φίλους· κι όταν ο άλλος ζητούσε να το μάθει από αυτόν, του απάντησε: «Με την ατυχία».

ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ

Ο Νίκανδρος[188], όταν κάποιος του είπε ότι τον βρίζουν οι Αργείοι, του απάντησε: «Το πληρώνουν λοιπόν, καθώς βρίζουν τους καλούς».

Όταν κάποιος ρώτησε να μάθει γιατί διατηρούν μακριά μαλλιά και γένια[189], απάντησε ότι ο φυσικός καλλωπισμός είναι ο πιο ωραίος και ο πιο ανέξοδος στον άνδρα.

Όταν κάποιος Αθηναίος του είπε: «Νίκανδρε, πολύ σας αρέσει να είσθε αργόσχολοι», του απάντησε: «Είναι αλήθεια, αλλά όχι για να ασχολούμαστε στην τύχη, όπως κάνετε εσείς».

ΠΑΝΘΟΙΔΑΣ

Πανθοίδας πρεσβεύων εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπιδεικνύντων αὐτῷ τινων τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλόν, εἶπε· νὴ τοὺς θεούς, ὦ ξένοι, καλὴ γυναικωνῖτις.

Ἐν Ἀκαδημείᾳ δὲ τῶν φιλοσόφων διαλεγομένων πολλὰ καὶ σπουδαῖα, ἐπερωτώντων δὲ τὸν Πανθοίδαν μετὰ ταῦτα τί δοκοῦσιν αὐτῷ οἱ λόγοι εἶναι, τί δ' ἄλλο ἔφη ἢ σπουδαῖοι; ὄφελος δ' οὐδέν, μὴ χρωμένων ὑμῶν αὐτοῖς.

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Ο *ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΥ*

Παυσανίας ὁ Κλεομβρότου, Δηλίων δικαιολογουμένων περὶ τῆς νήσου πρὸς Ἀθηναίους καὶ λεγόντων, ὅτι κατὰ τὸν νόμον τὸν παρ' αὐτοῖς οὔθ' αἱ γυναῖκες ἐν τῇ νήσῳ τίκτουσιν οὔθ' οἱ τελευτήσαντες θάπτονται, πῶς <ἂν> οὖν ἔφη αὕτη πατρὶς ὑμῶν εἴη, ἐν ᾗ οὔτε γέγονέ τις ὑμῶν οὔτ' ἔσται;

Τῶν δὲ φυγάδων αὐτὸν προτρεπομένων ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους ἄγειν τὴν στρατιὰν λεγόντων τε ὅτι τοῖς Ὀλυμπίοις ἀνακηρυττομένου αὐτοῦ ἐσύριττον αὐτὸν μόνοι, τί οὖν οἴεσθε ἔφη τοὺς ὅτε εὖ

ΠΑΝΘΟΙΔΑΣ

Ο Πανθοίδας[190], όταν στάλθηκε πρεσβευτής στην Ασία και κάποιος του επιδείκνυε ένα οχυρό τείχος, του είπε: «Μα τους θεούς, φίλοι, είναι ωραίος γυναικωνίτης».

Όταν κάποτε στην Ακαδημία οι φιλόσοφοι συζητούσαν για πολλά και σπουδαία θέματα και ρωτούσαν μετά τον Πανθοίδα πώς του φαίνονταν αυτές οι συζητήσεις, απάντησε: «Τι άλλο από σπουδαίες; Όμως δεν υπάρχει κανένα όφελος, αν εσείς δεν εφαρμόζετε αυτά που λέτε».

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ΤΟΥ ΚΛΕΟΜΒΡΟΤΟΥ

Ο Παυσανίας του Κλεομβρότου[191], όταν οι Δήλιοι υπερασπίζονταν ενώπιον των Αθηναίων τα δίκαια του νησιού και έλεγαν ότι σύμφωνα με τον ισχύοντα σ' αυτούς νόμο ούτε οι γυναίκες γεννούν στο νησί ούτε θάπτονται οι νεκροί εκεί, είπε: «Και πώς θα μπορούσε να ήταν αυτή πατρίδα σας, στην οποία ούτε υπήρξε κάποιος από σας ούτε θα υπάρξει;»[192].

Όταν εξόριστοι (Αθηναίοι) τον προέτρεπαν να οδηγήσει το στρατό του εναντίον των Αθηναίων και του έλεγαν ότι, όταν τον χειροκροτούσαν νικητή στους Ολυμπιακούς αγώνες, μόνοι οι Αθηναίοι τον σφύριζαν (αποδοκιμαστικά), είπε: «Και τι λοιπόν νομίζετε ότι

ἔπασχον συρίττοντας κακῶς παθόντας ποιήσειν;

Πυνθανομένου δέ τινος διὰ τί Τυρταῖον τὸν ποιητὴν ἐποιήσαντο πολίτην, ὅπως ἔφη μηδέποτε ξένος φαίνηται ἡμῶν ἡγεμών.

Πρὸς δὲ τὸν ἀσθενῆ μὲν τῷ σώματι, συμβουλεύοντα δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν διακινδυνεύειν, θέλεις οὖν ἔφη δεῖξαι σεαυτὸν ἐκδύς, οἷος ὢν ἡμῖν μάχεσθαι συμβουλεύεις;

Θαυμαζόντων δέ τινων ἐν τοῖς λαφύροις τῶν βαρβάρων τὴν πολυτέλειαν τῆς ἐσθῆτος, κρεῖσσον ἔφη αὐτοὺς εἶναι πολλοῦ ἀξίους ἢ κεκτῆσθαι πολλοῦ ἄξια.

Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πλαταιαῖς κατὰ Μήδων γενομένην νίκην τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐκέλευσε τὸ προητοιμασμένον Περσικὸν δεῖπνον παραθεῖναι· τούτου δὲ θαυμαστὴν πολυτέλειαν ἔχοντος, νὴ τοὺς θεούς ἔφη, λίχνος ἦν ὁ Πέρσης, ὅτι τοσαῦτα ἔχων ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ἦλθε μᾶζαν.

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Ο ΠΛΕΙΣΤΩΝΑΚΤΟΣ

Παυσανίας ὁ Πλειστώνακτος πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα, διὰ τί τῶν ἀρχαίων νόμων οὐδένα κινεῖν

θα χάνουν, αν κακοποιηθούν εκείνοι που σφύριζαν σε βάρος μου όταν ευτυχούσα;».

Όταν κάποιος ρώτησε γιατί έκαναν πολίτη τους τον ποιητή Τυρταίο[193], απάντησε: «Για να μη θεωρηθεί ποτέ ότι ο αρχηγός μας ήταν ξένος».

Προς έναν καχεκτικό στο σώμα, που συμβούλευε να αναλάβουν πόλεμο εναντίον των εχθρών στη στεριά και τη θάλασσα, είπε: «Θέλεις λοιπόν να βγάλεις τα ρούχα σου και να μας δείξεις με ποια προσόντα μας συμβουλεύεις να πολεμήσουμε;».

Όταν κάποιοι θαύμαζαν ανάμεσα στα λάφυρα την πολυτέλεια των ενδυμάτων των βαρβάρων, είπε: «Καλύτερα να ήταν οι ίδιοι μεγάλης αξίας παρά να έχουν πράγματα μεγάλης αξίας»[194].

Μετά τη νίκη εναντίον των Μήδων στις Πλαταιές[195], διέταξε τους ακολούθους του να του παραθέσουν το δείπνο που είχαν ετοιμάσει (οι Πέρσες) για τον αρχηγό τους· καθώς τα φαγητά είχαν μεγάλη πολυτέλεια, είπε: «Μα τους θεούς, ο Πέρσης (στρατηγός) ήταν πολύ λιχουδιάρης, όταν, διαθέτοντας τέτοια πολυτέλεια, ήρθε να πάρει το δικό μας πλακούντα».

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΕΙΣΤΟΑΝΑΚΤΑ

Ο Παυσανίας του Πλειστοάνακτα[196], σ' εκείνον που ρώτησε γιατί δεν επιτρέπεται στην πόλη τους να

ἔξεστι παρ' αὐτοῖς, ὅτι τοὺς νόμους ἔφη τῶν ἀνδρῶν, οὐ τοὺς ἄνδρας τῶν νόμων κυρίους εἶναι δεῖ.

Ἐπαινοῦντος δ' αὐτοῦ ἐν Τεγέᾳ μετὰ τὴν φυγὴν τοὺς Λακεδαιμονίους, εἶπέ τις· διὰ τί οὖν οὐκ ἔμενες ἐν Σπάρτῃ ἀλλ' ἔφυγες; ὅτι οὐδ' οἱ ἰατροί ἔφη παρὰ τοῖς ὑγιαίνουσιν, ὅπου δὲ οἱ νοσοῦντες, διατρίβειν εἰώθασιν.

Πυνθανομένου δέ τινος αὐτοῦ, πῶς ἂν δυνηθεῖεν τοὺς Θρᾷκας νικῆσαι, εἰ τὸν <μὲν> ἰατρόν εἶπε στρατηγόν, <ἰατρὸν δὲ τὸν στρατηγὸν> καταστήσαιμεν.

Ἰατροῦ δ' ἐπισκεπτομένου αὐτὸν καὶ εἰπόντος οὐδὲν κακὸν ἔχεις, οὐ γὰρ σοὶ ἔφη ἰατρῷ χρῶμαι;

Μεμφομένου δέ τινος αὐτὸν τῶν φίλων, διότι ἰατρόν τινα κακῶς λέγει, πεῖραν οὐκ ἔχων αὐτοῦ οὐδ' ἀδικηθείς τι, ὅτι εἶπεν εἰ ἔλαβον αὐτοῦ πεῖραν, οὐκ ἂν ἔζων.

Ἄλλου δ' ἰατροῦ εἰπόντος αὐτῷ γέρων γέγονας, διότι εἶπεν οὐκ ἐχρησάμην σοὶ ἰατρῷ.

Κράτιστον δ' ἔλεγε τοῦτον ἰατρὸν εἶναι τὸν μὴ κατασήποντα τοὺς ἀρρωστοῦντας ἀλλὰ τάχιστα θάπτοντα.

αλλάξουν κανέναν από τους παλιούς τους νόμους, απάντησε: «Γιατί πρέπει να επιβάλλονται οι νόμοι στους ανθρώπους και όχι οι άνθρωποι στους νόμους».

Όταν αυτός μετά την εξορία του στην Τεγέα επαινούσε τους Λακεδαιμόνιους, του είπε κάποιος: «Γιατί λοιπόν δεν έμεινες στη Σπάρτη αλλά εξορίστηκες;». Κι εκείνος απάντησε: «Διότι και οι γιατροί δε συνηθίζουν να ζουν κοντά στους υγιείς, αλλά πηγαίνουν εκεί που υπάρχουν ασθενείς».

Όταν κάποιος τον ρώτησε να μάθει πώς θα μπορούσαν να νικήσουν τους Θράκες, απάντησε: «Αν επιλέξουμε το γιατρό για στρατηγό και για γιατρό το στρατηγό».

Όταν τον επισκέφθηκε ένας γιατρός και του είπε «δεν έχει τίποτε η υγεία σου», του απάντησε: «Δεν είσαι εσύ ο γιατρός μου;».

Όταν κάποιος φίλος του τον κατηγορούσε ότι μιλά άσχημα για κάποιον γιατρό, ενώ δεν τον γνώριζε και ούτε είχε πάθει κάποια ζημιά (από άστοχη προσφορά υπηρεσιών του), είπε: «Τον κατηγορώ διότι, αν προσέφευγα στις υπηρεσίες του, τώρα δε θα ζούσα».

Κι όταν ένας άλλος γιατρός του είπε: «Γέρασες», εκείνος του απάντησε: «Ναι, διότι δε σε είχα γιατρό μου».

Έλεγε ακόμη ότι ο καλύτερος γιατρός είναι εκείνος που δε σαπίζει τους αρρώστους αλλά τους θάβει αμέσως.

ΠΕΔΑΡΙΤΟΣ

Πεδάριτος, λέγοντός τινος ὅτι πολλοὶ εἴησαν οἱ πολέμιοι, οὐκοῦν ἔφη ἡμεῖς εὐκλεέστεροι ἐσόμεθα· πλείους γὰρ ἀποκτενοῦμεν.

Ἰδὼν δέ τινα τῇ μὲν φύσει μαλακὸν δι' ἐπιείκειαν δ' ἐπαινούμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν, ἔφη· οὔτ' ἄνδρας γυναιξὶν ὁμοίους ὄντας ἐπαινεῖν δεῖ οὔτε γυναῖκας ἀνδράσιν, ἐὰν μὴ τὴν γυναῖκα χρεία τις καταλάβῃ.

Οὐκ ἐγκριθεὶς δ' εἰς τοὺς τριακοσίους, ἥτις ἐν τῇ πόλει πρωτεύουσα τιμὴ τῇ τάξει ἦν, ἱλαρὸς καὶ μειδιῶν ἀπῄει· ἀνακαλεσαμένων δ' αὐτὸν τῶν ἐφόρων καὶ πυνθανομένων διότι γελᾷ, εἶπε· διότι συγχαίρω τῇ πόλει τριακοσίους κρείττονάς μου πολίτας ἐχούσῃ.

ΠΛΕΙΣΤΑΡΧΟΣ

Πλείσταρχος <ὁ> Λεωνίδου πρὸς τὸν ἐπερωτήσαντα, διὰ τίν' αἰτίαν οὐκ ἀπὸ τῶν πρώτων βασιλέων προσαγορεύονται, ὅτι ἔφη ἐκεῖνοι μὲν ἄγαν βασιλεύειν ἔχρῃζον, οἱ δ' ἐκείνων ὕστεροι οὐδαμῶς.

ΠΕΔΑΡΙΤΟΣ

Ο Πεδάριτος[197], όταν κάποιος είπε ότι οι εχθροί ήταν πολλοί, απάντησε: «Επομένως, εμείς θα γίνουμε ενδοξότεροι· γιατί θα σκοτώσουμε περισσότερους».

Όταν είδε κάποιον, που από τη φύση του ήταν μαλθακός, να επαινείται για την πραότητά του από τους συμπολίτες του, είπε: «Δεν πρέπει να επαινεί κανείς ούτε τους άνδρες που μοιάζουν με γυναίκες ούτε τις γυναίκες που μοιάζουν με άνδρες, εκτός κι αν η γυναίκα βρεθεί σε κάποια ανάγκη».

Όταν δεν εγκρίθηκε να συμπεριληφθεί στους τριακοσίους, που ήταν στην πόλη η μεγαλύτερη τιμή στην αξιοσύνη, απομακρύνθηκε χαρούμενος και γελώντας· κι όταν τον κάλεσαν πίσω οι έφοροι και τον ρωτούσαν να μάθουν γιατί γελούσε, απάντησε: «Διότι χαίρομαι μαζί με την πόλη μας, που έχει τριακόσιους πολίτες ανώτερους από μένα».

ΠΛΕΙΣΤΑΡΧΟΣ

Ο Πλείσταρχος[198] του Λεωνίδα, σ' εκείνον που ρώτησε για ποιο λόγο δεν παίρνουν (οι βασιλείς) το όνομά τους από τον πρώτο της γενιάς τους, απάντησε: «Διότι εκείνοι προτιμούσαν να βασιλεύουν, ενώ οι απόγονοί τους καθόλου (δεν ενδιαφέρθηκαν για το πρώτο)».

Συνηγόρου δέ τινος γελοῖα λέγοντος, οὐ φυλάξῃ, ὦ ξένε, ἔφη, συνεχῶς γελοιάζων, ὅπως μὴ γελοῖος γένῃ, ὥσπερ καὶ οἱ συνεχῶς παλαίοντες παλαισταί;

Πρὸς δὲ τὸν ἀηδόνα μιμούμενον ἥδιον ἔφη, ὦ ξένε, αὐτῆς ἤκουσα τῆς ἀηδόνος.

Λέγοντος δέ τινος, ὅτι κακολόγος τις αὐτὸν ἐπῄνει θαυμάζω ἔφη εἰ μή τις αὐτῷ εἶπεν ὅτι ἀπέθανον· ζῶντα γὰρ ἐκεῖνος οὐδένα καλῶς λέξαι δύναται.

ΠΛΕΙΣΤΩΝΑΞ

Πλειστῶναξ ὁ Παυσανίου, Ἀττικοῦ τινος ῥήτορος τοὺς Λακεδαιμονίους ἀμαθεῖς ἀποκαλοῦντος, ὀρθῶς ἔφη λέγεις· μόνοι γὰρ Ἑλλήνων ἡμεῖς οὐδὲν κακὸν μεμαθήκαμεν παρ' ὑμῶν.

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ

Πολύδωρος ὁ Ἀλκαμένους, ἀπειλοῦντός τινος τοῖς ἐχθροῖς συχνά, οὐ συνίῃς ἔφη τῆς τιμωρίας τὸ πλεῖστον καταναλίσκων μέρος;

Επειδή ένας συνομιλητής του έλεγε πολλά αστεία, του είπε: «Δε φοβάσαι, φίλε μου, καθώς λες συνέχεια γελοία πράγματα, μήπως γίνεις και συ γελοίος, όπως κι αυτοί που παλεύουν συνέχεια γίνονται παλεστές;».

Σε κάποιον που μιμούνταν το κελάηδημα αηδονιού, είπε: «Πολύ πιο ευχάριστα, φίλε μου, έχω ακούσει το ίδιο το αηδόνι».

Όταν κάποιος του είπε ότι ένας (πασίγνωστος) υβρεολόγος τον επαινούσε, απάντησε: «Αναρωτιέμαι μήπως κάποιος του είπε ότι πέθανα· γιατί, εκείνος αδυνατεί να μιλήσει όμορφα για ζωντανό άνθρωπο».

ΠΛΕΙΣΤΟΑΝΑΚΤΑΣ

Ο Πλειστοάνακτας[199] του Παυσανία, όταν κάποιος Αθηναίος ρήτορας αποκαλούσε τους Λακεδαιμόνιους αμαθείς, είπε: «Σωστά μιλάς· μόνοι εμείς από όλους τους Έλληνες δεν έχουμε μάθει από σας κανένα κακό».

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ

Ο Πολύδωρος[200] του Αλκαμένη, όταν κάποιος συχνά εκτόξευε απειλές προς τους εχθρούς, του είπε: «Δεν καταλαβαίνεις ότι εξαντλείς (έτσι) το μεγαλύτερο μέρος της μανίας σου;».

Ἐξάγοντος δ' αὐτοῦ τὸ στράτευμα ἐπὶ Μεσσήνην, ἤρετό τις εἰ τοῖς ἀδελφοῖς μάχεσθαι μέλλει, οὐκ ἔφη, ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκλήρωτον τῆς χώρας βαδίζειν.

Ἀργείων δὲ πάλιν μετὰ τὴν τῶν τριακοσίων μάχην ἐκ παρατάξεως πανδημεὶ κρατηθέντων, τὸν Πολύδωρον οἱ σύμμαχοι παρεκελεύοντο μὴ παριέναι τὸν καιρόν, ἀλλ' ἐπελθόντα τῷ τείχει τῶν πολεμίων τὴν πόλιν αἱρεῖν· ῥᾷστον γὰρ ἔσεσθαι, τῶν μὲν ἀνδρῶν ἀπολωλότων, τῶν γυναικῶν δ' ἀπολελειμμένων· ἔφη οὖν πρὸς αὐτούς· τὸ μὲν ἐκ τοῦ ἴσου μαχόμενον νικᾶν τοὺς ἐναντιουμένους ἐστί μοι καλόν, τὸ δ' ὑπὲρ τῶν ὅρων τῆς χώρας μεμαχημένον τὴν πόλιν ἐπιθυμεῖν λαβεῖν οὐ δίκαιον τίθεμαι. εἶναι· ἦλθον γὰρ χώραν ἀπολαβεῖν οὐ καταλαβέσθαι πόλιν.

Ἐρωτηθεὶς δὲ διὰ τί Σπαρτιᾶται κατὰ πόλεμον κινδυνεύουσιν ἀνδρείως, ὅτι ἔφη αἰδεῖσθαι τοὺς ἡγεμόνας ἔμαθον, οὐ φοβεῖσθαι.

ΠΟΛΥΚΡΑΤΙΔΑΣ

Πολυκρατίδας πρεσβεύων πρὸς τοὺς βασιλέως στρατηγοὺς μεθ' ἑτέρων, ἐρομένων αὐτὸν πότερον

Όταν κάποτε με το στράτευμά του κατευθυνόταν εναντίον της Μεσσήνης, τον ρώτησε κάποιος αν σκοπεύει να πολεμήσει εναντίον αδελφών. «Όχι», απάντησε, «αλλά βαδίζω στην περιοχή της χώρας του που δε διανεμήθηκε ακόμη σε κληροτεμάχια».

Όταν οι Αργείοι, μετά τη μάχη των τριακοσίων, νικήθηκαν πάλι κατά κράτος σε κατά παράταξη σύγκρουση, οι σύμμαχοι προέτρεπαν τον Πολύδωρο να μην αφήσει την ευκαιρία, αλλά να επιτεθεί στα τείχη των εχθρών και να κυριεύσει την πόλη· γιατί, θα του ήταν πολύ εύκολη η άλωση, αφού οι άνδρες είχαν σκοτωθεί και είχαν απομείνει μόνο γυναίκες· Εκείνος όμως είπε σ' αυτούς: «Θεωρώ ένδοξο να νικώ τους αντιπάλους μου πολεμώντας από ίση αφετηρία· το να επιχειρήσω όμως να καταλάβω την πόλη, ενώ έχω πολεμήσει για τα σύνορα της χώρας, δεν το θεωρώ ότι είναι έντιμο· γιατί ήλθα να κατακτήσω την ύπαιθρο και όχι την πόλη».

Όταν ρωτήθηκε γιατί οι Σπαρτιάτες μάχονται γενναία στον πόλεμο, απάντησε: «Διότι έμαθαν να σέβονται και όχι να φοβούνται τους αρχηγούς τους».

ΠΟΛΥΚΡΑΤΙΔΑΣ

Ο Πολυκρατίδας, όταν κάποτε μαζί με άλλους πήγε ως πρεσβευτής στους στρατηγούς του (Πέρση)

ἰδίᾳ πάρεισιν ἢ δημοσίᾳ ἐπέμφθησαν, αἴκα τύχωμεν, δημοσίᾳ εἶπεν, εἰ δὲ μή, ἰδίᾳ.

ΦΟΙΒΙΔΑΣ

Φοιβίδας, πρὸ τοῦ κινδύνου τοῦ Λευκτρικοῦ λεγόντων τινῶν δείξειν τὴν ἡμέραν ταύτην τὸν ἀγαθόν, πολλοῦ τὴν ἡμέραν ἔφησεν ἀξίαν εἶναι, δυναμένην τὸν ἀγαθὸν δεῖξαι.

ΣΟΟΣ

Σόον λέγεται ἐν χωρίῳ χαλεπῷ καὶ ἀνύδρῳ πολιορκούμενον ὑπὸ Κλειτορίων ὁμολογῆσαι τὴν δορίκτητον αὐτοῖς <ἂν> ἀφεῖναι γῆν, εἰ πίοιεν <οἱ> μετ' αὐτοῦ πάντες ἀπὸ τῆς πλησίον πηγῆς· ἐφρούρουν δ' αὐτὴν οἱ πολέμιοι. γενομένων δὲ τῶν ὅρκων, συναγαγόντα τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ διδόναι τῷ μὴ πιόντι τὴν βασιλείαν· οὐδενὸς δὲ καρτερήσαντος ἀλλὰ πάντων πιόντων, αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι καταβάντα καὶ περιρρανάμενον, ἔτι τῶν πολεμίων παρόντων, ἀπελθεῖν καὶ τὴν χώραν κατασχεῖν ὡς μὴ πιόντα.

βασιλιά, στην ερώτηση αυτών αν έχουν πάει με δική τους πρωτοβουλία ή με δημόσια απόφαση, απάντησε: «Αν πετύχουμε στην αποστολή μας, ήλθαμε με δημόσια απόφαση· αλλιώς, ήλθαμε με δική μας πρωτοβουλία».

ΦΟΙΒΙΔΑΣ

Ο Φοιβίδας[201], όταν κάποιοι έλεγαν πριν από τη μάχη στα Λεύκτρα ότι εκείνη η ημέρα θα αναδείξει τον γενναίο, είπε: «Πολύ αξίζει αυτή η ημέρα, αφού μπορεί να αναδείξει το γενναίο μαχητή».

ΣΟΟΣ

Λέγεται ότι ο Σόος[202], πολιορκούμενος σε μια δύσβατη και άνυδρη περιοχή από τους Κλειτόριους, συμφώνησε μαζί τους να αφήσει τα μέρη που κατέλαβε με τα όπλα, αν όλοι οι στρατιώτες του έπιναν νερό από την κοντινή πηγή· αυτή τη φρουρούσαν οι εχθροί. Κι αφού δόθηκαν οι όρκοι, αφού συγκέντρωσε τους στρατιώτες του, είπε σ' αυτούς ότι παραχωρεί τη βασιλεία σε όποιον δε θα πιει νερό· κι επειδή δε συγκρατήθηκε κανένας αλλά όλοι έτρεξαν να πιουν, αφού ο ίδιος κατέβηκε τελευταίος και ραντίστηκε, ενώ οι εχθροί ήταν ακόμη εκεί, έφυγε και κατέλαβε τη χώρα, γιατί αυτός δεν ήπιε νερό.

ΤΗΛΕΚΛΟΣ

Τήλεκλος πρὸς τὸν εἰπόντα, ὅτι ὁ πατὴρ λέγει κακῶς αὐτόν, εἰ μὴ αὐτῷ ἔφη λεκτὸν ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγεν.

Εἰπόντος δὲ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅτι οὐχ ὁμοίως αὐτῷ προσφέρονται οἱ πολῖται ὡς ἐκείνῳ ὄντι ἐκ τῶν αὐτῶν, ἀγνωμονέστερον δέ, εἶπε· σὺ γὰρ οὐκ οἶδας ἀδικεῖσθαι, ἐγὼ δέ.

Ἐρωτηθεὶς δὲ διὰ τί ἔθος παρ' αὐτοῖς ἐστι τοὺς νεωτέρους τοῖς πρεσβυτέροις ἐξανίστασθαι, ὅπως ἔφη περὶ τοὺς μὴ προσήκοντας οὕτως ἔχοντες τιμῆς μᾶλλον τιμῶσι τοὺς γονέας.

Πυθομένου δέ τινος πόσην κέκτηται οὐσίαν, ἔφη· οὐ πλείω τῆς ἱκανῆς.

ΧΑΡΙΛΛΟΣ

Χάριλλος ἐρωτηθεὶς διὰ τί τοὺς νόμους ὁ Λυκοῦργος οὕτως ὀλίγους ἔθηκεν, ὅτι ἔφη τοῖς ὀλίγα λέγουσιν ὀλίγων καὶ νόμων ἐστὶ χρεία.

Πυνθανομένου δέ τινος διὰ τί τὰς μὲν κόρας ἀκαλύπτους, τὰς δὲ γυναῖκας ἐγκεκαλυμμένας εἰς τοὐμφανὲς ἄγουσιν, ὅτι ἔφη τὰς μὲν κόρας ἄνδρας εὑρεῖν δεῖ, τὰς δὲ γυναῖκας σῴζειν τοὺς ἔχοντας.

ΤΗΛΕΚΛΟΣ

Ο Τήλεκλος[203], σ' εκείνον που του είπε ότι ο πατέρας του μιλάει άσχημα σε βάρος του, απάντησε: «Αν δεν άξιζε να μιλάει έτσι, δε θα το έκανε».

Όταν ο αδελφός του είπε ότι οι συμπολίτες του δεν συμπεριφέρονται κατά τον ίδιο τρόπο απέναντί του, ενώ έχουν τους ίδιους γονείς, αλλά πιο αχάριστα, είπε: «Εσύ δε γνωρίζεις να αδικείσαι, όπως εγώ».

Όταν ρωτήθηκε γιατί υπάρχει η συνήθεια σ' αυτούς να σηκώνονται οι νέοι, όταν περνούν μπροστά τους οι μεγαλύτεροι, είπε: «Για να τιμούν περισσότερο τους γονείς τους, αφού συμπεριφέρονται έτσι απέναντι και στους μη συγγενείς».

Όταν κάποιος ρώτησε πόση περιουσία έχει, απάντησε: «Όχι περισσότερη της κανονικής».

ΧΑΡΙΛΛΟΣ

Όταν ο Χάριλλος[204] ρωτήθηκε γιατί ο Λυκούργος θέσπισε τόσο λίγους νόμους, απάντησε : «Διότι για όσους λένε λίγα, λίγοι πρέπει να είναι και οι νόμοι».

Όταν κάποιος ρώτησε γιατί επιτρέπουν να κυκλοφορούν οι κοπέλες ακάλυπτες ενώ οι παντρεμένες με κάλυμμα στο κεφάλι, απάντησε: «Διότι οι κοπέλες πρέπει να βρουν άνδρες, ενώ οι παντρεμένες πρέπει να κρατήσουν τους άνδρες τους».

Τῶν δὲ εἱλώτων τινὸς θρασύτερον αὐτῷ προσφερομένου, εἰ μὴ ὠργιζόμην εἶπε, κατέκτανον ἄν σε.

Ἐρωτήσαντος δέ τινος αὐτὸν τίνα νομίζει πολιτείαν ἀρίστην, ἔφη ἐν ᾗ ἂν περὶ ἀρετῆς πλεῖστοι πολιτευόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἄνευ στάσεως ἀγωνίζεσθαι θέλωσι.

Πυνθανομένου δέ τινος διὰ τί πάντα τὰ τῶν θεῶν ξόανα μεθ' ὅπλων ἵδρυται παρ' αὐτοῖς, ὅπως ἔφη μήτε τὰ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὀνείδη λεγόμενα διὰ τὴν δειλίαν ἐπὶ τοὺς θεοὺς ἀναφέρωμεν, μήτε οἱ νέοι τοῖς θεοῖς ἀνόπλοι<ς> εὔχωνται.

Πρὸς δὲ τὸν πυθόμενον διὰ τί κομῶσιν εἶπεν ὅτι τῶν κόσμων ὁ φυσικὸς καὶ ἀδάπανος οὗτός ἐστι.

Όταν ένας από τους είλωτες συμπεριφέρθηκε απέναντί του άσχημα, του είπε: «Αν δεν ήμουν οργισμένος, θα σε σκότωνα».

Όταν κάποιος τον ρώτησε ποιο πολίτευμα θεωρεί άριστο, απάντησε: «Εκείνο το πολίτευμα που οι περισσότεροι, ζώντας μεταξύ τους ενάρετα, θα θελήσουν να παλεύουν χωρίς κοινωνικές αναστατώσεις».

Όταν κάποιος ρώτησε να μάθει γιατί όλα τα αγάλματα των θεών σ' αυτούς φέρουν και όπλα, απάντησε: «Για να μην αποδίδουμε στους θεούς τα αίσχη εναντίον των ανθρώπων λόγω δειλίας, και για να μην προσεύχονται οι νέοι άοπλοι στους θεούς».

Σ' εκείνον που ρώτησε γιατί οι Σπαρτιάτες διατηρούν μακριά τα μαλλιά τους[205], απάντησε: «Αυτός είναι ο φυσικός και ανέξοδος καλλωπισμός μας».

ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΑΣΗΜΩΝ ΛΑΚΩΝΩΝ

Σαμίων πρεσβευταῖς μακρολογοῦσιν ἔφασαν οἱ Σπαρτιᾶται· τὰ μὲν πρῶτα ἐπιλελάθαμες, τὰ δὲ ὕστερα οὐ συνήκαμες διὰ τὸ τὰ πρῶτα ἐπιλελᾶσθαι.

Ῥήτορος μακρὸν κατατείναντος λόγον καὶ τὰς ἀποκρίσεις αἰτοῦντος, ἵνα τοῖς πολίταις ἀπαγγείλῃ, ἀπάγγελλε τοίνυν ἔφασαν ὅτι μόλις μὲν σὺ ἐπαύσω λέγων, μόλις δὲ ἡμεῖς ἀκούοντες.

Πρὸς Θηβαίους περί τινων ἀντιλέγοντας ἢ φρονεῖν εἶπον δεῖ ἔλασσον ἢ δύνασθαι μεῖζον.

Λάκων ἐρωτηθεὶς, δι' ἣν αἰτίαν τὰς τοῦ πώγωνος τρίχας ἐπὶ πολὺ κομᾷ, εἶπεν· ἵνα βλέπων τὰς πολιὰς μηδὲν ἀνάξιον αὐτῶν πράττω.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΑΣΗΜΩΝ ΛΑΚΩΝΩΝ

Σε κάποιους Σάμιους πρεσβευτές που μακρολογούσαν (στην έκθεση των απόψεών τους) οι Σπαρτιάτες είπαν: «Τα πρώτα τα έχουμε ξεχάσει και τα τελευταία δεν τα καταλάβαμε, γιατί είχαμε ξεχάσει τα πρώτα».

Όταν ένας ρήτορας μακρολόγησε πολύ[206] και ζητούσε τις απαντήσεις για να τις μεταφέρει στους συμπολίτες του, απάντησαν: «Πες τους ότι εσύ με δυσκολία σταμάτησες να μιλάς και ότι εμείς με δυσκολία σε ακούγαμε».

Σε κάποιους Θηβαίους που έφερναν ζωηρές αντιρρήσεις για κάποιο θέμα, είπαν: «Πρέπει ή να χαμηλώσετε τους τόνους ή να έχετε ισχυρότερη πολεμική δύναμη».

Ένας Λάκωνας που ρωτήθηκε για ποιο λόγο τρέφει μεγάλα γένια, εκείνος απάντησε: «Για να βλέπω τις άσπρες τρίχες και να μην κάνω τίποτε ανάξιο του χρώματός τους»[207].

Ἄλλος πυθομένου τινός διὰ τί ἐγχειριδίοις βραχέσι χρῆσθε; ἵνα πλησίον εἶπε τοῖς πολεμίοις εἰς χεῖρας ἴκωμες.

Ἐπαινοῦντός τινος τοὺς < Ἀργείους ὡς> ἀρίστους μαχητάς, Λάκων εἶπεν· ἐν Τροίᾳ.

Ἕτερος ἀκούσας δειπνήσαντάς τινας βιάζεσθαι πίνειν μὴ καὶ ἐσθίειν εἶπε βιάζονται;

Πινδάρου δὲ γράψαντος Ἑλλάδος ἔρεισμα Ἀθῆναι Λάκων ἔφη καταπεσεῖν ἂν τὴν Ἑλλάδα ὀχουμένην ἐρείσματι τοιούτῳ.

Ἐπεὶ δ' ἰδών τις ἐν πίνακι γραπτῷ Λάκωνας ὑπ' Ἀθηναίων σφαττομένους ἔλεγεν ἀνδρεῖοί γ' Ἀθηναῖοι, Λάκων ὑποτυχὼν ἐν τῷ πίνακι εἶπε.

Πρὸς δέ τινα προσιέμενον τὰς ἐκ διαβολῆς βλασφημίας Λάκων εἶπε· παῦσαι κατ' ἐμοῦ τὰ ὦτα χορηγῶν.

Πρὸς δὲ τὸν κολαζόμενον καὶ λέγοντα ἄκων ἥμαρτον εἶπέ τις· ἄκων τοίνυν καὶ κολάζου.

Ἰδών τις ἐν ἀποχωρήσει θακεύοντας ἐπὶ δί-

Ένας άλλος, όταν κάποιος ρώτησε: «Γιατί έχετε μικρά τα ξίφη σας;» απάντησε: «Για να πολεμάμε με τους εχθρούς από κοντά».

Όταν κάποιος κάποτε επαινούσε τους Αργείους ως άριστους πολεμιστές, ο Λάκωνας απάντησε: «Στην Τροία»[208].

Ένας άλλος, όταν άκουσε ότι κάποιοι δείπνησαν και υποχρεώνονταν να το ρίξουν στο κρασί, είπε: «Μήπως υποχρεώνονται και να φάνε;».

Επειδή ο Πίνδαρος έγραψε: «Στήριγμα της Ελλάδας είναι η Αθήνα»[209], ένας Λάκωνας παρατήρησε: «Αν η Ελλάδα ακουμπούσε σε τέτοιο στήριγμα, θα είχε γκρεμισθεί».

Όταν κάποιος είδε σε ένα ζωγραφικό πίνακα να σφάζονται Σπαρτιάτες από Αθηναίους και έλεγε ότι είναι ανδρείοι οι Αθηναίοι, ένας Λάκωνας που έτυχε να παραβρίσκεται εκεί είπε: «Στον πίνακα».

Σε κάποιον που υιοθετούσε τις βλάσφημες συκοφαντίες (εναντίον του κάποιου Λάκωνα), εκείνος του είπε: «Σταμάτα να προσφέρεις τα αφτιά σου σε βάρος μου».

Σε κάποιον που τιμωρούνταν και συνάμα έλεγε «άθελά μου έσφαλα», κάποιος του είπε: «Επομένως άθελά σου δέξου και την τιμωρία».

Όταν κάποιος είδε να κάθονται κάποιοι πάνω σε

φρων ἀνθρώπους μὴ γένοιτο εἶπεν ἐνταῦθα καθίσαι, ὅθεν οὐκ ἔστιν <ὑπ>εξαναστῆναι πρεσβυτέρῳ.

Χίων ποτὲ κατ᾽ ἐπιδημίαν ἀπὸ δείπνου ἐμεσάντων ἐν τῷ ἐφορείῳ καὶ χεσάντων ἐπὶ τῶν δίφρων, ἔνθα οἱ ἔφοροι ἐκάθηντο, τὸ μὲν πρῶτον ἰσχυρῶς ἀνεζήτουν τοὺς ποιήσαντας μὴ πολῖται τυγχάνουσιν· ὡς δ᾽ ᾔσθοντο ὅτι Χῖοι ἦσαν, ἐκήρυξαν <ὅτι> τοῖς Χίοις ἐφιᾶσιν ἀσελγαίνειν.

Ἐπεὶ δέ τις τῶν ἀμυγδαλῶν τὰς σκληρὰς ἑώρα διπλασίου πωλουμένας, μὴ σπάνιοι ἔφη οἱ λίθοι;

Τίλας τις ἀηδόνα καὶ βραχεῖαν πάνυ σάρκα εὑρὼν εἶπε· φωνὰ τύ τίς ἐσσι καὶ οὐδὲν ἄλλο.

Ἰδών τις τῶν Λακώνων Διογένη τὸν κύνα περιλαμβάνοντα ἀνδριάντα χάλκεον, ψύχους ὄντος σφοδροῦ, ἐπύθετο εἰ ῥιγοῖ· ἀρνησαμένου δέ, τί οὖν ἔφη μέγα ποιεῖς;

Ὀνειδισθείς τις τῶν Μεταποντίων εἰς δειλίαν ὑπὸ Λάκωνος, ἀλλὰ μήν ἔφη οὐκ ὀλίγα τῆς ἀλ-

λεκάνες για την προσωπική τους ανάγκη, είπε: «Μακάρι να μη μου τύχει να καθήσω εκεί, από όπου δεν μπορώ να σηκωθώ όταν περνάει μεγαλύτερός μου».

Όταν κάποιοι Χίοι κάποτε επισκέφτηκαν τη Σπάρτη και μετά από φαγοπότι έκαναν εμετό στο χώρο των συσκέψεων των εφόρων και αποπάτησαν πάνω στα καθίσματα που κάθονται οι έφοροι, στην αρχή (οι Σπαρτιάτες) έψαχναν να βρουν μήπως οι δράστες που ασχημόνησαν ήταν συμπολίτες τους· όταν διαπίστωσαν ότι ήταν Χίοι, ανακοίνωσαν με κήρυκα ότι επιτρέπουν στους Χίους να ασχημονούν.

Όταν κάποιος είδε να πουλούν αμύγδαλα σε διπλάσια τιμή από τα ξερά, είπε: «Χάθηκαν οι πέτρες;».

Όταν κάποιος ξεπουπούλισε ένα αηδόνι και είδε το πολύ λίγο κρέας του, είπε: «Εσύ ήσουν μόνο φωνή και τίποτε άλλο».

Όταν κάποιος Λάκωνας είδε το Διογένη[210] τον κυνικό να αγκαλιάζει με τα δυο του χέρια ένα χάλκινο ανδριάντα, ενώ το κρύο ήταν τσουχτερό, τον ρώτησε αν κρυώνει· κι όταν εκείνος απάντησε αρνητικά, του είπε ο άλλος: «Λοιπόν, τι το σπουδαίο κάνεις;».

Όταν κάποιος από το Μεταπόντιο[211] κατηγορήθηκε από έναν Σπαρτιάτη για δειλία, απάντησε: «Όμως, δεν κατέχουμε και λίγα μέρη ξένα». Τότε ο

λοτρίας ἔχομεν· ὁ δέ οὐ μόνον ἄρα ἔφη δειλοὶ ἀλλὰ καὶ ἄδικοί ἐστε.

Κατ' ἐπιδημίαν τις ἐν Σπάρτῃ κρηπιδούμενος ὀρθὸς ἐπὶ θατέρου σκέλους εἶπε πρὸς Λάκωνα· οὐκ ἂν οἶμαί σε, ὦ Λάκων, τοσοῦτον χρόνον ἐπὶ τοῦ ποδὸς ὅσον ἐγὼ στῆναι. καὶ ὃς ὑπολαβών οὐ γάρ ἔφη· τῶν μέντοι χηνῶν οὐκ ἔστιν ὅστις οὔ.

Μεγαλυνομένου τινὸς ἐπὶ τῇ ῥητορικῇ τέχνῃ, εἶπέ τις Λάκων· ἀλλὰ νὴ τὼ σιὼ τέχνη ἄνευ τοῦ ἀληθείας ἧφθαι οὔτε ἐστὶν οὔτε μήποτε γένηται.

Ἀργείου ποτὲ εἰπόντος πολλοὶ τάφοι παρ' ἡμῖν εἰσὶ Σπαρτιατῶν, Λάκων εἶπεν· ἀλλὰ μὴν παρ' ἡμῖν Ἀργείων οὐδὲ εἷς, ὡς αὐτῶν μὲν πολλάκις Ἄργους ἐπιβεβηκότων Ἀργείων δὲ τῆς Σπάρτης οὐδέποτε.

Λάκων αἰχμαλωτισθεὶς καὶ πιπρασκόμενος, τοῦ κήρυκος λέγοντος Λάκωνα πωλῶ, ἐπεστόμισεν εἰπών· αἰχμάλωτον κήρυσσε.

Τῶν παρὰ Λυσιμάχῳ στρατευομένων ἐρωτηθείς τις ὑπ' αὐτοῦ, μήτι τῶν εἱλώτων ἐστί, σὺ

Σπαρτιάτης του είπε: «Επομένως, δεν είσθε μόνο δειλοί αλλά και άδικοι».

Ένας που επισκέφτηκε τη Σπάρτη και επί πολλή ώρα έμενε όρθιος στηριζόμενος στο ένα του πόδι, είπε σε έναν Σπαρτιάτη: «Δεν πιστεύω, Λάκωνα, να μπορείς να σταθείς τόση ώρα στο ένα σου πόδι όση εγώ». Κι εκείνος απάντησε: «Εγώ όχι· μπορούν όμως όλες οι χήνες»[212].

Όταν κάποιος περηφανευόταν πολύ για τη ρητορική του τέχνη, ένας Λάκωνας του είπε: «Μα τους δυο θεούς μας, τέχνη που δεν υπηρετεί την αλήθεια ούτε υπάρχει και μακάρι να μην υπάρξει ποτέ»[213].

Όταν κάποτε ένας Αργείος είπε: «Υπάρχουν πολλοί τάφοι Σπαρτιατών στη χώρα μας», ο Λάκωνας απάντησε: «Αντίθετα, σε μας δεν υπάρχει ούτε ένας τάφος Αργείου», καθώς αυτοί πολλές φορές είχαν εισβάλει στο Άργος, ενώ εκείνοι δεν είχαν εισβάλει στη Σπάρτη ποτέ.

Όταν ένας Λάκωνας είχε πιασθεί αιχμάλωτος σε πόλεμο και τον πουλούσαν, την ώρα που ο κήρυκας διαλαλούσε «πουλώ Λάκωνα», εκείνος του έκλεισε το στόμα λέγοντάς του: «Λέγε ότι πουλάς αιχμάλωτο».

Όταν ρωτήθηκε ένας από τους στρατιώτες που είχαν επιστρατευθεί ως μισθοφόροι στη στρατιά του Λυ-

δ' οἴει ἔφη ἐπὶ τὸ παρὰ σοῦ τετρώβολον Λάκωνα ἥξειν;

Ὅτε Θηβαῖοι νικήσαντες τοὺς Λάκωνας ἐν Λεύκτροις πρὸς αὐτὸν παρῆσαν τὸν Εὐρώταν, καί τις μεγαλαυχῶν εἶπε ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ Λάκωνες; Σπαρτιάτης ληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν οὐ πάρεισιν ἔφη· οὐ γὰρ ἂν ὑμεῖς δεῦρο ἤλθετε.

Ἀθηναίων ἀξιούντων, ὅτε παρέδωκαν τὸ ἄστυ, Σάμον αὐτοῖς μόνην ἐᾶσαι, εἶπον ὅταν αὐτῶν ἦτε, τότε καὶ ἄλλους ἔχειν ζητεῖτε· ἀφ' οὗ καὶ ἡ παροιμία· ὃς αὐτὸς αὐτὸν οὐκ ἔχει, Σάμον θέλει.

Πόλιν τινὰ κατὰ κράτος ἑλόντων Λακεδαιμονίων, οἱ ἔφοροι εἶπον· οἴχεται τὸ πάλαισμα τῶν νέων· οὐκέτι ἕξουσιν ἀνταγωνιστὰς οἱ νέοι.

Ἄλλην πόλιν ὑπισχνουμένου τοῦ βασιλέως αὐτῶν τέλεον ἀφανιεῖν ἣν συμβεβήκει πράγματα πολλάκις παρεσχῆσθαι τοῖς Λάκωσιν, οὐκ ἐπέτρεψαν, φάμενοι· μηδαμῶς ἀφανίσῃς μηδ' ἀνέλῃς τὴν ἀκόνην τῶν νέων.

σίμαχου[214] αν είναι είλωτας, του απάντησε εκείνος: «Πιστεύεις εσύ ότι για τους τέσσερις οβολούς σου θα ερχόταν να υπηρετήσει στο στρατό σου Λάκωνας;»[215].

Όταν οι Θηβαίοι μετά τη νίκη εναντίον των Λακώνων στα Λεύκτρα[216] είχαν πλησιάσει τον ίδιο τον Ευρώτα ποταμό και κάποιος (Θηβαίος), γεμάτος περηφάνια, είπε «πού είναι οι Λάκωνες;», ένας Σπαρτιάτης αιχμάλωτος τους απάντησε: «Δεν είναι εδώ· γιατί αλλιώς, ούτε εσείς θα είχατε έλθει εδώ».

Όταν οι Αθηναίοι απαιτούσαν (από τους Σπαρτιάτες), την εποχή που παρέδωσαν την πόλη, να τους αφήσουν να έχουν μόνο τη Σάμο, εκείνοι τους απάντησαν: «Εδώ εσείς δεν εξουσιάζετε τους εαυτούς σας, άλλους θέλετε να εξουσιάζετε;». Από αυτό βγήκε η παροιμία: «Όποιος δεν εξουσιάζει τον εαυτό του θέλει τη Σάμο»[217].

Όταν οι Λακεδαιμόνιοι κυρίευσαν ολοκληρωτικά μια πόλη, οι έφοροι είπαν: «Χάθηκε ο χώρος άσκησης πολέμου για τους νέους μας· δε θα έχουν πια οι νέοι μας αντιπάλους»[218].

Όταν πάλι ο βασιλιάς τους βεβαίωνε ότι θα εξαφανίσει τελείως μια άλλη πόλη, που συνέβαινε να δημιουργεί πολλές φορές προβλήματα στους Λάκωνες, δεν του το επέτρεψαν, λέγοντας: «Σε καμιά περίπτωση μην την εξαφανίσεις κι ούτε να αφαιρέσεις τον τόπο που προπονούνται οι νέοι μας».

Τοῖς παλαίουσι παιδοτρίβας οὐκ ἐφίστανον, ἵνα μὴ τέχνης ἀλλ' ἀρετῆς ἡ φιλοτιμία γένηται. διὸ καὶ Λύσανδρος ἐρωτώμενος, ὅπως ὁ Χάρων ἐνίκησεν αὐτόν, τῷ πολυμηχανίᾳ εἶπε.

Φιλίππου γράφοντος, ὅτε εἰς τὴν χώραν αὐτῶν παρεγένετο, πότερον βούλονται φίλιον ἐλθεῖν ἢ πολέμιον αὐτόν, ἀντεφώνησαν οὐδέτερον.

Πρεσβευτήν τινα διαπεμψάμενοι πρὸς Ἀντίγονον τὸν Δημητρίου, πυθόμενοι ὅτι ἐκάλεσεν αὐτὸν βασιλέα, ἐζημίωσαν, καίτοι μέδιμνον πυρῶν ἑκάστῳ παρ' αὐτοῦ σιτοδείας οὔσης κομίζοντα.

Δημητρίου ἐγκαλοῦντος ὅτι ἕνα πρεσβευτὴν ἔπεμψαν πρὸς αὐτόν, οὐχ ἱκανὸς οὖν εἶπον, εἰ πρὸς ἕνα εἷς;

Ἐνέγκαντός τινος ἀρίστην γνώμην μοχθηροῦ, ταύτην μὲν ἀπεδέξαντο, περιελόμενοι δὲ τούτου περιέθηκαν ἑτέρῳ καλῶς βεβιωκότι.

Ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους διαφερομένων τὸν πατέρα ἐζημίωσαν, ὅτι τοὺς υἱεῖς στασιάζοντας περιορᾷ.

Ψάλτην ἐπιδημήσαντα ἐζημίωσαν, ὅτι δακτύλοις κιθαρίζει.

Σ' όσους ασκούνταν στην πάλη δεν όριζαν προπονητές, για να υπάρχει συναγωνισμός όχι με βάση την τεχνική αλλά την ανδρεία. Γι' αυτό, όταν ρωτήθηκε ο Λύσανδρος πώς τον νίκησε ο Χάρωνας, απάντησε: «Με την πολύ καλή του τεχνική».

Όταν ο Φίλιππος, κάποτε που περνούσε από τη χώρα τους, τους έστειλε επιστολή για να απαντήσουν αν θέλουν να φτάσει εκεί ως φίλος ή εχθρός, εκείνοι του απάντησαν: «Ούτε το ένα ούτε το άλλο»[219].

Όταν κάποτε έστειλαν έναν πρεσβευτή τους στον Αντίγονο[220] του Δημητρίου και έμαθαν ότι προσφώνησε αυτόν βασιλιά, τον τιμώρησαν, παρόλο που έφερνε για τον καθένα Σπαρτιάτη ένα μέδιμνο σταριού από αυτόν, και μάλιστα σε περίοδο σιτοδείας.

Κι όταν ο Δημήτριος[221] τους κατηγόρησε ότι έστειλαν σ' αυτόν έναν μόνο πρεσβευτή, του είπαν: «Δεν είναι αρκετός, αν στέλνεται ένας για έναν;».

Όταν ένας κακός άνθρωπος εξέφρασε κάποτε μια σοφή γνώμη, την ασπάστηκαν, όμως την αφαίρεσαν από αυτόν και την απέδωσαν σε άλλον που ζούσε έντιμα.

Κάποτε, που μάλωναν μεταξύ τους δυο αδέλφια, οι Σπαρτιάτες τιμώρησαν τον πατέρα τους, διότι αδιαφορούσε για το μάλωμα των παιδιών του.

Έναν μουσικό, που κάποτε επισκέφτηκε τη Σπάρτη, τον τιμώρησαν, γιατί έπαιζε την κιθάρα με τα δάκτυλα.

Δύο παῖδες ἐμάχοντο, ἅτερος δ' αὐτῶν τὸν ἕτερον ἔτρωσε δρεπάνῳ πληγῇ θανασίμῳ· τῶν δὲ συνήθων παίδων, ἐπεὶ διαλύεσθαι ἔμελλεν, ἐπαγγελλομένων ἀμυνεῖσθαι καὶ ἀναιρήσειν τὸν πλήξαντα, μηδαμῶς εἶπε πρὸς θεῶν, οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην.

Ἕτερον παιδάριον, ἐπεὶ παρῆν ὁ καιρός, ἐν ᾧ κλέπτειν νενόμιστο τοὺς ἐλευθέρους παῖδας ὅ τι τις δύναιτο καὶ μὴ λαθεῖν αἰσχρὸν ἦν, ὡς οἱ σὺν αὐτῷ παῖδες ζῶν ἔκλεψαν ἀλωπέκιον καὶ ἔδοσαν αὐτῷ φυλάττειν, παραγενομένων τῶν ἀπολωλεκότων ἐπὶ ζήτησιν, ἔτυχε μὲν ὑποβαλὼν τὸ ἀλωπέκιον ὑπὸ τὸ αὐτοῦ ἱμάτιον, ἀγριαίνοντος δὲ τοῦ θηρίου καὶ τὴν αὐτοῦ πλευρὰν κατεσθίοντος μέχρι τῶν σπλάγχνων ἠρέμει, ἵνα μὴ γένηται καταφανής. ὡς δ' ὕστερον ἐκείνων ἀπελθόντων ἐθεάσαντο τὸ γεγονὸς οἱ παῖδες καὶ ἐμέμφοντο, λέγοντες ἄμεινον εἶναι φανερὸν ποιῆσαι τὸ ἀλωπέκιον ἢ μέχρι θανάτου κρύπτειν, οὐ μὲν οὖν εἶπεν, ἀλλὰ κρεῖττον ταῖς ἀλγηδόσι μὴ ἐνδόντα τελευτᾶν ἢ περίφωρον γενόμενον διὰ μαλακίαν τὸ ζῆν αἰσχρῶς περιποιήσασθαι.

Κάποτε μάλωναν δυο νέοι και ο ένας από αυτούς χτύπησε τον άλλον με δρεπάνι και τον σκότωσε· και ενώ οι φίλοι του, λίγο πριν φύγουν, έδωσαν την υπόσχεση ότι θα εκδικηθούν και θα σκοτώσουν αυτόν που τον χτύπησε, εκείνος (μισοπεθαμένος) τους είπε: «Όχι, για όνομα των θεών, γιατί δεν είναι δίκαιο· γιατί και εγώ το ίδιο θα έκανα, αν πρόφταινα και αν το μπορούσα».

Ένας άλλος νεαρός, όταν έφτασε στην ηλικία που ήταν νόμιμο τα ελεύθερα παιδιά να κλέβουν[222] ό,τι ο καθένας μπορούσε, αλλά ντροπή ήταν να μη διαφύγουν τη σύλληψή τους για την κλοπή, όταν οι φίλοι του έκλεψαν ένα αλεπουδάκι και του το έδωσαν να το φυλάξει και έφτασαν αυτοί που το είχαν χάσει ψάχνοντάς το, εκείνος είχε κρύψει τυχαία το αλεπουδάκι κάτω από το ιμάτιό του, και ενώ το ζώο είχε εξαγριωθεί και του δάγκωνε τα πλευρά του μέχρι τα σπλάχνα, αυτός παρέμενε ήρεμος για να μην αποκαλυφθεί. Όταν, μετά την αναχώρηση των αφεντικών, τα άλλα παιδιά είδαν την κατάστασή του, τον κατηγορούσαν, λέγοντάς του ότι ήταν προτιμότερο να εμφανίσει το αλεπουδάκι παρά να το κρατά κρυμμένο μέχρι που να πεθάνει (ο ίδιος)· κι εκείνος απάντησε: «Όχι, αλλά προτιμούσα να πεθάνω μην υποχωρώντας στους πόνους, παρά να ζήσω αισχρή ζωή, καθώς θα με έπιαναν επ' αυτοφώρω κλέφτη λόγω δειλίας.

Περιτυχόντες τινὲς Λάκωσι καθ' ὁδὸν εἶπον· εὐτυχήκατε, ἀρτίως ἐντεῦθεν λῃστῶν ἀπιόντων. οἱ δέ· οὐ μὰ τὸν Ἐνυάλιον, ἀλλ' ἐκεῖνοι μὴ περιτυχόντες ἡμῖν.

Λάκων ἐρωτηθεὶς τί ἐπίσταται, εἶπεν ἐλεύθερος εἶναι.

Παῖς Σπαρτιάτης αἰχμαλωτισθεὶς ὑπ' Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως καὶ πραθεὶς τὰ μὲν ἄλλα πάντα ὑπήκοος ἦν τῷ πριαμένῳ, ὅσα ᾤετο προσήκειν ἐλευθέρῳ ποιεῖν· ὡς δὲ προσέταξεν ἀμίδα κομίζειν, οὐκ ἠνέσχετο εἰπών· οὐ δουλεύσω. ἐνισταμένου δ' ἐκείνου, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν κέραμον καὶ εἰπὼν εἴσῃ τῆς ὠνῆς ἔβαλεν ἑαυτὸν κάτω καὶ ἐτελεύτα.

Ἕτερος πωλούμενος, εἰπόντος τινός ἐὰν ἀγοράσω σε, χρήσιμος ἔσῃ; κἂν μὴ ἀγοράσῃς εἶπεν.

Ἄλλος αἰχμάλωτος πιπρασκόμενος, τοῦ κήρυκος ἐπιλέγοντος ἀνδράποδον πωλεῖν, κατάρατε εἶπεν, οὐκ ἐρεῖς αἰχμάλωτον;

Λάκων ἐπὶ τῆς ἀσπίδος μυῖαν ἔχων ἐπίσημον καὶ ταύτην οὐ μείζω τῆς ἀληθινῆς, ὡς καταγε-

Όταν κάποιοι συνάντησαν Λάκωνες σ' ένα δρόμο (στην ύπαιθρο), τους είπαν: «Είσθε τυχεροί, γιατί μόλις πριν από λίγο έφυγαν από εδώ οι ληστές». Κι εκείνοι απάντησαν: «Όχι, μα τον Ενυάλιο[223], εκείνοι ήταν τυχεροί, γιατί δε μας συνάντησαν».

Όταν ένας Λάκωνας ρωτήθηκε τι γνωρίζει καλά, απάντησε: «Να είμαι ελεύθερος».

Ένας Σπαρτιάτης που πιάστηκε αιχμάλωτος από το βασιλιά Αντίγονο και πουλήθηκε, εκτελούσε πρόθυμα όλες τις εντολές του αφεντικού του που τις θεωρούσε ότι αρμόζουν σε ελεύθερο άνθρωπο· όταν όμως τον διέταξε να του φέρει το καθήκι, δεν το άντεξε, λέγοντάς του: «Δε θα γίνω δούλος σου»· επειδή εκείνος αντέδρασε, αφού (ο Σπαρτιάτης) ανέβηκε στη στέγη και του είπε ότι «θα γνωρίσεις τι αγόρασες», ρίχτηκε κάτω από τη στέγη και σκοτώθηκε.

Ένα άλλος Σπαρτιάτης που ήταν για πώληση, όταν κάποιος τον ρώτησε «εάν σε αγοράσω, θα μου είσαι χρήσιμος;», του απάντησε: «Και εάν δε με αγοράσεις».

Και ένας άλλος αιχμάλωτος, που τον πουλούσαν, όταν ο κήρυκας φώναξε ότι πουλάει δούλο, του είπε: «Καταραμένε, δε θα πεις ότι πουλάς αιχμάλωτο;».

Ένας Λάκωνας που είχε έμβλημα στην ασπίδα του μια μύγα[224], κι αυτή όχι μεγαλύτερη από τη φυσική,

λῶντές τινες ἔλεγον <ὅτι> ὑπὲρ τοῦ λανθάνειν τοῦτο πεποιήκει, ἵνα μὲν οὖν εἶπε φανερὸς ὦ· οὕτω γὰρ τοῖς πολεμίοις πλησίον προσέρχομαι, ὥστε τὸ ἐπίσημον ἡλίκον ἐστὶν ὑπ' αὐτῶν ὁρᾶσθαι.

Ἕτερος, ἐν συμποσίῳ προσενεχθείσης λύρας, οὐ Λακωνικόν εἶπε τὸ φλυαρεῖν.

Σπαρτιάτης ἐρωτηθεὶς εἰ ἀσφαλὴς ἡ εἰς Σπάρτην ὁδὸς εἶπεν ὁποῖος καθίσῃς· οἱ μὲν γὰρ λέοντες βαδίζοντι ὅπα κα λέωντι, τὼς δὲ λαγὼς ἐπὶ τᾷ σκηνᾷ θηρεύομες.

Ἐν χειραφίᾳ περικρούοντος τοῦ προστραχηλίζοντος κενοσπούδως καὶ κατασπῶντος ἐπὶ τὴν γῆν, ἐπειδὴ τῷ σώματι ἐλείπετο ὁ προσπεσών, ἔδακε τὸν βραχίονα· καὶ ὁ ἕτερος εἶπε· δάκνεις, ὦ Λάκων, ὥσπερ αἱ γυναῖκες· οὐ μὲν οὖν εἶπεν ἅτερος, ἀλλ' ὥσπερ οἱ λέοντες.

Χωλὸς ἐπὶ πόλεμον ἐξιών, ἐπακολουθούντων αὐτῷ τινων καὶ διαγελώντων, ἐπιστραφεὶς εἶπε· κακαὶ κεφαλαί, οὐ φεύγοντα δεῖ τοῖς πολεμίοις μάχεσθαι, ἀλλὰ μένοντα καὶ τὴν τάξιν φυλάττοντα.

επειδή κάποιοι, κοροϊδεύοντάς τον, έλεγαν ότι το είχε κάνει για να ξεφεύγει από τους εχθρούς, απάντησε: «Αντίθετα, για να γίνομαι αντιληπτός· γιατί, πλησιάζω τόσο πολύ κοντά στους εχθρούς, ώστε να διακρίνεται από αυτούς πόσο μεγάλο είναι το έμβλημα της ασπίδας μου».

Ένας άλλος, όταν σε ένα συμπόσιο έφεραν λύρα, είπε: «Δεν αρμόζει στους Λάκωνες η φλυαρία».

Όταν ένας Σπαρτιάτης ρωτήθηκε αν είναι ασφαλής ο δρόμος για τη Σπάρτη, απάντησε: «Ανάλογα με το πού θα καθήσεις· γιατί, τα λιοντάρια βαδίζουν όπου θελήσουν, ενώ τους λαγούς τους πιάνουμε στις φωλιές τους»[225].

Σε μια πάλη κι ενώ ο ένας είχε πιάσει από το λαιμό τον αντίπαλό του και μάταια προσπαθούσε να τον ρίξει καταγής, επειδή ο αντίπαλος δεν μπορούσε να τον αντιμετωπίσει με το σώμα, του δάγκωσε το βραχίονα· κι ο πρώτος του είπε: «Δαγκώνεις, Λάκωνα, όπως οι γυναίκες». Κι ο άλλος απάντησε: «Όχι έτσι, αλλά όπως τα λιοντάρια».

Ένας κουτσός[226] που έβγαινε σε εκστρατεία, επειδή μερικοί τον είχαν πάρει από πίσω και τον κορόϊδευαν, γύρισε προς τα πίσω και τους είπε: «Ανόητοι άνθρωποι, δεν πρέπει να πολεμά κανείς τους εχθρούς τρεπόμενος σε φυγή, αλλά παραμένοντας και φυλάγοντας σταθερά τη θέση του».

Ἕτερος τοξευθεὶς καὶ ἐκλείπων τὸν βίον οὐχὶ τοῦτο ἔφησεν αὐτῷ μέλειν, ὅτι ἀποθανεῖται, ἀλλ' ὅτι ὑπὸ γύννιδος τοξότου καὶ μηδὲν πράξας.

Εἷς πανδοχεῖόν τις καταλύσας καὶ δοὺς ὄψον τῷ πανδοκεῖ κατασκευάσαι, ὡς ἅτερος τυρὸν ᾔτει καὶ ἔλαιον, εἶτ' ἔφη· εἰ τυρὸν εἶχον, ἔτι ἂν ἐδεόμην ὄψου;

Πρὸς δὲ τὸν μακαρίζοντα Λάμπιν τὸν Αἰγινήτην, διότι ἐδόκει πλουσιώτατος εἶναι ναυκλήρια πολλὰ ἔχων, Λάκων εἶπεν· οὐ προσέχω εὐδαιμονίᾳ ἐκ σχοινίων ἀπηρτημένῃ.

Εἰπόντος δέ τινος Λάκωνι ὅτι ψεύδεται, ἀπεκρίνατο· ἐλεύθεροι γάρ εἰμες· οἱ δ' ἄλλοι, αἴκα μὴ τἀληθῆ λέγωντι, οἰμώξονται.

Προθέμενός τις νεκρὸν στῆσαι ὀρθόν, ὡς πάντα ποιῶν οὐκ ἐδύνατο, νὴ τὼ σιώ εἶπεν, ἔνδον τι εἶναι δεῖ.

Τύννιχος, Θρασυβούλου τοῦ παιδὸς ἀποθανόντος, εὐρώστως ἤνεγκε· καὶ ἐπίγραμμα εἰς τοῦτον ἐγένετο·

τὰν Πιτάναν Θρασύβουλος ἐπ' ἀσπίδος ἤλυθεν

Ένας που χτυπήθηκε με βέλος και ξεψυχούσε, έλεγε ότι δε λυπάται γι' αυτό, για το ότι δηλαδή θα πεθάνει, αλλά γιατί χτυπήθηκε από δειλό τοξότη και προτού κάνει κάποιο κατόρθωμα.

Κάποιος που κατέλυσε σε πανδοχείο[227] και έδωσε στον πανδοχέα να του ψήσει ένα ψάρι, και ο άλλος του ζητούσε τυρί και λάδι, του είπε: «Αν είχα τυρί, θα είχα ανάγκη από το ψάρι;».

Προς κάποιον που καλοτύχιζε το Λάμπη[228] από την Αίγινα, διότι θεωρούνταν ότι ήταν πάρα πολύ πλούσιος γιατί είχε πολλά ναυλωμένα πλοία, ένας Λάκωνας είπε: «Δε δίνω σημασία σε ευτυχία που εξαρτάται από σχοινιά».

Όταν κάποιος είπε σε ένα Λάκωνα ότι είναι ψεύτης, εκείνος του απάντησε: «Ναι, γιατί είμαστε ελεύθεροι· οι άλλοι, αν δεν πουν την αλήθεια, θα κλάψουν πικρά»[229].

Ένας Σπαρτιάτης που προσπαθούσε να στήσει όρθιο έναν νεκρό, επειδή έκανε το παν και δεν το κατόρθωνε, είπε: «Μα τους δυο θεούς μας[230], πρέπει να υπάρχει κάτι μέσα».

Ο Τύννιχος, όταν σκοτώθηκε σε μάχη ο γιος του Θρασύβουλος, το άντεξε σθεναρά· μάλιστα γράφτηκε και επίγραμμα γι' αυτό:

«Στην Πιτάνη[231] ο Θρασύβουλος επέστρεφε πάνω

ἄπνους ἑπτὰ πρὸς Ἀργείων τραύματα δεξάμενος, δεικνὺς ἀντία πάντα·

τὸν αἱματόεντα δ' ὁ πρέσβυς θεὶς ἐπὶ πυρκαϊὴν Τύννιχος εἶπε τάδε·

Δειλοὶ κλαιέσθωσαν· ἐγὼ δέ σε τέκνον ἄδακρυς θάψω, τὸν καὶ ἐμὸν καὶ Λακεδαιμόνιον.

Ἀλκιβιάδῃ τῷ Ἀθηναίῳ βαλανέως ἐπὶ πλεῖστον παραχέοντος ὕδωρ, Λάκων εἶπε· τί τοῦτο ὡς οὐ καθαρῷ, σφόδρα δὲ ῥυπαρῷ; πλεῖον παράχει.

Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος προστάσσοντός τινα δι' ἐπιστολῆς, ἀντέγραψαν οἱ Λακεδαιμόνιοι Φιλίππῳ· περὶ ὧν ἄμμιν ἔγραφας, οὔ. ὅτε δ' ἐνέβαλεν εἰς τὴν Λακωνικὴν ὁ Φίλιππος καὶ ἐδόκουν ἅπαντες ἀπολεῖσθαι, εἶπε πρός τινα τῶν Σπαρτιατῶν· τί νῦν ποιήσετε, ὦ Λάκωνες; τί γάρ ἔφη ἄλλο ἢ ἀνδρείως ἀποθανούμεθα; μόνοι γὰρ ἡμεῖς Ἑλλήνων ἐλεύθεροι εἶναι καὶ μὴ ὑπακούειν ἄλλοις ἐμάθομεν.

Μετὰ δὲ τὴν Ἄγιδος ἧτταν, ὁμήρους αἰτοῦντος Ἀντιπάτρου πεντήκοντα παῖδας, Ἐτεοκλῆς ἐφορεύων εἶπε παῖδας μὲν οὐ δώσειν, ἵνα μὴ ἀπαίδευτοι γένωνται, τῆς πατρίου ἀγωγῆς ἀτευ-

σε ασπίδα νεκρός, αφού δέχτηκε επτά τραύματα από τους Αργείους, φανερά όλα στο στήθος».

Βάζοντας πάνω στην πυρά το ματωμένο σώμα ο γερο-Τύννιχος, είπε τα εξής:

«Δειλοί ας κλάψουν· εγώ όμως, παιδί μου, θα σε θάψω χωρίς να κλάψω, δικό μου παιδί και παιδί της Σπάρτης»[232].

Όταν σε ένα λουτρό ο υπεύθυνος έριχνε στον Αλκιβιάδη[233] τον Αθηναίο πολύ νερό, ένας Λάκωνας είπε: «Γιατί αυτό; Μήπως επειδή δεν είναι καθαρός, αλλά πάρα πολύ λερωμένος; Ρίξ' του και περισσότερο».

Όταν ο Φίλιππος της Μακεδονίας με επιστολή του έστειλε κάποιες διαταγές σε κάποιους, οι Λακεδαιμόνιοι του απάντησαν: «Σε μας γι' αυτά δεν έγραφες». Κι όταν εισέβαλε στη Λακωνία ο Φίλιππος και όλοι πίστευαν ότι θα χαθούν και είπε σε κάποιον από τους Σπαρτιάτες «τι θα κάνετε τώρα, Λάκωνες;», εκείνος απάντησε: «Τι άλλο από το να πεθάνουμε γενναία; Γιατί, μόνοι εμείς από όλους τους Έλληνες μάθαμε να είμαστε ελεύθεροι και να μην υπακούουμε σε άλλους».

Μετά την ήττα του Άγη, όταν ο Αντίπατρος ζητούσε ομήρους πενήντα νέους, ο Ετεοκλής, που ήταν έφορος, απάντησε ότι παιδιά δε θα δώσει, για να μη μείνουν ανεκπαίδευτα, καθώς θα στερούνταν την πα-

κτήσαντες· οὐδὲ πολῖται γὰρ ἂν εἴησαν· πρεσβύτας δ᾽ ἢ γυναῖκας, εἰ βούλοιτο, διπλασίους δώσειν. ἀπειλοῦντος δ᾽ αὐτοῦ δεινά, εἰ μὴ λάβοι, ἀπεκρίναντο κοινῇ· ἐὰν χαλεπώτερα θανάτου ἐπιτάττῃς, εὐκολώτερον ἀποθανούμεθα.

Πρεσβύτης ἐν Ὀλυμπίᾳ συντελουμένου τοῦ ἀγῶνος προθυμούμενος θεάσασθαι, καθέδρας ἠπόρει· πολλοὺς δ᾽ ἐπιπορευόμενος τόπους ὑβρίζετο καὶ ἐσκώπτετο, μηδενὸς αὐτὸν παραδεχομένου· ὡς δὲ κατὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ἧκεν, ἀνέστησαν πάντες οἱ παῖδες καὶ πολλοὶ τῶν ἀνδρῶν τοῦ τόπου ἐκχωροῦντες· τῶν δὲ Πανελλήνων ἐπισημειωσαμένων κρότῳ τὸ ἔθος καὶ ὑπερεπαινούντων, ὁ πρεσβύτης κινήσας πολιόν τε κάρη πολιόν τε γένειον καὶ δακρύσας οἴμοι τῶν κακῶν φησίν, ὡς ἅπαντες μὲν οἱ Ἕλληνες ἐπίστανται τὰ καλά, χρῶνται δ᾽ αὐτοῖς μόνοι Λακεδαιμόνιοι. φασὶ δέ τινες, ὅτι καὶ Ἀθήνησι τὸ αὐτὸ ἐγένετο· Παναθηναίων γὰρ ὄντων οἱ Ἀττικοὶ γέροντα προεπηλάκιζον, προσκαλούμενοι μὲν ὡς παραδεξόμενοι, εἰ δὲ παραγένοιτο, οὐ προσδεχόμενοι· ὡς δὲ διεξιὼν σχεδὸν ἅπαντας ἐγένετο κατὰ τοὺς τῶν

τροπαράδοτη αγωγή· γιατί, ούτε καν θα ήταν πολίτες· γέρους όμως ή γυναίκες, αν το ήθελε, θα του δώσει διπλάσιους. Επειδή ο Αντίπατρος τον απειλούσε με μεγαλύτερες συμφορές, αν δεν πάρει (τους νέους), οι Σπαρτιάτες με κοινή απόφαση του απάντησαν: «Αν μας διατάζεις χειρότερα από το θάνατο, θα πεθάνουμε ευκολότερα».

Ένας γέροντας στην Ολυμπία κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών αγώνων ήθελε να τους παρακολουθήσει, αλλά δεν έβρισκε θέση· γυρίζοντας λοιπόν από δω κι από κει, τον έβριζαν και τον κορόιδευαν και κανένας δεν του έδιδε θέση· όταν όμως πήγε προς το μέρος που ήταν οι Λακεδαιμόνιοι (θεατές), όλοι οι νέοι σηκώθηκαν και πολλοί από τους άνδρες του παραχώρησαν τη θέση τους[234]· κι όταν οι Έλληνες από όλα τα μέρη χειροκρότησαν τη συνήθεια και τους επαίνεσαν πολύ, ο γέροντας, κουνώντας το λευκό κεφάλι και τα λευκά του γένια, με δάκρυα στα μάτια είπε: «Αλίμονο για το κακό, γιατί όλοι οι Έλληνες γνωρίζουν τα καλά, αλλά μόνο οι Λακεδαιμόνιοι τα πράττουν». Μερικοί λένε ότι αυτό έγινε και στην Αθήνα· στη γιορτή των Παναθηναίων[235] δηλαδή κάτοικοι της Αττικής κορόιδευαν ένα γέροντα, καλώντας τον δήθεν να καθήσει, αλλά μόλις πλησίαζε δεν του παραχωρούσαν τη θέση· κι όταν πέρασε έτσι σχεδόν μπροστά από όλους και έφτασε στην αποστολή των Λακεδαιμόνιων

Λακεδαιμονίων θεωρούς, ἅπαντες τῶν βάθρων ἀναστάντες τοῦ τόπου παρεχώρουν· ἀγασθεὶς δὲ ὁ ὄχλος ἐπὶ τῷ γεγονότι ἐκρότησε μετὰ πολλῆς ἐπισημασίας, καί τις εἶπε τῶν Σπαρτιατῶν· νὴ τὼ σιώ, ἴσασι μὲν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ καλά, οὐ πράσσουσι δέ.

Ἐπαίτης ᾔτησε Λάκωνα· ἀλλ' εἰ δοίην σοι ἔφη μᾶλλον πτωχεύσεις, τῆς δ' ἀσχημοσύνης σου ταύτης ὁ πρῶτος μεταδοὺς αἴτιος, ἀργόν σε ποιήσας.

Λάκων ἰδὼν ἀγείροντά τινα θεοῖς οὐδέν εἶπε φροντίζειν θεῶν πτωχοτέρων ἑαυτοῦ.

Λαβών τις μοιχὸν ἐπ' αἰσχρᾷ γυναικί ἄθλιε εἶπε τίς τοι ἀνάγκα;

Ἄλλος ἀκούων ῥήτορος μεγάλας στρέφοντος περιόδους, ἀλλὰ νὴ τὼ σιώ εἶπεν ἀνδρεῖός γε ὁ ἄνθρωπος, <ὃς> πρὸς οὐδὲν ὑποκείμενον εὖ στροβιλοῖ τὰν γλῶσσαν.

Εἰς Λακεδαίμονα παραγενόμενός τις καὶ τὴν πρὸς τοὺς πρεσβύτας τῶν νέων τιμὴν θεασάμενος, ἐν Σπάρτῃ μόνῃ εἶπε λυσιτελεῖ γηράσκειν.

Ἐρωτηθεὶς Λάκων ὁποῖός ἐστι Τυρταῖος ὁ ποιητής, ἀγαθός εἶπε καχκονῆν νέων ψυχάς.

αντιπροσώπων για τη γιορτή, σηκώθηκαν όλοι τους να του παραχωρήσουν τη θέση· ο κόσμος τότε χάρηκε με την ενέργεια αυτή και τη χειροκρότησε με μεγάλο ενθουσιασμό, ενώ ένας Σπαρτιάτης τους είπε: «Μα τους δυο θεούς μας, τα γνωρίζουν βέβαια οι Αθηναίοι τα καλά, αλλά δεν τα πράττουν»[236].

Ένας ζητιάνος ζήτησε ελεημοσύνη από ένα Λάκωνα· κι εκείνος του είπε: «Αν σου δώσω, θα γίνεις πιο φτωχός, και γι' αυτή σου την κατάντια αίτιος είναι αυτός που πρώτος σου έδωσε ελεημοσύνη, γιατί σε έκανε τεμπέλη».

Ένας Λάκωνας, όταν είδε κάποιον να κάνει έρανο για τους θεούς, είπε ότι δε χρειάζονται φροντίδα θεοί που είναι φτωχότεροί του.

Όταν κάποιος έπιασε μοιχό με μια άσχημη γυναίκα, του είπε: «Άθλιε, ποια ανάγκη σε έσπρωξε;».

Άλλος, ακούγοντας ένα ρήτορα να μιλά με μακροπερίοδο λόγο, είπε: «Μα τους δυο θεούς μας, γενναίος είναι ο άνθρωπος, αφού χωρίς να λέει τίποτε το ουσιαστικό, γυρίζει ωραία τη γλώσσα του».

Όταν κάποιος επισκέφθηκε τη Σπάρτη και είδε την τιμή που απέδιδαν οι νέοι προς τους μεγαλυτέρους, είπε ότι μόνο στη Σπάρτη συμφέρει να γερνά κανείς.

Όταν κάποιος Λάκωνας ρωτήθηκε να πει τη γνώμη του για τον Τυρταίο[237], είπε ότι είναι ικανός να ξεσηκώνει τις ψυχές των νέων.

Ἕτερος ἀλγῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξῄει ἐπὶ πόλεμον· λεγόντων δ᾽ αὐτῷ τινων ποῖ ἄπει οὕτως ἔχων ἢ τί ποιήσων; κἂν μηδὲν ἕτερον πράξω ἔφη πολεμίου γε μάχαιραν ἀμβλυνῶ.

Βοῦλις καὶ Σπέρχις Λακεδαιμόνιοι πορευθέντες ἐθελονταὶ πρὸς Ξέρξην τὸν Περσῶν βασιλέα ἐπὶ τιμωρίᾳ, ἣν ὤφλεν ἡ Λακεδαίμων κατὰ χρησμόν, διότι κήρυκας πεμφθέντας ὑπὸ τοῦ Πέρσου ὡς αὐτοὺς ἀπέκτειναν, ἐλθόντες πρὸς τὸν Ξέρξην ἐκέλευον ᾧ βούλεται τρόπῳ διαχρήσασθαι αὐτοὺς ὑπὲρ Λακεδαιμονίων. ὡς δ᾽ ἐκεῖνος ἀγασθεὶς ἀπέλυσε τοὺς ἄνδρας καὶ ἠξίου μένειν παρ᾽ αὐτῷ, καὶ πῶς ἂν ἔφασαν δυναίμεθα ζῆν ἐνταῦθα, πατρίδα καταλιπόντες καὶ νόμους καὶ τούτους τοὺς ἄνδρας, ὑπὲρ ὧν τοσαύτην ἤλθομεν ὁδὸν ἀποθανούμενοι; Ἰνδάρνου δὲ τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ πλέον δεομένου καὶ λέγοντος τεύξεσθαι αὐτοὺς τῆς ἴσης τιμῆς τοῖς μάλιστα ἐν προαγωγῇ φίλοις τοῦ βασιλέως, ἔφασαν· ἀγνοεῖν ἡμῖν δοκεῖς, ἡλίκον ἐστὶ τὸ τῆς ἐλευθερίας, ἧς οὐκ ἂν ἀλλάξαιτό τις νοῦν ἔχων τὴν Περσῶν βασιλείαν.

Κάποιος άλλος με πρόβλημα στα μάτια έβγαινε για τον πόλεμο· κι όταν κάποιοι του είπαν: «Πού πας σ᾽ αυτή την κατάσταση και τι νομίζεις ότι θα πετύχεις;» απάντησε: «Ακόμη κι αν δεν πετύχω τίποτε άλλο, σίγουρα θα στομώσω το ξίφος του εχθρού».

Οι Λακεδαιμόνιοι Βούλης και Σπέρχης πήγαν εθελοντικά στο βασιλιά των Περσών Ξέρξη για να τους επιβληθεί τιμωρία, που όφειλε η Σπάρτη σύμφωνα με κάποιο χρησμό, διότι σκότωσαν τους κήρυκες που είχαν σταλεί από τον Πέρση βασιλιά σ᾽ αυτούς[238]· κι αφού παρουσιάστηκαν στον Ξέρξη, του ζητούσαν να τους σκοτώσει με όποιον τρόπο θέλει για εξιλέωση των Λακεδαιμονίων. Κι όταν εκείνος, κατάπληκτος, τους άφησε ελεύθερους και πρότεινε σ᾽ αυτούς να μείνουν κοντά του, είπαν: «Και πώς θα μπορούσαμε να ζήσουμε εδώ, εγκαταλείποντας την πατρίδα και τους νόμους και εκείνους τους ανθρώπους, για χάρη των οποίων διανύσαμε τόσο δρόμο για να πεθάνουμε;». Καθώς τους παρακαλούσε επίμονα και ο στρατηγός Ίνδαρος και υποσχόταν σ᾽ αυτούς ότι θα τύχουν ίση τιμή με τους πιο στενούς φίλους του βασιλιά, του απάντησαν: «Μας δίνεις την εντύπωση ότι αγνοείς πόσο σπουδαίο πράγμα είναι η ελευθερία, την οποία κανένας συνετός άνθρωπος δε θα αντάλλαζε με τη βασιλεία των Περσών».

Λάκων, ἐπεὶ τῇ μὲν προτέρᾳ ἡμέρᾳ ὁ ξένος αὐτὸν ἐξέκλινε, τῇ δ' ἑξῆς στρώματα χρησάμενος δαψιλῶς ὑπεδέχετο, ἐπιβὰς τοῖς στρώμασι κατεπάτει, ἐπιλέγων διὰ ταῦτα ἐχθὲς οὐδ' ἐπὶ ψιάθου ὑπνωκέναι.

Ἕτερος ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας καὶ ὁρῶν τοὺς Ἀθηναίους τὸ τάριχος ἀποκηρύττοντας καὶ τὸ ὄψον καὶ τελωνοῦντας καὶ πορνοβοσκοῦντας καὶ ἕτερα ἔργα ἀσχήμονα πράττοντας καὶ μηδὲν αἰσχρὸν ἡγουμένους, ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα, τῶν πολιτῶν πυνθανομένων αὐτοῦ ποῖά τινά ἐστι τὰ ἐν Ἀθήναις, πάντα εἶπε καλά, εἰρωνευόμενος καὶ παριστὰς ὅτι πάντα παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις καλὰ νομίζεται, αἰσχρὸν δ' οὐδέν.

Ἄλλος ἐρωτώμενος περί τινος ἀπεκρίνατο οὔ· ὡς δ' ὁ ἐρωτήσας ἀπεκρίνατο ὅτι ψεύδῃ, ὁρᾷς οὖν ἔφη ὅτι μάταιος εἶ περὶ ὧν ἐπίστασαι ἐρωτῶν.

Ἧκόν ποτε κατὰ πρεσβείαν Λάκωνες πρὸς Λύγδαμιν τὸν τύραννον· ὡς δ' ἐκεῖνος ὑπερτιθέμενος πολλάκις συντυχεῖν ἀνεβάλλετο, τὸ δ' ἐπὶ πᾶσι

Ένας Λάκωνας, επειδή ένας φίλος του από φιλοξενία μια μέρα τον απέφυγε, αλλά την επόμενη μέρα δανείστηκε στρώματα και τον φιλοξένησε με μεγάλη περιποίηση, ανέβηκε πάνω στα στρώματα και τα καταπατούσε, λέγοντας ότι εξαιτίας αυτών την πρώτη μέρα δεν είχε κοιμηθεί ούτε πάνω σε ψάθες.

Ένας άλλος Σπαρτιάτης, όταν κάποτε επισκέφτηκε την Αθήνα και είδε να διαλαλούν ότι πουλούν παστά ψάρια και φαγητά και ότι μάζευαν φόρους κι ότι σύχναζαν σε πορνεία[239] κι ότι έκαναν κι άλλα άσχημα πράγματα κι ότι δε θεωρούσαν τίποτε αισχρό, όταν επέστρεφε στην πατρίδα και οι συμπολίτες του τον ρωτούσαν τι καλά πράγματα είδε στην Αθήνα, απάντησε ότι ήταν όλα ωραία, ασφαλώς ειρωνευόμενος και υποκρινόμενος ότι όλα θεωρούνται από τους Αθηναίους καλά και τίποτε δε θεωρείται αισχρό.

Άλλος Σπαρτιάτης ρωτήθηκε για κάτι και απάντησε αρνητικά· κι όταν εκείνος που τον είχε ρωτήσει του είπε ότι ψεύδεται, του απάντησε: «Βλέπεις λοιπόν ότι είσαι ανόητος, αφού ρωτάς για πράγματα που γνωρίζεις;».

Κάποτε επισκέφτηκαν Λάκωνες πρεσβευτές τον τύραννο Λύγδαμη[240]· κι επειδή εκείνος, προσπαθώντας να τους αποφύγει, ανέβαλλε πολλές φορές τη συνάντηση, και τελικά κάποιος είπε σ' αυτούς ότι ο τύραννος

μαλακῶς ἔχειν αὐτὸν ἔφη τις, οἱ πρέσβεις λέγε αὐτῷ εἶπον ὅτι μὰ τοὺς θεοὺς οὐ παλαισόμενοι πρὸς αὐτὸν ἐληλύθαμεν, ἀλλὰ διαλεχθησόμενοι.

Λάκωνά τινά τις μυσταγωγῶν ἠρώτα τί πράξας ἑαυτῷ σύνοιδεν ἀσεβέστατον, ὁ δέ γινώσκουσιν οἱ θεοί ἔφη· ἐπικειμένου δὲ μᾶλλον καὶ λέγοντος πάντως σε δεῖ εἰπεῖν, ὁ Λάκων ἀντηρώτησε· τίνι με δεῖ εἰπεῖν, σοὶ ἢ τῷ θεῷ; τοῦ δ' εἰπόντος τῷ θεῷ, σὺ τοίνυν ἔφη ἀποχώρησον.

Ἕτερος νυκτὸς μνῆμα παριὼν καὶ φαντασιωθεὶς δαιμόνιόν τι ἐπέδραμε τῇ λόγχῃ διαράμενος, καὶ ἐναπερείδων εἶπε· πῇ με φεύγεις, δὶς ἀποθανουμένη ψυχή;

Ἄλλος εὐξάμενος ἀπὸ τοῦ Λευκάτα ῥίπτειν ἑαυτὸν ἀνέβη καὶ ὑπέστρεφεν ἰδὼν τὸ ὕψος· ὀνειδιζόμενος δ' εἶπεν· οὐκ ᾤμαν τὰν εὐχὰν ἄλλας μείζονος εὐχᾶς δεῖσθαι.

Ἄλλος ἐπὶ παρατάξεως τῷ πολεμίῳ τὸ ξίφος καταφέρειν μέλλων, ἐπεὶ τὸ ἀνακλητικὸν ἐσήμηνεν, οὐκέτι κατήνεγκε· πυθομένου δέ τινος, διὰ τί τὸν

είναι ασθενής, οι πρέσβεις του απάντησαν: «Πες σ' αυτόν ότι, μα τους θεούς, δεν ήλθαμε να παλέψουμε μαζί του αλλά να συζητήσουμε».

Ένας ιερέας που μυούσε σε μυστήρια κάποιον Λάκωνα, τον ρωτούσε ποια πράξη έκανε την πιο αμαρτωλή και τον βαραίνει· κι εκείνος απάντησε: «Την ξέρουν οι θεοί». Και επειδή ο ιερέας επέμενε και έλεγε ότι πρέπει οπωσδήποτε να την αναφέρει, ο Λάκωνας του είπε: «Σε ποιον πρέπει να την πω, σ' εσένα ή στο θεό;». Κι όταν ο ιερέας του είπε «στο θεό», εκείνος του απάντησε: «Επομένως, εσύ αποχώρησε από δω»[241].

Ένας άλλος που κάποτε περνούσε κοντά από ένα μνήμα και νόμισε ότι έβλεπε κάποιο φάντασμα, όρμησε με υψωμένο το ξίφος του και κραδαίνοντάς το είπε: «Πού θα μου πας, ψυχή; Θα πεθάνεις δυο φορές».

Ένας άλλος που έδωσε υπόσχεση (στους θεούς) ότι θα πέσει από το Λευκάτα[242], ανέβηκε επάνω αλλά κατέβηκε μόλις είδε σε τι ύψος βρισκόταν· κι επειδή οι άλλοι τον κορόιδευαν, είπε: «Δεν πίστευα ότι μια ευχή έχει ανάγκη από άλλη, μεγαλύτερη ευχή»[243].

Κάποιος άλλος σε μια μάχη, έχοντας υψώσει το ξίφος του να το καταφέρει εναντίον ενός εχθρού, μόλις δόθηκε το σύνθημα παύσης της μάχης, δεν ολοκλήρωσε το χτύπημα· κι όταν κάποιος τον ρώτησε γιατί δε

ἐχθρὸν ἔχων ὑποχείριον οὐκ ἀπέκτεινεν, ὅτι ἔφη βέλτιόν ἐστι τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι.

Λάκωνί τινι ἡττωμένῳ ἐν Ὀλυμπίᾳ πάλην εἶπέ τις ὁ ἀνταγωνιστής, ὦ Λάκων, ἐγένετό σου κρείσσων· οὐ μὲν οὖν ἔφη ἀλλὰ καββαλικώτερος.

Τῶν εἰσιόντων εἰς τὰ συσσίτια ἑκάστῳ δεικνύων ὁ πρεσβύτατος τὰς θύρας, διὰ τούτων φησὶν οὐδεὶς ἐξέρχεται λόγος.

Δοκιμαζομένου μάλιστα παρ' αὐτοῖς τοῦ μέλανος λεγομένου ζωμοῦ, ὥστε μὴ κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, παραχωρεῖν δὲ τοῖς νεανίσκοις, λέγεται Διονύσιος ὁ τῆς Σικελίας τύραννος τούτου χάριν Λακωνικὸν μάγειρον πρίασθαι καὶ προστάξαι σκευάσαι αὐτῷ μηδενὸς φειδόμενον ἀναλώματος· ἔπειτα γευσάμενον καὶ δυσχεράναντα ἀποπτύσαι, καὶ τὸν μάγειρον εἰπεῖν· ὦ βασιλεῦ, τοῦτον δεῖ τὸν ζωμὸν γυμνασάμενον Λακωνικῶς <ἐν> τῷ Εὐρώτᾳ λελουμένον ἐποψᾶσθαι.

Πιόντες οἱ Λάκωνες ἐν τοῖς συσσιτίοις μετρίως ἀπίασι δίχα λαμπάδος· οὐ γὰρ ἔξεστι πρὸς φῶς

σκότωσε τον εχθρό, ενώ τον είχε του χεριού του, απάντησε: «Διότι καλύτερο από το να σκοτώνεις είναι να υπακούς στον αρχηγό».

Σ' έναν Λάκωνα που έχανε στην πάλη κατά τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών αγώνων, κάποιος του είπε: «Ο αντίπαλός σου, Λάκωνα, αποδείχτηκε ανώτερος από σένα»· κι εκείνος απάντησε: «Όχι ανώτερος, αλλά καλύτερος στην τέχνη της πάλης»[244].

Στον καθένα που έμπαινε στα συσσίτια, ο πιο ηλικιωμένος του έδειχνε την πόρτα, λέγοντας: «Από αυτή την πόρτα δε βγαίνει έξω κανένας λόγος»[245].

Καθώς άρεσε πολύ στους Σπαρτιάτες ο αποκαλούμενος μέλανας ζωμός[246], έτσι που οι γεροντότεροι να μη θέλουν ούτε κομματάκι κρέας αλλά να το δίδουν στους νεότερους, λέγεται ότι ο τύραννος της Σικελίας Διονύσιος αγόρασε για το σκοπό αυτό ένα Λάκωνα μάγειρα και τον πρόσταξε να του μαγειρέψει αυτό το φαγητό, χωρίς να τσιγκουνευθεί τίποτε από τα απαραίτητα υλικά· κι έπειτα, αφού δοκίμασε ο τύραννος και αηδιασμένος το έφτυσε, ο μάγειρας του είπε: «Βασιλιά μου, αυτόν το ζωμό πρέπει να τον φας, αφού πρώτα γυμνασθείς κατά το Λακωνικό τρόπο και αφού λουσθείς στον Ευρώτα».

Οι Λάκωνες, πίνοντας με μέτρο στα συσσίτια, αποχωρούν στα σπίτια τους χωρίς να κρατούν λαμπά-

βαδίζειν οὔτε ταύτην οὔτ' ἄλλην ὁδόν, ὅπως ἐθίζωνται σκότους καὶ νυκτὸς εὐθαρσῶς καὶ ἀδεῶς ὁδεύειν.

Γράμματα ἕνεκα τῆς χρείας ἐμάνθανον· τῶν δ' ἄλλων παιδευμάτων ξενηλασίαν ἐποιοῦντο, οὐ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ λόγων. ἡ δὲ παιδεία ἦν αὐτοῖς πρὸς τὸ ἄρχεσθαι καλῶς καὶ καρτερεῖν πονοῦντα καὶ μαχόμενον νικᾶν ἢ ἀποθνήσκειν.

Διετέλουν δὲ καὶ ἄνευ χιτῶνος, ἓν ἱμάτιον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες, αὐχμηροὶ τὰ σώματα καὶ λουτρῶν καὶ ἀλειμμάτων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπεχόμενοι.

Ἐκάθευδον δὲ οἱ νέοι ὁμοῦ κατ' ἴλην καὶ κατ' ἀγέλην ἐπὶ στιβάδων, ἃς αὐτοὶ συνεφόρουν, τοῦ παρὰ τῷ Εὐρώτᾳ πεφυκότος καλάμου τὰ ἄκρα ταῖς χερσὶν ἄνευ σιδήρου κατακλάσαντες· ἐν δὲ τῷ χειμῶνι τοὺς λεγομένους λυκοφάνους ὑπεβάλλοντο καὶ κατεμίγνυσαν ταῖς στιβάσι, θερμαντικὸν ἔχειν τι τῆς ὕλης δοκούσης.

Ἐρᾶν τῶν τὴν ψυχὴν σπουδαίων παίδων ἐφεῖτο· τὸ δὲ πλησιάζειν αἰσχρὸν νενόμιστο, ὡς τοῦ σώματος ἐρῶντας ἀλλ' οὐ τῆς ψυχῆς· ὁ δ' ἐγκληθεὶς ὡς ἐπ' αἰσχύνῃ πλησιάζων ἄτιμος διὰ βίου ἦν.

δα· γιατί δεν επιτρέπεται να βαδίζουν στο φως ούτε σ' αυτή τη διαδρομή ούτε πουθενά αλλού, για να συνηθίζουν να βαδίζουν στο σκοτάδι και τη νύχτα με θάρρος και χωρίς φόβο[247].

Μάθαιναν τα απαραίτητα γράμματα· άλλες μορφές (θεωρητικής) μάθησης τις απαγόρευαν, και τους δασκάλους και τις θεωρίες τους. Εκπαίδευσή τους ήταν να άρχονται σωστά και να υπομένουν τους κόπους, και κατά τις μάχες ή να νικούν ή να πεθαίνουν[248].

Δε φορούσαν χιτώνα[249], έχοντας ένα μόνο ιμάτιο όλο το χρόνο, σκληροτράχηλοι στο σώμα και χωρίς πολλά λουτρά και πολλά αρώματα.

Οι νέοι κοιμούνταν μαζί κατά ίλες και ομάδες πάνω σε στρώματα που τα έκαναν οι ίδιοι, κόβοντας με τα χέρια τους και όχι με μαχαίρια τις κορφές απ' τα καλάμια που φύτρωναν κοντά στον ποταμό Ευρώτα[250]· το χειμώνα έβαζαν κάτω από το στρώμα τους λεγόμενους «λυκόφανους»[251] και τους ανακάτευαν (με τα καλάμια), γιατί πίστευαν ότι αυτό το υλικό είχε θερμαντικές ιδιότητες.

Επιτρεπόταν να ερωτεύονται τις ψυχές των σπουδαίων νέων[252]· όμως ήταν αισχρό να τους πλησιάζουν ερωτικά, γιατί έτσι ερωτεύονταν το σώμα και όχι την ψυχή τους· εκείνος λοιπόν που κατηγορούνταν ότι τους πλησίαζε για πονηρό σκοπό, έχανε τα πολιτικά του δικαιώματα για όλη του τη ζωή.

Ἔθος ἦν καὶ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἐρωτᾶσθαι, ποῖ πορεύονται καὶ ἐπὶ τί, καὶ τὸν μὴ ἀποκρινόμενον ἢ προφάσεις πλέκοντα ἐπιπλήττειν· ὁ δὲ μὴ ἐπιπλήττων παρόντος αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἔνοχος ἦν τῷ ἴσῳ ἐπιτιμίῳ ᾧπερ καὶ ὁ ἁμαρτών· καὶ ὁ δυσχεραίνων δέ, εἰ ἐπιτιμῷτο, ἐν μεγάλῳ ὀνείδει ἦν.

Εἴ τις φωραθείη ἁμαρτάνων, ἔδει τοῦτον βωμόν τινα τῶν ἐν τῇ πόλει κύκλῳ περιιέναι, ψόγον ᾄδοντα πεποιημένον εἰς ἑαυτόν· ὅπερ ἦν οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐπιπλήττειν αὐτὸν αὑτῷ.

Καὶ τοὺς νέους δ' οὐ μόνον τοὺς ἰδίους αἰδεῖσθαι πατέρας καὶ ὑπηκόους τούτοις εἶναι, ἀλλὰ πάντας τοὺς πρεσβυτέρους ἐντρέπεσθαι, καὶ ὁδῶν ὑποχωροῦντας καὶ καθέδρας ὑπεξανισταμένους καὶ παρόντων ἡσυχάζοντας. διὸ καὶ ἦρχεν ἕκαστος οὐχ ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῶν αὑτοῦ καὶ τῶν τοῦ πλησίον, ὅπως ὅτι μάλιστα κοιτῶν αὑτοῦ καὶ τῶν τοῦ πλησίον, ὅπως ὅτι μάλιστα κοινωνῶσι καὶ φροντίζωσιν ὡς οἰκείων.

Υπήρχε συνήθεια να ρωτούνται οι νέοι από τους γεροντότερους πού πηγαίνουν και για ποιο σκοπό, και όποιος δεν απαντούσε ή σκαρφιζόταν προφάσεις, τιμωρούνταν· όποιος δεν τιμωρούσε αυτόν που διέπραττε σφάλμα μπροστά στα μάτια του, ήταν ένοχος για επιβολή ίδιας τιμωρίας με εκείνον που έσφαλε[253]· κι εκείνος που δυσανασχετούσε, αν τον τιμωρούσαν, έχανε την κάθε υπόληψη.

Αν έπιαναν κάποιον επ' αυτοφώρω να αδικεί[254], έπρεπε αυτός να κάνει κύκλους γύρω από ένα βωμό στην πόλη, τραγουδώντας ένα τραγούδι που το είχε κάνει ο ίδιος σε βάρος του εαυτού του· αυτό δε σήμαινε τίποτε άλλο παρά τιμωρία του ίδιου προς τον εαυτό του.

Οι νέοι δε σέβονταν μόνο τους πατεράδες τους και υπάκουαν σ' αυτούς, αλλά ντρέπονταν όλους τους μεγαλύτερους στην ηλικία, κάνοντας στην άκρη να περάσουν και παραχωρώντας τους τη θέση και κάνοντας ησυχία, όταν εκείνοι ήταν μπροστά. Γι' αυτό, ο καθένας πατέρας δεν είχε μόνο δικαιώματα απέναντι στα δικά του παιδιά, όπως γίνεται στις άλλες πόλεις, αλλά και απέναντι στα παιδιά των άλλων συμπολιτών, για να συμμετέχουν στη διαπαιδαγώγησή τους όσο το δυνατόν περισσότερο και για να τα φροντίζουν σα δικά τους[255].

Παῖς δὲ ὑπό τινος κολασθείς, εἰ τῷ πατρὶ ἐξήγγειλεν, αἰσχρὸν ἦν τῷ πατρὶ μὴ προσεντεῖναι ἀκούσαντα πάλιν ἑτέρας· ἐπίστευον γὰρ ἑαυτοῖς ἐκ τῆς πατρίου ἀγωγῆς μηδὲν αἰσχρὸν προστάξαι τοῖς τέκνοις.

Κλέπτουσι δὲ οἱ νέοι καὶ τῶν σιτίων ὅ τι ἂν δύνωνται, μανθάνοντες εὐφυῶς ἐπιτίθεσθαι τοῖς καθεύδουσιν ἢ ῥαθύμως φυλάσσουσι· τῷ δὲ ἁλόντι ζημία πληγαὶ καὶ τὸ πεινῆν. γλίσχρον γὰρ αὐτοῖς ἐστι δεῖπνον, ὅπως δι᾽ αὑτῶν ἀμυνόμενοι τὴν ἔνδειαν ἀναγκάζωνται τολμᾶν καὶ πανουργεῖν.

Τὸ δ᾽ ἔργον τῆς συσσιτίας διά τε ταῦτα γλίσχρον ἦν καὶ ἵν᾽ ἐθίζωνται μηδέποτε γίνεσθαι πλήρεις, δύνασθαι δὲ πεινῆν· οὕτω γὰρ ᾤοντο καὶ εἰς τὸν πόλεμον χρησιμωτέρους ἔσεσθαι, εἰ δύναιντο καὶ ἀσιτήσαντες ἐπιπονῆσαι, καὶ ἐγκρατεστέρους δὲ καὶ εὐτελεστέρους, εἰ πλείω χρόνον διάγοιεν ἀπὸ μικρᾶς δαπάνης· τὸ δ᾽ ἀνοψίαν ὑποφέρειν καὶ βρῶμα τὸ τυχὸν προσφέρεσθαι ᾤοντο ὑγιεινότερα τὰ σώματα καὶ εὐαυξῆ ἀπὸ τῆς ἐλλειπούσης ποιεῖν τροφῆς, νομίζοντες εἰς βάθος τε καὶ πλάτος μὴ πιεζόμενον ἐπαίρειν εἰς ὕψος τὰ σώματα· καὶ

Αν ένα παιδί τιμωρούνταν από κάποιον, αν το ανέφερε στον πατέρα του, ήταν ντροπή για τον πατέρα να το άκουγε και να μην του επέβαλλε και νέα τιμωρία· γιατί, πίστευαν ότι με βάση την πατροπαράδοτη αγωγή τίποτε κακό δεν είχαν κάνει (οι άλλοι) στα δικά τους παιδιά.

Οι νέοι έκλεβαν και τρόφιμα[256], όσα τυχόν μπορούσαν, εξασκούμενοι να επιτίθενται πονηρά εναντίον αυτών που κοιμούνται ή δεν τα φυλάγουν προσεκτικά· για όποιον όμως συλλαμβανόταν η τιμωρία ήταν ξυλιές και να μείνει νηστικός. Εξάλλου, το φαγητό τους ήταν φτωχικό, για να αντιμετωπίζουν από μόνοι τους τη φτώχεια και να αναγκάζονται να γίνονται τολμηροί και πανούργοι[257].

Γι' αυτό και το συσσίτιο ήταν λιγοστό, για να συνηθίζουν δηλαδή *και* να μην αισθάνονται ποτέ χορτάτοι *και* να αντέχουν να πεινούν· γιατί, έτσι πίστευαν ότι και στον πόλεμο θα ήταν περισσότερο χρήσιμοι, αν δηλαδή μπορούσαν να πολεμούν και νηστικοί, κι ότι θα ήταν πιο εγκρατείς και ευκίνητοι, αν ζούσαν τον περισσότερο καιρό λιτοδίαιτα· το να αντέχουν στην πείνα και να τρώνε το οποιοδήποτε φαγητό πίστευαν ότι κάνει τα σώματά τους πιο υγιεινά και με περισσότερη ευεξία λόγω της έλλειψης τροφής, επειδή θεωρούσαν ότι τα σώματα κερδίζουν σε ύψος, αν δεν πιέζεται κανείς σε βάθος και σε πλάτος· κι ότι τα σώμα-

καλὰ δὲ ποιεῖν· τὰς γὰρ ἰσχνὰς καὶ διακένους ἕξεις ὑπακούειν πρὸς τὴν διάρθρωσιν, τὰς δὲ πολυτρόφους διὰ βάρος ἀντιβαίνειν.

Ἐσπούδαζον δὲ καὶ περὶ τὰ μέλη καὶ τὰς ᾠδὰς οὐδενὸς ἧττον· κέντρον δ' εἶχε ταῦτα ἐγερτικὸν θυμοῦ καὶ φρονήματος καὶ παραστατικὸν ὁρμῆς ἐνθουσιώδους καὶ πρακτικῆς. καὶ ἡ λέξις ἦν ἀφελὴς καὶ ἄθρυπτος· οὐδὲν δ' ἕτερον εἶχεν ἢ ἐπαίνους τῶν γεννικῶς ζησάντων καὶ ὑπὲρ τῆς Σπάρτης ἀποθανόντων καὶ εὐδαιμονιζομένων καὶ ψόγους τῶν τρεσάντων ὡς ἀλγεινὸν καὶ κακοδαίμονα βιούντων βίον· ἐπαγγελία τε καὶ μεγαλαυχία πρὸς ἀρετὴν πρέπουσα ταῖς ἡλικίαις.

Τριῶν οὖν χορῶν ὄντων κατὰ τὰς τρεῖς ἡλικίας καὶ συνισταμένων ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὁ μὲν τῶν γερόντων ἀρχόμενος ᾖδεν·

ἀμές ποτ' ἦμες ἄλκιμοι νεανίαι·

εἶτα ὁ τῶν ἀκμαζόντων ἀνδρῶν ἀμειβόμενος ἔλεγεν·

ἀμὲς δέ γ' εἰμές· αἰ δὲ λῇς, αὐγάσδεο·

ὁ δὲ τρίτος ὁ τῶν παίδων·

ἀμὲς δέ γ' ἐσσόμεσθα πολλῷ κάρρονες.

Καὶ οἱ ἐμβατήριοι δὲ ῥυθμοὶ παρορμητικοὶ ἦσαν πρὸς ἀνδρείαν καὶ θαρραλεότητα καὶ ὑπερφρόνησιν θανάτου, οἷς ἐχρῶντο ἔν τε χοροῖς καὶ πρὸς αὐλὸν ἐπάγοντες τοῖς πολεμίοις. ὁ γὰρ Λυκοῦργος παρέζευξε

τα γίνονταν και ωραία· γιατί οι ισχνές και λεπτές φύσεις υπακούουν στις αρθρώσεις τους, ενώ οι χοντρές τις ενοχλούν με το βάρος τους.

Μεγάλο ενδιαφέρον έδειχναν και για τη μουσική και το τραγούδι[258]· γιατί αυτά κέντριζαν διεγερτικά την ψυχή και το φρόνημα και ενίσχυαν την ενθουσιώδη ορμή και τη δράση· οι στίχοι ήταν απλοί και λιτοί· δεν είχαν καμιά άλλη αναφορά ή επαίνους για ανθρώπους που έζησαν ενάρετα και σκοτώθηκαν πολεμώντας για τη Σπάρτη και ήταν καλότυχοι, ούτε είχαν κατηγορίες για δειλούς ότι ζουν αλγεινή και άθλια ζωή· οι στίχοι ήταν (καθαρή) υπόσχεση και υπερηφάνεια για την αρετή, κατάλληλη για κάθε ηλικία.

Καθώς λοιπόν γίνονταν τρεις κύκλοι χορού[259] ανάλογα με τις τρεις ηλικίες και χόρευαν στις γιορτές, ο χορός των γερόντων άρχιζε το τραγούδι έτσι:

«Εμείς ήμασταν κάποτε δυνατοί νέοι».

Έπειτα, ο χορός των ανδρών απαντούσε:

«Εμείς είμαστε τώρα· κι αν θέλεις, κοίταξέ μας».

Τρίτος στη σειρά ο χορός των νέων απαντούσε:

«Εμείς, βέβαια, θα γίνουμε πολύ καλύτεροι».

Και τα εμβατήριά τους ξεσήκωναν για πράξεις ανδρείας και θάρρους και περιφρόνηση του θανάτου, που τα τραγουδούσαν *και* στους χορούς *και* στις επιθέσεις τους εναντίον των εχθρών, υπό τον ήχο του αυλού. Γιατί ο Λυκούργος συνδύασε την εξάσκηση για τον

τῇ κατὰ πόλεμον ἀσκήσει τὴν φιλομουσίαν, ὅπως τὸ ἄγαν πολεμικὸν τῷ ἐμμελεῖ κερασθὲν συμφωνίαν καὶ ἁρμονίαν ἔχῃ· διὸ καὶ ἐν ταῖς μάχαις προεθύετο ταῖς Μούσαις ὁ βασιλεύς, ἵνα λόγου ἀξίας παρέχωσι τὰς πράξεις οἱ μαχόμενοι καὶ μνήμης εὐκλεοῦς.

Εἴ δέ τις παραβαίνοι τι τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, οὐκ ἐπέτρεπον· ἀλλὰ καὶ τὸν Τέρπανδρον ἀρχαϊκώτατον ὄντα καὶ ἄριστον τῶν καθ' ἑαυτὸν κιθαρῳδῶν καὶ τῶν ἡρωικῶν πράξεων ἐπαινέτην ὅμως οἱ ἔφοροι ἐζημίωσαν καὶ τὴν κιθάραν αὐτοῦ προσεπαττάλευσαν φέροντες, ὅτι μίαν μόνην χορδὴν ἐνέτεινε περισσοτέραν τοῦ ποικίλου τῆς φωνῆς χάριν· μόνα γὰρ τὰ ἁπλούστερα τῶν μελῶν ἐδοκίμαζον. Τιμοθέου δ' ἀγωνιζομένου τὰ Κάρνεια, εἷς τῶν ἐφόρων μάχαιραν λαβὼν ἠρώτησεν αὐτόν, ἐκ ποτέρου τῶν μερῶν ἀποτέμῃ τὰς πλείους τῶν ἑπτὰ χορδῶν.

Τῶν δὲ ταφῶν ἀνεῖλε τὴν δεισιδαιμονίαν ἅπασαν ὁ Λυκοῦργος, ἐν τῇ πόλει θάπτειν τοὺς νεκροὺς καὶ πλησίον ἔχειν τὰ μνημεῖα τῶν ἱερῶν συγχωρήσας. περιεῖλε δὲ καὶ τοὺς μιασμούς, συνθάπτειν δ' οὐδὲν ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἐν φοινικίδι

πόλεμο με την αγάπη για τη μουσική, να αποτελεί (μουσική) σύνθεση και αρμονία η μεγάλη πολεμική ορμή ανάμεικτη με τραγούδι· γι' αυτό πριν από κάθε μάχη ο βασιλιάς θυσίαζε στις Μούσες, για να πετύχουν δηλαδή οι πολεμιστές αντάξια κατορθώματα για ύμνους και για δοξασμένη ανάμνηση[260].

Απαγόρευαν κάποιον να παραβιάσει την αρχαία μουσική τους· ακόμη και τον Τέρπανδρο[261], που ήταν ο πιο παραδοσιακός και ο πιο καλός από τους σύγχρονούς του κιθαρωδούς και υμνητής των κατορθωμάτων τους, οι έφοροι τον τιμώρησαν και του πήραν την κιθάρα και την κάρφωσαν πάνω σε πασσάλους, γιατί τέντωσε μια χορδή περισσότερο για μεγαλύτερη ποικιλία στον ήχο· γιατί επιδοκίμαζαν μόνο τους πιο απλούς μουσικούς τρόπους. Όταν πάλι ο Τιμόθεος[262] πήρε μέρος σε μουσικούς αγώνες στα Κάρνεια[263], ένας από τους εφόρους πήρε μαχαίρι και τον ρώτησε από ποια πλευρά της λύρας του προτιμά να του κόψει τις επιπλέον από τις εφτά χορδές.

Ο Λυκούργος εξαφάνισε κάθε δεισιδαιμονία τους σχετικά με τις ταφές, επιτρέποντας να θάβουν μέσα στην πόλη τους νεκρούς και να έχουν τα μνήματα κοντά στα ιερά τους· περιέστειλε και τα σχετικά με τη μίανση, και απαγόρευσε να βάζουν οτιδήποτε άλλο στον τάφο μαζί με το νεκρό, αλλά να βάζουν το σώμα πάνω σε κόκκινο νεκροσέντονο και φύλλα ελιάς και να

καὶ φύλλοις ἐλαίας θέντας τὸ σῶμα περιστέλλειν κατ' ἴσον ἅπαντας. ἀνεῖλε καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τὰς ἐπὶ τῶν μνημείων, πλὴν τῶν ἐν πολέμῳ τελευτησάντων, καὶ τὰ πένθη καὶ τοὺς ὀδυρμούς.

Ἀποδημεῖν δ' οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι.

Καὶ ξενηλασίας δ' εἰσηγήσατο, ὅπως οἱ παρεισρέοντες μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος τοῖς πολίταις ὑπάρχωσι.

Τῶν πολιτῶν ὃς ἂν μὴ ὑπομείνῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν οὐ μετεῖχε τῶν τῆς πόλεως δικαίων.

Ἔνιοι δ' ἔφασαν, ὅτι καὶ τῶν ξένων ὃς ἂν ὑπομείνῃ ταύτην τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτείας κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Λυκούργου μετεῖχε τῆς ἀρχῆθεν διατεταγμένης μοίρας· πωλεῖν δ' οὐκ ἐξῆν.

Τοῖς τῶν πλησίον οἰκέταις ὡς ἰδίοις χρῆσθαι ἔθος ἦν, εἴ που δέοιντο, καὶ κυσὶ καὶ ἵπποις, εἰ μὴ οἱ δεσπόται χρῄζοιεν· καὶ ἐν ἀγρῷ δ' εἴ τίς τινος ἐλλιπὴς γενόμενος δεηθείη, ἀνοίξας καὶ βαστάσας τὰ ἐπιτήδεια τοῦ ἔχοντος, τὰ ταμιεῖα σημηνάμε-

το τυλίγουν με τον ίδιο τρόπο για όλους[264]. Απαγόρευσε και τις επιγραφές στις επιτύμβιες στήλες, εκτός από αυτές που αναφέρονταν σε πεσόντες στον πόλεμο, όπως απαγόρευσε και τις εκδηλώσεις πένθους και τα κλάματα.

Απαγορευόταν στους Σπαρτιάτες να ξενιτεύονται[265], για να μην αλλοτριωθούν από ξενικές συνήθειες και ανάγωγους τρόπους ζωής.

Θέσπισε (ο Λυκούργος) και το νόμο της εκδίωξης των ξένων (από τη Σπάρτη), για να μη γίνουν οι επισκέπτες δάσκαλοι κάποιου κακού στους πολίτες.

Όποιος από τους πολίτες δεν περνούσε από τη διαδικασία της αγωγής στα παιδικά του χρόνια δεν είχε πολιτικά δικαιώματα στην πόλη.

Μερικοί έλεγαν ότι όποιος από τους ξένους ακολουθούσε αυτό το εκπαιδευτικό σύστημα της πόλης σύμφωνα με τη βούληση του Λυκούργου, μετείχε στην αρχική διανομή του κλήρου· δεν είχε όμως δικαίωμα να τον πουλήσει.

Οι Σπαρτιάτες είχαν δικαίωμα να χρησιμοποιούν σα να ήταν δικοί τους τους οικιακούς δούλους των συμπολιτών τους[266], αν τους χρειάζονταν για κάτι, καθώς και τα σκυλιά και τα άλογά τους, αν δεν τα είχαν σε δουλειές τα αφεντικά τους· και στα χωράφια πάλι, αν έλειπε από κάποιον κάτι, άνοιγε (τις καλύβες) και έπαιρνε τα χρειαζόμενα από εκείνον που εί-

νος κατέλειπεν.

Ἐν τοῖς πολέμοις φοινικίσιν ἐχρῶντο· ἅμα μὲν γὰρ ἡ χρόα ἐδόκει αὐτοῖς ἀνδρικὴ εἶναι, ἅμα δὲ τὸ αἱματῶδες τοῦ χρώματος πλείονα τοῖς ἀπείροις φόβον παρέχειν· καὶ τὸ μὴ εὐπερίφωρον δὲ τοῖς πολεμίοις εἶναι, ἐάν τις αὐτῶν πληγῇ, ἀλλὰ διαλανθάνειν διὰ τὸ ὁμόχρουν χρήσιμον.

Ὅταν στρατηγήματι τοὺς πολεμίους νικήσωσι, βοῦν τῷ Ἄρει θύουσιν· ὅταν δ' ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἀλεκτρυόνα· ἐθίζοντες τοὺς ἡγουμένους οὐ μόνον πολεμικοὺς ἀλλὰ καὶ στρατηγικοὺς εἶναι.

Ταῖς εὐχαῖς προστιθέασι τὸ ἀδικεῖσθαι δύνασθαι.

Εὐχὴ δ' αὐτῶν διδόναι τὰ καλὰ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ πλέον οὐδέν.

Ἀφροδίτην σέβουσι τὴν ἐνόπλιον· καὶ πάντας δὲ τοὺς θεοὺς θήλεις καὶ ἄρρενας λόγχας ἔχοντας ποιοῦνται, ὡς ἁπάντων τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν ἐχόντων.

Ἐπιλέγουσι δὲ καὶ οἱ παροιμιαζόμενοι·
τὰν χεῖρα ποτιφέροντα τὰν τύχαν καλεῖν,

χε, και ενημέρωνε ύστερα με σημάδια.

Στους πολέμους φορούσαν κόκκινες στολές[267]· κι αυτό, γιατί το χρώμα τους φαινόταν ότι ταίριαζε στους άνδρες και ταυτόχρονα η ομοιότητα του χρώματος με το αίμα προξενούσε μεγαλύτερο φόβο στους αντιπάλους που δεν τους γνώριζαν· αυτό συντελούσε να μη γίνεται αντιληπτός στους εχθρούς, αν κάποιος Σπαρτιάτης τραυματιζόταν, αλλά και να διαφεύγει λόγω της χρήσιμης ομοιότητας με το αίμα.

Όταν νικούν τους εχθρούς με στρατηγικά τεχνάσματα, θυσιάζουν στον Άρη βόδι, κι όταν νικούν σε καθαρή μάχη κατά παράταξη, θυσιάζουν πετεινό· έτσι συνηθίζουν (ωθούν) τους ηγέτες τους να μην είναι μόνο δυνατοί πολεμιστές αλλά και επινοητικοί σε πολεμικά τεχνάσματα.

Στις προσευχές ζητούν από τους θεούς να τους αξιώσουν να υπομένουν και την αδικία.

Προσεύχονται επίσης να τους δώσουν οι θεοί και τα ωραία μαζί με την αρετή και τίποτε άλλο.

Λατρεύουν την ένοπλη Αφροδίτη· αλλά και όλα τα αγάλματα των θεών, θηλυκών και αρσενικών, τα φιλοτεχνούν να κρατούν όπλα, γιατί όλοι διακρίνονται για την πολεμική τους αρετή.

Κι όσοι μιλούν με παροιμίες λένε:
«Να καλείς την τύχη βάζοντας και το χέρι σου»[268],

ὡς δέον ἐπικαλεῖσθαι τοὺς θεοὺς μετὰ τοῦ ἐγχειρεῖν τι καὶ πράττειν, ἄλλως δὲ μή.

Τοῖς παισὶν ἐπεδείκνυον τοὺς εἵλωτας μεθύσαντες εἰς ἀποτροπὴν πολυοινίας.

Ἔθος ἦν αὐτοῖς μηδὲ κόπτειν τὰς αὐλείους ἀλλ' ἔξωθεν βοᾶν.

Στλεγγίσιν οὐ σιδηραῖς ἀλλὰ καλαμίναις ἐχρῶντο.

Κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας οὐκ ἠκροῶντο, ὅπως μήτ' ἐν σπουδῇ μήτ' ἐν παιδιᾷ ἀκούωσι τῶν ἀντιλεγόντων τοῖς νόμοις.

Ἀρχίλοχον τὸν ποιητὴν ἐν Λακεδαίμονι γενόμενον αὐτῆς ὥρας ἐδίωξαν, διότι ἐπέγνωσαν αὐτὸν πεποιηκότα ὡς κρεῖττόν ἐστιν ἀποβαλεῖν τὰ ὅπλα ἢ ἀποθανεῖν·

ἀσπίδι μὲν Σαΐων τις ἀγάλλεται, ἣν περὶ θάμνῳ
ἔντος ἀμώμητον κάλλιπον οὐκ ἐθέλων·
<αὐτὸς δ' ἐξέφυγον θανάτου τέλος·> ἀσπὶς ἐκείνη
ἐρρέτω· ἐξαῦθις κτήσομαι οὐ κακίω.

Κόραις καὶ κόροις κοινὰ τὰ ἱερά.

Σκιραφίδαν ἐζημίωσαν οἱ ἔφοροι, ὅτι ὑπὸ πολεμίων ἠδικεῖτο.

γιατί πρέπει να επικαλείται κανείς τους θεούς, αλλά ταυτόχρονα να επιχειρεί να αναλαμβάνει δράση, αλλιώς όχι.

Στα παιδιά έδειχναν είλωτες, αφού πρώτα τους μεθούσαν, για να αποφεύγουν να πίνουν πολύ κρασί.

Υπήρχε σ' αυτούς η συνήθεια να μη χτυπούν την εξώπορτα, αλλά να φωνάζουν απ' έξω.

Στλεγγίδες δε χρησιμοποιούσαν σιδερένιες αλλά από καλάμι[269].

Δεν παρακολουθούσαν παραστάσεις με κωμωδίες και τραγωδίες, για να μην ακούν ούτε στα σοβαρά ούτε στα αστεία εκείνους που μιλούσαν αντίθετα με τους νόμους[270].

Τον ποιητή Αρχίλοχο[271] που επισκέφτηκε τη Σπάρτη τον έδιωξαν αυθημερόν, διότι έμαθαν ότι υποστήριξε σε ποίημά του ότι είναι προτιμότερο να πετάει κανείς τα όπλα του (στη μάχη) παρά να σκοτωθεί:

«Με την ασπίδα μου χαίρεται κάποιος Σαΐων, που την άφησα χωρίς να θέλω σε ένα θάμνο, όπλο μου άμωμο·

Ο ίδιος ξέφυγα τη μοίρα του θανάτου· ας χάθηκε εκείνη η ασπίδα· πάλι θα αποκτήσω ακόμη πιο καλή».

Για κορίτσια και αγόρια τα ιερά ήταν κοινά.

Το Σκιραφίδα τον τιμώρησαν οι έφοροι, γιατί ανεχόταν να αδικείται από τους εχθρούς.

Σακκοφόρον ἀνεῖλον, διότι παρυφὴν εἰς τὸν σάκκον ἐνέβαλε.

Τὸν ἐκ τοῦ γυμνασίου νεανίσκον ἐπετίμων, ὅτι τὴν εἰς Πυλαίαν ὁδὸν ἠπίστατο.

Κηφισοφῶντα, εἰπόντα περὶ τοῦ τυχόντος δύνασθαι ὅλην τὴν ἡμέραν λέγειν, ἐξέβαλον, φάμενοι τὸν ἀγαθὸν μυθικτὰν δεῖν τοῖς πράγμασιν ἴσον τὸν λόγον ἔχειν.

Οἱ παῖδες παρ' αὐτοῖς ξαινόμενοι μάστιξι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος μέχρι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσιν ἱλαροὶ καὶ γαῦροι, ἁμιλλώμενοι περὶ νίκης πρὸς ἀλλήλους, ὅστις αὐτῶν ἐπὶ πλέον τε καὶ μᾶλλον καρτερήσει τυπτόμενος· καὶ ὁ περιγενόμενος ἐν τοῖς μάλιστα ἐπίδοξός ἐστι. καλεῖται δὲ ἡ ἅμιλλα διαμαστίγωσις· γίνεται δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος.

Ἓν δέ τι τῶν καλῶν καὶ μακαρίων ἐδόκει παρεσκευακέναι τοῖς πολίταις ὁ Λυκοῦργος ἀφθονίαν σχολῆς· τέχνης μὲν γὰρ ἅψασθαι βαναύσου τὸ παράπαν οὐκ ἐξῆν· χρηματισμοῦ δὲ συναγωγὴν ἔχοντος ἐργώδη καὶ πραγματείας οὐδ' ὁτιοῦν ἔδει διὰ τὸ κομιδῇ τὸν πλοῦτον ἄζηλον πεποιηκέναι καὶ ἄτιμον. οἱ δὲ εἵλωτες αὐτοῖς εἰρ-

Έναν που κρατούσε σάκκο τον σκότωσαν, γιατί είχε προσθέσει στο σάκκο ούγια.

Έναν νεαρό που έφευγε από το γυμναστήριο τον μάλωναν, γιατί γνώριζε το δρόμο της Πυλαίας.

Τον Κηφισοφώντα[272], που είπε ότι θα μπορούσε να μιλήσει ολόκληρη μέρα για οτιδήποτε, τον έδιωξαν, λέγοντας ότι ο καλός αγορητής πρέπει να καθορίζει το λόγο του σε αντιστοιχία (χρόνου) με τα θέματα που αναλύει.

Τα μικρά παιδιά στη Σπάρτη, που τα χτυπούν με μαστίγια μια ολόκληρη μέρα στο βωμό της Όρθιας[273] Άρτεμης, μέχρι θανάτου πολλές φορές, το αντέχουν χαρούμενοι και ζωηροί, συναγωνιζόμενοι μεταξύ τους για τη νίκη, δηλαδή ποιος από αυτούς θα αντέξει περισσότερο και με μεγαλύτερη υπομονή τη μαστίγωση· κι ο νικητής αποκτά πολύ μεγάλη δόξα. Αυτός ο συναγωνισμός λέγεται διαμαστίγωση και γίνεται κάθε χρόνο.

Πρώτο από τα καλά και ευχάριστα πίστευαν ότι είχε θεσπίσει για τους πολίτες ο Λυκούργος τον άφθονο ελεύθερο χρόνο· γιατί, απαγορευόταν εντελώς να κάνουν χειρωνακτικές εργασίες[274]· τη συσσώρευση πλούτου, που συνεπαγόταν κόπο και δυσκολίες, δεν τη χρειαζόταν κανείς καθόλου, γιατί γενικά τον πλούτο τον είχε κάνει αζήλευτο και χωρίς να προσθέτει καμιά

γάζοντο τὴν γῆν ἀποφορὰν τὴν ἄνωθεν ἱσταμένην <τελοῦντες>. ἐπάρατον δ' ἦν πλειόνός τινα μισθῶσαι, ἵν' ἐκεῖνοι μὲν κερδαίνοντες ἡδέως ὑπηρετῶσιν, αὐτοὶ δὲ μὴ πλέον ἐπιζητῶσιν.

Ἀπείρητο δ' αὐτοῖς ναύταις εἶναι καὶ ναυμαχεῖν· ὕστερον μέντοι ἐναυμάχησαν, καὶ τῆς θαλάσσης κρατήσαντες πάλιν ἀπέστησαν, διαφθειρόμενα τὰ ἤθη τῶν πολιτῶν θεωροῦντες. ἀλλὰ πάλιν μετεβάλοντο καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι· καὶ γὰρ χρημάτων συναχθέντων τοῖς Λακεδαιμονίοις οἱ συναγαγόντες θανάτῳ κατεδικάσθησαν. Ἀλκαμένει γὰρ καὶ Θεοπόμπῳ τοῖς βασιλεῦσι χρησμὸς ἐδόθη ἁ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ· ἀλλ' ὅμως Λύσανδρος ἑλὼν Ἀθηναίους πολὺν χρυσὸν καὶ ἄργυρον εἰσήγαγε, καὶ παρεδέξαντο καὶ ἐτίμησαν τὸν ἄνδρα.

Τοῖς μὲν οὖν Λυκούργου χρωμένη νόμοις ἡ πόλις καὶ τοῖς ὅρκοις ἐμμείνασα ἐπρώτευε τῆς Ἑλλάδος εὐνομίᾳ καὶ δόξῃ χρόνον ἐτῶν πεντακοσίων· κατ' ὀλίγον δὲ παραβαινομένων καὶ πλεονεξίας καὶ φιλοπλουτίας παρεισδυομένης καὶ τὰ τῆς δυνάμεως ἠλαττοῦτο· καὶ οἱ σύμμαχοι διὰ ταῦτα δυσμενῶς εἶχον πρὸς αὐτούς. ἀλλ' ὅμως

τιμή. Τα χωράφια τους τα καλλιεργούσαν οι είλωτες, πληρώνοντας προσυμφωνημένη αμοιβή. Και ήταν επάρατο να μισθώνει κανείς ακριβότερα, για να καλλιεργούν έτσι (οι είλωτες) με ευχαρίστηση, έχοντας το κέρδος τους, και οι ίδιοι να μην είναι πλεονέκτες.

Απαγορευόταν σ' αυτούς να είναι ναύτες[275] και να συμμετέχουν σε ναυμαχίες· αργότερα βέβαια πολέμησαν και σε ναυμαχίες, και παρόλο που κυριάρχησαν στη θάλασσα, πάλι αποσύρθηκαν, γιατί πίστευαν ότι διαφθείρονται τα (χρηστά) ήθη των πολιτών. Αλλά και πάλι άλλαξαν άποψη, όπως σε όλα τα άλλα· γιατί, όταν συγκεντρώθηκαν πλούτη στους Λακεδαιμόνιους, όσοι τα συγκέντρωσαν, καταδικάστηκαν σε θάνατο· Γιατί, στον Αλκαμένη και το Θεόπομπο[276], βασιλείς, δόθηκε χρησμός ότι «η φιλοχρηματία θα καταστρέψει τη Σπάρτη»· αλλά ο Λύσανδρος, αφού υπόταξε τους Αθηναίους[277], έφερε στη Σπάρτη πολύ χρυσό και ασήμι, και αποδέχτηκαν και τίμησαν τον άνδρα.

Ακολουθώντας η πόλη τους νόμους του Λυκούργου και παραμένοντας σταθερή στους νόμους, αναδείχτηκε πρώτη στην Ελλάδα ως προς την ευνομία και τη δόξα για χρονικό διάστημα πεντακοσίων ετών[278]· καθώς όμως λίγο-λίγο παραβίαζαν τους νόμους και παρεισέφρυε η πλεονεξία και η επιθυμία για πλουτισμό, έχασαν και τη δύναμή τους· γι' αυτό και οι σύμμαχοι εχ-

οὕτως ἔχοντες μετὰ τὴν Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος ἐν Χαιρωνείᾳ νίκην, πάντων αὐτὸν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνα κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀναγορευσάντων, καὶ μεταξὺ δ' Ἀλέξανδρον τὸν υἱὸν μετὰ τὴν Θηβαίων καταστροφήν, μόνοι Λακεδαιμόνιοι, καίπερ ἀτείχιστον πόλιν ἔχοντες καὶ ὀλίγοι πάνυ ὄντες διὰ τοὺς συνεχεῖς πολέμους καὶ πολὺ ἀσθενέστεροι καὶ εὐχείρωτοι γενόμενοι, πάνυ βραχέα τινὰ ζώπυρα διασῴζοντες τῆς Λυκούργου νομοθεσίας, οὔτε συνεστράτευσαν οὔτε τούτοις οὔτε τοῖς μεταξὺ Μακεδονικοῖς βασιλεῦσιν, οὔτ' εἰς συνέδριον κοινὸν εἰσῆλθον οὔτε φόρον ἤνεγκαν· ἕως οὗ παντάπασιν ὑπεριδόντες τὴν Λυκούργου νομοθεσίαν ὑπὸ τῶν ἰδίων πολιτῶν ἐτυραννεύθησαν μηδὲν ἔτι σῴζοντες τῆς πατρίου ἀγωγῆς, καὶ παραπλήσιοι τοῖς ἄλλοις γενόμενοι τὴν πρόσθεν εὔκλειαν καὶ παρρησίαν ἀπέθεντο καὶ εἰς δουλείαν μετέστησαν, καὶ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίοις καθάπερ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐγένοντο.

δήλωσαν δυσμενείς διαθέσεις απέναντί τους. Αλλά αν και είχαν καταντήσει έτσι, όμως μετά τη νίκη του Φίλιππου του Μακεδόνα στη Χαιρώνεια, που όλοι τον ανακήρυξαν αρχηγό όλων των Ελλήνων *και* στη στεριά *και* στη θάλασσα, και στη συνέχεια το γιο του Αλέξανδρο μετά την καταστροφή των Θηβαίων, μόνοι οι Λακεδαιμόνιοι, παρόλο που είχαν ατείχιστη την πόλη τους[279] και είχαν απομείνει πολύ λίγοι εξαιτίας των συνεχών πολέμων και παρόλο που είχαν γίνει πολύ ασθενικοί και ευκολοκατάκτητοι, διατηρώντας κάποιες μικρές αναλαμπές από τη νομοθεσία του Λυκούργου δεν εξεστράτευσαν ούτε μαζί μ' αυτούς ούτε με τους μεταγενέστερους Μακεδόνες βασιλείς[280], ούτε παρακάθησαν σε κοινό συνέδριο μαζί τους, ούτε πλήρωσαν φόρους· ώσπου τελικά, αφού περιφρόνησαν τη νομοθεσία του Λυκούργου, ξέπεσαν σε τυραννία από τους ίδιους τους συμπολίτες τους, χωρίς να έχουν διαφυλάξει τίποτε από την πατροπαράδοτη αγωγή, αλλά αφού έγιναν όμοιοι με τους άλλους, έχασαν την προηγούμενη δόξα και παρρησία και υποδουλώθηκαν, και σήμερα είναι κάτω από την εξουσία των Ρωμαίων, όπως οι άλλοι Έλληνες.

ΛΑΚΑΙΝΩΝ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

ΑΡΧΙΛΕΩΝΙΣ

Ἀρχιλεωνὶς ἡ Βρασίδου μήτηρ, τελευτήσαντος αὐτῇ τοῦ υἱοῦ, ὡς παραγενόμενοί τινες τῶν Ἀμφιπολιτῶν εἰς Σπάρτην ἧκον πρὸς αὐτήν, ἠρώτησεν εἰ καλῶς καὶ ἀξίως τῆς Σπάρτης ὁ υἱὸς ἐτελεύτα· μεγαλυνόντων δ' ἐκείνων καὶ λεγόντων ἄριστον ἐν τοῖς ἔργοις ἁπάντων Λακεδαιμονίων εἶναι, εἶπεν· ὦ ξένοι, καλὸς μὲν ἦν κἀγαθὸς ὁ παῖς μου, πολλοὺς δ' ἄνδρας Λακεδαίμων ἔχει τήνου κάρρονας.

ΓΟΡΓΩ

Γοργώ, βασιλέως Κλεομένους θυγάτηρ, Ἀρισταγόρου τοῦ Μιλησίου παρακαλοῦντος αὐτὸν ἐπὶ τὸν πρὸς βασιλέα πόλεμον ὑπὲρ Ἰώνων καὶ ὑπισχνουμένου χρημάτων πλῆθος καὶ ὅσῳ ἀντέλεγε πλείονα προστιθέντος, καταφθερεῖ σε ἔφη, ὦ πάτερ, τὸ ξενύλλιον, ἐὰν μὴ τάχιον αὐτὸν τῆς οἰκίας ἐκβάλῃς.

ΛΑΚΑΙΝΩΝ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

ΑΡΧΙΛΕΩΝΙΣ

Η Αρχιλεωνίς[281], η μητέρα του Βρασίδα, όταν σκοτώθηκε ο γιος της και κάποιοι από τους Αμφιπολίτες που έφτασαν στη Σπάρτη την επισκέφτηκαν, τους ρώτησε αν ο γιος της σκοτώθηκε πολεμώντας γενναία και αντάξια της Σπάρτης· καθώς εκείνοι τον επαινούσαν πολύ και έλεγαν ότι στις μάχες ήταν ο καλύτερος από όλους τους Λακεδαιμόνιους, εκείνη είπε: «Ξένοι, γενναίος και ενάρετος ήταν ο γιος μου, αλλά η Σπάρτη έχει πολλούς άνδρες ανώτερους από αυτόν».

ΓΟΡΓΩ

Η Γοργώ, κόρη του βασιλιά Κλεομένη, όταν ο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος[282] τον καλούσε σε πόλεμο εναντίον του (Πέρση) βασιλιά για προάσπιση της ελευθερία των Ιώνων και του υποσχόταν πολλά χρήματα, και μάλιστα, όσο εκείνος δεν το αποφάσιζε, του πρόσθετε περισσότερα, είπε: «Πατέρα, αυτός ο ποταπός ξένος θα σε διαφθείρει (με τα χρήματά του), αν δεν τον διώξεις αμέσως από το σπίτι μας».

Προστάξαντος δέ ποτ' αὐτῇ τοῦ πατρὸς δοῦναί τινι σῖτον εἰς μισθοῦ λόγον καὶ προστιθέντος ἐδίδαξε γάρ με τὸν οἶνον χρηστὸν ποιεῖν, οὐκοῦν, ὦ πάτερ ἔφη, ὅ τ' οἶνος πλείων ἐκποθήσεται καὶ οἱ πίνοντες θρυπτικώτεροι καὶ χείρονες ἔσονται.

Τὸν δ' Ἀρισταγόραν ὑπό τινος τῶν οἰκετῶν ὑποδούμενον θεασαμένη πάτερ ἔφη, ὁ ξένος χεῖρας οὐκ ἔχει.

Ξένου δέ τινος μάλα <κε>κοσ<μημένη> στολῇ προσάγοντος, παρωσαμένη αὐτόν οὐκ ἄπει ἐντεῦθεν εἶπεν οὐδὲ τὰ τῆς γυναικὸς δυνάμενος;

Ἐρωτηθεῖσα δὲ ὑπό τινος Ἀττικῆς· διὰ τί ὑμεῖς ἄρχετε μόναι τῶν ἀνδρῶν αἱ Λάκαιναι; ὅτι ἔφη καὶ τίκτομεν μόναι ἄνδρας.

Προτρεπομένη δὲ τὸν ἄνδρα Λεωνίδαν ἐξιόντα εἰς Θερμοπύλας ἄξιον τῆς Σπάρτης φανῆναι, ἠρώτα τί χρὴ πράττειν· ὁ δ' ἔφη ἀγαθὸν γαμεῖν καὶ ἀγαθὰ τίκτειν.

Όταν κάποτε ο πατέρας της την πρόσταξε να δώσει σε κάποιον σιτάρι ως ανταμοιβή και πρόσθεσε «γιατί μου έμαθε να κάνω το κρασί ωραίο», εκείνη απάντησε: «Επομένως, πατέρα, το κρασί θα πίνεται περισσότερο και όσοι το πίνουν θα γίνουν μαλθακότεροι και χειρότεροι»[283].

Όταν είδε τον Αρισταγόρα να του βάζει υποδήματα ένας δούλος του σπιτιού, είπε: «Πατέρα, ο ξένος δεν έχει χέρια».

Όταν ένας ξένος της έφερε μια στολή με πάρα πολλά κεντήματα, σπρώχνοντάς τον του είπε: «Δε φεύγεις από δω εσύ που δεν μπορείς να κάνεις ούτε τις γυναικείες δουλειές;».

Όταν ρωτήθηκε από κάποια γυναίκα της Αττικής: «Γιατί μόνες εσείς οι Λάκαινες επιβάλλεσθε στους άνδρες σας;», απάντησε: «Διότι και μόνες εμείς γεννάμε άνδρες»[284].

Προτρέποντας τον άνδρα της Λεωνίδα κατά την εκστρατεία του στις Θερμοπύλες να φανεί αντάξιος της Σπάρτης, τον ρώτησε τι έπρεπε να κάνει εκείνη· κι αυτός της απάντησε: «Να παντρευτείς ενάρετο άνδρα και να αποκτήσεις ενάρετα παιδιά»[285].

ΓΥΡΤΙΑΣ

Γυρτιάς, Ἀκροτάτου ποτὲ τοῦ θυγατριδοῦ αὐτῆς ἔκ τινος τῶν παίδων μάχης πολλὰς πληγὰς λαβόντος καὶ ἀπενεχθέντος οἴκαδε ὡς τεθνηκότος, κλαιόντων τῶν οἰκείων τε καὶ γνωρίμων, οὐ σιωπήσετε; ἔφη· ἔδειξε γὰρ οἵου αἵματος ἦν, καὶ οὐκ ἔφη δεῖν τοὺς ἀγαθοὺς βοᾶσθαι ἀλλ' ἰατρεύεσθαι.

Ὅτε δ' ἄγγελος ἦλθεν ἐκ Κρήτης τὸν Ἀκροτάτου θάνατον ἀπαγγέλλων, οὐκ ἔμελλεν ἔφη πρὸς τοὺς πολεμίους ἥκων ἢ αὐτὸς ὑπ' ἐκείνων ἀποθανεῖσθαι ἢ κατακανεῖν ἐκείνους; ἥδιον δ' ἀκούειν ὅτι ἀπέθανε καὶ ἑαυτῆς καὶ τῆς πόλεως ἀξίως καὶ τῶν προγόνων, ἢ εἰ ἔζη τὸν ἅπαντα χρόνον κακὸς ὤν.

ΔΑΜΑΤΡΙΑ

Δαματρία τὸν υἱὸν δειλὸν καὶ ἀνάξιον ἑαυτῆς ἀκούσασα, παραγενόμενον ἀνεῖλε· τὸ δ' ἐπίγραμμα ἐπ' αὐτῆς τόδε· τὸν παραβάντα νόμους Δαμάτριον ἔκτανε μάτηρ, ἁ Λακεδαιμονία τὸν Λακεδαιμόνιον.

ΓΥΡΤΙΑΣ

Η Γυρτιάδα, όταν κάποτε ο ανεψιός της Ακρότατος[286], ύστερα από ένα γερό καυγά με τα παιδιά, έφαγε πολύ ξύλο και μεταφέρθηκε στο σπίτι σχεδόν πεθαμένος, ενώ οι συγγενείς και οι φίλοι έκλαιγαν, αυτή είπε: «Δε θα σταματήσετε;» Γιατί έδειξε ποια ήταν η καταγωγή του και πρόσθεσε ότι οι συνετοί δεν πρέπει να ωρύονται αλλά να θεραπεύουν.

Όταν πάλι έφτασε αγγελιοφόρος από την Κρήτη αναγγέλλοντας το θάνατο του Ακρότατου, είπε: «Αφού βγήκε εναντίον των εχθρών, δεν ήταν ενδεχόμενο ή ο ίδιος να σκοτωθεί ή να σκοτώσει εκείνους;». Ήταν πιο ευχάριστο να ακούσει ότι αυτός πέθανε αντάξια του εαυτού της και της πόλης και των προγόνων, παρά να χαρακτηρίζεται, αν επιζούσε, δειλός σ' όλη την υπόλοιπη ζωή του[287].

ΔΑΜΑΤΡΙΑ

Η Δαματρία, όταν έμαθε ότι ο γιος της ήταν δειλός και ανάξιος του εαυτού της, μόλις επέστρεφε στην πατρίδα του, τον σκότωσε· το επίγραμμα πάνω στο μνήμα της έγραφε:

«Τον παραβάτη των νόμων Δαμάτριο τον σκότωσε η μητέρα του, η Λακεδαιμόνια τον Λακεδαιμόνιο»[288].

ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΛΑΚΑΙΝΩΝ

Ἑτέρα Λάκαινα τὸν υἱὸν λιποτακτήσαντα ὡς ἀνάξιον τῆς πατρίδος ἀνεῖλεν, εἰποῦσα οὐκ ἐμὸν τὸ φίτυμα. ἐφ' ἧς τὸ ἐπίγραμμα τόδε·

ἔρρε κακὸν φίτυμα διὰ σκότος, οὗ διὰ μῖσος
Εὐρώτας δειλαῖς μηδ' ἐλάφοισι ῥέοι.
ἀχρεῖον σκυλάκευμα, κακὰ μερίς, ἔρρε ποθ' Ἅιδαν,
ἔρρε· τὸ μὴ Σπάρτας ἄξιον οὐδ' ἔτεκον.

Ἄλλη τὸν υἱὸν ἐν παρατάξει μαθοῦσα πεσόντα ἔφη·

δειλοὶ κλαιέσθωσαν· ἐγὼ δέ σε, τέκνον, ἄδακρυς θάπτω τὸν καὶ ἐμὸν καὶ Λακεδαιμόνιον.

Ἀκούσασά τις τὸν υἱὸν σεσῳσμένον καὶ πεφευγότα ἐκ τῶν πολεμίων, γράφει αὐτῷ· κακὰ φάμα τευ κακκέχυται· ἢ ταύταν νῦν ἔκνιψαι ἢ μὴ ἔσο.

Ἄλλη, τῶν υἱῶν φυγόντων ἐκ μάχης καὶ παραγενομένων ὡς αὐτήν, ποῖ φησίν ἥκετε δραπετεύσαντες, κακὰ ἀνδράποδα; ἢ δεῦρο ὅθεν ἐξέδυτε καταδυσόμενοι; ἀνασυραμένη καὶ ἐπιδείξασα αὐτοῖς τὴν κοιλίαν.

ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΛΑΚΑΙΝΩΝ

Μια άλλη Λάκαινα σκότωσε ως ανάξιο της πατρίδας το γιο της που λιποτάκτησε, λέγοντας: «Δεν ήταν δικό μου το παιδί». Πάνω στο μνήμα της υπήρχε το εξής επίγραμμα:

«Πήγαινε, κακή παραφυάδα, στο σκοτάδι, όπου από μίσος ο Ευρώτας δε ρέει ούτε για τα δειλά ελάφια.

Αχρείο σκυλί, κακή απαντοχή, φύγε επιτέλους στον Άδη, φύγε· δε γέννησα εγώ τον ανάξιο της Σπάρτης»[289].

Μια άλλη Λάκαινα που έμαθε ότι ο γιος της σκοτώθηκε σε μάχη κατά παράταξη, είπε:

«Οι δειλοί ας κλαίνε· εγώ όμως εσένα, παιδί μου, σε θάβω χωρίς δάκρυα ως *και* δικό μου *και* Λακεδαιμόνιο».

Όταν μια άλλη έμαθε ότι ο γιος της είχε σωθεί και είχε τραπεί σε φυγή από τους εχθρούς, του έγραψε: «Έχει διαδοθεί κακή φήμη για σένα· ή ξέπλυνε αυτήν πάραυτα ή αλλιώς χάσου».

Μια άλλη, όταν τα παιδιά της δραπέτευσαν από τη μάχη και γύρισαν κοντά της, τους είπε: «Πού ήρθατε, δειλά ανδράποδα, μετά τη φυγή σας; Ή ήρθατε να χαθείτε εδώ, όπου γεννηθήκατε;». Ταυτόχρονα, σήκωσε το φόρεμά της και έδειξε σ' αυτούς την κοιλιά της.

Προσάγοντά τις τὸν υἱὸν θεασαμένη ἐπύθετο τί πράσσει ἡ πατρίς· εἰπόντος δέ πάντες ἀπολώλασι, κεραμίδα ἄρασα ἐπαφῆκεν αὐτῷ καὶ ἀνεῖλεν, εἰποῦσα· σὲ οὖν κακάγγελον ἔπεμψαν ἡμῖν;

Διηγουμένου τινὸς τῇ μητρὶ γενναῖον θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ, εἶτ' οὐκ αἰσχρόν εἶπε τῆς τοιαύτης συνοδίας ἀτυχῆσαι;

Ἐκπέμψασά τις τοὺς υἱοὺς αὐτῆς πέντε ὄντας ἐπὶ πόλεμον, ἐν τοῖς προαστείοις εἱστήκει καραδοκοῦσα τί ἐκ τῆς μάχης ἀποβήσοιτο· ὡς δὲ παραγενόμενός τις πυθομένη αὐτῇ ἀπήγγειλε τοὺς παῖδας ἅπαντας τετελευτηκέναι, ἀλλ' οὐ τοῦτ' ἐπυθόμην εἶπε, κακὸν ἀνδράποδον, ἀλλὰ τί πράσσει ἡ πατρίς. φήσαντος δὲ ὅτι νικᾷ, ἀσμένη τοίνυν εἶπε δέχομαι καὶ τὸν τῶν παίδων θάνατον.

Θάπτουσά τις τὸν υἱόν, ὡς γραΐδιον εὐτελὲς προσελθὸν αὐτῇ ὦ γύναι, τᾶς τύχας εἶπε, νὴ τὼ σιώ, ἀλλὰ τᾶς καλᾶς γ' ἔφη· οὗ γὰρ αὐτὸν ἕνεκεν ἔτεκον, ἵν' ὑπὲρ τᾶς Σπάρτας ἀποθάνῃ, τοῦτό μοι συνέβη.

Κάποια άλλη, όταν είδε το γιο της να την πλησιάζει, ρώτησε να μάθει τι κάνει η πατρίδα· κι όταν εκείνος απάντησε ότι «όλοι έχουν σκοτωθεί», αφού πήρε μια κεραμίδα, τον χτύπησε στο κεφάλι και τον σκότωσε, λέγοντας: «Εσένα λοιπόν έστειλαν σ' εμάς αγγελιοφόρο για τα κακά μαντάτα;».

Όταν κάποιος γιος αφηγούνταν στη μητέρα του το γενναίο θάνατο του αδελφού του, του είπε: «Κι έπειτα δεν είναι αισχρό να έχεις αποτύχει σε ένα τέτοιο παράλληλο ταξίδι;».

Όταν μια άλλη ξεπροβόδισε τα παιδιά της, πέντε συνολικά, που βγήκαν να πολεμήσουν, κάθησε στα προάστια περιμένοντας ποια εξέλιξη θα είχε η μάχη· κι όταν γύρισε κάποιος και, όταν εκείνη τον ρώτησε να μάθει, εκείνος της απάντησε ότι έχουν σκοτωθεί όλα τα παιδιά της[29], του είπε: «Δε σε ρώτησα αυτό, δειλό ανδράποδο, αλλά τι κάνει η πατρίδα». Κι όταν εκείνος της απάντησε ότι νικά, είπε: «Με ευχαρίστηση λοιπόν δέχομαι και το θάνατο των παιδιών μου».

Όταν μια άλλη έθαβε το γιο της, μια ανόητη γριά την πλησίασε και της είπε: «Ήταν η τύχη σου, γυναίκα». Τότε εκείνη της απάντησε: «Μα τους δυο θεούς μας, ήταν η καλή μου τύχη· γιατί ο σκοπός για τον οποίο τον γέννησα, να πεθάνει δηλαδή για τη Σπάρτη, επιτελέστηκε για μένα».

Σεμνυνομένης γυναικός τινος Ἰωνικῆς ἐπί τινι τῶν ἑαυτῆς ὑφασμάτων ὄντι πολυτελεῖ, Λάκαινα ἐπιδείξασα τοὺς τέσσαρας υἱοὺς ὄντας κοσμιωτάτους, τοιαῦτα ἔφη δεῖν εἶναι τὰ τῆς καλῆς καὶ ἀγαθῆς γυναικὸς ἔργα καὶ μεγαλαυχεῖν ἐπὶ τούτοις καὶ ἐπαίρεσθαι.

Ἄλλη ἀκούσασα περὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς κακῶς ἐπὶ τῆς ξένης ἀναστρέφοιτο, ἔγραφε κακά τευ φάμα κακκέχυται· ἢ ταύταν ἀπόθευ ἢ μὴ ἔσο.

Παραπλησίως δὲ καὶ Χίων φυγάδες ἐλθόντες εἰς Σπάρτην πολλὰ Πεδαρίτου κατηγόρουν· μεταπεμψαμένη δ' αὐτοὺς ἡ μήτηρ αὐτοῦ Τελευτία καὶ ἀκούσασα ὧν ἐνεκάλουν, ἐπεὶ ἐδόκει αὐτῇ ἁμαρτάνειν ὁ υἱός, ἐπέστειλεν αὐτῷ· ἁ μάτηρ Πεδαρίτῳ. ἢ βελτίονα πρᾶσσε ἢ αὖθι μένε, ἀπογνοὺς τὰν ἐς Σπάρταν σωτηρίαν.

Ἑτέρα ἐπ' ἀδικήματι τῷ παιδὶ κρινομένῳ τέκνον εἶπεν, ἢ τᾶς αἰτίας σεαυτὸν ἢ τοῦ ζῆν ἀπόλυσον.

Ἄλλη χωλὸν υἱὸν ἐπὶ παράταξιν προπέμπουσα, τέκνον εἶπε, κατὰ βῆμα τῆς ἀρετῆς μέμνησο.

Όταν μια γυναίκα από την Ιωνία περηφανευόταν για κάποιο ένδυμά της ότι ήταν πολυτελές, η (συνομιλήτριά της) Λάκαινα της έδειξε τα τέσσερα παιδιά της, σωστά καμάρια, και της είπε ότι τέτοια πρέπει να είναι τα αποκτήματα μιας ωραίας και ενάρετης γυναίκας, και με τέτοια πρέπει να περηφανεύεται και να καμαρώνει[291].

Μια άλλη που άκουσε για το γιο της ότι στην ξένη χώρα (που ήταν) έδειχνε κακή διαγωγή, του έγραφε: «Έχει κυκλοφορήσει κακή φήμη για σένα· ή διώξ' την ή καλύτερα να μην υπάρχεις».

Κι όταν κάποτε ήλθαν στη Σπάρτη εξόριστοι Χίοι, κατηγορούσαν παρόμοια τον Πεδάριτο[292] για πολλά· κι όταν η μάνα του η Τελευτία τους κάλεσε στο σπίτι της και άκουσε αυτά για τα οποία κατηγορούσαν το γιο της, επειδή έκρινε ότι πράγματι ο γιος της είχε υποπέσει σ' αυτά τα σφάλματα, του έστειλε γράμμα με τα εξής: «Η μητέρα στον Πεδάριτο· ή διορθώσου ή μείνε αυτού, βγάζοντας από το μυαλό σου τη σωτηρία σου στη Σπάρτη».

Μια άλλη είπε στο παιδί της που δικαζόταν για κάποιο αδίκημα: «Απάλλαξε τον εαυτό σου ή από την κατηγορία ή από τη ζωή».

Άλλη πάλι που ξεπροβόδιζε το κουτσό παιδί της στη μάχη, του είπε: «Παιδί μου, σε κάθε βήμα σου να θυμάσαι την αρετή».

Ἄλλη, τοῦ παιδὸς αὐτῇ ἀφικομένου ἀπὸ παρατάξεως τετρωμένου τὸν πόδα καὶ σφόδρα ἀλγοῦντος, ἐὰν τῆς ἀρετῆς εἶπε μέμνῃ, ὦ τέκνον, καὶ ἄπονος ἔσῃ καὶ θαρρήσεις.

Λάκων τρωθεὶς ἐν πολέμῳ καὶ βαδίζειν μὴ δυνάμενος, τετραποδιστὶ ὥδευεν. αἰσχυνομένῳ δ' αὐτῷ ἐπὶ τῷ γελοίῳ ἡ μήτηρ καὶ πόσῳ βέλτιον, ὦ τέκνον εἶπε, μᾶλλον ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ γεγηθέναι ἢ αἰσχύνεσθαι ἐπὶ γέλωτι ἀνοήτων;

Ἄλλη προσαναδιδοῦσα τῷ παιδὶ τὴν ἀσπίδα καὶ παρακελευομένη τέκνον ἔφη, ἢ ταύταν ἢ ἐπὶ ταύτας.

Ἄλλη προϊόντι τῷ υἱῷ ἐπὶ πόλεμον ἀναδιδοῦσα τὴν ἀσπίδα ταύτην ἔφη ὁ πατήρ σοι ἀεὶ ἔσῳζε· καὶ σὺ οὖν ἢ ταύτην σῷζε ἢ μὴ ἔσο.

Ἄλλη πρὸς τὸν υἱὸν λέγοντα μικρὸν ἔχειν τὸ ξίφος εἶπε· καὶ βῆμα πρόσθες.

Ἄλλη ἀκούσασα, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτῆς ἐν παρατάξει ἀνδραγαθήσας ἀπέθανεν, ἐμὸς γὰρ ἦς εἶπε. περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου πυθομένη ὅτι ἀποδειλιάσας σῴζεται, οὐ γὰρ ἦς ἐμός ἔφη.

Μια άλλη, όταν γύρισε το παιδί της από μάχη πληγωμένο στο πόδι και με φρικτούς πόνους, του είπε: «Αν φέρνεις στο νου σου την αρετή, παιδί μου, *και* δε θα πονάς *και* θα αναχτήσεις το θάρρος σου».

Ένας Λάκωνας που τραυματίστηκε στον πόλεμο και δεν μπορούσε να βαδίσει, περπατούσε με τα χέρια και τα πόδια του. Επειδή αυτός ντρεπόταν για την εικόνα του μήπως προκαλούσε γέλιο, η μητέρα του του είπε: «Πόσο καλύτερο θα ήταν, παιδί μου, να χαίρεσαι για την ανδρεία σου, παρά να ντρέπεσαι μήπως γελάσουν ανόητοι άνθρωποι».

Μια άλλη που έδιδε την ασπίδα στο γιο της, τον συμβούλευε και του είπε: «Παιδί μου, ή αυτήν ή πάνω σ' αυτήν»[293].

Μια άλλη πάλι, δίδοντας την ασπίδα στο γιο της που έφευγε στον πόλεμο, του είπε: «Αυτήν ο πατέρας την έσωζε πάντα (στις μάχες)· και συ λοιπόν ή σώσε αυτήν ή καλύτερα να μην υπάρχεις».

Άλλη, στο γιο της, που έλεγε ότι είχε μικρό ξίφος, είπε: «Πρόσθεσε και το βήμα σου».

Μια άλλη, όταν πληροφορήθηκε ότι ο γιος της, αφού πολέμησε γενναία σε μια μάχη, σκοτώθηκε, είπε: «Ήσουν πραγματικά δικός μου». Όταν για τον άλλο γιο της πληροφορήθηκε ότι έδειξε δειλία στη μάχη και ζει, είπε: «Εσύ δεν ήσουν δικός μου».

Ἑτέρα ἀκούσασα τεθνηκέναι τὸν υἱὸν ἐν μάχῃ καθάπερ ἐτέτακτο κάτθετ' αὐτόν ἔφη, ἀναπληρωσάτω δὲ τὴν ἐκείνου τάξιν ὁ ἀδελφός.

Ἄλλη πομπὴν τελοῦσα πάνδημον ἤκουσεν ἐπὶ τῆς παρατάξεως νικᾶν τὸν υἱόν, ἐκ δὲ τῶν τραυμάτων πολλῶν γενομένων θνήσκειν. οὐ περιελομένη οὖν τὸν στέφανον, ἀλλὰ σεμνυνθεῖσα πρὸς τὰς πλησίον εἶπεν· ὡς πολλῷ κάλλιον, ὦ φίλαι, ἐστὶν ἐν παρατάξει νικῶντα τελευτᾶν ἢ τὰ Ὀλύμπια περιγενόμενον ζῆν.

Διηγουμένου τινὸς τῇ ἀδελφῇ γενναῖον θάνατον τοῦ παιδὸς αὐτῆς, ἐκείνη εἶπεν ὅτι ὅσον ἐπ' ἐκείνῳ γέγηθα, τοσοῦτον ἐπὶ σοὶ ἄχθομαι, ἐναρέτου συνοδίας ἀπολειφθέντι.

Λακαίνῃ τις προσέπεμψεν, εἰ φθορᾷ συνεπινεύει. ἡ δ' ἔφη· παῖς μὲν οὖσα ἔμαθον τῷ πατρὶ πείθεσθαι, καὶ τοῦτο ἔπραξα· γυνὴ δὲ γενομένη τῷ ἀνδρί· εἰ οὖν δίκαιά με παρακαλεῖ, τούτῳ φανερὸν ποιησάτω πρῶτον.

Παρθένος πενιχρὰ ἐρωτηθεῖσα τίνα δίδωσι τῷ γαμοῦντι προῖκα, τὴν πάτριον εἶπε σωφροσύνην.

Μια άλλη Λάκαινα που έμαθε ότι ο γιος της σκοτώθηκε στη μάχη κρατώντας δυνατά τη θέση του, είπε: «Θάψτε αυτόν και να αναπληρώσει τη θέση του ο αδελφός του».

Μια άλλη που συμμετείχε σε δημόσια γιορταστική πομπή έμαθε ότι ο γιος της νίκησε στη μάχη, αλλά από τα πολλά τραύματα που δέχτηκε, σκοτώθηκε. Χωρίς λοιπόν να βγάλει από το κεφάλι της το στεφάνι, αλλά γεμάτη περηφάνια είπε στις γυναίκες που ήταν κοντά της: «Πόσο πιο ωραίο, φίλες μου, είναι να νικά το παιδί σου σε μάχη και να πεθαίνει παρά να νικά στους Ολυμπιακούς αγώνες και να ζει».

Όταν κάποιος αφηγούνταν στην αδελφή του το γενναίο θάνατο του γιου της σε μάχη, εκείνη είπε: «Όσο χαίρομαι γι' αυτόν, άλλο τόσο λυπάμαι για σένα που στερήθηκες τόσο ενάρετο ταξίδι».

Κάποιος έστειλε άνθρωπό του σε μια Λάκαινα (να της πει) αν δέχεται να συνάψουν ερωτικές σχέσεις. Κι εκείνη απάντησε: «Όταν ήμουν κοπέλα, έμαθα να υπακούω στον πατέρα μου και αυτό έκανα· κι όταν παντρεύτηκα, έμαθα να υπακούω στον άνδρα μου· αν μου ζητά έντιμη πράξη, πρώτα να το πει στον άνδρα μου»[294].

Όταν μια φτωχή κοπέλα ρωτήθηκε τι προίκα δίδει στον άνδρα που θα την παντρευθεί, απάντησε: «Την πατροπαράδοτη σωφροσύνη».

Λάκαινα πιπρασκομένη καὶ ἐρωτωμένη τί ἐπίσταται ἔφη πιστὰ ἦμεν.

Ἄλλη αἰχμαλωτισθεῖσα καὶ ἐρωτωμένη παραπλησίως εὖ οἰκεῖν οἶκον ἔφη.

Ἐρωτηθεῖσά τις ὑπό τινος, εἰ ἔσται ἀγαθή, ἂν αὐτὴν ἀγοράσῃ, εἶπε· κἂν μὴ ἀγοράσῃς.

Ἄλλη πιπρασκομένη, τοῦ κήρυκος πυνθανομένου τί ἐπίσταται, ἐλευθέρα εἶπεν ἦμεν. ὡς δὲ ὁ ὠνησάμενος προσέτασσέ τινα αὐτῇ οὐχ ἁρμόζοντα ἐλευθέρᾳ, εἰποῦσα οἰμώξῃ φθονήσας σεαυτῷ τοιούτου κτήματος ἐξήγαγεν ἑαυτήν.

ΤΕΛΟΣ

Μια Λάκαινα που την πουλούσαν ως δούλη και ρωτήθηκε τι ξέρει να κάνει καλά, απάντησε: «Να είμαι πιστή».

Μια άλλη πάλι που αιχμαλωτίστηκε και ρωτήθηκε παρόμοια, απάντησε: «Να διευθύνω καλά το σπίτι».

Και μια άλλη που ρωτήθηκε αν θα είναι καλή στην περίπτωση που θα την αγοράσει, απάντησε: «Και στην περίπτωση που δε με αγοράσεις»[295].

Μια άλλη πάλι που ήταν για πούλημα, όταν ο κήρυκας (που ανήγγειλε την πώλησή της) τη ρώτησε τι γνωρίζει να κάνει καλά, απάντησε: «Να είμαι ελεύθερη»[296]. Κι όταν αυτός που την αγόρασε, τη διέταξε να κάνει πράγματα που δεν αρμόζουν σε ελεύθερη, του είπε: «Θα κλάψεις, που από φθόνο δεν μπόρεσες να κρατήσεις τέτοιο απόκτημα». Κι αμέσως αυτοκτόνησε[297].

ΤΕΛΟΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ - ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

1. *Ἀγασικλῆς:*

Βασιλιάς της Σπάρτης, γιος του Αρχίδαμου και πατέρας του Αρίστωνα. Έζησε τον 6^{ο} π.Χ. αιώνα με συμβασιλιά το Λέοντα. Στο διάστημα της βασιλείας του έγιναν οι ατυχείς αγώνες των Σπαρτιατών εναντίον των Τεγεατών.

2. *Φιλοφάνης:*

Σοφός της αρχαιότητας του 6^{ου} π.Χ. αιώνα, αναφερόμενος εδώ από τον Πλούταρχο, χωρίς να γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του.

3. *τούτων χρῄζω μαθητὴς εἶναι, ὧν εἰμι καὶ υἱός:*

Τόσο σ' αυτό το απόφθεγμα, όσο και στο επόμενο, φαίνεται πόσο οι Σπαρτιάτες αναγνώριζαν τον παιδευτικό ρόλο της οικογένειας στην αγωγή τους. Βέβαια, καθοριστικότατο ρόλο στην όλη τους αγωγή και εκπαίδευση έπαιζε η πόλη. (Βλ. και «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» του Ξενοφώντα, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2003, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

4. *ἀδορυφόρητος:*

Ο θεσμός των σωματοφυλάκων (με δόρατα) είναι πανάρ-

χαια συνήθεια ως προσωπική φρουρά των βασιλέων.

5. *Ἀγησίλαος ὁ Μέγας:*

Με το όνομα αυτό βασίλευσαν στη Σπάρτη τρεις βασιλείς, με αρχαιότερο τον Αγησίλαο της εποχής του Λυκούργου, περί το 900 π.Χ.

Ο αναφερόμενος εδώ είναι ο Αγησίλαος του Αρχιδάμου (442-358 π.Χ.), ένας από τους σπουδαιότερους και εμπειρότατους βασιλείς της αρχαιότητας. Ανέλαβε την εξουσία το 399 π.Χ., αφού αποκλείσθηκε ο νόμιμος Λεωτυχίδης ως νόθος γιος της Τιμαίας και του Αθηναίου Αλκιβιάδη, με τη βοήθεια του σπουδαίου Λακεδαιμόνιου στρατηγού Λύσανδρου, νικητή στους Αιγός ποταμούς στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου. Διακρίθηκε σε ισχυρούς και νικηφόρους αγώνες εναντίον των Περσών το 395 π.Χ. στον Πακτωλό ποταμό, έτοιμος, μετά την ήττα του Τισσαφέρνη, να επιτεθεί εναντίον του Αρταξέρξη. Αναγκάστηκε όμως να επιστρέφει στην Ελλάδα, γιατί με περσικά χρήματα συνασπίσθηκαν εναντίον της Σπάρτης η Θήβα, η Αθήνα, η Κόρινθος και το Άργος. Κατανίκησε τους αντιπάλους στη μάχη της Κορώνειας (394 π.Χ.) με πόνο ψυχής, καθώς διαπίστωνε το διαβρωτικό ρόλο των Περσών σε βάρος των Ελλήνων, σπουδαίος εκφραστής της Πανελλήνιας Ιδέας, όπως την υλοποίησε λίγο αργότερα ο Φίλιππος Β΄ και ο Αλέξανδρος Γ΄.

Πρωταγωνίστησε στη συνέχεια επί τριάντα και πλέον έτη τόσο στο Βοιωτικό ή Κορινθιακό πόλεμο και τα επακόλουθά του, όσο και κατά την εποχή που ανέλαβε ηγεμονική θέση στην Ελλάδα η Θήβα με τον Πελοπίδα και τον Επαμεινώνδα. Δεν μπόρεσε όμως να εξασφαλίσει τη νίκη των Σπαρτιατών εναντίον του Επαμεινώνδα στη μάχη της Μαντίνειας (το 362 π.Χ.).

Με σκοπό να εξασφαλίσει χρήματα, για να συνεχίσει τους αγώνες και να αναστηλώσει το γόητρο της Σπάρτης, πήγε με λίγους μισθοφόρους στην Αίγυπτο. Επέστρεφε με 230 τάλαντα στην πατρίδα του, αλλά πέθανε στην Κυρηναϊκή σε ηλικία 84 ετών και μεταφέρθηκε για ταφή στη Σπάρτη, όπου κηδεύτηκε με μεγάλες τιμές.

Η παράθεση από τον Πλούταρχο πολλών αποφθεγμάτων που αποδίδονται στον Αγησίλαο ξεδιπλώνουν πολλές πτυχές του σπουδαίου χαρακτήρα του, με πλήθος πολιτικών και στρατιωτικών αρετών. (Βλ. και Ξενοφώντος «Αγησίλαος», έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 2003, με μετάφραση και σχόλια Π. Βλαχάκου).

6. *εἰ μὲν πολὺς οἶνός ἐστι:*

Οι Σπαρτιάτες απαγόρευαν την υπερβολική οινοποσία, καθότι *«σφάλλει τὰ σώματα, σφάλλει καὶ τὰς γνώμας»* και *«ἡ οἰνοφλυγία διαφθείρει αὐτοὺς καὶ οἴκους ... καὶ αἰσχρουργίαν καὶ αἰσχρολογίαν ποιεῖ»*, καθώς δημιουργεί και προβλήματα *«εἰς τὸ περιπατεῖν ἐν τῇ οἴκαδε ἀφόδῳ»*. (Ξενοφώντος «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 5).

7. *ἅνθρωπος:*

Η λέξη δασύνεται γιατί έγινε κράση με το άρθρο.

8. *ῥήτορα ... αὔξειν τὰ μικρὰ πράγματα:*

Πολλές φορές οι ρήτορες, στην αρχαιότητα και τώρα, εκτρέπονται σε πολλές υπερβολές και μεγαλοποιούν ασήμαντες καταστάσεις.

Το θέμα γίνεται περισσότερο κατανοητό, αν συνυπολογί-

σει κανείς ότι αρκετοί ρήτορες ήταν αρχηγοί πολιτικών κομμάτων.

9. *δεῖ τοὺς βασιλεῖς ἐπιτελεῖν ὅττι κεν ... κατανεύσωσιν:*

Στίχος από την Ιλιάδα του Ομήρου (Α, 524).

Κρατά κανείς την υπόσχεσή του, όταν, μετά από έλεγχο, δε διακυβεύει την αξιοπρέπειά του, πολύ περισσότερο αν είναι ηγέτης ή βασιλιάς.

10. *ὁπότε τῶν ψεγόντων ἢ ἐπαινούντων τινῶν ἀκούοι:*

Ακριβώς η ίδια διατύπωση υπάρχει στον Αγησίλαο του Ξενοφώντα (Κεφ. 11, 4): *«Ὁπότε δὲ ψεγόντων καὶ ἐπαινούντων τινὰς ἀκούει, οὐχ ἧττον ᾤετο καταμανθάνειν τοὺς τῶν λεγόντων τρόπους ἢ περὶ ὧν λέγοιεν».*

Αυτή η εντελώς όμοια διατύπωση αφήνει να νοηθεί ο τρόπος της συγγραφής των αποφθεγμάτων. Ο Πλούταρχος (ή άλλοι της ομάδας των συνεργατών του) είχε στη διάθεσή του τα έργα των αρχαίων συγγραφέων και ανθολόγησε τις φράσεις τους με τα διαχρονικά μηνύματά τους. Εξάλλου, μεταγενέστεροι έχουν πράξει το ίδιο και για τα έργα του Πλουτάρχου (Στοβαίος κ.ά.).

Επί της ουσίας, κατηγορίες ή έπαινοι για κάποιον έχουν την αξιοπιστία τους ανάλογα με τον άνθρωπο που τα λέει, γιατί δεν είναι λίγες οι φορές που κρύβεται σκοπιμότητα στα λεγόμενα (συκοφαντία, κολακεία κ.τ.λ.).

11. *γυμνοπαιδίας ἀγομένης:*

Γιορτή στη Σπάρτη προς τιμή του Κάρνειου Απόλλωνα. Διαρκούσε πολλές μέρες κάθε καλοκαίρι και ήταν μέρος της αγωγής των νέων. Γυμνά Σπαρτιατόπουλα χόρευαν και εκτελούσαν γυμναστικές ασκήσεις. Την τελευταία μέρα χόρευαν στο θέατρο και οι άνδρες. Όταν στη Σπάρτη αναγγέλθηκε η πανωλεθρία στα Λεύκτρα (371 π.Χ.), οι έφοροι διέταξαν να μη διακοπεί η γιορτή των γυμνοπαιδιών, δείγμα της μεγάλης σημασίας που απέδιδαν σ' αυτήν. (Βλ. και Ξενοφώντος «Ελληνικά», ΣΤ', 4, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

12. *νὴ τὼ θεώ:*

Δυϊκός αριθμός, αναφερόμενος στον Κάστορα και στον Πολυδεύκη, τα παιδιά της Λήδας και του βασιλιά της Σπάρτης Τυνδάρεω.

Οι Διόσκουροι είναι οι προστάτες της Σπάρτης.

13. *τῷ βωμῷ τῆς Χαλκιοίκου:*

Ναός προς τιμή της Αθηνάς στη Σπάρτη με χάλκινη επένδυση στο εσωτερικό του. Είναι ο ναός στον οποίο κατέφυγε ο νικητής των Περσών στις Πλαταιές Παυσανίας (το 479 π.Χ.), όταν κατηγορήθηκε για συνεργασία με τον Πέρση βασιλιά και η μητέρα και η γυναίκα του έκλεισαν τις πόρτες και αφαίρεσαν τη στέγη, για να πεθάνει από το κρύο και την πείνα, γιατί ήταν για τη Σπάρτη *«ἄγος»* κατά το Θουκυδίδη (Ιστοριών Α').

14. *ἡδέως τὸν ἐπίβουλον καὶ ἐπὶ τῷ βωμῷ:*

Το *και* στο χωρίο αυτό είναι επιδοτικό και λέγεται σε αντιδιαστολή με την εγνωσμένη ευσέβεια του Αγησιλάου, που θεωρούσε εξαιρετικά ιερόσυλους *«τοὺς ἀποσπῶντας ἱκέτας ἀπὸ τῶν βωμῶν»*, ακόμη κι αν ήταν εχθροί. (Ξενοφώντος Αγησίλαος, 10, 1).

15. *ὅταν τὸ ἐλάχιστον ζῷον οὕτως ἀμύνηται:*

Το αίσθημα της αυτοσυντήρησης και της άμυνας σε κάθε

απειλή της ζωής είναι αναπτυγμένο και στα ζώα. Πολύ περισσότερο είναι ανάγκη να εκδηλωθεί από τον άνθρωπο σε κάθε περίπτωση που απειλείται ή αδικείται. Αυτό νομιμοποιεί, κατά τον Αγησίλαο, τους αμυντικούς πολέμους της Σπάρτης.

Το ίδιο αποδίδεται και στα αποφθέγματα του Βρασίδα στη συνέχεια του έργου αυτού του Πλουτάρχου.

16. *Βουλόμενος τὸν πρὸς τὸν Πέρσην συστήσασθαι πόλεμον:*

Είναι η εκστρατεία του Αγησιλάου στην Ασία, ύστερα από πρόσκληση των ελληνικών πόλεων της Ιωνίας, που πλήρωναν βαρύ το τίμημα για τη συμπαράταξή τους με τον Κύρο κατά τη διεκδίκηση του θρόνου από τον αδελφό του Αρταξέρξη. Στον πόλεμο αυτό ο Αγησίλαος νίκησε τις δυνάμεις του σατράπη Τισσαφέρνη και απειλούσε τον ίδιο τον Αρταξέρξη. (Βλ. και σημείωση 5).

17. *τῷ κατὰ Δωδώνην Διὸς μαντείῳ:*

Είναι το σπουδαίο μαντείο του Δία στη Δωδώνη της Ηπείρου. Αρχαιότερο μαντείο του Δωδωναίου Δία υπήρχε και στις δυτικές υπώρειες του Ολύμπου. Από τη Δωδώνη του Ολύμπου λέγεται ότι δημιουργήθηκε η ομώνυμη πόλη στην Ήπειρο. Στο σημερινό (και αρχαίο) Πύθιο της επαρχίας Ελασσόνας βρέθηκαν σπουδαίοι ναοί του Δία και του Απόλλωνα σε πρόσφατες αρχαιολογικές ανασκαφές.

Παρόμοιο χρησμό για τη συμμετοχή του στην «Κύρου Ανάβαση», με τον Πρόξενο το Βοιώτιο, είχε ζητήσει και ο Ξενοφώντας και τον είχε θέσει στην κρίση του δασκάλου του Σωκράτη.

18. *ἐπεὶ Τισσαφέρνης ... ἐποιήσατο σπονδάς:*

Τις σπονδές τις σύναψε ο δόλιος σατράπης Τισσαφέρνης με τον Αγησίλαο (που ήδη είχε περάσει στη Μ. Ασία), για να κερδίσει χρόνο και να ζητήσει ενίσχυση των δυνάμεων από τον Πέρση βασιλιά. Αλλά ο Τισσαφέρνης *«ἃ ὤμοσε εὐθὺς ἐψεύσατο ... καὶ προεῖπεν Ἀγησιλάῳ πόλεμον, εἰ μὴ ἀπίοι ἐκ τῆς Ἀσίας»*, όπως σημειώνει ο Ξενοφώντας (Αγησίλαος 1, 12), με φρασεολογία εντελώς αντίστοιχη της διατύπωσης του Πλουτάρχου, που επιβεβαιώνει πάλι την πρόσβαση του Χαιρώνειου συγγραφέα στα έργα του Ξενοφώντα.

19. *Καρίαν ... καὶ Φρυγίαν:*

Περιοχές της Μ. Ασίας που ελέγχει ο Τισσαφέρνης. Με τη νίκη του εκεί ο Αγησίλαος *«πλείστας πόλεις κατεστρέψατο καὶ παμπληθῆ χρήματα ἔλαβεν»*, όπως σημειώνει και ο Ξενοφώντας (Αγησίλαος, 1, 13).

20. *καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα ἔφη ζηλοῦν:*

Αναφορά στον αρχηγό του Τρωικού πολέμου, που δέχτηκε τη φοράδα Αίθη από τον Εχέπωλο, ηγεμόνα των Σικυωνίων, για να τον απαλλάξει από την υποχρέωσή του για συμμετοχή του στον Τρωικό πόλεμο (βλ. και Ιλιάδα, Ψ, 295-99). Η εξαγορά της θητείας με χρήματα ή με ίππους είναι γνώριμη τακτική των Σπαρτιατών απέναντι στους συμμάχους.

21. *Μεγαβάτου δὲ τοῦ Σπιθριδάτου παιδός:*

Για το Μεγαβάτη, γιο του Σπιθριδάτη και σπουδαίο στρατηγό του Φαρναβάζου, μιλά ο Ξενοφώντας στον «Αγησίλαο» (5, 4-5), για να επαινέσει τη σεξουαλική του εγκράτεια και τη σωφροσύνη.

22. *πρὸς Ἰδριέα τὸν Κᾶρα:*

Με το όνομα αυτό αναφέρονται βασιλείς της Καρίας επί Αρταξέρξη και Δαρείου του Κοδομανού (της εποχής του Μ. Αλεξάνδρου).

23. *καταλιπὼν τὸν ἐρώμενον:*

Είναι η γνωστή σχέση στην αρχαία Ελλάδα μεταξύ εραστών κα ερωμένων, που έχει τα στοιχεία της σχέσης κλεφταρματολού και πρωτοπαλίκαρού του στα χρόνια της Τουρκικής σκλαβιάς.

Βέβαια, σε πολλούς συγγραφείς της αρχαιότητας αφήνεται να νοηθεί και σεξουαλική σχέση (βλ. και «Συμπόσιο» του Πλάτωνα, «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» του Ξενοφώντος, Αρριανού «Αλεξάνδρου Ανάβαση», για τις σχέσεις Μηδίου – Ιόλα, «Ερωτικό» και «Ερωτικές διηγήσεις» του Πλουτάρχου κ.τ.λ.).

24. *οἱ Λυκούργου νόμοι:*

Πρόκειται για το μυθολογούμενο νομοθέτη της Σπάρτης (περί το 900 π.Χ.), οι νόμοι του οποίου διέπουν «ακίνητοι» και σχεδόν αναλλοίωτοι τη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» μέχρι τα κλασικά και τα μετέπειτα χρόνια.

25. *ἀχίτων περιέρχεται εἰς τοῦτο ἡλικίας ἥκων:*

Ως δείγμα της αντοχής στο κρύο αλλά και προτύπου για τους νεότερους για αντιμετώπιση δυσκολιών αναφέρεται και ο Σωκράτης, που *«ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων διατελεῖ»* (Ξενοφώντος Απομνημονεύματα, Α, 6, 3) και *«ἀνυπόδητος ῥᾷον διὰ τοῦ κρυστάλλου ἐπορεύετο ἢ οἱ ἄλλοι ὑποδεδεμένοι»* στη μάχη στο Δήλιο (Πλάτωνος Συμπόσιο, 220).

26. *ποιήσατε πρώτους ἑαυτοὺς θεούς:*

Στοιχείο σύνεσης του χαρακτήρα του Αγησιλάου. Και στο

ομώνυμο έργο του Ξενοφώντα (11, 7) *«ἀπέσχετο τοῦ σώματος εἰκόνα στήσασθαι, πολλῶν αὐτῷ τοῦτο δωρεῖσθαι ἐθελόντων»*, όπως εδώ πράττουν οι Θάσιοι.

Το ίδιο πρότειναν και Ελληνικές πόλεις της Ασίας, για να τον ευχαριστήσουν για την προσφορά του, αλλά πάλι ο Αγησίλαος αρνήθηκε. (Βλ. το επόμενο απόφθεγμα).

27. *οἰκίαν τετραγώνοις ὠροφωμένην δοκοῖς:*

Το απόφθεγμα αυτό αποδίδεται και στο Λυκούργο καθώς και στο βασιλιά Λεωτυχίδη (Βλ. κατωτέρω).

28. *ἄχρι τίνος εἰσὶ οἱ τῆς Λακωνικῆς ὅροι:*

Με το ίδιο πνεύμα απάντησε και ο γιος του βασιλιάς Αρχίδαμος, αλλά και ο Ανταλκίδας που υπόγραψε με τους Πέρσες τη φερώνυμη και επαίσχυντη Ανταλκίδεια ειρήνη του 387 π.Χ. *«Ὅρια τῆς Σπάρτης ἔλεγεν εἶναι τὰς ἐπιδορατίδας».*

29. *διὰ τί ἡ Σπάρτη ἀτείχιστος:*

Την ίδια απάντηση, ότι δηλαδή τείχη της Σπάρτης είναι οι υπερασπιστές της, έδωσε και ο Ανταλκίδας.

30. *ἀνδρείᾳ καὶ ἀρετῇ σπουδάζειν πλουτεῖν:*

Στο πάθος του Αγησιλάου για την αρετή και την ανδρεία αναφέρεται ο Ξενοφώντας στο ομώνυμο έργο του «Αγησίλαος» (Κεφ. 11): *«Βούλομαι ἐν κεφαλαίοις ἐπανελθεῖν τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ, ὡς ἂν ὁ ἔπαινος εὐμνημονεστέρως ἔχῃ».*

31. *ἵππον ζητοῦντα:*

Το ιππικό δεν ήταν μόνο σπουδαίο μέσο και «τάξη» στον πόλεμο, αλλά εξασφάλιζε και ασφαλέστερη σωτηρία στους ιππείς σε περίπτωση ήττας έναντι των πεζών. Όταν στη μάχη στο Δήλιο κάποιος ιππέας προσφέρθηκε να δώσει το άλογό του στο Σωκράτη, για να φύγει ασφαλέστερος από το πε-

δίο της μάχης, αυτός το αρνήθηκε.

32. *θανάτου καταφρονήσας:*

Ανέκαθεν η περιφρόνηση του θανάτου αναδεικνύει τους ήρωες στα πεδία των μαχών και επιφέρει τη δόξα. Οι Σπαρτιάτες είχαν αναγάγει αυτό σε τρόπο ζωής με κλασικό παράδειγμα το Λεωνίδα με τους τριακόσιους στη μάχη των Θερμοπυλών.

Και ο Δημοσθένης («Ερωτικός» 37), σημειώνει για τους Αθηναίους ότι *«αἴτιον τοῦ τιμίου καὶ καλοῦ ἡ τῶν ἐθελησάντων καλῶς ἀποθνήσκειν αἵρεσίς ἐστι»* και ότι *«ὁ νομίζων μὴ μόνον τοῖς γονεῦσι ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίδι γεγεννῆσθαι, οὐ τὸν τῆς εἱμαρμένης καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει, ἀλλὰ ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιδεῖν δουλεύουσαν ἀποθνήσκειν ἐθελήσει»*, όπως σημειώνει στον «Περί στεφάνου» λόγο (205).

33. *διά τι μετ' αὐλῶν ἀγωνίζονται:*

Ο ρόλος των εμβατηρίων και των παιάνων λίγο πριν από την έναρξη της μάχης ως διεγερτικός και ενθουσιαστικός αναφέρεται από τον Πλούταρχο και για τον Αλέξανδρο στον «Περί Αρετής» λόγο. (Βλ. και σημείωση 17 του Β΄ Λόγου).

34. *ὅπως παύσῃ (τὸν Πέρσην βασιλέα) διαφθείροντα τοὺς τῶν Ἑλλήνων δημαγωγούς:*

Είναι γνώριμη η τακτική των Περσών, μετά τις ήττες τους στο Μαραθώνα, τη Σαλαμίνα και τις Πλαταιές, να εξαγοράζουν με πολλά χρήματα τις ηγεσίες των ελληνικών πόλεων στα πλαίσια της πολιτικής του «διαίρει και βασίλευε» και να τους στρέφουν σε εμφυλίους μεταξύ τους πολέμους. Έχει ο Αγησίλαος προσωπική αντίληψη του θέματος με το

συνασπισμό της Θήβας, Αθήνας, Κορίνθου και Άργους με συγκολλητική ύλη της ετερόκλητης αυτής συμμαχίας τον περσικό χρυσό, συνασπισμός που τον υποχρέωσε να επιστρέφει από τη νικηφόρα προέλαση εναντίον του Πέρση βασιλιά (το 396 π.Χ.) για το Βοιωτικό ή Κορινθιακό λεγόμενο πόλεμο. Ο Ξενοφώντας στα «Ελληνικά» του (Δ, 2) σημειώνει: *«Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπεὶ ᾔσθοντο σαφῶς τὰ χρήματα ἐληλυθότα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς μεγίστας πόλεις συνεστηκυίας ἐπὶ πολέμῳ πρὸς αὐτούς, εὐθὺς πέμπουσιν ἐπὶ τὸν Ἀγησίλαον Ἐπικυδίδαν. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος χαλεπῶς μὲν ἤνεγκεν, ἐνθυμούμενος καὶ οἵων τιμῶν καὶ οἵων ἐλπίδων ἀπεστερεῖτο ... εἶπεν ὅτι ἀναγκαῖον εἴη βοηθεῖν τῇ πατρίδι».*

Αυτό ακριβώς υπαινίσσεται ο Πλούταρχος στη συνέχεια των αποφθεγμάτων του, τονίζοντας ταυτόχρονα και την άμεση υπακοή του Αγησιλάου στην πρόσκληση των εφόρων για επιστροφή στην πατρίδα του, όπως σημειώνει στο ανωτέρω χωρίο και ο Ξενοφώντας.

Οι Περσικοί δαρεικοί μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα με τον Τιμοκράτη, που εξαγόρασε τους ηγέτες των ελληνικών πόλεων εναντίον της Σπάρτης. Ο Ξενοφώντας (Ελληνικά Γ΄, 5) γράφει ότι οι Αθηναίοι δεν πήραν από αυτά τα χρήματα.

35. *καὶ ἀντέγραφεν τοῖς ἐφόροις ἐπιστολὴν τήνδε:*

Είναι η απαντητική επιστολή του Αγησιλάου σε όσα του μήνυσαν με τον Επικυδίδα, γραμμένη στη Δωρική διάλεκτο. Δείχνει ολοκάθαρα την απόλυτη υπακοή του βασιλιά στους νόμους της πατρίδας και τους εφόρους.

36. *Τρωχαλεῖς:*

Άλλη ονομασία των Τρώων, κατοίκων της Τρωάδας.

Ο μισθός που ζητούν και επί Αγησιλάου για την απρόσκοπτη διέλευση από τη χώρα τους δικαιολογεί και το μυθολογούμενο Τρωικό Πόλεμο, που ασφαλώς δεν έγινε για την ωραία Ελένη, αλλά για τον έλεγχο των στενών του Ελλησπόντου.

37. *φεῦ τᾶς Ἑλλάδος:*

Είναι η ματωμένη ψυχή του Αγησιλάου με τα πανελλήνια αισθήματα και το βαρύ του πόνο για τον αλληλοσπαραγμό των Ελλήνων, που λόγω της φιλοχρηματίας και της ελαστικής συνείδησης πολλών ηγετών ελληνικών πόλεων «πέφτουν στη φάκα» των Περσών και της γνώριμης πια πολιτικής τους του «διαίρει και βασίλευε». Δε χαίρεται ο Αγησίλαος με τη νίκη των συμπατριωτών του στην Κόρινθο το 394 π.Χ., στα πλαίσια του Κορινθιακού πολέμου, που αναφανδόν τον προκάλεσαν οι Πέρσες. Αναλογίζεται ότι ενωμένοι οι Έλληνες θα μπορούσαν σίγουρα να διαλύσουν το Περσικό κράτος, αφού ο ίδιος με ελάχιστες δυνάμεις απείλησε την υπόστασή του, τιμωρώντας τους μόνιμους διαιρέτες του ελληνικού λαού, όραμα που το υλοποίησε ο Μακεδόνας Αλέξανδρος, λίγο αργότερα.

38. *Φαρσαλίων προσκειμένων ... μέγιστον ἐφ' ἱππικῇ φρονούντων:*

Είναι γνωστή από την εποχή του Ομήρου ακόμη η γενναιότητα και μαχητικότητα του Θεσσαλικού ιππικού, ιδίως των Φαρσάλων. Φαρσάλιους ιππείς παίρνει μαζί του στην εκστρατεία εναντίον των Περσών και ο Αλέξανδρος. Εναντίον του Αγησιλάου πολέμησε ο ίππαρχος των Φαρσαλίων Πολύχαρμος, που σκοτώθηκε στην ιππομαχία (Ξεν. Ελληνικά, Δ', 3).

39. *Ναρθάκιον:*

Όρος και πόλη της Θεσσαλίας στα σύνορά της με τη Φθιώτιδα.

40. *Διφρίδας:*

Στρατηγός των Λακεδαιμονίων της εποχής του Αγησιλάου και του Ξενοφώντα.

41. *συμβαλὼν ἐν Κορωνείᾳ:*

Είναι η καταλυτική νίκη του Αγησιλάου εναντίον των σπουδαιότερων ελληνικών πόλεων, το 394 π.Χ., στο πλαίσιο του Βοιωτικού ή Κορινθιακού πολέμου. (Βλ. και Ξενοφώντος Ελληνικά Δ', 3, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, με σχόλια Γ. Ράπτη).

42. *Λοκροῖς ἀμφοτέροις:*

Είναι οι Οπούντιοι και οι Οζόλες Λοκροί, δυο φύλα του αυτού *«ἔθνους»*.

43. *τὴν ἀδελφὴν Κυνίσκαν:*

Ο Πλούταρχος αναφέρει εδώ ότι η αδελφή του Αγησιλάου Κυνίσκα πήρε μέρος σε αρματοδρομία των Ολυμπιακών αγώνων. Με το ίδιο όνομα αναφέρεται και η θυγατέρα του βασιλιά της Σπάρτης Αρχίδαμου, που πέτυχε πρώτη νίκη στους αγώνες αρματοδρομίας στην Ολυμπία. Ο Παυσανίας (Λακωνικά Γ', 8) σημειώνει: *«Ἐγένετο δὲ Ἀρχιδάμῳ καὶ θυγάτηρ, ὄνομα Κυνίσκα, φιλοτιμότατα δὲ ἐς τὸν ἀγῶνα ἔσχε τὸν Ὀλυμπικὸν καὶ πρώτη τε ἱπποτρόφησε γυναικῶν καὶ νίκην ἀνείλετο Ὀλυμπικὴν πρώτη».*

Η κρατούσα άποψη είναι ότι στους Ολυμπιακούς αγώνες δε συμμετείχαν γυναίκες ούτε ως θεατές, αλλά ο Παυσανίας

συνεχίζει: «*Κυνίσκας δὲ ὕστερον γυναιξὶ καὶ ἄλλαις καὶ μάλιστα ταῖς ἐκ Λακεδαίμονος γεγόνασιν Ὀλυμπικαὶ νῖκαι*».

Φαίνεται ότι η σχετική απαγόρευση ίσχυε σε αρχαιότερη φάση των Ολυμπιακών αγώνων ή και στα μετά τον Αρχίδαμο χρόνια, αφού η Καλλιπάτειρα που με τέχνασμα παρακολούθησε τους Ολυμπιακούς αγώνες αναφέρεται ότι έζησε τον 1° π.Χ. αιώνα.

44. *Ξενοφῶντα ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ:*

Είναι γνωστός ο θαυμασμός του Ξενοφώντα προς τον Αγησίλαο και προς τη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», που αποτελεί μάλιστα και ομώνυμο έργο του. Μετά την «κάθοδο των Μυρίων» ο Ξενοφώντας ακολούθησε τον Αγησίλαο, πολέμησε στο πλευρό του στη μάχη της Κορώνειας εναντίον των συμπολιτών του, εξορίστηκε από την πατρίδα του και έζησε σε κτήμα που του παραχώρησαν οι Σπαρτιάτες στο Σκιλλούντα, στην περιοχή της Ήλιδας. Παιδιά του ήταν ο Γρύλλος και ο Διόδωρος, που ανατράφηκαν σύμφωνα με τη Σπαρτιατική αγωγή. Ο Γρύλλος σκοτώθηκε σε ιππομαχία εναντίον των Θηβαίων λίγο πριν από την καταλυτική σύγκρουση της Μαντίνειας το 362 π.Χ., γεγονός που το προσπερνά από μετριοφροσύνη ή πόνο ο Ξενοφώντας, κατεξοχήν ιστοριογράφος των γεγονότων εκείνης της εποχής.

45. *Λυσάνδρου τελευτήσαντος ...:*

Ο Λύσανδρος, νικητής του Πελοποννησιακού πολέμου με τη ναυμαχία στους Αιγός ποταμούς και συμπαραστάτης του Αγησιλάου στην ανάληψη του θρόνου, που τον διεκδικούσε και ο νόθος Λεωτυχίδης, ζήλεψε τη δόξα του Αγησιλάου και προετοίμαζε ανατροπή του πολιτεύματος της Σπάρτης με

αλλαγές στον τρόπο ανάδειξης του βασιλιά, με κατάργηση του κληρονομικού δικαιώματος επιλογής από συγκεκριμένους βασιλικούς οίκους. Για τα ανατρεπτικά σχέδια του Λυσάνδρου, που με βεβαιότητα από γραπτό λόγο του που επρόκειτο να απευθύνει στο Σπαρτιατικό λαό ο Λύσανδρος και που είχε στα χέρια του ο Αγησίλαος, μιλά ο Πλούταρχος και στο «Λύσανδρο» των Παράλληλων βίων (Κεφ. 24).

46. *καλὸν οὐχ ὡς ἀνδράσι ἀλλ' ὡς γυναιξὶν ἐνοικεῖν:*

Το ίδιο απόφθεγμα το αναφέρει ο Πλούταρχος και για τον Άγη του Αρχιδάμου (βλ. κατωτέρω).

47. *Καλλιπίδας:*

Σπουδαίος Αθηναίος ηθοποιός της εποχής του Αγησιλάου και του Ξενοφώντα.

48. *δεικηλίκτας:*

Δωρικός τύπος αντί δεικηλιστής (= υποκριτής, ηθοποιός).

Η λέξη παράγεται από το *«δείκηλον»* που σημαίνει παράσταση, επίδειξη, έκθεση, και έχει ετυμολογική συγγένεια με το ρήμα *ἔοικα*.

49. *βασιλεὺς Ἀγησίλαος Μενεκράτει ὑγιαίνειν:*

Ο Μενεκράτης ήταν σπουδαίος Συρακούσιος γιατρός της εποχής του Αγησιλάου. Στην «ύβρη» του να θεωρείται ισάξιος του Δία, ο Αγησίλαος τον «προσγείωσε», ευχόμενος να συνέλθει και να έλθει στα συγκαλά του. Και ο Ηρόδοτος έλεγε *«ὁ θεὸς τὸν ὑπερέχοντα κολούει»*, ενώ κατά τον χριστιανισμό *«μωραίνει θεὸς ὃν βούλεται ἀπολέσαι»* και *«ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν»*.

50. *Ὁ Κόνων καὶ Φαρνάβαζος:*

Ο Κόνων είναι ο Αθηναίος ναύαρχος που με 12 πλοία

γλίτωσε κατά την καταστροφή του Αθηναϊκού στόλου από το Λύσανδρο στους Αιγός ποταμούς. Στη συνέχεια μπήκε αρχηγός σε αρμάδα Περσικού στόλου και κατατρόπωσε το Σπαρτιατικό ναυτικό στη ναυμαχία της Κνίδου (394 π.Χ.), όσο ο Αγησίλαος θριάμβευε στην Κορώνεια. Μετά κατέπλευσε με το σατράπη Φαρνάβαζο στα παράλια της Πελοποννήσου, επισκέφτηκε την Κόρινθο και ενισχύθηκε οικονομικά από τον Πέρση βασιλικά, για να κτίσει τα τείχη των Αθηνών, που είχαν καταστραφεί ως όρος της ειρήνης του τέλους του Πελοποννησιακού πολέμου. (Βλ. και Ξενοφώντος Ελληνικά, Β', 1, 29).

51. *πέμπουσιν Ἀνταλκίδαν:*

Είναι ο Σπαρτιάτης στρατηγός, σε αντιπαλότητα με τον Αγησίλαο, που υπέγραφε την επαίσχυντη Ανταλκίδεια ειρήνη με τους Πέρσες το 387 π.Χ., με την οποία εκχωρήθηκαν στους Πέρσες όλες οι ελληνικές μικρασιατικές πόλεις και τα περισσότερα νησιά, πλην ελαχίστων (Λήμνος, Ίμβρος, Σκύρος), που κατά το «πάτριον» ανήκαν στους Αθηναίους.

Σημειωτέον ότι ο Πλούταρχος διαχωρίζει εδώ τη θέση του Αγησιλάου, αφού οι Σπαρτιάτες έστειλαν τον Ανταλκίδα *«τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἕλληνας βασιλεῖ παραδόντες, ὑπὲρ ὧν ἐπολέμησε ὁ Ἀγησίλαος»*, προσθέτοντας ότι αυτή η επαίσχυντη πράξη δεν άγγιξε τη φήμη του Αγησιλάου.

52. *ἐλευθέρους μὲν κακούς, δούλους δὲ καλούς:*

Την ίδια άποψη για τους Ίωνες εκφράζει και ο γενναίος και συνετότατος ναύαρχος των Λακεδαιμονίων Καλλικρατίδας στα αποφθέγματα που του αποδίδει ο Πλούταρχος (βλ. παρακάτω).

53. *τῆς εἰρήνης γενομένης:*

Κομιστής του κειμένου της Ανταλκίδειας ειρήνης στην Ελλάδα ήταν ο σατράπης Τιρίβαζος, που σε συγκέντρωση αντιπροσώπων των ελληνικών πόλεων και δείχνοντας τη βασιλική σφραγίδα διάβασε το σχετικό κείμενο. (Βλ. και Ξενοφώντος Ελληνικά, Ε', 1).

54. *φιλοτεκνότατος ὢν μικροῖς τοῖς παιδίοις ... συνέπαιζεν:*

Ανθρώπινη στιγμή του σπουδαίου βασιλιά και πολεμιστή Αγησιλάου. Έπαιζε με τα παιδιά του καβαλώντας πάνω σε ένα καλάμι σε θέση ίππου. Και σήμερα αυτό το προφίλ τονίζεται ιδιαίτερα για τους πολιτικούς ως στοιχείο καλών οικογενειαρχών.

55. *καλὰ τὰ διδασκάλια παρὰ Θηβαίων ἀπολαμβάνεις:*

Βλέπε και τα αποφθέγματα του Λυκούργου, που *«ἐκώλυε ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους πολλάκις στρατεύεσθαι, ἵνα μὴ πολλάκις ἀμύνεσθαι ἐθιζόμενοι ἔμπειροι πολέμου γένωνται»*.

56. *τὸν Ἐπαμεινώνδαν ... εἶρξε τῆς πόλεως, ὀλίγων ὄντων ἐν τῇ πόλει:*

Αναφορά σε μια από τις εκστρατείες του Θηβαίου στρατηγού Επαμεινώνδα στην Πελοπόννησο, όπου απείλησε την ίδια τη Σπάρτη. Όμως, *«οἱ Σπαρτιᾶται ἀτείχιστον ἔχοντες τὴν πόλιν, ἄλλος ἄλλῃ διαταχθείς, μάλα ὀλίγοι ὄντες καὶ φαινόμενοι, ἐφύλαττον τὴν πόλιν»*. (Ξεν. Ελληνικά, ΣΤ', 5).

57. *ἐν τῇ περὶ τὴν Μαντίνειαν μάχῃ:*

Είναι η καταλυτικής σημασίας μάχη του 362 π.Χ., όπου σκοτώθηκε ο Επαμεινώνδας, εξέλειπε και η ηγεμονία των Θηβών, και η Ελλάδα πέρασε σε *«ἀκρισία καὶ ταραχή»*, ό-

πως σημειώνει στον επίλογο των «Ελληνικών» του ο Ξενοφώντας. Από την παρακμή θα εξέλθει η Ελλάδα με τους Μακεδόνες βασιλείς Φίλιππο και Αλέξανδρο, που θα ταπεινώσουν το Περσικό κράτος, μόνιμο διαιρέτη των ελληνικών πόλεων επί δύο σχεδόν αιώνες.

58. *τῶν Λακεδαιμονίων τις καιρίως ἐπάταξεν:*

Στον «Αγησίλαο» των Παράλληλων βίων (Κεφ. 35) ο Πλούταρχος αναφέρει το Λακεδαιμόνιο στρατιώτη που χτύπησε με βέλος θανάσιμα τον Επαμεινώνδα, ονόματι Αντικράτη, ενώ ο Κορνήλιος Νέπωτας, Ρωμαίος ιστορικός, περιγράφει τις συγκινητικές στιγμές των Θηβαίων στρατιωτών γύρω από τον τραυματισμένο ηγέτη τους.

59. *ἐπορεύθη ὁ Ἀγησίλαος εἰς Αἴγυπτον:*

Υπέργηρος ο Αγησίλαος, ένα χρόνο μετά τη μάχη στη Μαντίνεια εξεστράτευσε με χίλιους μισθοφόρους στρατιώτες στην Αίγυπτο, γιατί η Σπάρτη είχε ανάγκη από χρήματα. Πήγε να βοηθήσει το βασιλιά Ταχώ στην εδραίωσή του στο θρόνο, αλλά τελικά συντάχτηκε με τον αντίπαλό του Νεκτανάβη.

Στην επιστροφή πέθανε στην Κυρηναϊκή και μεταφέρθηκε νεκρός στη Σπάρτη, όπου τάφηκε με μεγάλες τιμές. (Βλέπε και σημείωση 5).

60. *τῇ χειρὶ «νίκην» προσέγραφε:*

Το τέχνασμα του Αγησιλάου στη δύσκολη στιγμή της μάχης με τη λέξη «νίκη» θυμίζει παρόμοια φαινόμενα με τους στρατηγούς και υπάτους των Ρωμαίων Μάρκελλο, Λεύκολο κ.ά. και το όραμα του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου σε μια άλλη καθοριστική μάχη με το *«ἐν τούτῳ νίκα»*.

61. *ἐνετείλατο ... μὴ εἰκόνα ποιήσασθαι:*

Και στις τελευταίες στιγμές της ζωής του ο Αγησίλαος διακρίνεται για τη σεμνότητά του και την αποστροφή προς φιλοτέχνηση αγαλμάτων προς τιμή του. Την ίδια άποψη είχε, και όταν η Θάσος και οι πόλεις της Ιωνίας προσφέρθηκαν να τον τιμήσουν με άγαλμα για τη μεγάλη του προσφορά απέναντί τους με τους αγώνες του εναντίον των Περσών. (Βλέπε και σημείωση 26).

62. *Ἀγησίπολις ὁ Κλεομβρότου, εἰπόντος τινὸς ὅτι Φίλιππος ... τὴν Ὄλυνθον κατέσκαψεν:*

Ο Αγησίπολις Β΄ διαδέχθηκε στο θρόνο τον πατέρα του Κλεόμβροτο μετά το θάνατό του στη μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.). Πέθανε τον επόμενο χρόνο, οπότε κακώς αποδίδεται εδώ σ' αυτόν το απόφθεγμα, αφού η καταστροφή της Ολύνθου από το Φίλιππο έγινε το 348 π.Χ.

63. *Ἀγησίπολις ὁ Παυσανίου:*

Είναι ο Αγησίπολις Α΄, συμβασιλιάς με τον Αγησίλαο από το 395 π.Χ., έτος που ο πατέρας του Παυσανίας μετά τη μάχη στην Αλίαρτο καταδικάστηκε σε θάνατο και κατέφυγε στην Τεγέα. Ανήλικος τότε ο Αγησίπολις, επιτροπευόταν από τον Αριστόδημο, μέλος της βασιλικής οικογένειας. (Βλ. Ξενοφώντος Ελληνικά, Δ, 2).

64. *Ἆγις ὁ Ἀρχιδάμου:*

Είναι ο Άγης ο Β΄, γιος του Αρχιδάμου Γ΄, άσπονδος εχθρός του Μ. Αλεξάνδρου. Σκοτώθηκε το 330 π.Χ. σε μάχη στη Μεγαλόπολη, πολεμώντας εναντίον του Αντιπάτρου της Μακεδονίας.

Το σχετικό απόφθεγμα για το Φίλιππο Β΄ της Μακεδονί-

ας, που παραθέτει εδώ ο Πλούταρχος, τον αντιδιαστέλλει από τον Άγη Α΄, γιο του Αρχιδάμου Β΄, της εποχής του Πελοποννησιακού πολέμου.

65. *τὸ γιγνώσκειν ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι:*

Το ίδιο απόφθεγμα αποδόθηκε νωρίτερα και στον Αγησίλαο.

66. *τίνες αἱ τὸν τόπον κατοικοῦσαι γυναῖκες:*

Το απόφθεγμα αυτό αποδίδεται και στον Αγησίλαο. (Βλ. σημείωση 46).

67. *ἐκ τῶν Ἀβδήρων:*

Είναι η πόλη της Θράκης, η πατρίδα του Δημόκριτου.

68. *ἐπαινούντων τινῶν Ἠλείους:*

Οι Ηλείοι είχαν την ευθύνη της διοργάνωσης των Ολυμπιακών αγώνων.

69. *Πέρινθος:*

Πόλη της Θράκης στην Προποντίδα, αποικία των Σαμίων, που καταλήφθηκε από το Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας.

70. *Πρεσβεύων μόνος ἧκε πρὸς Φίλιππον:*

Χαρακτηριστική η απάντηση του Άγη προς το Φίλιππο Β΄. Ούτε επί των ημερών του ούτε και επί Αλεξάνδρου συμβιβάστηκαν οι Σπαρτιάτες με την ιδέα ότι έχασαν τον πρώτο ρόλο στα ελληνικά πράγματα. Γι' αυτό εξάλλου δεν ακολούθησαν το Μακεδόνα στρατηλάτη στην Ασία, που το τονίζει και στο επίγραμμα στις τριακόσιες πανοπλίες που έστειλε στην Ακρόπολη των Αθηνών μετά τη νίκη στο Γρανικό: *«Ἀλέξανδρος καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ...».*

71. *ἤκουον παρὰ τοῦ πατρὸς ὅτι τὰ ἄνω κάτω γέγονεν παρ' αὐτοῖς:*

Σοφή η διαπίστωση του Άγη για το «χάσμα γενεών» στην εποχή του. Και πριν από αυτόν και μετά και μέχρι σήμερα και στο μέλλον αυτή η ιστορία θα επαναλαμβάνεται. Το πρόβλημα στους καιρούς της παγκοσμιοποίησης είναι να κρατήσουν οι λαοί τα χαρακτηριστικά της παράδοσής τους που απειλούνται με ισοπέδωση.

72. *Ἆγις ὁ νεώτερος:*

Πρέπει να πρόκειται για τον Άγη το Β΄ (τον προηγούμενο), γιατί τα χρόνια της ζωής του συμπίπτουν με το Δημάδη, γνωστό φιλομακεδόνα ρήτορα και πολιτικό της Αθήνας.

73. *Ἆγις ὁ τελευταῖος:*

Είναι ο βασιλιάς της Σπάρτης που μαζί με τον Κλεομένη επιχείρησε το 244 π.Χ. τη μεγάλη μεταρρύθμιση με παραγραφή χρεών και διανομή της γης στους ακτήμονες. Το εγχείρημα απέτυχε και ο Άγης (και η μητέρα του και η γιαγιά του) εκτελέστηκε το 241 π.Χ. (Βλ. και Παράλληλους βίους του Πλουτάρχου, όπου η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Άγη και του Κλεομένη παραλληλίζεται με την προσπάθεια του Γάιου και Τιβέριου Γράκχου στη Ρώμη).

74. *Ἀκρότατος:*

Το όνομα αυτό φέρουν δυο βασιλείς της Σπάρτης στα τέλη του 4ου και στο πρώτο μισό του 3ου π.Χ. αιώνα.

75. *Ἀλκαμένης ὁ Τηλέκλου:*

Βασιλιάς της Σπάρτης (785-748), ένατος στη σειρά στα πλαίσια των Μεσσηνιακών πολέμων.

76. *Ἀναξανδρίδας:*

Ο Αναξανδρίδας (570-525 π.Χ.) είναι ο πατέρας του Λεωνίδα των Θερμοπυλών. Το πνεύμα του αποφθέγματός του

είναι ότι η εξορία είναι ασφαλώς ευνοϊκότερη από την εκτέλεση για όποιον παραβιάζει τους νόμους της Σπάρτης.

77. *Ἀνάξανδρος:*

Βασιλιάς της Σπάρτης την εποχή του β΄ Μεσσηνιακού πολέμου.

78. *Ἀναξίλας:*

Με το όνομα αυτό αναφέρεται γιος ενός από τους βασιλιάδες της Σπάρτης Αρχιδάμου.

79. *Ἀνδροκλείδας:*

Καθώς αναφέρεται ως Λάκωνας πολεμιστής, κουτσός αλλά γενναίος, δεν είναι ασφαλώς βασιλιάς της Σπάρτης.

80. *Ἀνταλκίδας:*

Είναι ο γνωστός Σπαρτιάτης ναύαρχος, που συμφώνησε με τους Πέρσες για την ταπεινωτική και επαίσχυντη Ανταλκίδεια ειρήνη του 387 π.Χ. Οι σχέσεις του με το βασιλιά Αγησίλαο βρίσκονταν σε αντιπαλότητα, όπως φαίνεται από τις εκ διαμέτρου αντίθετες δράσεις τους. (Βλ. και σημειώσεις 51 και 53).

81. *μυούμενος ἐν Σαμοθράκῃ:*

Στη Σαμοθράκη τελούνταν από τα πανάρχαια χρόνια τα Καβείρεια μυστήρια, δημιουργός των οποίων θεωρούνταν ο Ορφέας.

Οι μεγάλες προσωπικότητες της αρχαιότητας κατά κανόνα μυούνταν στα μυστήρια (Ελευσίνεια, Καβείρεια κ.ά.). Σε τελετή μύησης γνώρισε και ο Φίλιππος Β΄ ο Μακεδών στη Σαμοθράκη την Ολυμπιάδα.

82. *ἀπὸ τοῦ Κηφισοῦ ... ἀπὸ τοῦ Εὐρώτα:*

Γνωστοί ποταμοί στην Αθήνα και τη Σπάρτη αντίστοιχα.

83. *ἀπέχεις τὰ διδασκάλια:*

(Βλέπε και σημείωση 55).

84. *ὅρια τὰς ἐπιδορατίδας:*

Το ίδιο απόφθεγμα αποδίδεται και στον Αγησίλαο.

(Βλ. σημείωση 28 και 29).

85. *Ἀντίοχος:*

Έφορος στη Σπάρτη στα χρόνια του Φιλίππου του Μακεδόνα.

86. *Ἄρευς (ὁ):*

Βασιλιάς της Σπάρτης από τον οίκο των Αγιδών, 26ος στη σειρά, τον 3ο π.Χ. αιώνα.

87. *Ἀρίστων (ὁ):*

Βασιλιάς της Σπάρτης περί το 500 π.Χ., γιος του Αγασικλή.

Η διατύπωσή του για τη συμπεριφορά κάποιου απέναντι φίλων και εχθρών ασφαλώς θυμίζει τη μεταγενέστερη του Σωκράτη *«οὐδὲ ἀδικούμενον δεῖ ἀνταδικεῖν»* (Πλάτωνος Κρίτων) και τη χριστιανική ρήση *«ἐάν τίς σε ῥαπίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιάν, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην».*

88. *Χαρίλας:*

Χάριλλος ή Χαρίλας είναι το όνομα του βασιλιά της Σπάρτης, περί τον 9ο π.Χ. αιώνα, που ως ανήλικος επιτροπεύτηκε από το Λυκούργο, το μεγάλο νομοθέτη.

89. *Ἀρχίδαμος ὁ Ξευξιδάμου:*

Πρόκειται για το βασιλιά της Σπάρτης της εποχής του Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.), από τον οποίο πήρε το όνομα «Αρχιδάμειος πόλεμος» η πρώτη δεκαετία του πολέμου. Ο Θουκυδίδης (Ιστοριών Α΄, 79-80) επαινεί τη

σωφροσύνη και τη σύνεσή του, καθώς στην κλειστή διάσκεψη των Λακεδαιμονίων πριν από την έναρξη του πολέμου εκφράζει τις αντιρρήσεις του για την αναγκαιότητα αυτού του πολέμου, αφού οι Αθηναίοι υπερέχουν έναντι των Λακεδαιμονίων σε όλα. (Βλ. και Θουκυδίδου Ιστορίαι, Α΄ Τόμος, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2005, με μετάφραση και σχόλια Α. Γιαγκόπουλου).

90. *Χαλκιοίκου τέμενος:*

Είναι ο ναός της Αθηνάς στη Σπάρτη με χάλκινη επένδυση στο εσωτερικό του. (Βλ. και σημείωση 13).

91. *Διονυσίου, τοῦ Σικελίας τυράννου:*

Είναι ο Διονύσιος ο Πρεσβύτερος (405-368 π.Χ.).

Η σύνεση του Αρχιδάμου του υπαγόρευσε να μη δεχθεί τα πολυτελή ενδύματα του Διονυσίου για τις κόρες του, με δεδομένη την απλότητα της ενδυμασίας των γυναικών στη Σπάρτη.

92. *Ἀρχίδαμος ὁ Ἀγησιλάου:*

Ο Αρχίδαμος (400-338 π.Χ.) του Αγησιλάου διακρίθηκε στη μάχη της Μαντίνειας, το 362 π.Χ., κατά των Θηβαίων του Επαμεινώνδα. Το 338 βρέθηκε να πολεμά στο πλευρό των Ταραντίνων της Ιταλίας εναντίον των Μεσαπίων, όπου και σκοτώθηκε. Μάλλον η επιστολή του στο Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας μετά τη νίκη του στη Χαιρώνεια, το 338 π.Χ., πρέπει να αποδοθεί σε άλλον αποστολέα.

93. *ὅτε τὴν πρὸς Ἀρκάδας μάχην ἐνίκησεν:*

Στη δεκαετία 371-362 οι Σπαρτιάτες πολέμησαν πολλές φορές εναντίον των Αρκάδων, Ηλείων, Μαντινέων κ.ά. στο πλαίσιο της επιβολής των όρων της Ανταλκίδειας ειρήνης,

που ήταν ακόμη σε ισχύ.

94. *ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ:*

Δεν είναι ο γνωστός Πελοποννησιακός πόλεμος του 431-404 π.Χ., αφού ο Αρχίδαμος του Αγησιλάου δεν είχε γεννηθεί ακόμη, αλλά οι πολλές συγκρούσεις στην Πελοπόννησο της δεκαετίας 371-362 π.Χ.

95. *ἀπόλωλεν ἀνδρὸς ἀρετά:*

Προοίμιο διαπίστωσης της πολεμικής βιομηχανίας και των ηλεκτρονικών μέσων καταστροφής των καιρών μας, όπου την ανδρεία στα πεδία των μαχών την αντικατέστησε η χρήση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας.

96. *Ἐπεὶ οὐκ ἐβούλοντο ... λῦσαι τὰς πρὸς Ἀντίπατρον καὶ Κρατερόν, τοὺς Μακεδόνας, ὁμολογίας:*

Είναι η εποχή που ο Φίλιππος έχει πετύχει τη Φιλοκράτεια ειρήνη (346 π.Χ.) και έχει εμπλακεί σε πολέμους εναντίον των Φωκέων κ.ά., έχει συγκαλέσει το Αμφικτυονικό Συνέδριο και έχει επιβάλει «κοινή ειρήνη και ομόνοια» με τις πόλεις της νότιας Ελλάδας.

Ασφαλώς οι Σπαρτιάτες δε βλέπουν με καλό μάτι αυτή την προέλαση των Μακεδόνων και την επιβολή τους στα πράγματα της νότιας Ελλάδας.

Το νόημα της άποψης του βασιλιά Αρχιδάμου είναι ότι υποκρίνονται οι Μακεδόνες (σαν ήρεμα πρόβατα) με τις φιλειρηνικές τους κινήσεις και προθέσεις, μόλις όμως παγιώσουν την εξουσία τους στις πόλεις της νότιας Ελλάδας, θα δείξουν το σκληρό τους πρόσωπο.

Ο Αντίπατρος και ο Κρατερός, που αναφέρονται εδώ, σχετίζονται με γεγονότα στη νότια Ελλάδα (Λαμιακός Πό-

λεμος του 322 μ.Χ. κ.τ.λ.) μετά το θάνατο του Αρχιδάμου. Πιθανότατα υπάρχει ιστορικό ατόπημα για το αποδιδόμενο στον Αρχίδαμο, εδώ, απόφθεγμα.

97. *ἐν τῇ πρὸς Ἀντίπατρον μάχῃ περὶ Μεγάλην πόλιν:*

Είναι η κεραυνοβόλα επίθεση του αντιβασιλιά της Μακεδονίας, το 333 π.Χ., κατά των εξεγερμένων Σπαρτιατών, που όχι μόνο δεν έχουν συνοδεύσει με δυνάμεις τους τον Αλέξανδρο στην εκστρατεία στην Ασία, αλλά συνεχίζουν τις επαφές τους μέσω του βασιλιά Άγη με τους Πέρσες και παίρνουν ενισχύσεις απ' αυτούς δέκα τριήρεις και τριάντα τάλαντα. (Βλ. και Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, Β', 13).

98. *(Ἀναξί)βιος:*

Η κατάταξη των αποφθεγμάτων κατά χρονολογική σειρά των βασιλέων ή άλλων που τα είπαν δημιουργεί εδώ πρόβλημα, καθώς πιθανόν το απόφθεγμα αυτό να αποδιδόταν σε κάποιον ονόματι Βίαντα ή Βίο.

Όμως, η σύγκρουσή του με τον Αθηναίο στρατηγό Ιφικράτη στον Ελλήσποντο, όπου δρούσε ως ναύαρχος ο Σπαρτιάτης Αναξίβιος, μάλλον συνηγορεί να αποδοθεί το απόφθεγμα αυτό στον Αναξίβιο. Εξάλλου στο σημείο αυτό το κείμενο παρουσιάζει φθορά.

Ο Αναξίβιος έδρασε στην περιοχή περί το 400 π.Χ. και είχε επαφές και με τον Ξενοφώντα κατά την «κάθοδο των Μυρίων». (Βλ. και Ξενοφώντος Ελληνικά, Δ', 8). Σκοτώθηκε το 388 π.Χ. στην περιοχή κοντά στην Άβυδο του Ελλησπόντου από άνδρες του Ιφικράτη.

99. *Βρασίδας:*

Σπουδαίος Σπαρτιάτης στρατηγός κατά την περίοδο του

Πελοποννησιακού πολέμου. Σκοτώθηκε στη μάχη της Αμφίπολης το 421 π.Χ., όπως και ο αντίπαλός του Αθηναίος δημαγωγός Κλέωνας.

Το σχετικό απόφθεγμα με τον ποντικό αποδίδεται και στον Αγησίλαο (Βλ. σημείωση 15).

100. *ἅσσα:*

Άλλος τύπος, δωρικός, του ουδετέρου της αναφορικής αντωνυμίας *ὅστις* (αντί *ἅτινα* ή *ἅττα*).

101. *τεθναξοῦμαι:*

Συντελεσμένος μέλλοντας, δωρικός τύπος, του ρήματος *θνῄσκω*.

102. *συνέβη αὐτὸν πεσεῖν ἐλευθεροῦντα τοὺς ἐπὶ Θρᾴκης Ἕλληνας:*

Είναι η μάχη της Αμφίπολης (421 π.Χ.) κοντά στο Στρυμόνα ποταμό. Σημειωτέον ότι Θράκη ονομάζεται η περιοχή από τον Όλυμπο μέχρι τον Εύξεινο Πόντο από τους κλασικούς συγγραφείς.

103. *εὖγε, ὦ χοραγέ:*

Την ίδια απάντηση στον υπεύθυνο του χορού έδωσε και ο Αγησίλαος. (Βλ. σχετικό απόφθεγμα).

104. *Δαμίνδας:*

Λακεδαιμόνιος απλός πολίτης, γενναίος και άτρομος μπροστά στον κίνδυνο που απειλεί τη Σπάρτη από το Φίλιππο Β' το Μακεδόνα, καθώς αρνήθηκε να συμμετάσχει (η Σπάρτη) στο Συνέδριο της Κορίνθου, που συγκάλεσε ο Φίλιππος μετά τη νίκη στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.) για την ένωση των Ελλήνων και την από κοινού εκστρατεία εναντίον των Περσών.

105. *Δερκυλλίδας:*

Πιθανότατα έφορος της Σπάρτης το πρώτο μισό του 4ου π.Χ. αιώνα (και όχι ο στρατηγός της Σπάρτης που νίκησε τον Τισσαφέρνη περί το 400 π.Χ.). Οι επαφές με το βασιλιά της Ηπείρου Πύρρο (295-271 π.Χ.), για να αποκατασταθεί στο θρόνο της Σπάρτης ο καθαιρεμένος βασιλιάς Κλεώνυμος, το 272 π.Χ., διαχωρίζει τους δυο Σπαρτιάτες με το ίδιο όνομα.

106. *Δημάρατος:*

Είναι ο εξόριστος βασιλιάς της Σπάρτης από το συμβασιλιά του Κλεομένη, που κατέφυγε στο βασιλιά των Περσών Δαρείο και που ακολούθησε στη συνέχεια τον Ξέρξη στην εκστρατεία του στην Ελλάδα το 480 π.Χ., σπουδαίος σύμβουλός του.

107. *Ὀρόντης:*

Αξιωματούχος στην αυλή των Περσών.

108. *ἀπαγαγόντος τινὸς τὸν ἐρώμενον:*

Οι σχέσεις εραστών και ερώμενων δεν ήταν πάντα εξιδανικευμένες. (Βλέπε και «Ερωτικό» και «Ερωτικές διηγήσεις» του Πλουτάρχου).

109. *Φρύνις (ὁ):*

Περίφημος κιθαρωδός από τη Μυτιλήνη, περί το 430 π.Χ., κατηγορούμενος ότι «μετρίασε» τον ανδρικό και σοβαρότατο χαρακτήρα της ελληνικής μουσικής. Γι' αυτό και ο έφορος της Σπάρτης Εκπρέπης του έσπασε την κιθάρα.

110. *Εὐδαμίδας (ὁ):*

Βασιλιάς της Σπάρτης στα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα, γιος του Αρχιδάμου Β' και αδελφός του Άγη Γ'.

111. *Ξενοκράτης:*

Ο φιλόσοφος Ξενοκράτης (394-311 π.Χ.) καταγόταν από τη Χαλκηδόνα. Ήταν μαθητής του Πλάτωνα και ανέλαβε τη διεύθυνση της Ακαδημίας μετά το Σπεύσιππο.

112. *κηλίκτας (ὁ):*

Το ουσιαστικό είναι δωρικός τύπος, αντί *κηλητής*, παράγωγο από το ρήμα *κηλέω -ῶ* (= μαγεύω, σαγηνεύω).

113. *Ἀλεξάνδρου κηρύξαντος ἐν Ὀλυμπίᾳ κατιέναι τοὺς φυγάδας:*

Πρόκειται για την αστραπιαία κάθοδο του Αλεξάνδρου, το 336 π.Χ., στη Θεσσαλία, Θήβα και Πελοπόννησο, όπου κατέστειλε κάθε απόπειρα αμφισβήτησης της ηγεσίας της Μακεδονίας μετά τη δολοφονία του Φιλίππου Β'.

114. *Μούσαις:*

Οι Μούσες είναι που εμπνέουν τους ποιητές να εξυμνήσουν τα κατορθώματα των γενναίων ανδρών.

115. *διὰ τί κρίνουσιν οἱ ἔφοροι:*

Για τις δικαιοδοσίες και τις υπερεξουσίες των πέντε εφόρων στη Σπάρτη ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (8, 1-5) γράφει: *«Ἔφοροι οὖν ἱκανοὶ μέν εἰσι ζημιοῦν ὃν ἂν βούλωνται, κύριοι δὲ ἐκπράττειν παραχρῆμα, κύριοι δὲ καὶ ἄρχοντας μεταξὺ καὶ καταπαῦσαι καὶ εἶρξαί γε καὶ περὶ ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι».*

116. *Ζευξίδαμος:*

Με το όνομα αυτό αναφέρονται δυο βασιλείς της Σπάρτης, ο γιος του Αρχιδάμου (περί το 718 π.Χ.) και ο γιος του Λεωτυχίδη (περί το 450 π.Χ.).

Το απόφθεγμά του ότι *«κρείσσων ἐστὶ ὁ θάνατος τῆς*

ζωῆς» βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με τη Λυκούργεια ρήση ότι *«ἐν τῇ πόλει αἱρετώτερός ἐστι ὁ καλὸς θάνατος τοῦ αἰσχροῦ βίου»*, όπως σημειώνει ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (9, 1).

117. *τὸν τῆς ἐλευθερίας δίκην ἡττηθέντα:*

Είναι γνωστό ότι στη Σπάρτη δούλευαν στους αγρούς μόνο οι είλωτες. Γι' αυτό ο Ηρώνδας απορεί, που κάποιος Αθηναίος πολίτης καταδικάστηκε και έχασε την ελευθερία του, γιατί αρνούνταν να εργασθεί.

118. *Θεμιστεὺς (ὁ):*

Μάντης που συνόδεψε το Λεωνίδα στις Θερμοπύλες και πρόβλεψε την έκβαση της μάχης (βλέπε και Ηροδότου Ιστορίες Ζ΄, 219). Ο Ηρόδοτος τον αναφέρει ως Μεγιστία, αλλά με την ίδια αντίδραση του Λεωνίδα που αναφέρεται εδώ για το Θεμιστέα. Συγκεκριμένα γράφει: *«Τὸν μάντιν ὃς εἵπετο τῇ στρατίῃ ταύτῃ, Μεγιστίην τὸν Ἀκαρνᾶνα, ... Λεωνίδης ἀποπέμπων, ἵνα μὴ συναπόληταί σφι»*.

119. *Θεόπομπος:*

Βασιλιάς της Σπάρτης τον 8° π.Χ. αιώνα, στα χρόνια του οποίου έγινε ο α΄ Μεσσηνιακός πόλεμος (743-724 π.Χ.).

120. *ἰδὼν τὸ Φιλίππου στρατόπεδον ἐν Ἰσθμῷ:*

Ο Φίλιππος κατέβηκε για το Συνέδριο στον Ισθμό αμέσως μετά τη νίκη του στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.).

121. *καταγνόντων αὐτοῦ θάνατον τῶν ἐφόρων:*

Για τις δικαιοδοσίες των εφόρων στη Σπάρτη επί των πολιτών και των βασιλέων βλέπε σημείωση 115.

122. *Ἱππόδαμος:*

Γενναίος στρατηγός της Σπάρτης. Προξενεί εντύπωση η

συμμετοχή του σε εκστρατεία σε ηλικία 80 ετών. (Αλλά και ο βασιλιάς Αγησίλαος κατά την εκστρατεία του στην Αίγυπτο ήταν 84 ετών!).

123. *Ἱπποκρατίδας:*

Βασιλιάς της Σπάρτης του 5ου π.Χ. αιώνα, πατέρας του Αγησιλάου.

124. *ἀπαντήσαντος μειρακίου, ᾧ ἠκολούθει ἐραστής:*

Η σχέση εραστού με τον ερώμενο δεν ήταν πάντοτε ούτε εξιδανικευμένη ούτε αποενοχοποιημένη. Γι' αυτό και ο νέος εδώ κοκκινίζει από ντροπή. (Βλ. και «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 2, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

125. *Καλλικρατίδας:*

Ναύαρχος των Σπαρτιατών την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου. Εμφορούνταν από πανελλήνια αισθήματα και με πόνο ψυχής έβλεπε την τότε ηγεσία των Σπαρτιατών να εκλιπαρεί βοήθεια από τους Πέρσες, πράγμα που εξαναγκάσθηκε να κάνει και ο ίδιος, βαριά ταπεινωμένος και εξοργισμένος έξω από την πόρτα του Κύρου.

Εκεί ξέσπασε λέγοντας *«ἀθλιωτάτους εἶναι τοὺς Ἕλληνας ὅτι βαρβάρους κολακεύουσι ἕνεκα ἀργυρίου, φάσκων, ἂν σωθῇ οἴκαδε, κατά γε τὸ αὐτοῦ δυνατὸν διαλλάξειν Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους»*. (Βλ. και σχόλιο μας 110 στον Α΄ τόμο, Κεφ. 6, των «Ελληνικών» του Ξενοφώντα, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002).

Ο Καλλικρατίδας σκοτώθηκε στη ναυμαχία των Αργινουσών το 406 π.Χ.

126. *Λύσανδρος:*

Ο ναύαρχος των Λακεδαιμονίων και νικητής των Αθη-

ναίων στους Αιγός ποταμούς το 404 π.Χ. (Περισσότερα βλέπε στα κεφάλαια με τα αποφθέγματά του παρακάτω).

127. *παραγενόμενος πρὸς Κῦρον ... ἐπὶ χρήματα τῷ ναυτικῷ:*

Είναι το εξοργιστικό περιστατικό που μνημονεύει ο Ξενοφώντας στα «Ελληνικά» του. (Βλ. και σημείωση 125).

128. *ὁποῖοι ἄνδρες εἰσὶ οἱ Ἴωνες:*

Το απόφθεγμα αυτό αποδίδεται και στον Αγησίλαο. (Βλέπε τα αποφθέγματά του στο οικείο κεφάλαιο).

129. *Κύρου προπέμψαντος ... ξένια αὐτῷ:*

Η επιστροφή των δώρων που έστειλε ο Κύρος στον Καλλικρατίδα δείχνει τον αγέρωχο χαρακτήρα του και αποτελεί έμπρακτη απάντηση του Σπαρτιάτη ναύαρχου στην ποθούμενη τακτική που έπρεπε να ακολουθήσουν οι Έλληνες απέναντι των Περσών.

130. *περὶ τὰς Ἀργινούσας:*

Είναι η ναυμαχία του 406 π.Χ. της τρίτης φάσης του Πελοποννησιακού πολέμου, όπου σκοτώθηκε ο Σπαρτιάτης ναύαρχος Καλλικρατίδας και θριάμβευσαν οι Αθηναίοι. Όμως οι νικητές δεν περισυνέλεξαν τους νεκρούς και οι Αθηναίοι καταδίκασαν τους ναυάρχους τους σε θάνατο, μια καταδίκη εντελώς παράλογη, καθότι ο πόλεμος συνεχίζεται. Μόνη φωνή διαμαρτυρίας ήταν η φωνή του Σωκράτη, που έτυχε τότε να είναι «επιστάτης» των πρυτάνεων. Την αλόγιστη αυτή πράξη τους την πλήρωσαν οι Αθηναίοι μετά από λίγο στους Αιγός ποταμούς, αφού είχαν αφήσει ουσιαστικά «ακέφαλο» το ναυτικό τους.

131. *ἀποθανόντος γάρ μου, οὐδὲν ἡ πατρὶς ἐλαττωθήσεται:*

Ο Καλλικρατίδας, όπως φαίνεται και από την απάντηση στο μάντη που πρόβλεψε το θάνατό του στη ναυμαχία των Αργινουσών, είναι μια από τις συμπαθέστερες φυσιογνωμίες του αρχαίου κόσμου.

132. *Κλεόμβροτος:*

Είναι ο Κλεόμβροτος ο Α΄, βασιλιάς της Σπάρτης από το 380 ως το 371 π.Χ. Εξεστράτευσε επανειλημμένα εναντίον των Θηβαίων και σκοτώθηκε στη μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.).

133. *Κλεομένης:*

Βασιλιάς της Σπάρτης (520-487). Διακρίθηκε στον πόλεμο εναντίον των Αργείων. Η πόλη τελικά σώθηκε με τη γενναία άμυνα των γυναικών με αρχηγό τους την ποιήτρια Τελέσιλλα. (Βλ. και Ηροδότου Ιστορίες, Στ΄, 77 και τη συνέχεια των αποφθεγμάτων στο παρόν κεφάλαιο).

134. *Πολυκράτης:*

Ονομαστός τύραννος της Σάμου περί τα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα. Πιάστηκε αιχμάλωτος από τον Πέρση σατράπη Ορόντα και κρεμάστηκε στη Μυκάλη, απέναντι από τη Σάμο.

135. *εἰ καὶ χελιδὼν περὶ αὐτῆς ἔλεγεν:*

Το νόημα του αποφθέγματος αυτού είναι ότι ο Κλεομένης (και οι Σπαρτιάτες γενικότερα) δεν έβλεπαν να υπάρχει στους σοφιστές αντιστοιχία των λόγων με τα έργα τους. Μιλούσαν απλά θεωρητικά για την ανδρεία χωρίς να έχουν εμπειρίες από συμμετοχή τους σε μάχες.

136. *ἀναμαχεῖσθαι:*

Η λέξη (το απαρέμφατο) σε σχέση με το «*μαχεῖσθαι*»

διαφέρει κατά δυο συλλαβές της πρόθεσης. Μ' αυτό «παίζει» στο απόφθεγμα αυτό ο Κλεομένης.

137. *ὡς οὗτος παρ' ἐμοῦ ζωμοποιός:*

Το ίδιο απόφθεγμα αποδόθηκε νωρίτερα στον Αρχίδαμο του Ζευξιδάμου. Δείχνει, ασφαλώς, την κακή σχέση των Σπαρτιατών, και μάλιστα βασιλέων, προς τους ανθρώπους των γραμμάτων και τεχνών (όπως και με το σοφιστή της σημείωσης 135).

Χαρακτηριστική είναι, αντίθετα, η Αρετή του Αλεξάνδρου που επισημαίνει ο Πλούταρχος, με την αμέριστη συμπαράστασή του σε κάθε μορφή πνευματικής και καλλιτεχνικής δραστηριότητας. (Βλ. Περί της Τύχης και Αρετής Αλεξάνδρου, Β΄ Λόγο του Πλουτάρχου στον παρόντα τόμο).

138. *Μαιάνδριος:*

Τύραννος της Σάμου μετά τον Πολυκράτη. Κατέφυγε στη Σπάρτη, γιατί η πόλη του βρίσκεται πάλι σε πόλεμο με τους Πέρσες. Εφαρμόστηκε απέναντί του με πρόταση του βασιλιά Κλεομένη ο νόμος της ξενηλασίας, για να μη διαφθαρούν οι πολίτες από τα πολυτελή σκεύη που έφερε μαζί του, για να τους τα δωρίσει.

139. *Κλεομένης ὁ Κλεομβρότου:*

Είναι ο Κλεομένης Β΄ (370-309 π.Χ.), ο γιος του Κλεόμβροτου που σκοτώθηκε στη μάχη των Λεύκτρων (το 371 π.Χ.).

140. *Λαβώτας:*

Πανάρχαιος βασιλιάς της Σπάρτης, εγγονός του Λυκούργου. Ο τύπος του ονόματος είναι δωρικός, αντί Λεωβότης.

141. *Λεωτυχίδης:*

Ο Λεωτυχίδης Α΄ είναι βασιλιάς της Σπάρτης τον 7° αιώνα, εποχή των Μεσσηνιακών πολέμων.

142. *Λεωτυχίδης ὁ Ἀρίστωνος:*

Βασιλιάς της Σπάρτης, ως Λεωτυχίδης Β΄ (491-469 π.Χ.). Το απόφθεγμα με τους γιους του Δημάρατου, εξόριστου Σπαρτιάτη βασιλιά στην αυλή του Δαρείου και του Ξέρξη, τον αντιδιαστέλλει χρονολογικά από το Λεωτυχίδη Α΄.

143. *ἀλλ' εἰ ἡ κλεὶς τῷ δράκοντι περιειλίχθη:*

Το απόφθεγμα έχει το αντίστοιχο με το σημερινό: «Είδηση δεν είναι αν σκύλος δάγκωσε άνθρωπο, αλλά αν άνθρωπος δάγκωσε σκύλο».

144. *Φίλιππος ὀρφεοτελεστής:*

Πρόκειται για αγύρτες της αρχαιότητας που περιέφεραν ανά τις πόλεις τις δυνατότητές τους να μυούν στα Ορφικά μυστήρια, υποσχόμενοι «σωτηρία της ψυχής και ευδαιμονία στον άλλο κόσμο», δίκην «συγχωροχαρτίων» του μεσαίωνα.

145. *Λέων:*

Βασιλιάς τη Σπάρτης στα τέλη του 7°° π.Χ. αιώνα, γιος του Ευχρατίδη.

146. *Λεωνίδας:*

Είναι ο γενναίος βασιλιάς της Σπάρτης, που με τριακόσιους συμπολίτες του Σπαρτιάτες στρατιώτες έπεσε μαχόμενος στα στενά των Θερμοπυλών, το 480 π.Χ., στην προσπάθεια να εμποδίσει τις εκατοντάδες χιλιάδες των Περσών στρατιωτών του Ξέρξη να υποτάξουν την Ελλάδα. Το όνομά του λειτουργεί και σήμερα αμφίδρομα με τη λέξη ήρωας, ως σύμβολο απαράμιλλου ηρωισμού.

147. *χαρίεν, εἰ ὑπὸ σκιὰν αὐτοῖς μαχεσόμεθα:*

Τα βέλη των εχθρών ήταν τόσα πολλά στις Θερμοπύλες που θα έκρυβαν τον ήλιο! Η απάντηση «τόσο το καλύτερο· θα πολεμήσουμε υπό σκιά» είναι από τις πλέον ευφυείς από αγέρωχους μαχητές, αποφασισμένους να επιτελέσουν το ύψιστο καθήκον για την υπεράσπιση της πατρίδας, κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες. (Ο Ηρόδοτος αποδίδει αυτά τα λόγια σε γενναίο Σπαρτιάτη στρατιώτη).

148. *εἰ τὰ καλὰ τοῦ βίου γιγνώσκοις ... ἀπέστης ἄν:*

Ο υποθετικός αυτός λόγος έχει κάποια ιδιαιτερότητα ως προς τις εγκλίσεις του. Μοιάζει να είναι της αόριστης επανάληψης, ενώ δεν είναι αυτού του είδους. Νοηματικά είναι του απραγματοποίητου (β΄ είδους), αλλά η υπόθεση έπρεπε να βρίσκεται σε παρατατικό. Ίσως ο Πλούταρχος να παρασύρθηκε στην έγκλιση και έθεσε ευχτική (του πλαγίου λόγου;) γιατί προηγήθηκε ιστορικός χρόνος (*ἀντέγραφε*). Όμως ο λόγος είναι ευθύς και όχι πλάγιος. Πρόκειται ασφαλώς περί σολοικισμού, παράβασης δηλαδή των συντακτικών κανόνων.

149. *μολὼν λαβέ:*

Η ηρωική απάντηση του Λεωνίδα στον Ξέρξη, δυο λέξεις που διαπέρασαν τους Έλληνες μαχητές στη διαδρομή της Ιστορίας των αιώνων. (Η μετοχή αορίστου *μολών*, από το *ἔμολον*, αόρ. του ρ. *βλώσκω* = έρχομαι).

150. *παρήγγειλε τοῖς στρατιώταις ἀριστοποιεῖσθαι ὡς ἐν Ἅιδου δειπνησομένους:*

Η περιγραφή του Ηροδότου για την προετοιμασία του στρατού του Λεωνίδα λίγο πριν από τη μάχη των Θερμοπυλών έχει τα στοιχεία γιορτής! Λούστηκαν, κτενίστηκαν, πήραν το πρόγευμα τους και ρίχτηκαν στη μάχη άτρομοι. Κι

είχε επισημάνει ο βασιλιάς τους ότι το δείπνο θα το έπαιρναν στον Άδη ...

151. *σκυτάλας δούς:*

Η σκυτάλη είναι μικρή ξύλινη βέργα, πάνω στην οποία τύλιγαν την επιστολή με συνήθως μυστικό περιεχόμενο και την έστελναν στους παραλήπτες. Άλλος τρόπος αποστολής μυστικών γραπτών μηνυμάτων ήταν η *«δέλτος»*, κάτι σαν το σημερινό «τάβλι». (Βλ. και Ευριπίδου «Ιφιγένεια εν Ταύροις», στ. 746).

152. *πάλαι ᾔδειν ὅτι ἀποθανεῖν αὐτὸν ἔδει:*

Η γνώριμη στάση των Σπαρτιατών απέναντι στο θάνατο. Στους γονείς ενδιέφερε αν τα παιδιά τους πέθαναν αγωνιζόμενα γενναία στη μάχη και δεν επέδειξαν δειλία. Το ίδιο πνεύμα διέπει και τους Αθηναίους. *«Οὐ γὰρ ἀθανάτους σφίσι παῖδας ηὔχοντο γενέσθαι ἀλλ' ἀγαθοὺς καὶ εὐκλεεῖς»*, σημειώνει ο Πλάτωνας στο Μενέξενο (247).

153. *Λυκοῦργος:*

Ο μεγάλος νομοθέτης της Σπάρτης, περί τα τέλη του 9ου π.Χ. αιώνα, πιθανόν και μυθικό πρόσωπο, στο οποίο απέδιδαν οι Σπαρτιάτες την οργάνωση της Πολιτείας τους με «ακίνητους νόμους». (Βλέπε και «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» του Ξενοφώντα και «Λυκούργο» του Πλουτάρχου).

154. *δύο σκύλακας:*

Το παράδειγμα με τα δυο σκυλιά αποδεικνύει πόσο η αγωγή επηρεάζει αποφασιστικά τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του ανθρώπου.

155. *ἀναδασμὸν τῆς γῆς:*

Μια από τις σπουδαιότερες μεταρρυθμιστικές ενέργειες ό-

σων επιχείρησαν γενναίες μεταβολές στο κοινωνικό σύστημα των χωρών τους. (Βλ. και «Άγης και Κλεομένης» και «Τιβέριος και Γάιος Γράκχος» των Παραλλήλων βίων του Πλουτάρχου).

156. *ὕστερον διερχόμενος ἐξ ἀποδημίας:*

Και για το νομοθέτη των Αθηνών Σόλωνα αναφέρεται αποδημία, για να διαπιστωθεί κατά την επιστροφή του η εφαρμογή των θεσπισμένων νόμων.

157. *τῶν χρεῶν ἀποκοπάς:*

Απαλλαγή χρεών έκανε και ο Σόλωνας. Το ίδιο αργότερα για τους στρατιώτες του έκανε και ο Αλέξανδρος, αναλαμβάνοντας όμως ο ίδιος να ξεπληρώσει τα χρέη τους, πράγμα που επικαλείται ο Πλούταρχος στο «Περί Τύχης ή Αρετής Αλεξάνδρου», για να τονίσει την ανωτερότητα του Μακεδόνα βασιλιά έναντι όλων των άλλων μεγάλων και καταξιωμένων ανδρών του αρχαίου κόσμου.

158. *μόνῳ δὲ τῷ σιδηρῷ νομίσματι προσέταξε χρῆσθαι:*

Για την κατάργηση των χρυσών και αργυρών νομισμάτων και τη σκοπιμότητα της πράξης αυτής του Λυκούργου ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 7) σημειώνει:

«Πρῶτον μὲν νόμισμα τοιοῦτον κατεστήσαντο, ὃ δεκάμνων μόνον ἂν εἰς οἰκίαν εἰσελθὸν οὔποτε δεσπότας οὐδὲ οἰκέτας λάθοι· καὶ γὰρ χώρας μεγάλης καὶ ἁμάξης ἀγωγῆς δέοιτ' ἄν. Χρυσίον δὲ καὶ ἀργύριον ἐρευνᾶται, καὶ ἄν που φανῇ, ὁ ἔχων ζημιοῦται. Τί οὖν ἂν ἐκεῖ χρηματισμὸς σπουδάζοιτο, ἔνθα ἡ κτῆσις πλείους λύπας ἢ ἡ χρῆσις εὐφροσύνας

παρέχοι;».

159. *ξενηλασίαν ἐποιήσατο:*

Ο γνωστός νόμος του Λυκούργου στη Σπάρτη που απαγόρευε να μπουν στην πόλη έμποροι, σοφιστές, μάντεις κ.ά., για να μην επηρεάσουν με τις δραστηριότητές τους την απλή και άκρως ελεγχόμενη ζωή των Σπαρτιατών. Την εφαρμογή του αναφέρει ο Πλούταρχος για τον τύραννο της Σάμου Μαιάνδριο στα αποφθέγματα του Κλεομένη, γιου του Αλεξανδρίδη. (Βλ. στα οικεία αποφθέγματα).

160. *Αἰγιναία μνᾶ:*

Το γνωστό και βαρύ νόμισμα κοπής της Αίγινας, βάρους πάνω από 600 σημερινά γραμμάρια.

161. *ὅτι ὁ πλοῦτος τυφλός:*

Το θέμα διαπραγματεύεται και ο κωμικός ποιητής Αριστοφάνης στο ομώνυμο έργο του «Πλούτος».

162. *Ἄγιδος τοῦ βασιλέως (καταπεπολεμήκει δ' Ἀθηναίους):*

Πρόκειται για τον Άγη Α΄, γιο του Αρχιδάμου Β΄, που κυρίευσε την Αθήνα στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου.

Είναι χαρακτηριστική η αντιμετώπισή του από τους εφόρους της Σπάρτης, γιατί δεν πειθάρχησε, μετά τη νίκη και την επιστροφή στη Σπάρτη, στους νόμους να δειπνήσει στα κοινά συσσίτια με τους Σπαρτιάτες. Η τάξη και η πειθαρχία τηρούνται από όλους ανεξαιρέτως κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες.

163. *καταφυγὼν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς:*

Είναι ο γνωστός ναός στη Σπάρτη προς τιμή της Αθηνάς με τη χάλκινη επένδυση. Η καταφυγή του Παυσανία εκεί α-

ποσκοπεί στη σωτηρία του από την καταδίωξη, γιατί ήταν άσυλο ο ιερός χώρος και κάθε άσκηση βίας στους ικέτες του ναού ήταν πράξη ιεροσυλίας. Στον ίδιο ναό προσέφυγε και ο βασιλιάς Παυσανίας αργότερα, όταν κατηγορήθηκε για προδοσία λόγω των επαφών του με τον Πέρση βασιλιά μετά τη μάχη στις Πλαταιές (479 π.Χ.), με το γνωστό άδοξο τέλος του.

164. *ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως ... θύραν δ' ἀπὸ πρίονος:*

Κλασική περίπτωση απαγόρευσης πολυτελών κατασκευών στη Σπάρτη από το Λυκούργο. Το σπίτι είναι χώρος ανάπαυσης και όχι επίδειξης πλούτου ...

165. *εἰ τετράγωνα παρ' αὐτοῖς ξύλα φύεται:*

Ασφαλώς η ερώτηση αυτή του βασιλιά Λεωτυχίδη είναι ειρωνική. (Ο Πλούταρχος δεν αναφέρει αυτό το απόφθεγμα στο οικείο κεφάλαιο για το Λεωτυχίδη).

166. *διὰ τί ἐκώλυσεν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους πολλάκις στρατεύεσθαι:*

Βλέπε και τα αποφθέγματα του Αγησιλάου και Ανταλκίδα παραπάνω.

167. *διὰ τί τὰ σώματα τῶν παρθένων δρόμοις καὶ πάλαις ... διεπόνησε:*

Η νομοθεσία του Λυκούργου προβλέπει εκγύμναση και των νεανίδων. Ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 1) σημειώνει:

«Σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἧττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος φύλου· ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος, ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτως καὶ ταῖς θηλείας ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε, νομίζων ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἔκγονα ἐρρωμενέστερα

γίγνεσθαι».

Έτσι εξηγείται και η συμμετοχή της Κυνίσκας σε αγώνες αρματοδρομίας στην Ολυμπία. (Βλ. και αποφθέγματα Αγησιλάου).

168. *μόναι τῶν ἀνδρῶν ἄρχετε ὑμεῖς αἱ Λάκαιναι:*

Με όση υπερβολή κι αν λέγεται αυτό στη γυναίκα του Λεωνίδα Γοργώ από μια ξένη, αποδεικνύει ότι ο ρόλος της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα είναι πολύ σημαντικός και πολύ διαφορετικός από το res των Ρωμαίων.

169. *εἶρξας τοὺς ἀγάμους:*

Η νομοθεσία της Σπάρτης εφάρμοζε ένα είδος κοινωνικού ρατσισμού για τους ανύπαντρους. Χρέος τους ήταν να δημιουργήσουν οικογένεια και να δώσουν στην πατρίδα γενναίους απογόνους. Μάλιστα είχε καθορισθεί και η καταλληλότερη ηλικία για γάμο. Ο Λυκούργος *«ἔταξε ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονίᾳ νομίζων»* (Ξενοφώντα, «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 2).

170. *τῶν νεωτέρων τις ἕδρας οὐχ ὑπεῖξεν:*

Ήταν δείγμα απαράβατου σεβασμού στη Σπάρτη να παραχωρούν οι νέοι τη θέση τους στους μεγαλύτερούς τους, πράξη ευγένειας μέχρι και σήμερα.

171. *τὸν γεγαμηκότα ἀπεῖρξε μὴ συγκοιμᾶσθαι τῇ γεγαμημένῃ:*

Ο έλεγχος ακόμη και της σεξουαλικής επαφής των ανδρών της Σπάρτης και το σκεπτικό του αναφέρονται και από τον Ξενοφώντα στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 1): *«Ὁρῶν τοὺς ἄλλους ἀμέτρως ταῖς γυναιξὶ συνόντας, καὶ τού-*

του τἀναντία ἔγνω· ἔθηκε γὰρ αἰδεῖσθαι μὲν εἰσιόντα ὀφθῆναι, αἰδεῖσθαι δ' ἐξιόντα. Οὕτω δὲ συνόντων ποθεινοτέρως μὲν ἀνάγκη σφῶν αὐτῶν ἔχειν, ἐρρωμενέστερα δὲ γίγνεσθαι, εἴ τι βλάστοι οὕτω, μᾶλλον ἢ εἰ διάκοροι ἀλλήλων εἶεν».

Η σχεδόν ταυτόσημη φρασεολογία του Πλουτάρχου προς τον Ξενοφώντα αποδεικνύει την πρόσβαση του Χαιρώνειου συγγραφέα στα έργα του Αθηναίου ιστορικού για την ανθολόγηση των αποφθεγμάτων του.

172. *πρότερον ἄπιστον εἶναι τὸ τῆς μοιχείας παρ' αὐταῖς:*

Η αντιμετώπιση των εξωσυζυγικών σχέσεων κατά τη Λυκούργεια νομοθεσία έχει ιδιόμορφα χαρακτηριστικά. Ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. Α΄, 6-10) σημειώνει: *«Εἰ μέντοι συμβαίοι γεραιῷ νέαν γυναῖκα ἔχειν ... ἐποίησε, ὁποίου ἀνδρὸς σῶμα τε καὶ ψυχὴν ἀγασθείη, τοῦτον ἐπαγαγομένῳ τεκνοποιήσασθαι».*

Στην Αθήνα η μοιχεία τιμωρούνταν με θάνατο, αν ο μοιχός άνδρας συλλαμβανόταν στην κρεβατοκάμαρα του απατημένου συζύγου. (Βλ. και Λυσία «Υπέρ του Ερατοσθένους φόνου», έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

173. *σὺ πρῶτος ἐν τῇ οἰκίᾳ σου ποίησον δημοκρατίαν:*

Τελούσε σε επίγνωση ο Λυκούργος των δυσκολιών που συνεπάγεται το δημοκρατικό πολίτευμα (από τότε μέχρι τώρα).

174. *ὅπου ἡ χεὶρ οὐκ ἀντιτείνεται:*

Η ανάταση του χεριού ή του δακτύλου ήταν σημείο παραίτησης από τον αγώνα και παραδοχή της ήττας σε πολλά

αγωνίσματα. (Βλ. και «Οι Ολυμπιακοί αγώνες του 448 π.Χ., Π. Πισσάνου με κείμενα Γ. Ράπτη).

175. *πυργομαχεῖν ἀπεῖπεν:*

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρέχουν οι πύργοι και τα τείχη έναντι των μαχομένων να τα κυριεύσουν, με αποτέλεσμα να φονεύονται γενναίοι πολεμιστές ακόμη και από γυναίκες ή και παιδιά που πολεμούν από ψηλά, έκαναν το Λυκούργο να νομοθετήσει να αποφεύγουν οι Σπαρτιάτες επιχειρήσεις κατάληψης τειχών και να πολεμούν τους αντιπάλους τους στα ίσα, σώμα με σώμα. Εκεί ήταν ασυναγώνιστοι.

176. *Λευκοθέα:*

Είναι η Ινώ, κόρη του βασιλιά των Θηβών Κάδμου και της Αρμονίας. Η παράδοση έλεγε ότι τιμωρήθηκε από τον Ποσειδώνα και λατρευόταν ως θεά της θάλασσας με το όνομα Λευκοθέα.

177. *ἐπεμέλοντο οἱ Σπαρτιᾶται καὶ τῆς κόμης:*

Ο λόγος που επιτρεπόταν να διατηρούν οι νέοι μακριά και φροντισμένη κόμη στη Σπάρτη σύμφωνα με τη νομοθεσία του Λυκούργου αναφέρεται και στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 11, του Ξενοφώντα: *«Εφῆκε δὲ καὶ κομᾶν τοῖς ὑπὲρ τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν, νομίζων οὕτω καὶ μείζους ἂν καὶ ἐλευθεριωτέρους καὶ γοργοτέρους φαίνεσθαι».*

Στην Αθήνα τους ... μακρυμάλληδες τους κατηγορούσαν οι καθωσπρέπει Αθηναίοι για αναρχικούς. (Βλ. «Υπέρ Μαντιθέου» λόγο του Λυσία, τόμος 1ος των εκδόσεων Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη).

178. *οὔτε γενναῖον οὔτε Ἑλληνικὸν φονεύειν τοὺς παρακεχωρηκότας:*

Το δίκαιο του πολέμου σε μια αποτίμηση πολύ υψηλή, όσο μπορεί να είναι τέτοια σε πεδία μάχης. Σήμερα οι ισχυροί της γης είναι κατώτεροι πολλές φορές και από αυτή την πανάρχαια εποχή με βομβαρδισμούς αμάχων, επονείδιστους φόνους κ.τ.λ.

179. *Λύσανδρος:*

Είναι ο περίφημος ναύαρχος των Σπαρτιατών, νικητής των Αθηναίων στους Αιγός ποταμούς το 404 π.Χ., που κατέλαβε ύστερα και την Αθήνα και επέβαλε τους όρους της ειρήνης. Για τη ζωή και τη δράση του αναφέρεται ο Πλούταρχος στο ομώνυμο έργο των Παράλληλων βίων του συγκρίνοντάς τον με το Σύλλα. (Βλ. και σημείωση 45, στα αποφθέγματα με τον Αγησίλαο).

180. *Διονυσίου ... πέμψαντος ἱμάτια πολυτελῆ:*

Είναι ο τύραννος των Συρακουσών (405-367), σύγχρονος του Λυσάνδρου και σύμμαχος στα πλαίσια των πολέμων της Σπάρτης και αργότερα, όπως πολλές φορές αναφέρεται βοήθειά του στους Σπαρτιάτες στα «Ελληνικά» του Ξενοφώντα.

Η άρνηση του Λύσανδρου να δεχθεί τις πολυτελείς στολές του Διονυσίου για τις κόρες του, αλλά και η παλινδρόμησή του στη συνέχεια, καθώς και οι κατηγορίες των Σπαρτιατών (και του Αγησιλάου) εναντίον του, δείχνουν ότι ο ναύαρχος έχει ξεφύγει από το Σπαρτιατικό πλαίσιο της λιτότητας.

Ακόμη και ανατροπή του πολιτεύματος σχεδίαζε. (Βλ. και σχετικά αποφθέγματα Αγησιλάου). Το ίδιο απόφθεγμα αποδίδεται και στον Αρχίδαμο του Ζευξιδάμου.

181. *ὅπου μὴ ἐφικνεῖται ἡ λεοντῆ, προσραπτέον εἶναι τὴν ἀλωπεκῆν:*

Στην πατροπαράδοτη ευθύτητα και γενναιότητα που υπαγορεύει το καθεστώς της Σπάρτης (η λεοντή του Ηρακλή) ο Λύσανδρος φρονεί ότι μπορεί να χρησιμοποιεί και τεχνάσματα της πονηρής αλεπούς ...

182. *νικήσας τοὺς Ἀθηναίους ἐξ ἐνέδρας περὶ τοὺς Αἰγὸς ποταμούς:*

Στη νίκη στους Αιγός ποταμούς ο Λύσανδρος εκμεταλλεύτηκε την απουσία των πληρωμάτων των Αθηναϊκών καραβιών, που είχαν αποβιβασθεί στην ξηρά. Εκεί αποδεκάτισε πάνω από 3.000 ναύτες το 404 π.Χ. και στη συνέχεια *«ἑαλώκεσαν αἱ Ἀθῆναι».*

183. *ὀρθοῖς τοῖς δόρασιν ἢ κεκλιμένοις διαπορεύηται τὴν χώραν αὐτῶν:*

Την ίδια ερώτηση έκανε και ο Αγησίλαος. (Βλ. τα σχετικά αποφθέγματα).

184. *ἐν Σαμοθράκῃ χρηστηριαζομένῳ αὐτῷ:*

Περίπου την ίδια ερώτηση έκανε ο ιερέας των Ορφικών μυστηρίων της Σαμοθράκης και στον Ανταλκίδα, όταν επισκέφτηκε το ιερό, για να μυηθεί. (Βλ. τα σχετικά αποφθέγματα).

185. *Πέρσου ἐρωτήσαντος:*

Είναι γνωστές οι καλές σχέσεις του Λύσανδρου με τους Πέρσες (Κύρο κ.ά.), αφού αυτοί τον χρηματοδότησαν για τη ναυπήγηση πλοίων με τα οποία πέτυχε τη νίκη στους Αιγός ποταμούς. Λίγο νωρίτερα το ναυτικό της Σπάρτης είχε υποστεί μεγάλη καταστροφή στις Αργινούσες.

186. *Χρόνῳ ὕστερον μετὰ τὴν τελευτήν:*

Ο Λύσανδρος σκοτώθηκε κατά την πολιορκία της Αλιάρ-

του, κατά το Βοιωτικό ή Κορινθιακό πόλεμο.

Οι σχέσεις του με τον Αγησίλαο δεν ήταν οι πλέον αγαστές. (Βλ. και αποφθέγματα Αγησιλάου). Ο Λύσανδρος είχε αποθρασυνθεί, ιδίως μετά την κατάληψη και της Σάμου και τις υπερβολικές τιμές που του επιφύλαξαν οι Σάμιοι, αφού τα Ηραία τα μετονόμασαν σε Λυσάνδρεια και τελούσαν θυσίες προς τιμή του.

187. *Ναμέρτης:*

Πιθανότατα έφορος της Σπάρτης, αφού στέλνεται ως πρεσβευτής.

Το απόφθεγμά του ότι η ατυχία του είναι η αιτία που του έχει δημιουργήσει τις πολλές του φιλίες έχει διαχρονική σημασία, αφού *«πιστὸν φίλον ἐν κινδύνοις γιγνώσκεις»* και κατά τη λαϊκή σοφία «ο καλός φίλος στην ανάγκη φαίνεται».

188. *Νίκανδρος:*

Βασιλιάς της Σπάρτης στις αρχές του 8ου π.Χ. αιώνα, γιος του Χάριλλου, που επιτροπεύτηκε από το μεγάλο νομοθέτη Λυκούργο.

189. *διὰ τί κωμῶσι καὶ πωγωνοτροφοῦσι:*

Για τους λόγους που οι Λακεδαιμόνιοι τρέφουν κόμη βλέπε και σημείωση 176. Εδώ ο Νίκανδρος προσθέτει και άλλη εξήγηση, το αδάπανο δηλαδή του καλλωπισμού.

190. *Πανθοΐδας:*

Λακεδαιμόνιος αρμοστής στο Βυζάντιο μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου.

191. *Παυσανίας ὁ Κλεομβρότου:*

Είναι ο αδελφός του βασιλιά Λεωνίδα που έπεσε στις Θερμοπύλες το 480 π.Χ. Τον διαδέχτηκε στο θρόνο και πο-

λέμησε γενναία εναντίον των Περσών στις Πλαταιές το 479 π.Χ. Κατηγορήθηκε στη συνέχεια για προδοσία, ανακλήθηκε από τον πόλεμο που συνέχιζε εναντίον των Περσών στη Μ. Ασία και καταδικάστηκε σε θάνατο περί το 467 π.Χ. Πέθανε από πείνα και ψύχος μέσα στο ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς στη Σπάρτη, όπου είχε καταφύγει ως ικέτης. Πρωτοστάτησαν στην τιμωρία του η μητέρα και η γυναίκα του, μη ανεχόμενες τις κατηγορίες εναντίον του για την αποδεδειγμένη προδοσία.

192. *Δηλίων δικαιολογουμένων ὅτι ... οὔθ' αἱ γυναῖκες ἐν τῇ νήσῳ τίκτουσιν οὔθ' οἱ τελευτήσαντες θάπτονται:*

Είναι η απόφαση των Αθηναίων μετά τον «καθαρμό» της Δήλου, το 424 π.Χ., να μη γεννούν ούτε να θάβονται στο νησί, αλλά να μεταφέρονται στην κοντινή Ρήνεια. Στον καθαρμό αυτό αναφέρεται ο Θουκυδίδης (Ιστοριών Γ', 104), που σημειώνει:

«Τότε πᾶσα ἡ Δῆλος ἐκαθάρθη τοιῷδε τρόπῳ· θῆκαι ὅσαι τῶν τεθνεώτων ἦσαν ἐν Δήλῳ πάσας ἀνεῖλον καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον μήτε ἐναποθνήσκειν ἐν τῇ νήσῳ μήτε ἐντίκτειν, ἀλλ' εἰς τὴν Ῥήνειαν διακομίζεσθαι· ἀπέχει δὲ ἡ Ῥήνεια τῆς Δήλου οὕτως ὀλίγον ...».

Το αποδιδόμενο εδώ απόφθεγμα στον Παυσανία του Κλεομβρότου μάλλον πρέπει να ανήκει στον Παυσανία του Πλειστοάνακτα (βλ. παρακάτω), γιατί χρονολογικά δεν ευσταθεί.

Ο Παυσανίας του Κλεομβρότου πέθανε το 467 π.Χ., ενώ ο Θουκυδίδης καθορίζει το χρόνο του καθαρμού στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου.

193. *Τυρταῖον ἐποιήσαντο πολίτην:*

Είναι ο περίφημος λυρικός Αθηναίος ποιητής (κατ' άλλους Μιλήσιος), που σύμφωνα με χρησμό που ζήτησαν οι Σπαρτιάτες από το μαντείο των Δελφών κατά το δεύτερο Μεσσηνιακό πόλεμος ($7^{ος}$ π.Χ. αι.) στάλθηκε από την Αθήνα στη Σπάρτη και με τα πατριωτικά ενθουσιαστικά τραγούδια ξεσήκωσε τους Σπαρτιάτες εναντίον των Μεσσηνίων. Ο Παυσανίας (Μεσσηνιακά 15, 3) γράφει σχετικά:

«Ἐγένετο Λακεδαιμονίοις μάντευμα ἐκ Δελφῶν τὸν Ἀθηναῖον ἐπάγεσθαι σύμβουλον. Ἀποστέλλουσιν οὖν πρὸς Ἀθηναίους τόν τε χρησμὸν ἀπαγγελοῦντας καὶ ἄνδρα αἰτοῦντας παραινέσοντα ἃ χρὴ σφισιν. Ἀθηναῖοι δὲ ...καὶ ἦν Τυρταῖος διδάσκαλος γραμμάτων νοῦν τε ἥκιστα ἔχειν δοκῶν καὶ τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν χωλός, τοῦτον ἀποστέλλουσι ἐς Σπάρτην. Ὁ δὲ ἀφικόμενος ... τὰ ἐλεγεῖα καὶ τὰ ἔπη σφίσι τὰ ἀνάπαιστα ᾖδεν».

194. *θαυμαζόντων δέ τινων ἐν τοῖς λαφύροις τὴν πολυτέλειαν τῆς ἐσθῆτος τῶν βαρβάρων:*

Το απόφθεγμα αυτό είναι παρόμοιο με αυτό που αργότερα είπε και ο Αγησίλαος, όταν στην Ασία οι λαφυροπώλες αγόραζαν μόνο τα ρούχα των αιχμαλώτων βαρβάρων και όχι τους ίδιους ως *«ἀχρήστους καὶ μηδενὸς ἀξίους»*.

195. *Μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς κατὰ Μήδων νίκην:*

Στη μάχη των Πλαταιών, το 479 π.Χ., αρχηγός του συμμαχικού στρατού (Λακεδαιμονίων, Αθηναίων, Πλαταιέων, Μεγαρέων, Αιγινητών, Κορινθίων), ήταν ο Παυσανίας, που πέτυχε λαμπρή νίκη εναντίον των Περσών. Στη μάχη αυτή σκοτώθηκε και ο γαμπρός του Ξέρξη Μαρδόνιος. Η σημασία της ήταν καθοριστική, αφού οι Πέρσες αποσύρθηκαν από την Ελλάδα και ύστερα από λίγο ηττήθηκαν και στη Μυκάλη, απέναντι από τη Σάμο, από το Λεωτυχίδη και τον Ξάνθιππο. Δυστυχώς, η συνέχεια της δράσης του Παυσανία αμαυρώθηκε από τις συνεννοήσεις με τον Πέρση βασιλιά και τον άδοξο τελικά θάνατό του στο ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς, όπου κατέφυγε ως ικέτης.

196. *Παυσανίας ὁ Πλειστώνακτος:*

Βασιλιάς της Σπάρτης από το 408 μέχρι το 394 π.Χ. Στα πλαίσια του Βοιωτικού ή Κορινθιακού πολέμου οι έφοροι της Σπάρτης διέταξαν το Λύσανδρο να επιστρέφει από τον Ελλήσποντο στη Φωκίδα και το βασιλιά Παυσανία να σπεύσει προς βοήθεια των συμμάχων Φωκέων με εφεδρικές Πελοποννησιακές δυνάμεις. Στη μάχη της Αλιάρτου σκοτώθηκε ο Λύσανδρος (395 π.Χ.) χωρίς να έχει προλάβει ο Παυσανίας να φτάσει προς βοήθειά του. Κατηγορήθηκε γι' αυτό και εξορίσθηκε στην Τεγέα.

(Στη συνέχεια επιστρέφει ο Αγησίλαος από την Ασία και συνάπτει τη νικηφόρα μάχη στην Κορώνεια το 394 π.Χ.).

197. *Πεδάριτος:*

Ο Πεδάριτος (και Παιδάριτος) ήταν στρατηγός των Λακεδαιμονίων, αδελφός του Ανταλκίδα.

198. *Πλείσταρχος:*

Βασιλιάς της Σπάρτης, γιος του Λεωνίδα των Θερμοπυλών.

199. *Πλειστῶναξ (ὁ):*

Γιος του βασιλιά Παυσανία (του Κλεομβρότου) που διαδέχτηκε τον Πλείσταρχο (του Λεωνίδα).

200. *Πολύδωρος:*

Γιος του Αλκαμένη, βασιλιά της Σπάρτης στον Α΄ Μεσσηνιακό πόλεμος (τέλος του 8ου π.Χ. αιώνα).

201. *Φοιβίδας:*

Είναι ο Σπαρτιάτης στρατηγός που βάδιζε με δυνάμεις προς την Όλυνθο, για να βοηθήσει τον αδελφό του Ευδαμίδα και κατέλαβε, χωρίς εντολή της Σπάρτης, την ακρόπολη των Θηβαίων Καδμεία το 382 π.Χ., εμπλεκόμενος στις διαμάχες του Ισμηνία και Λεοντιάδη, ισχυρών ανδρών και αντιπάλων μεταξύ τους της Θήβας. Στα γεγονότα αυτά αναφέρεται με λεπτομέρειες ο Ξενοφώντας στα «Ελληνικά», Ε, 2).

202. *Σόος (ό):*

Αρχαιότατος βασιλιάς της Σπάρτης, γιος του Αριστόδημου και πατέρας του Ευρυπόντη. Από τον πατέρα του ονομάστηκε ο ένας από τους δυο μεγάλους βασιλικούς οίκους της Σπάρτης Ευρυποντίδες (ο άλλος οίκος ονομάζεται Αγίδες ή Αγιάδες από τον αρχαίο βασιλιά Άγη).

203. *Τήλεκλος:*

Αρχαίος βασιλιάς της Σπάρτης, γιος του Αρχελάου. Φονεύτηκε από τους Μεσσήνιους περί το 830 π.Χ.

204. *Χάριλλος:*

Ο Χάριλλος (ή Χαρίλαος ή Χαρίλας) είναι γιος και διάδοχος του αρχαιότατου βασιλιά της Σπάρτης Πολυδέκτη, που επιτροπεύτηκε ως ανήλικος από το θείο του Λυκούργο, το μεγάλο νομοθέτη της Σπάρτης.

Στο Χάριλλο αναφέρεται ο Πλούταρχος και στο Β΄ Λόγο «Περί Αλεξάνδρου Τύχης ή Αρετής» (Κεφ. 5), για να εξυμνήσει το Λυκούργο, που δε σφετερίστηκε το θρόνο του «βρέφους». (Βλ. και τις σχετικές σημειώσεις).

205. *διὰ τί κομῶσιν:*

Το απόφθεγμα αυτό αποδίδεται και σε άλλους βασιλείς. (Βλ. και σημειώσεις 176 και 189).

206. *μακρὸν κατατείναντος λόγον:*

Το πρώτο και το δεύτερο απόφθεγμα από τα αποδιδόμενα σε ανώνυμους Σπαρτιάτες έχουν σχέση με την αρετή τους να εκφράζονται με λίγα και ουσιαστικά λόγια. Είναι γνωστή εξάλλου η φράση *«τὸ λακωνίζειν ἐστὶ φιλοσοφεῖν»*.

207. *διὰ τί τὰς τοῦ πώγωνος τρίχας κομᾷ:*

Μια άλλη θυμόσοφη λαϊκή απάντηση για το λόγο που οι Σπαρτιάτες φρόντιζαν τα μαλλιά και τα γένια τους, διαφορετική από αυτές που εκτέθηκαν στα αποφθέγματα των βασιλέων. (Βλ. και σημειώσεις 176 και 189).

208. *ἐν Τροίᾳ:*

Ο Σπαρτιάτης θέλει να τονίσει εδώ ότι οι Αργείοι ήταν γενναίοι κατά τον Τρωικό πόλεμο με τον Αγαμέμνονα κ.τ.λ. Όμως η εποχή αυτή πέρασε και τώρα άριστοι μαχητές είναι οι Σπαρτιάτες.

209. *Πινδάρου γράψαντος Ἑλλάδος ἔρεισμα Ἀθῆναι:*

Ο Πίνδαρος (520-442 π.Χ.) είναι ο σπουδαιότερος λυρικός ποιητής της αρχαιότητας, καταγόμενος από τις Κυνός Κεφαλές της Βοιωτίας, γνωστότατος για τους Ολυμπιόνικους, Πυθιόνικους ύμνους κ.ά.

Τη λατρεία του προς την Αθήνα αμφισβητεί εδώ ο Σπαρτιάτης, που δεν αναγνωρίζει καμιά σπουδαιότερη πόλη από την πατρίδα του.

210. *Διογένη τὸν κύνα:*

Είναι ο κυνικός φιλόσοφος Διογένης (404-323 π.Χ.), από

τη Σινώπη του Πόντου, που έζησε στην Αθήνα και την Κόρινθο και που έμπρακτα υποστήριζε τις φιλοσοφικές του θέσεις, υποβάλλοντας τον εαυτό του σε δοκιμασίες και αρκούμενος στα τελείως απαραίτητα έως μηδαμινά.

211. *Μεταπόντιον:*

Ελληνική αποικία στον κόλπο του Τάραντα στην Κάτω Ιταλία.

212. *οὐκ ἔστιν ὅστις οὔ:*

Φράση ισοδύναμη με το *οὐδείς*.

213. *Τέχνη ἄνευ ἀληθείας:*

Ενώ για τους Αθηναίους η ρητορική τέχνη είναι «*πειθοῦς δημιουργός*», για τους Σπαρτιάτες είναι η τέχνη του λόγου που παραποιεί την αλήθεια ....

214. *Λυσίμαχος:*

Γιος του Αγαθοκλή από την Πέλλα της Μακεδονίας, σπουδαίος στρατηγός του Αλεξάνδρου και μετέπειτα βασιλιάς της Θράκης.

215. *τετρώβολον:*

Θα ήταν υποτιμητικό για ένα Σπαρτιάτη να πληρωθεί ως μισθοφόρος του Λυσίμαχου με τέσσερις οβολούς. (Μια δραχμή είχε 6 οβολούς).

216. *Θηβαῖοι νικήσαντες τοὺς Λάκωνες ἐν Λεύκτροις, ἐπεὶ παρῆσαν πρὸς Εὐρώταν:*

Είναι η εισβολή του Επαμεινώνδα στην Πελοπόννησο μετά τη νίκη στα Λεύκτρα (372 π.Χ.). Κατά την εισβολή *«οἱ Θηβαῖοι ἐν δεξιᾷ ἔχοντες τὸν Εὐρώταν παρῆσαν καίοντες καὶ πορθοῦντες πολλῶν ἀγαθῶν μεστὰς οἰκίας. Τῶν δὲ ἐκ τῆς πόλεως αἱ μὲν γυναῖκες οὐδὲ τὸν καπνὸν ὁρῶσαι ἠνείχοντο,*

ἅτε οὐδέποτε ἰδοῦσαι πολεμίους». (Ξενοφώντα «Ελληνικά», ΣΤ', 5).

217. *ὅτε παρέδωκαν Ἀθηναῖοι τὸ ἄστυ:*

Είναι το έτος 404 π.Χ. που οι Αθηναίοι υπόγραψαν τους όρους της συνθήκης του τέλους του Πελοποννησιακού πολέμου. Οι Αθηναίοι, παρά τους δυσβάσταχτους όρους της συνθήκης για την πόλη τους, ζητούσαν να αφεθεί ελεύθερη η Σάμος, γιατί ανέκαθεν εκεί ναυλοχούσαν τα καράβια τους. Από τη Σάμο και λίγα χρόνια νωρίτερα, μετά την ήττα των Αθηναίων στην εκστρατεία της Σικελίας, ήρθαν στην Αθήνα πρέσβεις υπό τον Πείσανδρο και πέτυχαν την επιστροφή του Αλκιβιάδη που κυβερνά περσικό στόλο και ανατρέπει τις εξελίξεις του πολέμου. Μπορεί επομένως με βάση αυτές τις εξελίξεις να περιμένουν οι Αθηναίοι από τη Σάμο κάποια βοήθεια πάλι. Ο Λύσανδρος όμως καταλαμβάνει και τη Σάμο.

Αυτή η παράλογη λοιπόν απαίτηση των Αθηναίων μέσα στη δυστυχία τους να εξαιρεθεί η Σάμος έγινε παροιμιώδης για κάθε παράλογο αίτημα.

218. *οἴχεται τὸ πάλαισμα τῶν νέων:*

Άκρως υπεροπτική στάση των Σπαρτιατών (όπως και στο επόμενο απόφθεγμα). Θεωρούν τους εαυτούς τους αήττητους στα πεδία των μαχών και τους πολέμους «πρακτική εξάσκηση των νέων».

219. *Φιλίππου γράψαντος ... φίλιον ἐλθεῖν ἢ πολέμιον:*

Την ίδια ερώτηση προς τους Μακεδόνες είχε κάνει και ο βασιλιάς της Σπάρτης Αγησίλαος κατά την επιστροφή του από την Ασία το 394 π.Χ., λίγο πριν από τη μάχη της Κορώνειας. (Βλ. αποφθέγματα Αγησιλάου).

220. *Ἀντίγονος ὁ Δημητρίου:*

Είναι ο Αντίγονος ο Γονατάς (320-240 π.Χ.), βασιλιάς της Μακεδονίας στα χρόνια των διαδόχων του Αλεξάνδρου, γιος του Δημητρίου του Πολιορκητή.

221. *Δημητρίου ἐγκαλοῦντος ὅτι ἕνα πρεσβευτὴν ἔπεμψαν πρὸς αὐτόν:*

Την ίδια απάντηση έδωσε και ο Άγης του Αρχιδάμου στο Φίλιππο. (Βλ. αποφθέγματα Άγη).

222. *παρῆν ὁ καιρός, ἐν ᾧ κλέπτειν νενόμιστο τοὺς ἐλευθέρους παῖδας:*

Είναι η νόμιμη κλοπή στα πλαίσια της αγωγής των νέων στη Σπάρτη, αρκεί να μην πιαστεί ο κλέφτης κατά τη διάρκεια της κλοπής. Το λόγο αυτής της ιδιόμορφης αγωγής τον αναπτύσσει ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 1, όπου γράφει: «*Δῆλον δ' ὅτι τὸν μέλλοντα κλωπεύειν καὶ νυκτὸς ἀγρυπνεῖν δεῖ καὶ καθ' ἡμέραν ἀπατᾶν καὶ ἐνεδρεύειν καὶ κατασκόπους δὲ ἑτοιμάζειν τὸν μέλλοντά τι λήψεσθαι. Ταῦτα οὖν δὴ πάντα δῆλον ὅτι μηχανικωτέρους τῶν ἐπιτηδείων βουλόμενος τοὺς παῖδας ποιεῖν καὶ πολεμικωτέρους οὕτως ἐπαίδευσεν*».

Για την προβλεπόμενη τιμωρία ο Ξενοφώντας συνεχίζει: «*Πολλὰς πληγὰς ἐπέβαλλε τῷ ἁλισκομένῳ, ὅτι ... καὶ τἆλλα ὅσα ἄνθρωποι διδάσκουσι, κολάζουσι τὸν μὴ καλῶς ὑπηρετοῦντα· κἀκεῖνοι οὖν τοὺς ἁλισκομένους ὡς κακῶς κλέπτοντας τιμωροῦνται ... Ὅπου τάχους δεῖ, ὁ βλακεύων ἐλάχιστα ὠφελεῖται*».

223. *μὰ τὸν Ἐνυάλιον:*

Επίθετο για τον Άρη, το θεό του πολέμου, παραγόμενο

(ετυμολογικά) από τη μητέρα του Ενυώ.

224. *Λάκων ἐπὶ τῆς ἀσπίδος μυῖαν ἔχων ἐπίσημον:*

Είναι γνωστή η συνήθεια να έχουν οι στρατιώτες στις ασπίδες τους «εμβλήματα», για να διακρίνονται και οι σύμμαχοι ή οι εχθροί στρατιώτες σε ώρα μάχης.

225. *ἐπὶ τᾷ σκηνᾷ:*

Δωρικός τύπος. Σκηνή εδώ είναι η φωλιά των λαγών.

226. *χωλὸς ἐπὶ πόλεμον ἐξιών:*

Το ίδιο απόφθεγμα αποδίδεται και στον Αγησίλαο. (Βλέπε το οικείο κεφάλαιο).

227. *εἰς πανδοχεῖον καταλύσας:*

Σπουδαίο πολιτιστικό στοιχείο για τους χώρους που διέθεταν οι αρχαίοι για την υποδοχή των ξένων. Τα πανδοχεία ήταν γνωστά και κατά τους χριστιανικούς χρόνους, όπως φαίνεται από την παραβολή του καλού Σαμαρείτη.

228. *Λάμπις ὁ Αἰγινήτης:*

Πάμπλουτος ναύκληρος στην Αίγινα, μέτοικος.

229. *ἐλεύθεροι γὰρ εἰμες:*

Παράξενη σύνδεση της ελευθερίας με το δικαίωμα να ψεύδεται κάποιος. Η αυστηρή αγωγή στη Σπάρτη με την ευθύτητα και τη γενναιότητα δε συνάδει μ' αυτό το απόφθεγμα.

230. *νὴ τὼ σιώ:*

Είναι ο όρκος στον Κάστορα και τον Πολυδεύκη, τους δύο προστάτες της Σπάρτης (δυϊκός αριθμός).

231. *Πιτάνη:*

Κώμη της Λακωνίας κοντά στον Ευρώτα. Κατά τη μυθολογία ήταν θεά στον Ευρώτα, που γέννησε με τον Ποσειδώνα την Ευάνθη.

232. *τέκνον ... καὶ ἐμὸν καὶ Λακεδαιμόνιον:*

Το ίδιο απόφθεγμα αποδίδεται και στις Λάκαινες γυναίκες (βλ. παρακάτω).

233. *Ἀλκιβιάδῃ τῷ Ἀθηναίῳ:*

Είναι γνωστή η πολυδάπανη και άσωτη ζωή του Αλκιβιάδη.

Ο Θουκυδίδης (Ιστορικών Ζ΄, 15) τον κατακρίνει διότι *«ὢν ἐν ἀξιώματι ὑπὸ τῶν ἀστῶν, ταῖς ἐπιθυμίαις μείζοσι ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἐχρῆτο ἔς τε τὰς ἱπποτροφίας καὶ τὰς ἄλλας δαπάνας».*

234. *ἀνέστησαν πάντες οἱ παῖδες:*

Είναι γνωστός ο σεβασμός των νέων της Σπάρτης προς τους ηλικιωμένους με το χαιρετισμό τους και την παραχώρηση της θέσης τους να καθήσουν, συνήθεια επιβεβλημένη και στις μέρες μας.

235. *Παναθήναια:*

Μεγάλη γιορτή στην Αθήνα προς τιμή της Αθηνάς. Ανά τετραετία γιορτάζονταν τα Μεγάλα Παναθήναια και ανά έτος τα Μικρά Παναθήναια.

236. *ἀκούσας ῥήτορος μεγάλας στρέφοντος περιόδους:*

Είναι γνωστή η προτίμηση των Σπαρτιατών στην ολιγόλογη διατύπωση, το λεγόμενο «λακωνισμό». (Βλ. και σημείωση 206).

237. *Τυρταῖος:*

Βλέπε σημείωση 193.

238. *κήρυκας πεμφθέντας ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἀπέκτειναν:*

Αναφορά στο περιστατικό που οι Σπαρτιάτες έριξαν σε πηγάδι τους πρέσβεις του Δαρείου κάνει και ο Ηρόδοτος (Ιστοριών Ζ΄, 134): *«Οἱ μὲν Ἀθηναῖοι τοὺς αἰτέοντας εἰς τὸ βάραθρον, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι εἰς φρέαρ ἐμβαλόντες».*

Για την αποστολή ανδρών που αποπλύνουν το *«ἄγος»* ο Ηρόδοτος συνεχίζει: *«Λακεδαιμονίων κήρυγμα ποιευμένων, εἴ τις βούλοιτο Λακεδαιμονίων πρὸ τῆς Σπάρτης ἀποθνήσκειν, Σπερθίης τε ὁ Ἀνηρίστου καὶ Βούλις ὁ Νικόλεω ἐθελονταὶ ὑπέδυσαν ποινὴν τείσειν Ξέρξῃ τῶν Δαρείου κηρύκων τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀπολομένων».*

239. *τὸ τάριχος ἀποκηρύσσοντας καὶ τὸν ὄψον καὶ ... πορνοβοσκοῦντας:*

Η φιλελεύθερη αγορά και ο τρόπος ζωής της Αθήνας, εκ διαμέτρου αντίθετος με τα «συσσίτια» και τον αυστηρό τρόπο ζωής της συντηρητικότατης Σπάρτης.

240. *πρὸς Λύγδαμιν:*

Τύραννος της Νάξου περί το 540 π.Χ.

241. *Λάκωνά τινά τις μυσταγωγῶν ἠρώτα:*

Την ίδια ακριβώς συμπεριφορά προς τον ιερέα έδειξε και ο Λύσανδρος, όταν επισκέφτηκε τη Σαμοθράκη για να μυηθεί στα Καβείρεια μυστήρια. (Βλ. τα σχετικά αποφθέγματα).

Η διαδικασία της μύησης θυμίζει κάτι από το μυστήριο της θείας εξομολόγησης.

242. *ἀπὸ τοῦ Λευκάτα ῥίπτειν ἑαυτόν:*

Ο Λευκάτας ήταν ακρωτήριο στο νοτιοδυτικό άκρο της Λευκάδας, με ναό του Λευκάτα Απόλλωνα. Η παράδοση έλεγε ότι από το ακρωτήριο αυτό έπεσε η ποιήτρια Σαπφώ στη θάλασσα.

243. *οὐχ ᾤμαν τὰν εὐχὰν ... μείζοντος δεῖσθαι:*

Το νόημα του αποφθέγματος είναι ότι η απόφαση για αυτοκτονία ως άρνηση της ζωής απαιτεί πολύ θάρρος στην πράξη, πράγμα πολύ δυσκολότερο από την απόφαση.

244. *καββαλικώτερος:*

Η λέξη είναι συγκρ. βαθμός του επιθέτου *καββαλικός* στη δωρική διάλεκτο (από το *κατά* + *βάλλω*), με αποβολή του α της πρόθεσης και αφομοίωση του τ με το β (αντί καταβλητικός = αυτός που μπορεί να καταβάλει, να ρίξει κάποιον κάτω, να τον νικήσει).

245. *διά τούτων οὐδεὶς ἐξέρχεται λόγος:*

Το απόφθεγμα θυμίζει σημερινά συνθήματα σε αίθουσες υπηρεσιών Ασφαλείας και στρατοπέδων του τύπου «άκου, βλέπε, μη μιλάς», για το φόβο διαρροής μυστικών και «διαβαθμισμένων» πληροφοριών.

246. *τοῦ μέλανος λεγομένου ζωμοῦ:*

Πρόκειται για το χαρακτηριστικό φαγητό των Σπαρτιατών, είδος κρεατόσουπας με χοιρινό κρέας.

247. *πιόντες οἱ Λάκωνες μετρίως ἐν συσσιτίοις:*

Το ποτό στη Σπάρτη ήταν εξαιρετικά περιορισμένο. Ο Ξενοφώντας γράφει σχετικά στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 5): *«Περιπατεῖν ἀναγκάζονται ἐν τῇ οἴκαδε ἀφόδῳ καὶ τοῦ ὑπὸ οἴνου μὴ σφάλλεσθαι ἐπιμελεῖσθαι, εἰδότες ὅτι οὐχ ἔνθαπερ ἐδείπνουν καταμενοῦσι καὶ τῇ ὄρφνῃ ὅσα ἡμέρᾳ χρηστέον· οὐδὲ γὰρ ὑπὸ φανοῦ τὸν ἔτι ἔμφρουρον ἔξεστι πορεύεσθαι».*

Η απαγόρευση πάλι της χρήσης λαμπάδας (φανού) τη νύχτα είχε το σκεπτικό να εθίζονται οι νέοι να κινούνται μες στο σκοτάδι, όπως θα απαιτούσε να πράξουν πολλές φορές

στις πολεμικές τους επιχειρήσεις.

248. *ἡ γὰρ παιδεία ἦν αὐτοῖς πρὸς τὸ ἄρχεσθαι καλῶς:*

Είναι γνωστή η Σπαρτιατική αγωγή που θύμιζε «διαρκές στρατόπεδο». Λιγοστά γράμματα και μόνιμη εξάσκηση, για να γίνουν γενναίοι μαχητές και πειθαρχικοί στους άρχοντες, σε πλήρη αντιδιαστολή με τη φιλελεύθερη αγωγή στην Αθήνα, τη μεγάλη προώθηση των γραμμάτων και τεχνών και τις «καινοτόμες δράσεις», στις οποίες επανειλημμένα αναφέρεται ο Θουκυδίδης. (Βλ. και τον Επιτάφιο του Περικλή).

249. *διετέλουν ἄνευ χιτῶνος:*

Η λιτή ζωή στη Σπάρτη και η απλότητα στην ενδυμασία έκανε και το Λύσανδρο να αρνηθεί τις πολυτελείς στολές που του έστειλε για τις κόρες του ο τύραννος των Συρακουσών Διονύσιος. (Βλ. και αποφθέγματα Λυσάνδρου και Κλεομένη του Αναξανδρίδη).

250. *ἐκάθευδον οἱ νέοι ἐπὶ στιβάδων ... καλάμου:*

Άλλη άποψη της σκληραγωγίας των νέων της Σπάρτης.

Τα στρώματά τους ήταν από καλάμια, που τα έκοβαν μάλιστα με τα χέρια τους (και όχι με μαχαίρια) από τις όχθες του Ευρώτα ποταμού.

251. *λυκόφανος (ὁ):*

Όνομα φυτού (στον Ησύχιο). Αποξεραμένο, είχε θερμαντικές ιδιότητες.

242. *ἐρᾶν τῶν τὴν ψυχὴν σπουδαίων παίδων ἐφεῖτο:*

Άκρως εξιδανικευμένη τη σχέση εραστού και ερώμενου στη Σπάρτη παρουσιάζει εδώ ο Πλούταρχος, με προβλεπόμενη αυστηρότατη ποινή σε όποιον πλησίαζε «ερωτικά» και με πονηρή διάθεση κάποιον νέο. Πολύ περισσότερα για τα λεγόμενα

«παιδικά» αναφέρει στον «Ερωτικό» και τις «Ερωτικές διηγήσεις».

Για το ίδιο θέμα ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 2) γράφει: *«Λεκτέον δέ μοι δοκεῖ εἶναι καὶ περὶ τῶν παιδικῶν ἐρώτων· ἔστι γὰρ τοῦτο πρὸς παιδείαν. Οἱ μὲν τοίνυν ἄλλοι Ἕλληνες ἢ ὥσπερ Βοιωτοὶ ἀνὴρ καὶ παῖς συζυγέντες ὁμιλοῦσιν, ἢ ὥσπερ Ἠλεῖοι διὰ χαρίτων τῇ ὥρᾳ χρῶνται· ... Ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐναντία καὶ τούτοις πᾶσι γνούς, εἰ μέν τις αὐτὸς ὢν οἷον δεῖ ἀγασθεὶς ψυχὴν παιδὸς πειρῷτο ἄμεμπτον φίλον ἀποτελέσασθαι καὶ συνεῖναι, ἐπῄνει καὶ καλλίστην παιδείαν ταύτην ἐνόμιζεν· εἰ δέ τις παιδὸς σώματος ὀρεγόμενος φανείη, αἴσχιστον τοῦτο θείς, ἐποίησεν ἐν Λακεδαίμονι μηδὲν ἧττον ἐραστὰς παιδικῶν ἀπέχεσθαι ἢ γονεῖς παίδων ἢ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφῶν εἰς ἀφροδίσια ἀπέχονται».*

Γεγονός παραμένει ότι ήταν φυσικό να εμφανίζονται ... παρεκτροπές σ' αυτού του είδους τις σχέσεις. (Βλ. και σημείωση 21, σελίδα 382, της «Λακεδαιμονίων Πολιτείας» του Ξενοφώντα, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2003, με μετάφραση και σχόλια Γ. Ράπτη). Στο «Περί Παίδων Αγωγής» του Πλουτάρχου (με σχόλια του ίδιου συγγραφέα, έκδοση Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002) αμφιταλαντεύεται περισσότερο ο Χαιρώνειος συγγραφέας να εκφράσει τις απόψεις του σημειώνοντας: *«Περὶ τοῦ μέλλοντος ῥηθήσεσθαι ἀμφίδοξός εἰμι καὶ διχογνώμων»*, ακριβώς γιατί υπήρχε και ο «ουράνιος» και ο «χυδαίος» έρωτας σ' αυτή τη σχέση.

253. *ὁ δὲ μὴ ἐπιπλήττων ... ἔνοχος ἦν τῷ ἴσῳ, ᾧπερ καὶ ὁ ἁμαρτών:*

Σε μια σωστά συντεταγμένη πολιτεία δεν πρέπει να τιμωρούνται μόνο οι πράξεις των ενόχων αλλά και οι παραλείψεις αυτών που έχουν την ευθύνη να τηρούν τους νόμους του κράτους και να τους επιβάλλουν στους αδίκους. Αλλιώς ελλοχεύει η αλληλοσυγκάλυψη και η διαπλοκή.

254. *εἴ τις φωραθείη ἁμαρτάνων:*

Ιδιόμορφη η έκτιση ποινής ενόχου κατά τη Σπαρτιατική δικαιοσύνη. Ο σωφρονισμός του περνούσε από τον αυτοεξευτελισμό του ενώπιον των συμπολιτών του, με δεδομένο το αγέρωχο πνεύμα των Σπαρτιατών.

255. *ἦρχεν ἕκαστος οὐ μόνον τῶν αὐτοῦ παίδων ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ πλησίον:*

Η συνυπευθυνότητα όλων των Σπαρτιατών για την αγωγή των παιδιών, δικών τους ή των άλλων, είναι ένα άλλο είδος «κοινοκτημοσύνης» που σίγουρα συνέβαλλε αποφασιστικά στη σωστή διαπαιδαγώγηση των νέων.

256. *κλέπτουσι οἱ νέοι καὶ τῶν σιτίων:*

Για τη «νομιμοποιημένη» κλοπή στη Σπάρτη και το σκεπτικό της ως μέσο αγωγής των νέων βλέπε σημείωση 222.

257. *τὸ ἔργον τῆς συσσιτίας διὰ ταῦτα γλίσχρον ἦν:*

Η λιτοδίαιτη ζωή και η αποφυγή πολυφαγίας είχαν για τους Σπαρτιάτες μεγάλη σημασία. Πέρα από όλα τα άλλα ήταν τρόπος υγιεινής διατροφής. Συγκεκριμένα ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 2) γράφει: *«Σῖτον Λυκοῦργος ἔταξεν τοσοῦτον ἔχοντα ... ὡς ἐπὶ πλησμονῆς μὲν μήποτε βαρύνεσθαι ... καὶ ἧττον δ' ἂν ὄψου δεῖσθαι, καὶ ὑγιεινότερον διάγειν· καὶ εἰς μῆκος ἂν τὴν αὐξάνεσθαι ῥαδινὰ τὰ σώματα ποιοῦσαν τροφὴν μᾶλλον συλλαμβάνειν ἡγήσατο ἢ τὴν διαπλατύνουσαν τῷ σίτῳ».*

Η τότε νομοθετημένη «δίαιτα» των Σπαρτιατών από το Λυκούργο θυμίζει σημερινό «διαιτολόγιο» των Κέντρων Αδυνατίσματος.

258. *ἐσπούδαζον περὶ τὰ μέλη καὶ τὰς ᾠδάς:*

Για τα γράμματα και τη φιλοσοφία δεν ενδιαφέρονταν πολύ οι Σπαρτιάτες. Ενδιαφέρονταν όμως για τη μουσική, ενταγμένη κι αυτή ως μέσο αγωγής των νέων, γιατί «ξεσηκώνει» τους πολεμιστές για επέλαση στη μάχη. Τα εμβατήρια και οι παιάνες πράγματι ενθουσιάζουν σε τέτοιες κρίσιμες στιγμές. (Βλ. και σημειώσεις 33 και 193).

259. *τριῶν χορῶν ὄντων:*

Είναι οι τρεις γνωστοί κύκλοι του χορού στις γιορτές της Σπάρτης, των γερόντων, των ανδρών και των νέων, με τις δάφνες του παρελθόντος, τις επιτυχίες του παρόντος, και το αισιόδοξο μήνυμα των νέων ότι αυτοί θα γίνουν πολύ καλύτεροι από τους παππούδες και τους γονείς τους στη συνέχεια. Ανέκαθεν η ανέλιξη και η πρόοδος των κοινωνιών έτσι νοείται...

260. *προεθύετο ταῖς Μούσαις ... ἵνα λόγου ἀξίας παρέχωσι τὰς πράξεις:*

Το ίδιο απόφθεγμα αποδόθηκε και στον Ευδαμίδα του Αρχιδάμου. (Βλ. και σημείωση 114).

261. *Τέρπανδρος:*

Ο περίφημος αρχαίος λυρικός ποιητής από την Άντισσα της Λέσβου. Γεννήθηκε περί το 660 π.Χ., και τις ωδές του τις έψαλλαν οι Λακεδαιμόνιοι στα συσσίτια. Καινοτομία του ήταν η μετατροπή της κιθάρας από τετράχορδη σε εφτάχορδη.

262. *Τιμόθεος:*

Σπουδαίος μουσικός και ποιητής από τη Μίλητο.

Έζησε από το 446 μέχρι το 357 π.Χ. και συνέθεσε σπουδαίους διθυράμβους. Στην καινοτομία του να αυξήσει τις χορδές της επτάχορδης λύρας οι Σπαρτιάτες αντέδρασαν, πιστοί στην παράδοση του Τέρπανδρου.

263. *Κάρνεια (τά):*

Γιορτή των Δωριέων στην Πελοπόννησο, ιδίως στη Σπάρτη, προς τιμή του Καρνείου Απόλλωνα. Κρατούσε εννέα μέρες κατά το μήνα Κάρνειο (Αύγουστο), αντίστοιχο του Μεταγειτνιώνα των Αθηναίων.

264. *ἐν φοινικίδι καὶ φύλλοις ἐλαίας θέντας τὸ σῶμα .. συνθάπτειν:*

Πολλά από τα νεκρικά έθιμα διατηρήθηκαν από την πανάρχαια εποχή μέχρι σήμερα. Το σάβανο και τα λουλούδια στη σορό του νεκρού είναι πανάρχαια ελληνική συνήθεια.

265. *ἀποδημεῖν αὐτοῖς οὐκ ἐξῆν:*

Είναι η γνωστή συνήθεια της απαγόρευσης στους Σπαρτιάτες να αποδημούν από την πατρίδα τους, που συμπληρωμένη με το νόμο της ξενηλασίας προστάτευε τη Σπαρτιατική κοινωνία από ξένες επιρροές στον αυστηρό και λιτό τρόπο ζωής τους.

266. *τοῖς τῶν πλησίων οἰκέταις ὡς ἰδίοις χρῆσθαι:*

Η έννοια της κοινοκτημοσύνης δούλων και αγαθών αναπτύσσεται με λεπτομέρειες στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 6) του Ξενοφώντα: *«Ὁ Λυκοῦργος ἐποίησε καὶ οἰκέταις, εἴ τις δεηθείη, χρῆσθαι καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις, καὶ κυνῶν θηρευτικῶν συνῆψε κοινωνίαν ... καὶ ἵπποις καὶ ἀνοίξαντας τὰ σήμαντρα καὶ λαβόντας ὅσων ἂν δέωνται σημηναμένους*

καταλιπεῖν. Οὕτως μεταδιδόντες ἀλλήλους, καὶ οἱ τὰ μικρὰ ἔχοντες μετέχουσι πάντων τῶν ἐν τῇ χώρᾳ».

Οι σύγχρονες κοινωνίες των πολλών ταχυτήτων και ανισοτήτων απέχουν πολύ από τη δομή και λειτουργία της κοινωνίας της Σπάρτης.

267. *ἐν τοῖς πολέμοις φοινικίσι ἐχρῶντο:*

Στο κόκκινο χρώμα της στολής των στρατιωτών και το σκεπτικό της επιλογής αναφέρεται και ο Ξενοφώντας στη «Λακεδαιμονίων Πολιτεία» (Κεφ. 11): *«Στολὴν εἶχον φοινικίδα, νομίζων (Λυκοῦργος) ταύτην ἥκιστα μὲν γυναικείᾳ κοινωνεῖν, πολεμικωτάτην δὲ εἶναι».*

268. *τὰν χείραν ποτιφέροντα τὰν τύχαν καλεῖν:*

Δωρική παροιμία αντίστοιχη με τη γνωστή *«σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει»*, για να τονισθεί ότι πέρα από την επίκληση της βοήθειας των θεών χρειάζεται απαραίτητα και η προσωπική προσπάθεια.

269. *στλεγγίσι ... καλαμίναις ἐχρῶντο:*

Οι στλεγγίδες ήταν μικρά και πλατιά μαχαιρίδια, συνήθως σιδερένια, για να καθαρίζουν οι αθλητές στο λουτρό τα σώματά τους από τον ιδρώτα και τη σκόνη μετά τους αγώνες.

270. *κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας οὐκ ἠκροῶντο:*

Είναι γνωστό ότι οι ποιητές της τραγωδίας και της κωμωδίας στην Αθήνα ασκούσαν έντονη κριτική στην εξουσία, ιδίως με την «παράβαση» στην κωμωδία.

Αυτή την κριτική θέλει να αποφύγει το σπαρτιατικό σύστημα με την αποχή του από θεατρικές παραστάσεις.

271. *Ἀρχίλοχον τὸν ποιητὴν ... ἐδίωξαν:*

Ο Αρχίλοχος ο Πάριος (7^{ος} π.Χ. αι.) ήταν σπουδαίος λυρικός ποιητής. Οι στίχοι που παρατίθενται δικαιολογούν τον «ρίψασπη», για να γλιτώσει τη ζωή του, πράγμα αδιανόητο για τη Σπάρτη του *«τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς».*

272. *Κηφισοφῶν (ὁ):*

Πιθανότατα ο πρεσβευτής της Αθήνας στη Σπάρτη μετά την ήττα των Αθηναίων από το Λύσανδρο.

273. *ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος ... διαμαστίγωσις:*

Είναι ο βωμός της Άρτεμης στη Σπάρτη με άγαλμά της που λεγόταν ότι μετέφερε από την Ταυρική χερσόνησο ο Ορέστης. (Βλ. και Ιφιγένεια εν Ταύροις του Ευριπίδη). Στο πλαίσιο της ενηλικίωσης των νέων στη Σπάρτη και της εξάσκησής τους για κλοπή έπρεπε *«ἁρπάσαι πολλοὺς τυροὺς παρ' Ὀρθίας καὶ Λυκοῦργος ἐπέταξεν ἄλλοις μαστιγοῦν τούτους».* (Βλ. Ξενοφώντος «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 2). Αυτή η μαστίγωση ήταν εξαιρετικά επώδυνη για τους νέους, έως βάρβαρη, αφού πολλές φορές έφτανε μέχρι και το θάνατο.

274. *τέχνης ἅψασθαι βαναύσου ... οὐκ ἐξῆν:*

Σύμφωνα με τους νόμους του Λυκούργου, τις χειρωνακτικές εργασίες και την καλλιέργεια των αγρών έκαναν στη Σπάρτη οι είλωτες. Οι Σπαρτιάτες πολίτες ήταν «μόνιμοι» στρατιώτες.

275. *ἀπείρητο αὐτοῖς ναύταις εἶναι:*

Ασφαλώς πρόκειται για το απώτατο παρελθόν της ζωής της Σπάρτης. Γιατί στην πορεία απόκτησαν και ναυτικό και πέτυχαν και σημαντικές νίκες, όπως στους Αιγός ποταμούς κ.ά. Όμως η υπεροχή της Αθήνας στη θάλασσα ήταν δεδομέ-

νη και αποδεκτό από όλους και *«μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος»*, κατά το Θουκυδίδη.

276. *Ἀλκαμένει καὶ Θεοπόμπῳ:*

Βασιλείς της Σπάρτης. (Βλ. και τα σχετικά αποφθέγματά τους στα οικεία κεφάλαια).

277. *Λύσανδρος ἑλὼν Ἀθηναίους πολὺν χρυσὸν καὶ ἄργυρον εἰσήγαγε:*

Ο Λύσανδρος μετά την κατάληψη της Αθήνας, το 404 π.Χ., με το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, πέρα από όλα τα άλλα, παρέδωσε στη Σπάρτη το υπόλοιπο των Περσικών χρημάτων, που του είχαν περισσεύσει από τη γενναία χρηματοδότηση του Κύρου, για να συγκροτήσει το ναυτικό, με το οποίο κατήγαγε τη νίκη στους Αιγός ποταμούς. Η τακτική του «διαίρει και βασίλευε» των Περσών θριάμβευε αλλά φαινόταν ταυτόχρονα να επαληθεύεται παλαιός χρησμός ότι «η φιλοχρηματία θα καταστρέφει τη Σπάρτη».

278. *ἐπρώτευσεν ... χρόνον ἐτῶν πεντακοσίων:*

Είναι η περίοδος από τον 9° μέχρι τον 4° π.Χ. αιώνα, που η Σπάρτη έπαιξε πράγματι πρωταγωνιστικό ρόλο στην Ελλάδα με την αήττητη Σπαρτιατική φάλαγγα.

279. *καίπερ ἀτείχιστον πόλιν ἔχοντες καὶ ὀλίγοι πάνυ ὄντες:*

Ο επηρεασμός του Πλουτάρχου ή των συλλογέων των αποφθεγμάτων από τα κείμενα του Ξενοφώντα είναι εδώ οφθαλμοφανέστατος. Στα «Ελληνικά» του (ΣΤ΄, 5) ο Ξενοφώντας γράφει: *«Οἱ Σπαρτιᾶται καίπερ ἀτείχιστον ἔχοντες τὴν πόλιν μάλα ὀλίγοι ὄντες καὶ φαινόμενοι ἐφύλαττον τὴν πόλιν».*

280. *οὔτε συνεστράτευσαν τούτοις οὔτε τοῖς μεταξὺ Μακεδονικοῖς βασιλεῦσι:*

Οι δόξες του παρελθόντος για τους Σπαρτιάτες δεν τους άφησαν να αναγνωρίσουν τη νέα πνοή που πρόσδωσαν στον Ελληνισμό οι Μακεδόνες βασιλείς Φίλιππος Β΄ και Αλέξανδρος Γ΄ μετά την ολοφάνερη παρακμή της Σπάρτης μετά τη μάχη της Μαντίνειας, το 362 π.Χ., αλλά και αργότερα, επί των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου. Βέβαια, στο πλαίσιο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, εποχή που συνέγραφε ο Πλούταρχος το παρόν πόνημα, οι Σπαρτιάτες *«ὑπὸ Ρωμαίοις καθάπερ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐγένοντο».*

ΛΑΚΑΙΝΩΝ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

281. *Ἀρχιλεωνίς, ἡ Βρασίδου μήτηρ:*

Το απόφθεγμα αυτό αναφέρεται και στο οικείο κεφάλαιο για το Βρασίδα.

282. *Ἀρισταγόρου τοῦ Μιλησίου παρακαλοῦντος ... ὑπὲρ Ἰώνων:*

Είναι ο χειμώνας του 499 π.Χ., που ο τύραννος της Μιλήτου Αρισταγόρας επισκέφτηκε τη Σπάρτη για να ζητήσει βοήθεια για την Ιωνική επανάσταση κατά των Περσών. Μάταια ζητούσε από τους Σπαρτιάτες *«ῥύσασθαι Ἴωνας ἐκ δουλοσύνης, ἄνδρας ὁμαίμονας».* Από τις πόλεις ανταποκρίθηκαν μόνο η Αθήνα με 20 καράβια και η Ερέτρια με 5. Παρά την αρχική επιτυχία του Αρισταγόρα να καταλάβει και να πυρπολήσει τις Σάρδεις, οι Πέρσες αντεπιτέθηκαν, κατέλαβαν την Έφεσο, νίκησαν στη ναυμαχία της Λάδης και το 494

π.Χ. κατέστρεψαν ολοσχερώς και τη Μίλητο. Ο Αρισταγόρας σκοτώθηκε στη Θράκη σε μάχη με τους Ήδωνες.

283. *οἱ πίνοντες θρυπτικώτεροι ἔσονται:*

Το απόφθεγμα αυτό αποδίδεται και στον Αρχίδαμο του Ζευξιδάμου. (Βλ. σχετικό κεφάλαιο).

284. *διά τί ὑμεῖς ἄρχετε μόναι ἀνδρῶν αἱ Λάκαιναι:*

Το απόφθεγμα αυτό αποδίδεται στο Λυκούργο. (Βλ. και σημείωση 167).

285. *ἀγαθὸν γαμεῖν καὶ ἀγαθὰ τίκτειν:*

Η απάντηση του Λεωνίδα στη γυναίκα του Γοργώ, όταν έφευγε για τις Θερμοπύλες, δείχνει πόσο τελούσε «εν συνειδήσει» ότι θα έπεφτε στο πεδίο της μάχης επιτελώντας το χρέος του για την πατρίδα.

286. *Ἀκροτάτου τοῦ θυγατριδοῦ:*

Βλέπε και αποφθέγματα του Ακροτάτου στο οικείο κεφάλαιο καθώς και σημείωση 74.

287. *ἥδιον ἀκούειν ὅτι ἀπέθανεν ... ἢ εἰ ἔζη κακὸς ὤν:*

Είναι η γνώριμη στάση ζωής των Λακεδαιμονίων: «*Αἱρετώτερός ἐστὶ ὁ καλὸς θάνατος τοῦ αἰσχροῦ βίου*», όπως διαμορφώθηκε βάσει της νομοθεσίας του Λυκούργου. (Βλ. και Ξενοφώντος «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 9).

288. *Δαμάτριον ἔκτανε μάτηρ:*

Σκληρές πράγματι οι Σπαρτιάτισσες και ασυμβίβαστες με τη δειλία ή τη λιποταξία των παιδιών τους από το χρέος. (Ο Δαμάτριος είναι δωρικός τύπος του Δημήτριος).

289. *τέκνον ... ἐμὸν καὶ Λακεδαιμόνιον:*

Το επίγραμμα αυτό αποδίδεται και στο γέρο-Τύννιχο για το γιο του Θρασύβουλο, που έπεσε σε μάχη εναντίον των Αργείων. (Βλ. και Διάφορα αδόξων αποφθέγματα).

290. *ἅπαντας τοὺς (πέντε) παῖδας τετελευτηκέναι:*

Ίσως από τις εκφραστικότερες περιπτώσεις απαράμιλλης συμπεριφοράς και αντιμετώπισης του θανάτου των παιδιών από τις Σπαρτιάτισσες. Πέντε νεκρά παιδιά της ίδιας μάνας στο πεδίο της μάχης είναι βάρος δυσβάσταχτο. Κι όμως η Σπαρτιάτισσα το υπομένει περήφανα.

291. *τοιαῦτα ἔφη δεῖν εἶναι τὰ τῆς καλῆς καὶ ἀγαθῆς γυναικὸς ἔργα:*

Πράγματι, το μεγαλύτερο καμάρι για τους γονείς είναι τα παιδιά τους, που δεν τα ανταλλάσσουν με οποιοδήποτε άλλο αγαθό.

292. *πολλὰ Πεδαρίτου κατηγόρουν:*

Βλέπε τα σχετικά αποφθέγματα για τον Πεδάριτο (ή Παιδάριτο) στο οικείο κεφάλαιο καθώς και τη σημείωση 197.

293. *ἢ ταύταν ἢ ἐπὶ ταύτας:*

Το γνωστότερο απόφθεγμα για τις Σπαρτιάτισσες γυναίκες, το *«ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς»*, με το οποίο ξεπροβοδούσαν τα παιδιά τους, όταν τους έδιδαν την ασπίδα για τον πόλεμο.

294. *εἰ μὲν δίκαια παρακαλεῖ, τούτῳ (τῷ ἀνδρί) φανερὸν ποιησάτω πρῶτον:*

Σύμφωνα με τη νομοθεσία του Λυκούργου, *«εἰ μέντοι συμβαίη γεραιῷ νέαν (γυναῖκα) ἔχειν, ὁρῶν τοὺς τηλικούτους φυλάττοντας μάλιστα τὰς γυναῖκας ... τῷ πρεσβύτῃ ἐποίησεν, ὁποίου ἀνδρὸς σῶμά τε καὶ ψυχὴν ἀγασθείη, τοῦτον ἐπαγαγομένῳ τεκνοποιήσασθαι»*. (Ξεν. «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», Κεφ. 1).

295. *κἂν μὴ ἀγοράσῃς:*

Την ίδια απάντηση έδωσε και Σπαρτιάτης αιχμάλωτος στον ενδιαφερόμενο να τον αγοράσει ως δούλο. (Βλ. και Διάφορα αδόξων αποφθέγματα).

296. *τοῦ κήρυκος πυνθανομένου τί ἐπίσταται, «ἐλευθέρα» εἶπεν «ἦμεν»:*

Άλλη αγέρωχη απάντηση Σπαρτιάτισσας αιχμάλωτης. Την ίδια απάντηση έδωσε και Σπαρτιάτης αιχμάλωτος. (Βλ. και Διάφορα αδόξων αποφθέγματα).

297. *ἐξήγαγεν ἑαυτήν:*

Ασυμβίβαστη με την ιδέα της σκλαβιάς η Σπαρτιάτισσα αιχμάλωτη, αρνήθηκε να προσφέρει υποτιμητικές γι' αυτήν υπηρεσίες στο αφεντικό της και προτίμησε να αυτοκτονήσει. Το ίδιο έκανε και Σπαρτιάτης αιχμάλωτος που πουλήθηκε ως δούλος στον Αντίγονο της Μακεδονίας, όταν τον πρόσταξε να του φέρει το ουροδοχείο. (Βλ. και Διάφορα αδόξων αποφθέγματα).

Γενικότερα, η όλη στάση ζωής των Λακεδαιμονίων και των Λακαινών είναι σύμφυτη με την έννοια της ελευθερίας, ως αδιαπραγμάτευτου αγαθού τους.

ΤΕΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1. Εκδοτικός Οίκος Γεωργιάδη, Αθήνα.
2. Εκδοτικός Οίκος Ζαχαρόπουλου, Αθήνα.
3. Εκδοτικός Οίκος Κάκτος, Αθήνα 1991.

Β΄ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ

1. Auberger, J., *Histories l' Alexandre,* Παρίσι 2000.
2. Bosworth A.B., *From Arrian to Alexander,* Οξφόρδη 1988.
3. Brunt P.A. (επιμέλεια), *History of Alexander and Indica,* I, II, Λονδίνο και Καίμπριτζ, Μασαχουσέτη, Loeb, 1976-1983.
4. Γαρδελάς Δ.Π., *Ιστορία του Μ. Αλεξάνδρου κατά τους ανατολίτες συγγραφείς με σχόλια γεωγραφικά και ιστορικά* (μετάφρ. από τα γαλλικά Μ. Τίλιου), Λάρισα, 2000.
5. Droysen, J.E., *Ιστορία του Μ. Αλεξάνδρου* (μετάφρ. Ρένος).

6. Fauer P., *Η καθημερινή ζωή στις στρατιές του Μ. Αλεξάνδρου* (μτφρ. Γ. Αγγέλου, έκδ. Δ.Ν. Παπαδήμα) Αθήνα, 1997.
7. Fraser P.M., *Cities of Alexander the Great,* Oxford University Press, Οξφόρδη 1996.
8. Green A., *Alexander the Great,* Λονδίνο 1973.
9. Hammilton J.R., *Alexander the Great,* Λονδίνο 1973.
10. Hammond N., *History of Macedonia* (ελληνική μετάφραση Παιδεία-Μαλλιάρης), Θεσ/νίκη 1997.
11. Hammond N., *Alexander the Great: King, Commandey and Statesman,* Μπρίστολ 1989.
12. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, *Αλέξανδρος ο Μέγας: Από τη Μακεδονία στην Οικουμένη,* Βέροια 1999.
13. Ράπτη Γεωργίου, *Αποσπάσματα Αρριανού Αλεξάνδρου Αναβάσεως,* έκδοση Αναστασάκη, Θεσσαλονίκη 1997.
14. Ρούφου Κούρτιου, *Ιστορία Αλεξάνδρου του Μακεδόνος,* εκδόσεις Γαλατιανού, Θεσσαλονίκη 1993.
15. Weigall A., *Μέγας Αλέξανδρος,* έκδοση Πέλλα.
16. Wilcken U., *Alexander the Great,* Νέα Υόρκη 1967.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Α΄ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΑ:

1. Μέγα Λεξικό ρημάτων (τόμοι 5, σελ. 2.900), έκδοση Κοντέου Θεσσαλονίκη 1972
2. Λεξικό κλίσεως ονομάτων (τόμοι 6, σελ. 3.900), έκδοση Κοντέου, Θεσσαλονίκη 1974
3. Ερμηνευτικό - Ορθογραφικό λεξικό της αρχαίας, Κοντέος, 1992
4. Λεξικό ανωμάλων ρημάτων (επίτομο), Κοντέος, 1995
5. Μικρό ερμηνευτικό λεξικό της αρχαίας ελληνικής, έκδοση Κανδύλας, Θεσσαλονίκη 2001

Β΄ ΣΧΟΛΙΚΑ:

6. Μαθαίνω Αρχαία Ελληνικά, Παιδεία-Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη, 1992
7. Ανθολόγιο Αττικής πεζογραφίας, έκδοση Όλυμπος, 1980
8. Τα Αρχαία της Α΄ Πολυκλαδικού Λυκείου, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1994
9. Τα Αρχαία της Β΄ Πολυκλαδικού Λυκείου, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1995
10. Τα αρχαία σε απλά μαθήματα, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1980
11. Εκλεκτά θέματα αρχαίων ελληνικών, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1990
12. Υπέρ Αδυνάτου λόγος του Λυσία, έκδοση Παιδεία-Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη, 1979
13. Ηροδότου Ιστορίες (αποσπάσματα), έκδοση Παιδεία-Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη, 1979

14. Αρριανού Αλεξάνδρου ανάβαση(αποσπάσματα), έκδοση Παιδεία-Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη, 1979
15. Προς Δημόνικον επιστολή Ισοκράτη, έκδοση Παιδεία-Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη, 1979
16. Τα Λατινικά των πανελληνίων, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1990
17. Τα Λατινικά της Β΄ τάξης Λυκείου, έκδοση Κανδύλας, Θεσσαλονίκη 2001
18. Τα Λατινικά της Γ΄ τάξης Λυκείου, έκδοση Κανδύλας, Θεσσαλονίκη 2001
19. Άγνωστα θέματα αρχαίων Β΄ τάξης Ενιαίου Λυκείου, έκδοση Κανδύλας, Θεσσαλονίκη 2001
20. Εγχειρίδιο Γλωσσικής Διδασκαλίας, έκδοση Αναστασάκης, Αθήνα 1999
21. Συντακτικά Αμφιλεγόμενα και Ασκήσεις, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη, 1998
22. Συνοπτική Γραμματική των Αρχαίων Ελληνικών, έκδοση Κανδύλας, Θεσσαλονίκη 2001
23. Συνοπτικό Συντακτικό των Αρχαίων Ελληνικών, έκδοση Κανδύλας, Θεσσαλονίκη 2001
24. Θησαυρός αρχαίας σοφίας, έκδοση Κοντέος, Θεσσαλονίκη 1975
25. Μαθητής, πανελλήνιο μορφωτικό περιοδικό, Θεσσαλονίκη 1972

Γ΄ ΙΣΤΟΡΙΚΑ -ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ:

26. Πιερικά χρονικά, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1980
27. Κατερίνης οδώνυμα, έκδοση Δήμου Κατερίνης 2003
28. Τουριστικός οδηγός της Πιερίας, έκδοση Παιδεία-Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη 1990
29. Όλυμπος – Πιέρια - Βέρμιο και Άθως στη ζωή των Μακεδόνων, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1983 (έκδοση 4η, 2000)
30. Όλυμπος και Νεολιθικός Μακρύγιαλος, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1996 (έκδοση 4η, 2002)

31. Το δημοτικό τραγούδι στον Όλυμπο, έδοση Πιερικής Αναπτυξιακής, Κατερίνη 1994
32. Ιστορία Λιβαδίου Ολύμπου, έκδοση Συλλόγου Λιβαδιωτών, Κατερίνη 2004
33. Το Λιβάδι Ολύμπου στο Μακεδονικό αγώνα, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1994
34. Δημοτικά τραγούδια Λιβαδίου Ολύμπου, Θεσσαλονίκη 1973
35. Άρθρα στις εγκυκλοπαίδειες Κοντέου, Παιδεία-Μαλλιάρης
36. Λεξικό Δήμων και Κοινοτήτων, έκδοση Κοντέος, Θεσσαλονίκη 1975
37. Αλησμόνητες πατρίδες του Ελληνισμού (συνεργασία – έκδοση Κεσόπουλος, Θεσσαλονίκη 2000
38. Ιστορία του Ελληνικού πολιτισμού (συνεργασία - έκδοση Καραμανλής, Θεσσαλονίκη 2000)
39. Ο 20ός αιώνας (συνεργασία - έκδ. Καραμανλής, Θεσσαλονίκη 1999)

Δ΄ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ:

40. Το Όσκαρ (διήγημα), έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 1996
41. Πρωταθλητές αγάπης, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 2001

Ε΄ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ «ΖΗΤΡΟΣ»

42. Οι Υπερασπιστικοί Λόγοι του Λυσία, Θεσσαλονίκη 2001
43. Οι Καταγγελτικοί Λόγοι του Λυσία, Θεσσαλονίκη 2004
44. Οι Πανηγυρικοί και άλλοι Λόγοι του Λυσία, Θεσσαλονίκη 2004
45. Πλούταρχος, Περί παίδων Αγωγής - Παραμυθητικοί, Θεσσαλονίκη 2002
46. Πλούταρχος, Ίσις και Όσιρις, Θεσσαλονίκη 2003
47. Πλούταρχος, Ερωτικός - Ερωτικές διηγήσεις,
48. Πλούταρχος, Παράλληλοι βίοι: Αλέξανδρος - Καίσαρ, Θεσσαλονίκη 2005

49. Πλούταρχος, Περί της Τύχης ή Αρετής Αλεξάνδρου - Λακωνικά Αποφθέγματα, Θεσσαλονίκη 2006
50. Ξενοφών, Ελληνικά (1ος τόμος), Θεσσαλονίκη 2003
51. Ξενοφών, Ελληνικά (2ος τόμος), Θεσσαλονίκη 2005
52. Ξενοφών, Ελληνικά (3ος τόμος), Θεσσαλονίκη 2005
53. Ξενοφών, Κύρου Ανάβαση (1ος τόμος), Θεσσαλονίκη 2005
54. Ξενοφών, Κύρου Ανάβαση (2ος τόμος), Θεσσαλονίκη 2005
55. Ξενοφών, Λακεδαιμονίων Πολιτεία, Θεσσαλονίκη 2003
56. Ευριπίδης, Ιφιγένεια εν Ταύροις, Θεσσαλονίκη 2003
57. Αρριανός: Αλεξάνδρου Ανάβασις (τόμος 1ος), Θεσσαλονίκη 2004
58. Αρριανός: Αλεξάνδρου Ανάβασις (τόμος 2ος), Θεσσαλονίκη 2004
59. Αρριανός: Αλεξάνδρου Ανάβασις (τόμος 3ος), Θεσσαλονίκη 2004
60. Ἔστιν οὖν καὶ ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος Ἑλλὰς, έκδοση Άδωνις Γεωργιάδης, Αθήνα 2004

ΣΤ΄ ΒΙΝΤΕΟΤΑΙΝΙΕΣ – C.D. – D.V.D. ΠΙΣΣΑΝΟΣ-ΡΑΠΤΗΣ
(Με υπότιτλους σε 10 γλώσσες)

61. Ιστορία των Αθηνών, Αθήνα 1999
62. Ορφέας και Ευρυδίκη, Αθήνα 2000
63. Μέγας Αλέξανδρος, Αθήνα 2004
64. Ελλάδα με Χρώμα, Ήχο, Εικόνα και Λόγο, έκδοση Όλυμπος, Κατερίνη 2003.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ Ή ΑΡΕΤΗΣ -

ΛΑΚΩΝΙΚΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

ΕΚΔΟΘΗΚΕ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΤΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 2006

ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΡΟΣ

Η ΣΑΡΩΣΗ & Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ…

"KRASODAD"

ΑΠΩΤΕΡΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΑΥΤΗΣ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝΕ ΚΟΙΝΩΝΟΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΟΣΟΙ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΝΑ ΤΟ ΑΠΟΚΤΗΣΟΥΝΕ.

ΕΥΕΛΠΙΣΤΩ & ΠΑΡΟΤΡΥΝΩ ΣΕ ΟΣΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ (& ΟΠΟΤΕ ΜΠΟΡΟΥΝΕ), ΝΑ ΤΟ ΑΓΟΡΑΣΟΥΝΕ & ΝΑ ΕΝΙΣΧΥΣΟΥΝΕ ΕΤΣΙ ΤΟΝ-ΤΗΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ & ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΠΟΥ ΑΝΕΛΑΒΕ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ-ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ.

